

Barcode - 99999990295332
Title - Pushti Bhakti Sudha Varsh -5 Ank -1 Thi 12
Subject - Literature
Author - Shah,Nagin Das
Language -
Pages - 287
Publication Year - 1925
Creator - Fast DLI Downloader
<https://github.com/cancerian0684/dli-downloader>
Barcode EAN.UCC-13

શ્રી ૦ જયકૃષ્ણાદાસ પોચરા

ગ્રન્થમાલા.

નામ	મૂલ્ય
૧ ન્યામાદેશ	૦-૨-૬
૨. મિદાન્ત રહસ્ય	૧-૨-૬
૩ An Examination of S'ankara's refutation of the Sāṅkhya system	1-0-0
૪ શ્રીમતી વેદવૃત્તિ	૦-૧૦ ૦
૫. The Kathopanishad by Mr Govindlal H Bhatt M A.,	In Print

વિજ્ઞાપિત.

પુસ્તિકાના પાંચમ વર્ણના આદેશને ન્યોજાવર પ્રકાશકો સત્વર પ્રેમી
આપવાની કૃપા કરી

२२. साभाव्यापत्तिरूपपत्तेः ॥२॥

२३. नातिचिरेण विशेषात् ॥३॥

यष्ट द्विसूत्रमन्याधिष्ठित इत्याधिकरणम् ६॥

२४. अन्याधिष्ठिते पूर्ववदाभिलाषात् ॥१॥

२५. अशुद्धमिति चेन्न गन्दात् ॥२॥

॥ सप्तममेकसूत्र रेतःसिगयोगोय ॥१॥

२६. रेतःसिगयोगोय ॥१॥

॥ अष्टममेकसूत्र योने शरीरमित्यधिकरणम् ॥१॥

२७. योनेः शरीरम् ॥१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु तृतीये साधनाख्ये प्रकारबोधकतानि-
रूपकेत्यायेधिकारिजन्मनिर्धारो नाम प्रथमश्चरणः ॥

॥ द्वितीयश्चरणः ॥

॥ प्रथम पट्सूत्र सन्ध्याधिकरणम् ॥१॥

१. सन्धये सट्विराह हि ॥१॥

२. निर्मातारं चैके पुत्रादयश्च ॥२॥

३. मायामात्र तु कात्स्न्येनानभिष्यक्त-
स्वरूपमात् ॥३॥

४. सूचकश्च हि श्रुतेराचक्षते च तद्विदः ४

५. पराभिध्यानात् तिरोहिते ततो
हस्य बन्धविपर्ययो ॥५॥

६. देहयोगाद्वा सोपि ॥६॥

॥ द्वितीयमेकसूत्र तदभावो नाडीष्वित्यधि-
करणम् ॥२॥

७. तदभावो नाडीषु तन् द्रव्यमात्मनि च १

॥ तृतीय त्रिसूत्रमतः प्रबोध इत्यधिकरणम् ॥३॥

८. अतः प्रबो योस्मात् ॥१॥

९. स एव तु कर्मानुस्मृतिशब्द-
विशिष्यः ॥२॥

१०. मुग्धेर्धसम्पत्तिः परिशेषात् ॥३॥

२२. 'तत्स्वाभाव्यापत्तिः' इति रामानुजनैम्बार्कमात्रगैवपाठ । 'स्वाभाव्यापत्तिः'
इति भास्करपाठः ।

२४. 'अन्याधिष्ठितेषु' इति शाङ्करः पाठः ।

२६. 'रेतःसिगयोगाच्च' इति भास्करः पाठः ।

२७. इदमपि सूत्र भास्करः पाठः ।

४. पराभिध्यानदेहयोगम्

'आचक्षते च' इत्येव पाठो भ

५. 'पराभिध्यानम्' इति भास्करः पाठः ।

७. 'आत्मनि ह' इ

९. 'स एव च' इति भास्करः पाठः ।

१०. 'अर्धसम्पत्तिः' भास्करपाठः ।

तत् शाङ्करशैवभैक्षवपाठ । 'तथात्वे हि' इति भास्कररामानुज
'सलिलवच्च तन्नियमः' इति
इत्येव भास्करपाठः ।

॥ चतुर्थं त्रिसूत्रमुभयलिङ्गाधिकरणम् ॥४॥

११. न स्थानतोपि परस्योभयलिङ्ग
सर्वत्र हि ॥१॥

१२. न भेदादिति चेन्न प्रत्येकमतद्वचनात् २

१३. अपि चैवमेके ॥३॥

पञ्चम पञ्चमूलमरूपवदेव हीत्यधिकरणम् ॥५॥

१४. अरूपवदेव हि तत्प्रधानत्वात् ॥१॥

१५. प्रकाशवच्चरैष्यर्थम् ॥२॥

१६. आह च तन्मात्रम् ॥३॥

१७. दर्शयति चाथोपि स्पर्शत ॥४॥

१८. अत एव चोपमा सूर्यकादिवत् ॥५॥

षष्ठं चतुःसूत्रमम्बुवदग्रहणान्तिरधिकरणम् ॥६॥

१९. अम्बुवदग्रहणात् न तथात्वम् ॥१॥

२०. वृद्धिहासभावत्वमन्तर्भावादुभय-
सामञ्जस्यादेवम् ॥२॥

२१. दर्शनाच्च ॥३॥

२२. प्रकृतैतावच्च हि प्रतिषेधति ततो
ब्रवीति च भूयः ॥४॥

सप्तमं द्विसूत्रं तदव्यक्तमाह हीत्यधिकरणम् ॥७॥

२३. तदव्यक्तमाह हि ॥१॥

२४. अपि संराधने प्रत्यक्षानुमानाभ्याम् २

अष्टमं त्रिसूत्रं प्रकाशादिवच्चेत्यधिकरणम् ॥८॥

२५. प्रकाशादिवच्चविशेष्य प्रकाशश्च कर्ष-
ण्यभ्यामात् ॥१॥

२६. अतोन्तेन तथा हि लिङ्गम् ॥२॥

२७. उभयव्यपदेशात्तद्वहिकुण्डलत्वात् ॥३॥

नवमं त्रिसूत्रं प्रकाशश्चयवदेत्यधिकरणम् ॥९॥

२८. प्रकाशाश्चयवद्वा तंजत्वात् ॥१॥

२९. पूर्ववद्वा ॥२॥

३०. प्रतिषेधाच्च ॥३॥

१२ 'भेदादिति चेन्न' इति रामानुजनैम्बार्कसैवपाठः । 'न भेदात्' इत्येव पाठो
भास्करभाष्ये ।

१४. अरूपसूत्रं भास्करभाष्ये वर्तते न च । 'अम्यूलम्' इत्यादि तु भाष्यमेव, तस्य
सूत्रत्वेन पाठो भ्रान्त्यैव ।

१५ 'चरैष्यर्थम्' इति भास्करपाठः । 'चरैष्यर्थम्' इति मा' ३ः पाठः ।

१८ 'चकाररहिते' यम वर्तिता अष्टमो नो जाय-

१०

आपत्तानी ३५ २२१

दशम सप्तसूत्रं परमतः सेतून्मानेत्याधिकरणम् ॥

३१. परमतः सेतून्मानसम्प्रत्ययभेद-
व्यपदेशेभ्यः ॥१॥

३२ सामान्यात् ॥२॥

३३ बुद्धयर्थः पादवत् ॥३॥

३४ स्थानविशेषात् प्रकाशादिवत् ॥४॥

३५ उपपत्तेश्च ॥५॥

३६ तथान्यमतिषेधात् ॥६॥

३७. अनेन सर्वगतत्वमायामशब्दादिभ्यः । ७

एकादश चतुःसूत्र फलमत उपपत्तेरित्याधि-
करणम् ॥११॥

३८. फलमत उपपत्ते ॥१॥

३९. श्रुतत्वाच्च ॥२॥

४०. धर्म जैमिनिरन एव ॥३॥

४१. पूर्वं तु वादरायणो हेतुव्यपदेशात् ॥४॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनाविरचिततत्त्वसूत्रेषु तृतीये साधनाख्ये प्रकारबोधकता

निरूपकेऽध्याये विषयावधृतिर्नाम द्वितीयश्चरणः ॥

॥ तृतीयश्चरणः ॥

प्रथम पञ्चदशसूत्रं सर्ववेदान्तप्रत्ययत्वाधि-
करणम् ॥१॥

१. सर्ववेदान्तप्रत्ययं चोदनायविशेषात् ?

२ भेदान्नेति चेदेकस्यामपि ॥२॥

३. स्वाध्यायस्य तयात्वेन समाचारे-
धिकाराच्च सवच तन्नियमः ॥३॥

४. दर्शयति च ॥४॥

५. उपसहारोर्थाभेदाद्विशेषवत् समाने
च ॥५॥

६ अन्यथात्वं शब्दादिति चेन्नाविशेषात् ६

७ न वा प्रकरणभेदात् परोक्षगीय-
त्वादिवत् ॥७॥

३२ 'दर्शनात्' इति माध्व पाठः ।

३४. इदमपि सूत्र भास्करभाष्ये वर्तते एव ।

३६ 'अन्यत् प्रतिषेधात्' इति मा वः पाठः ।

३७ 'सर्वगतत्वमायामशब्दादिभ्यः' इति माध्वः पाठः ।

२ 'भेदान्नेतिचेन्न' इति शाङ्करशैवभैक्षवः पाठः । 'भेदान्नेतिचेन् स्यात्' इति
भास्करपाठः ।

३ 'तयात्वेन हि' इति शाङ्करशैवभैक्षवपाठः । 'तयात्वे हि' इति भास्कररामानुज-
नैष्कार्कपाठः । 'सम्यत्' इत्येव भास्करपाठः । 'सलिलवच्च तन्नियमः' इति
माध्वाना पृथक्तुत्रम् ॥

६ 'अन्यथात्व च' इति माध्व पाठः ।

७ 'न च' इति भास्करपाठः ।

८. संज्ञातश्चेत्तदुक्तमस्ति तु तदपि ॥८॥	२१. न वाविशेषात् ॥४॥
९. व्याप्तेश्च समञ्जसम् ॥९॥	२२. दर्शयति च ॥५॥
१०. सर्वाभेदादन्यत्रेमे ॥१०॥	२३. सम्भृतियुव्याप्त्यपि चातः ॥६॥
११. आनन्दादयः प्रधानस्य ॥११॥	॥चतुर्थमेकसूत्रं पुरुषविद्यायामित्यधिकरणम् ॥४॥
१२. मिथशिरस्त्वात्रप्राप्तिरूपचयापचयौ हि भेदे ॥१२॥	२४. पुरुषविद्यायामिव चेतरेषामना- म्नानात् ॥१॥
१३. इतरे' अर्थसामान्यात् ॥१३॥	॥ पञ्चमं द्विसूत्रं वेधाद्यधिकरणम् ॥५॥
१४. आध्यानाय प्रयोजनाभावात् ॥१४॥	२५. वेधाद्यर्थभेदात् ॥१॥
१५. आत्मगच्छाच्च ॥१५॥	२६. हानौ तूपायनशब्दशेषत्वात् कुशा- च्छब्दःस्तुत्युपगमनवत् तदुक्तम् ॥२॥
द्वितीयं द्विसूत्रमात्मगृहीत्यधिकरणम् ॥२॥	॥ षष्ठं द्विसूत्रं सम्परायाधिकरणम् ॥६॥
१६. आत्मगृहीतिरितरवदुत्तरात् ॥१॥	२७. सम्पराये तर्तव्याभावात् तथा हान्ये ॥१॥
१७. अन्यथादिति चेत्स्यादवधारणात् ॥२॥	२८. उन्दत उभयाविरोधात् ॥२॥
तृतीयं षट्सूत्रं कार्याख्यानादित्यधिकरणम् ॥३॥	॥ सप्तममेकसूत्रं गतेरर्थवत्त्वमित्यधिकरणम् ॥७॥
१८. कार्याख्यानादपूर्वम् ॥१॥	२९. गतेरर्थवत्त्वमुभयथान्यथा हि विरोधः ॥१॥
१९. समान एवं चाभेदात् ॥२॥	
२०. सम्बन्धादेवमन्यत्रापि ॥३॥	

९ 'प्राप्तेश्च' इति माध्यपाठः ।

१३ 'अर्थसाम्यात्' इति माध्य पाठः ।

१६. 'आत्मगृहीतेः' इति भास्करपाठः ।

१८ 'अपूर्वम्' इत्येव भास्करपाठः ।

२१. 'विशेषात्' इति शाङ्करभास्कररामानुजनैश्चार्कमाध्यशेषपाठोपि सिद्धान्त
सम्मत एव ।

२३. 'सम्भृतियुव्याप्त्यपि' इत्येव भास्करपाठः ।

२४. 'पुरुषविद्यायामपि' इति भास्कररामानुजनैश्चार्कमाध्यशेषपाठः ।

२६ 'कुशाच्छब्दस्तुत्युपगमनवत्' इति शाङ्करनैश्चार्कशेषपाठः ।

२७. 'सम्पराय' इति सर्वोप्येकदेशिनः ।

२९. 'उभयथा' इति रामानुजपाठः ।

- ॥ अष्टममेकसूत्रमुपपत्ताधिकरणम् ॥८॥
 ३०. उपपन्नस्तल्लक्षणार्थोपलब्धे-
 लोकावत् ॥१॥
 ॥ नवममेकसूत्रमनियमाधिकरणम् ॥९॥
 ३१. अनियमः सर्वासावविरोधः शब्दा-
 नुमानाम्याम् ॥१॥
 ॥ दशममेकसूत्रमाधिकारिकाधिकरणम् ॥१०॥
 ३२. यावदाधिकारमवस्थितिरोधि-
 कारिकाणाम् ॥१॥
 ॥ एकादश द्विसूत्रमक्षरधियामित्यधि-
 करणम् ॥११॥
 ३३. अक्षरधियां त्ववरोधः सामान्य-
 तद्भावाभ्यामौपसदवत् तदुक्तम् ॥१॥
 ३४. इयदामननात् ॥२॥
 ॥ द्वादश त्रिसूत्रमन्तरा भूतग्रामवदित्यधि-
 करणम् ॥१२॥
 ३५. अन्तरा भूतग्रामवत् स्वात्मनः ॥१॥
 ३६. अन्यथाभेदानुपपत्तिरिति चेन्नोप-
 देशान्तरवत् ॥२॥
 ३७. व्यतिहारो विशिष्यन्ति हीतरवत् ॥३॥
 ॥ त्रयोदश द्विसूत्रं सैव हीत्याधिकरणम् ॥१३॥
 ३८. सैव हि सत्यादयः ॥१॥
 ३९. कामादीतरत्र तत्र चायतनादिभ्यः ॥२॥
 ॥ चतुर्दश द्विसूत्रमादरादित्याधिकरणम् ॥१४॥
 ४०. आदरादलोपः ॥१॥
 ४१. उपस्थितेतस्तद्वचनात् ॥२॥
 ॥ पञ्चदशमेकसूत्रं तन्निर्धारणाधिकरणम् ॥१५॥
 ४२. तन्निर्धारणानियमस्तद्वृद्धेः पृथग्य-
 पतिरन्य फलम् ॥१॥
 ॥ षोडशमेकसूत्रं प्रदानवदित्यधिकरणम् ॥१६॥
 ४३. प्रदानवदेव तदुक्तम् ॥१॥
 ॥ सप्तदश दशसूत्र लिङ्गभूयस्त्वाधिकरणम् ॥१७॥
 ४४. लिङ्गभूयस्त्वात्तद्धि वलीयस्तदपि ॥१॥

३० उपपन्नसूत्रमादौ पूर्वपक्षेण पठित्वा गतिसूत्रं पश्चात् सिद्धान्तेन पठति शैव ।

३१ यावदाधिकारसूत्रमादौ पठित्वा पश्चादनियमसूत्रं पठतो रामानुजशैवौ ।

३१. 'सर्वेषामविरोधः' इति भास्कररामानुजनैम्बार्कशैवौ पाठः ।

३३. 'अवरोधः' इत्येव भास्करपाठः प्रतिभाति । 'अवबोधः' इति भैक्षव पाठः ।

३४ 'इयत्' इत्येव भास्करपाठः प्रतिभाति । मुद्रितस्तु 'ईयत्' इति ।

३५ 'भूतग्रामवदितिचेत्तदुक्तम्' इति माध्वः पाठः ।

३६ रामानुजनैम्बार्कशैवौः सूत्रमिदमन्तर्भावयन्ति पूर्वस्मिन् सूत्रे । 'उपदेशवत्' इति रामानुजमाध्वशैवपाठः । 'अन्यथाभेदानुपपत्तेः' इति पाठो भैक्षवः ।

३९. 'कामादितरत्र' इति माध्वः पाठः, 'कामादयस्तत्र तत्र' इति च शैवः ।

४१ 'उपस्थितेतस्तद्वचनात्' इत्येव भास्करपाठः । 'उपस्थितेतस्तद्वचनात्' इति च माध्वः पाठः ।

४२ 'तन्निर्धारणार्थनियमः' इति माध्वः पाठः ।

४३. 'एष हि' इति माध्वः पाठः ।

॥ द्वितीयं षट्सूत्रं सर्वापेक्षेत्यधिकरणम् ॥२॥

२५. सर्वापेक्षा च यज्ञादिश्रुतेरश्ववत् ।१॥

२६. शमदमोद्युपेतः स्यात् तथापि
तु तद्विधेस्तदङ्गेतया तेषामवश्यानु
ष्ठेयत्वात् ॥२॥

२७. सर्वज्ञानुमतिश्च प्राणात्यये
तद्दर्शनात् ॥३॥

२८. अत्राधाच्च ॥४॥

२९. अपि स्मर्यते ॥५॥

३०. शब्दश्चातोक्तमकारे ॥६॥

॥ तृतीयमष्टसूत्रं विहितत्वाच्चाश्रमकर्मैत्यधि-
करणम् ॥३॥

३१. विहितत्वाच्चाश्रमकर्मणां ॥१॥

३२. सहकारित्वेन च ॥२॥

३३. सर्वथापि त एवोभयान्नित्यात् ॥३॥

३४. अनभिभवं च दर्शयति ॥४॥

३५. अन्तरा चापि तु तददृष्टे ॥५॥

३६. अपि स्मर्यते ॥६॥

३७. विशेषानुग्रहश्च ॥७॥

३८. अतस्त्वितरज्ज्यायो जिह्वाच्च ॥८॥

॥ चतुर्थमेकसूत्रं तद्भूतस्येत्याधिकरणम् ॥४॥

३९. तद्भूतस्य तु नातद्भावो जैमिनेरपि
नियमात्तद्रूपाभावेभ्यः ॥१॥

॥ पञ्चमं द्विसूत्रं न चाधिकारिकमित्यधि-
करणम् ॥५॥

४०. न चाधिकारिकमपि पतनानुमानात्
तदयोगात् ॥१॥

४१. उपपूर्वमपि त्वेके भावमशमनवत्
तदुक्तम् ॥२॥

॥ षष्ठं चतुःसूत्रं बहिस्तृमयैत्यधिकरणम् ॥६॥

४२. बहिस्तृमयथापि स्मृतेराचाराच्च ॥१॥

४३. स्वाभिः फलश्रुतेरित्यात्रेयः ॥२॥

४४. आर्तिवज्यमित्यौडुलौमिस्तस्मै हि
परिकीयते ॥३॥

२६. 'तेषामपि' इति रामानुजशैवपाठः ।

२८. 'अपि च' इति शाङ्करभास्करनैम्बार्कशैवभैक्षवपाठः ।

३३. 'सर्वथापि तु ते' इति माध्वः पाठः ।

३६. 'अपि च' इति शाङ्करनैम्बार्कशैवभैक्षवपाठः ।

३७. 'विशेषानुग्रहश्च' इति माध्वः पाठः ।

३८. चकाररहितो नैम्बार्कपाठः ।

३९. 'जैमिनिरपि' इति भास्करपाठः । 'तद्भूतस्य तु तद्भावः' इति माध्वपाठः ।
तुरहितो भैक्षवश्च ।

४०. 'पतनानुमानात्' इत्येव भैक्षवपाठः ।

४१. इव सूत्रं भास्करेण न पठ्यते । 'अतीत्येके' इति रामानुजमाध्वशैवपाठः ।
'भावशमनवत्' इति माध्वपाठः ।

४२. 'अपि' इति भास्करे नास्ति । 'उभयधा' इति रामानुजपाठः ।

४४. 'परिकीयते' इति रामानुजमाध्वपाठः ।

નિરસાધનમાર્ગ અને સર્વોદ્ધાર.

પ્રકરણ ૧.

પુષ્ટિમાર્ગ અને વિષયમાર્ગ.

પૂર્વપક્ષ — ‘પુષ્ટિમાર્ગીય વૈજ્ઞાનિકો કેવળ વિષયમય જ હોવાથી લોકો વૈમનસિકતામાં જ મગ્ન રહે છે, ધર્મમાત્રનો આડમ્બર રાખીને ગાવતમાચાપે અને તત્પચાત મર્ડ જ ગોરામિયાનકો એ પ્રાચીન વૈષ્ણવમાર્ગને મુનિ કરીને કંઈ વિષયમય જ બનાવી દીધો છે’ એમ અન્યમાર્ગીય પ્રખર પશ્ચિમોત્તર જ મત-પ છે એમ તરિકે પરંતુ અમાર્ગીય વચનગમાનિ સદ્ગતો પણ સ્પષ્ટ કહે છે કે ‘શ્રીગોકુનેશના અનન્ય ભક્તો પણ વિષયપદ્ધતિ જ છે તેમ જ અસદ્ગત મર્યાદાવૈષ્ણવો પણ નિયમમાં જ આસક્ત છે’ પોષપચિનતુ સાચત કરવાથી પણ સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થઈ જ રહેશે કે આધુનિક ગાંધામિમાત્રકોની પણ મિથિ કેવળ લેગિવિષયમય જ છે એવ એવ એવો વિષયમુનિ નિયમ માર્ગ સર્વથા ત્યાગ્ય જ છે

સિદ્ધાન્ત — જો એ તત્ત્વવિવેકદષ્ટિએ કિતમેત્તમરમિદ્વર્થ જિજ્ઞસુ છે તે ભાગ્યવાન વિચારોએ દેખાડિએ કપિત હુષ્ટ કનેટ્રોપગિ ધ્યાન આપીને માર્ત્તવ્યપ્રયુ થવુ ઉચિત નથી જ, ધર્મતુ યથાર્થ સ્વભાવ અજ્ઞાન હોવાથી અજ્ઞપ અને પાશ્ર્વત્ય આધુનિક વિદ્વાનોએ શ્રીમદ્વચનમાચાર્યજીને અને તત્ત્વનિપાદિત નિમધનમાગને વિષયમય જ નિદ્ધ કરાવેલો મિથ્યા પ્રયાસ કરીને સ્વપાષ્ટિયનો હુરપરોગ જ મ્યો છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતીતિ સકલ મનુષ્યને તો થઈ જ રહેશે જો એને અમુક ધર્મતુ કેવળ અજ્ઞાન છે અને જો એતન્માર્ગીય અન્યોતુ અધ્યયન કર્યા વિના જ કલ્પપરમ્પરાએ કથન કરે છે કે અમુક માત્ર એતન્માર્ગ કે તેઓના મોખ્યવિષયે મતદ્રય હોય જ નહિ, તેમ જ જો એતન્માર્ગીય અન્યોતુ કિચિત્ અધ્યયન કરીને પણ કેવળ દેવમુદ્ધિએ જ શાખાન્તરસ્ય ભાગ્યવાન બકોની નિદ્ધા કરે છે તે સર્વથા જ ત્યાગ્ય છે માનુષ સ્વભાવના (Human psychology) નિપુણ રીતિએ અધ્યાયનને સુનિનિ છે જ કે મતભેદ પ્રાપ્ત થતા કનિપય મનુષ્યોને સ્વમતવિરુદ્ધ પરમત કેવળ અમલ જ થઈ પડે છે, અને તેથી જ માનુષ ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ જ છે કે મનભેદના અમલને અનેકાનેક ધર્મવિદ્ધ પણ ઉપચિત થયા કે હુડુડ ૨ જનમાં Roman catholics અને Protestants નો વિદ્વદ શત સ્પર્ધી પણ અવિદ્ અમલ અન્યો અવગિણીના વક્ત્રના વિચારો-હેન્ડર-જાર્થ જ અધ્યત્ત હેન્ડરિએ દુર્ગતજ્ઞમાં પોપી મત્તાનો અગીયાર કરીને પણ Roman catholic ધર્મનો પ્રચાર જ કર્યો હતો ત તન્તર પંચ એન્ડના ગાંધામાં Roman catholic ધર્મને વિવચ કરીને Protestant ધર્મને અને મેગિના અમલમાં પુન Protestant ધર્મને નાજ કરીને Roman catholic ધર્મને પ્રચાર કરવાના જ પ્રનામે થયા હતા ત તન્તર તો એ જ શતકમાં એ જ પ્રાચીન Roman catholic ધર્મમાંથી મનિમેદે Protestant, Puritan, Episcopal Presbyterians, Independents ત્યાંનિ અનેકાનેક શાખાઓ પ્રચલિત થઈ ગઈ વિદ્વદમાં કાલ્પ માત્ર રોમના પોપની મર્યાદા સુત્તાનો સ્વીકાર કરવાને નહિ એ મતભેદ જ હતો, ગાંધીય વિષયમાં જેમ

નૃપતિની જ સાર્વભૌમ્યતા છે તેમ જ ધાર્મિક વિષયમાં પણ નૃપતિની જ સત્તા સર્વોચ્ચરિ થાય એ ઉચિત છે કે નહિ એલાદશ પ્રશ્નો જ વિવાદાસ્પદ થઈ રહ્યા હતા એના જ કોઈ પ્રકારે શ્રીગોકુવેશની જ અનન્યભાવે સેવાર્ત્તા ભાગવાન બન્યો આધુનિક ગોપાલિયાનગેના દ્વારા અધ્યયનમન્થમન્ત્રોપદેશ સ્વીકારતા નથી તેથી જ તેઓ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ પણ કયાં નહિ એવા મહકુચિત ભાવે વિચારને ઉપસ્થિત કરીને પુષ્ટિમાર્ગીય ગણાતા 'નીમડીયા' મત્ત વૈષ્ણવો આધુનિક સમયમાં શ્રીગોકુવેશના 'બરચી' મત્ત પુષ્ટિ-માર્ગીય જ વૈષ્ણવોનો મિથ્યા દોહ કરીને તેમની વિરુદ્ધ અને અસત્ય આક્ષેપો કરે છે એલાદશ કાર્ય કેવળ અજ્ઞાનજનિત મતસરપુકત હોવાથી દયાપાત્ર જ છે એમ સ્વતઃ વિચેયની તો સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થઈ જ રહી છે તે જ પ્રકારે અમુક વિરોધ પ્રાપ્ત થઈ જતા મહારાજશ્રીઓથી પણ વિરુદ્ધ કલિપય સ્વાર્થપ્રિય મનુષ્યો બહુ પ્રસફ્ટ મિથ્યા વાર્તાઓ કંપીને દોષમાત્રનું અકળુ કરીને નિન્દા કરે છે આ ઉપરથી એમ તો સર્વથા જ માનવાનું નથી કે મહારાજશ્રીઓ, છારીઆ વૈષ્ણવો, મર્યાદિવૈષ્ણવો, મનમર્ષાદિવૈષ્ણવો કે બરચીવૈષ્ણવોમાં એક પણ વ્યક્તિ વ્યભિચારગ્રસ્ત નથી જ, વ્યક્તિપરતરે એ દોષ તો બહુ જ સમયથી પ્રચલિત છે જ, તથાપિ ધાર્મિક મિદ્ધાન્ત અને મહત્ત્વ પણ વ્યક્તિગત દોષારોપણ એ હમણે બિન્ન જ છે, અષ્ટમ હેતુરિના સમયમાં ધર્માખ્યક્ષો વ્યભિચારગ્રસ્ત ન હતા એમ સર્વથા જ કંપી શકાય એમ નથી, પરંતુ સર્વ જ ધર્માખ્યક્ષો કુતુપિત હતા એમ પણ સમગ્ર પ્રમાણે સિદ્ધ થયું ન હતું જ, તથાપિ સ્વાર્થપ્રિય હેતુરિએ તો અમહત્ત્વ ધનપ્રાપ્ત્યર્થ સર્વ જ મન્દિરાનો વિધ્વસ કરીને ધર્માખ્યક્ષોને પીડ્યા હતા એ વૃત્તાન્ત ઇતિહાસથી પરિચિત સજ્જનોને સુવિદિત જ છે, તે જ પ્રકારે અધુના પણ સ્વાર્થગ્રસ્ત મનુષ્યો અને સ્વાર્થપ્રિય ટ્રિગિચદ્ધીત મહ્દનો મહારાજશ્રીઓની અને બરચી વૈષ્ણવોની નિન્દા કરી રહ્યા છે વસ્તુરિયતિ એ છે કે સર્વ જ ધર્મોમાં ન્યત્ર ના અધિક અંગે પ્રચલિત આ વ્યક્તિગત દોષને દૂર કરીને તાત્વિકી દૃષ્ટિએ જ વિચાર્યામાં આવશે તો સ્પષ્ટ પ્રતીતિ ધશે જ કે 'શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા' વા તદનુયાયી ભગવદ્ભક્તોએ પ્રાચીન વૈષ્ણવમાર્ગને વિષયાત્મક બનાવી દીધો' એ આક્ષેપ સર્વથા દોષમય જ છે એટલું જ નહિ પ્રત્યુત શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા અને ઉભયશાખાન્તરય ભગવદ્ભક્તોએ ત્યાગપ્રવાન ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનું આચરણ કરીને પ્રાચીન વૈષ્ણવમાર્ગને વિષયના ગન્ધથી પણ રહિત જ કરી દીધો છે

શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીયા મહત્તી જ્ઞાનસામગ્રીનું અધ્યયન કયા નિતા જ ને વિચારશૂન્ય લેખકો કહે છે કે પુષ્ટિમાર્ગ વિષયાત્મક છે તેઓ તો 'પુષ્ટિ' શબ્દને વિષયાત્મક દેહેન્દ્રિયપોષણના અર્થમાં જ પ્રયોજીને સર્વવિપ્લવ કરી ગયા છે 'પોષર્જ તદનુમદ્' એ શ્રીભાગવતમ્થ વાક્યનું સ્વાસ્થ્ય વિચારીને શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતાના સર્વવર્ણનો ભગવદ્ભક્તોએ પ્રાચીન વૈષ્ણવમાર્ગને જ પોષણ તથા પુષ્ટિમાર્ગ કહે છે સિદ્ધાન્ત મુક્તાવનિશ્ચયમાં શ્રીમદ્ગીતાના સર્વવર્ણનો સ્પષ્ટ જ આજ્ઞા કરે છે કે 'અનુમદ્ પુષ્ટિમાર્ગે નિયામક હિતિ દિયતિ' પુષ્ટિમાર્ગમાં અનુમદ્-ભગવદ્ગીતા-નિયામક છે એમ ધિનિ-વ્યવસ્થા-મર્પાદ-છે તત્ત્વદીપનિયન્ધઅન્યમાં 'પુષ્ટિ' શબ્દનું હરણુ આપશ્રી આપે છે કે 'જ્ઞાનનુમદ્ભક્તિ પુષ્ટિ' શ્રીકૃષ્ણનો અનુમદ્, શ્રીકૃષ્ણની રૂપા, એ જ 'પુષ્ટિ' આ પુષ્ટિ કાલાદિવાધિકા છે, અર્થાત્ કાલનો કર્મનો અને નિમાનનો બાધ કરનાર છે શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતાના સાધનાપાલના તૃતીય ચરણના નવવિંશ સૂત્રમાં શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતાના શ્રીગુમાધૃષ્ટ સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરે છે કે 'તદ્વદિત્તાનામપિ સ્વસ્વરૂપયલેન સ્વમાપણ પુષ્ટિ' 'સાસ્ત્રપ્રતિપાતિ ઉવદ્નિમાન્ય જ્ઞાનમધ્યાન્નિ રહિત પણ હોવાને અન્યરૂપમથે જ સ્વપ્રાપણ એ 'પુષ્ટિ' એ જ અન્યના ચતુર્થ અધ્યાયના પ્રથમ પાના ત્રયોત સૂત્રમાં પણ આજ્ઞા કરી છે કે 'સાધનં વિના સ્વસ્વરૂપયલેનૈવ કાર્યકારણે દિ પુષ્ટિ' સાધન વિના-

જીવકૃત આવન વિના—સ્વરૂપજ્ઞને જ કાર્યકર્મણુમા નિશ્ચય ‘પુષ્ટિ’ છે એ જ અન્યતા ચતુર્થ અધ્યાયના દ્વિતીય પાનાના અંતિમ સૂત્રમા નિરૂપ્યુ છે કે ‘વિહિતસાધન વિનૈષ મોચનેચ્છા પુષ્ટિમાર્ગમર્યાદા’, વિહિતસાધન-શાસ્ત્રોક્ત વિહિત મધન-વિના જ મોચનેચ્છા-મુક્તિનુ દાન કરવાની ઇચ્છા-એ ‘પુષ્ટિમાર્ગની’ મર્યાદા છે તે જ ગીતિએ એ જ અન્યતા ચતુર્થ અધ્યાયના અંતિમ ચતુર્થ પાનાના નવમ સૂત્રમા ‘પુષ્ટિનુ’ અને ‘મર્યાદા’નુ સ્પષ્ટ વેનક્ષણ્ય નિરૂપણુ પણ કર્યું છે કે ‘પુષ્ટિમાર્ગ અનુગ્રહેકસાધ્ય પ્રમાણમાર્ગાદ્ વિલક્ષણ’, પુષ્ટિમાર્ગ અનુગ્રહક્રમા ય-કેવન અનુગ્રહે કરીને સાધ્ય-છે, અને તે પ્રમાણુમાર્ગથી-વૈલ્લિ માર્યાદિ-પ્રમાણુમાર્ગથી-વિલક્ષણુ છે શ્રીહરિરાયજીએ તો ‘પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ’ અન્યમા ‘પુષ્ટિ’ માર્ગના વક્ષણો સ્પષ્ટ નિર્દેશ્યા છે, એ સમ્ય વચનોનો સફ્રૂંદ આજુ નહિ પ્રતા પશ્ચાન્ કરીશ મિન્ન જ પ્રકરણુમા તે અન્યતો શમ્દશ અનુવાદ આપવામા પણ આવશે આ ઉપગ્રીભાગવાન્ વૈષ્ણુ તો સ્પષ્ટ જ સમજી શમ્ને કે ‘પુષ્ટિ’ શબ્દને પારિભાષિક (Technical) અર્થમા જ ધીનવમાયાર્થે પ્રયોજ્યો છે, અને તે પારિભાષિક ‘પુષ્ટિ’ શબ્દનો અર્થ પણ આપશ્રીએ સ્પષ્ટ જ સમજાવ્યા છે ગમ્દાર્થનિર્ધારિમા પ્રામાણિક મત્તજનોએ એતન્માર્ગીય અન્યોનુ અધ્યયન કરીને જ યોગ્ય ટીકા કર્તવ્યા છે, પરન્તુ તેઓ તે પ્રકારે અધ્યયન કર્યા વિના જ અમુક શમ્દનો કપોતકપિત અર્થ કરીને એતન્મર્ગીય પારિભાષિક શમ્દાયને ધ્યાને તેનો વિનવ જ કરી મૂકે છે તેઓ તો દુરાશયે અને મામરે યુક્ત હોવાથી ઉપેક્ષ્ય જ છે એમ નવ પ્રામાણિક મત્તજનોએ અમ્યુ પગમતુ જ યોગ્ય છે ઉપર્યુક્ત સન વચનોએ ‘પુષ્ટિ’ શબ્દનો અર્થ મહામર્જીત્વરૂપ પુષ્ટિમાર્ગમાં વિષયાન્મક દેહેન્દ્રિયપોષણુ નથી, પરન્તુ કેવન ભગવદ્કૃપા જ છે, એ નિશ્ચય તો સ્પષ્ટ જ થઈ જાયો, તેથી હવે અન્ય આલેપનો વિચાર કરીએ

પૂર્વપક્ષ —શ્રીમદ્ધનમાયાર્થજી સત્થાસનિશ્ચય અન્યમા ‘ગોપિકા ગુરવ. પ્રોક્તા’ ઇત્યાદિએ ગોપિકા પુષ્ટિમાર્ગના ગુરુ છે એમ આજ્ઞા કરે છે, પરન્તુ ગોપિકાઓ જ કામી હતા તેથી શ્રીગોપી જનના આ પુષ્ટિમાર્ગમાં મમન્ત વિષયન્યામ કેમ માનવો ? આ મર્ગમા કામને દોષ માનવામા આવતો નથી એ સ્પષ્ટ જ છે

સિદ્ધાન્ત —નન્મજ્ઞન શ્રીગોપીજન કામી-વિવરવિટ-હતા કે વિષયમાત્રસંહિત હતા તનિશ્ચય તે ભક્તોના વચનોએ જ કર્તવ્ય છે શ્રીમદ્ધનમાયાર્થજી અન્યો શ્રીગોપીજનને વિષે જે નિશ્ચય કરે છે તે જ સ્વીકારીને સત્થા ભગવદ્કૃતના દ્રોહથી ગચીને શ્રીનગનન્જરણુ જ પ્રામાણિકોએ સીધાનુ યોગ્ય છે શ્રીમદ્ધનમાયાર્થજી દશમસ્કન્ધના પદ્મવિશાધ્યાયમા શ્રીગસોત્સવનો પ્રસ્તાર છે શ્રીકૃષ્ણે વેણુ નિવંદ કરીને નમ્ભક્તોને દન્દવતને વિં પદ્મતાન્યા તે મમયે શ્રીકૃષ્ણનુ વય કેવન ૧૨ વર્ષનુ હતુ કાલ્યાણનીનત જેમણે કર્યું હતુ તે સર્વ કુમારિકાઓ (પાંચ વર્ષની અદરના) હતા ઓ તેમણે શ્રીકૃષ્ણ નિજ પતિ થાય તો અર્થે કૃપાસ્વરૂપા કાલ્યાણનીના અર્ચનનુ વ્રત કર્યું હતુ, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને તેમના ઉપર પ્રમન્ત થઈને વન્દન આપ્યુ કે ‘તમે મારી સાથે રાત્રિમા રમણુ કરજો’ અશ્લિકુમારિકાઓ સર્વ પ્રમર્જ પદ્મપુગણુ દિમા પણ સુપ્રસિદ્ધ જ છે અન્યપૂર્વો શ્રુતિરૂપાની આખ્યાયિકા ષૂદ્ધદામનપુરાણુમા પ્રસિદ્ધ છે આ સર્વ ગોપીજન શ્રીકૃષ્ણના વેણુનિનાદનુ અવશુ કરીને વન્દાવનમા રામોત્સવપ્રમર્જે આજા હતા તેમને સર્વને ત્યારે ધર્મન શ્રીકૃષ્ણે ‘સ્વાગતં ઘો મહાભાગા’ ઇત્યાદિ દશ શ્લોકે પગેશ્ચાર્ય જે વચનો કથ્યા તેનો આશય સુરિચારીને જે ઉત્તર શ્રીગોપીજને આપ્યુ તે તો મર્ધ્યા જ મનનીય છે, શ્રીગોપીજન ઉત્તરમા કયે છે કે

મૈવ વિમોહસિ ભવાન્ ગદિતુ નૃશસ
 સન્નયજ્ય સર્વવિષયાસ્તવ પાદમૂલમ્ ।
 પ્રાપ્તા ભજસ્વ દુર્ગવગ્રહ મા ત્યજાસ્માન્
 દેવો યથાદિપુરુષો ભજતે મુમુક્ષૂન્ ॥

અર્થ — હે વિમોહક મનસમર્થ — આપ નિશુ છો, અર્થાત્ 'યદિ' કામદોષ અમારામાં હોય તે તે કામનુ પણ મન્યત કરીને ભગવત્સ્વરૂપાનન્દકુ દાન કરવાને આપ રાત જ સમર્થ છો. આ પ્રમારે નૃશસ-નિર્દય-મન વદવા આપને યોગ્ય નથી અમે સર્વ વિષયોને જ સમ્યક્ પ્રકારે ત્યજીને આપના પદના મૂળને પ્રાપ્ત થયાં છીએ એકાદશ ઈન્દ્રિયના વાગનાયુક્ત સર્વ વિષયોનો ત્યાગ અમે કર્યો છે મનુજ ત્યાગ કર્યો છે એમ પણ નથી, પરંતુ તે વિષયોનો ઉત્થ પુત ન થાય તે પ્રમારે મનન સમીજ મન જ વિષયોનો સારી રીતિએ ત્યાગ કર્યો છે જેમ અધ્યાત્મિક અમે આપનું ભજન કર્યું તેમ હવે આપ અમારું ભજન કરો, અર્થાત્ અમને અધીન થઈને નિખતનનુ પાન કરવો હું દુર્ગવગ્રહ-હું દુરાચરિત્-જેમ જીવ સર્વ કરવાને ઇચ્છે છે, પરંતુ ભગવત્ભજન જ કરવાને ઇચ્છતો નથી, જીવતો તે આગ્રહ જેમ દુષ્ટ છે તેમ અમારું ભજન ન કરવું એ આપનો પણ આગ્રહ દુષ્ટ જ છે અમારો ત્યાગ ન કરો, જેમ આશ્વિન્ય-આપિવૈકુણ્ઠ્ય શ્રીપુરુષોત્તમ-મુમુક્ષુઓને સ્વરૂપાનન્દકુ દાન કરીને ભજે છે તેમ આપ પણ અમને ભજો

શ્રીનજભક્તના આ વચનો નિ સન્નિવ્ધ રીતિએ જ મિલ્લ કરે છે કે શ્રીગોપીજનના કામનાસનાતો સમ્યક્ ત્યાગ જ હતો, સવજ વિષયોનો સમ્યક્ ત્યાગ કરીને જ શ્રીકૃષ્ણના પાદમૂલની જ આગ્રહક્ષા તેઓ કરે છે હવે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સ્વત જ ત્રીગોપીજનવિષયક શી અભિપ્રાય આપે છે તે વિચારીએ પરાત્પર પરિપૂર્ણ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર તો આજ્ઞા કરે છે કે—

તા નાવિદન્ મય્યનુપજ્ઞવહધિય સ્વમાત્માનમદસ્તથેદમ્ ।
 યથા સમાધૌ મુત્તયોન્વિતોયે નચ પ્રવિષ્ટા ઇવ નામરૂપે ॥

અર્થ — આત્મા અત્યુચ્છાલિતમિતેતેન્દુ આત્માતુ આત્મોત્પલુ તપ્તમાતુ પશુજાતનન્દુ, એમ સમાધિમા મુનિઓ અને અખિતોયગા નદીઓ પ્રવિષ્ટ થઈને પોતાના નામરૂપનો ત્યાગ કરે છે તેમ અર્થાત્ ત્રીગોપીજન ભગવાનથી અતિરિક્ત માઇ પાર્થને જાણુના જ ન હતા ઉત્કૃષ્ટાકૃષ્ટ ભક્તિની પગ દાખાવું જ નિર્દયન શ્રીગોપીજન આપે ને, ત્યા દેહિ-વૈષયિ-કામનો સમરત ત્યાગ જ છે એમા રક્ત પાન્તર નુ હોઈ શકે એ જુદિમાન પ્રમાણિતે વિચારનુ ઉચિત છે નિરુપધિ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનો હેય નુચ્છ વિષયે સદ્ વિષ્ણુ કરીને ત્રીગોપીજનોપરિ મગ્નુ હવહ્ આરોપીને મુખરતા દોષ પ્રાપ્ત કરીને મોહનો અને ઈયાનો જ આગ્રહ કરવો એ સર્વમા જ અનુચિત છે બ્રહ્માજી તો શ્રીગોપીજનનો નિરે સ્વત આજ્ઞા કરે છે કે—

ન સ્ત્રિયો વ્રજમુન્દર્ય પુષ્પ તા શ્રુતય કિલ ।
 નાહ શિવશ્ચ શેષશ્ચ શ્રીશ્ચ તામિ મમા ક્વચિત્ ॥
 પશ્વિવર્પમહત્ત્રાણિ મયા તપ્ત તપ પુરા ।
 તથાપિ ન મયા પ્રાપ્તાસ્તાસા યે પાદરેણય ॥

અર્થ — કે પુનઃ નજસુન્દરીઓ સ્ત્રીઓ નથી, તેઓ નિઃશ્વર શ્રુતિઓ છે, તેમના મમાન કવચિત્ પણ નથી હું, કે નથી શિવ, નથી રોન, કે નથી શ્રી, પષ્ટિવર્પસદમ્બપર્યન્ત મે પ્રથમ તપનુ આચરણુ કર્યું હતું, તથાપિ મને તેમની પાંચેણુ (પણ) નિશ્ચય પ્રાપ્ત થઈ નથી થીઉદ્ધવજી પણ શ્રીગોપીજનોનું જાન કરે છે કે—

વન્દે નન્દ્રજઘ્નીના પાદરેણુમભીક્ષણશ ।

યાસા હરિકથોદ્ગીત પુનાતિ ભુવનપ્રયમ ॥

અર્થ — ન હવે સ્ત્રીઓના પા રેણુને અભીક્ષણશ હું વન્દુ છું, જેમનું હરિશ્ચોદ્ગીત ભુવન પ્રયમે પવિત્ર કરે છે

શ્રીમતી વ્રજસીમન્તિનીજી વિષયમાત્રનિવૃત્તિપૂર્વક પરિપૂર્ણભાવવતી છે, તેઓ સર્વાત્મભાવપૂર્ણા છે, અને તે દેવ સ્વરૂપાનન્દનુભવ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણે આ ઉત્તમોત્તમ ભક્તોને રમાત્મક, કૃતાત્મક ભાનાત્મક આનન્દનું જ ઉદ્દેશ્યોદ્ગીત દાન કર્યું હોવાથી તેમની કથાનું શ્રવણુ પણ ભગવાનને કામથી નિવૃત્ત કરે છે તેથી જ ભક્તારોમણિ શ્રીનુકદેવજી પણ શ્રીસમાધિભાષાના દશમસ્કન્ધના ૩૨મા અધ્યાયમા અન્તે એમ આજ્ઞા કરે છે કે—

વિક્કીડિત વ્રજવધૂભિરિદ ચ વિષ્ણો

શ્રદ્ધાન્વિતોનુશૃણુયાદય વર્ણયેદય ।

ભક્તિં પરા ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામ

હૃદ્રોગમાઝવપહિનોત્યચિરેણ ધીર ॥

અર્થ — વિષ્ણુનું—સર્વવ્યાપક બાહ્યાભ્યન્તરસાવિષ્ટ પરમકાંડાપન્ન પરમનિર્ગુણ પરિપૂર્ણ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપનું—વ્રજવધૂએ સહ આ વિક્કીડિતનું—વિહારનું—જે શ્રદ્ધાન્વિત પુરુષ અનુશ્રવણુ કરે વા વર્ણન કરે તો તે ધીર પુરુષ ભગવાનને વિરે પરા ભક્તિનો પ્રતિભાજ પ્રાપ્ત કરીને કામરૂપ હૃદ્રોગને આશુ અચિરેણ—તત્કાલ જ—દૂર કરે છે

શ્રીકૃષ્ણ, શ્રદ્ધાજી, થીઉદ્ધવજી અને શ્રીનુકદેવજી પણ નજવધૂઓ પી પગ—ઉત્તમોત્તમા—ભક્તિની પ્રશમા કરીને કામરૂપ હૃદ્રોગ પી નિવૃત્તિ કરવાનું ઉત્તમોત્તમ સાધન તો તે વ્રજવધૂઓનું શ્રીકૃષ્ણે સહ રમણનું મનણુ છે એમ ઉપદેશ છે ત્યા પ્રાકૃત વિષયભોગનો ગન્ધ પણ કવ એ મમજનું જ કમિન છે સાક્ષદ્ ધર્મિન્નરૂપે મદ અનોકિક વિહાર એ ઉત્તમોત્તમ શુદ્ધ સૃષ્ટીરસ છે પ્રાકૃત કૃદિક વિષયભોગ તો ગમાનામ છે એ પરમ તત્ત્વ શ્રીગોપીજન ઉપદેશ છે, તેથી શ્રીમતી ગોપિકાઓ જ શુરુ છે, એનું સ્વારસ્ય પણ અનુના સ્પષ્ટ વાય એ ઉદ્દેગે વિષયનું અને ભગવદ્ભક્તિનું પણ તાત્પર્ય સર્વથા અવધાગમ્યીય છે વિષય અને રમ એ સર્વથા જ મિન્ન છે તે ઉભયને સ્વ પ પણ પગરપર સમન્ધ નથી, પ્રયુત્ત ઉભયનો સ્પષ્ટ વિરોધ જ છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ધોડશાધ્યાયમા 'દ્વો ભૂતસર્ગો લોકેસ્મિન્'—આ લોકમા એ ભૂતમર્ગ—થી પ્રારંભીને 'મામપ્રાપ્ત્યૈવ કૌતેય તત્તો યાન્ત્યધમા ગતિમ્'—મને પ્રાપ્ત થયા પિનાજ પછી અધમા ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે—ઈત્યન્ત આશુરનું લક્ષણ શ્રીકૃષ્ણ દ્રે સ્વમુખે જ ઉદ્દિગ્યુ છે શ્રીમદ્સલભાચાર્યચરણુ પુટિપ્ર વાદમયાગે એન્યમા આ આશુર માર્ગને જ પ્રસાદમાર્ગ કહે છે, તેથી આશુર જીવો જ પ્રઘાહપન્નાન્ય છે. વિષવાસગિત આશુરસંપતિ છે. આશુર પ્રાનાહિક જીવો દુષ્પૂર વિષયોપભોગેચ્છાનો આમય

કરે છે, તેઓ ઇ મોપબોગપરાયણ હોય છે અને ક્રમોપબોગાર્થ અન્યાયે પણ અર્થસમ્યયની સ્પૃહા રાખે છે 'મને પ્રાપ્ત કર્યા નિના જ' એમ ભગવદ્વાક્ય હોવાથી તેઓ મદાપિ સર્વત્રાપિ ભગવન્મય-ધરહિત હોવાથી આનન્દરહિત હોય છે જેમ નદીના પ્રવાહમાં પતિત તૃણમણ્ડાની કંઈ પણ સ્થિતિગતિ નથી, તેમ જ આ આસુરજીવોને સ્થિતિગતિપર્યવસાનાભાવથી તેઓ પ્રાવાહિક છે ક્રમ-વિષ-યામકિત-નરકનું દ્વાર છે, તેથી આ પ્રાવાહિક આસુર વિપાકાન્ત જીવો નરકના જ અધિગરી છે, અને તેથી તેમની અન્ધન્તમ પ્રવેશરૂપા અમુરી જ મુદ્રિત છે, અને તે મુક્તિ સુખતાઅત્યન્તામાવસ્થારૂપા હોવાથી આનન્દગૂન્યા હોવાથી પ્રવાહરૂપા જ છે, અતઃ એવ શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતાજીમાં પણ શ્રીકૃષ્ણે 'પછી અધમા ગતિને જ પ્રાપ્ત થાય છે' એમ કથ્યુ પ્રાકૃત વિપયાસક્તિ આસુરમમ્પત્તિ હોવાથી હેવા છે, પરન્તુ અપ્રાકૃત ભગવદ્ગતિ દેવી સમ્પત્તિ હોવાથી પરમકમનીયા છે અલૌકિક અપ્રાકૃત ભજનાનન્દ ઉત્તમોત્તમ દેવલક્ષણ છે ભગવદ્સકન જીવ ભગવ'નોડના અધિકારી છે 'મદન્યત્ત્વે ન જાનન્તિ નાહ તેભ્યો મનાગપિ'—માગથી અનિરિક્ત તેઓ જાણતા નથી, અને હું તેમનાથી અનિરિક્ત મનાડ પણ જાણતો નથી—એમ ભગવદુક્તિ હોવાથી આ દેવજીવશિરોમણિ પુષ્ટિજીવ ભગવદ્ગજાનપૂર્ણ હોય છે આ ભજનાનન્દરમિક ભગવતીયો 'રસો વૈ સ' શ્રુત્યુક્ત સાક્ષાદ રમમય આનન્દમય રમધન આનન્દધન પૂર્ણપુરષોત્તમ મૂન ધર્મિસ્વરૂપને વશ કરી લે છે 'વશે કુર્વન્તિ મા મક્ત્યા સત્સ્થિય મત્પતિ યથા'—જેમ સત્સ્ત્રીઓ સત્પતિને વશ કરે છે તેમ મને ભક્તિએ વશ કરે છે—અને 'અહ ચક્તપરાધીનો હ્યસ્તતન્ત્ર દ્વઘ દ્વિજ' હે દ્વિજ ! હું અમ્વતન્ત્રત્વ ભક્તપરાધીન છું—ઇત્યાદિ વાક્યયુથ અત્ર પ્રમાણ છે ભગવાન્ સ્વત જ અત્ર નિજ ભક્તપરાધીનતાનું નિરૂપણ કરે છે વસ્તુતઃ તો વિષયામકત પ્રાવાહિક આસુર જીવનું દેહ પ્રાણ, ઇન્દ્રિય, અન્ત કરણ સર્વ આગમાપાયિ અનિત્ય છે, પરન્તુ દેવશિરોમણિ ભગવર્ણકતનું દેહ પ્રાણ ઇન્દ્રિય અન્ત કરણ સર્વજ ભગવદ્માધાર હોવાથી ભગવદ્ગૂપ નિલ છે પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદ ગ્રન્થના 'જીવદેહકૃતીના ચ મિદ્ધન્વં નિત્યતા શ્રુતે' શ્લોકમાં શ્રોમદાચાર્યચરણ સ્પષ્ટ ઉપદિશે છે કે પ્રાવાહિક આસુરી જીવોના દેહ અને જીવ દેવશિરોમણિ ભગવર્ણકતાના દેહથી અને જીવથી મિત્ર છે સાક્ષાત્પુષ્ટિ ભક્તોને સાક્ષાત્પુષ્ટિપુરષોત્તમમમ્મન્ધિકલાનુભવયોગ્યા દેહપ્રાપ્તિ હોવાથી તે દેહ તો અવિચન નિત્ય જ છે, શ્રીગોડુતવાસીઓને 'તે તુ વ્રહ્મહૃદ નીતા'—તેઓ તો બ્રહ્મહૃદને નીત-શ્લોકમાં મુક્તિના અનુભવતાં તે જ દેહે મુક્તિનો અનુભવ કરી પો હોતો, અને તદનન્તર તે જ દેહે સર્વેને યથાયોગ્ય ભક્તિમાર્ગિય ફલનો પણ અનુભવ થયો હતો જે પુષ્ટિમાર્ગિય સાક્ષાત્પુરષોત્તમ સમ્મન્ધિફલાનુભવયોગ્ય દેહ વસ્તુતઃ નિત્ય ન હોય તો મુક્તિના અનુભવદાલે તે દેહની સ્થિતિ પણ ન હોય, આથી સિદ્ધ થઈ જ રહે છે કે પુષ્ટિમાર્ગિય દેહ પણ નિત્ય જ છે આ ઉત્તમોત્તમ ભગવર્ણકતો 'સોપ્રત્નુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ વ્રહ્મણા વિપશ્ચિતા'—તે વિપશ્ચિદ-વિનિધરમભોગચતુર-બ્રહ્મની સાથે મને કામનુ અશન કરે છે—ઇત્યાદિ શ્રુતિએ અલૌકિક શૃંગારરસના પ્રધાનત્વે ભોક્તા છે અપ્રાકૃત ભગવદ્શૃંગારરસના પાનકર્તા વિરન ભગવર્ણકતોનું મૌમાગ્ય સર્વથા જ અર્થનીય છે, ભગવાન્ પણ અત નિજઝલિન્નને શ્રીમુખે કહે છે પ્રાકૃત વિપયામકન જીવો તો 'તાનહ દ્વિવત' ઇત્યાદિગીતાવાકપ્રામાણ્યે નરકરૂપા અપમાધમગતિને જ પ્રાપ્ત કરે છે આ ક્રમી વિપયારિષ્ઠ આસુરોને સર્વદા દેશમતકર્મજ્વભાવનોડની અને વેની બીનિ રહે છે, પરન્તુ -ભજનાનન્દપાનકર્તા વિરલ ભક્તો 'રસઃ જ્યેવાયં લલ્લજાનન્દોભવતિ' 'આનન્દ વ્રહ્મજો વિદ્વાન્ ન વિમેતિ કુતઃચન' ઇત્યાદિશ્રુતિપૂથપ્રામાણ્યે સર્વથા બધરહિત હોય છે તેમને નથી ભય દેશનું કે નથી કાતનું, નથી કર્મનું કે નથી સ્વભાવનું, નથી લોકનું કે નથી

વેદનુ પણ તેઓ 'તો દેશાતીત કલાતીત કર્મોત્તીત સ્વભાવાતીત લોકાતીત અને વેદાતીત
 જ છે, 'તેઓ તો રમપૂર્ણ છે, આનન્દપૂર્ણ છે, ભગવાનરસપૂર્ણ છે પ્રાનાદિકી સદિ હરિની
 ઇચ્છામાત્રે જ ઉત્પન્ન થયેલી છે, પરંતુ આ પુષ્ટિસદિ સાક્ષાદ હરિના શ્રીઅર્ઘ્યમાથી
 આવિભૂતા છે, તેથી આ રસપ્રચુર પુષ્ટિશ્રવને સાક્ષદ અન્યરૂપિત જ શ્રીઅર્ઘ્યમાથી સકલ કૃત્યનુ
 દાન પ્રાપ્ત થાય છે અને એવ 'પ્રવાહેપિ સમાગત્ય પુષ્ટિસ્થસ્તૈર્ન યુજ્યતે' આ પુષ્ટિશ્રવ
 પ્રવાહમા પણ સમાગમન કરીને પ્રાનાદિક આસુર શ્રવે મહ યોગનો નથી, તેમનો લેગ પણ મ સર્ગ
 રક્તનો નથી, એમ મહદૂર્વૈનક્ષણ પુષ્ટિશ્રવનુ આમુરીશ્રવથી છે પુષ્ટિશ્રવના દેહ પ્રાણ દન્દ્રિય
 અન્ત કરણ શ્રવ કૃતિ અને કૃત સર્વ આમુરી શ્રવના દેહથી પ્રાણથી દન્દ્રિયથી અન્ત કરણથી શ્રવથી
 કૃતિથી અને કૃતથી મિન્ન જ છે એ સ્પષ્ટ થઈ ગયા પછી 'શ્રીમદ્' નમાચાર્યશ્રીએ પ્રાચીન વૈષ્ણવ
 માર્ગને વિષયભક્ત અનાસી દીધો' એ આક્ષેપ કેવો નિર્મૂલ અને દોષપૂર્ણ છે એ સ્પષ્ટ જ મુખ્યમર્ધ
 જશે દૈવશિરોમણિ આનન્દપૂર્ણ રમપૂર્ણ વિષયગન્ધરહિત વિમલ અપ્રાકૃત અવૈકિક ભગવાન દરમાત્મક
 માર્ગ પ્રાનાદિક આસુર વિચારિનિટ કામપૂર્ણ પ્રાકૃત લોકિક માર્ગથી મિન્ન વિવક્ષણુ-છે 'વિષય
 અધર્મનુ મન છે, રમ ધર્મનો પણ ધર્મ હોઈ ધર્મિશ્વરુપ છે વિષય
 sensuality છે, રમ Lyricsનુ પણ Lyric છે, એટલુ જ નહિ પણ અવૈકિક અપ્રાકૃત
 શૃંગારરસસ્વરૂપ હોનાથી જ્ઞાનનુ પણ જ્ઞાન છે, યોગનો પણ યોગ છે, માદુખ્યનુ પણ સદુખ્ય છે,
 તપનુ પણ તપ છે, ભક્તિની પણ ભક્તિ છે, અરે! રમનો પણ રમ છે, કાળુ કે આધિદેનિક છે,
 આ પ્રકારે ઉત્તમોત્તમ શૃંગારરમનો આ ભૂતનેપરિ પુન પણ આવિર્ભાવ કરીને પ્રાચીન
 વૈષ્ણવમાર્ગને વિષયગન્ધરહિત જ શ્રીમદ્વ્રમાચાર્યે સિદ્ધ કરી દીધો છે તેઓશ્રી મમ્પૂર્ણશ્રીનિએ સમગ્રતા
 હતા કે દન્દ્રિયનિગ્રહનુ કાર્ય અતીવ કઠિન છે, તેથી પુન પુન અગ્રન્યોમા ઉપદિશે છે કે લોકિક
 કામ અને અવૈકિક રસ ઉભયે મિન્ન છે સત્યામનિર્ણયમા આપત્રી આજ્ઞા કરે છે કે 'વિષયા-
 ક્ષાન્તદેહાના નાવેશ સર્વથા હરે -જેમના દેહ વિષયાક્ષાન્ત છે તેમને સર્વથા-કોઇ પ્રકારે
 પણ-હરિનો આવેશ થતો નથી-નત્વદીપનિમન્નમા દન્દ્રિયાશ્વનિનિયાદ અવશ્ય મર્ત્વ છે એમ
 આપત્રી ઉપદિશે છે સેવાશ્વ અન્યમા આજ્ઞા કરે છે કે મનસીસેવામિદ્ધર્મ (૧) ઉદ્દેગ (૨) પ્રતિ-
 બ્ધ અને (૩) ભોગ ત્યાજ્ય છે 'ઉદ્દેગ પ્રતિવન્ધો ધા મોગો ધા સ્યાત્ વાધકમ્' ઇત્યાદિ શ્લોકો-
 પરિ વિવક્ષુમા આપત્રી આજ્ઞા કરે છે કે સંઘાયા વાધકત્રયમ્ । ઉદ્દેગ પ્રતિવન્ધો ધા
 મોગો ધા । પ્રયાણા સાધનપરિત્યાગ કર્તવ્ય । મોગો દ્વિવિધો લૌકિકોલૌકિકશ્ચ ।
 તત્ર લૌકિકસ્ત્યાજ્ય ધવ' વિષયેનો બે ન-લૌકિક ભોગ-ત્યાજ્ય છે 'સચિદનાત્મકો ધાતક
 સ્યાત' તે લૌકિક ભોગ સચિદન છે, તેમા 'વિત' આગ્યા રિના રહેતુ જ નથી, મરિદ્ધ હોઈને
 પુન તે ભોગ અલ્પ જ છે, અને પશિષુમે ધાતક થાય છે જ, અને એવ એનાદૃશ લૌકિક ભોગ
 સર્વથા ત્યાજ્ય જ છે શ્રીહરિગાયશ્રીએ તો કામાલ્યદોષવિવરણ નામનો સ્વતન્ત્ર અન્ય વિગ્રહીને
 કામની નિદુષ્ટતા-અધમતા-સ્પષ્ટ જ નિર્દેશી છે 'દોષેષુ પ્રથમ કામો વિચિત્ર ચિ-
 ત્તિરૂપ્યતે । યસ્મિન્નુત્પત્તે તસ્ય નાશક સર્વથા મત । વિષયાવેશદેહુત્તમાદ્ વિદેષો
 ત્પત્તિકારણમ્ । રજોગુણસમુત્પન્નો રજ પ્રક્ષેપકો મુગ્ધે' નમ દોષમા પ્રથમ છે તેનુ
 વિવેચન કરીને વિનિરૂપણ કાગ્ય છે જેનામા તે દોષ ઉપન્ન થાય છે તે પુન્યનો તે મર્વથા નાશ
 કરે છે, કામ વિચિત્રતા આવેશનો દેહ હોનાથી તે વિદેષોત્પત્તિનુ મગ્નુ છે, તે દોષ રજોગુણમુપન્ન
 હોવાથી મુખ્યમા રજ-ધૂત-ન આવે છે-પુષ્ટિસુધાના પ્રથમ વર્ણના પાંડમ્ભમાર્ઘ્યમા અને અન-

તરણોનું ઉદ્ધારન કરીને સિદ્ધ થયું જ છે કે શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ અને તત્ત્વુપાધી મહાતુભાવીઓ વિષયનો અમૂલ્ય ત્યાગ જ ઉપદેશ છે, 'લૌકિકાનિષ્ઠતા મગચન્નિઠતા ચ પરસ્પર વિરુદ્ધા' (સુ ૧૦-૮-૨૫)-વૈદિકનિષ્ઠ અને ભગવન્નિષ્ઠ એ બંને પરસ્પર વિરુદ્ધ છે એમ અપ્પ થઈ ગયા પછી પુષ્ટિમાર્ગરીત્યનુમાર જે ભગવન્નિષ્ઠને તો અડ્ડોકાર પુષ્ટિમાર્ગમાં થયો છે તેમણે સર્વદા સર્વથા વિષયભોગનો ત્યાગ કરીને ત્યાગપ્રધાન સર્વોદ્ધાર ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનું પરિપાલન કરીને વિગ્ધાનુભવર્થ જ જીવનનિર્ગમનર્થ મેનાકથાસાર્થ પ્રથમ પણ ભગવન્ન્યાશ્રયત્વે જ દરણીય છે એમ સુદૃઢ પ્રતીત થઈ જશે શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે પણ, પાણ્ડુરડ્ડા શ્રીપ્રિયુષ્ણનાથજીની આજ્ઞાને પ્રાપ્ત કરીને ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનો અડ્ડોકાર કર્યો અને સન્યાસી જ આચાર્ય થઈ ગયે એ અર્થથીન સદ્વિનો સમય ભડ્ડા કર્યો છે એ અતિહાસિક લક્ષ્યમિન્દુ પણ અત્ર અનિમ્મરણીય જ છે ગૃહસ્થાશ્રમના મર્વે હિત આચારવિચારનું પરિપાલન કરીને સદાચાર્યી વતીને ભગવત્સેવાર્થ ત્યાગપ્રધાન અને યાત્રયમૂનક જીવનનિર્ગમન કરવું એ શ્રીમદ્વાચાર્યજીનો ઉત્તમોત્તમ ઉપદેશ સર્વથા અનુગ્રહણીય હોવાથી અધુના પણ ગોખામિયાલકો ગૃહસ્થાશ્રમનો જ અડ્ડોકાર કરે છે ગૃહસ્થાશ્રમસ્થ શિષ્યનું જેવું દયાણુ ગૃહસ્થાશ્રમ ગુરુ કરી શકે તેવું કદ્યાણુ ઇતરાશ્રમી ન જ કરી શકે એ અપષ્ટ છે, મન્યાસી ગુરુના આચારવિચાર ગૃહસ્થાશ્રમી શિષ્યને સાક્ષાદ્ લાભપ્રદ ન જ થાય, તેથી ગુરુના આચારવિચારના અનુમ્તા શિષ્યના વિશેષન ઉપદેશનો ગૃહસ્થાશ્રમી જ ગુરુ છે એ આરન્યનું હ્રદયમાં ઘાગ્નુ કરીને આધુનિક ગૃહસ્થાશ્રમસ્થ ગોખામિયાલકોનું પણ પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે અશિષ્યના અનુકરણર્થ રમત જ પુષ્ટિ-માર્ગીય વિદ્યાધ્યયન કરીને ત્યાગપ્રધાન ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનો અડ્ડોકાર કરીને કેવળ ભક્તિપ્રધાન જીવન સ્વીકારવું અને ઉપદેશનું લાભપ્રત્યર્થ યત્નને પણ પરિત્યજીને શ્રામન્યાર્થચરણના પુષ્ટિમાર્ગને જ સર્વદા રક્ષવો લૌકિકવિષયપદ્ધતિ રહેવાથી તો નવતો અને સ્વગિણ્યનો પણ અવપાત થઈ જાય, તેમ ન થાય તર્થ વિરહાન્તુમર્વેકાર્યસર્વત્યાગોપદેશક નામના અવધાગ્ણે ભગવન્નિ-રહાનુભવર્થના આદર્શભૂત ગૃહસ્થાશ્રમનો સદ્વિનિયોગ પુષ્ટિમાર્ગના સદાશ્રમે પ્રભુભક્તિમાં જ કર્તવ્ય છે યદ્યપિ આ સર્વ પણ માધનક્રનાતમક શ્રીગોકુલેશ્વરશ્રી શ્રીમદ્વાચાર્યનાધીશ્વરની કૃપા વિના સર્વથા જ અશક્ય છે તથાપિ અત્યાર્તિપૂનક સદાસર્વદા મૂનસ્વરૂપ શ્રીગોકુલશનો અનન્ય આશ્રય તો પ્રવૃત્તિ-માર્ગત્વે બુદ્ધિપૂર્વક પણ કર્તવ્ય જ છે.

મહારાજશ્રીઓ ભક્ત્યી વેળણવો, 'છવરીઆ મસક વૈ'ણુવો નીમડીઆ વેળણુવો, મર્યાદિવૈળણુવો, 'છત્તાદિ મર્' જ પુષ્ટિમાર્ગસ્થ ભાગ્યવાનો યદિ એતાદૃશ આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમ-ધર્મનું પરિપાલન કરે તો લૌકિક આસુર અન્ધ તમોધિગરી પ્રાવાહિક જીવોને અને વેદિક દૈવી અક્ષર-અભાધિકારી માર્યાનિક જીવોને એ સર્વોદ્ધારક આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમનું નિદર્શન પ્રાપ્ત થતા પૂર્વપક્ષત્વે જે કામ જણાવવામાં આવે છે તેનો સમ્મત પણ રહેશે જ નહિ, અને તેથી પુષ્ટિમાર્ગ વિશ્વધર્મ થવાને યોગ્યતમ છે એવી મતપ્રતીતિ 'કમલવી એ જ આ પ્રશ્નણનો મહદેશ સર્વથા લક્ષ્યમાં રક્ષાતી સર્વ પુષ્ટિમાર્ગીય વાચક પ્રતિ મારી સરિતય પ્રાર્થના છે

પ્રથમ પ્રકરણ સમાપ્ત.

નિઃસાધનતા અને સર્વોદ્ધાર.

૧૧

પ્રકરણ ૨.

॥પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ॥

૧૧૪૪

ભગવન્નુગ્રહાત્મક વિશુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગ એવન ભગવાનન્દરમમાર્ગ હોવાથી વિવેચનન્દુષ્ટમાર્ગ દેહેન્દ્રિયગોષ્ઠ પ્રાપ્તિ આમુરમાર્ગથી મિત્ર છે એમ જ નહિ પરંતુ તેનાથી અર્થથી વિરોધી હોવાથી સર્વથા ઉત્ક્રાંત જ છે એ મિત્ર થયું લેકિં વિવેચ વસ્તુત રમ જ નથી, પરંતુ રમાનાસ જ છે પ્રાકૃતશૂદ્ધિરમામાર્ગ આગમાપાથી અનિત્ય છે, તેથી યદિ પ્રાપ્તિ કરી હોય, એવો હોય, તો તે સર્વથા નિત્ય પદાર્થ સાથે જ એવો એ પુષ્ટિમાર્ગનું પરમ વિદ્યુત્ત સ્વાસ્થ્ય છે આ નિત્ય પાર્થ શ્રીગોકુલાધીના વાક્યથી વ્યતિક્રિત ન હોવાથી શૂદ્ધાન્દરમ પણ અમરૂપ 'શ્રીગોકુલ'નીશ શ્રીકૃષ્ણમા જ ઉપવન છે પ્રાકૃત વિચીના દેરન્દ્રિયાદિ પ્રાકૃત અનિત્ય છે, પરંતુ 'જન્મ કર્મ' જે મે દિવ્યમેવ યો વેત્તિ તત્ત્વત' ગીતાવાક્યપ્રામાણ્યે અલેકિં શૂદ્ધાન્દરમના આધારે શ્રીકૃષ્ણના દેહ હૃદયે મર્ગ દર્યાદિ મર્ગ જ અપ્રાકૃત અલેકિં શૂદ્ધાન્દરમકરૂપ હોવાથી નિત્ય દિવ્ય અપ્રત્યુર છે. 'इच्छामात्रेण मन्तसां प्रवाहं सृजन्वान् हवि' શ્રીમદ્વાચયેચરણોક્ત વા પ્રામાણ્યે 'નિત્યપય જીવોને હુ આસુર કરીશ' એ ભગવન્નિગ્રજે પ્રાપ્તિ વિષયી જીવ મન રહે વ્યુચરિત્ત થયા છે, પરંતુ 'पुष्टिं कायेन निश्चय' વામ્યપ્રામાણ્યે ભગવાનન્દરનિષ્ઠ દેવશિરોમણિ જીવ કાંપાએ—આત્મમાત્રપ્રાદમુખોદરાદિરૂપે—માલાદ રસાત્મક ધનિરૂપના શ્રીમદ્ગોકુલાધી પ્રકટ થયા છે એ સ્પષ્ટ વૈનસ્પય અસ્થારમાથી વિવેચમાર્ગનો અને પુષ્ટિમાર્ગનો સમ્મમ રહેશે નહિ પ્રાકૃત આસુર ની કૃતિ પ્રાપ્તિમાત્ર હોય છે, પરંતુ ઉત્ક્રાંતિ પ્રાકૃત ભગવન્નિગ્રજની કૃતિ મર્ગમાત્રપ્રાપ્તિ હોય છે 'मलेच्छात फल लोके' વાક્યપ્રમાણ્યે સુદ્યન્તર્ગત નિત્ય જીવોને આસુરત્વસમ્પાદિ ભગ વન્નિગ્રજથી પ્રમાદમર્ગરથ આસુર જીવોને અન્વન્તમ પ્રવેશરૂપ ફલ પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ 'कायेन तु फल पुण्डौ' વાક્યોક્ત પ્રમાણે પુષ્ટિમાર્ગરથ ભગવન્નિગ્રજે તેને તે આત્મમાત્રપ્રાદમુખોદરાદિરૂપે સર્વેન્દ્રિયાન્દ્રિયાન્દરપાન રૂપે ઉત્ક્રાંતિ, દૃષ્ટપન્મ ફલ પ્રાપ્તિ થાય છે એન નિરિક્તપ્રમાણ ફલને અમાર 'पु'શબ્દે સચિત્ત છે, અને એવે પુષ્ટિશ્રુતિપ્રાપ્તિમાત્રની સીમન્તિની છે એ 'अक्षयवता फलमिदं न परविदाम' શ્રીગોકુલાધી મર્ગવ્યુતિવિરોધપરિહારે સર્વેન્દ્રિયાન્દ્રિયાન્દ્રિયાન્દરપ્રાપ્તિરૂપ જ ફલ છે એમ નિરૂપિત કર્યું પ્રાકૃત આસુર જીવોમા રોગાદિ ઉપદ્રવ સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે, પરંતુ ભગવન્નિગ્રજમકરન્દરમપ્રાપ્તિનાં ભાગ્ય-વન્ ભક્તોને રોગાદિ ઉપદ્રવ કાંપિ પણ થતા નથી, 'न ते पापवद्वता यान्ति न च' રોગા-શુષ્કદ્રવા' હૃદ્યાદિ વામ્યનુ, પણ સ્વાસ્થ્ય એ જ છે આ પ્રકારે પ્રાકૃત આસુરનું અને અપ્રાકૃત દેવશિરોમણિ પુષ્ટિમાત્રતુ સ્પષ્ટ વૈનસ્પય અનેકમા સુવિચારીત હવે એ જ પુષ્ટિમાત્રતુ વિજેવન નાન થાય એ ઉદ્દેગે પુષ્ટિમાર્ગ ॥—અવિદિત ભગવન્નુગ્રહાત્મકમાર્ગના—૪ વિજેવન અરૂપનું નિરૂપણ શ્રીહરિવાચકપ્રણીત પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ ગ્રન્થે થો પ્રથમ અક્ષરત ગુર્જગતુરદ આપીને પશ્ચત્ત તન્તિ'કર્મ પણ આપવામા આવે—

सर्वसाधनराहित्य फलाप्तौ यत्र साधनम् ।

फलं वा साधनं यत्र पुष्टिर्मागः स कथ्यते ॥૧॥

અક્ષરાર્થ —જે માગ માત્ર સાધિતમા—ફલની પ્રાપ્તિમા—અર્થ સાધનરાહિત્ય—અર્થ જ સાધનનું રહિતત્વ સાધન છે, અને જે માગમા ફલ (૧) સંવત છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાત છે. ૧૧

અનુગ્રહેણૈવ સિદ્ધિર્લોકિકી યત્ર વૈદિકી ।

ન યત્નાદન્યથા વિદ્મઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં અનુગ્રહે-ભગવદ્, પામે-૪ લોકિકી અને વૈદિકી સિદ્ધિ (પ્રાપ્ત થાય છે), પરન્તુ યત્ને કરીને નહિ, અન્યથા-અન્ય પ્રકારે-યત્નશ્રમે-(તો) વિદ્ય થાય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૨

યત્રાહ્નીકરણે નૈવ યોમ્યતાદિવિચારણા ।

અવિલમ્બઃ પ્રસુકૃતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૩॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં અહ્નીકરણમા-અહ્નીકાર કરવામાં-યોગ્યતાદિવિચારણા નથી જ, પ્રસુકૃત (કોઇપણ પ્રકારનો) વિલમ્બ નથી, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૩

સ્વરૂપમાત્રપરતા તાત્પર્યજ્ઞાનપૂર્વકમ્ ।

ધર્મનિષ્ઠા યત્ર નૈવ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૪॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં તાત્પર્યજ્ઞાનપૂર્વક સ્વરૂપમાત્રપરતા-સ્વરૂપને વિષે જ કેવલ તાત્પર્ય છે, ધર્મને વિષે નિષ્ઠા હોતી નથી, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૪

યત્ર પ્રસુકૃતૌ નૈવ ગુણદોષવિચારણમ્ ।

તત્કૃતાવુત્તમજ્ઞાનં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૫॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં પ્રસુકૃતિમા-પ્રસુકૃત રામાદિ પણુ લીલાત્મિમા-ગુણદોષવિચારણા નથી, (પરન્તુ) તત્કૃતિમા-ભગવદ્કૃતિમા-ઉત્તમજ્ઞાન (૪) જ્ઞાન હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૫

ન લોકવેદસાપેક્ષ્ય સર્વથા યત્ર વર્તતે ।

સાપેક્ષતા સ્વામિસુખે પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૬॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં લોકવેદસાપેક્ષ્ય-લોકની અને વેદની સાપેક્ષતા-સર્વથા-કોઇ પણ પ્રકારે-નથી, (પરન્તુ) સ્વામીના સુખને વિષે (૪) સાપેક્ષતા હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૬

વરણે દૃશ્યતે યત્ર હેતુર્નાણુરપિ સ્વતઃ ।

વરણં ચ નિજેચ્છાતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૭॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં વણુમા-અહ્નીકારમા-અણુમાત્ર પણુ હેતુ નથી, સ્વતઃ - નિજેચ્છાત - ભગવાનની ઇચ્છામાત્રે-જ વણુ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૭

યત્ર સ્વતન્ત્રતા ભક્તેરાવિર્ભાવાનપેક્ષણાત્ ।

પૂર્ણાનુભવરૂપત્વં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૮॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમાં (ભગવાનતા) આવિર્ભાવની પણ અપેક્ષા જ નહિ હોવાથી અકિતની સ્વતન્ત્રતા છે, ભવ (અણુકીર્તિનાદિ જ) પૂર્ણસુખાનુભવરૂપ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૮

લોકવેદમયાભાવો યત્ર ભાવાતિરેકેતઃ ।

સર્વવાધકતાસ્ફૂર્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૮॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા ભાવાતિરેકત —ભાવેદેક હોવાને લીધે—ભાવ અતિપ્રચુર—અત્યુત્કટ-
હોવાથી—નેહના તેમ જ વેદના ભયનો અમાન છે, અને (પ્રચુરતિરેકત કાલકર્મસ્વભાવાદિ)
સર્વમા જ વાધકતા સ્ફુરે છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૮

સમ્બન્ધઃ સાધનં યત્ર ફલં સમ્બન્ધ એવ હિ ।

તોપિ કૃષ્ણેચ્છયા જાતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૯॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા સમ્બન્ધ—સમ્યક્ બન્ધ—માધન છે ૧૯ (પશુ) નિશ્ચય સમ્બન્ધ
જ છે, અને તે (સમ્બન્ધ) પશુ કૃષ્ણેચ્છયા જ થાય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૦

તત્સમ્બન્ધિષુ તદ્ભાવસ્તદ્વિન્નેષુ વિરોધિતા ।

ઉદાસીનેષુ સમતા પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૦॥

અક્ષરાર્થ —(જે માર્ગમા) ભગવત્સમ્બન્ધીને વિશે ભગવદ્ભાવ ભગવદ્વિમુખને વિશે વિરોધિતા
અને ઉદાસીનને વિશે સમતા-સમનાન-હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૧

વિચિન્નમાનસ્ય દેહાદેર્ન સ્વીયત્વેન ભાવનમ્ ।

પરોક્ષેપિ તદર્થિત્વં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૧॥

અક્ષરાર્થ—(જે માર્ગમા) વિચિન્નમાન દેહાદિમા (પશુ) સ્વીયત્વે-મમતાએ-ભાવના નથી,
પરંતુ પરોક્ષમા-ભગવત્પરોક્ષમા-પશુ (દેહાદિ) તદર્થા-ભગવદ્યા-છે (એમ ભાવના છે), તે (માર્ગ)
પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૨

ભજને યત્ર સેવ્યસ્ય નોપકારકૃતિઃ ક્વચિત્ ।

પોષણં ભાવમાત્રસ્ય પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૨॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા સેવ્ય સેવકના ભજનમા ક્વચિદ્ ઉપકારકૃતિ નથી, ભાવમાત્ર
(જે) પોષણ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૩

ભજનસ્યાપવાદો ન ક્રિયતે ફલદાનતઃ ।

પ્રમુળા યત્ર તદ્ભાવાત્ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૩॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા તદ્ભાવથી-પ્રમુળે વિશે ભક્તનો ભાવ અતિપ્રચુર—અત્યુત્કટ-હોવાથી
ફલદાનત —ફલતુ દાન કરીને-પ્રમુળ ભજનનો અપના કરતા નથી તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૪

યત્ર વા સુખસમ્બન્ધો વિયોગે સદ્ગુમાદપિ ।

સર્વલીલાનુભવતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૪॥

અક્ષરાર્થ —જે માર્ગમા સદ્ગુમતી-મયે ભવરથાથી-પશુ વિયોગમા-વિપ્રયોગાવસ્થામાં—
મર્સીતાનો અનુભવ થયેલી (અધિ) સુખસમ્બન્ધ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે, ૧૫.

ફલે ચ સાધને ચૈવ સર્વત્ર વિપરીતતા ।

ફલં ભાવઃ સાધનં સ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૬॥

અક્ષરાર્થ —(તે માર્ગમા) ફલમા તેમ જ સાધનમા પર્વત જ વિપરીતતા છે, ભાવ જ ફલ છે, અને (ભાવ) જ સારવ (પણ) છે, તે (મર્યાદિમાર્ગોદિયો નિવ માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે. ૧૬

પશ્ચાત્તાપઃ સદા યત્ર તત્સમ્બન્ધિકૃતાવપિ ।

દૈન્યોદ્દોધાય સતતં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૭॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા તત્સમ્બન્ધિકૃતિ મતે પણ દૈન્યના ઉદ્દોધર્થ સદા (તાપકવેશાત્મક) પશ્ચાત્તાપ રહે છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૭

આવિર્ભાવે ન સાપેક્ષ્યં દૈન્યં યત્ર હિ સાધનમ્ ।

ફલં વિયોગજં દૈન્યં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૮॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા સાધનાન્તરગી અપેક્ષા જ નથી, કેવલ દૈન્ય જ આવિર્ભાવમા— ભગવત્પ્રાદુર્ભાવમા—નિશ્ચય સાધન છે, (અને) ભગવદ્વિયોગ જ દૈન્ય ફલ છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૮

સમસ્તવિષયત્યાગઃ સર્વભાવેન યત્ર વૈ ।

સમર્પણં ચ દેહાદેઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૯॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા સમસ્તવિષયત્વે ત્યાગ (પૃથગ્ગત) જ છે, અને દેહાન્તિ સમર્પણ સર્વભાવે (જ) કરાય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિમાર્ગ કથાય છે ૧૯

વિષયત્વેન તત્યાગઃ સ્વસ્મિન્ વિષયતા સ્મૃતેઃ ।

યત્ર વૈ સર્વભાવેન પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૦॥

અક્ષરાર્થ —તે માર્ગમા વિષયત્વે વિષયત્વે ત્યાગ જ છે, સર્વભાવે ભગવત્કૃત સ્મૃતિની વિષયતા આમા હોય છે, તે (માર્ગ) પુષ્ટિ કથાય છે ૨૦

एवंविधैर्विशेषेण प्रकारैस्तु सदाश्रितैः ।

હદિ કૃત્વા નિજાચાર્યાન્ પુષ્ટિમાર્ગો હિ બુધ્યતામ્ ॥૨૧॥

અક્ષરાર્થ —નિગ્યાને-ગ્રીહાચાર્યચરણતે-કુદ્યમા પ્રપગીતે એવ વિધ પ્રકારોએ તે નિગે કરીને સશ્રિત ભક્તોએ પુષ્ટિમાર્ગનો નિશ્ચય બોધ કર્યો છે ૨૧

નિષ્કર્ષ —લોકિક વેદિક મહામ નિષ્કામ માર્ગ જ સાધનુ રાહિત્ય જ આ માર્ગમા ગ્ધસરૂપ ગ્ધન વિપ્રયોગાત્મક કૃષ્ણચન્દ્રી પ્રાપ્તિમા માધનરૂપ છે પ્રપત્તિમૂલક પુષ્ટિનકિતમાર્ગમા સર્વધર્માન પરિત્યજ્ય' શ્લોકમ્બ સર્વધર્મપરિત્યાગપૂરક કેવલ વિગ્ધાન ભગવત્કૃષ્ણનો જ સ્વીકાર હોવાથી લોકિકવેદિક માર્ગ જ માધનોતુ રાહિત્ય પુષ્ટિમાર્ગીય ગ્રન્થોમા ગુપ્તગિદ્ધ જ છે એવધપિ વિરદગ્ધ્ય માર્ગસાધનરાહિત્ય-નિ માધનતા-દૈન્ય-માધન છે તથાપિ તે જ માધન સતે પણ વિગ્ધાપિટાના શ્રીમ આ મૈક્રન્ત હોવાથી ફલ પણ છે, અર્થાત્ ફલરૂપ વિપ્રયોગા મરૂપ જ સાધન હોવાથી ફલરૂપ પણ છે, તેથી શમકસ્વરૂપથી વ્યનિરિક્ત પદાર્થાન્તર સાધનત્વે ગ્રહાતો નથી, વિગ્ધ જ દૈન્ય પણ વસ્તુતઃ ફલાતુ-

ભવતી જ પૂર્વદશા છે, તેથી જ આ માર્ગમા નિ સાધનતા-છતની કૃતિએ સાધ્ય સવ જ સાધનનો અભાવ જ ઉત્તમોત્તમ સાધન અને કૃત્ય છે સાધન અને કૃત્ય વસ્તુ એ જ પાર્થ હોવાથી આ માર્ગમા સાધનત્વે સાધનનો અભાવ જ છે 'નિ સાધનજનાધોશ' નામના અવધારણે પુષ્ટિમાર્ગમાય સર્વસાધનશૂન્યતા સુચિતાર્થ છે અમુક સેવાદિ પણ સાધને કરીને હુ ભગવદ્દાત્મ કૃત્તે પ્રાપ્ત કરીશ એ તર્કબુદ્ધિને આ માર્ગમા સ્થાન જ નથી મગ્ગમણન ભગવદ્દકોને પણ અન્વેષણગુણુગાનાદિ સર્વ જ સાધનતા પણ પરિભાગપૂર્વક જ કેવલ જ ભગવદ્દત દૈન્યમમ્મા તે જ ફલરૂપા ભગવત્પ્રાપ્તિ મિદ્ધ થઈ એ ફલપ્રકન્શીય ત્રીસુખોધિતીછતુ આત્મ્ય હુષ્યાન્ન કરાવીને કર્મન્તરની વા માધનાન્તરની અનપેક્ષાએ દેવન અનુચદમાને જ ભતોપયુકત લોકિ વૈદિ પણ સર્વની જ મિદ્ધિ ભગવન્ ચત જ કરી વે છે, અર્થાત્ નિ માનત ભગ્નોના માધન અને કૃત્ય ઉભય પણ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રભુ અન જ થઈ રહે છે એ ગમણીય વિરહમિદ્ધાન્ત મર્થિયા અભિમરણીય છે 'નાયમાત્મા પ્રથચનેન લભ્યો ન મેધયા ન વહુના થતેન યમેઘપ ઘુણતે તેન લભ્યસ્તસ્યેપ આત્મા વૃણુતે તનુ સ્વામ્'—આ આ મા ન પ્રવચને ન મધ્યાએ ન બુદ્ધિ શ્રુતે કરીને લભ્ય છે જેને જ આ વરે છે તેણે લખ્યું, તેના આ આત્મા સ્વ તનુને વરે છે—'નાહ વેદેર્ન તપસા ન દ્વાનેન ન ચેજ્યયા શમ્ય યવવિધો દ્રદુ દૃષ્ટવાનસિ મા યથા મતયા ત્વનન્યયા શમ્ય અહમેવવિધોઽનુ જ્ઞાતુ દ્રદુ ચ તત્ત્વેન પ્રવેષુ ચ પરન્તપ'—જે પ્રગરે માર્ગ દર્શન તે ક્યો એવીવધ મારા દર્શન કરવા નશા શક્ય વેદાએ, નથા તરે, નથા દાને નથા હન્યાએ, હે અણુન ! હે પરન્તપ ! એવવિધ હુ તો અનન્ન ભક્તિએ જણાવાને, દર્શાવાને, અને તત્ત્વે પ્રવેશવાને શક્ય છું—'નાલ દ્વિજત્વ દેયત્વમૃષિત્વ યાસુરા મજા ગ્રીણનાય મુકુન્દસ્ય ન વૃત્ત ન બહુજ્ઞતા ન દ્વાન ન તપો નેજ્યા ન શૌચ ન વ્રતાનિ ચ પ્રીયતેમલયા મતયા હરિરન્યદવિદ્મન્નમ્' હે અસુરાત્મજે ! મુકુન્દના ત્રીણુનાર્થ દ્વિજત્વ, દેવત્વ જ પત્ર, દત્ત, અહુગતા, દાન, તપ, ઇન્દ્રિયા, શાય અને ધનો મમર્થ નથી હરે અમના ભક્તિએ જ પ્રમન્ત થાય છે, અન્ય સવ વિડન્મન છે—ઈત્યાદિ વેન્ગીતામાગવતાદેના વાન્યયુથનો સદર્ભ પણ એ જ છે કે ભગવત્પ્રાપ્તિને અર્થે દાનતપઈન્દ્રિયાદિ વેન્ગિ માધનો મમર્થ નથી, ભગવાન્ ચત જ વિવિનિરોધશાસ્ત્રમાત્રની અપેક્ષા જ વિના પણ નિ માધન જતનો ઉદાર સ્વસ્વન્પત્યે જ કરે છે યોમર્જાગતના દ્વિતીય સન્ધમા નારદ પ્રતિ બ્રહ્મા ડિ ક્તિ' 'અહન્ધાપૃત નિશિ શયાનમતિશ્રમેણ લોક વિકુળ્ઠમુપનેઽયતિ ગોકુલ સ્થમ્'—નિતે રિો લૌકિક' કર્મોમા વ્યાપ્ત અને શત્રિને રિો અતેનમે શયત્વ સ્વ ગોકુલને મુકુન્દ લોખની ઉપ સમીપ નયત કરશે—પણ એમ જ ઉપદેશે છે કે વૈદિક નિધિનિ-પ્રેરણાસોની અપેક્ષા વિના પણ કેવલનિ માધન જતનો સમુદ્ધાર ત્રીપ્રભુ અનુચદમાને જ કરે છે, કાગ્ણુ કે ત્રીગોકુલમા નજબડતો નિતે રિો દેવન ગોચારણુ ગોદોહન ઇત્યાદિ લાકિક દ્યાપારને વિષે જ વ્યાપ્ત હતા અને દિના અતિશ્રમે પ્રીતે રાત્રિએ ભક્તિમાર્ગીય હરિગુણુગાનાદિ પણ સાધન તદિજ કરીને સત્વર શપન કરતા હતા, અર્થાત્ વૈદિક તથા ભક્તિમાર્ગીય પણ મારન તેઓ દિનને રિો ના રાત્રિને મમો પણ આચરતા નહિ જ, તેમની પ્રવૃત્તિ જ મારનમા ન હતી, તેઓ તો સર્વે જ સાધને મર્થયા ગદિત જ હતા તથાપિ તેમને પણ વ્યાપિનેકુલ્લરૂપ સ્વધામના દર્શન કરા-વવામા કેવલ ભગવત્સ્વરૂપ જ વા ભગવતુચદ જ કાગ્ણુ છે પુષ્ટિમાર્ગમા તો લોકિકવૈદિક સાધનના રાહિત્યે અર્થાદ્ ધર્માન્તર કર્મોન્તર યાગ ધ્યાન ધરણા મમાધિ યમ નિયમ જપ તપ તીર્થ સ્વાધ્યાય દેનાન્તરપૂર્ણ મેવા પ્રવચન શ્રવણ મનન નિન્ધિશસન નવવભકિત, ઇત્યાદિ કેઈ પણ સાધનના સેશમાત્ર પણ આચરણુ વિના જ સર્વવમ પરિભાગપૂર્વિકા પ્રપત્તિ-કેવલ દેન્યોત્થ ભગવત્કરણુ જ કર્તવ્ય

હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગના ધર્મિરરૂપમાત્રપણતા જ સ્વધર્મ કે અને અન્ય મન ધર્મો અસ્વધર્મ-
પન્ધર્મ-હોવાથી ધર્માન્તરમા-ને ક્રિયાત્મક પરધર્મમા-પુષ્ટિમાર્ગીય બાળવાનની લેણમા । પણ નિઠા હોઈ
શક્તી જ નથી, એ અનુકતમિદ છે, બક્તાનુમનમિદ છે 'તા ત મનસ્કાસ્તદાલાપાસ્તદ્વિચેષ્ટા-
સ્તદાત્મિકા' ઇત્યાદિ વાગ્યે પુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ભક્તોનો સર્વ જ બ્યવહાર ધર્મિસ્વરૂપમાત્રપણાણુ
હોવાથી ક્રિયાત્મક ધર્મિભગવાનના સંયોગવિપ્રયોગસાક્ષાત્સમ્બન્ધની સમીપ ધર્મનિષ્ઠાને અવસર જ ન
હોવાથી વિધિનિયેધર્મો તો અતવસરે જ પગદત થઈ જાય છે પુષ્ટિમાર્ગમા ધર્મને વિષે નિષ્ઠા
હોતી જ નથી રામપન્થ્યાવાયીમા આ પમડું સુપ્રમિદ જ છે શ્રીકૃષ્ણે વેલુનિનાદ કરીને જગજ્ઞાને
દંદાવનમા પ્રવસાવ્યા અને ધર્મસં થઈને નેમની પરીક્ષાર્થ અનેક વચન કથ્યા અને ધર્મપગણુ
રહેવાનો ઉપદેશ દશ સ્તોત્રે કર્યો ત્યાં શ્રીગોપીજને ઉત્તર આપ્યું કે ધર્મવિદ આપે સ્ત્રીનો
સ્વધર્મ કર્યો, પરંતુ 'વહિર્મુગા દિ ધર્મશાસ્ત્રજ્ઞા શારીરમેવ ધર્મ સ્વધર્મમાદુર્ન ત્યાત્મ-
ધર્મ ભગવદ્ધર્મ યા ચતસ્તેનામવિદ'—ધર્મશાસ્ત્રજ્ઞો તો નિઘય બહિર્મુખ છે, તેઓ
શારીર ધર્મને જ સ્વધર્મ કહે છે, પરંતુ આત્મધર્મને વા ભગવદ્ધર્મને સ્વધર્મ કથના
નથી, કારણ કે તેઓ અનાત્મવિત્ છે—પુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ભક્તોનો સર્વ અભ્યવહાર
રનાન પાન ધ્યાન વ્રત તપ હોમ યજ્ઞ ઇત્યાદિ સર્વ જ ક્રિયાત્મક ધર્મિસ્વરૂપમાં
હોવાથી મર્યાદામાર્ગીય આનપાનાદિ પણ તેમને અપેક્ષિત હોય જ નહિ ભગવાનની સંવે જ
પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ પણ લીનાઓમા ગૃહદોષની વિચારણા જ નથી, રમરૂપ રમરત પૂર્ણપુરુષો-
તમની નવનીતચેદ, મૃતિમમત્સ્ય, મેદનાદિધર્મ (મનપુરીગોત્તમર્ગ), રોષન, દાન, દોરી, રામ
ઇત્યાદિ મર્વ જ લીનાઓની ઉત્તમતા જ પુષ્ટિમાર્ગરથ ભક્તોને તો સ્પુરે છે, ભગવાનીજા સ્વપારો
પણુ નિષ્કૃષ્ટ વા અપ્રયોગક નથી જ એમ અવધાગીને ગમન રોષન ચેર્થ ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ તો લોક-
મમ, હોવાથી હીન મધ્યમ છે અને કારીયદમન ગિરિરાજધારણુ ઇત્યાદિ થીવાળેનો અન્યની અપેક્ષાએ
ઉત્તમ છે એમ તેઓ જાપિ પણ સ્ત્રીનરતા નથી ભગવાનની લીનામા અમદુર્નનુ દર્શન જ
તેમને થતુ નથી, તેથી મેદનાદિકાય વમન ઇત્યાદિ લીનાઓ પણ સુમતુર હોવાથી રમરૂપ જ છે
એવી બારનાતુ રથણુ તેઓ કહે છે મન ધર્મિસ્વરૂપ રસરૂપ રમધન હોવાથી તદ્દતીના પણ રસરૂપા
ગાત્મિકા જ છે 'જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્ય વય યો યેતિ તત્ત્વત' ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત પણ
વાક્યપૂથ પ્રતુના જન્મ ક્રમ નિત્ય વિન્ય અપ્રાકૃત અનૈકિક રમરૂપ કે એમ જ ઉપદિશે છે
આ માગમા પ્રતુ અક્ષીરનુમા ચેત્યનાની વિચારણા કરતા નથી, વરણુ દેવ નિરજ્ઞાન
છે નિ માધનજનોતુ નિરજ્ઞાન વરણુ એ આ માગનુ નિર્જી-ચિન્દ-Criterion છે આ માર્ગમા
'નાદ વેદેર્ન તપસા'—હુ નહિ વેદે, નહિ જપે—ઈત્યાદિ ગીતાના વાગ્યપ્રામાણ્યે લોકિક-
વૈનિક માધનોની અપેક્ષા વિના જ કેવન ભગવદ્નુમદમાત્રે જ મમુદાર થઈ જાય છે કેવલેન દિ
માયેન મોલ્યો માય રમ્મા મૃમા—કેવલ બાવે જ ગોપીઓ, ગાયો, ખગો, મૃગો—ઇત્યાદિ
શ્રીભાગવતોમ્ન પ્રામાણ્ય બારમાત્રુ જ અમાણુ કરવામા પ્રમાણુ છે આ માગમા ભગવાનુ ઉત્કૃષ્ટ
માધાની આતમાત્ર પગ અપેક્ષા ગમ્યા વિના જ નિરજ્ઞામાત્રે જ અક્ષીમર કલ છે, અર્થાદ
ભગવદ્નુમદ-ન ૧૧૫૧—જ આ માગમા અવસર છે, અને તે મ ૧૩૫—પુષ્ટિ-વાલાદિયાધિકા

૧ શ્રીકૃષ્ણેશાસ્ત્ર પૂર્ણપુષ્ટિગામમન્થપગા અનન્યતાવનુ રસબદ્ધા બાગ્યવાન બક્તો 'મક્તો'
પગના હોવાથી તેઓની આત્મકિત દેદમા જ છે એમ કોલાહવાતા કુખ દ્રેષ્ટા અને તાસદાયક ગેવા
પ્રકાશક વાગ્યુદેવના ચત્ર પ્રજ્વલે છે તદ્માગટોપરિ શ્રીમત્રવાનની મેદનાદિકીતાનો આવ વિચારશે કે પ્રશ્નની
વિગ્ન પણ લીનામા અમદુર્નનુ જ દમન કરીને સ્વભાવને જ પ્રકટ કરશે ।

1

વિષયે યગજ્ઞત યર્ધને બવામ્પ્રધિમા નિમગ્ન થતો નથી પરંતુ પરા જ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે એ, જ
 પુરુષોત્તમનું મર્વમર્થત્વ અને દયાનુત્વ છે કે અતિરાજ્ય અતિતામમ મહાપતિત પણ અસમ્યક્
 મકનો સમ્યન્નમાત્રે પવિત્ર યર્ધ મળ્ય છે અત એવ કીમનાયાર્થચરણે 'સર્વેદ્યારપ્રયત્નાત્મા
 કૃષ્ણ પ્રાદુર્બભૂય હ'—સર્વેદ્યારપ્રયત્નાત્મા કૃષ્ણ પ્રાદુર્ભવ્યા—એમ નિમન્નમા અને જે મક્તા
 શાસ્ત્રરહિતા શ્રીશૂદ્રઃજિવન્ધવસ્તેપામુદ્ધારક કૃષ્ણ સ્ત્રીણામત્ર વિશેષત
 જે મક્તો શાસ્ત્રરહિત હોય જેઓ ત્વી શદ્ અને દિગ્ગન્ધુ હોય તેમના ઉદ્ધારક કૃષ્ણ છે,
 સ્ત્રીઓના અત્ર વિશેષે કરીને—એમ શ્રીમુખોધિનીગ્રામ નિરૂપ્યુ છે આ જ પ્રકારે પૂતનાદિ પાપયોનિ
 સ્ત્રીઓ ઉદ્ધૃત યર્ધ ગર્ધ 'તેનાધોતશ્રુતિગણા નોપાસિતમહત્તમા નાસા દ્વિજાતિસહકારો
 ન નિધામો ગુરાવપિ ન તપો નાત્મમીમામા ન શૌચ ન શુભા ક્રિયા'—તે અનધીન-
 શ્રુતિગણોએ મહત્તમની-મક્તોની-ઉપમનારી ન હતી તેમને ન હતો દ્વિજાતિમ મ્હાત કે ન હતો શુભમીપ
 નિવામ, ન હતુ તપ કે ન હતી આત્મમીમામા, ન હતુ શૌચ કે શુભ ક્રિયાઓ—એ ભાગવતનાકથે
 તેમ જ 'કેવલેનૈવ ભાવેત ગોપ્ય'—એવલ ભાવે જ ગોપીઓ મર્વસાધનરહિતનાએ પ્રતિપાદ્યમાના
 અને લૌકિકમા જ વ્યાપ્તા ભારમા હતી પ્રમિદ્ધ નરુપુરવનિતાઓ, ભાગ્યમા ખ્યાત તુનાધારાદિ વૈદ્યો
 અને પ્રમિદ્ધ જ નન્દાદિ વ્રજવાસીઓ, શરીરને વિષે ઉત્પન્ન વિદુરગ્નિ શમે, અને જે પાપયોનિ-
 હીનજાતી દ્વિજુવનશમરાદિ—શ્રીમતી પુનિદીગ્ધો મર્વ જ મામ્-મને—રાત્યપજલધિ કરુણા-
 વરુણાનય મહાપતિતપાવન અશમ્યકશરણુગત જ વ્રજપાવક પુરુષોત્તમને—પેન દેનચિદ્ ભારે આશ્રી
 ને—મારા આશ્રયમાત્રે જ પરા ગતિને પ્રાપ્ત થયા છે અત્ર આ વૈનક્ષણ્ય છે કે વૈદિક મર્વા ભાર્ગમા
 પુરુષત્વને અને તત્ર પણ ત્રૈલોક્યિત્વને જ અગ્રે કરીને નેદિષ્ઠ વૈદ્યચયનસમ્યન્ન આદ્યાણી સેવાદાતા
 સ્ત્રીશૂદ્રાદિની મુક્તિ સ્વીકારી છે પરંતુ તેથી નિપરીત આ પુષ્ટિમાર્ગમા તો શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે
 નિ સાધન શ્રીશૂદ્રાદિને જ અગ્રે કરીને તદ્દતારા જ ત્રૈલોક્યિક પુરુષોત્તમી યથા-
 ધિકારક્ષપ્રાપ્તિ સ્વીકારી છે 'સ્ત્રીદ્રાણુદ્વૃત્તિક્ષમ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે અક્રોધૃત છવેમા અધુના
 પણ આ નિ માધનતાતી જ પ્રણાત્રી શુભમદ્વાચાર્યવર્ધક સમ્યાય છે, તેમા પૂર્વોક્ત કમમુખ્યર્થ માધનનો
 આદર નથી, પરંતુ 'મર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય' મોડાકત મર્વધર્મપરિત્યાગપૂર્વિન પ્રપત્તિને—શ્રીગોકુમે-
 શાશ્રયને—જ મર્વયા સ્ત્રીમગ્વામા આવે છે અત એવ મારસ્વતનપમા શ્રીકૃષ્ણગુની અરુપત અવ-
 તારદશામા વર્ણુની અને કર્મની અપેક્ષા વિના જ કેવલ ભગવદ્વાચયનુ જ અવનમ્યન કરીને
 નિ મરન શ્રીગોકુમેનેનો જેનો આદરધાન લાગતમક વિરહાનુભવર્થ ગૃહસ્થધર્મ દતો તેના જ
 ભાવપ્રવાન ત્યાગાત્મક વિરહાનુભવર્થ ગૃહસ્થધર્મને અનુતા 'વૈતનાગદક' મા પણ શ્રીમદ્વાચાર્યુરુપ
 વાણીત અવતારદશામા પણ આધુનિક ભગવદ્વાનો આચરી જ રહ્યા છે આ માર્ગમા લૌકિક તેમ
 જ વૈદિક કર્મોના આશ્રયે પ્રત્યવાપમાનનો મમ્મરજન હોવાથી તદ્દય તો મર્વયા જ નથી પુષ્ટિની—
 ભગવદ્વાની—અપેક્ષાએ મન કર્મ અને સ્વમાર પ્રત્યાનિત્વ અત વ્યર્થ જ યર્ધ મળ્ય કે, 'આનન્દ
 ગ્રામણો વિદ્વાન ન વિભેતિ કુતઞ્જન' (પદ્મ મદ્યોર્જિતલોકવૈદ્યસ્થાનામ) 'નાગાયણપરા
 સર્વે ન કુતઞ્જન વિભ્યતિ' હત્યાદિ વાચ્યયુથ અત્ર પ્રમાણ છે આ પુષ્ટિમાર્ગમા—પુષ્ટિ
 ભક્તો ભાવોમેક છે, ભાવ અતિપ્રચુર—અત્યુષ્ટ—કે ગૃહસ્થિત પાર્થમાત્રમા પણ પ્રમુખ્યનિગિત મર્વ જ
 ભાવક છે એમ રૂનિ મના ગવા કહે છે આ માર્ગમા અરુપસમ્યન્ન જ સાધન અને ફક્ત એમ
 ઉભય છે, માર્ગાન્તરમા વૈદિક સાધનોએ મોક્ષ—મર્વગતિન્ય—ન કે, અત મોક્ષથી વિરહા
 સમ્યધ—મમ્મગ મ ર—રત કે તે મમ્મન્ન ફક્ત છે એટલુ જ નહિ પરંતુ તે જ મમ્મન્ન
 માધન પણ છે, મુખ્યદશની જ પૂર્વદના છે, અને આ મમ્મન્ન પણ રવેન્દ્રમાત્રી જ માધ છે

સવત્ ૧૯૮૧ના ભાદ્રપદ શુક્લ એકાદશીએ સુબાઈમાં શ્રીપુરુષોત્તમોત્સવ
પ્રસંગે વે ગા મ મસલાલ શાસ્ત્રીજીએ પ્રમુખત્વે કરેલો.

ઉપસંહાર.

શ્રીમદ્ગેતામી શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોકમાં આપણે પ્રથમ ૪ નાર આ મુ માર્ગમાં ઉજવ ને પરિવહાન નવા છીએ, અને તેમાં ઉભય વિમે શ્રીમાન્ ગેતામીઓ આ ઉપગ્રિયન થયા છે એ આપણા અહોભાર છે આપણો અહવા ન નિત્ય મનનન વૈદિક ધર્મ છે અને એ કામ પણ નાડા મનવાયા હાય તો તે આપણા અખણ શુદ્ધદેવ અહવા ના ૪ કેવન એન્દેગ છે વેદના પ્રાગ્મમા, મ નના, અને અન્તમા, સાદ્ગોમા, ૫ પશુનામા, આરબ્યમા ઉપનિષદમા આ અખણ શુદ્ધદેવ અહવા વિના અન્ય કામ પણ ઉપનિષદ નથી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ અદારે અમરે આ સદ્ગુણોત્કૃષ્ટ વેદ્યમા અદરાયણ પણ અહવાસમા એ ન અહવા નો ભક્તિમધ્યત્વે ઉપદેશ કરીને પ્રપત્તિને-સરણને-સત્ગત્ કરે છે અને મર્વોત્કૃષ્ટ શ્રીમદ્ભગવત પ્રધાન તો પડે પડે અનુગ્રહાન્નિ પશ્ચિતો ન ઉપિષ્ઠમોય કરે છે

શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોક અન્થના અહવા મિતે વે તેવીસનાએ અને શ્રીમદ્વનમાચાર્યોદિતી નિરૂપતા વિમે વે ધી જગત્તનાઈએ એમ તો નિવેચન થયું છે કે તે વિમે વિવેચન-વિશેષ ન કરતા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ, શ્રીનિરૂપેશ શ્રીગોકુલેશ શ્રીદરિગાયત્ર ઇત્યાદિએ જે પ્રમેયાત્મક આવપ્રધાન માર્ગનું નિરૂપણ કયુ હતુ તેજ નિદાન્તને પ્રમણુત્વે પોષ્ય શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોક કેટલાક અન્થોનો પરિચયમત્ર હુ આપને કરાવીશ

“ભાષ્યપ્રકાશ” શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોકે તત્ત્વોત્તમ અથ કે અને તેની ઉત્તમતા એ છે કે તેના પ્રત્યેક સૂત્રમાં, અધિકરણમાં શ્રીમદ્વનમાચાર્યશ્લોક નિદાન્તના સ્પટીકરણમાને મન્તોપ નદિ માનતા શકું, ભાસ્કર, રામાનુજ, મંડ, મિતુ, અને નીલકંઠ એ ૭ મીમામરેતી દીપ્તમથી પણ અહવાસ ઉપન્યાસ કરીને તેમની સુદર સમીપા કરીને અહવાસનો નિદાન્ત અખણ શુદ્ધદેવ અહવા ન છે એમ આધુનિક નિદાન્તોને પણ અત્યન્ત અદરણીય ગૈરીથી પ્રતિપાદન કયુ છે શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોકની વૃત્તિ કેવન આહી હતી માત્રપત આરેપિત ગજઅવૃત્તિનો આ નિદાન્ત ગોગ્રામીમાં વેશમત્ર પણ અશ ન હતો પ્રાપ્ત મન્પતિતો પણ ભગવદ્વિવાના પ્રચારમાં જે તેગોશ્રીનો વિનિયોગ સર્વથા અદરણીય છે

ઉપનિષદના દીપિકાઓ, શ્રીમદ્ભગવત ગીતાની તેમના પિતૃ-ચક્રીનગરા-જક્રત ગીતાગીકાની-પરિશુદ્ધિ, ભાષ્યપ્રકાશ, સુમોચિતીપ્રકાશ આવ જુમડું નિત્ય ધ્યોતના, નરમિનિસૂત્રનાપ્યવિનરણ મોડગઅન્થ વિવૃત્તિ, પ્રકરતાનિશ અન્થ અને પ્રધાનરતનાંર નિદાન્ત મર્મપણ અન્થોમાં આ વહણો કામ પણ વાચકને સુપ્રતીત થયા વિના રહે તેમ નથી, તેથી આપણા સન્દગાયનુ વિગેયન આ શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોકની શ્રેણીનું ભવિષ્ય અત્યન્ત ઉજમવન છે એમ હુ આગ્રહપૂર્વક કયુ કે જે મારગ અખણ શુદ્ધદેવ અહવા ઉપર પ્રકટ થયો છે, જે માર્ગ અત્યન્ત ભન્તિતો અત્યન્ત આગ્રહ કરે છે અને જે માર્ગમાં કાલ પણ શક્ય ન હોય તો કેવન પ્રમુતા જરખમતો ૧૫ ઉપદેશ કે એ માર્ગ વિશ્વધર્મ ચરા વિના મર્વથા રહેશે નહિ, અને તેથી આજે અને નાજે ન આપણે એ શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોકનું સ્થાપન કરીએ, જેમાં એક પછની પણ મારે કામ ની અરેયાનથી, પરંતુ જેમાં આપે મર્વેએ આપના કાલનો મોડાક ભોગ આપીને પ્રતિવિચાર વા પ્રતિમોક્ષવર અથવા તે ઉભય વિમ, અથવા પ્રતિપક્ષે પણ એક વાર અવશ્ય શ્રી પુરુષોત્તમશ્લોક અન્થોનું અવધતાંયાપન પ્રસાનુ છે આ મળુવે કયા અને કયારે મનનુ ઇલાદિનો નિજુય કરવાને વે ધર્મજ્ઞના સ્પટીકા, વે મત્યદ તેરીવાના વે વાડીના નમીનામ શાહ વે જમજવામ ગોર્ધનદામ વે ગોર્ધનદામ જમનાદામ, વે મન્દગનાન મણિવાન, વે શા મ શ્રીમનનાન હરિશ્ચર, અને વે ગા મ હરિદ્રાણુ વીરુ એટલા વૈષ્ણવોને હુ આ સત્કાર્યમાં નિયોગ્ય કે અને તેમને જે કામ પણ અહવાકની અપેશા હોય તો એના અન્થ પણ નમો ની દિવિ ધીવેરાને આમત્રાટ માર્ગોને પૂર્ણ અધિમાન પણ આપુ છુ ૧

૧ આ મળડન મુબાર્કમાં સ્વપાય છે એમુ ન નહિ પરંતુ પતિ રવિવારે પૂનાથી મન્નવાલ શાસ્ત્રી મુબાર્ક આવીને અગુઆવ્યનુ અને પ્રતિમોમરારે શ્રીપુરુષોત્તમશ્લોક વાચકનુ રમ પ્રવચન કરે એ જલાવતા આનન્દ યાચ છે

માટે તો અન્ય સૂચનાદય અણુમાન્ય વિરેકવત્ છે એમની પ્રથમ સૂચના એ છે કે અવધર્મ અણુમાન્ય પચાને પ્રતિનિધીયર્થે જી સમવુ હતુ, પણ હવેથી તો તે પ્રતિનિધિ એમ એ ની પરીક્ષા મા ત્રીજાને પદલા અણુમાન્ય એકતુ જ લેવાતુ, ન્યારે હવે તે શ્રીપુત્રોત્તમજીના પ્રકાશ માથે વેવાનુ છે બાપ્યપ્રકાશનુ અંચન તેના ગુર્જરે જા આકુતન અનુવાદ વિના દુર્ગર છે, તેથી પ્રથમ તો ગાપને આ અનુવાદ મિદ દુર્ગરે ઉચિત છે એમ એ મા વેદાન્ત લેનાર પ્રાય ' મુન ગોદુનજી જાના વેદાન્ત ' પરિતોષિકાર્ય વપતન કરે છે અને શાફ્ટરોવાન્તમા અમુક વર્ષે જે પુસ્તકા નિયોગ્યા હોય કે તે જ પુસ્તકો સુત્રને કુનજી જાના વેદાન્ત પરિતોષિકાર્ય પણ નિયુક્ત હોવાથી યદપિ આપણુ બાપ્ય પ્રતિનિધિ નિયોગ્યુ તથાપિ આપણુ અણુમાન્ય વે તેવે પરીક્ષ્ય બાગે જ આવરો, કાગ્ય કે શાફ્ટરનાં નુ બાગા તર ચલતુ છે અને શાફ્ટરોવાન્ત વે ૧૪ી તે નવલ્પ થમે શાફ્ટર વેદાન્તમા ઉત્તીર્ણ થય છે, અને જાના પરિતોષિકાર્ય પણ પ્રાપ્ત કરી નય છે આ વૈષમ્યના પ્રતિ વિધાનાર્થ આપણામાથી ધનિઃ વૈશ્યનેએ અનિમત્તર એઃ જ્ઞાનરશિષ માટે અથવા એક પારિતોષિક માટે અમુક રકમ યુનિવર્સિટિને મોખ્યા વિના અન્ય મનિ નથી, આત્રી પારિતોષિક મદારાજશ્રી શ્રીગોદુનનાથજી અગે એ તેઓશ્રીને અને આપણા સમ્પ્રદાયને યદાપિ જોમાનદ જ છે, તથાપિ યુનિવર્સિટિમાથી પારિતોષિકનામ પ્રાપ્ત થાય નહિ તત્રપર્વન્ત અણુમાન્ય લઈને પણ ઉત્તીર્ણ પરીક્ષાને અગે મત્તમાદિમા લાભ થતો મન્મથ બહુજ ન્યૂન કે આ મત્તાટ ર્થમા માત્ર એક જ જાના અણુમાન્ય લઈને એમ એ મા ઉત્તીર્ણ થયો છે, અને તે પણ અમુક સંયોગેને લીધે જ. યદિ આત્રી જ ઉપેક્ષા અણુમાન્ય માટે મજબુતમા આવરો તો મને એમ પણ બય રહે છે કે જેમ મૈત્ર ભાત્ર માટે માત્ર પણ પરીક્ષા નહિ આવરાથી તે ભાત્ર નીકરી ગયુ, તેમ આપણા અણુ બાપ્યનુ પણ કાચિન થઈ નય પ્રમુ આપણને જામુનિ આપો

ઉપકાં

પ્રમુખે પ્રત્યુપાર માનતા જળાવ્યુ કે-મારો ઉપાર માનવો જોઇએ નહિ, કાગ્ય કે હું તો મારે પ્રતિનિધિ કેવન કરુ છુ અને હુ મર્વે રામે આત્રીર્થે યાચુ છુ કે મારુ કર્તવ્ય કરવાના મામર્થનુ દાન મને આપના આત્રીર્થથી શ્રીમદાપ્રભુજી કરે

આગત આનતા પોતા કિંઠ અપાચાર થતાતી વિનન્તી અન્ત્યન્ત અમત્ત જ છે એમ જળાવતા પ્રમુખે જળાવ્યુ કે શ્રીમદાપ્રભુજી માન મેન્ય છે, અને તેમતા જ રમય શ્રીગોદુનનાથજી મદારાજ હોવાથી શ્રીમદપ્રભુજીમા માગે અને શ્રીગોદુનનાથજી મદારાજનો મન્મન્ત વૈાતિક વા અનિન્ય નથી, પન્નુ નિય અને અવિદ્વિન કે અને તેથી યત્ર શ્રીગોદુનનાથજી તત્ર હુ, અને યત્ર હુ તત્ર શ્રીગોદુનનાથજી પમ એમ તમે નિમત્તરે જ માનન્તે, એટલુ જ નહિ પણ પ્રાનુગ્રમ્મક્ર્મના જેમ દરીચિનુનિએ પોતાના અગ્નિનો ઉપોત્ત દર્શાવે દતો, તેમ મે આપણા દૈવમર્ગન રસજાર્થ આ મારા અગ્નિનો પણ ઉપોગ થઈ શમ્નો હોત તો તે ઉપોત્ત કરવાને અર્થાત્ર મારી પામેથી જે મેવા આપો ઉચિત લાગે તે મનથા વેવાને આપ મર્વેને પરિપૂર્ણ મત્તા છે નમ્મત્તમા વાવિદિનાર્થ જ હુ મદારાજશ્રીને હુ વિનનિકન જ હુ તેટલામાનથી મારા ઉપર અન્ય ચાગ થનાર કે એ વિનન્તી આ રન્ત જ અપત્ય છે અને એસ અમપનો અત્રા વેનાર મદારિ વિગ્તથી દર્શિ શુક્રને નહિ આપણા મન્મન્તમા એમ આગતો સુચિનિત્ર કે (અને શ્રીગુગ્મહજીના મમયથી એ ચર્ચે જ આવે છે) કે મૈત્ર-શ્રીગો-મનિનય નિન કથનીય શુત્રને મે જ કે. અને શુત્ર પણ શિલ્પને નિન કારોદ્વ્ય બારપુરક જ ઉપનિ કે, પન્નુ તેટલા માનથી પન્નર વૈમનન્થ છે, એમ લોકમા દર્શાવતો પ્રવત્ત અમય દોવાથી નિ ન છે

મમાપ્તિમા શ્રીગોવધનનાથજીની શ્રીમદાપ્રભુજીની શ્રીગુમ હી અને શ્રીપુત્રોત્તમજીમદારાજ પ્રમુનિતા નયધોરખુનન્તર જ મિમગત થા હતુ

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

कथेमास्त्रियंयनपरीत्यंमिषाद्भुतः कृत्वा यमैव परमात्मनि नृदभाय ।
नम्र्यीश्वरोनुमत्तसोपिदुषावि माक्षान्तेयस्तनोऽयमद्भुतः इत्यप्युचतः ॥

पुष्टिसुधा

पुनः ५-२५५ { ^{हर्निः} २५५ १५ २५५ १५० } ५५ दितीय

॥ विषयानुक्रमणिका ॥

विषय.	संग्रहादि	पन्नाङ्क
१ धर्मसिद्धान्त	परिभाषा	१-१३
२ 'नैवमन प्रभु' लोकोक्ति स्वार्थ	प्रकाश	१-४
३ निष्ठापत्तय अने गोपेक्षा	"	१ १०-११
४ प्रज्ञागुणाणि ।	धीरद्वय	३ १-३८
५ प्रत्यक्ष	प्रकाश	
६ श्रुति	परिभाषा	

પર્વિ ૨૧ મુ ૩
 લે શા મ, મમ્મસાવ ગણપતિનામગાન્તી પારિવરણ શ્યામાર્ધ નાયક,
 એમ્ એ, વિ હ એમ્, એમ્ િ મિ, શ્રી આનાવિલ ખંબુ' રિ પ્રમ
 એમ્ આરૂ એ એમ (કા) પુના મિતિ જગનપુત્રી આગે' મુન્ન

૧-૧ ગોવિન્દનાથ દત્તિત્રિવિદ બ. એમ. એ વૌરમ દારિંદ્ર મોહન ૩ ૩-૪-૦	પ્રકાશન ૧ રામચંદ્ર મણિયા બી. એ "પુસ્તિકા" પ્રકાશન મુદ્રણ મુદ્રાગાર ૦-૪ ૦
---	--

૧ મુમ્માપુરીમાં માધનનાગમાં શ્રીગોપાલમીને દિવસે અપૂર્વ સમા મની હતી. જેમાં નગરીના મુખ્ય દિન્દુ ગૃહસ્થો ઉપરિચિત થયા હતા સમાનું પ્રમુખપદ સર પુરુષોત્તમદાસ હાકુરદાસને અર્પવામાં આવ્યું હતું, તથાપિ મુમ્માસ્થ ચાવન્માત્ર ઉપરિચિત શ્રીમદ્ગૌસ્વામિવર્ગ વૈષ્ણવપરિષદવત્ અધ્યક્ષ હોતો જ (૧) પોતથી વિરુદ્ધ તીવ્ર અપ્રમત્તનાનો (૨) તે પત્રના અલિંગારનો અને (૩) હકન ઉભયે ઠરાવની પ્રતિ સગદારમાં મોકલી આપવાનો એમ મર્મ મનીને તથા ઠરાવો સર્વાનુમતે કરવામાં આવ્યા હતા દેશપરદેશથી આવેલા ત્રીસેક તાર વાચવામાં આયા હતા તેથી પણ સ્પષ્ટ જ પ્રતીતિ થતી હતી કે વૈષ્ણવોના પગમનિધિ શ્રીનાથજીના પણ દ્વિતીયસ્વરૂપની નિન્દાકાર પત્ર સર્વજન જ વૈષ્ણવોની અપ્રીતિમાનવ પાત્ર થઈ પડ્યું છે યદ્યપિ સર પુરુષોત્તમે નિજ બાપજીની સમાપ્તિમાં પ્રદર્શિત શ્રદ્ધા આભાવિક હોવાથી સ્તુત્ય જ છે, પરંતુ તે શ્રદ્ધા જ્ઞાનમૂલક પણ થાયો એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ, એ કથનામાં અમારો એ આશય છે કે પુષ્ટિસમ્પ્રદાયના અર્થો પ્રસિદ્ધ થયા જાય છે જ, નેથી મર પુરુષોત્તમના સદગૃહસ્થોએ પ્રમુખપદમાત્રથી જ સન્તુષ્ટ નહિ થઈ જતા યથાવકાશ પણ પુષ્ટિમાર્ગીય અર્થો આગ્રહપૂર્વક વાચવા જોઈએ, અને પુષ્ટિમાર્ગીય માહિત્યની પ્રમિદ્ધિમાં પણ સહાયક થવું જોઈએ

* * * * *

૨ લક્ષ્મીનયોદ્દશીને દિવસે મુમ્માનગરીના ધનાઢ્ય વૈષ્ણવોની સમા ચન્દ્રઆગમાં મલી હતી, યત્ર મુમ્માસ્થ મર્મ શ્રીમદ્ગૌસ્વામીઓ પણ ઉપરિચિત હતા, અને પ્રમુખપદ શ્રીગોકુલનાથજીએ અનુક્રમ કર્યું હતું આ સમાએ એક 'પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમંડલ'ની સ્થાપના કરી છે, જેના વ્યવસ્થાપક ભગવદ્ધર્મપરાયણ શેઠ પરાગજી સૂરજ થયા છે મળકનનો ઉદ્દેશ સમ્પ્રદાયનો ઉત્કર્ષ સાધવાનો હોવાથી પ્રશસ્ય છે બાપાચતુષ્ટયમાં શ્રીમદ્ભગવાન ઉપર નિમન્ધ લખાવવો લાભપ્રદ પણ લેખાપ, પરંતુ પુષ્ટિ-માર્ગીય ધનાઢ્યનું ભગવદ્ધર્મક ધન શાકુંરમાળ્ય ઉપર બાપાદ્વયમાં નિમન્ધ લખાવવામાં વિનિયોગ્ય એમાં અમારી લેશમાત્ર પણ અમ્મતિ નથી પુષ્ટિસમ્પ્રદાયની સમ્પત્તિએ શાકુંરમાળ્ય ઉપર નિમન્ધ લખાવાય અને તે નિમન્ધના પરીક્ષકનું પણ વરણ શકુંરાચાર્ય કરે ત્યારે તો અનિચ્છાએ પણ એ જ અતુમાન પ્રાપ્ત થાય છે કે (૧) શાકુંરમાળ્યનિમન્ધપરીક્ષકનું વરણ કરી રાક્ષસ એટલું પણ પશ્ચિડલ સામ્પ્રદાયિક આચાર્યવશ્યમાં આ ધનાઢ્ય વર્ગને પ્રતીત થતું નથી (૨) પુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ધર્મક વિત્તનો વિનિયોગ ક્વ કદા અને કય કર્તવ્ય એનું પણ જ્ઞાન આ ધનિકોને નથી, અને (૩) સમ્પ્રદાય ઉપર પ્રાપ્ત આપકાનમાં માયાવાળી મટ ન થતા પ્રમત્ત રહે એ ઉદ્દેશો માયાવાદીએ સહ જ્ઞાતુમાવને ઉલ્કેએ પણ માધવો એમ પણ પરાગજીએ પીની અને તદનુમારી વર્ગની મતિ થઈ છે અણુ-બાપના પણ નિમન્ધ વિષયે અમારો નમ્ર અભિપ્રાય તો એ છે કે અપદ્ધવ અભ્યાસક્રમાત્રને આવા મૂલ્યપ્રમાણ્યનો પરિ નિમન્ધ લખવાને પ્રેરવા તે કરતા જે સામ્પ્રદાયિક વિદ્વાનોનો પરિપક્વ અભ્યાસ છે અને જેમની વસ્તુતઃ પરીક્ષક થવાની પણ યોગ્યતા છે તેવા વિદ્વાનોને જ વ્યવસ્થાપકે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે 'બાપ્ય જેવા સર્વોત્કૃષ્ટ અન્ય ઉપર નિમન્ધ લખવાની આપની જ યોગ્યતા સ્વીકાર છું અને તેથી આપ મહાનુભાવને વિરુદ્ધિ કરું છું કે આ નિમન્ધ કૃપા કરીને આપ સિદ્ધ કરો, પારિતોષિકના સહાએ આપ નિમન્ધ લખ્યો એમ હું ક્ષણમાત્ર પણ સ્વીકારતો જ નથી, કારણ કે આપના પરિશ્રમનું પર્યર્થ મૂલ્ય તો શ્રીકૃષ્ણ જ જાણી શકે છે, અથાપિ આપ નિમન્ધ લખીને પરિતોષિકનો સ્વીકાર કર્યો તો હું ઉપકૃત થઈશ 'આવો એક પણ નિમન્ધ એક પણ બાપામાં સ સિદ્ધ કરાવ્યા પછી તેમાં શુદ્ધિરૂઢિ પણ કરી લીધા પછી તે નિમન્ધને એક એનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થઈ જશે કે અન્ય બાપમાં પણ તે જ સમિદ્ધ નિમન્ધનો અનુવાદ પ્રમાણ્યત્વે વાચ્ય અન્ય ગનાશે પ્રાપ્ત સર્વ બાપ્યનું જેણે તુલનાત્મક અધ્યયન કરીને સર્વબાપ્યથી અણુમાપ્યના ઉન્નર્તન બુદ્ધિપૂર્વક મૂલ્ય કર્યું છે તેવા જ વિરત વિદ્વાનોનો આનો નિમન્ધ લખવાનો અધિકાર છે આવા આદર્શ નિમન્ધના અભાવમાં પરિતોષિકવાચક મ કશન અપરિપક્વબુદ્ધિએ લિખિત નિમન્ધ સર્વથા વીર્ણ નહિ જ થાય, ઉદાહરણ શ્રીગોકુલનાથજીએ લખાવેલા મર્મજન નિમન્ધ

* * * * *

વે. શા. સં. મગ્નલાલ શાસ્ત્રાજીનું ભાષણ

“શ્રીહરિરાયજી”

ભાદ્રપદદૃષ્ટપક્ષસપ્તમીએ શ્રીહરિરાયજીના પ્રાકટયોત્સવનિમિત્તે શ્રીમદ્દૈવ્યપરિવ્રાજી તરફથી એક સુમહતી પ્રસિદ્ધ મતા ગત સૌમ્યવાસરે માય પચ્ચવાદનમમયે મુખ્યા-

ઉપદ્રમ

પુરીમા માધવમાગમા મલી હતી તત્પ્રસંગે પુના ૧૧ કે ૧૨ કોનેન્ટના મસ્કૃતના વ્યાખ્યાતા પ્રોફેસર મગ્નલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રીજી એમ એ

એમણે ‘શ્રીહરિરાયજી’એ વિષયોપરિ મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું પ્રમુખસ્થાને શ્રીવત્સના ચાર્ચજીના ચિત્રજીને પ્રસ્તાવનામા આપ્યા હતા અને તેઓશ્રીના ઉત્તરક્રમા શ્રીહરિરાયજીના ચિત્રજીને પ્રધરણા હતા અખિન સમાસદન વૈષ્ણવ સ્ત્રીપુસ્તોથી સુપૂર્ણ ભરાઈ ગયું હતું, અને કેટલાકને તો રથલ પણ નહિ મલી રાખાથી આપ્યા જવું પડ્યું હતું

મહાનો સમય થતા વૈષ્ણવપરિવ્રાજી માનનીય મના વૈ મૂનચ દ્ર તેનીનામએ જણાવ્યું કે ગત સૌમ્યવાસરે શ્રીહરિરાયજીને વિષે સમા મલી હતી, તથાપિ આજે પણ આ સમા જોનાવવાનું શુ પ્રયોજન હશે એ મનમ્ધમા મારે કાલક કહેનું જોઈએ સમ્પ્રદાયમા શ્રીહરિરાયજી એક એવી મહતી વ્યક્તિ સર્વ ગર્વ છે કે જેને અર્થે એક જ નહિ પરંતુ અનેક સભાઓ મયે તો તેમા સમ્પ્રાયનું સૂપણ છે, તેથી આ સમા ગત સૌમ્યવાસરની મમાથી વિદ્ધ જોવાવી છે એમ માની લેવાનું નથી, પરંતુ જે આશય તે સમાનો હતો તે જ આશયને નિશેષત પોષવાને જ આ સમા જોનાવવી ઉચિત ધારી છે સમ્પ્રદાયમા આચાર્યચતુષ્ટી ‘શ્રીમદ્દાપ્રભુજી’ નામથી પ્રસિદ્ધ છે, એક તો શ્રીમદ્દલસાચાર્યજી, બીજા એઓશ્રીના પુત્ર શ્રીગુમાઈજી, ત્રીજા શ્રીમદ્દ ચાર્યજીના પૌત્ર શ્રીગોકુનેશ, અને ચતુર્થ શ્રીહરિરાયજી આ ત્રણે ‘શ્રીમદ્દાપ્રભુજી’ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે શ્રીહરિરાયજીની વિષયોગનિષ્ઠાને અને દૈન્યને લીધે સમ્પ્રદાયમા ‘શ્રીહરિરાયમદ્દાપ્રભુ’ એ નામથી વૈષ્ણવો અવાપિપર્યન્ત એમતુ સ્મરણ કરે છે સમ્પ્રદાયમા જે સ્વપો પ્રાચીનતાએ સેવાય છે તેને ‘નિધિ’ તરીકે જોવાખવામા આવે છે, તેમા જેમ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના નિધિ, શ્રીગુમાઈજીના નિધિ, બાનકસપ્તમના ‘નિધિ’ કહેવાય છે તે જ પ્રકારે શ્રીહરિરાયજીએ મેવિત સ્વરૂપો પણ ‘નિધિ’ તરીકે વૈષ્ણવોમા મતાય છે શ્રીહરિરાયજી જનનોપરિ ૧૨૦ વર્ષ મિરાજ્યા હતા આપશ્રી એટલા બધા દીનભાવયુક્ત હતા કે પોને યદ્યપિ જોવામા હતા, તથાપિ સ્વામિભાવને અને શુભાવને જોણુ ગણીને પોતાને ‘હરિવસત્વે’ જ પ્રસિદ્ધ ગીતિએ જણાવતા આપશ્રીનું ‘શિક્ષાપત્ર’ પ્રત્યેક વૈષ્ણવ વાચે છે, અને શ્રીહરિરાયજીના યથનુ વાચનકર્તા કે ૬ પણ વૈષ્ણવ એમની દીનતા અને ભમવદ્ધાવથી અપરિચિત હશે જ નહિ આમા મહાનુભાવ દૈન્યમર્તિ જોસ્વામીનું વર્ણન અને યજ્ઞોગાન સમ્પ્રદાયના અગ્રગણ્ય વિદ્વાનના અને અનુભવીના દ્વારા થાય એ ઉદ્દેશ-શાસ્ત્રી મગ્નલાલ જેમણે પોતાના આયુષ્કા ૪૦ વર્ષના મતન પ્રયાસે સમ્પ્રદાયનું તત્ત્વ અપૂર્વ રીતિએ સમ્પાદિત કર્યું છે તેમની જ દ્વારા થાય એ ઉદ્દેશ-પરમ ઉચિત છે અજે શ્રીગોકુનનાથજી મહારાજ અવ્ય અત મિરાજત પરંતુ તેઓશ્રીને ‘જરોતી’ જવાનું નિશ્ચિત થયનું હોવાથી-અને તે પણ એ દિવસથી

નિશ્ચિત થઈ જવાથી-તેઓશ્રી આજે અત્ર પ્રધારી શક્યા નથી, તથાપિ આજની મમા માટે તેઓ-
શ્રીની સમ્પૂર્ણ સમ્મતિ છે એમ આ મમાને નિવેદન હવાની મને તેઓશ્રીએ આજ આપી છે
એટલું જ નહિ પરંતુ મારી વિનંતિને અનુસરીને એઓશ્રીના જોષ્ઠ લાલમાવા શ્રીગિરિધરજીવજીને
તથા શ્રીદીક્ષિતજીને અત્ર પ્રધારવાને પણ અનુમતિ આપી જ હતી'

વે શા સં શાસ્ત્રીજીએ તત્ર પ્રધારવામા આવેલા ચિત્રજીને પુષ્પમાલા ધરાવ્યા પછી
“સૌન્દર્ય નિજદ્વદ્વતમ” “સાય કુન્જાલયસ્થાસન” ઇત્યાદિ શ્લોકોએ મહાભારત કથા
પછી નીચેનું ભાષણ આપ્યું હતું ભાષણના અન્તે તેમણે પ્રમિદ્ધ કર્યું હતું કે વ્યાસસૂત્રોપરિ
શ્રીમદ્વાચાર્યચરણકૃત ‘અણુભાષ્ય’ના સતત પ્રવચનને અર્થે મુખ્યાર્થમા એક વર્ગનું
ઉદ્ઘાટન ઉચિત મનાયું છે આ વર્ગ પ્રત્યેક રવિવારે અત્ર માધવમાગમા માય
પૂર્વાદનસમયે મનશે, અને તેમા ‘અણુભાષ્ય’ અપયન થશે એટલું જ નહિ પરંતુ વ્યાસસૂત્ર
સમજવામા શકુંર રામાનુજ મંવ ઇત્યાદિ દીકારોનું કથા સ્ખલન થયું છે તે પણ તુલનાએ સ્પષ્ટ
કરવામા આવશે. કિમ્ચ શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રાકટ્યોત્તમવચનમે ‘શ્રીપુરુષોત્તમમણ્ડલ’ ની જે આપના
હવામા આની છે તેની કાર્યવાહક સમિતિએ પ્રતિભાવવાસરે અનુના આગમમા શ્રીપુરુષોત્તમજીના
વાદ્યગ્રંથો વાચનાનું નિશ્ચિત કર્યું છે, અને તદનુસાર તે પ્રવચન ત્રીજા બોધવાડામા શ્રીનાથજીના
નવામામારા વાડીવાલ નગીનદાસ શાહને ત્યાં સાય મમવાને કરવામા આવશે. આ પ્રવૃત્તિમા મારે
આપની પાસેથી એક પણ પાછની અપેક્ષા નથી હું આ માર્ગથી મારા પોતાને વ્યયે પૂતેથી
આવીશ અને જઈશ, પરંતુ એક બ્રાહ્મણ તરીકે હું આપની પાસે ચાલુ છું કે આ સમ્પ્રદાયનું
અર્થ સમજવાને આપનો સ્વયં સમય તો અવશ્ય આપશે તદનન્તર શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજી
ઇત્યાદિના જયવનિસહિત સભા વિસર્જન થઈ હતી

ઉપર્યુક્ત પ્રસન્ને વે. શા. સ. શાસ્ત્રીએ આપેલું ભાષણ.

પરમભાગ્યવાન્ વૈષ્ણવો,

આજે મારા ભાષણનો વિષય ‘શ્રીહરિચરણ’ છે શ્રીહરિચરણ શ્રીમદ્ભગવાચાર્યજીના
ઉત્તમોત્તમ વચનમા અર્વોત્કૃષ્ટ વ્યક્તિત્વે પ્રમિદ્ધ છે એમ જો હું વડુ તો તે અતિશયોક્તિ થઈ
ગઈ એમ ભાગ્યે જ કથી શકાને સવન ૧૫૨૯મા અથવા ૧૫૩૫મા શ્રીમદ્ભગવાચાર્યજીએ
આ ભૂતનોપરિ પ્રધાર્યા પછી દેટવાક ગદ્યતત્તમ પ્રશ્નોનો નિર્ણય કર્યો છે આચાર્યજીના પ્રધાર્યા
પ્રાગ જ આચાર્યો વાચ્યુદ્ધ મતા સહિતા બ્રાહ્મણ આરણ્યક ઇત્યાદિ ગ્રંથોને અગ્રે કરીને તેઓમાના
દેટવાક કર્મનું પ્રાપ્તિ દર્શાવતા, અને તેથી વિપરીત અય વર્ગ કર્મભાગને પૃષ્ઠે રાખીને ‘મત્ય
જ્ઞાનમનન્તં દ્રવ્ય’ ઇત્યાદિ શ્રુતિને અગ્રે કરીને જ્ઞાનની મુખ્યતા દર્શાવતા, મધ્યમા ક્રતિપય
ઉપાગમે પણ હતા, જેમનો સિદ્ધાન્ત દેન વિના ઉપામના ન જ થઈ શકે એમ હતો જે જગન્નુ
જીવનું અને બ્રહ્મનું અદ્વૈત જ હોય તો ઉપાસના ન થાય એમ તેઓ કથના તેથી કર્મને અને
જ્ઞાનને ગોણુ માનીને તેઓ દ્વૈતમૂલક ઉપામનાએ વેતો નિર્ણય કરતા પરંતુ કર્મનો જ્ઞાનનો અને
ઉપામનાનો સર્જોપાગ વેદાગ નિર્ણય કરવાનું કાર્ય શ્રીમદ્ભગવાચાર્યજી કરે એમ પ્રભુજી પૂર્વત નિર્ણય
કરી ગયો હતો જેને આપણે કર્મ કથીએ છીએ તે અર્વશુભ્યમ્પન્ન ભગવાનની ક્રિયાશક્તિ છે, જેને
આપણે જ્ઞાન કથીએ છીએ તે તે જ ભગવાનના અનન્તરર્થમાનો એક ધર્મમાત્ર છે એક જ અગિન્યાન્ત

શક્તિમદ્ બ્રહ્મની એક જ શક્તિમાનના અવધ્યમનથી બ્રહ્મતુ પર્ણિપૂર્ણ જ્ઞાન થતુ નથી, હરિતપુન્ધ્રન્યાયે એ તો એકદેશ જ્ઞાન છે, પૂર્ણ નથી પત્રાવનમ્મને શ્રીમદ્ અણ્ણમાખ્યને શ્રાસુમોધિનીજ્ઞને, શ્રીતત્ત્વ-દીપનિબંધને ષોડશ્યન્યને પૂર્વભીમાસામાયને ઇત્યાદિયન્યેને પ્રકટ કરીને શ્રીમદ્ તમાચાર્યજીએ સિદ્ધ કર્યું છે કે અદ્વૈત વિના ભક્તિ જ સમ્ભવતી નથી નારદપરમ્પરાનાદિ અન્યોમા 'માહાત્મ્યજ્ઞાનર્વસ્તુ' આદિ મોક્ષનો અનુક્રમિદ્ આશય સ્વીકારીને એક ઉપત્તિ થાય તત્ત્વપર્યન્ત માહાત્મ્યજ્ઞાનની આનંદશયકતા દર્શાવીને ભગવાનથી જ્યેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ પ્રેમક્રમર કાષ્ઠ પણુ નથી એ પ્રકારે અનુભવ થવાને માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક અદ્વૈત ઉપર શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે ભાગ મૂક્યો, અને 'પુરુષ સર્વેદ સર્વ ચદ્ ભૂત ચન્ન માઘ્યમ્' શ્રુતિપ્રતિપાદિન અદ્વૈતમા માયા અવિદ્યા ઉપાધિ શરીર ઇત્યાદિ કશાની પણુ અપેક્ષા વિના શુદ્ધ જ બ્રહ્મ સ્વયં જીવજગદ્ભૂતે થાય છે એ કમનીય સિદ્ધાંતતુ પ્રતિપાદન કર્યું ।

પરંતુ પૂર્વોક્ત જ ભક્તિનો અધિકાર કયાં પ્રાપ્ત થાય ? આ પ્રકારે અખણ્ડ શુદ્ધ બ્રહ્મતુ અદ્વૈત જ્ઞાન કેવળ વાચિક નહિ પરંતુ આર્થિક થાય ત્યારે જ મુખ્યમધ્યયર્થ ભક્તિનો અવિકાર એતુ જ્ઞાન અપેક્ષિત છે, અને તેવા જ્ઞાનાનંતર જ ભક્તિ અર્થાત્ પ્રભુમા કયાં પ્રાપ્ત થાય ? સર્વથી અધિક મુદ્દા એક થાય છે, કે જે એક લોકથી અને વેદથી પણુ સર્વથી અતીત છે, 'આત્મનસ્તુ કામાય સર્વ પ્રિય ભવતિ' એ બૃહદ્વા રણકોપનિપદ્મા પ્રિયતા આ મા-બ્રહ્મ-વિષે જ રક્ષાનો ઉપદેશ છે, તેથી ઉપનિષદ્મા જે ઉભયપ્રકારક વાક્યો છે તેમા એક માહાત્મ્યપ્રતિપાદક સૃષ્ટિવાચક વાક્યો છે, અને તે વાક્યો પરમાત્મા વિના અન્ય કોઈ પણુ બનિત નથી એમ પ્રતિપાદન કરે છે એતાદશ મહિષ્ઠ ભગવદ્ભૂત પદાર્થમા જ ભક્તિ સ્નેહ-શમ્ય છે, અને તેથી 'તત્ત્વમસિ' આદિ અદ્વૈતશ્રુતિનો વિનિયોગ પૂર્વોક્ત મહિષ્ઠ ભગવાનમા જ સ્નેહ સ્થાપવામા છે અન્યાત્રયની નિવૃત્તિને અર્થે પૂર્વોક્ત માહાત્મ્યજ્ઞાન અપેક્ષિત જ છે ઉપનિષદ્ભૂત 'યતો યા હમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે' ઇત્યાદિ સૃષ્ટિવાક્યે માહાત્મ્યજ્ઞાનાનંતર બ્રહ્મ વા પરમાત્મા નિર્દોષ છે અને તે જ ઈશ્વર-મમર્થ-ઐશ્વર્યોદિપૂર્ણુગુણુનિગ્રહ પણુ છે-એમ અવધારણાનંતર જ પુરુષોત્તમ સ્નેહે જ પ્રાપ્ય છે એમ 'તત્ત્વમસિ' ઇત્યાદિ અભેદશ્રુતિ ઉપરિ છે, આ સ્નેહ સર્વથી લૌકિક નથી, આપણા શરીરમા પ્રાણમા ઇન્દ્રિયમા અન્તઃકરણમા અને આત્મામા બે છે તથાપિ ઈશ્વરમા તેમ નથી, તેમતુ શાઅર્જુ પણુ આત્મસ્વરૂપ જ છે, અને તાદશ અદ્વિતીય આત્માએ સહ જ સ્નેહ કર્તવ્ય છે આપણે આત્મા હોઈને આત્માનુ ભજન કરવર છે 'તત્ત્વમસિ' ઇત્યાદિ અદ્વૈતવાક્યો આ પ્રકારના સર્વતોધિક મુદ્દા સ્નેહતુ જ પ્રતિપાદન કરે છે, જ્યારે સૃષ્ટિવાક્યો માહાત્મ્યજ્ઞાને તે જ પ્રભુતુ સર્વોત્કૃષ્ટત્વ દર્શાવે છે આ પ્રકારની ભક્તિએ જ મોક્ષ થાય છે, અન્યથા-માહાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક ભક્તિ વિના- 'તથા મુક્તિર્ન ચાન્યથા' મોક્ષ શક્ય જ નથી, અર્થાત્ તાદશી ભક્તિ વિના અહન્તામમ્તાનો આત્મન્ટિક નાશ કદાપિ યતો નથી આ પ્રકારના નારદપરમ્પરાનાદિ અન્યોમા વાક્યોતુ અનવધ્યમ કરીને સૃષ્ટિપ્રતિપાદક માહાત્મ્યદર્શક વાક્યોની અને સ્નેહમૂલક અદ્વૈતપ્રતિપાદક વાક્યોની એકવાક્યતા શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ દર્શાવીને પરમાત્મા જ આત્મા છે અને તે સર્વભવનસમર્થ પન્મરમા જ સ્નેહના પાત્ર છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે પૂર્ણપુરુષોત્તમ પ્રભુ પ્રતિ આ સ્નેહ લૌકિક પુત્રમા કે સ્ત્રીમા છે તાદશ નહિ જ પરંતુ સર્વત અધિક અને મુદ્દા સ્નેહ જ કર્તવ્ય છે, માહાત્મ્યજ્ઞાને સ્નેહપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણની સેવા જ કર્તવ્ય છે એમ શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ પ્રાચીન વેદિકી પરમ્પરા મિદ્ કરી આપી, અને એ જ માર્ગની વૃદ્ધિ શ્રીવિદૂતેશ્વરપ્રભુચરણે 'વિદ્-મણ્ડન' 'શૃંગારસમણ્ડન' ,

ધત્તાદિ આકરે અન્યોથી કરી તેઓથીથી અનન્તર પણ બાલકસપ્તકે અને તેઓમા પણ અત્યન્ત યગરની શ્રીગોકુલેગે તે જ પ્રણાલિમને સુદૃઢ કરી મમ્પ્રતિ આપણા પ્રતિ જેવુ દુ ખ પડ્યુ છે તેવા જ કોઇ પ્રકારનુ દુ ખ સમ્પ્રદાય ઉપર તેમના મમયમા આવી પડ્યુ હતુ અકમર બાદશાહના મમયમા જેમ વૈષ્ણવો પ્રબલ હતા તેમ જહાગિર બાદશાહના મમયમા માયાનાદીઓ પ્રબલ હતા, કોઇ એક ચિદ્રૂપ નામનો મન્યાસી જહાગિરને જેટલુ પાણી પાય તેટલુ તે બાદશાહ પીતો હતો તેથી દાશમીરપર્ચન્ત પ્રધારીને 'અમારો સમ્પ્રદાય શુદ્ધ છે, અમારો સિદ્ધાન્ત વિશુદ્ધ છે, અને સામ્પ્ર દાયિક તિનકમાનાદિ મદાચાર વેદશસ્ત્રમિદ્ર છે' એમ શ્રીગોકુલેરો માથે રથાપન કર્યુ શ્રીગોકુલેશ જ્વલંભોપરિ ૮૯ વર્ષ મિગળ્યા, અને તેથી એ વયોદૃઢ મહાનુમાની ગોસ્વામી અનેક બાલકોને અને વૈષ્ણવોને બ્રહ્મસમ્મન્ધ કરાવતા આપણા અઘતન નાયક શ્રીહરિરાયજીને અને તેઓથીના પિતા શ્રીકૃષ્ણરાયજીને પણ બ્રહ્મસમ્મન્ધ એ વયોદૃઢ શ્રીગોકુલેરો જ કરાવ્યો હતો શ્રીગુસામજી અને શ્રીગોકુલેશ એમના રિયતિકાનમા જ પુરુષોત્તમત્વે પણ સેવાતા તેથી શ્રીગોકુલેશ વિના તેઓ અન્ય કોની પામે બ્રહ્મસમ્મન્ધ લે ? આજે શ્રીગોકુલેશ આપણા નાયક નથી તેથી એઓથીના વિષયે મારે વક્તવ્યવિશેષ નથી, અઘ તો શ્રીહરિરાયજીના ગુરુ શ્રીગોકુલેશ છે એટલુ જ અવિસ્મરણીય છે, અને તેથી જો કોઇ પણ બહિર્મુખ નિન્દા કરે તો અમરણમા રક્ષાએ કે શ્રીહરિરાયજીના પણ ગુરુ તો શ્રીમાન ગોકુલેશ હતા, અને તેથી શ્રીગોકુલેશના અને તેમના અનન્ય વૈષ્ણવોના નિન્દક બહિર્મુખોની સમીપ આપની શ્રુતિ પિહિત કરી દેજો

આપણા નાયક શ્રીહરિરાયજી મવત્ ૧૬૪૭ મા પ્રકટ થયા હતા એમના બ્રાહ્મ જાતકર્મોદિ અને બકિતમાર્ગીય પ્રપતિબ્રહ્મસમ્મન્ધાદિ સરકાર વિશે અત્ર વક્તવ્યવિશેષ શ્રીહરિરાયજીની ન જ હોય, કારણ કે તેઓથી જીવન કરે પ્રકારે બનીત કરતા અને એ અપ્રર્વ દીનતા જીવનકલામાથી આપણે કોઇ પણ પ્રકારનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકીએ તેમ છે કે નહિ એ જ પ્રશ્ન અત્ર તો પ્રધાન છે આધુનિક લૅમિનનુ તેઓ નિજ જીવન-

તો અપવ્યય કરતા ન હતા શ્રીહરિરાયજીની જીવનરેખા એટલી તો પવિત્ર હતી કે તેનો કાટિતમ પણ ભાગ પ્રભુકૃપાએ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો આપણુ જીવન મદલ થઈ જાય પ્રથમ તો શ્રીહરિરાયજી શ્રીગુસામજીવન કે શ્રીગોકુલનાયજીવન પુરુષોત્તમત્વે સેવાતા ન હતા 'મારે તે પ્રકારે સેવાતુ કે નહિ' એ પ્રશ્ન તેઓથીને પણ ઉદ્ભવ્યો જ હતો અને આપે જ તેનો નિર્ણય કરી દીધો કે 'હુ પુરુષોત્તમ નથી, હુ તો હરિનામ-હરિનો દામભાવ-જ છુ' એમની એ માન્યતા એટલી બધી તો સુદૃઢ હતી કે તેઓ કાંઈને બનતા મુઠ્ઠી ચરણપર્જ પણ કરવા દેતા નહિ 'હુ સ્વામી નથી, હુ તો હરિનો દાસ છુ, તેમનો સેવક છુ,' એમ તેઓ અન્ત કરણપૂર્વક માથે માનતા શુદ્ધ ગુરુઓની પણ અપેક્ષાએ વંચવો શ્રેષ્ઠ છે એમ પણ તેઓ સીકારતા અને તેથી તેઓથી આજ્ઞા કરતા કે 'હો વારો ઇત વાન્શીયન પર, મેરે તનકે રંગે મિઠોના, શિય ધરો ઇતકે ચરણનતર' એવો એક પણ ગોસ્વામી મને મમ્પ્રતિ બતાવતો કે જે શ્રીપ્રભુના કૃપાધાત્ર ઉપર વારી જઈને શ્રીહરિરાયજીવન તેના ચરણારવિન્દમા પાતાતુ શ્રીમસ્તક મુગ્ધાનો વિચાર પણ કરે ? એવા વૈષ્ણવો પણ કેના આદર્શ દગે અને એના ગોસ્વામી પણ કેના વિન દગે ? અત્ર એવ શ્રીહરિરાયજીએ જે ભાવ દર્શાવ્યો છે તે દામ્પભાવનુ દાન થાય તેની તુલિ થાય એ જ યાચના આપણે તો કરવી રહી.

ક્રિયાનો—કર્મનો—અને જ્ઞાનનો વિક્ષિપ્ત ભેદ પણ શ્રીમદ્ભાગવતમાં જ દૂર કર્યો
 ગીતામાં યોગનો અને સાદ્બ્યનો જે કલહ પ્રતીત થતો તે પણ તેઓશ્રીએ જ
 સાદ્બ્ય અને યોગનો નિવૃત્ત કર્યો છે જેમ જ્ઞાન અને ક્રિયા એક જ જ્ઞાનક્રિયાનિગિષ્ટ બ્રહ્મની
 સમન્વય અનન્ત અચિન્ત્ય શક્તિમાની એક શક્તિ જ વાધમ છે, તેમ જ જ્ઞાનાત્મક
 સાદ્બ્ય ભગવાનનાથી વિરહરસનો અને ક્રિયાત્મક યોગ તે જ પુરુષોત્તમે મહા
 સયોગરમ્ભનો સમાગમનો—સ સ્પર્શ કરાવે છે, આ પ્રકારે સાદ્બ્યયોગે અર્થદ્વિરહાનન્દમા નિમજ્જીને અને
 લીલાના આસ્વાદે ભગવાન પ્રાપ્ત છે એમ સિદ્ધ કર્યું આ દૃષ્ટિએ યોગ અને માદ્બ્ય અર્થોનું
 સયોગ અને વિપ્રયોગ ઉત્તમે એક જ શૃંગારરમના જ દન છે એમ અનુમ્વાય તો શાસ્ત્રમાં પ્રતીત
 દ્વૈતમાત્રની નિવૃત્તિ અનાયાસે થઈ જાય

શ્રીહરિશયણના હૃદયમાં નિજ અધ્યયનકારના જ 'ભાવો ભાવનયા સિદ્ધ સાધન
 નાન્યદિપ્યતે' વાક્ય આરૂઢ થઈ ગયું એમ હું સ્વીકારું છું ભાવનાએ
 નિ સાધનતા સિદ્ધ ભાવ જ પુષ્ટિમાર્ગમાં સાધન છે, એ વિના અન્ય સાધન નથી, આ
 નિ સાધનતાનું બીજ શેડશબ્દમાં જ નહિ, પરંતુ દશમસ્કન્ધના શ્રીસુ-
 બોધિનીશ્લોકમાં પણ સ્પષ્ટ છે કેવળ શૃંગારમ્ભરૂપે ભગવાને સતત પ્રખટ થઈને પ્રભાણુ પ્રમેય સધન અને
 ક્ષય એમ ચતુર્ધા વિનાસથી—લીનાથી—યોગ્ય તેમ જ અયોગ્ય પણ જીવને સ્વરૂપમમ્ભન્ધમાત્રથી કૃતાર્થ
 કરી દીધા એમ પ્રતિપત્તિપૂર્વક તત્તત્ત પ્રખટ જ દર્શાવ્યું છે દશમસ્કન્ધના પ્રથમથી દ્વાવિંશ અધ્યાયપર્યન્ત
 એ નિ સાધનતા જાગરૂક જ છે 'યે મક્તા શાસ્ત્રરહિતા ચે ચાપિ દ્વિજબન્ધવ તેષામુદ્ધારક
 કૃષ્ણ સ્ત્રીણામત્ર વિશેષતઃ' કાગિમાં નિ સાધન જીવના ઉદ્ધારર્થે શ્રીગોકુલના ઈશ શ્રીમદ્
 ગોકુલેશ ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ નિરૂપ્યો છે ઋગ્વેદમાં પણ 'તા વા વાસ્તૂન્યુષ્મસિ' આદિ
 વિષ્ણુસૂક્તની સ્તુતિમાં શ્રીમદ્ગોકુલમાં પરમકૃતરૂપ શ્રીગોકુલેશકૃષ્ણ નિત્ય મિરાન્તે છે એમ નિરૂપણ થયું
 છે આ શ્રીગોકુલેશસ્વરૂપ તે આસ્થાનક'પમાં પ્રખટ થયા હતા તે જ, અને તે પણ ગોપજનવદ્વત્ત નહિ,
 પરંતુ શ્રીગોપીજનવત્ત નમ છે, તેથી આ કાગિમાં 'સ્ત્રીણામત્ર વિશેષતઃ' વિભાગમાં સ્ત્રીઓનો
 પુરુષથી પણ કૃષ્ણસેનામાં વિગેહન અધિકાર નિરૂપ્યો છે કેવળ ઉચ્ચ જન્મને પ્રાપ્ત થઈ તથાપિ
 ઉચ્ચ ધર્મોને પાત્રી ન શકે તેવા દ્વિજોને નામધારિવૈવચન 'દ્વિજમન્ધુ' કથનામાં આવે છે, સ્ત્રીનો અને શૂદ્રનો
 ઉદ્ધાર કનિષ્ઠા વૈદિકી મર્યાદાથી નહિ થઈ શકે તેથી તેમને જ અગ્રે કરીને ગીતામાં ભક્તિમાર્ગ ઉપદિશ્યો છે,
 અને તત્તન્તર જ 'કિં પુનર્બ્રહ્મણા પુણ્યા' ઇત્યાદિએ તે માર્ગે જો બ્રાહ્મણાદિ પણ જાય તો
 નિ સાધનતામાત્રે તેમનો પણ ઉદ્ધાર થઈ શકે છે, એમ કથ્યું, કારણ કે પુરુષ તો ઉદ્ધવાણુત્તરદ
 મોક્ષમાધન કદાપિ કરી પણ શકે પરંતુ સ્ત્રીનો અને શૂદ્રાદિનો ઉદ્ધાર તો શ્રીકૃષ્ણ વિના
 અન્ય કોણ કરે? આ કાગિમાં શ્રીહરિશયણનું હૃદય લેવાયું હશે એમ હું સ્વીકારું છું શ્રીહરિશયણ
 નિજ બ્રાહ્મણ દેહને અથવા ગોપ્તામિત્વને પણ અતિપુરુષ માનીને શ્રીગોપીજનને જ સર્વોત્કૃષ્ટ
 ગણે છે કે જો હું આહીરણી હોઉં તો પ્રભુના શ્રીમુખનો સ્પર્શ મને નહિ તો મારા દધિને પણ
 થઈ શકત. શ્રીહરિશયણ આ શુદ્ધરમાત્મક પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિમાં આ પ્રાર્થના કેમકે નિ સાધનતા-
 નિર્ધનતા—સ્વીકારે છે એનું આનોકન કરાવીને હવે હું રમ અને વિષય એ ઉભયને એક ગણીને જે
 વિશ્વવત્તગત છે તે વિશે કાઈક કરીશ

શ્રીમહાપ્રભુજીથી પ્રારંભીને શ્રીપુરુષોત્તમજીપર્યન્તના ૨૦૦ વર્ષમા પણ આપણા રમાત્મક મમ્પ્રદાયમા ક્ષતિપય દુષ્ટો હતા જ, અત્યારે જેમ દુષ્ટો વિષયનું અને રસનું અને વિષયનું રસનું તારતમ્ય સમજ્યા વિના જ નિષ્ક્રમ કરીને રસને નિષયાત્મક માને છે તારતમ્ય અને નિજ જન્મને નિહલ કરે છે તેમ તે સમયે પણ એતાદશ ક્ષતિપય દુષ્ટો વિધમાન હતા જ શ્રીહરિગાયણના ચત્વાર્ગિશ શિક્ષાપત્રમા સુરતમા તેમના એક સેવક વિરજા અધિકારીએ મમ્પ્રદાયનું નામ બોલ્યું એ વિષય આવ સનને સુપિદિત જ છે રસનું અને વિષયનું મર્મ નહિ સમજીને દુઃકૃતાને વિનશ થઈને જે વૈષ્ણવાભાસો મમ્પ્રદાયો પગિ આક્ષેપ કરાવતા તેમનું નિયન્ત્રણ કરીને તેમને પામરા કરવાની તેમની વૃત્તિ બુદ્ધિપૂર્વક જ હતી, અને તેથી ક્રિયાત્મક યોગાત્મક સયોગરસની પણ અપેક્ષાએ જ્ઞાનાત્મક ભાવાત્મક વિપ્રયોગ-રસના જ ઉપરિ એમણે જ્ઞાનપૂર્વક ભાર મૂક્યો છે શ્રીગુનાઈજીમા અને શ્રીગોકુલેશમા મયોગરસનું પ્રકટ પ્રાવાન્ય હતું ત્યારે શ્રીહરિગાયણમા કેવલ વિપ્રયોગરસ મુખ્ય હતો શ્રીમહાપ્રભુજી તો શ્રીમૂર્તિમાન વિગ્ધાનલ જ, હતા અને તેમના સમયનો શ્રીનાથજીનો પણ શૃંગાર દન્દારણ્યવિગ્ધાત્મક હતો શ્રીગુમાઈજીના સમયમા ભગવદ્દિગ્ધાએ સયોગરસનું પ્રાવાન્ય થયું, અને શ્રીનાથજીને અને વિશેષતઃ શ્રીનવનીતપ્રિયજીને નન્દાલયના ગજકુમારશૃંગારનો અડ્ડીકાર થયો શ્રીગોકુલેશના સમયમા પણ એ જ પ્રકરના મયોગાત્મક શૃંગારનું જ પ્રાવાન્ય પાવાયું, પરંતુ શ્રીહરિગાયણનો તો નિજ શૃંગાર પણ કેવલ વિગ્ધાત્મક જ હોવાથી આપના પ્રભુ પણ પ્રાય વિપ્રયોગાત્મક જ શૃંગાર ધરતા, અને તેથી પુનઃ પણ કેવલમાત્મક વિપ્રયોગરસને જે પ્રાવાન્ય ઉચિત હતું તે મુખ્યત્વે પ્રાપ્ત થઈ ગયું શ્રીમહાપ્રભુજીની અને શ્રીહરિગાયણની સ્થિતિ પ્રોપિતભર્તૃકાનદ્વિતી, અર્થાત્ પતિ વિદેશ જતાં સાધ્વી ધર્મપત્ની વિરહિણી નિજ પતિમાત્રની નિત્ય પ્રતીક્ષા ઔત્સુક્યે કર્યા કરે તેના જેવી હતી, પ્રાતઃકાનથી ગત્રિપર્યન્ત 'હા નાથ, રમણુ પ્રેમ' કથીને પ્રભુના વિરહમા જ અહોરાત્રને તેઓ વ્યતીત કરતા વિપ્રયોગરસને અગ્રે કરી લેવાથી ભોગની નિવૃત્ત્યર્થ સન્ધ્યામના આડમ્બરને પણ દૂર જ રક્ષ્યો, અને નિમ્સાધન શરણુનો જ અડ્ડીકાર કરીને વૈરાગ્યનું પણ વૈરાગ્ય એટલે પર્યન્ત દર્શાવી દીધું કે 'આ વિરહાવસ્થામા મારે ભોગ કિમર્થ ?' 'જ્યારે પ્રભુમિલન થશે ત્યારે તેમની જ સાથે અલૌકિક જ ભોગ પ્રાપ્ત કરીશ' એમ વદીને મમ્પ્રતિ તો શ્વેત ઘોતી ઉપરણા ધરીને કેવલ નિરપેક્ષ રહીને ભક્તિમય નિશુદ્ધ છવન વ્યતીત કરતા, કારણ કે આપે આદેહાન્ત વિરહિણીની અવસ્થાનો જ અડ્ડી ૧૨ કોઈ હતો, અને એ ૧ કોઈ પણ લૌકિક ભોગને યોગના જીવનમા સર્વથા સ્થાન ન હતું તેમણે રામસવૃત્તિનો પરિપૂર્ણરીતિએ ત્યાગ કર્યો હતો અને દ્વાતાત્મક વિયોગજ દૈન્યે પ્રભુના દામ થઈને જ વસ્તુતઃ આપત્રી વિચરતા આ ભાવાત્મક તાપકવેશાનન્દ-પ્રચુર દૈન્ય સર્વથા માધનસાધ્ય નથી, પરંતુ કેવલ ભગવદ્દેખાએ દાનત જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેથી અમ્મન્માર્ગ નિમ્સાધન કથાય છે

આપણા મમ્પ્રાપ્તિમા બ્રહ્મ રૂક્ષ નથી, પરંતુ અલૌકિકશૃંગારરસાત્મક છે આ શૃંગાર પણ કેવલ વિગ્ધરૂપ જ શ્રીહરિગાયણએ સ્વીકાર્યો છે, એટલે કે વિરહ કેવલ ધર્મમાત્ર આપણે ત્યાં બ્રહ્મ નથી, પરંતુ માહાદ્ધર્મી છે, જેમા એતાદશ તો પ્રચુર માનમા ૧ પ્રાદુર્ભૂત થાય રૂક્ષ નથી. છે કે બ્રહ્મ સ્વરૂપની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી એમના અન્યો વાર્તાને પહિડતોને પણ વિમર્શ કરવો પડે છે કે આ વિપ્રયોગ તે ધર્મ કે ધર્મી ? વિપ્રયોગ રમ એટલે પર્યન્ત તો વ્યતન્ન છે કે તેમા પ્રભુની અમુક જ લીનાનો અનુભવ નથી, પરંતુ પાવ-માત્રનીવાનો સાક્ષાત્કાર થઈ જાય છે ત્યારે આ વિપ્રયોગરસની અપેક્ષાએ અન્ય ધર્મસ્વરૂપ

કથુ ? શુભગાનાત્મક વિપ્રયોગ ધર્મ કે અને તે અફ છે, પરંતુ આ તો ધર્મો વિપ્રયોગ છે, ધર્મ
વા અર્કરૂપ વિપ્રયોગ નહિ, આચાર્યશ્રીનુ રૂપ પણ આ વિપ્રયોગાત્મક ધર્મિસ્વરૂપ હોવાથી
શ્રીહરિરાયજી તો શ્રીમહાપ્રભુજીમાં અને શ્રીકૃષ્ણજીમાં-આચાર્યમાં અને તત્સેન્યમાં-અમોહ જ અનુભવતા,
આચાર્યમાં અને સેવ્યમાં વેશમાત્ર પણ જો આપણા સંપ્રદાયમાં નથી, કારણ કે આચાર્ય
અને તત્સેન્ય ઉભયે પણ વસ્તુતઃ વિપ્રયોગરમ છે પરિપૂર્ણ રસાત્મક પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ કોઈ પણ માધ્યમથી
ઈ શકતી નથી, કારણ કે આચાર્ય અને સેવ્ય પ્રભુ ક્રિયાત્મક નથી, પરંતુ આયિબાવાત્મક છે, અને તેથી
જ આપણે ત્યાં મૂલસંબંધો 'તતત્ત્વે' વ્યવહારીએ છીએ પ્રેરિતમર્ત્યકાવત્ રિયતિ કરવી એ એઓશ્રીના
અન્યોનો મહાન ઉપદેશ છે ભોગના અસન્ત પન્ડિતગૃહ સર્વોત્તમત્વે તાપકનેશાનન્દમાં નિમગ્ન
થઈને 'હા નાથ રમણ પ્રેષ્ટ ક્વામિ ક્વામિ મહાપ્રભો' હા નાથ! હા ગમણુ હા પ્રેષ્ટ હા મહાપ્રભો!
આપ કયા છો ?' હત્યાં ઉચ્ચાર મૂર્છાન્ત કરતા ગદીને વિપ્રયોગમય જ જીવન કરી દઈને દેશકાલો-
ચિત્ત મિથિતામાત્ર કરીને તે વિપ્રયોગાગ્નિએ જ દેહાન્ત પણ કરી લઈને નિલવીલામાં પ્રવેશ કર્તવ્ય
છે ભારતીય આર્યશાસ્ત્રમાં આપણા જીવનનું આદિ મંથ અને અવમાન અગ્નિ જ છે, તેથી
વિગેષત આપણા સંપ્રદાયમાં પણ આદિમાં મંથમાં અને અન્તમાં આ આધિદેવિક વિપ્રયોગાગ્નિ
શ્રીમહાપ્રભુજી વિગમમાન છે અધિષ્ઠાતા વિપ્રયોગાગ્નિ નિના આ સંપ્રદાયમાં કદા પણ માનુર્ષ જ નથી
એ જ આયિમાનાત્મા વિરહાગ્નિ સંપ્રદાયનું સર્વસ્વ વન છે

શ્રીહરિરાયજીએ નાના અને મોટા બધું અને બધું અન્યો પણ લખ્યા છે હું બહીના
બહીના કથીશ કે તેમના એક સહસ્ત્ર અન્યો તો છે જ તેમના પ્રકીર્ણ

સાહિત્યસામગ્રી વિદ્યમાન અન્યો અત્ર ગદ્યનાલજીની સરનામાં છે, પરંતુ અત્રાપિ તેનું યોગ્ય
મુદ્રણ થયું નથી, અન્ય પ્રસિદ્ધ અન્યોની અપેક્ષાએ શ્રીહરિરાયજીના
અન્યો સગવ છે એમના અન્યો નાના અને મોટા એમ સર્વ જ કક્ષાના હોવાથી પગથ મુદ્રામાં પણ
રફ વૈશુવ તે અન્ય પ્રસિદ્ધ કરીને નિજ મતોરથ મદ્દત કરી લે છે તેમ જ પગથનક્ષ મુદ્રામાં
ધનાન્ય વૈશુવ તેમના અન્યો પ્રસિદ્ધ કરી ગ્રંથ છે, તેથી કોઈ પણ પામર વા ધનાઢ્ય-વૈશુવ આ
સેવા ધારે તો કરી શક એમ છે જેમ આ વર્ષે આપણે રિક્ત હસ્તે ભોગ થયા છીએ તેમ આગામી
વર્ષે તો શ્રીહરિરાયજીનો ઉત્તમ ઉત્તરનાને મિત્ર હસ્તે આપણે મલીશું નહિ, પરંતુ શ્રીહરિરાયજીના
સમથ પ્રાપ્ય અન્યો અનુસાદ મહિત આપણા હસ્તમાં જોતરો એમ હું આશા રાખું છું

હું હવે શ્રીહરિરાયજીના અન્યોના નામ બાપુ છું એમના અન્યોના હું એ વિભાગ પાડું
છું, જેમાંના પ્રથમને હું 'વિરોધશુઅન્યો' કથું છું અને દ્વિતીયને વિરોધઅન્યો કથું છું પ્રથમ વિભાગ
માં સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાનનો ઉપદેશ છે, જ્યારે દ્વિતીયમાં તે જ્ઞાનને કો પ્રકારે સદાચારમાં મૂકવું એ
દર્શાવેલું છે એમના અન્યોનો આપણે ત્યાં જોડ્યો બધો આદર કે કે અત્રાપિ પણ યત્ર રાત્રિએ
ભગવદ્વાર્તા થાય છે તત્ર યદપિ અન્ય વાચન થાય છે જ તત્રાપિ વૃદ્ધોનો તો આ નિયમ જ છે
કે શ્રીહરિરાયજીના શિક્ષાપત્રમાંથી જોઈ શકેમાન પણ તાત્પર્ય નિના જયત જ પ્રવુ નહિ, આથી જ
આપણે ત્યાં વૈજયન્તમીજ અત્રાપિ પણ તત્વસ્થ રહ્યું છે, વિનષ્ટ થયું નથી

આપણો પુષ્ટિમાર્ગ ભોગવિનામ અને ઇન્દ્રિયાતમ ઉપગ નહિ, પરંતુ વેરાગ્યનું પણ વેરાગ્ય
જે વિરહરમ તે વિરહરમ ઉપર રચાયેલો છે એમના અન્યોમાં કૃપાના
પુષ્ટિમાર્ગ ભોગવિનામ પ્રકાર પણ વાચક નેઈ શકે કે અને જો પકાન્તને પગિવેદા જે હું
ઉપર રચાયેલો નથી. થાઉ તો તમે કહેશો જ કે આ તો હપ્પનભોગનો જ આમથીપ્રકાર
છે અત્ર વૈજયન્તમિતીઓ આટલી મહત્તી સહજ્યામાં ઉપસ્થિત છે તે

નિજ જનના બોધાર્થે આપ કરચિત્ત વિવેચન કરતા તેમ કરતા આપ અક્ષરાર્થને વિપુલ કરી દેતા, ઉદાહરણત્વે બ્રહ્મમખ્યન્ધમન્ત્ર તે સમગ્ર જ મન્ત્રતુ વિપુલીકરણ વિવેચનઅન્યો નહિ કરતા તેમના તાપવલ્લેશાનન્દનો કઠિન ભાગ જ સુખપદ કરતા એઓશ્રીના 'મહાસમ્બન્ધકઠિનાશચિવેચન' ઇત્યાદિ અન્યો આ 'વિવેચન' કાટિના અન્યો છે

કેટલીક તેમની વિવ્રતિઓ પણ છે અક્ષરાર્થ ન્યૂન પણ નહિ તેમ અધિક પણ નહિ પરન્તુ યથાર્થ મહી શકાય એ ઉદ્દેશે પોડશઅન્યવિવ્રતિ ઇત્યાદિ વિવ્રતિઓ તેઓશ્રીએ વિવ્રતિઓ રચી છે તે આ કાટિના અન્યો છે

કોઇક પ્રસંગે આપ 'વિવરણ'રૂપ અન્યો લખતા તેમનો તેવો અન્ય કામારુચ્યદોષવિષ્વરણ છે પરિણત રમાનાથજીએ ભાટીઆ મહાજનવાડીમા ઉજવાયલા આ જ વિવરણઅન્યો પ્રાપ્ત્યોત્સવનિમિત્તે પરમહિવમે આ અન્યનો ભાવ અપદ કરેનો હોવાથી હું તે વિષયે અત્ર વિશેષત કાંઈ કયનો નથી, પરન્તુ આટલી વાત ઉપર આપતુ વિશેષત ધ્યાન કર્યું છું કે પ્રમા વિવરણ થઈને પ્રાવાદિક કામનો અને પુષ્ટિરસનો વિપ્લવ આપ કરશે મા કામ નરકમાં વર્ધી જાય છે, રસ ભગવત્ચરણની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, એટલી પણ સ્મૃતિ પર્યાપ્ત છે

વસ્તુની મિદ્ધિ લક્ષણથી અને પ્રમાણથી થાય છે 'જન્માવસ્ય ચત' મા બહુતુ લક્ષણ આપેતુ છે અને તે જ સૂત્રના ઉત્તર ભાગ 'શાસ્ત્રયોનિત્વાત્'મા એતુ પ્રમાણુ લક્ષણઅન્યો. આપેલુ છે, આ પ્રકારેલક્ષણુ અને પ્રમાણુથી બ્રહ્મ મિદ્ધ થાય છે, તેમ આપશ્રીએ પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ અન્ય લખીને પુષ્ટિમાર્ગના વિ શતિ લક્ષણો નિરૂપ્યા છે, અને એ દ્વારા પણ એઓશ્રીએ ભગવત્પ્રાપ્તિનો માર્ગ લક્ષ્યો છે

અન્ય રાચતા લખતા ક્યારેક કોઈ શ્રીમદ્ભાગવતાના શ્લોકપ્રમુદે તેમને મૂર્ખા આવી જતીદતી, તે સમયે તેઓ સહજ જ કાંઈ ઉચ્ચારતા તે પણ અન્નેવાસી-શિષ્યો-લખી દેતા આ પ્રકારના તેઓશ્રીના કેટલાક અન્યો 'સ્વતન્ત્ર' લેખો કથાય છે જિયા સર્વાપિ ઇત્યાદિ અન્યો આ કાટિના છે

કોઈ પ્રસંગે તેમને અનુકરણની પણ ઇચ્છા થતી સમ્પ્રતિ તો શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો માર્ગ 'સાપ ગયા અને લીસોટા રહ્યા' જેવો થઈ ગયો છે કયા એ મૂલ અને કયા અનુકરણઅન્યો. આપણે? પરન્તુ શ્રીહરિરાયજી તો અનુકરણ પણ યથાર્થ જ કરતા આ ચાર્યશ્રીની ચતુ શ્લોકીવત્ આપશ્રીપણ અતુ શ્લોકી લખતા સમ્પ્રતિ કીર્તનો ગવાય છે તેરા તેમના પણ કીર્તનો છે, અને શ્રીગુણાધિજીએ જેમ આટપટીઓ કરી છે તેમ તેઓશ્રીની સંસ્કૃત અપ્પગીઓ પણ વિદ્યમાન છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનુ કેટલુક કીર્તનાદિ સાહિત્ય તૈનકૃંબાયામા પણ મન્મથે છે, પરંતુ એ તો ગોધ કરે જ પા ન થઈ શકે એવા તેમના અન્યો 'અનુકરણ' કાટિના છે

તેમના અન્ય 'વર્ણન'અન્યો પણ છે, ઉદાહરણત્વે 'ગદ્યા સ્વરૂપવર્ણનમ્' 'ભગવદ્વચરણ ચિદ્વર્ણનમ્,' પ્રથમમા ગાયના અવસ્થાનુ અને દ્વિતીયમા ભગવત્ચરણના વર્ણનઅન્યો. ચિદ્વર્ણન છે આ પ્રકારના આપના અન્યો 'વર્ણન' કાટિના છે પરન્તુ તેમા પણ એમનો સર્વથી સુંદર અન્ય 'ભાવનામાદ્દસી' છે જેમ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અન્યોમા શ્રીમુખેધિ રીજી મુખ્ય છે તેમ શ્રીહરિરાયજીના અન્યોમા મુખ્ય આ ભાવના અન્ય છે મહાનાથી રાવનપર્યાન્ત મેનની સર્વસત્ત્વનુમાર ભાવનાનુ વધુ ન આ અન્યમા છે

આ મર્વ તેમના 'વિશેષણ' ગ્રન્થો છે એ વિશેષણ ગ્રંથાય ત્યારે જ વિશેષ્ય વિશેષણાનન્તર ગ્રંથી શકાય વૈષ્ણવ યર્ધને કેમ વર્તવું ? યન જ્ઞાન હોય તન જ મહાચાર, વિશેષ્ય અને યત્ર સદાચાર નત્ર જ્ઞાન પણ, જ્ઞાન યથા અનન્તર જો તે જ્ઞાન મહાચારમાં ન મૂકાય તો તેવા જ્ઞાનીને પણ ધિક્કાર છે, અતઃ એન આપણા માર્ગમાં જ્ઞાન વિશેષણ અને સદાચાર-મક્તિ-વિશેષ્ય છે

કદાચિત્ કાંઈક પ્રશ્ન કરજો કે કાણ ન આવડતુ હોય તો શુ કરવું ? તો તેણે રાજ્વત્તમક અને અર્થાત્મક શ્રીમદ્ભાગવત પ્રધરાવવું શ્રીમદ્ભાગવત શ્રીકૃષ્ણરૂપ છે તેના શ્રીભાગવતસુખોધિની દ્વાદશ સ્કન્ધ પ્રભુના દ્વાદશ શ્રીઅર્ક છે, અર્થાત્ વાચના પણ ન આવડે તો શ્રીગુપ્તોધિનીશ્રુતું શ્રવણ કરો શ્રીગુપ્તોધિનીનાન Esoteric અને Esoteric પણ છે

હવે હું આપશ્રીના 'વિધિ'ગ્રન્થો ઉપર આવીશ તેના ગ્રન્થોમાં 'ભાગવતવિધિપૂજન' ઇત્યાદિ છે, પૂજનથી તેની અધિદેવતા રસન થાય છે વે. ગીતા પ્રહસત્ર ભાગવત-વિધિગ્રન્થો સુખોધિની નિમન્ધ પોડશગ્રન્થો ઇત્યાન્તી અવરોહો અને પુન પોડશગ્રન્થ નિમન્ધ ઇત્યાદિથી અરોહો પણ એકવાગ્યતા થવી જોઈએ ભાગવતના શાસ્ત્રાર્થથી અક્ષરાર્થપર્યન્ત મપ્તપ્રકારક અર્થ અનુભવે ત્યારે આ અદ્વન્તામમતારૂપ સ સાગના અન્ધનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી શ્રીમદ્ભાગવતનું પૂજન પ્રથમ કરો

એમના ઇતિકર્તવ્યતાના પણ કેટલાક 'પ્રમાર'ગ્રન્થો છે, ઉદાહરણત્વે સ્વમાર્ગીયસ્વરૂપ સ્થાપનપ્રકાર' 'પ્રમોચિન્તનપ્રકાર' ઇત્યાદિ ગજભોગાનન્તર નિવૃત્ત યર્ધને પ્રભુની સેવાભાવના કર્યા પછી જ આપણને પ્રમાદ પણ લેવાને અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં અકસ્માદ આપણે ત્યાં જો કોઈક વૈષ્ણવ કૃપા કરીને આવે ત્યારે તો તેને અવશ્ય કલ્પિકામાત્ર પણ પ્રમાદ લેવડાવે જ, અને તે પ્રસાદથી તે સન્તુષ્ટ થાય ત્યારે જ માનવું કે ભગવાન આજે આરોગ્યા આપણે પોતાને અર્થે સ્વયં આપક કર્તવ્ય નથી શ્રીગીતાશ્રુમા સ્પષ્ટ જ આજ્ઞા છે કે જોગ્યો આત્મકારણથી સ્વયંઆપક કરે છે તેઓ તો નેન-ચોર-કે આપણો માર્ગ મર્વથા ચોગનો નથી પરન્તુ શાહુકારનો છે પ્રભુને અને વૈષ્ણવોને મહાપ્રસાદ લેવડાવીને દેહસ્થિત્યર્થ યત્કિંચિત્ સુધાપ્રસાદ નુ અહણ કરવું, અને પ્રસાદ લેતા પહેલા ચિન્તનપ્રકારોકન ચિન્તનાનિ પણ કરવું જ

તેમના સ્મરણગ્રન્થો પણ છે આ ય દેવોના ઉપાસક નિજ દેવોનું પ્રાત સ્મરણ કરે છે તેમ આપણે ક્રોતુ સ્મરણ કરવું ? તો તે અર્થે તેમણે સ્મરણગ્રન્થો સ્મરણ અને ધ્યાનગ્રન્થો સ્મૃતિશાસ્ત્ર-લખ્યા છે તેમના ધ્યાનગ્રન્થો પણ છે 'જપસમયે સ્વરૂપ ધ્યાનમ્' ઇત્યાદિ ગ્રન્થો આ ગ્રંથિના ગ્રન્થો છે

આપણે ત્યાં સ્તોત્રો કેવલ અર્થવાદ જ નથી નોત્ર કેવલ સ્તુતિકર્તૃ સ્તાવક નથી, પરન્તુ વસ્તુતઃ યથાર્થ છે આ પ્રકારના ગ્રન્થોમાં અષ્ટકોતો મમાવેશ થાય છે તેમના સ્તોત્રો તેવા આટલેમાં શ્રીગોપીજનવલ્લભાષ્ટક, પોઢશાષ્ટક ઇત્યાદિ પ્રભુપત્વે છે, રાધાષ્ટક મુગ્યશક્તિસ્તોત્ર ઇત્યાદિ આભિ રીશપરત્વે છે, યેશ્વાનરાષ્ટક, વલ્લભશરણાષ્ટક, નિજાચાર્યાષ્ટક, વલ્લભભાષાષ્ટક, દેન્યાષ્ટક હા હા દેન્યાષ્ટક, પાણિયુગલાષ્ટક, મૌકુલેશાષ્ટક મર્વાપદારાષ્ટક ઇત્યાદિ આટલે શ્રીમદ્ પ્રભુશ્રુ શ્રીગુમાધશ્રુ શ્રીગોકુનેશશ્રુ પ્રમૃતિપત્વે છે આમાં મને યેશ્વાનરાષ્ટક અત્યન્ત પ્રિય છે ૧૮૮૦થી એ સ્તોત્રે મારું હૃદય વેધ્યું છે

એમના વિઠ્ઠલિઓ પણ છે શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીગુસાઈજીએ વિઠ્ઠલિઓ કરી તેમ આપે પણ ષ્ટતીક નિરૂપિત કરી છે આ વિઠ્ઠલિદ્વાર પ્રભુપામે વિરહરમની જ વિઠ્ઠલિઓ વાચના કરી છે તેથી તેમની 'વિઠ્ઠલિ'કાટિના ગ્રન્થમાં શ્રીયમુનાવિજ્ઞાતિ,

શ્રીવલ્લભચરણવિજ્ઞાતિ, સ્વપ્રભુવિજ્ઞાતિ શ્રીસ્વામિનીવિજ્ઞાતિ ઇત્યાદિ

ગ્રન્થો મુખ્ય છે નિહી પરાકાંડ પ્રાપ્ત થતા શ્રીહરિરાયજીએ અચાર્યના સન્નેત્ર સ્મરણ કરીને તેમની સરવ 'નામાવલિ' પણ યોજી છે, અને તેના શ્રીમહાપ્રભુજીનું શ્રીગુમાધજીનું શ્રીગોકુનેશજીનું અને નિજ પિતા શ્રીકલ્યાણરાયજીનું પણ સ્મરણ કર્યું છે

શિક્ષાપત્ર કિમ્વ શ્રીહરિરાયજી વારંવાર નિરૂપત્રો પણ લખતા, એમના આ પત્રોનો મર્કુલ તે તેમનું 'શિક્ષાપત્ર' છે

સરકૃત ન જાણનારાને અર્થે બાપામાં પણ કેટલાક પદો આપશ્રીએ ગચ્યાં છે, અને એ માગે પણ જાવનું દાન કર્યું છે કદાચિત્ત યેઠ કહે કે રાગતાલસ્વર ભાષાગ્રન્થો નિતા ગાન કયાથી શક્ય હોય ? તો તેનાના પણ હિતાર્થે ગાનનૈપુણ્યાનપેક્ષ

ધનનો-ધોયો-પણ પ્રકટ કર્યા છે તે જ રીતિએ આપના કેટલાક ખ્યાસાદિ પણ સમ્પ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે

કયા આપ એ રાગના રાગ અને કયા હુ એક જીવમાત્ર ? એ બાવે 'યચ્ચ દુઃખં ચચોદાયકા' ઇત્યાદિમાં દર્શાવેલ પ્રકારે કૃષ્ણ-શૈવનાલસામાં આપશ્રીએ નિજ સમગ્ર જ બ્રહ્મસમ્પન્નનું 'દાન' જીવન વિપ્રયોગરોહન કરીને બીતીત કર્યું છે એમનો ભગવદ્ભાવ તેમ જ કિમર્થ ? એમનું ચારિત્ર્ય એવા ઉચ્ચ પ્રકારનું હતું કે જન્મોજન્મ એમના ગુણુગાન ગામ્હિ તે પણ એમના ઋણુમાથી આપણે મુક્ત થઈ શકીએ તેમ નથી

સમ્પ્રતિ મુદ્રણ સુગમ હોવાથી તેમના ગ્રન્થો આપણે સતત પ્રસિદ્ધ કરાવી શકીએ એમ છે, પરંતુ પુરુષોત્તમ અક્ષરથી પણ પર છે એ આપણે નિસ્મરનાતું નથી, અર્થાત્ જ્યારે શ્રીપુરુષોત્તમની ભક્તિનું દાન થાય ત્યારે જ તેની પ્રાપ્તિ આપણને થઈ શકે છે કેવળ કાવાક્ષર દૂરી મારવાથી મુખ્ય દેવ જ મની ગયું એમ સર્વથા ન જ માનતું આપણા સમ્પ્રદાયમાં પ્રભુ તો સ્થાયિભાવપૂર્વક છે અને તેને પામ કરનાનો ઉપાય પણ જાનમાત્ર છે, ક્રિયાત્મક સયોગપર્યન્ત સાધન હોઈ પણ શકે, પરંતુ જાવાત્મક વિપ્રયોગ તો સર્વથા નિમાધન જ છે અને જીવજાદિ અપવન પ્રેરે, વિચારાદિ મનન ચિન્તાદિ નિદિધ્યાસ પણ કરે, કરે, પરંતુ બ્રહ્મનો મન્મન્ધ આપણે ત્યાં તાવન્માત્રથી નથી, તેથી જ આપણા માર્ગમાં બ્રહ્મમન્મન્ધને માધન ન ગણતા 'દાન' કયારામાં આવે છે

વૈષ્ણવપરિણત તરફથી અણ્ણમાનું પ્રવચન માધનમાગમાં પ્રતિરતિસરે સાચ પડનાદન સમયે તથા નવ્ય પુરુષોત્તમમણ્ડલ તરફથી શ્રીપુરુષોત્તમજીની વાદાવલિનું હપ્તનહાર. પ્રવચન તે જ સ્થળે પ્રતિભેદવાચરે સાચ સમવાચનસમયે થશે અને તેને પ્રવચનાર્થ પ્રવચ્ચ અર્થે હુ તે ઉભયે વિસોએ પૂનાથી અત્ર માગ પોતાના જ વ્યયે આવીને પ્રવચન કરીશ, તેથી તેનો લાભ સર્વેએ અનશ્વમેવ લેવો શ્રીનૃસિંહલાલજીના

મંદિરમાં શ્રીમહાપ્રભુજીના મનાપતિત્વે જ પૂર્વે સમા મનતી, તેમ અર્ચ પણ શ્રીમ ત્યાર્યચરણના પ્રમુખત્વે આ સમા મળી છે તેથી તે મન્મન્ધમાં પણ કેમકે મિથ્યા શક્યો ઉપચિન્ત પ્રતી નહિ શ્રીમહાપ્રભુજીની અન્ય અધિક કોઈ સમાધિપતિ જ નથી, આપશ્રી જ આ સમ્પ્રદાયના નિચ અધિષ્ઠાતા છે તેઓનીના નિશુદ્ધ બાવકો પણ દીર્ઘાયુ રહેા અને તન્માર્ગે જ સાક્ષો એ જ નિરૂપિ

“નૈવાત્મનઃ” શ્લોકોપરિ શ્રીગુસાંદ્ગીકૃત સ્વતન્ત્ર લેખ.

નૈવાત્મનઃ પ્રભુરયં નિજલાભપૂર્ણો
માનં જનાદવિદુષઃ કરુણો વૃણીતે ।
યદ્યજ્ઞનો ભગવતે વિદધીત માનં

તત્ત્વાત્મને પ્રતિમુખસ્ય યથા મુખશ્રીઃ ॥ ૭.૯.૧૧.

ભગવદ્ગુણક વિના ભક્તિ થતી નથી તેથી ‘ત્રિપ્રત્યે પતિત્યજ્યતે શ્વપચતે કિમર્થં અનુમદે છે’ એમ આશંકા થાય તો નૈવાત્મન ઇત્યાદિ કથે છે આ ભગવાન આત્મન શ્રવણ પ્રભુ છે, પરંતુ દેહના નથી, ત્રિપ્રત્યે વા શ્વપચત્વ દેહગત છે, પરંતુ આત્મગત નથી, અને પ્રભુ જે આત્માનો-શ્રવણ-અનુમદ છે તેને ભક્તિ પ્રયત્ન છે, તે પ્રકારે તદીન શ્વપચત્વે પશુ શુદ્ધ મર્મ જાય છે, “શ્વાદોપિ સઘ સવનાય કલ્પતે” ‘શ્રુતોનુપઠિતો ધ્યાત આદૃતો યાનુમોદિત સઘ પુનાતિ મદ્મર્મો દેશઘિશ્વદુહોપિ હિ’ ઇત્યાદિનિયત અને પ્રમાણ છે પ્રભુ જે આત્માનો-શ્રવણ-અનુમદ કરતા નથી તદીય ત્રિપ્રદેહ પશુ ભક્તિના અભાવથી અશુદ્ધ હોય છે, “સત્યે અને વ્યાજે ઉપેન વિદ્યાથી અને તપથી અન્વિત ધર્મ મહાકૃતિથી રહિત આત્માને-શ્રવણ-સમ્યક્ પ્રકારે પવિત્ર કરતો નથી” એ ભગવદ્ગુણ અને પ્રમાણ છે, તેથી દેહાત્મક ભક્તિ હેતુ નથી, પરંતુ ભક્તિ જ દેહાત્મક હેતુ છે, અને તે ભક્તિ પણ ભગવદ્ગુણકૃત્યાધ્યા છે, મિત્ર અનુમદ આત્મનિષ્ઠ અને સાધનનિરપેક્ષ છે કારણ કે પ્રભુ-ધર્મ-અનિયમ્ય છે અને ઉત્તર દૂષણ રહેતું નથી એમ ભાવ છે ધર્મ સર્વકરણમર્મ હોવાથી જેમ આત્માને-શ્રવણ-જેમ દેહનો પણ અક્ષીકાર શાથી કરતા નથી એ આશંકાની નિરૂપણ નિજલાભપૂર્ણ પદ કથે છે પ્રભુ નિજ લાભે પૂર્ણ છે, આત્મા ના-શ્રવણ-લાભે પૂર્ણ છે, પરંતુ દેહાદિવિવેચાપેક્ષા જ તેમને નથી, શ્રવણ પૂર્ણ જ પ્રભુને અશ હોવાથી શ્રવણ નિજત્વ છે, તેથી-તેની પ્રભુનિદ શ્રવણી પ્રભુકૃત અપેક્ષામા પશુ હોય નથી, પરંતુ દેહાત્મિક પ્રાપ્ત હોવાથી ન પેક્ષા દેહાત્મિક પ્રાપ્ત નથી એમ ભાવ છે એમ શાથી શ્રેષ્ઠ એ પ્રભુની અપેક્ષા થાતો માનં જનાદવિદુષ ઇત્યાદિ કથે છે અવિદુષો જનાત્ અવિદ્યાન જનનરી નથી-હૃદય અદિર્મુખ ત્રિપ્રત્યે-માન પૂર્ણત્મક માનન નૈવ ઘૃણીતે-પ્રભુ વરના-મન્નન-જ નથી એમ અર્થ છે ત્યારે ભક્તિયુક્તાને-મક્તને-પશુ તે પ્રકારે થને એમ આશંકાને કરુણ પદે પરિહરે છે કે નહિ, પ્રભુ તો કરુણ કરુણ છે, મન્નન નિશ્ચય દીન પ્રતિ કરુણા કરે છે જ, અન્યથા કરુણત્વ જ ન હેત, અને દીનતા ભક્તને જ હોય છે, પરંતુ વિગુણને હોતી નથી, અને એવ ‘ત તુ મૂરિમાન’ એમ પૂર્વે ઉત્તર છે દીનને અહંકારનો અમમ્ભવ હોય છે, અતઃ કૃપાએ ભક્તકૃત માનનો અક્ષીકાર પ્રભુ કરે જ છે એમ ચચદ્ ઇત્યાદિએ કથે છે ભગવદ્ગુણાતુરોપથી અતઃ જનનો અર્થ ભક્તગત મરે, તે ભક્તગત ચચન્માન જે કાષ પત્રપુપાદિ માન મગચત્તે ભગવાનને માન વે વિદધીત કરે છે તે માન જાત્મને આત્માર્થે-ભગવાર્થે-ધ્યાય છે તે માન છે એમ માનીને પ્રભુ તે માનનો અક્ષીકાર કરે છે એમ અર્થ છે ધર્મરતો સાક્ષાત્ અક્ષીકાર કરતા નથી, પરંતુ પ્રતિમાદ્વારા અક્ષીકાર કરે છે અને તે પ્રતિમા અક્ષીકાર કરે છે એમ તો દુષ્ટમાન નથી તેથી કથે

પ્રકારે ભગવાન અર્જુન કરે છે એમ આશંકા થાય તો પ્રતિમુખસ્ય ઇત્યાદિએ દષ્ટાન્તે કયે છે કે પ્રતિમુખ અર્થાત્ પ્રતિમિમ્મમુખ, તત્ર યાતી શ્રી દશ્યમાન છે તાવતી શ્રી તે મુખ જેનું પ્રતિમિમ્મ હોય છે તેના મુખમા હોય છે, તે પ્રકારે અત્ર પ્રતિમિમ્મસ્થાનીયા પ્રતિમા છે, કારણ કે તત્ર-પ્રતિમામા-મગર ભેગ છે, અત્ર તત્ર-પ્રતિમામા-કૃત મર્મનો અર્જુનકાર ભગવાન કરે ન હો, અન્યથા તત્ર પ્રભુ આવેશ કરે ન નહિ, અને તત્કલ તેને પ્રચ્છત પણ નહિ, તેથી અર્જુનકાર મન્વચ જ છે એમ ભાવ છે યદપિ ભક્તિમાર્ગમા પ્રતિમા સ્વરૂપાત્મિકા જ છે કારણ કે ભક્તોને તે પ્રકારે અનુમવર્ગન છે, તથાપિ મર્માદામન્તિમાર્ગનો આશ્રય કરીને જ તે પ્રકારે કયું છે, નહિ કે પુષ્ટિમન્તિનો આશ્રય કરીને, એન એન ભક્તપદને અને સેવાદાને ત્યજીને એન જનપદ અને માનપદ કયું છે, -કારણ કે પ્રતિપક્ષ બહિર્મુખ હોવાથી પુષ્ટિકથન અત્ર અયુક્ત છે-અને તે પ્રકારે કૈમુતિકન્યાયે પુષ્ટિમાર્ગનું જ પ્રાપ્ત્ય કયે છે. અથવા અયમ્ આ-અરમ્ભાતિ પ્રત્યક્ષ-ભગવાન ભગવાન આત્મન મસારસાહિત્યથી જ્ઞાતી જ્ઞાતાના પ્રમુર્તિ પ્રભુ નથી એમ અર્થ છે, કારણ કે ભગવાનના અને જ્ઞાતી જીવના ઐક્યે બેદનો અભાવ હોવાથી ઉભય-ભગવાન અને જીવ-નિરપેક્ષ છે 'જ્ઞાનો ત્વાત્મૈષ મે મતમ્' ઇત્યાદિ વાન્યમા જ્ઞાતીનું આત્મત્વે કથન છે ત્યારે કયે પ્રકારે ઉભયનું નૈરપેક્ષ હોઈને ભગવાન જ્ઞાતી જ્ઞાતા પ્રભુ નથી એમ આશંકા થાય તો તત્ર પ્રકાર કયે છે કે જ્ઞાતી તો માત્ર આત્મા જ છે, પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાત-જ્ઞાતીનો સર્જાત-કાંઈ મદીય આત્મા નથી, અને મકનો તો સસર્જાત-મર્જાને સહ-મદીય આત્મા છે એમ અર્થ છે, અત્ર એવ પાર્થ પ્રતિ'ક્લેશોધિક્તરસ્તેષામ્'-તે જ્ઞાતીઓને અધિકતર ક્લેશ પ્રાપ્ત થાય છે-એમ કથીને જ્ઞાતીમા ક્લેશનું નિરૂપણ કર્યું છે, આથી જ્ઞાતીના પ્રભુ નથી એમ જાપિત થયું, કારણ કે પૂર્ણાનન્દ પ્રમુખ તો ક્લેશનો સમ્ભવ જ નથી, અને જ્ઞાતીમા તો ક્લેશનો સમ્ભવ રૂપજ કયો છે, તત્ર 'તે મે યુક્તતમા મતા'-'તે ભકનો મે યુક્તતમ મત છે'-'જ્ઞાત ભક્તના પ્રભુ છે એમ જ્ઞાન કરાવે છે, અત્ર તેઓને-ભક્તને-તો ક્લેશનો પણ અભાવ છે, કારણ કે 'મદ્ધરતો નાવસીદતિ' વચન અત્ર પ્રમાણ છે તત્ર એમ આશંકા થાય કે ભગવાન એ પ્રકારે તારતમ્ય કેમ કરે છે તો તત્પરિહારાર્થ નિજલાભપૂર્ણ ઇત્યાદિ કયે છે આત્મલાભત્વે જ પૂર્ણ છે તેને વસ્તુત અન્યની અપેક્ષા જ નથી, પરંતુ અન્ય બે 'હુ સેનક છુ' એમ માને તો ભગવાન પણ તેના પ્રતિ પ્રભુત્વનો અર્જુનકાર કરે, પરંતુ તત્પેક્ષારહિત ચક્રવાતી પ્રતિ નહિ, તેથી યુક્ત જ છે કે પ્રભુ જ્ઞાતીના નથી એમ અત્ર ભાવ છે તત્ર એમ આશંકા થાય કે પ્રભુત્વનો અર્જુનકાર કરીને ભક્તોને વિશે શુ અધિક કરે છે તો માન જ્ઞાત્ ઇત્યાદિ કયે છે વસ્તુત 'ભક્ત્યા મામભિજ્ઞાતાતિ'-'ભક્તિએ મને અભિજ્ઞાને છે-વચનથી તો ભક્ત જ અનિત વિદ્વાન પણ છે, તથાપિ યત્ર સાધા શ્ચ જનથી પણ ભક્તિ હોય તો-તત્કલ માને પ્રભુ ઇચ્છે છે તો તાદશ વિદ્વાન ભક્તથી માનને પ્રભુ ઇચ્છે તેમા તો કયવું જ શુ એમ નિરૂપવાને અધિદુષ જ્ઞાત્-અધિદ્વાન જનથી-એમ કથન થયું, કિંચ પૂર્વે પ્રભુ બ્રહ્મજ્ઞાતીના નથી એમ કથનથી અત્ર તત્પ્રકારક જ્ઞાનમાર્ગીય જ્ઞાનના અભાવથી જ અધિદુષ વિશેષણ કયું, પરંતુ મધ જ્ઞાનમાત્રના જ અમાનાર્થ તે પદ કયું નથી-તે પ્રકારે-ભક્તિમાર્ગીય પ્રકારે-તો જ્ઞાન ઉક્ત જ છે, અન્યથા જ્ઞાનિન્દ ભક્ત પણ ઉપેક્ષ જ થાત, તત્ર કારણ પદે ઉપપત્તિને કયે છે કે કમણા દીનને વિશે ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ જ્ઞાને પ્રભુત્વને માનનાગઓને વિશે તે કારણ પણ ઉત્પન્ન થતી નથી, તેથી તત્પ્રકારજ્ઞાનયુક્ત તો ભક્ત છે જ એ યુક્ત છે એમ ભાવ છે કિંચ, ભક્તનું તો શુ કથનું? ભક્તિરહિત પણ જન ભક્તપ્રવર્તિતસમ્પ્રાયમા સિયત થઈને ભગવત્તે ભગવાને

અર્થે યજ્ઞમાને વિદ્યધીત જે જે માન રસર્ગ-ત્વે વિદિત ગણીને કરે છે તે માનનુ પશુ વગથુ સમ્પ્રાપ્તિનાં અનુરોધે પ્રભુ આત્મત્વે કરે છે, અતઃ એન Potential વિધિ વિઢ્નો પ્રયોગ લક્ષ્ય મા-ર્ત માનકા-ર્થ મા- Present Tenseના અર્થ મા કર્યો છે, અને તેથી જ પ્રભુએ પણ 'ભવત્પદ્મામ્બોરુહનાવમમ્ર તે નિધાય ચાતા સદનુમહો મવાત્ એમ કથ્યુ છે વસ્તુતઃ મકેને પ્રભુ સ્વયં વરે છે અને અન્ય તો સ્વતઃ પ્રભુને વરવા ઇચ્છે છે એ તારતમ્ય છે પરંતુ ભક્તકૃત માત્રનો જ અર્જીકાર કરે છે એ નિયમ કયે પ્રકારે સમ્ભવે એમ આશકીને પ્રતિમુસસ્ય ચથા ઇત્યાદિએ દૃષ્ટા તને કયે છે મુખમ્યાનીય ભક્ત છે, અને પ્રતિમુખમ્યાનીય તો તદનુવર્તી છે જેમ પ્રતિમુખની શ્રી વસ્તુતઃ મુખની છે પરંતુ તેની-પ્રતિમુખની- નથી, તેમ ભક્તાનુવર્તીએ કૃત માનને વસ્તુતઃ ભગ્નકૃત જ માને છે, નહિ કે ભક્તાનુવર્તિકૃત, કારણ કે જેમ પ્રતિમુખતુ મુખાનુવર્તિત્વ છે તેમ આતુ ભગ્નાનુસારિત્વ છે, અન્યથા મુખના અભાવમા પ્રતિમુખનો જ અમાર આપત્ત યવાથી તત્કૃત માન જ ન હોઈ શકે, અતઃ કોઈ પણ પ્રકારની અનુપપત્તિ ન રહી

આયત્ત, અય મગવાત્ આ ભગવાત્ આત્મન વય પ્રભુર્ન આત્માના જ પ્રભુ નથી, ભક્તને અધીન છે, તન્મિત્રા નમ્નેચ્છા વિના સત કા / પણ કરવાને શક્ત નથી એમ અર્થ છે વયારે સન્નત્વ નિરાકૃત થઈ ગય છે, અતઃ 'અહ ભક્તપરાધીનો હાસ્વતન્ત્ર ઇવ દ્વિજ વશો કુર્વતિ મા ભક્ત્યા સત્તિચય સત્પતિ ચથા' વચન પ્રમાણુ છે ત્યારે પ્રભુનુ ઇશ્વરત્વ કયાથી ? એમ પણ ન કથનુ, કારણ કે ઇશ્વર નિશ્ચય કર્તુમકર્તુમન્ધયાકર્તુ સમર્થ છે તેથી આ-ભક્તમા-અકતુ સામન્ધ્ય નકટ છે તતઃ આશકૃત યાય કે 'નિ સ્પૃહસ્ય ત્વજ જગત્ ન્યાયે સ્વાર્થાભાવમા છનનુ પણ પારતન્ધ્ય થઈ જતુ નથી ત્યારે ઇશ્વરનુ પારતન્ધ્ય કેમ સમ્ભવે ? તો નિજલાભપૂર્ણ ઇત્યાદિએ કયે છે કે નિજાનામ્ ભક્તોના લાભેન લાભે જ કરીને પૂર્ણ પ્રભુ પૂર્ણ છે અને તેના અમારમા અપૂર્ણ છે એમ અર્થ છે, તેથી ભક્તો જ પ્રભુના સ્વાર્થભૂત છે એમ સ્થાપિત થયુ, 'યો મદ્ભક્ત સ મે પ્રિય ' નિશ્ચિન્નના થય શશ્વન્નિ- ષ્ઠિક્ષ્ણનજનપ્રિયા ' ઇત્યાદિ પ્રભુનુ જ કથન અતઃ પ્રમાણુ છે • નાહમાત્માનમાશાસે મદ્ભક્તે સાધુભિર્વિના ઇત્યાદિ વચનોએ ત લાભે-મકતના જ લાભે-પ્રભુએ સ્વની પૂર્ણતાને પણ કથી છે કિન્ન્ય સેનકો નિશ્ચય પ્રભુના અશ છે, અન્યથા પ્રભુત્વ જ કયે પ્રકારે ઉપપન્ન યાય ? અતઃ અશીએ અશીની પૂર્ણતા દોષાર્થ નથી 'મમેવાયો જીવલોકે જીવમૂત સનાતન ઇત્યાદિ વાકયથી જીવ અવિશેરે અશ છે ત્યારે ભક્તમાર્ગપૂજતા કયે પ્રકારે એમ આશકૃત યાય તો કયે છે કે સત્, અગના અને અશીના સમ્બન્ધમા તત્પ્રણુત કયની યુક્ત છે, પરંતુ સમ્બન્ધ તો ભક્તોનો જ છે અન્યનો નથી, કારણ કે 'આસુરી ચોનિમાવદ્મા મૂઢા જન્મનિ જ મનિ મામપ્રાપ્ત્યેય કૌન્તેય તત્તો યાન્ત્યધમા ગતિમ્' એમ ભગવદ્વચન છે ભક્તોનો તો સમ્બન્ધ પૂર્વે ઉપપદિત જ છે યદા, નિજથી-ભક્તથી-ત પિત વસ્તુના લાભે જ પ્રભુ પૂર્ણ છે એમ અર્થ કરવો, કારણ કે 'યદિદિષ્ટતમ લોકે યચ્ચાતિપ્રિયમાત્મન તત્તત્તિયેદ્યેન્મદ્ભક્તમ્' ઇત્યાદિ ભગવદ્દેશાનયન છે યતઃ ભક્તસમ્બન્ધિવસ્તુતઃભે પણ પૂર્ણતા છે તતઃ ભક્તનાભે પૂર્ણતામા તો કથનુ જ શુ એમ ભાન છે કિન્ન્ય, 'અમક્કોપદ્ધત મૂર્ગિ ન મે તોપાય કલ્પિતમ્' વચનથી અમક્કમમર્ષિતત્તુ અદૃશ્ય પણ કરતા નથી એમા આશ્ચર્ય જ નથી, કારણ કે ભક્તામમર્ષિત પણ તદીયત્તુ અદૃશ્ય આપ કરે છે એ અમિપ્રાને માન જનાત્ ઇત્યાદિ કયે છે, અતઃ આ આશય છે ભક્ત તો નિરન્તર સ્વભાવના અનુસારે યથાદેશકાલ સર્વ સમર્થ જ છે, તથાપિ જીવસ્વભાવશાત્ કાઈક વિન્નરે હ અથવા પ્રભુના અપેક્ષિતવિશેષને ગણીને નથી, ત્યારે પ્રભુ સ્વયં જ સ્વમાન્દિારા અનુચ્ચદાનુરૂપ તે સ્થાપિત કરાવાને પણ અર્જીકાર કરે છે, તેથી અ પિદુષો જનાન્માન ઘુણોતે એમ નિરૂપ્યુ, અને વગ્થુ પણ સ્વાપેક્ષાએ થય છે, નહિ કે વરણીયા પેક્ષાએ, તેથી વરણાર્થક 'વ' ધણોનો અને આત્મનેપદનો પ્રયોગ અતઃ કર્યો, તતઃ કરુણ ઇત્યાદિએ

હેતુ પશુ કથી દીધો. અતઃ આ અતઃ ભક્ત નિશ્ચય જોટુ સ્વભાવન કહે છે, તેટલાનો અક્રીય જ પ્રભુ
કર છે તથાપિ તાન્મયે ગાતામા કૃપાતિભવને તે ભક્ત જાણુનો નથી, કરણ કે જે યથા મા પ્રવચન્તે
તામ્તયેવ મજાપ્રદ્યમા 'તથૈવ' ૫૬ માનવારણ્યગત છે, બધારે પુન ભક્તકૃતથી પશુ અધિકને ઇચ્છતા
પ્રભુ 'મારે અંતુના આ અપેક્ષિત કે તે સમર્પ' એમ મધુર વાણીએ વદે છે અને ભક્ત વિસ્મરે તો
'અરુ' હુ એતદ્ભાવે જ સ્થિત 'હુ' એમ આત્મા પશુ કરે છે ત્યારે તે ભક્ત નિગ્રહિ સુખને અનભવે છે,
અન્યથા-કદાપિ કાષ્ટ પરા જણાવે નહિ નો-કાણે જાણ્યુ કે કૃપા છે કે નથી એમ મન્દેદથી તે
ભક્ત ખિન્ન થાય છે, અતઃ કમ્બુત્વે તેના ખેદો અમહમાન પ્રભુ તે પ્રકારે કરે છે પરંતુ તો જે
પ્રકારે જલનિરિ નામધાનને ઉ' નહીને અન્યત્ર ગમી કરતો નથી, અને મર્યામા નિગ્રન્તર તરફને
ઉત્તરે છે, તત્ત્વ સ્વભાવ નિશ્ચય છે, પરંતુ કાષ્ટ ઉપારિતત મમ્ભવતો નથી, તે જ પ્રકારે અનિ-
ગમ્મીગ્રસ્થામૃતજલધિ ઇન્દ્રિય ભક્તવશ્યતઃ સમર્પા રૂપમ્ભવતોને વિષે નિગ્રન્તર તરફિત દોષ છે,
પરંતુ અન્યત્ર ગમન જ ગતા નથી, તેથી સત્ત્વ સુસ્થ છે એ પ્રકાર મને ભક્તોમા તારતમ્ય પ્રભુ કેમ
કરે છે એમ આશ્ચર્યને તે તારતમ્ય ભક્તકૃત જ છે પરંતુ પ્રભુકૃત નથી એમ ચચત્ દત્તાદિએ
કહે છે અતઃ આ અર્થ છે, વિદ્યધીત દિગ્દાપદ્યો આ વિધિગમ્યન્ધ નિષ્પિત છે, અને તેથી
યત જોટયો વિધિગમ્યન્ધ તત્ત્વ ભગવાનો તેટલો જ હારમાન પશુ થાય છે, તેથી પૂર્વે
વિવિમ્બ્ય 'પતા અમાવે નેષ્ટયથી પ્રભુ સ્વય જનામાન વૃણીતે જનથી માનુ નરણ્ય કરે છે, અતઃ
વિવિસમ્યન્ધે દાગ્તા અમારથી તન્મૃતને મમ્ભક્ત માનને જ વર છે અતઃ અપિના અર્થમા છે, તેથી તત્ત્વતુ
પશુ વરણ્ય કરે છે એમ પૂર્વની ભગવન્નૈક્યમાન્યદ્વની-અપેક્ષાએ અનાદ્ય સુચિત થાય છે, અને તે આ
પ્રકારે, મધુર સર્વત્વ તન્મૃત થાય છે, પરંતુ નિષ્ટમ્ય સેચાય છે, નહિ કે દૂરમ્ય, તત્ત્વ તારતમ્ય
તદોપકૃત-દૂરમ્યદોષ, ત-જ છે એમ ભાર છે અપિ ચ, વૃણીતે એ ક્રિયા પૂર્વત્ર ચોજતીયા છે
અતઃ તો 'જન ભગવાનો જે જે માન કરે છે તે ને આત્માને અર્થે પશુ' એમ-સ્વાર્થને
પશુ ઉદેશીને કરે છે એમ-અથ કરે તો તેથી તો 'પ્રયોજનમનુહિશ્ય ન મન્દોપિ પ્રવર્તતે' એ
ન્યાયે સ્વાર્થના અભાવે તો વિધિ કાષ્ટનો પશુ પ્રવર્તક જ થતો નથી, અને તે સ્વાર્થ અતઃ મોક્ષ જ છે
એમ જણાવનાને સારમ્ય મધુ, દાગ્થુ કે મેદા જ આત્મમાર્ગી છે આ અર્થને સુચવવાને પ્રતિમુગ્ધસ્ય
ઇત્યાદિએ દૃષ્ટાન્તને કહે છે એમ પુમ્પની મુગ્ધો પ્રતિમુખની પત્ર થાય છે પરંતુ મુખમાત્રની
જ નહિ, તેમ ભગવાને અર્થે કૃત માન સ્વાર્થપેક્ષા અને આત્માને સર્વે પશુ થાય છે એ ભાવ છે
પૂર્વોક્ત પદમા તે સ્વાર્થનો ગન્ધ પશુ નથી, આ તેથી પ્રભુ સ્વય વત્સુ કરે છે એમ નિરુધ્યુ અતઃ
એન નિજલાભપૂર્ણ એ હેતુ પશુ તત્ત્વ કથો, અતઃ તો જન સ્વાર્થપર હોવાથી તદીય ક્લેશને અસદ્માન
પ્રભુ તત્ત્વતને પ્રવચ્છે છે તેથી કદાચ એ હેતુ અતઃ કરે, આ તેથી પૂર્વોક્ત પદ્મ ભગવાનુમદેન્માધ્ય
દોષથી તત્ત્વ અતઃ પતાને માત્રને કાઠ પશુ ભજન જ કરે નહિ તેથી સ્વાર્થપદ્મા પશુ ભગવાનુમદેન્માન
જ પુમ્પાર્થમાધન છે પરંતુ ભગવાનિચિત માત્ર પદ્મ પુમ્પાર્થમાધન નથી એ આશયે આ પદ્મ
પશુ નિષ્પો અતઃ એવ (૧) 'અકામ (૨) સર્વકામો યા (૩) મોક્ષકામ ઉદારધીઃ તોયેણ
મક્તિયોગેન યજેત પુરુષ પરમ' એમ પદ્મત્વ કથ્યુ અતઃ અકામ પુટિમાર્ગીય, સર્વકામ
પ્રાનાદિક આ મોક્ષકામ મર્યામાર્ગીય એમ પદ્મત્વ કે વદા, ઉચિર સર્વમમ અને કમ્બુ
હોવાથી કાચિત્ત્વ સર્વમને પ્રવ્ત્ત કરે છે આ કાચિત્ત્વ સર્વમને પ્રવ્ત્ત જ કરતા નથી
એ વૈભવ કહે પ્રકારે પવિત્ર થય છે એમ આશ્ચર્યો પ્રતિમુગ્ધસ્ય ઇત્યાદિએ દૃષ્ટાન્તને કહે છે કે
પ્રતિનિમ્બ્ય ૥ પશુ સમ્પ્રમાના અતઃ અપેક્ષિત છે, અતઃ કે જોટયો અશ મમ્મુખ થતો નથી, તેમજ
અશમા મુખથી ભ મર્યા નથી, તેટલામાત્રથી મુખથીતુ વૈભવ ર્કિ જતુ નથી, તમ જ અતઃ પશુ
વૈભવ નથી એમ ભાવ છે, તેથી યથાતથમિત્વ પદ્મત્વ મનુષ્યે પશુ ભગવાનુમદેન્માન જ મર્યા છે એ
ક્રિયાર્થ મિદ્ધ્યર્થ રહે છે

હરિને વિષે સર્વેન્દ્રિયનુ ઉત્તમોત્તમ સમ્બન્ધાત્મક ફર આ માર્ગમાં છે 'અશ્વઘ્વતા ફલમિદં ન પર વિદામ' એ ભાગવતપ્રકય અને સોમનુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ વદાના વિપશ્ચિતા' તૈત્તિરીયોપનિષદપ્રકય અને પ્રમાણ છે આ માર્ગમાં તત્સમ્બન્ધીમા-ભગવાન્ના સમ્બન્ધીમા-તદ્ભાવ ભગવદ્ભાવ-રમવામા આવે છે 'ઉદ્ભવ પૂજયાશ્ચકુ' 'વિના મહત્પાદરજોભિવેકમ' 'મહસ્તે વિષ્ણો સુમતિ મજામદે' 'કીરાતહૂણાન્ધ પુલિન્દપુલ્કમા' 'દેવર્ષિમે પ્રિયતમ' 'સદનુગ્રહો મધાન્' 'ત્યત્પાદપોતેન મહત્કૃતેન' 'મહના કૃપયા યાવત્' ઇત્યદિ વાક્યયુથપ્રામાણ્યે ભગવત્સમ્બન્ધી મહાપુરુષોમા-ભગવદ્ભક્તોમા-ભગવદ્ભાવનુ સરસથુ કરવામા આવે છે 'તદ્ભિન્નમા-ભગવદ્ભિમુખમા-વિરોધિતા વિરહ ભાવ રક્ષાયર છે, ઉાસીનમા સમભાર રાખવામા આવે છે આ માર્ગમાં વિષમાન દેહાદિની-દેહ ઇન્દ્રિય પ્રાણ અન્ત કરણ આદિની-ગ્રીય વે કરીને ભાવના કરવામા આવતી નથી, અર્થાત્ તત્તેહાદિનુ રક્ષણ મમતાએ કરવામા આવતુ નથી, પરોક્ષમા પણ તદર્થિત્વ છે, અર્થાત્ ભગવત્પરોક્ષમા વિપ્રયોગાવસ્થામા પ્રભુમયોગના નિચારે કરીને જ દેહાદિનુ પણ રક્ષણ ઉત્તરરમા નુભાવ થઈ કરવામા આવે છે 'ત્વચિ ધૃતાસવસ્ત્વાવિચિન્ચતે' 'આપને વિષે ધૃત-ધારણ કરેલા-એ અમુ-પ્રાણ-જેમણે જોના ભક્તો આપને શોધે છે, વાડા અત્ર પ્રમ ભુ છે આ માર્ગમાં સેવ્યસ્વરૂપના ભજનમા કોઈ પણ પ્રકારની કવચિદ્ ઉપકૃતિની અપેક્ષા રક્ષામા આવતી નથી, કેવલ ભાવમાત્રનુ જ પોષણ કરવામા આવે છે પ્રભુ પણ ભક્તોને ફરનુ દાન કરીને પણ ભજનનો અપરાધ કરતા નથી, પ્રભુ કે ભક્તોનો ભાવોદેક અતિપ્રચુર-અત્યુત્કટ-હોય છે આ માર્ગમાં સર્વજીનાનુભાવ હોવાથી સયોગાવસ્થાની અવેનાએ પણ વિપ્રયોગાવસ્થામા વિશેષત સુખમમ્બન્ધ હોય છે આ માર્ગમાં સાધનનુ અને ફરનુ-ઉભયનુ-મર્વત્ર મર્વોદામાર્ગથી વૈપરીત્ય હોય છે સાધન એ જ ફર છે, અને ફર એ જ સાધન છે આ માર્ગમાં ભક્તની તત્સમ્બન્ધિની-ભગવત્સમ્બન્ધિની-કૃતિ હોને સને અભિમાનસમ્પર્કમાનાર્થ અને દૈન્યના ઉદ્ગ્રાધાય સદાસવદા સતત પશ્ચાતાપ-તાપાત્મક ક્રોશ-થા કરે છે આ માર્ગમાં અન્ત ગ્રિયત ભગવાન્ના આનિર્ભાવ થવામા-અદિ પ્રાકટ્ય થવામા-કોઈની પણ અપેક્ષા જ નથી, દૈન્ય જ સાધન છે, અને ફર પણ વિપ્રયોગજ દૈન્ય છે આ માર્ગમાં સમન્ન વિષયોનો ત્યાગ કરવામા આવે છે વિષયાવિષ્ટ દુષ્ટ ચિત્તમા હરિનો આનિર્ભાર મર્વથા થનો નથી આ માર્ગમાં પ્રભુને મર્વભાવે દેહાદિનુ-દેહ ઇન્દ્રિય પ્રાણ અન્ત કરણ વિત્ત ગૃહ ઇત્યાદિ મર્વનુ-જ મમર્ષણ પ્રાય છે વિષયોનો નિવર્તને કરીને ત્યાગ સને પણ ભગવન્નર્થત્વે કરીને તર્જીલણ પણ 'આ મનસ્તુ કામાય સર્વ પ્રિય મઘતિ' શ્રુત્યુક્ત પ્રપરે કરવામા આવે છે અશ્વઘ્વતા ફલમિદં ન પર વિદામ'નુ પરમ રમમય સ્વારમ્ય આ જ છે

દ્વિતીય પ્રકરણ સમાપ્ત.

૧ પેનો ભદ્રિર્મુખ મહેદ્' ઇત્યાદિ શબ્દે 'મહેદ્' નો ઉપહાસ કરીને સ્વદ્રોહ દર્શાવી રહ્યો છે તે હવે પણ આનો ભાવ વિચારશે ?

૨ અત એવ શ્રીગોકુલેશનો અને તતીય અનય બાળ્યવાનનો જે કોઈ પાત્ર ટોહુ આચરે તેનો વિરોધ કરીને તેનો મુખબંધ કરવો જ એ ભક્તિમાર્ગીય પ્રજાલિકા છે

નિઃ સાધનતા અને સર્વોદ્ધાર.

પ્રકરણ ૩ જી.

શ્રીકૃષ્ણાશ્રય.

શ્રીમદ્વનમાચાર્યશ્રય નિજમકતહિતાર્થ પ્રકટિત પુષ્ટિપ્રવાહમર્પાદભેદ અન્યમા (૧) પ્રવાહી-આસુરી-(૨) માર્પાદિક અને (૩) પુષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકારના જીવો છે એમ મુખ્યપુ આગા કરે છે આ પ્રવહમર્પાદ શ્રીદરિએ ધૃત્તામાત્રે-મને-હૃતપત્ર કરી છે, આ પ્રવાહી-આસુર-જીવોનું સ્વરૂપાર્પાદ શ્રીમદ્મગવદ્ગીતાના ૧૬ મા અધ્યાયમા વિષદ છે ૧૬ શ્લોકમા 'આ લોકમા જે જૂનસર્મ દેવ અને આસુર જ છે, દેવ વિસ્તર્ય પ્રોક્ત છે, હું પાર્થ ! આસુરસર્ગનું શ્રવણ મારી પાસેથી કર' એમ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રે પ્રતિજ્ઞા કરીને સ્પષ્ટમ શ્લોકથી વિશતિશ્લોકપર્યન્ત આસુર સર્ગનું નિરૂપણ કર્યું છે "આસુર જનો પ્રવૃત્તિને જાણતા નથી, તેઓમા નથી જોય, નથી આચાર, કે નથી મત્ય, જગદને અસત્ય, અપ્રતિષ્ઠ, અતીશ્વર, અપરસ્પરસમ્મૂલ અન્ય શુ ? કેવન કામદેતુક માને છે આ દૃષ્ટિને રક્ષીને તે નાટકમા અપમુદ્ધિ ઉગ્રકર્મો અહિન આસુરો જગદના ક્ષપાર્યે પ્રવર્તે છે હુંપૂર કામનો આશ્રય કરીને દમ્ભમાનમગન્ધિન અશુચિત્વ આસુરો મોહને લીધે અમદાહને મહીને પ્રવર્તે છે અપરિમેયા અને પ્રવાહીન ચિન્તાનો ઉપાશ્રય કરે છે કામનો ઉપભોગ જ પરમ છે જેમને એવા તેઓ આ જ અમત્તમર્પાદ છે એમ નિશ્ચયવાન હોય છે આશાપશયનોએ બદ્ધ કામકોષપગયણ તેઓ કામમેગાર્થ અન્યાયે અર્થસમ્મયને છૂટે છે, 'અવ આ મે લમ્બ કયુ, આ મનોરથને પ્રાપ્ત કરીશ, આ મારુ છે અને આ ધન પુન મારુ થશે આ શત્રુને મે હન્યો અને અપર શત્રુએને પશુ હતીય, હું ઈશ્વર છું હું બેગી, હું મિદ્ધ, હું બનવાનું અને હું નુખી છું હું આદ્ય છું, હું અમિતજનવાનું છું, મત્ત દશ અન્ય કોણુ કે ? હું ચન્દન કરીશ, હું નાન આપીશ, હું મો-પ્રાપીશ' એ પ્રકારે તેઓ અત્યંત વિમેદિન છે અનેકચિત્તવિચાન્ત મોહજન્યમદન કામભોગમા પ્રમદન તેઓનો પાન અશુચિ નગ્નને વિશે થાય છે અત્મમગ્નિવિન સ્તબ્ધ ધનમાનમગન્ધિન તેઓ દમ્ભે કરીને નામનોએ અવિધિ-પૂર્વક ચગત કરે છે, અદ્વૈત મન દર્પ કામ મને દોષને મશિન અગ્નિમુચા તેઓ નિજ અને પગના દેદમા માને પ્રદેવ કરે છે, તે દેવપુકત ફૂ નગપમ અશુભ આસુરોને હું સમ્રાટમા આસુરી ન જોનિને વિશે અજ્ઞ-વાગ્ધાર-ક્ષિપુ છું' આસુરી ચોનિને પ્રાપ્ત થયતા તે મદ જનો જન્મે જન્મે મને પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ તેથી આપા ગનિને પ્રમ થાય છે" આ આસુર સદિના જીવ દેદ અને ધિયા દેવસદિના જીવ દેદ અને ક્રિયાથી ભિન્ન છે એ પ્રથમ પ્રકરણમા અપષ્ટ થઈ જાય છે

માર્પાદિક જીવ દેવ છે આ વૈદિક મર્ગ શ્રીદરિએ વચને મીને પ્રષ્ટ કર્યો છે આ દેવજીવો ને મા ગિયનિ કરીને વૈદિક મર્ગમાર્ગમા જાનમા તેમ અને અગ્નિમાર્ગમા દમય આગીને જ્ઞાનમાત્રે પ્રાપ્ત કરીને અગ્નિમાર્ગમા સપુજની પ્રાપ્ત કરે છે, માયિન કૃપારિગે પુરુષોત્તમમા પજ સાપુજ્યની પ્રપ્તિ કરે છે આ એ મધનની આરણ્યવના છે કે અન્યત્ર આજ્ઞાલ-તે વર્ગ અમ્પર્ય છે તે-ન

માત્ર આસુરસૃષ્ટિ છે અને અન્ય સૃષ્ટિ આથી વર્ણાશ્રમધર્મે ઉત્તરે તર અધિક છે એમ સાધારણ
 લોકોનું જેમ મત્તન અસત્ય છે તેમ જ સાધારણ લોકોમાં પણ જે કર્મમાર્ગ વા જ્ઞાનમાર્ગ
 મનાય છે તે મત્તવ્ય પણ અશુદ્ધ છે બાદ પ્રમ કરથી અતીવ ભિન્ન વૈદિક કર્મમાર્ગનું
 અને શકુંરાદિ માયાવાદીથી પરમભિન્ન જ્ઞાનમાર્ગનું વિશુદ્ધ સ્વરૂપ શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે નિજ નિમન્ધાદિ
 મન્યોમાં ઉપદિશ્યુ છે અખણ શુદ્ધ દ્વૈત બ્રહ્મવાદ જ એ જ્ઞાનમાર્ગનું વિશુદ્ધ રમણીય કર્મનીય
 સ્વરૂપ છે, અને તે શકુંરાદિ આચાર્યો માસે ઉપદિષ્ટ માયાવાદાદિથી અતીવ વિલક્ષણ છે માયાવાદાદિથી
 શકુંરાચાર્યોમાંસે અખણ શુદ્ધ દ્વૈત બ્રહ્મવાદને અશુદ્ધ કરી નાખ્યો હતો તેથી જ શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે પુનઃ
 શુદ્ધ દ્વૈત બ્રહ્મવાદ પ્રમિદ્ધ કરીને વૈદિક માર્ગોદિક મિદ્ધાન્તને દૂર કર્યો છે આ જ્ઞાનમાર્ગે માર્ગોદિક
 દેવજીવો કર્મશ બ્રહ્મભાવને પ્રાપ્ત કરે છે એ સર્વથા અવિમ્બરણીય છે માયાવાદી આચાર્યોમાંસે
 ઉપદિષ્ટ જ્ઞાન તો મારિક જ્ઞાન-અસદ્ જ્ઞાન-હોવાથી તેણે કરીને તો અન્ધતાભિન્નમા જ આસુરનો
 પાત થાય છે, તેથી વૈદિક માર્ગક્રમે અક્ષરબ્રહ્મમા અને કૃપાવિશેષે પુરષે સમમા પણ જે સાયુજ્યની પ્રાપ્તિ
 તે તો શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે ઉપદિષ્ટ વૈદિક કર્મમાર્ગનું જ્ઞાનમાર્ગનું વા ભક્તિમાર્ગનું જ અવલમ્બન કરવાથી
 થાય છે કર્મમાર્ગ જ્ઞાનમાર્ગ ભક્તિમાર્ગ ઉપામનામાર્ગ, યોગ, સાકામ્ય છત્યાદિ માર્ગોન્તરથી પુષ્ટિ-
 માર્ગનું વૈનક્ષણ્ય આગળ ઉપર અતીવસ્પષ્ટ થઈ જશે અધુના તો એતાવદ્ જ પર્યાપ્ત છે કે વેદમા રિચતિકર્તા
 માર્ગોદિક જીવેથી પણ પુષ્ટિસ્થ જીવો બહુ જ વિલક્ષણ છે કારણ કે પુષ્ટિસ્થ જીવો તો સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણના
 શ્રીઅક્ષુમાથી જ વ્યુચ્ચરિત થયા છે આ દેવશિરોમણિ પુષ્ટિજીવને શ્રીઅક્ષુ-આનન્દમાત્રકરપાદમુખે
 દર્શાવે-જ કૃપાપ્રાપ્તિ છે આ પુષ્ટિમાર્ગસ્થ જીવોનું સાધન અને કૃપા ઉમપે એક જ શ્રીગોકુલેશ
 છે, તેથી જા જીવોને સાધનાવસ્થામાં તેમ જ ક્ષાન્તસ્થામાં પણ શરણુભાવના અર્થાત્ પ્રપત્તિ એ
 જ પરમ મર્ત્તસ્વ છે ભગવન્શરણુમાવના જ નિરમાધનત્વે અવલમ્બન કરીને તેઓને કૃપાએ જ
 સર્વોત્કૃષ્ટ કૃપાની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે તેઓના જીવ દેહ અને ક્રિયા શ્રીકૃષ્ણના-પરિપૂર્ણ પુરુષોત્તમના-
 સમ્બંધી છે, તેથી શ્રીકૃષ્ણ પણ તેમને વશ છે તેઓ કલ્પરૂપ શ્રીકૃષ્ણની મેવાનું કૃપા પણ
 ભગવન્શરણુમાવનાએ જ પ્રાપ્ત કરે છે ભગવન્શરણુમાવના એ જ તેમનો ભાગ છે વેદાધ્યયન,
 તપ, જ્ઞાન, છત્યા, ધન ધન, હોમ, ઉપામના, કર્મ, આચાર વિચાર ઇત્યાદિ મર્યાદામાર્ગીય
 ધર્મમા આ ભક્તોની નિષ્ઠા હોતી જ નથી, તેઓનું પુરુષાર્થચતુષ્ટય પણ પુષ્ટિમાર્ગીય છે પુષ્ટિમાર્ગીય
 પુરુષાર્થ અને મર્યાદામાર્ગીય પુરુષાર્થ પણ ભિન્ન છે (૧) ધર્મ (૨) અર્થ (૩) કામ અને (૪) મોક્ષ
 એ મર્યાદામાર્ગીય પુરુષાર્થચતુષ્ટય તો પ્રમિદ્ધ જ છે પરંતુ 'પુષ્ટિમાર્ગે હરેર્દાસ્ય ધર્મોયો હરિરેવ
 હિ કામો હરેર્દિદક્ષેષ મોક્ષ કાળસ્ય ચેદુ ધુમ્' વૃત્તાસુરચતુ મ્તોડીની કારિમામ
 ઉક્ત પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષાર્થ તેથી વિવક્ષણ જ છે, (૧) હરિનું દમ્ય એ જ પુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મ છે
 (૨) હરિ જ પુષ્ટિમાર્ગીય અર્થ છે, (૩) હરિનું દિક્ષા-દર્શનની ઇચ્છા-જ પુષ્ટિમાર્ગીય કામ
 છે અને (૪) કૃષ્ણના-કૃષ્ણસમ્બંધી-જ જે થઈ જવાય તો તે પુષ્ટિમાર્ગીય મોક્ષ છે, આ પ્રકારે પુષ્ટિ-
 માર્ગીય દેવશિરોમણિ જીવનું સર્વસ્વ હરિ જ છે, અર્થાત્ હરિથી ઇતર કામ પણ તેમને અભિનાપિત જ
 નથી, સાક્ષોક્ય સાષ્ટિ સામીપ્ય કે સાયુજ્ય છત્યાદિ મોક્ષની પણ આ જીવો ઇચ્છા કરતા નથી, કેવલ
 શ્રીહરિએ કૃપાએ દત્તા અનન્યા ભક્તિ જ તેમનો પરમ ઉત્તમેત્તમ સદ્ગત મતોરથ હોય છે, અને તે પણ
 પ્રપત્તિમાર્ગે જ, શ્રીકૃષ્ણ ત જ સેવાસામર્થ્યે પરમ કૃપાની પ્રાપ્તિ તેઓ સ્વીકારે છે, અર્થાત્ સ્વકૃપા
 નિ સાધનત્વની જ ભાવનાએ સદૈન તાપકનેશ કર્યો કરે છે કૃપારૂપ શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય જ સર્વસાધન
 છે આ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણના કેવલ અનન્ય આશ્રયનુ-પ્રપત્તિનુ-શરણુનુ-જ અવલમ્બન કરીને સર્વ

ધર્મોનો પરિત્યાગ તેઓ કરી કે છે, તેથી તેમાં દોષની સ્વરૂપ પણ સમજાવના નથી જ આ, શરણ સંન્યાસરૂપ જ છે તેથી જેમ મર્યાદામાર્ગમાં 'યદહરેવ વિરજેત્ તદહરેવ પ્રવજેત્' 'તાયન્ કર્મણિ કુર્ચીત ન નિર્વિચેત યાવતા' ઇત્યાદિ મર્યાદામાર્ગીય સંન્યાસના આદેશમાં વૈરાગ્યનું કથન કર્યું છે અને મન્યામત્ત્વે કર્મમાર્ગનો પરિત્યાગ જ ઉપદેશ્યો છે તેમ અત્ર પણ ભગવાન જ મર્મનિવનસમર્થ છે એમ જ્ઞાત થયે જ શરણગમન થઈ શકે છે, તેથી આ પુષ્ટિમાર્ગીય શરણમાં સંધર્મસાગતી આજ્ઞા કરી છે તે સૂપસૂત્ર જ છે સર્વ-ધર્મપરિત્યાગપૂર્વિક આ પુષ્ટિમાર્ગીયા પ્રપત્તિથી ધર્મનો વિચાર કોઈ પણ પ્રકારે થતો નથી એમ ન્યાસાદેશમાં સુસ્પષ્ટ રીતિએ સમજાવ્યું છે 'સર્વધર્માન્ પરિચિજ્ય' ગીતાશ્લોકોનું અને 'સ્વત્કથા યધર્મ ચરણામ્બુજમ્' ઇત્યાદિ ભાગવતશ્લોકનું યથર્થ અર્થવત અને મનન કરવાથી આ પ્રપત્તિનું મર્મ સ્પષ્ટ થઈ જશે શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે પણ વિવેકધૈર્યાશ્રય અન્યમાં 'કલો ભવત્યાદિમાર્ગા દ્વિ દુ સાધ્યા इति मे मति' એમ ઉપદેશ્યું છે કનિયુગમાં ભક્ત્યાદિમર્મ માર્ગો નિશ્ચયે દુસ્સાધ્ય હ એમ મારુ મતિ છે-તત્ત્વપરિચયમાં પણ આપ આજ્ઞા કરે છે કે 'અધુના તુ, કલો સર્વે વિરુદ્ધાચારતત્પરાઃ સ્યાધ્યાયાદિવિધ્યાદીનાસ્તથાચારપરામુર્ચા ક્રિયમાણ તથાચાર-વિધિદોગ પ્રકુર્વતે વિદિષ્તમનસો આતા જિહ્વોપસ્યપગાયણા વ્રાત્યપ્રાયાઃ સ્વતોદુષ્ટાસ્તથ ધર્મ કથ મયેત્? ષડ્ભિ સમ્પદતે ધર્મસ્તે દુર્લભતરા કલો' । અર્થાદ અધુના નો કનિયુગમાં સર્વ-પ્રાણશાદિ ઉચ્ચ ચૈતર્યુકિ પણ-વિરુદ્ધાચારને વિશે જ તત્પર છે, સ્વાધ્યાયદિ ક્રિયાઓ હીન છે, આચારથી પરાદુષ્ટ છે તેમ જ ક્રિયામાં જો આચાર તે પણ વિવિહીનત્વે જ કરે છે, તેઓ પ્રિક્ષિતમનોયુક્ત છે, જ્ઞાન્ત છે, જિહ્વોપસ્યપરાશ્ચ છે પદ્મજનાદિભોગમાં અને સ્ત્રીમર્જમાં જ તત્પર છે, સર્વ વ્રાત્યપ્રાય છે, રત્નોદુષ્ટ છે, તત્ત્વ-આ પ્રકારે દુષ્ટ કનિયુગમાં-ધર્મ ક્યાંથી સમ્ભવે? ધર્મ તો દેશમત્યાદિની શુદ્ધતાએ સમ્પન્ન થાય છે, અને તે દેશકાવાદિ પદ્મ તો આ કનિયુગમાં દુર્લભતર થઈ પડ્યું છે ધર્મનો અને આચારનો જ દુરાચરકર્તા જ્ઞાનોએ અત્ર મુવિચાર્ય છે કે શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ જ સ્વતઃ સાક્ષ્યારસોધર્મ ઉપર કનિયુગના સ્વરૂપનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે શ્રીમદ્ભાગવતના હાદશસ્કન્ધના તૃતીયાધ્યાયનું પણ અનુમનવાન અત્ર છતાંમુને ઉપયુક્ત થયે જ્યારે આ પ્રકારે ધર્મમાર્ગ-અચારમાર્ગ-દુષ્ટ જ થઈ જાય ત્યારે ફળર્થ શુ કર્તવ્ય? એ આશંકા થાય તો વિવેકધૈર્યાશ્રય અન્યની અનન્તરશ્રીકૃષ્ણાશ્રય અન્ધે શ્રીકૃષ્ણાશ્રય જ કર્તવ્ય છે એમ શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે જ ઉપદેશ્યું છે, આશ્રમનું સ્વરૂપ સુસ્પષ્ટરીતિએ અનુમવાયતેથી એ અન્યનો અનુવાદ આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવશે શ્રીકૃષ્ણાશ્રય અન્યોપરિ શ્રીમદ્વાયાર્યચરણના વિવરણના પણ સુર્વરાતુવાં આપ્યો છે દેશ કાલ કન્ય મન્ય કર્તા અને કર્મ એ પડતી અશુદ્ધિ પણ કનિયુગમાં શ્રીકૃષ્ણાશ્રયે જ નિરૂપ થાય છે, તેથી પ્રથમ પદ્મશ્લોકમાં શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે ઉપદેશ્યું કે શ્રીકૃષ્ણનો જ આશ્રય કર્તવ્ય છે અને ચતુર્વિધ પુરુષર્થ પણ શ્રીકૃષ્ણાશ્રયમાં જ પર્યવમાન થઈ જાય છે તેથી સમમયી લશમપર્યન્ત શ્લોકચતુષ્ટયે પણ શ્રીકૃષ્ણાશ્રયનું જ અવનન્યનશ્ચ આ પ્રકારે અન્યનું પન્મગ્વારણ્યશ્રીમદ્વાયાર્યચરણે સ્વયં સુસ્પષ્ટ જ આપામાં ઉપદેશ્યું કે

શ્રીકૃષ્ણાશ્રય.

વિવરણકર્તા શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે મર્જનાચરણમાં કયે છે કે—જેમના વીધાનવના સરપર્થથી અન્ય આશ્રિત રચતી નથી તે ગાધાલ્લ્યાન-દ્વાયક શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય દુ ૩૩ છુ (૧) જેમની કૃપાવિદ્યે જન્તુ આનન્ધી ગેવિન્દને પ્રાપ્ત કરે છે તે નિમ્નચાર્યને દુ ભક્તિએ અર્થમિદ્વર્થ અભિરન્દુ છુ (૨)

४५. श्रुतेश्च ॥४॥

॥ सप्तममेकसूत्रं सहकार्यन्तराधिकरणम् ॥७॥

४६. सहकार्यन्तरविधिः पक्षेण तृतीय
तद्वत्ते विव्यादिवत् ॥१॥

॥ अष्टमं चतुःसूत्रं गृहिणोपसंहाराधिकरणम् ॥८॥

४७. कृत्स्नभावात्तु गृहिणोपसंहारः ॥१॥

४८. मौनवदितरेषामप्युपदेशात् ॥२॥

४९. अनाविष्कुर्वन्नन्वयात् ॥३॥

५०. ऐहिकमप्रस्तुतप्रतिबन्धे तद्दर्शनात् ॥४॥

॥ नवममेकसूत्रमेवमुक्तिफलानियम इत्यधि-
करणम् ॥९॥

५१. एव मुक्तिफलानियमस्तदवस्थाव-
धृतेस्तदवस्थावधृते ॥१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेऽष्टमोऽध्यायः
तृतीयाध्याये कर्मोपसंहारो नाम चतुर्थश्चरणः ॥

॥ चतुर्थाध्यायः ॥

॥ प्रथमश्चरणः ॥

॥ प्रथमं द्विसूत्रमावृत्यधिकरणम् ॥१॥

१. आर्त्तिरसकदुपदेशात् ॥१॥

२. लिङ्गाच्च ॥२॥

॥ द्वितीयं त्रिसूत्रमात्म्याधिकरणम् ॥२॥

३. आत्मेति तूपगच्छन्ति ग्राहयन्ति
च ॥१॥

४. न प्रतीकेन हि सः ॥२॥

५. ब्रह्मेदृष्टिस्त्वं परित् ॥३॥

॥ तृतीयं पञ्चसूत्रमादित्याद्यधिकरणम् ॥३॥

६. आदित्यादिमतयश्चाह उपपत्तेः ॥१॥

७. आसीनः सम्भवात् ॥२॥

८. ध्यानाच्च ॥३॥

९. अचलत्वं चापेक्ष्य ॥४॥

१०. स्मरन्ति च ॥५॥

॥ चतुर्थमेकसूत्रं यत्रैकाग्रताधिकरणम् ॥४॥

११. यत्रैकाग्रता तत्राविशेषात् ॥१॥

॥ पञ्चममेकसूत्रमाप्रायणाधिकरणम् ॥५॥

१२. आप्रायणात्तत्रापि हि दृष्टम् ॥१॥

॥ षष्ठं चतुःसूत्रं तदधिगमोधिकरणम् ॥६॥

१३. तदधिगमोत्तरपूर्वाधियोरश्लेष-
विनाशौ तद्व्युपदेशात् ॥१॥

४५. सूत्रमिदं न पठ्यते भास्कररामानुजैर्मन्त्रार्कमाध्वशैवैः ।

५०. 'ऐहिकमपि' इति शाङ्करपाठः । 'अप्रस्तुते' इति नैम्बार्कपाठः । 'ऐहिकम
प्रस्तुतं प्रतिबन्धे तद्दर्शनात्' इति भास्करपाठः ।

४. 'न प्रतीकेन हि सः' इति शाङ्कररामानुजमाध्वशैवभैक्षवः पाठः । 'न प्रतीकेन
हि सः' इत्येव भास्करपाठः ।

११. 'तत्राविशेषात्' इत्येव भास्करपाठः ।

१४. इतरस्याप्येवमसंश्लेषः पाते तु ॥२॥

१५. अनारब्धकार्ये एव तु पूर्वे तदवधेः ॥३॥

१६. अप्रिहोत्रादि तु तत्कार्यायैव
तद्दर्शनात् ॥४॥

सप्तम त्रिसूत्रमतोन्याधिकरणम् ॥७॥

१७. अतो न्यापि ह्येकेषामुभयोः ॥१॥

१८. यदेव विद्ययेति हि ॥२॥

१९ भोगेन त्वितरे क्षपयित्वाथ
सम्पद्यते ॥३॥

॥ इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु फलारख्ये चतुर्थेऽध्याये जीवतः
फलविचारो नाम प्रथमश्चरणः ॥

॥ द्वितीयश्चरणः ॥

॥ प्रथम चतुःसूत्र वाङ्मनोधिकरणम् ॥१॥

१. वाङ् मनसि दर्शनाच्छब्दाच्च ॥१॥

२. अत एव सर्वाण्यनु ॥२॥

३. तन्मनः प्राण उत्तरात् ॥३॥

४. सोऽप्यक्षे तदुपगमादिभ्यः ॥४॥

॥ द्वितीय द्विसूत्र भूताधिकरणम् ॥२॥

५. भूतेषु तच्छ्रुतेः ॥१॥

६. नैकस्मिन् दर्शयतो हि ॥२॥

॥ तृतीय नवसूत्र समानाधिकरणम् ॥३॥

७. समाना चास्युपक्रमादमृतत्वचानु-
पोष्य ॥१॥

८. तदप्रीतेः संसारव्यपदेशात् ॥२॥

९. सूक्ष्मं प्रमाणतश्च तथोपलब्धेः ॥३॥

१०. नोपमदेनातः ॥४॥

११. अस्यैव चोपपत्तेरुष्मा ॥५॥

१२. प्रतिषेधादिति चेन्न शरीरात् ॥६॥

१३. स्पष्टो ह्येकेषाम् ॥७॥

१४. स्मर्यते च ॥८॥

१५. तानि परे तथा ह्यह ॥९॥

॥ चतुर्थमेकसूत्रमविभागाधिकरणम् ॥४॥

१६. अविभागो वचनात् ॥१॥

१६ 'तत्कार्यायैव' इत्येव भैक्षवः पाठः ।

१७. 'अतो न्यदपीति' इति माध्वः पाठः ।

१८. इदं सूत्रमुपेक्षित भास्करेणानर्थक्यमिति ।

१९ अथरहित शाङ्करभास्करभैक्षवपाठः ।

२. 'अत एव च' इति शाङ्करभास्करमाध्वशैवपाठः ।

४. 'सोऽप्यक्षेण' इति शैवः पाठः ।

५. 'भूतेषु तच्छ्रुतेः' इत्येव भास्करपाठः । 'भूतेष्वतः' इति भैक्षवः पाठः ।

८ 'तदपीतेः' इति माध्वः पाठः ।

११. 'एष ऊष्मा' इति शाङ्करभास्करभैक्षवपाठः ।

१३. इदमन्तर्भावयन्ति पूर्वस्मिन् भास्कररामानुजनैम्बार्कशैवा ।

॥ पञ्चममेकसूत्रं तदोकोधिकरणम् ॥५॥

१७. तदोकोग्रज्वलन तत्प्रकाशितद्वारो
विद्यासामर्थ्यात्तच्छेषगत्यनुस्मृति-
योगाच्च हार्दानुगृहीतः शताधि-
कया ॥१॥

॥ षष्ठमेकसूत्रं रश्म्यधिकरणम् ॥६॥

१८. रश्म्यनुसारी ॥१॥

॥ सप्तमं त्रिसूत्रं निरयधिकरणम् ॥७॥

१९. निशि नेति चेन्न सम्बन्धस्य याव-
देहभावित्वादर्शयति च ॥१॥

२०. अतश्चायनेपि दक्षिणे ॥२॥

२१. योगिनः प्रति स्मर्यते स्मार्ते चैते ॥३॥

॥ इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितेषु तत्त्वसूत्रेषु फलारूपे चतुर्थोऽध्याये प्रियमाणस्य
फलनिचारो नाम द्वितीयश्चरणः ॥

॥ तृतीयश्चरणः ॥

॥ प्रथमं चतुःसूत्रमर्चिगद्यधिकरणम् ॥१॥

१. अर्चिरादेना तत्प्रथितेः ॥१॥

२. वायुशब्दादविशेषविशेषाभ्याम् ॥२॥

३. तदित्येधि वरुणः सम्बन्धात् ॥३॥

४. वरुणाच्चाधीन्द्रप्रजापती ॥४॥

१९. 'सम्बन्धात्' इति पठित्वा यावदेहसूत्राश्च पृथक्सूत्रत्वेन पठन्ति माध्वा ।

२१. 'प्रति' इति शाङ्करभास्करभैक्षवपाठः ।

२. 'वायुशब्दात्' इति माध्वःपाठः ।

४. 'नव्यमपि सूत्रं केचन निवेशयन्ति' इत्यत्र 'वरुणाच्च' इत्यादि नितान्तस्फुरदेव
श्रीबल्लभसूत्रमेव निदर्शयामि ब्रह्मसूत्राणां बहुकर्तृकत्वसिद्धाधयिपुर्यत् कश्चिदाह
तदसदेव । श्रीबल्लभैर्नैवेद सूत्रं नव्यं न्यवेशि । 'वरुणादधीन्द्रप्रजापती' इति
शाङ्करभाष्ये, 'वरुणादुपरीन्द्रादिर्निवेशयितव्यः' इति रामानुजभाष्ये 'इन्द्र-
प्रजापती उक्तस्थानाद्वरुणादधि निवेशयितव्यौ' इति निम्बार्कभाष्ये, 'वरुण-
लोकात् प्रजापतिलोकमिति कौण्डिन्यश्रुतिः' इति माध्वभाष्ये, 'तदनन्तरमिन्द्र-
प्रजापतिलोका' इति शैवभाष्ये, 'तत इन्द्रस्ततः प्रजापति' इति भैक्षवभाष्ये
चैतत्सूत्राक्षराणां स्फुटतमोपलम्भात् स्पष्टार्थत्वेनैव चास्य सूत्रस्य शङ्करादिभि-
'स्थानान्तराभावात् पाठमामर्थ्याच्च' इत्येवभाष्यकरणाच्चेतिदिक् ॥

१ प्रदीपकाराधिकरणमहप्रहकारमतेनेद षष्ठमेवाधिकरणम् । भाष्यप्रकाशिका-
कारादिमकारमतेन चेद सप्तममधिकरणम् ॥

द्वितीयं त्रिसूत्रमातिवाहिकाधिकरणम् ॥२॥

५. आतिवाहिकास्तल्लिङ्गात् ॥१॥

६. उभयव्यामोहात् तत्सिद्धेः ॥२॥

७. वैतुतेनैव ततस्तच्छ्रुते. ॥३॥

तृतीयमष्टसूत्र कार्याधिकरणम् ॥३॥

८. कार्यं वादरिरस्य गत्युपपत्तेः ॥१॥

९. विशेषितत्वाच्च ॥२॥

१०. सामीप्योक्तु तद्व्यपदेशः ॥३॥

११. कार्यात्यये तदध्यक्षेण सहातः पर-
मभिवाभात् ॥४॥

१२. स्मृतेर्था ॥५॥

१३. परं जैमिनिर्मुख्यत्वात् ॥६॥

१४. दर्शनाच्च ॥७॥

१५. न च कार्ये प्रतिपत्त्यभिसन्धिः ॥८॥

चतुर्थमेकसूत्रमप्रतीकाधिकरणम् ॥४॥

१६. अप्रतीकालम्बनान्नयतीति वादरा-
यण उभयथा दोषात् तत्क्रतुश्च ॥१॥

पञ्चममेकसूत्र विशेषाधिकरणम् ॥५॥

१७. विशेषं च दर्शयति ॥१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितेषु तत्त्वसूत्रेषु फलान्त्ये चतुर्थेऽध्याये गच्छत-
फलविचारो नाम तृतीयश्चरणः ॥

॥ चतुर्थश्चरणः ॥

प्रथम चतुःसूत्र सम्पत्ताविर्भावाधिकरणम् ॥१॥

१. सम्पत्ताविर्भावः स्वेन शब्दात् ॥१॥

२. मुक्त प्रतिज्ञानात् ॥२॥

३. आत्मा प्रकरणात् ॥३॥

४. अविभागेन दृष्टत्वात् ॥४॥

द्वितीयमष्टसूत्र ब्रह्माधिकरणम् ॥२॥

५. ब्राह्मेण जैमिनिरुपन्यासादिभ्यः ॥१॥

६. चिति तन्मात्रेण तदात्मत्वादित्याहु-
लोमिः ॥२॥

५. 'आतिवाहिकः' इति माध्व पाठः ।

६. इदं सूत्र भास्कररामानुजनेम्वार्कशैवा न पठन्ति ।

१५. 'प्रत्यभिसन्धिः' इति रामानुजशैवपाठः ।

१६. 'उभयथादोषात्' इति शाङ्करभास्करमैश्वरपाठः । 'उभयथा च दोषात्' इति
रामानुजमाध्वशैवपाठः ।

१. 'अविहाय' इति माध्व पाठः ।

६. 'चितिमात्रेण' इति भास्करमाध्वशैवपाठः । 'तदात्मत्वात्' इति च
रामानुजनेम्वार्कमान्मैश्वरपाठः ।

॥ મતાન્તરપાઠસમેતો બ્રહ્મસૂત્રપાઠઃ ॥

- ૭ એવમપ્યુપન્નશ્ચાન્ પૂર્વભાગાદવિરોધ
વાદરાયણ ॥ ૩ ॥
- ૮ સદ્વ્યાપ્તિર્વાદેવ ચ તન્નુચ્છે ॥ ૪ ॥
- ૯ અત એવ ચાનન્યાધિપતિ ॥ ૫ ॥
- ૧૦ અમાત્ર વાદરિરાહ હ્યેવમ્ ॥ ૬ ॥
- ૧૧ ભાવ જૈમિનિર્વિકલ્પામનનાત્ ॥ ૭ ॥
- ૧૨ દ્વાદશાહ્વદુભયવિધ વાદરાયણોત્ ॥ ૮ ॥
- તૃતીય દ્વિસૂત્ર તત્ત્વભાવાધિકરણમ્ ॥ ૩ ॥
- ૧૩ તત્ત્વભાવે સન્ધ્યવદુપપત્તે ॥ ૧ ॥
- ૧૪ ભાવે જાપદ્રુત્ ॥ ૨ ॥

- ચતુર્થ દ્વિસૂત્ર પ્રદીપાધિકરણમ્ ॥ ૪ ॥
- ૧૫ પ્રદીપવદાવેશસ્તથા હિ દર્શયતિ ॥ ૧ ॥
- ૧૬ સ્વાપ્નયસમ્પત્ત્યોરન્યતરાપેશમાવિધુત હિ ॥ ૨ ॥
- પશ્ચમે વદ્મૂત્ર જગદ્વ્યાપારાધિકરણમ્ ॥ ૫ ॥
- ૧૭ જગદ્વ્યાપારવર્જ પ્રકરણાદયત્રિહિતત્વાન્ ॥ ૧ ॥
- ૧૮ પ્રત્યક્ષોપદેશાદિતિ ચેનાધિકારિકમણ્ડલોક્તે
॥ ૨ ॥
- ૧૯ વિકારાવર્તિ ચ તથા હિ સ્થિતિમાહ ॥ ૩ ॥
- ૨૦ દશયત્ત્રય પ્રત્યક્ષાનુમાને ॥ ૪ ॥
- ૨૧ ભોગમાત્રસામ્યલિહ્નાન્ ॥ ૫ ॥
- ૨૨ અનાવૃત્તિ શબ્દાદનાવૃત્તિ શબ્દાન્ ॥ ૬ ॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितेषु तत्त्वसूत्रेषु फलारुख्ये चतुर्थे ध्याये प्राप्तफलस्य
फलविचारो नाम चतुर्थश्चरण ॥ ४ ॥

- ૮ 'એવ તુ' इति शाङ्करभास्करशैवभैक्षवपाठ । एवं तच्छुने' इति रामानुजनैम्बार्कपाठ ।
- ૯ चकाररहितो भैक्षव पाठ ।
- ૧૧ 'अविकल्पमननान्' इति भास्करपाठ ।
- ૧૩ 'तन्व वे' इति सर्वप्येकदेशिन ।
- ૧૭ 'प्रकरणात्' इत्यादिसूत्राश्च पृथक्सૂत्रत्वेन पठन्ति माध्वा ।
- ૧૮ 'नेति चेन्न' इति भास्करनैम्बार्कपाठ ।
- ૧૯ 'स्थितिम्' इत्यादिमૂत्रાશ્ચુત્તરમૂત્રેણ યોજયતિ માધ્વા । 'વિકારાન્ વર્તિ' इति भैक्षवपाठ ।
- ૨૧ 'साम्यम्' इति भास्करपाठ ।

॥ समाप्तानि श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचितानि तत्त्वसूत्राणि ॥

श्रेष्ठिष्ठयकुण्डलादासपोयरास्मारुड.

નામ.	મૂલ્ય
૧ ન્યાયાદેશ	૦-૨-૦
૨ સિદ્ધાન્તગદ્ય	૦-૨-૬
૩ An Examination of S'amkharas' refutation of the Samkhya Theory	1-0-0
૪ શ્રીમતી વેદસ્તુતિ	૦ ૧૦-૦
૫ શ્રીપુરુષોત્તમગીતા અને શ્રીહરિશયગીતા ઉત્તમવપ્રમુદ્ધે ચયના વ્યાખ્યાનો	૦-૪-૦
૬ Kathopaniscad	In Print

૩ ધીની વૈષ્ણુપરિપરિ અને શ્રીકૃષ્ણેતનમચુદ્ધાયા યા પ્રાયોગા જેહી પરાગ્ધર
સરજી જેવા ધનિકા ઉપરિયત કેમ ચતા નથી? શુ ધનિકવર્ગ એમ સ્વીકારે છે કે ધીના સમન્વય
વિના જ કેવલ શ્રીમાત્રે મપ્રદાવનો ઉત્કર્ષ સસિદ્ધ થઈ જશે? ગ્રિવારે એકાદ કલાકનો પણ અવકાશ
પ્રાપ્ત કરવની જે શ્રીમાત્ર પ્રુષ્ટિમાગીયેને મરિગામાત્ર પણ થતી નથી તે ધનાઢગ વર્ગને શ્રીમદ
વલ્લભાધીશ્વર જ સન્મતિનુ દાન કરે.

* * * * *

૪ પુના વૈષ્ણુવમડનમા વૈ સાગાણીએ પરિવેષ્ટાએ અને આ માસિકના તન્ત્રીએ ચથાકૂમ
'ધર્મની પરિસ્થિતિ' 'જાલમોષ' અને 'શ્રીમદ્દેવમાચાર્યજીનો ઉપદેશ' વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યા હતા
આ મણડવમા અધાવધિ થયલા એક પણ વ્યાખ્યાનને પ્રસજે ધીમાલકૃષ્ણજીતા મન્દિરમાથી મુખ્ય
પરિચારકાદિ એક પણ વ્યક્તિ ઉપસ્થિત થઈ નથી. પ્રાતકાળે મજેનાના દર્શનકર્તા શ્રદ્ધાવાન વર્ગને
અન્ધશ્રદ્ધામા જ રાખવાની તેમની ઇચ્છા છે? શ્રદ્ધાવાન પણ વૈષ્ણુવ ભગવદ્વિદ્યા પ્રાપ્ત કરે એ પણ
રુચ્છુ નથી? જુદિયોગની વૃદ્ધિ ચતા મન્દિરોની સુધારણા પ્રાપ્ત થશે જ એમ બીતિ છે?

* * * * *

૫ શ્રીમદ્દેવમાચાર્યજીના તત્ત્વદીપનિમન્ધના 'સર્વનિર્ણય'નો અનુવાદ કરાવનાને વૈષ્ણુપરિપરિ
૩૧ ૭૫૦) વિનિયોગ્તવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, અને મગ્નનાલ રાજીએ તે કાર્ય નિશ્ચયજી જ કરી આપ
વાની પણ પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

* * * * *

૬ સમ્પ્રદાયના કેટલાક અગ્રગણ્ય ક્ષુમકેદારામીઓનુ ઘજમા સમ્મેલન થયુ છે શ્રીપ્રમુતાજી
અને શ્રીગિરિરાજજી એ મહાનુભાવીઓની સન્મતિને પ્રાચીનમાર્ગે પ્રેરે.

* * * * *

૭ વૈ તેવીવાલાને કકરપદ્મીમાથી રશ્મિનો અમુક ત્રુટિત ભાગ પણ પ્રાપ્ત થઈ ગયો છે.

॥ વેદસ્તુતિશુદ્ધિઃ ॥

પદ્યમ ।	પદ્ધત્તિ ।	શુદ્ધમ ।
૧. ૮	૨૧.	મત્તદુષ્ટતયા ।
૨ ૧૦	૧૧.	'સુત્તે ।
૩. ૧૨	૧૦	અનપ્પં ।

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 ॥ श्रीगोपीजननन्दभाय नमः ॥
 ॥ श्रीमदाचार्यनरणकमलेभ्यो नमः ॥

क्वेमा द्वियोधनचरीर्व्यभिचारदुष्टा कृष्णे कथं चैव परमात्मनि रूढभावः ।
 नन्धीश्वरीनुभजतोविदुषोपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ॥

पुष्टिसुधा

पुस्तक पञ्चम { म. १६८२ } तृतीयाङ्क
 मार्गशीर्ष शुक्ल १५

॥ विषयानुक्रमिका ॥

विषय.	लेखकादि	पन्नाङ्क
१ श्रीपुरुषोत्तमजीना प्राक्श्रोतमय प्रसङ्गे भयला व्याख्यानो	प्रकाशक तन्त्री	१-२०
२ प्रासङ्गिक	,	२-४

परिवेष्टा मुद्रक
 ये शा स भग्नसास गणपतिराम शास्त्री गोविन्दराव उद्यालार्थ नायक
 ओम् ओ, मि ध ओम्, ओम् रि मि, श्री 'अनामिस अन्धु' प्रि प्रेस
 ओम् आरू ओ ओम् (आ) पुना मिटि अगनपुरी भागोव, सुमत

तन्त्री प्रकाशकतन्त्री
 गोवि दनात्र हगिगोवि द भट्ट ओम् ओ हुनमणी आपुछ कापडीआ भी ओ
 वडोरा - " पुष्टिसुधा " कार्यालय धधुका
 वारिक न्यो. ७१२२ इ २-४-० प्रथममुद्रा ०-४-०

॥ दशदिगन्तविजयी श्रीमद्गोस्वामि— पुरुषोत्तमजी ॥

श्रीमद्भवनसम्प्रदायना એક પ્રખર વિદ્વાન્ ગોસ્વામી દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી સંસ્કૃત રાજનો પ્રાકટ્યોત્સવ ગયા શનિવારે હોવાથી તે ઉત્તમ ઉજવવાને એક મોટી જાહેર સભા, વૈષ્ણવ-પરિવ્રતા કાર્યવાહક મળ્ડન તરફથી અત્રેના માધવમાગમા સંસ્કૃતના છ કલાકે પૂનાની દખ્ખણ કોનેજતા સંસ્કૃત વ્યાખ્યાતા મગનનાન ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ એના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી જે વેલાએ મેટામન્દિરવાના ગોસ્વામિશ્રીમદ્ગોકુલનાથજીમહારાજ અને શ્રી દીક્ષિતજી ઉપરાંત વૈષ્ણવ શ્રીપુરુષો અને અન્ય વિદ્વાનો પણ મોટી મહિમા ઉપરિચિત થયા હતા.

આ ઉત્તમ મુમાર્ષમા પહેલાંપહેલો જાહેર રીતે ઉજવવામા આવેલો હોવાથી તેના નિમિત્તે તે સમ્પ્રદાયના હસ્તલિખિત અને છપાયના ગ્રન્થોનું પણ એક પ્રદર્શન—જે પ્રમર્ડે પણ આ સમ્પ્રદાયના ઇતિહાસમા પ્રથમ વાર જ ગ્રન્થો છે—ઉજા રથને ગોઠવવામા આવ્યું હતું, અને તેમા અત્રેના મોટા મન્દિરમા શ્રીનાથમાવાના મન્દિરમા અને અન્ય વૈષ્ણવો પાસે જે જે હસ્તલિખિત ગ્રન્થો મળી શક્યા તેનું ત્યાં એક સારું સર્જકસ્થાન ગોઠવાયું હતું, જેથી સમ્પ્રદાય સાહિત્યસામગ્રીના પણ પગલ ન રહે તે માટે આચાર્યશ્રીઓ માડીને તેમના વશભેએ અને અન્ય સામ્પ્રદાયિક વિદ્વાનોએ પણ તેને સમૃદ્ધ મનાવવાને મહુશ્રમ વેડેનો રાષ્ટ્ર જણવો હતો. ત્યારે હવે તો તે ગ્રન્થો જેમની જેમની માલીફીમા છે તેનો પરિવર્ધન આજ રહ્યો કે તેને મધુવાર સમજવા નહિ દેતા તેનો સામ સત્તર સહુને મને તેનો પ્રમન્થ કરવો. પ્રદર્શનમા શ્રીનાથજી ઉપરાંત આચાર્યશ્રીના અને અન્ય વિદ્વાન્ ગોસ્વામિમહારાજોના પણ વિવિધ મૂકામા આવ્યા હતા, જેમા ખાસ કરીને તે દિને જેમનો પ્રાકટ્યોત્સવ હતો, તે શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજની આ પ્રમર્ડેને માટે ખાસ એન્ડાજડ કરવામા આવેલી છમી સહુનું ધ્યાન બેચી ગઈ હતી આ પ્રદર્શન ખુબુ મેલવાની શુભ ક્રિયા મોટામન્દિરવાદા શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજદ્વારા યનાર હોવાથી વ્યા શાસ્ત્રીના પ્રમુખપણા

શ્રીમે મમા મનવા પૂર્વે તથા એક બીજો મેનાવડો કરવામા આવ્યો હતો, તે પ્રસર્જે ઉક્ત પ્રદર્શન ખુબુ મેલવો શ્રીમદ્ગોકુલનાથજીમહારાજે એક મનનીય બાપણુ કર્યું હતું.

સાંજના ૫-૩૦ કલાકે શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજ સાવમાવા શ્રીગિરિધરજી તથા શ્રી દીક્ષિતજી સાથે પધારતા ત્યાં તેમને ખાને જે એક સમા ભરવામા આવી હતી, તેના પ્રારંભજી વૈષ્ણવ પરિવ્રતા કાર્યવાહક મન્ત્રી વૈ નિકમદામ ચક્રનાર્થએ તે દિવસના મેનાવડોને હેતુ સમગ્ર મા પછી તેમણે શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજને ઉક્ત પ્રદર્શન ખુબુ મેલવાની વિનંતિ કરી હતી.

શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજનું વિવેચન

પ્રદર્શન ખુબુ મેલતા શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજે હિન્દી બાપામા જણાવ્યું હતું કે આજે અહિં હસ્તલિખિત અને મુદ્રિત સામ્પ્ર વિક ગ્રન્થોનું જે પ્રદર્શન ભરવામા આવ્યું છે તે, હારથી તમે જોઈ શકશો કે આ સમ્પ્રદાયમા પ્રચાર્યર્થ પહેલેથી જ થતું હતું, જો કે તે હાલની અત્યારની રીતે થતું ન હતું આ પહેલાં મોટે ભાગે, પ્રવચનોદ્વારા પ્રચારકાર્ય થતું હતું આ માટે આ સમ્પ્રદાયના વિદ્વાન્ ગોસ્વામીઓ પર્યાટન કરતા હતા અને આ જાણતું જોઈએ કે તે સમયમા પર્યાટનને

માટે આજના જેટલી રહેવે વગેરે વાહનોની અનુકૂલતા ન હતી, અને તેથી સમ્પ્રદાયની પ્રગતિને અર્થે પાદપર્યટન પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. મહાપરિશ્રમે ગુજરાત દારીઆવાડ કચ્છ મારવાડ ઉત્તરદિશ બગાસ મહારાષ્ટ્ર અને છેક લડાકપર્યન્ત આ સમ્પ્રદાયની પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે તે સર્વે વિદ્યા પ્રતિ તેમની સુરચિતો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે આ પછી વિદ્યાપરની દૃષ્ટિ કમી થઈ, અને અધ્યયન અને અધ્યાપન ન રહ્યાં. અધ્યયન અને અધ્યાપન નષ્ટ થયા એવું અમારું કહેવું નથી પણ તે નષ્ટપ્રાય તો થયા જ, એટલે બાહ્ય નોકો એમ માનવા લાગ્યા કે આ સમ્પ્રદાયમાં ૮૪ અને ૨૫૨ વૈષ્ણવો પી વાર્તાઓનું અને તેનું જ સાહિત્ય છે, પણ જેને આકર ગ્રન્થો કહે છે તેનું માહિત્ય નથી. આપણે ત્યાં દ્રવ્ય સમય કે વિદ્વાનોની ખોટ નથી, છતાં અમારે આ કહેવું જોઈએ કે આપણા ત્યાંના જેટલું જલદીથી થતું જોઈએ તેટલું મુશ્કેલ થતું નથી. આપણે આપણા ગ્રન્થો જે સંસ્કૃતમાં છે તે તે ભાષામાં જ પ્રકટ કરી સંતોષ માનવાનો નથી પણ તેના અનુવાદો પણ પ્રકટ કરવા જોઈએ તે અનુવાદો પણ માત્ર ગુજરાતીમાં કે વિંદીમાં જ નહિ, પરંતુ યૂરોપ અમેરિકા જાપાન વગેરે દેશમાં જ્યાં જ્યાં મોટી યુનિવર્સિટીઓ હોય તે તે દેશની ભાષાઓમાં પણ આપણા ગ્રન્થોના અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવા જોઈએ ઉપરાંત આ દેશની પણ નેતુપુતામિલ વગેરે ભાષાઓમાં પણ અનુવાદ કરવા જોઈએ કે જેથી તત્ત્વજ્ઞાનના ગોળીનો આપણે મિદ્ધાન્ત સુધે તે જાણતા થાય તે ગ્રન્થો સાથે પ્રસ્તાવનાદ્વારા આપણે તે ગ્રન્થોના કર્તાઓનો પણ પરિચય કરાવવો જોઈએ આ સમ્પ્રદાયમાં આપણે ત્યાં જેટલું આનંદ અને અતવધાનતા છે એટલું બાધક છે આ વિદ્યાના અગ્રસ્થાન્ત આપણે જે સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે તે નહિજેરી કે હેલ્લા ૭-૮ વર્ષમાં આપણે ત્યાં પ્રવૃત્તિની શરૂઆત થઈ છે તેને અફે મુખર્ષી યુનિવર્સિટીમાં એમ એ મા જલસા ઉદરના આપણા આચાર્યચરણના “અણુમાખ્ય”ના અભ્યાસનો પ્રમુખ થયો છે અને મામનરા મૂળમ આવના વર્ષથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના બાળ્યપ્રકાશ તથા શુદ્ધ દેવમાર્તણ્ડ તેમ જ બલિસૂત્રના અભ્યાસ માટેનો પણ ત્યાં પ્રમુખ કરાવે છે તે એ ભાવમાં જે અનુકૂલતા થય છે તેને બગરનિઃકા ગણીને આપણે હવે સચેત થવાની જરૂર છે આપણે ત્યાં સાહિત્યની વિપુલતા છે કયું પુસ્તક ઉત્તમ અને કયું નહિ, તેની અમે સરખામણી કરવા ચાહતા નથી બધાએ ગ્રન્થો ઉત્તમ છે, પણ કેટલાક કેવલ મામ્પ્રદાયિક છે અને અમામ્પ્રદાયિકોને તે ઓછા ઉપયોગી છે જેઓ સરવ હ થતા હોઈ બીજા માહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનને સરખાવતા છૂટે છે તેમને સરખામણીની મરડ માટે આપણા આકર ગ્રન્થોની પ્રમિદ્ધિ પી જરૂર જરૂર છે, અને તેથી તેનો પ્રચાર થવો ઘટે કે આજના પ્રદર્શનનો આ જ હેતુ છે કે આપણે ત્યાંના આકર ગ્રન્થોની સહુને માહિતી થાય તેવા ગ્રન્થોની કિંમત પ્રેમી વિદ્વાનો જ કરી હકે આપણે ત્યાં સરૂ મહાન મધ્યુ હોય તો સહુને દેખડવાની મરજી થાય તેમ આપણને આ રજા આ ગ્રન્થો તેવા વિદ્વાનોને દેખાડતા આનંદ થાય છે સંસ્કૃતના બાણકાર અભ્યાસીઓને આપણે આપણું સંસ્કૃત સાહિત્ય દેખાડી દાવા સાથે કહી શકીએ અને ભલામણ કરીએ કે તેનું અવજોકન કરે. શાકવાજા કે ધમવાના કાષ્ટ ઝરેગાનનું મૂલ્ય કરી શકતા નથી, તે તો ઝરેરી જ કરી શકે છે અહિના પ્રદર્શનમાં અમુદિત તો ઠીક પણ અર્થ મુદિત ગ્રન્થો પણ ફક્ત એ જ દિવસમાં આ પ્રદર્શન બરવાનું થવાથી એકદમ કરી શકાયા નથી વૈ ત્રિકમદ્વમે એ માટે અમિત શ્રમ કર્યો છે, તેમ કરીને એમણે આચાર્યશ્રીની સેવા જ કરી છે તેવાઓને વધુ મન્યવાદો આપીને તેમનું હૃદય દુઃખવા ચલાતો નથી.

બાદ શ્રીગોકુલનાથમહારાજ વગેરેએ પ્રદર્શન નિરીક્ષી તે ખુનુ મકાયાનું જાહેર કર્યું હતું.

પ્રાદ્યોત્સવ નિમિત્તેની સભા

આ પછી સાંજના ૬-૩૦ વાગે શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજના પ્રાદ્યોત્સવ નિમિત્તેની સભા ત્યાં જ મંડી હતી રા. બ. સુન્દરદાસ નારાયણદાસ સોલિસિટરની દરખાસ્ત અને રા. જમનાદાસ કાનજીના ટેકા સાથે સભાનું પ્રમુખસ્થાન વ્યાખ્યાના મંળનાન શાસ્ત્રીએ લીધું હતું.

વૈ. મૂવચન્દ્ર તુનસીસ તેલીવાના મીં. એં, એં. એં. એં. એં. એં-જેમણે મુખાર્થ મુનિ-વર્સિટિનું ઝાણાવે. તતપ્રાધ્ય મેલવું છે તેમણે-દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજના જીવનચરિત્ર ઉપર ઇંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાન કર્યું હતું, જેનો અનુવાદ નીચે પ્રકારે છે.

વૈ. મૂવચન્દ્ર તેલીવાલાના ઇંગ્રેજી ભાષણનો અનુવાદ

વૈ. મૂવચન્દ્ર તેલીવાલાએ મહંતાચરણ કર્યા બાદ જણાવ્યું કે આજના ભાષણનો વિષય શ્રીમદેસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજનું જીવનચરિત્ર છે, પણ તે વિષય ઉપર આવતા પહેલાં તેઓ જે વચના પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા તે વચનો કાંઈક ખ્યાલ આપવો ઉચિત ગણીને તે અત્ર પ્રથમ આપુ છું.

શ્રીવદનમાયાર્થજી

શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજ આ પુષ્ટિસમ્પ્રદાયના સ્થાપક શ્રીવદનમાયાર્થજી, જેઓ અદિતીય સમર્થ આચાર્ય હતા, તેમનાથી માનમી પેઢીએ થયા હતા વૈષ્ણવો વદનમા ખ્યાનનો પાઠ તિલ્મ કરે છે, એ અન્યના મીઠા મીઠામાં બહુ દુકામાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું જીવનચરિત્ર આપેલું છે એ મીઠામાં જણાવ્યા અનુમાર વિદ્યાનગરના રામ કૃષ્ણદેવે શ્રીવદનમાયાર્થજીને કનકાલિપેક કરીને મારતર્ણના તે સમયના મુખ્ય આચાર્યશ્રીનું પદ સમર્પણું, તે સમયથી આચાર્યશ્રી વારતર્ણના મહિષ આચાર્ય તરીકે ગણાયા, અને ત્યારથી આપશ્રીએ નિજ માર્ગનો પ્રચાર પોતાના ઉપદેશથી દેશના વિવિધ ભાગોમાં કરવા માડ્યો. કૃષ્ણદેવરાજનો આપશ્રી સાથેનો સમ્બન્ધ શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીમદ્ભાગવત ઉપર લમેરી શ્રીસુમેધિનીનામની ટીકાના પ્રથમ સ્કન્ધના મહંતાચરણના પ્રથમ શ્લોકમાં “ચન્દે શ્રીકૃષ્ણદેવ” શબ્દોએ સ્તેષથી સ્તવ યાત્રા હું માત્ર છું, તે ઉપરાંત માર્વમમ્પ્રાપ્તના હાથમાં મળી આવેલા ‘વ્યાસરાજચરિત’ નામના અન્યમાં પણ શ્રીવદનમાયાર્થજીને કૃષ્ણદેવ રાજાએ વામતર્ણના પ્રમુખપણા હેઠળ સન્માન આપ્યાનું જણાવ્યું છે. આ શ્રીમહાપ્રભુજીને-શ્રીવદનમાયાર્થજીને-સમાગમી પ્રવૃત્તિઓમાં ચિત્ત જ ન હતું અને તેથી અડેલમાં મિરાજીને અન્ક અન્યો લખીને વૈષ્ણવોને સુપદેશ આપીને ત્રિગિરિરાજાની ટેકરી ઉપર શ્રીગોવર્ધનનાથજીનું મંદિર સ્થાપીને સ્નેહપ્રધાન સેવામાર્ગ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે પ્રકટ કર્યો.

શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી

શ્રીમદ્વાચાર્યજી પછી તેમના દ્વિતીયપુત્ર શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી થયા તેઓ સ. ૧૬૨૦ સુધી અડેલ માં મિતાજ્યા, પરંતુ ત્યારપછી પોતે શ્રીગોકુલમાં જઈ રહેવા લાગ્યા તે સમયે તેઓ મોગન શહેન-શાહ અકબરના સમ્બધમાં આયા, અને પોતાની વિદ્યાનો ભગવદ્ભાવનો અને સદાચરણનો પ્રભાવ તેની ઉપર પાડ્યો, જેના સુપરિણામે અકબરે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીને ગોકુલ અને વલિપુરા ગામો ભેટ કર્યા. આ વાત ખાલી ગપ નથી અકબરે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીને આપેલી મનદોષમાં આ વાત સ્પષ્ટ કરેલી છે. એ સનદો આનાથદારના શ્રીમાન તિલકાવિતમહારાજશ્રીની પાસે છે, અને તે થોડા વખતમાં અમે છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરનાર છીએ.

મહારાજો “ ગોસ્વામી ” ક્યારથી કહેવાયા ?

અને આ સાથે હું એક બીજી વાત ઉપર તમારું ધ્યાન ખેંચીશ તે એ છે કે અકસ્માતે આપેલી શરૂઆતની સનદોમાં શ્રીવિદ્યુતનાથજીને “ વિપ્ર ” અથવા તો “ શ્રીદીક્ષિત શ્રીવિદ્યુતરાય ” એમ સંબોધ્યા છે, પણ જ્યારથી તે સનદોદ્ધારા તેમણે તેઓશ્રીની ગાયો ગમે તે જગ્યાએ અને રાજગોચર જમીનપર પણ ચરવા દેવાનો પરવાનો આપ્યો, ત્યારથી તે પછીની સનદોમાં શ્રીવિદ્યુતનાથજીને ‘ગોસ્વામી’ તરીકે સંબોધ્યા છે, અને આ સમ્પ્રદાયમાં આચાર્ય તો માત્ર શ્રીવિદ્યુતનાથજી જ છે, તેથી શ્રીગુ સામંત શ્રીવિદ્યુતનાથજીથી માંડીને અત્યાગ સુરીના તેમના સર્વ વંશજો ‘ગોસ્વામી’ના નામથી જ ઓળખાય છે.

શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજ

દશહિગ્નત્રિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજ-કે જેમનો પ્રાકટ્યોત્સવ અહિં ઉજવીએ છીએ તેઓશ્રી-શ્રીગુ સામંતના તૃતીય દાનજી આમાનકૃષ્ણજીના વંશમાં ચોથી પેઢીએ થયા છે આપશ્રીનો પ્રાદુર્ભાવ કેટનાકેટના મન મુજબ સવન ૧૭૧૪માં અને બીજાઓના મન મુજબ ૧૭૨૪માં માદરવા સુદ ૧૧ ને દિવસે શ્રીગોકુળમાં થયો હતો આ સમયમાં બાધ ત્રિકમદાસે “ પુષ્ટિ ભક્તિસુધા ” માસિકના પચ્ચમ વર્ષના તૃતીય અર્દ્ધમાંથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના વિષયમાં મારો લખેલો લેખ આજે જ પહેલા આજની સમામાં અને વાંચી ગયા છે, એટલે તે સમયમાં હું તે જાનો ફરી કહેતો નથી, પરંતુ તે લેખ લખ્યા પછી જે કેટલીક નવી બીનાઓ તે યોગીના સમયમાં મારા જાણવામાં આવી છે તે અહિં જણાવીશ તે લેખમાં મ ૧૮૨૦માં તેમને કારીર્ય ચોણીમઠ જોડે શાસ્ત્રીય થયો એમ જણાયું છે અને તે અધારે શ્રીપુરુષોત્તમજી જૂતન ઉપર ૯૬ વર્ષ બિરાજ્યા એમ મેં ત્યારે અનુમાન કર્યું હતું, પરંતુ સુરતના આમાનકૃષ્ણજીના મંદિરમાં આપશ્રીએ સવન ૧૭૮૭માં કરેલું દાનપત્ર મની આ તુ છે, અને “ વેણુનાદ ” માસિકમાં એ દાનપત્ર ૭૧૧૩ પૃષ્ઠ છે, તે પન ફોર્ટમાં રજુ પણ થયેલું હતું, એ દાનપત્રના આધારે શ્રીપુરુષોત્તમજી ૧૭૮૭ પછી ઝાઝુ બિરાજ્યા હોય એમ મને લાગતું નથી, એટલે કે બહુ નહીં તો તેઓ ૬૦ વર્ષ જૂતવયેર બિરાજ્યા.

શ્રીપુરુષોત્તમજીનો વિદ્યાભ્યાસ

મમ્પ્રદાયની ગાથાઓ શ્રીપુરુષોત્તમજીને અગાધ જ્ઞાન અસૌકરિક રીતે પ્રમેય બન્યા પ્રાપ્ત થવાનું આપણને જણાવે છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાનો અમલ મોજશોખમાં નહિ ગુમાવતા વિદ્યા પ્રાપ્તિને માટે બહુ બારે શ્રમ લીધેલો જણાય છે ‘પદરત’ ના મહાત્મ્યજીમાં ‘સ રીક્ષો નિપદ’ છતાંદિ શબ્દોથી પોતે લાકિક રીતે પ્રાપ્ત થવાના જાનતો પ્રકાર દર્શાવે છે પુરુષોત્તમજીની ઉપન મેં ગોસ્વામીઓનો ઉપગર થયેલો દીસે છે એક એમના ગુરુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીમહારાજનો અને બીજા એમના કામ શ્રીવજ્રગજજીમહારાજનો શ્રીવજ્રગજજીદ્વારા શ્રીપુરુષોત્તમજીને શ્રીમાતૃકૃષ્ણજીના સ્વરૂપ રી પ્રાપ્તિ થઈ શ્રીવજ્રગજજી મમ્પ્રદાયમાં એક પ્રતાપી બાનક થયા, પરંતુ એમની વિદ્યામયપ્રતિભા અને મર્વમાન્ય વિચારશીલીમાં કારણબૂન તો એમના દાકાકા અને ગુરુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજી જ છે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાના પિતાના અને દદાના નામથી પણ ગ્રન્થો યોજ્યા છે, અને આથી મારું એવું માનવું હતું કે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીની ‘ભાવપ્રમણિકા’ વૃત્તિ પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાના ગુરુના નામથી થોડું દોરે આ માન્યતાને મારી પામેલી પ્રતિભા લખાવના ‘દ્વય વૃત્તિર્ગોસ્વામિપુરુષોત્તમેન સ્વયુરુનામ્ના કૃતેતિ ગુપ્તમ્’ શબ્દોથી કાઢ મમર્થન

કરી લેના આ પ્રથમ નકસોમા શ્રીપુરુષોત્તમજીના પાછળથી શોધ કરેના સુશાગવધારા આવતા નહિ અને તેને લીધે પાકમેદ પ્રચલિત થતા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પાછળથી રોધીને જે ભાગ ઉમેર્યો હોય તે પહેલાં લેખ ઉપરથી થયેલી નકલમા ન હોય એ સ્વાભાવિક છે, તેમ જ શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પાછળથી ઉમેરેલો ભાગ જો કે કામક વખતે તેના પૂર્વ ભાગ માથે બંધ બેસેલો ન હોય તથાપિ તે પણ તેટલો જ પ્રામાણિક છે આ ઉપરથી ચોક્કસ બાગો હોયક હોવાની પાત્રત્વ લેકોની સચતા સાવધાનતાથી સ્વીકારવી જોઈએ શ્રીપુરુષોત્તમજીનો બાપનો પગિયવ પણ તેવો જ ગઢ હતો મમ્પ્ર-દાયની શ્રીમદ્દાપ્રભુજી શ્રીગુમાઠજી અને શ્રીગોકુલનાથજીની બાપાઓમા જે તાગતમ્ય હતુ તે બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકતા, અને તેના બંને સમ્પ્રદાયમા શૈલિવેક મિલ્લ થયો શ્રીપુરુષોત્તમજીની લેખનપદ્ધતિ સર્વમાન્ય છે મમ્પ્રદાયના અને સમ્પ્રદાયની બદાગનાઓ મહા એમનુ ક્યંત સરવતાથી સ્વીકારેછે જે શ્રીહરિરાયજી ગેરેની છે પ્રમેયપદ્ધતિ તેનો આદર આપે કવચિદ્ જ કરે છે

પ્રતાપીવશ

દુન્યામા બગ્યે જ એવો કામવશ હશે કે જેની અરખામણી શ્રીવત્સમકુલ માથે કરી શકાય શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ અણુમાધના રા અધ્યાય લખ્યા અને બાળ્યનો બાકીનો ૧૥ અધ્યાય શ્રીગુમાઠજીએ લખ્યો, અને નમ્પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય બાળ્ય પ્રકટ કર્યું બાળ્યના પુત્રે બાળ્યની કાદમ્બરી પૂર્ણ કરી તો તેના તે લૌકિક કાર્યના વખાણુ સૌ કરે છે આ તો પુત્રે પિતાશ્રીનો અપૂર્ણ રહેલો શાસ્ત્રીય મન્ય પિતાના જ દૃષ્ટિગિન્દુથી પૂર્ણ કર્યો એટલુ જ નહિ પરંતુ પિતાની શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિ પણ એવી સુન્દર રીતે સામગ્રી ગળી કે પિતા પોતાના અપૂર્ણ ભાગનુ શ્રીગુમાઠજીએ કરેલુ બાપ સ્વયં જુએ તો પોતે પુત્રને મહજ ધન્યવાદ આપ્યા વિના રહે નહિ શ્રીગુમાઠજી પત્રી થયના તેમના સાનેબાનકે વિદ્વાન્ હતા તેમા અનુર્થ કીજે કુસેશ થયા, તેમજે ચિદ્રૂપ જેવા મન્યામીનુ જદાગીઝ પાસે ન્યાય્ય માનભક્ત કરારી સામ્પ્રાવિક તિનકમાપાનુ ગ્લણુ મશીરપર્યંત જઈને કર્યું શ્રીગોકુલેશ પત્રી શ્રીકલ્યાણરાયજી અને શ્રીદેવકીનન્નજી થયા, જેમના લેખો પણ તેવા જ પ્રતિભાવ ન્ છે મીઠ્ઠ્ય ભુગય જ પત્રી શ્રીહરિરાયજી થયા આ પ્રમેયની મૂર્તિ બૂતનપર ૧૨૦ વર્ષ બિરાજ રુદ્ધ ચારિત્રવિના નિર્મલ જીવન વિના-આટલુ દીર્ઘ આયુષ્ય લૌકિક રીતે વિચારના મબરતુ નથી શ્રીહરિરાયજીની ૮૨ વર્ષની વયે લખેલો અન્ય મારી પામે છે, અને તેના અક્ષર આપ જોતો તે મતમ પડશે કે તે અક્ષરોમા ધડાણતુ ચિદ્-ધ્રુ ત્રાપણ-મિનકુલ નથી શ્રીહરિરાયજી પત્રી શ્રીપુરુષોત્તમજી અને તેમની પત્રી પોતાને પૂર્ણવેસા તરીકે એ લખાવનાર 'શનિ'નાર ચેગી શ્રીગેપેશ્વરજી થયા ચેગી ગેપેશ્વરજી શ્રીહરિરાયજીના શૃદ્ધમા થયા, એટલે પ્રમેયપદ્ધતિ એમને વરમામા મવી હતી, અને પોતે શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યોના અભ્યારી પણ થયા, આથી એમના યેયોમા પ્રમાણ અને પ્રમેય એ બન્ને પદ્ધતિના મિમણુનો પ્રયત્ન જોવામા આવે છે આ શ્રીગેપેશ્વરજીના બે ગોસ્વામી શિષ્ય થયા, આમાના એક કાશીવાના શ્રીગિધિરજી-જેમજે અપુઆ'વતુ " વિવરણુ " કર્યું અને વિદ્વન્મખડની " દર્શિતોવિગી " દીક્ષા તેમજ "શ્રુતિરુદ્ધ્યા" મનો લખ્યા છે-અને દ્વિતીય દારકેશજી, જેમજે ગોડરા અન્યની દીક્ષા લખી છે હેદના મેદાવાવા શ્રી કુનેયાલાદજીએ મોઝ મન્યગીના લખેલો 'સદઅક્ષના અપાનમા પ્રામગ્જન' લખ્યો છે આ પ્રકારે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની આનમ્મી અઘાવધિ થયેલી વિદ્વાન્ વશોતી પરમ્પરાએ અને તેવા જ બગત્તીરોની પરમ્પરાએ જોના આપણને એમ થાય છે કે આપણા પૂર્વજોએ આ મમ્પ્રદાયનો સ્વીકાર કર્યો છે

તેમા તેમણે કાંઈ પણ પ્રકારે લુપ્ત કરી નથી અને તેઓ હેતરાયા નથી એટલું જ નહિ પણ તેમના કરેલા સીકાગરી આપણુ પણ અહોભાગ્ય છે કે આવા પ્રતાપી બાલકોનો અલૌકિક પ્રસાદ આપણને મળી શકે છે

વે તેનીવાળા બાદ વે ધીજજલાલ વ્રજદાસ સાંકલીઆએ શ્રીપુરોત્તમજીમહારાજના જીવનચરિત્રમા અને લખાણોમા રહેતા ગૂઢ રહસ્યો ગુજરાતી ભાષામા સચિત્તર સમજાવ્યા હતા

વે ધીજજલાલ વ્રજદાસ સાંકલીઆ બી એ એલ્ એલ બી નુ ભાષણ

કેટલાક સમય ઉપર ટાઉન હોલની સભામા કવિ નાનાનાને કહ્યું હતું કે 'ખામ નોધી રાખવા જેવી એક વાત એ છે કે ૪૫૦ વર્ષ સુધી એક જ વશમા-એટલે કે શ્રીવદનમાચાર્યના વશમા-એટલા બના વિદ્વાદ આચાર્યો યાને ધર્મગુરુઓ હતપન્ન થયા છે, અને તેમણે એટલું મોટું ધર્મનું સાહિત્ય પોતાની પાઠન મૂક્યું છે કે એવો બીજો કોઈ પણ વશ આપણને બાગે જ મલશે કે જેણે હિંદુધર્મની કટોકટીના વખતમા આટની મોગી સેવા કરી હોય ' વૈષ્ણવ પરિપત્ની બેઠકામા મહારાજોને મોગનપાદશાહો તાકુથી મનેના બહિસયત્રો વાચવામા આયા હતા તે ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે મોગનપાદશાહો પણ આપણા મહારાજોને ધણુ જ સન્માન આપતા હતા એ દેખાડી આપે છે કે આપણા સમ્રાટાયમા પોતપોત નથી, તે તો તત્ત્વ ઉપર રચાયેલો છે, અને તેને જ સીમે તે સદૈવ ટકી રહેશે જ

આજે આ મમામા મારો હૃદય એ છે કે શ્રીમદ્વદનમાચાર્યજી શ્રીગુસામજી શ્રીપુરોત્તમજી વગેરે આપણા મશહૂર આચાર્યોની તથા તેમના ગ્રંથોની ખામ ખુખીઓ શું છે તે તમને મર્વતે દર્શાવવી

પહેલી ખુખી—અણુમાત્રિધ્યનો અનુભવ

શ્રીભાગવત ઉપરની શ્રીવદનમાચાર્યની "શ્રીમુખોધિની" ઠીકાના વાચનાગ્રન્થ ધ્યાન ઉપર તેઓશ્રીની જે પહેલી ખુખી આવે છે તે એ છે કે જ્યારે આપણે "શ્રીમુખોધિની" વાચના હોઈએ છીએ ત્યારે આપણી મમક્ષ પ્રભુનું મત્રિધ્ય અપણને સ્પષ્ટ રીતિએ બાસે છે અને આપણી સામેના ભૌતિક ગ્રંથ વગેરે અદૃશ્ય ચર્ચ જતા જાય છે પ્રભુની બીજા આપણી સમક્ષ જ ઉપરિચિત્ત હોય એવું આપણને લાગે છે યદ્યપિ એ વાત ચર્મચતુષ્થી જણાય નેતી નથી, મનન કરીએ તો અનુભવ મેલવાય ત્યારે અમજવામા આવે નેતી છે એટલું જના પણ 'શ્રીમુખોધિની' વાચના આપણને લાગે છે કે મોગે ભાગ આપણે મમજતા નથી અને તેમાથી ધ્વનિરૂપે જ ધણા ધણા અગ્યકત વિચારો વાગ્યા કરે છે અને અદિ શ્રીપુરોત્તમજીની પોતાની હૃત્તમ વિદ્વતા અને મહિત્ય આપણને બહુ મદદ કરે છે અજસ્રવ ઉપરના પોતાના અણુમાત્રમા તે શ્રીવદનમાચાર્યજી એટલું દુઃકમા વળે છે કે જે શ્રીપુરોત્તમજીએ એના ઉપર પ્રકાશ ન લખ્યો હોત તો આપણને "અણુમાત્ર"ની ખુખીઓની સમજ જ ન પડત કટલીક વાર તે શ્રીપુરોત્તમજીને "અણુમાત્ર"ના બે નાના નાના વાકયોનો મગ્નધમાત્ર દર્શાવવાને પાનાને પાના લખવા પડ્યા છે

બીજી ખુખી—આગ્નિધ્ય

શ્રીમદ્વદનમાચાર્યની બીજી ખુખી એમનું આગ્નિધ્ય અથવા શ્રદ્ધા છે, કે જેને સહને શ્રીમદ્ભાગવતને મમજાવામા પોતે વેદના મન્ત્રાદિનો ધણો જ ઉપયોગ કર્યો છે પોતાને મન વેદ એ પ્રભુનો નિશામ જ છે વેદમા વૃથા અર્થવાદ હોઈ શકે જ નહિ, એને પ્રત્યેક શબ્દ તો શું પણ પ્રત્યેક અક્ષર પણ સત્ય છે એમ એમનું મન્તવ્ય છે વેદમાથી એક માત્રા જેટલું પણ ખસવું

એમને ક્યતુ નથી, એટલુ જ નહિ પણ તેમા તેઓ મહાપાપ સમજે છે બ્રહ્મ, શુવ, જમત ત્રણેના સ્વરૂપના સમ્બન્ધમાં તેઓ, તેમ જ માને છે બ્રહ્મના સમ્બન્ધમા વેદે કહ્યુ કે 'તદેજતિ' 'તન્નૈજતિ,' માટે એ બંને વાક્યને સત્ય માનવા, અને પ્રભુને વિરૂદ્ધધર્માથી માનના વેદે કહ્યુ કે અનણ મહૂસ્વમ અદોર્વમ સર્વેશાન સર્વસ્ય ષષો,' તેથી એ બંને વાક્યને સત્ય માનવા, અને બ્રહ્મને-એટલે કે પ્રભુને-નિર્ધર્મક અને સધર્મક બંને માનવા વેદના મર્વ જ વિભાગને મરખુ જ વજન આપવુ, અને તેથી મધર્મકત્વપ્રતિપાદક ભાગને ગોણુ માનવો નહિ ચિરકુન્દિર્જ શ્રુતિ કહે છે કે શુવ અશ છે, માટે 'અશો નાનાવ્યવદેશાત્' સૂત્રના વ્યાખ્યાનપ્રમર્જે પણ ક્વ ઉમેવો નહિ બ્રહ્મ અશિ છે, શુવ અશ છે, તે છતાં બ્રહ્મમા વિભાગ થતા નથી એમ માનવુ, એમ કહે છે કે જો આપણને મમજ ન પડે તો 'તપો વિધેયમ્' અથવા તો મોટાઓને પૂછવુ, પણ સર્વનો વિસ્તવ કરવો નહિ તમંથી આપણી મતિને ઉધે રહે એ ચી જવી નહિ જગતના સમ્બન્ધમા પણ 'સર્વે સર્વિદ્વદ્ બ્રહ્મ' શ્રુતિનો વ્યર્થ અથ કી જગદને આપ મ ય માને છે, અને તે ઉત્પન્ન કરના છતાં બ્રહ્મનુ અનિર્વાગિત આધાર છે એ પ્રમારે પોતાના તત્ત્વનાત્મની ચચના તેઓ તર્ક ઉપર કરતા નથી, પરંતુ જે મહેવાનુ હોય તે શ્રુતિને જ અધીન રહીને થયે છે

શ્રીમદ્વત્સભાચાર્યની આ ખુશી જા માડામર જેના નિદાને જોઈશી'ની હતી અને તેથી જ એમણે પોતાના Vashnagrasam નામના ગ્રંથમા લખ્યુ કે બાહરાયણુ વ્યામને અક્ષરશ અનુસર્તા તો શ્રીમદ્વત્સભાચાર્ય જ છે આ શ્રીમદ્વાપ માટે જ્ઞાનમા આવેતુ જેતુ તેતુ આ માન નથી રા નર્મદાશમર દેવશમર મહેતા કે જેઓ કમવ જાયા વેદાન્ત પ્રાક્ષર્મેન કે અગે જેઓ મર્દુરાચર્યના એક ચુન્ન અનુયાયી છે, તેઓએ પણ કી કરીને કહ્યુ છે કે વ્યાસના મતને શબ્દશ અનુસર્તા તો શ્રીવદ્વત્સભાચાર્ય જ છે અમન્દતજો આ મર મમત ગમતા નથી મધા ખરદોમા ભરતખજ ઉત્તમ છે, અને તેમાએ ઉત્તમોઉત્તમ ધર્મ આપણો છે, અને તે માનીએ અને પાવીએ ત્યારે જ આપણુ ઝન માર્થક થાય

આ ધનરે વ્યામના બ્રહ્મશ્રવનોક્રમજો આપણી પામે હોનથી આપણા ઉપર એક મોટી જોખમની આવી પડી છે, તે એ કે જોમ બને તેમ જાનીથી આગો નિદાન્ત નિયામા નર્વે રવને પ્રકટ કરવાને મનતા ઉપાગો યોગ્યા આપણા અન્યોની અન્ન કી કરીને ન્થુ છે કે ત્રિપુગમા પ્રભુપ્રાપ્ત્યર્થ ભક્તિમાર્ગ નિના બીજો ઉપાય નથી, અને આપણે ભક્તિમાર્ગ નિપુળ હોવાથી એમ લાગે છે કે પ્રભુએ પોતાની સાક્ષિ માટે આ માર્ગ આપ પમદ ન્યો છે આ સમ્બન્ધમા શ્રી પુરુષોત્તમજીએ લીધેનો શ્રમ નોની લેવા યોગ્ય છે પોતાના મમયમા બ્રહ્મશ્રવ ઉપ ના નેટના બાધ્યા મવી શકતા હતા તે મવતુ પોત અતિમુદમ ગીતિએ નિર્ગલ્ય મ્યું છે અને પ્રત્યેક અવિગ્ધણુને અન્ને નિરનિરાના મનો ટાપીને વિવશી મટયુ માલ છે અને દેટયુ અમલ છે મટયુ મમમત છે અને દેટયુ દુષ્ટ છે તે નિવચપાત ગીતિએ પોતે જણાવ્યુ છે

ત્રીજી ખુશી—ભાપા પરનો ઢાણુ

શ્રીમદ્વત્સભાચાર્યની ત્રીજી ખુશી તે એમનો બાપા ઉપરને-એટલે ગમદો ઉપરનો-મયુ છે "શ્રીસુખોપિની" વાચતા ધણા ગ્રંથો એવા આવે છે કે તે વાચ્યોમાથી અને ગમદેમાથી પોતે રદગ્ય જ્યારે એ ચીને કાઢે છે ત્યારે તો આપણે આશ્ચર્યસમા ગગાવ થઈ જઈએ છીએ અને એ સમમા-રદગ્યમા-સમાધિગ્રસ્ત થઈ જઈએ છીએ એવા મમયે 'અર્થ તસ્ય વિધેચિતુ નાદિ વિમુ-

‘શ્રીશ્વાનરાદ્ યાકવતે’, રાક્ષસી સત્યતા આપણને સ્પષ્ટ છે, અને આપણે દુનિયાને ભુલી જઈએ છીએ, આમર્શ એ અન્યો વાચવાથી સમજાય છે.

૧૦૦. ચોથી ખુબી-વિશિષ્ટ યોગ્યતા

૧૦૧. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યની ચોથી ખુબી એમનું અગ્રધ પારિત્ય અને દેવી હોવો. આચાર્ય તરીકેની તેમની વિશિષ્ટ યોગ્યતા છે એવો પોતે પોતાને પ્રભુની આજ્ઞા થવાનું તથા અગ્નિ તરીકે પોતાની આચાર્યત્વની યોગ્યતાનું સ્પષ્ટ કથન કરે છે, અને શ્રીપુરુષોત્તમજી શાસ્ત્રાભાષો ફક્ત એટલાકાને એ યોગ્યતાનું સમર્થન કરે છે.

પાંચમી ખુબી—નિરપેક્ષતા

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યની પાંચમી ખુબી એમની અત્યંત નિરપેક્ષતા છે એ બાબતમાં હું કેટલાક વાંચકો આપીશ.

(૧) ભક્તો ભગ્નિ વધારવાને શુ કરવું એછાએ તે દર્શાવતા નિયમમાં પોતે કહે છે કે—

जगन्नाथे विद्वले च श्रीरङ्गे व्यङ्ग्ये तथा ।

यत्र पूजाप्रवाहः स्यात् तत्र तिष्ठेत तत्परः ॥

सर्वनिर्णय श्लो. ૨૫૩.

એટલે કે—શ્રીજગન્નાથજીમાં, શ્રીવિદ્વલનાથજીમાં, શ્રીરંગજીમાં અથવા શ્રીવ્યંગ્યેશમાં—જ્યાં જ્યાં પૂજનો પ્રવાહ વહેતો હોય ત્યાં—તત્પર થઈને રહેવું.

આચાર્યશ્રીને જો પોતાને વાડો બાળવાની લેશમાન પણ ઇચ્છા હોત તો આપ આનું લખત ખરા કે ?

(૨) જ્યારે પોતે ધર્મપત્નીની આજ્ઞા લીધા પછી મન્યાસપ્રદણ થયું ત્યારે પોતાની પાછળ કોઈ પણ રાખવાની ઇચ્છા ન કરતા પોતાની પણ પુત્રીને પણ આગ લગાડી મૂકી તેમ જ જ્યારે પોતે શ્રીમદ્વલ્લભા કિનારા ઉપર મોનવત્ ધારણ કરી બેઠા હતા તો વળતે શ્રીનામો ગાસજી અને પોતાના બે પુત્રોએ—શ્રીગોપીનાથજીએ અને શ્રીગુરુભાઈજીએ—તેમ સિવાના નયન વિષે પ્રાર્થના કરી ત્યારે પોતે વાનુકામાં પોતાની અશુભિચી શુ લખ્યું તે જગજહેર છે.

यदा वहिर्मुखा यूयं भविष्यथ कथञ्चन ।

तदा कालप्रवाहस्था देहचित्तादयोप्युत ॥

सर्वथा भक्षयिष्यन्ति शुष्मानिति मतिर्मम ।

શિક્ષાશ્લોકા.

એટલે કે જ્યારે તમે કોઈ પણ રીતે ભગવાનથી બહિર્મુખ થશો ત્યારે કાલપ્રવાહને વિષે રહેલા દેહચિત્તાદિ પણ તમને બક્ષણ કરશે એવી મારી મનિ છે.

આ ઉપરથી આપણને વ્રહ્મસમ્બન્ધ વિશે કેટલાએક પ્રશ્નો હાલના સમયમાં થાય છે તેના ઉત્તર તરીકે ઘણું ઘણું સમજવાનું મને છે. શ્રીદામોદરદાસજી વ્રહ્મસમ્બન્ધ બેનાગ વૈષ્ણવોમાં પ્રથમ હતા અને શ્રીગોપીનાથજી તથા શ્રીગુરુભાઈજી તો પોતાના પુત્રો હતા, એટલે અનિનિક્ષ્ણના સમ્બન્ધ

માં આવેના છતાં પણ પોતે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી કે 'માત્ર બ્રહ્મસમ્બન્ધ વેળાથી બધું થઈ ગયું' અને પાપ સ્પર્શ નથી કરતું' એમ સમજતા નહિ. માતા પ્રમેયમજ ઉપર નિશ્વાસ રાખીને બહિર્મુખ થશે નહિ. તમે મારા ગમે તેટલા નિમ્નના સમ્બન્ધી હો છતાં પણ જો તમે કોઈ પણ કાવે/કોઈ પણ કારણમજ બહિર્મુખ થશો તો કાનપ્રવાહમા રહેવા દેહચિત્ત જરૂર તમારું બક્ષણ કરશે. આના કરતાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે કોઈ પણ હાલના વેળાવેળા કર્તવ્ય શું તે કહી શકે નહિ, અને એમના જ સમ્પ્રદાયમા ગહેવા આપણે એમના વચનથી નિરુદ્ધ થાવીએ તો એમા આપણે શ્રીવક્ષમા ચાર્યની આનાનો ભડો કરીએ છીએ અને એના પરિણામ માડા આવે એમ જ સમજવું 'આઈ પી મઝા કરો' ઉપદેશ એ પુટિમાર્ગમા નથી જ એમ મારું નમ્ર માનવું છે.

(૩) શામદ્ર'નમાચાર્યજી પોતાના કોઈ પણ અન્યમા એમ કહેતા નથી કે બ્રહ્મસમ્બન્ધ મારા વશજો દ્વારા જ લેવું, ઉલટું, નિગન્ધમા તે પોતે આજ્ઞા કરે છે કે

કૃષ્ણસેવાપરં વીક્ષ્ય દમ્ભાદિરહિતં નરમ્ ।

શ્રીભાગવતતત્ત્વજ્ઞ મજેઞ્જિજ્ઞાસુરાઠરાત્ ॥

તદભાવે સ્વયં વાપિ મૂર્તિ કૃત્વા હરેઃ ક્વચિત્

પરિચર્યા સદા કુર્યાત્ તદ્રૂપં તત્ર ચ સ્થિતમ્ ॥

સર્વનિર્ણય. શ્લો. ૨૨૫-૬.

એટલે કે શ્રીકૃષ્ણસેનામા તત્પર દમ્ભાદિરહિત અને નર હોય એવા અને શ્રીભાગવતનાં તત્ત્વને સમજનાર એવા ગુરુને જ્ઞાસુએ આદર મહિત ભજવા, જો એવા ગુરુ ન પણ મળે તો પોતે શ્રીહરિની મૂર્તિ કરીને સદા તેની પરિચર્યા કરવી, કેમકે 'હરિતુ' રૂપ તે મૂર્તિમા સ્થિત છે જ.

આના કરતાં વધારે નિરપેક્ષતામાધક અને વાડા બાધના વિરુદ્ધ બીજું શું હોઈ શકે ?

(૪) વળી મક્તિવર્ધિની અન્યમા પોતે કહે છે કે—

વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ યતેત્ સદા ।

તતઃ પ્રેમ તથાસક્તિર્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥

વીજં તદુચ્યતે શાસ્ત્રે દૃઢં યન્નાપિ નશ્યતિ ।

સ્નેહાદ્રાગવિનાશઃ સ્યાદાસક્તયા સ્યાદ્ ગૃહારુચિઃ ॥

ગૃહસ્થાનાં વાધકત્વમનાત્મત્વં ચ ભાસતે ।

યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ સ્યાત્ તદૈવ હિ ॥

તાદૃશસ્યાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્ ॥

એટલે કે જે વેપાર રાજગાર કરતા હોય તો પણ હરિને રિપે શ્રવણાદિમા સદા ચિત્ત રાખવું, અને એની રીતે ચિત્ત રાખતા જ્યારે પ્રેમ આગકિન અને વ્યસન મિલ્લ થાય ત્યારે ખીજ દહ થયું એમ શાસ્ત્રમા કહેવાય છે, કે જે ખીજનો નાશ થતો જ નથી એટલેથી સસાગમા રાગનો વિનાશ થાય છે, પ્રભુમા આમકિનથી ગૃહ ઉપર અરચિ થાય છે, ધર્મમા મર્મ બાધક અને અનાતમ માસે છે, અને જ્યારે કૃષ્ણમા વ્યમન થાય ત્યારે તે ભક્ત કૃતાર્થ થાય છે, પણ જે હમેશા ગૃહમા રહેવાનું થાય તો તે તાદશનો વિનાશ કરે છે.

આથી પણ પોતે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી કે 'બ્રહ્મસમ્બન્ધ લેવાથી કૃતાર્થ થઈ ગયા અને હવે કર્તવ્ય કાર્થ પણ રહ્યું જ નથી, અમારા સર્વ કર્મો અમારે માટે કરી મૂક્યા છે' એમ સમજવું નહિ, પરંતુ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની સ્પષ્ટ આજ્ઞા પ્રમાણે હમેશા પ્રભુમા ચિત્ત યોગવું અને તે પ્રમાણે કરવાને જે બની શકે તે હમેશા કરવાને પ્રયત્ન કરવો.

છઠ્ઠી ખુખી—નિર્ગુણ રસરૂપ બ્રહ્મનું નિરૂપણ

શ્રીમદ્દત્તમાચાર્યની છઠ્ઠી ખુખી તે નિર્ગુણ રસરૂપ બ્રહ્મનું એટલે 'રસો વૈ સ' નું નિરૂપણ. આ એમની ખાસ ખુખી છે અને આ નિરૂપણને લીધે સર્વે વેદનાચાર્યોમા એમને પ્રથમ સ્થાન પટે છે. રસ વિષે એમણે "શ્રીસુમોધિની"મા મિન્ન મિત રથે ઘણું લખ્યું છે એનું મુખ્ય ઉદ્દેશાટન વૈષ્ણુગીતમા અને રાસપદ્ધ્યાધ્યાયોમા ખામ કરીને કયું છે, અને રસ મનનો વિકાર નથી એ તત્ત્વ સ્પષ્ટ કર્યું છે. વૈષ્ણુગીતમા શ્રીવત્સમાચાર્યજીએ અનિષ્ક્રમ રીતે દર્શાવેલો શ્રીકૃષ્ણમાહજીએ અનુભવેલો, અને શ્રીપુરુષોત્તમજીએ બહુ ખમ લઈ પ્રકટ કરેલો રસનિષ્પત્તિપ્રકાર સમય બ્રહ્મ ૧૩મા અદ્વિતીય છે તેમ જ રાસપદ્ધ્યાધ્યાયોમા તેનું જે ઉદ્દેશાટન શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કર્યું છે તે પણ તેટલું જ અનોકિય છે.

શ્રુતૌ હિ—'અસદ્ વા હદમમ્ આસીત્ તતો વૈ મદજાયત તદામાન સ્વયમકુરત તસ્માત્ તત્ સુકૃતમુચ્યત' इति 'यद्वે तत् सुकृत,' 'रसो वै स रस त्वेवाय लब्धवान् दी भवती त्वेव पूर्वसूटेरसाधुत्वं तत् सद्यतस्य साधुत्वं, साधुत्वे स्वान्महપस्वरूप हेतु तस्य सुकृतत्वं, सुकृतस्य रसत्वं, रसस्यानन्दरूपता च बोधिता ।

તત્ત્વરૂપસ્વૈય તથાત્યાદિન્યતેન । તત્ર યદિ ઉદ્દોષકાદિપ્રણાડી ન વિવક્ષિતા મ્યાર, આમકરણ ન વદેત, યદિ ઘા સર્વસામાન્યા સ્યાત્ પૂર્વસૂટેરસાધુત્વમનેવરૂપતાં ચ ઘા ન વદેત । યદિ ચ રસસ્ય મનોવિવારિત્વ લૌકિક્ત્વ ઘા વિવક્ષિતં સ્યાત્ તદાપ્યામકરણ આનન્દરૂપત્વં ચ ન વદેત । અત ઉદ્દોષકાદિવૈશિષ્ઠ્ય શ્રુતિસિદ્ધમ્ । તદેતદુક્ત તત્ત્વરૂપસ્વૈય તથાત્યાદિન્યતેન ।

તથા ચ પ્રણાડયજ્ઞીસરેષિ ન ભગવદ્વપ્તમહાનિરિત્યર્થ । કિં ચ, અનુકૃત્યધિકરણે સર્વસ્ય ભગવદનુકારિત્વે 'તમેવ માન્તમનુ માતિ વિશ્વઃ' મિતિવિષયવાક્યેન પ્રતિપાદિત, અત પ્રકૃતેપિ યદિ લૌકિકો રસ પ્રતિપાદને તદાપિ મૂલરસાનુકારિત્વયૈવ તત્ત્વરૂપ મિથ્યલીનેતદ્દૃષ્ટાન્તેન સોપિ રસોનુમીયતામ્ । અય લૌકિક પરિચ્છિન્ન । માત્રોપજીવનશ્રુતે । સ ત્વપરિચ્છિન્ન । ભૂમત્વાત્ । તથા ચ લોકેનુવરણ માત્રેણ તદામાસત્ત્વૈવ પ્રાકર્ય ન તુ તસ્ય । ઇતિ ન જીગસ્ય તત્કરણેપિ તદ્રસસમ્બન્ધલેશ । શાસ્ત્રપ્રણયન ઇ દૂરતસ્ત્વસ્યૈવ પરિચાદનાયેતિ તત્રૈવ સ્ફુટમ્ । વસ્તુતસ્તુ પાદો પાતાલ્લખણે રામાશ્વમેષે શેષરાત્સ્યામનસવાદાદ્ વૈષ્ણવચ્ચમવગમ્યતે । એવ માતસ્યાપિ । નાગ્રશાસ્ત્રજ્ઞાતુમોષકથનાત્ । કિંચાગ્નેયોપિ પ્રણેતા માત્રશાસ્ત્રસ્ય । સ ચ પરમમક્તો જનકતંત્રયાપ્રાણનાયસ્ય । અતસ્તાદશા ય એતાવાન્ પ્રયાસ સ ન

માં આવેના છતાં પણ પોતે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી કે 'માન ઘણસમ્બન્ધ વેચાથી બંધુ થઈ ગયું' અને પાપ સ્પર્શ નથી કરતું' એમ સમજતા નહિ. મારા પ્રમેયમલ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બહિર્ભુજ થશે નહિ તમે મારા ગમે તેટલા નિષ્ટના સમ્બન્ધી હો છતાં પણ જો તમે કોઈ પણ ક્ષેત્રે કોઈ પણ કારણસર બહિર્ભુજ થશો તો કાનપ્રવાહમા રહેલા દેહચિત્ત જરૂર તમારું બક્ષણ કરશે. આના કરતાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે કોઈ પણ હાલના વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય શું તે કહી શકે નહિ, અને એમના જ સમ્પ્રદાયમા રહેલા આપણે એમના વચનથી નિરુદ્ધ ચાલીએ તો એમા આપણે શ્રીવક્ષમા ચાર્યની આજ્ઞાનો ભંગ કરીએ છીએ અને એના પરિણામ માઠા આવે એમ જ સમજવું 'ખાઈ પી મજા કરો' ઉપદેશ એ પુટિમાર્ગમા નથી જ એમ મારું નમ્ર માનવું છે.

(૩) શામદત્તમાચાર્યજી પોતાના કોઈ પણ અન્યમા એમ કહેતા નથી કે ઘણસમ્બન્ધ મારા વશજો દ્વારા જ લેવું, ઉલટું, નિગૂંધમા તે પોતે આજ્ઞા કરે છે કે

કૃષ્ણસેવાપરં વીક્ષ્ય દમ્ભાદિરહિતં નરમ્ ।

શ્રીભાગવતતત્ત્વજ્ઞ મજેઞ્જિજ્ઞાસુરાદરાત્ ॥

તદભાવે સ્વયં વાપિ મૂર્તિ કૃત્વા હરેઃ ક્વચિત્

પરિચર્યા સદા કુર્યાત્ તદ્રૂપં તત્ર ચ સ્થિતમ્ ॥

સર્વનિર્ણય. શ્લો. ૨૨૫-૬.

એટલે કે શ્રીકૃષ્ણસેવામા તત્પર દમ્ભાદિરહિત અને નર હોય એના અને શ્રીભાગવતના સમજનાર એવા શુભને છજ્ઞાશુએ આદર સહિત ભજવ્યા, જો એવા શુભ ન પણ મળે તો શ્રીહરિની મૂર્તિ કરીને મદા તેની પરિચર્યા કરવી, કેમકે હરિનું રૂપ તે મૂર્તિમા સ્થિત છે જ.

આના કરતાં વધારે નિરપેક્ષતામાધક અને વાડા બાધવા વિરુદ્ધ બીજું શું હોઈ શકે ?

(૪) ૫મી ભક્તિવર્ધિની અન્યમા પોતે કહે છે કે—

વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ યતેત્ સદા ।

તતઃ પ્રેમ તવાસક્તિર્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥

વીજં તદુચ્યતે શાસ્ત્રે દૃઢં યન્નાપિ નશ્યતિ ।

સ્નેહાદ્રાગવિનાશઃ સ્યાદાસક્તયા સ્યાદ્ ગૃહારુચિઃ ॥

ગૃહસ્થાનાં વાધકત્વમનાત્મત્વં ચ ભાસતે ।

યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ સ્યાત્ તદૈવ હિ ॥

તાદૃશસ્યાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્ ॥

એટલે કે જે વેપાર રોજગાર કરતા હોય તો પણ હરિને વિશે શ્રદ્ધાદિમા સંચિત રાખવું, અને એવી રીતે ચિત્ત રાખતા જ્યારે પ્રેમ આમંત્રિ અને વ્યમન મિલ્લ થાય ત્યારે ખીજ દેઘ થયું એમ શાસ્ત્રમા કહેવાય છે, કે જે ખીજનો નાશ થોજ નથી એટલે સ સાગમા રાગનો વિનાશ થાય છે પ્રભુમા આમંત્રિથી ગૃહ ઉપર અરુચિ થાય છે, ધર્મમાનુ મર્મ બાધક અને અનાત્મ જાણે છે, અને જ્યારે કૃપ્ણમા વ્યમન થાય ત્યારે તે બંધન કૃતાર્થ થાય છે, પણ જે હમેશા ગૃહમા રહેવાનું થાય તો તે તાદશનો વિનાશ કરે છે

આથી પણ પોતે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી કે 'બ્રહ્મસમ્વન્ધ લેવાથી કૃતાર્થ થઈ ગયા અને હવે કર્તવ્ય કાર્ત્ત પણ રહ્યું જ નથી, અમારા સર્વ કર્મો અમારે માટે કરી મૂક્યા છે' એમ સમજવું નહિ, પરંતુ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની સ્પષ્ટ આજ્ઞા પ્રમાણે હમેશા પ્રભુમા ચિત્ત યોગવું અને તે પ્રમાણે કરવાને જે બની શકે તે હમેશા કરવાને પ્રયત્ન કરવો

છઠ્ઠી ખુબી—નિર્ગુણ રસરૂપ પ્રભુનું નિરૂપણ

શ્રીમદ્દનમાચાર્યની છઠ્ઠી ખુબી તે નિર્ગુણ રસરૂપ પ્રભુને 'રસો વૈ સ'નું નિરૂપણ. આ એમની ખાસ ખુબી છે અને આ નિરૂપણને લીધે સર્વે વેદનાચાર્યોમા એમને પ્રથમ સ્થાન ધરે છે રસ વિશે એમણે "શ્રીસુખોપિતી"મા મિન્ન મિન્ન ગ્યને ઘણું લખ્યું છે એનું મુખ્ય ઉદ્દેશન વેણુગીતમા અને રાસપદ્યાધ્યાયીમા ખાસ કરીને કયું છે, અને રસ મનનો વિકાર નથી એ તત્ત્વ સ્પષ્ટ કર્યું છે વેણુગીતમા શ્રીવ નમાચાર્યજીએ અતિસૂક્ષ્મ રીતે દર્શાવેલો શ્રીયુમાધજીએ અનુભવેલો, અને શ્રીપુરોત્તમજીએ બહુ ખમ લઈ પ્રકટ કરેલો રસનિષ્પત્તિપ્રકાર મમમ પ્રહ્લદમા અદિતીય છે તેમ જ રાસપદ્યાધ્યાયીમા તેનું જે ઉદ્દેશન શ્રીપુરોત્તમજીએ કર્યું છે તે પણ તેટલું જ અનોખું છે

શ્રુતી હિ—'અસદ્ વા હૃદમગ્ર આમોત્ત તત્તો વૈ સદજાયત તદામાન સ્વમકુરત તસ્માત્ તત્ત્વ સુકૃતમુન્યત' इति 'यदे तत् सुकृत.' 'रसो वै स रस होवाय लब्धानन्दो भवती त्येव पूर्वसूत्रसाधुन्व तत् सद्यन्तरस्य साधुव, साधुत्वे स्वामरूपस्वरूप हेतु तस्य सुकृतत्व, सुकृतस्य रसत्व, रसस्यानन्दरूपता च बोधिता ।

તત્ર યદિ, ઉદ્દોષકાદિપ્રણાડી ન વિવક્ષિતા સ્યાદ્, આમકરણ ન વદેત્, યદિ વા સર્વસામાન્યા સ્યાત્ પૂર્વસૂત્રસાધુન્વમનેવરૂપતાં ચ વા ન વદેત્ । યદિ ચ રસસ્ય મનોવિકારિત્વ લૌકિકત્વ વા વિવક્ષિતં સ્યાન્ તદાપ્યામકરણ આનન્દરૂપત્વ ચ ન વદેત્ । અત ઉદ્દોષકાદિવૈશિષ્ટ્ય શ્રુતિમિદ્ધમ્ । તદેતદુક્ત તત્ત્વરૂપસ્યૈવ તથાત્યાદિવ્યન્તેન ।

તથા ચ પ્રણાડયજ્ઞીકારંપિ ન ભગવદ્રપન્વહાનિરિત્યર્થ । કિં ચ, અનુકૃત્યધિકરણે સર્વસ્ય ભગ વદનુકારિત્વ 'તમેવ માત્તમનુ માતિ વિશ્વ' મિતિવિષયવાચ્યેન પ્રતિપાદિત, અત પ્રકૃતેપિ યદિ લૌકિકો રસ પ્રતિપાદને તદાપિ મૂલરસાનુકારિત્યૈવ તત્ત્વરૂપ મિથ્યતીચેતદ્દદાન્નેન સોપિ રસોતુમીય તામ્ । અય લૌકિક પરિચિટ્તમ્ । માત્રોપજીવનશુને । સ ત્વપરિચિટ્તન । મૂમન્વાદ । તથા ચ લોકેનુકરણ માત્રેણ તદામાસત્યૈવ પ્રાકર્ય ન તુ તસ્ય । ઇતિ ન જીવસ્ય તન્કરણેપિ તદ્રસસમ્વચલેત । શાસ્ત્રપ્રણયન તુ દૂરતસ્ત્વસ્યૈવ પરિચાયનાયેતિ તત્રૈવ સ્ફુટમ્ । વસ્તુતસ્તુ પાંચે પાનાલ્લક્ષણે રામાશ્વમેધે રોષવાસ્યા-યનસવાદાદ્ વૈષ્ણવ્યમવગમ્યતે । એવ ભરતસ્યાપિ । નાઘશાસ્ત્રતાનુમોક્ષકથનાદ્ । કિંવાજનેયોપિ પ્રણેતા નાઘશાસ્ત્રસ્ય । સ ચ પરમમત્તો જનકતનયાપ્રાણનાયકસ્ય । અતસ્તાદશા ય પ્તાવાન્ પ્રયાસ સ ન

ત્રિવર્ગપ્રયોગિતયા જીવાર્થ । અપિ તૂત્તરીત્યા મોક્ષસાધનપર્યન્તતયા । કિંચ વાત્સ્યાયનન સામ્પ્રયોગિકાધિકરણે
 “ઋચા દશતયોના ચતુષ્ટિમજ્જિતત્ત્વાદિહાપિ તદર્થસમ્બન્ધાત્ પાઞ્ચાલસમ્બન્ધાચ વહવૃચૈરેષા પૂજાર્ય સજ્ઞા
 પ્રવર્તિતેત્યેક ” ઇતિ સુત્રયતા સમ્પ્રયોગાદ્ગુચુમ્બનાદીનામૃગથત્વ પ્રદર્શિતમ । “ સર્વે વેદા યત્પદમાનન્તિ ”
 “વેદશ્ચ સર્વેરહમેત વેદ ” ઇતિ શ્રુતિસ્મૃતિભ્યા વેદમ્ય ભગવંત્પરત્વ સિદ્ધમ । એવ સત્યસ્ય શાસ્ત્રસ્ય
 તન્મામાનાધિકરણ્યે વેદવત્પરોક્ષવાદન લીલાસહિતભગવન્પ્રતિપાદકત્વ યુક્તમેવ । ગાન્ધર્વસ્ય સામવેદોપવેદતયા
 ચ । અતઃ ઉત્તમર્થજ્ઞાતૃણા જીવાના શ્રાન્તિરિત્યેતદાદ્યભિસન્વાયોક્ત ‘તેષ્વે’ ત્યાદિ ‘બુધ્યસ્વે’ત્યતમ્ । તસ્માન્ને
 કોપિ શંકાલેશ ઇતિ દિક્ ॥

એટલે કે વે મા કથુ છે કે “પ્રથમ આ અસત્ હતુ, તેમાંથી મત્ ઉત્પન્ન થયુ તેણે
 આન્માને રમ્ય કર્યો, તેથી તે સુકૃત કહેવાય છે આ જો છે તે સુકૃત છે, તે રસ છે, આ ‘રસને
 પ્રાપ્ત કરીને આનન્દી થાય છે” એ પ્રમાણે પૂર્વ સૃષ્ટિનુ અસાધુત્વ, પછી સૃષ્ટ્યન્તરનુ સાધુત્વ,
 સાધુત્વમા સ્વાત્મરૂપત્વરૂપ હેતુ તેનુ સુકૃતત્વ. સુકૃતનુ રસત્વ, અને રસની આનન્દરૂપતા જણાવી
 ત્યા જો ઉદ્દેશ્ય વગેરે પ્રણાડીની રાક્ષા ન હોત તો આત્માનુ કરવાપણુ ન કહેત. જો તે
 પ્રણાડી સર્વઆમાનન હોત તો પૂર્વસૃષ્ટિનુ અસાધુત્વ અને આવુ રૂપ તેનુ ન હોતુ એમન
 કહેત જો રમતુ મનોવિકારિત્વ અથવા લૌકિકત્વ નિવશિત હોત તો પણ આત્મકરણુ અને આનન્દ-
 રૂપત્વ ન કહેત, માટે ઉદ્દેશ્ય વગેરે નિગિષ્ટતા શ્રુતિસિદ્ધ જ છે તેથી જ શ્રીદિગ્ધણીશ્રમા
 તત્ત્વરૂપસ્યેવ તથાત્વાત્ સુરીનો પ્રસર્જ કહ્યો, અને તેથી જ પ્રણાડીનો અર્જીકાર કર્યા
 છતા ભગવદ્વપત્તરી હાનિ થતી નથી વળી ક્ષત્રમુત્રોમા પણ અનુકૃતિ ‘અધિકરણુના’ “તમેષ
 ખાન્તમનુમાતિ વિશ્વમ્” વિવરણકયે ભગવાનનુ અનુકરણુ સર્વે કરે છે એમ પ્રતિપાદન
 કર્યું. માટે પ્રનુત પ્રમર્જમા પણ લૌકિક રસનુ જ પ્રતિપાદન છે એમ કહેનામાં આવે તો પણ
 મૂલરસના અનુકરણુથી જ લૌકિક રમતુ પણ રમ્મ સિદ્ધ થાય છે એમ એ દૃષ્ટાન્તે અલૌકિક રસનુ
 પણ અનુમાન કરી લેતુ આ લૌકિક રમ પરિમિત્ત છે અને અલૌકિક તો અપરિમિત્ત છે, કારણ કે
 તે મૂમા છે, અને તેટલા માટે લોકમા માન અનુકરણુ હોવાથી અલૌકિક રમના આભાસમાત્રેનુ
 પ્રાકટ્ય છે, રમતુ નથી માટે શ્રુત અનુકરણુ કરે તો પણ અલૌકિક રસના સમ્બન્ધતો લેશ માન
 પણ તેને પ્રાપ્ત થતો નથી રમશાસ્ત્રમા જે વર્ણન કર્યું તે તો દૂરથી જ-તેનો એટલે અલૌકિક
 રસનો પરિચય કરાવવાને માટે જ-એમ તે શાસ્ત્રમા સ્પષ્ટ કહ્યું છે વસ્તુત તો પદ્મપુરાણમા
 રામાશ્વમેત્રમા ગોપ અને વાત્સ્યાયન ॥ સવાથી વાત્સ્યાયનઋષિ વૈષ્ણુ છે એમ માનમ પડે છે
 તેમ જ ભરતમુનિ પણ વૈષ્ણુ છે, કેમકે નાટ્યશાસ્ત્ર જાણનારને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહ્યું છે
 વળી હનુમાન પણ નાટ્યશાસ્ત્રના પ્રકટકર્તા છે, તે જનકતનયાપ્રાણનાથના પરમભક્ત છે, માટે એવાંઓનો જે
 કામશાસ્ત્ર અને નાટ્યશાસ્ત્ર રચનાનો આટલો બધો પ્રયામ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે શ્રવને અર્થે
 ધર્મ અર્થ અને પ્રમ એ પણ પુરુષાર્થમા ઉપયોગી થવાને માટે ન જ હોય, પણ ઉપર - કહ્યું
 તેમ મોદાના સાત્ત્વરૂપ જ હોય વળી વાત્સ્યાયન ઋષિએ સામ્પ્રયોગિક અધિકરણુમા ‘એમ સ્વ
 લખ્યુ કે “ઋચા દશતયોના ચતુષ્ટિમજ્જિતત્ત્વાદિહાપિ તદર્થસમ્બન્ધાત્ પાઞ્ચાલસ-
 વન્ધાચ વહવૃચૈરેષા પૂજાર્ય સજ્ઞા પ્રવર્તિતેત્યેકે” એ સુતથી મમ્પ્રયોગના સુમ્મતાદિ
 અર્જી પણ કાચાનો અર્થ જ છે એમ દર્શાવ્યુ “ સર્વે વેદ જેના પાંચનુ મનન કરે છે ” “ સર્વે
 વેદે હુ જ જાણુવા યોગ્ય છુ ” એ શ્રુતિયા અને સ્મૃતિથી વેદ ભગવત્પર છે એ મિદ્ધ છે ‘એમ
 હોવાથી આ કામશાસ્ત્રને અને નાટ્યશાસ્ત્રનુ પણ વેદનુ સમાન અધિકરણુ હોવાથી વેદનુ પરોક્ષવાદે

લીનામહિન ભગવાનનું પ્રતિપાન કરે એ યુક્ત જ છે વળી માન્ધરવેદ પશુ મામરે તો જ ઉપવેદ છે માટે આ પ્રમાણે અર્થની રૂનિ જે હોવાને થતી નથી તેઓ બ્રાહ્મણ થાય છે એમ સમજીને જ શ્રીકૃષ્ણજીએ શ્રીદ્રિષ્ટાણીજીમા લખ્યું કે “અજ્ઞાનને લીધે આ રમ રિગેવ રીતે અનુભવી શકાતો નથી માટે તેના જ્ઞાનને માટે ભરત અને વામ્ત્યાયન મુનિએ તેના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું કે ભગવાને આમ નૃપ કર્યું, આમ રમણ કર્યું હોવો તો જેમ બ્રહ્માની શુનિને હારપર ઘટાવે છે તેમ આ એ શાસ્ત્રોને પણ હવપરતે ઘટાડીને પદ્મ કોશને પામે છે એમ મમજાનું માટે આ આખનમા કાઠ પણ શરૂાનેય નથી એ પ્રમાણે નિર્દેશન.”

વેણુગીતમા ‘વહાંપીઢ નટવરવણુ’ શ્લોક પ્રસિદ્ધ છે ત્યાર પછી તત્ત્વજ ‘હિતિ વૈણુરવં રાજનુ’ શ્લોક આવે છે, વહાંપીઢથી પ્રાગ્ભાતા આખા શ્લોકનું તાત્પર્ય વેણુગવ અથવા વેણુશબ્દ છે મનનમ કે નટવરવણુ કર્ણયો કર્ણિકાર વૈજયન્તી માલા સર્વ આમપણો આખુ શ્રીઅર્જુ, ગોપટ-વૃન્દાવલ્લભપ્રવેશ એ મર્વજ વેણુગવ છે આથી અષ્ટ માનમ પડે છે કે શ્રીકૃષ્ણનું શરીર આધિભૈનિક ન હતું શ્રીસુભોધિની ૩-૨૬-૩૯ મા શ્રીમદ્વેદમાયાર્પણ કહે છે કે અર્થ શબ્દનો આશ્રય કરી રહે છે ઘટપટાવિના ત્રણ રૂપ છે તેમા જે આધિવૈક રૂપ તે સર્વ શબ્દનિક છે, શબ્દ માર્ગથી જ સમજાય છે શબ્દે નિત્ય સમ્યક્ છે, માટે વહાંપીઢ ‘અક્ષણવતં’મા જે દર્શન થતા તે આધિવૈક અર્થના સમજવા વે આમે પ્રથમ શ્લોકમા જ પોતે યજ્ઞ ‘ત્રિસર્ગો મૃષા’ (ભા ૧-૧-૧) મા એ વાન રપટ કહેલી છે, અને જે લોકો તે ન સમજતા હોય એટલે રસરૂપ પરબ્રહ્મનો અને વિષયનો વિષય કહે છે તેઓ મૂર્ખ છે એમ કહ્યા વગર અમને યાનનું નથી શ્રીમદ્ વેદમાયાર્પ કોઈક રથને કહે છે કે ‘નતુ નિરિચ્છિય, કય રમે’ એ પૂરેપણુ અમાધાન ‘સ આત્માનં સ્વયમકુરુત છે, એટલે કે પોતે પોતારૂપ રમણની સર્વ મામમી યર્જને રમ્યા

રસ ગૃહ છે, અન્નરાત્મા છે, વિષય બાલ છે, ઇન્દ્રિયગ્રાહ છે રસ અથવા પ્રભુ કોઈક વાર જ કૃપા કરી પ્રખટ થાય છે, માન યેજા તેને પ્રકટ કરવા સમર્થ નથી માન જ્ઞાન તેને પ્રકટ કરવા સમર્થ નથી, સુકિતની ઇચ્છા કરનાર ભક્તિ પણુ તેને પ્રકટ કરવા સમર્થ નથી, એકાદ્ય ઇન્દ્રિયના વિષયોનો મર્વયા ત્યાગ થય છે ત્યારે અને જ્યારે ભક્તને પોતાના પ્રકટ થવાના અવિષ્કાન તરીકે પ્રભુ વરે છે ત્યારે જ રસ અથવા પ્રભુ પ્રકટ થાય છે વિરા એ હલોગ, છે અને રસ હૃદયનો નીનમણિ છે રસને પ્રકટ કરવાની પ્રણાડી આ પ્રકારે શ્રીમદ્વેદમાયાર્પ અને શ્રીવિદ્યુતેગે આપણને સમજ પડે તેટલા વિસ્તારથી શ્રીપુરોત્તમજીએ પણ પ્રખટ કરી છે, અને આ પ્રાખટ્યને માટે મમમ ભૂમખન એ નણુ આચાર્યોનું તો મર્વદા ન્હણિ રહેશે

સાનમી ખુમી—કૃપા.

શ્રીવેદમાયાર્પની માનમા ખુમી એમની કૃપા છે “સુભોધિની વાયનાં આપણને એ કૃપા યુક્તતા સ્તુરે છે, અને શ્રીપુરોત્તમજીએ અને યોગિજાપેશ્વરજીએ અત્યંત પરિશ્રમ લઈદેવી હોવાના વાયન માટે મર્વ સાદિત્ય સુવમ કરી મૂક્યું છે આપણા કૃપામાર્ગમા કૃપા વિશે બહુ વર્ણન કરી શકાય, પણ પિટપેણુ કરીને આપનો મમય લેવો હયિત નથી

શ્રીપુરોત્તમજીની ખામ ખુમીમાની એક એમની Research Capacity અથવા પ્રાચીન સંશોધન કરવાની શક્તિ છે શ્રીમદ્વેદમાયાર્પણનો વધાવલમ્બન નામનો ખામ વદ અથ અધુણું હતો, એમણે શોધ્યોત કળી શ્રીમદાપ્રભુજીના હસ્તાક્ષરનું પ્રાચીન પત્ર મેનરી, પોતે તે અન્ય મેનરીને તે પૂરા કર્યો વળી શ્રીકૃષ્ણજીના હસ્તાક્ષરનો તમેરો મમમ છોટિપણોજી અન્ય પોતે પ્રાપ્ત કરીને

પોને સુરતમાં શ્રીમાલકૃષ્ણજીના મંદિરમાં સેવામાં રાખ્યો કે જેથી હાલમાં તેનો ઉપયોગ કરીને પ્રભુકૃપાથી અમે શ્રીટિપ્પીળીજી શુદ્ધ હાપી શક્યા

શ્રીપુરુષોત્તમજીની બીજી પ્રુમીઓ એ છે જે શ્રીસુમોરિનીમાં તેમ જ અ ય ન ત્રાગુસાંઈજીના જે જે લેખો ભળી ગયા હતા તે એમણે છુગ કર્યા આથી આજે પણ શ્રીમદ્ભાગ્યાર્ચના અન્યના વાચકને વાચતા જે જે શર્ટ્સો અન્ય વિષે થાય તેનો નિર્ણય કરવાને સુવર્ણ પડે છે

જો કે શ્રીપુરુષોત્તમજી ધર્મના અને તત્ત્વજ્ઞાનના અન્યોના લેખક છે છતાં એઓ સુરતના હોવાથી એમનામાં યોગ્ય રથને humour એટલે હાસ્યગ્રસ્ત સ્વાભાવિક રીતે પ્રકટ થઈ આવે છે એમના પ્રકાશમાં તેમજ વાદ્યન્યોમાં એના ધણા રથ નજરે પડે છે

સમ્પ્રદાયમાં કેટલાકનું માનવું એવું છે કે શ્રીપુરુષોત્તમજીમાં શ્રીહરિરાયજી પ્રતા બક્ષિતભાવ કાંઈક ન્યૂન હતો અને તેથી તેમની નિદ્રાતાને ઉતારી પાડવામાં કેટલાક આનન્દ માને છે તે વિષે એક ડોમ્બાની વાર્તા તેઓ રજૂ કરે છે કે પુરુષોત્તમજીને શર્ટ્સ ધઈ ત્યા 'શ્રીહરિરાયજી પાસેથી મે આમ સામયુ હતુ' એમ કહીને તે ડોમ્બાએ શ્રીપુરુષોત્તમજીની શર્ટ્સનું સમાધાન કયું । મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આવી વાર્તાઓ ઉપર વગરે લક્ષ ન આપતા શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યો વાચી તેમાંથી પોને નિર્ણય કરી લેવો એ ઉત્તમ પદ છે, જ્યારે સમ્પ્રદાયની અદર, સંડો પેટો હતો અને વાચન લેખનનું અધાર ય યગ્ય હતુ તે સમયે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ સમ્પ્રદાયની જે સેવા કરી છે અને દુન્યાને સમ્પ્રદાયની નિદ્રા દર્શાવી છે તે શ્રીહરિરાયજી કાપિ કરી શકત નહિ

છેલ્લે દુકમાં એમનું જ કહેવાનું કે આપણા સમ્પ્રદાયમાં અન્યોરૂપ જે નિધિ છે તેની ભૂતવ ઉપર બીજે કોઈ પણ ન્યે એટલે યુરોપ વગેરેમાં પણ નથી, માટે એ નિધિની અવગણના ન કરતા અને એટલે સમન વેળુનો અન્યો નાચવા સમજવામાં ગાલગે તો ભગવદ્કૃપાથી ભગવત્સાક્ષાત્કાર તેમને થયા નિના રહેશે નહિ ૧

શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજે શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજની છમીને પુષ્પહાર પહેરાવ્યા અને સમાના પ્રમુખ વ્યાં શાસ્ત્રીએ શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજને અને શ્રીગિરિરાજજીમહારાજને પુષ્પહારો પહેરાયા પછી શ્રીગોવર્ધનનાથજી આચાર્યશ્રી વગેરેની 'જય' બોલારી સભા નિસર્જિત થઈ હતી

શ્રીપુરુષોત્તમોત્સવ.

દ્વિતીયદિનકાર્ય

શ્રીવલ્લભસમ્પ્રદાયના દ્વિતીયદિનકાર્ય શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજના પ્રાકટ્યોત્સવની બીજી દિવસની ઉજવણી વૈભુ પગિપદના કાર્યવાહક મણ્ડનના આજ્ઞા નીચે ગયા રવિવારે સાંજે પાંચ વાગે સુન્માઈ માધવપ્રાગમાં કેકન કોનેજના સરસ્વતના વ્યાખ્યાતા મગ્નનાથ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમં એં ના પ્રમુખપણા નીચે કરવામાં આવી હતી, જે વેલાએ અત્રેના મોટા મંદિરવાદ્ધા શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજના લાલમાવા ચિં શ્રીદીક્ષિતજી અને લાલમાવાના મંદિરનાના શ્રીરણુડાડે લાનજી મહારાજના લાલમાવા ચિં શ્રીવલ્લભનાથજી મહારાજ તેમ જ અન્ય પણ શ્રોતાઓ મોગી સંખ્યામાં ઉપસ્થિત થયા હતા

આગમમાં પ્રમુખે શાસ્ત્રી ચીમનલાલ તરફથી શ્રીગોકુલનીશના મંદિરના મુજ્જદમાથી આજુલા શ્રીપુરુષોત્તમજીના 'આવરણમુર્તિ' ના હસ્તાક્ષરના દર્શન કરાવ્યા હતા

૧ નિસ્સાધનતાવાદીઓ સ્વસિદ્ધાન્તને સાચા સ્થાપે તત્પ્રાદ્ધ વૈ ધીરજભાઈનું આ વક્તવ્ય ગ્રહણે ? પૂર્વપક્ષના યથાર્થ જ્ઞાનાનન્તર જ ઉત્તરપક્ષ સુદૃઢ થઈ શકે છે

શાસ્ત્રી ચીમનલાલનું ભાષણ

તે પછી શુ. ૨ શાસ્ત્રી ચીમનલાલે શ્રીપુસ્તોત્તમજીમહારાજને વિદ્યાગ્રંથલુક્યે પ્રકારે કર્યું તેનું ફટલુક વિવેચન કર્યા પછી જણાવ્યું કે તેઓશ્રી પાલખીમાં પધારતા ત્યાં પણ અન્યોની આદરિત્વ કર્યા કરતા, અને તે પાલખીમાં પુસ્તકોનો વિશેષ ભાર ન થાય તે માટે ખામ ઝીપ્પા અક્ષરે વિખિત પ્રતિ પોતા પાસે રાખતા હતા પરદેશમાં પધારતા ત્યાં પણ બીજા સામાનના ગાડા ગખાને બદલે હસ્તવિખિત અન્યોના ક્યારેક વીસ જેટલા ગાડા પોતાની સાથે રાખતા હતા, એટલી તેમની રચિ વિદ્યા પ્રતિ હતી બાપમાં શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો અને શ્રીગુમાધજીનો ભાગ પહેલવહેલા પૃથક્ તેઓશ્રીએ જ કર્યો અને તે કાર્ય તેમણે બન્નેની ભાષાએથી જ અપૂર્વ કર્યું શ્રીપુસ્તોત્તમજીમહારાજ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની સાતમી પેઢીએ હતા, કે જે માત પેઢીમાં પણ શ્રીગુમાધજી શ્રીગોકુળનાથજી અને શ્રીહરિરાયજી ઇત્યાદિ પણ પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન થયા જ હતા શ્રીપુસ્તોત્તમજી પોતાના અન્યની જ નહીં પ્રતિઓ કરાવતા તેમની એક આપાસેનીવાના શ્રીવિઠ્ઠલરાયજી ઉપર મોકલતા એક પોતાની પાસે રાખતા, અને એક કોઠ પણ એક પાત્ર જે મતરો તો તેને હાન યગ્તા ઇન્દ્રિયાશ્વરિનિઘ્ન વિષે આચાર્યશ્રીના વચનપરની તેઓશ્રીની ટીકા વાચનારને સ્પષ્ટ થશે કે આપ નીતિના મહાન શિક્ષક હતા, તેમની આપાસેની હાનની વૈજ્ઞાનિક ગેનીને પણ ટંગ મારે એવી સમીક્ષામયી હતી

વૈ વાડીલાલ નગીનલાલ શાસ્ત્રી

વૈ વાડીલાલ નગીનલાલ શાસ્ત્રી શ્રીપુસ્તોત્તમજીમહારાજને શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અને શ્રીગુમાધજીના ટીકામર 'તરીકે' જોનખાવતા તેમના સ્વતંત્ર અન્યોના નામ આપ્યા હતા તેઓશ્રીએ શ્રીમદ્દાચાર્ય-ચરણને શરણ માનીને અન્યોનું અધ્યયન કરામાં સ્વમાર્ગનો ઉત્કર્ષ મા યો હતો સતની અપેક્ષામાં પણ ભગવત્તિઠ જાન ઉપર બાળ મૂકીને જ્ઞાનાવિશિષ્ટ ધર્મસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણના જ વરણમાં એમણે પુષ્ટિમાર્ગના ફલનો પ્રકાર મૂક્યો હતો આપણો ભાગ શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે, એટલું જ નહિ પણ ભગવાને શ્રીમુખે મંદ્ય છે તેથી આપણો સમ્પ્રદાય એકકાલાવચ્છેદે લોકવેદ-તીત અને વેદમૂર્ધન્ય પણ છે પુષ્ટિમાર્ગમાં સૈવ શ્રીનાથજીનું સ્વરૂપ કાળભેરની અત્યંત મિત્ર જ છે એમ સમજાવવા બન્નેના ચિત્રો સમાને દેખાડ્યા પછી શ્રી આચાર્યચરણના અનન્ય શરણે સ્થિતિ કરીને રૂપસેવા અને નામસેવા ઉભયે પણ આનંદનો અગ્રદ વૈ વાડીલાલનામાઈએ કર્યો હતો

વૈ સુન્દરરાવ મણિલાલ વજીનનાએ 'પ્રસાદના ટોપના'નો અર્થ 'કૃપારૂપ પ્રસાદે સિદ્ધ થયલા અન્યોના પટારાના પટારા' એવો કર્યો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે આચાર્યશ્રીના અન્યોની ટીકામાં તેમનો 'પ્રમથ' અન્ય સર્વોત્તમ જ છે વારવાર નૃસિંહમદત્તરનો પણ ઉપન્યાસ એઓશ્રી ડ્રે છે આ સમ્પ્રદાયના વિદ્વાન ગોસ્વામીઓમાં એમનું સ્થાન અત્યંત છે 'જૈમિનિ ભાષ્ય' ઉપર પણ એમનું વિવરણ છે ન્યૂન પદ્ધિતઓ ગોધી આપીને તેમ જ ગેનીએ દર્શાવીને શ્રીપુસ્તોત્તમજીએ પોતાની સમીક્ષાશક્તિનો માક્ષાકાર એમના વાચકોને પ્રાપ્ત છે એમના દૃષ્ટાન્તો પણ સગ્લ અને સમજી શકાય તેવા હોય છે શ્રીગુમાધજીનો શ્રીમાગવતાર્યપ્રકાશ અપૂર્ણ હતો ત્યારથી તેઓશ્રીએ 'આવરણમુદ્' સમાપ્ત કરીને 'યોજના' નામનો અન્ય મ્યો 'ઇન્દ્રિયાશ્વરિનિઘ્ન' ઉપરની ટીકા કરીને વિષયની પૂરી નિન્દા કરીને રસનો અને વિષયનો બે તેમણે દર્શાવ્યો છે 'ભાગવતશૃંગારનિરાસવાટ' અન્ય લખીને એઓશ્રીએ બાપત ઓપદેવકૃત નથી પણ શ્રીશૃંગારચાર્યના પણ પરમગુરુ ગોડપાદાદિએ પણ તેનો ઉપન્યાસ કર્યો છે એમ મિદ્ધ કર્યું છે સાદરવૃત્તિમાં પણ ભાગવતનો ઉપન્યાસ કરેનો દેખાય જ છે શ્રીકૃષ્ણના નિરોધાન પરીતરત જ નામરતિશાસ્ત્ર આ શ્રીમાગવતરૂપ સૂરનો પ્રસાદ થયો છે એમ શ્રીપુસ્તોત્તમજીએ બહુ સમન પ્રમાણેથી સિદ્ધ કર્યું છે, અને તેથી આપણું કર્તવ્ય છે કે એમના અન્યરૂપ તિથિનું અધ્યયનરૂપ ચરણલુ કરવું

વૈ સુન્દરરાવે તેનું આપણું નીચે અમરશ આપતામાં આવે છે

સુન્દરલાલ મણિલાલ વકીલના

શ્રી ૫ પલ પલ શ્રી સું

માર્ગ.

પૂજ્ય મહાપતિમહોદય તથા પરમભાગ્યવાન વૈષ્ણવો,

દશદિગ્ગન્તવિજયી ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીના સમ્મન્ધમાં મને પ્રમુખ વે શા સ શાસ્ત્રીજી મમના તરફથી મારું મન્ત્રણ થયું છે તે જણાવવાની આજ્ઞા થઈ છે તો મારે આપની સમક્ષ મારા વિચારો સદ્સેવમાં જણાવવા જોઈએ અત્યંત ગોચરીય રીતે છે કે જનસમાજ એવું માને છે કે 'પુષ્ટિમંત્રપ્રદાયમાં મહાપ્રસાદ તથા ઠોરપુરીના ટોપલા વિના બીજું કંઈ દેખાતું નથી' આવા જનમમાજને પણ ઉત્તર આપવાને દશદિગ્ગન્તવિજયી ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી-કે જેઓશ્રીનો પ્રાકટ્યોત્તમ ઉગરવાને અત્યંત આપણે અત્યંત મહત્વા ધીએ-તેઓશ્રીએ પોતે પેતાના નવનક્ષત્ર પુર સરકૃત મહિય વારમાં આપીને આપણને તેવા દુર્વાદીઓનો પક્ષ નિર્બલ કરવાનું 'મામર્થ્ય' આપ્યું છે દશદિગ્ગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યો એટલા જના વિમુક્ત અને ગદ્ગદ છે કે તેની જ્ઞાનશક્તિથી પરિપૂર્ણ માહિત્ય આધુનિક સમયમાં કોઈ પણ વિદ્વાન લખી શકે એમ નથી એમણે રચિત અન્યુ માપ નવનક્ષત્ર શ્લોક અર્થાત્ નવમહાભારતજેટલું છે એમના તેમજ અન્ય ગોસ્વામીના અન્યો આપણી સમક્ષ હાલ જાહેરમાં પ્રકટ થયેલું અન્યપ્રદર્શન બતાવે છે, તે ઉપરાંત પણ એટલા બધા છે કે આપણે જનમમાજને એમ બતાવી શકીએ કે પુષ્ટિમંત્રપ્રદાયમાં મહાપ્રસાદનો ટોપના છે એટલું જ નહિ પણ તેની બીજી ટોપનેટોપના બંનેના અમૂલ્ય હીરા જેવી અન્યો પણ વિદ્યમાન છે શ્રીપુરુષોત્તમજી પોતે એક મહાધુરન્ધર વિદ્વાન હતા એમના અન્યો વાચકોમાં આવે છે ત્યારે મારા જિજ્ઞાસુ શિષ્યને તો આવશ્યક અન્ય સર્વ શાસ્ત્ર જેવા કે અન્ય સર્વ આચાર્યના વેદાન્તમાળ્યો, પૂર્વમીમાંસા, આકરણ્ય, વૈશ્વક, ન્યાય, સાંપ્રદાય, વૈશેષિક, જ્યોતિશાસ્ત્ર, નાટ્ય-શાસ્ત્ર, મહાકાવ્યશાસ્ત્ર હતાંકિ સર્વ જ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો પડે છે શ્રીમદ્વનમઆચાર્યજીના શૂદ્ર તથા મનિ વચનમૃત સમન્તવામાં તે સર્વ વાક્યો ઉપનિષદ વેદ ગીતા શ્રીમદ્ભાગવત તેમ જ અન્ય પુરાણમાંથી તેમ જ બીજા પણ સર્વ રચનાથી અભ્યાસ તથા શ્લોકના અડક માથે ટાકી આપે છે, અને જિજ્ઞાસુ વાચકને યુક્તિપુર સર શ્રીમદ્વનમઆચાર્યજીના તે વાક્યોનું સ્વારસ્ય મચોટ રીતે સમજાવે છે આધુનિક સમયના વિદ્વાનો જેમ Index lemmingની પદ્ધતિએ પોતાના પ્રમાણુતાકોમાં આ અભ્યાસમાં અને આ અન્યમાં છે તે ગોખી આપે છે તેમ શ્રીપુરુષોત્તમજી પણ પોતાના વાક્યોમાં આ અન્યમાં આ અભ્યાસમાં કયા પ્રમાણમાં અને કયા અભ્યાસમાં છે તેનો પણ ઉપન્યાસ કરી દે છે જેથી અપણુદિના અને અપણુપ પણ વાચકનો સમય બચે છે અને તેની મદદ હોય તો તે તે અન્ય પાસે રાખીને પણ પૂર્વાપર સમન્ધ તે સમજી શકે છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની સૈવી વિદ્વત્તાથી સમ્પૂર્ણ છે કોઈ પણ વિદ્વાનના દમ્તમાં એમનો અન્ય જાય તો તે અન્યની બાણ પૂર વેગથી તેના મગજમાં પહોંચે છે. શ્રીપુરુષોત્તમજી પોતાનું રમ્ત ય શાસ્ત્રીય રીતિએ સમજાવે છે શ્રીપુરુષોત્તમજીનો અભ્યાસ એમના પોતાના જગાનામાં કે જ્યારે જાપવાની આ ન હતી અને પરતકે દમ્તમિષ્ણિત દોષ દુર્લભ હતા

તથા પ્રથમ હાજના પશ્ચિમના વિદ્યાર્થી. વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિને ટકા માટે એવો હતો એ કંઈ જોડું. તેનું આશ્રય નથી કંઈ પણ સિદ્ધાન્ત મોટા લોકોનો છે. ગાંધી બુદ્ધિમા ઉતરે કે ન ઉતરે તો પણ સીકારી જ લેવો એવું પોને માનતા ન હતા, પરંતુ તે સિદ્ધાન્ત શાસ્ત્રીય રીતે - પ્રમાણપુરસ્કર કેમ મમજી શકાય અને બીજાને કેમ સમજાવી શકાય તેનો સમજ પ્રયામ કરતા એમ એમના અન્યો સિદ્ધ કરી આપે છે. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના પ્રત્યેક અન્ય ઉપર પોને સુવિન્ન પ્રમાણપુરસ્કર દીકાઓ હાજી છે, એ દીકાઓમાં શ્રીપુરુષોત્તમજી કવચિત્ એમ જણાવે છે કે "અહીં મૂલ અન્ય તુટિત છે, અહીં લેખકના દોષને લીધે પટ્ટિત જતી રહી છે, અહીં મૂલ અન્યની પટ્ટિતઓ ઉપગાપરી લેખકના બમને વીધે જખાઈ ગઈ છે, મૂલ અન્ય શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનો છે તથાપિ અહીં શ્રીપ્રભુચરણ શ્રીગુમાજીનો ભાગ લખવામાં આવ્યો છે એમ દિશે છે, અહીં ઉપનિષદના વાક્યમાં શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ દક્ષિણના પંડિતોમાં પ્રચલિત દ્રવિડ પાઠ સ્વીકાર્યો છે, વધારે ઉપનિષદની પ્રચલિત પ્રતિમા એ પાઠ નથી", ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. એટલું જ નહિ પણ શ્રીપુરુષોત્તમજી શ્રીમદ્વાપ્રભુજીના જૈમિનિભાષ્યમાં તથા પદાવલમ્બનઅન્યમાં તેમ જ અન્ય અન્યોમાં મૂલ અથવા કવચિત્ તુટિત થતો હોય તો પોતાની 'પ્રકાશ' નામની દીકામાં પૂર્વાપર સમ્બન્ધ ધ્યાનમાં લઈને શ્રીમદ્વાપ્રભુજીનો તુટિત ભાગ શું હશે તે પ્રામાણિક દૃષ્ટિથી ખોલવાનો પ્રયાસ કરે છે અને અન્ય અમૂર્ણ કરવા આવશ્યક સંકલ્પના પણ ચોજી આપે છે. શ્રીપુરુષોત્તમજી સામ્પ્રદાયિક સિદ્ધાન્ત સમજવામાં કવચિત્ એવા તો અર્થમાન્ય દૃષ્ટાન્તો આપી દે છે કે જેથી પ્રાકૃત લોકો પણ એમના સિદ્ધાન્તનું રહસ્ય સત્તર સમજી શકે છે જેમ કે પુષ્ટિમાર્ગ શાસ્ત્ર દૃષ્ટિથી સિદ્ધ થાય છે એટલું જ નહિ પણ લોકો પોતાના વ્યવહારમાં પણ તે માર્ગ સ્વીકારે છે આ રહસ્ય સમજાવવા શ્રીપુષ્ટિપ્રવાહમર્્યાનઅન્યના પ્રકાશમાં પોતે એક દેવાળીઆનું દૃષ્ટાન્ત આપે છે, દેવાળીઆએ લેણદારોના પૈમાં સામેમાંથી લીધા હોય છે અને આપી શકતો નથી, તેથી લોકો તેની પાસેથી રૂપીઆની જે આપી પણ લઈને તેની સાથે માડવાવ કરે છે અરે! તદ્દન અશકત અને નિર્ધન હોય તો પોતાના લેણાની પાઈ પણ લેતા નથી, તેને એમ નથી કહેતા કે 'તે અમારા પૈમાં લીધા છે તેથી પૂરેપૂરા આપ', પણ તેના ઉપર કૃપા કરી તેને દેવામાંથી મુક્ત કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ હાલની બ્રિટિશ સરકાર નિરાધાર દેવાળીઆને નાદાર કોર્ટનો આશ્રય આપી દેવામાંથી મુક્ત કરે છે, જે લોકો નાદાર તથા લોકો લેણદારો પણ વ્યવહારમાં જમાડવાનો વિચાર કરતા નથી પરંતુ અન્તે અશકત નિર્ધન દેવાળીઆ ઉપર કૃપા જ કરે છે તો અંખિત વિચારના પ્રભુ બગવાત શ્રીકૃષ્ણ નિમ્નશ આજી જીવ ગમે તેવો દુષ્ટ હોય અને કંઈ પણ પ્રયત્ન પુણ્ય ન કરતો હોય તો પણ તેવા દુષ્ટ જીવ ઉપર કૃપા કરે અને તેનો પણ ઉદ્ધાર અભિલાષિન કમી દે એમાં શું આશ્ચર્ય? વેણુવો? શ્રીપુરુષોત્તમજીના સમયમાં આધુનિક નાદારનો કાયદો હશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે, તથાપિ શ્રીપુરુષોત્તમજી કંઈ અપૂર્વ તથા નવીન દૃષ્ટાન્ત આપી પુષ્ટિમાર્ગનો સિદ્ધાન્ત જનસમાજને સમજાવે છે! આથી સિદ્ધ થય છે કે શ્રીપુરુષોત્તમજીનો અભ્યાસ તથા એમના અન્યો Scientific અર્થાત્ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી પરિપૂર્ણ હતા.

શ્રીપુરુષોત્તમજી 'આપ્રકાશ' નામના પોતાના અન્યમાં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના અન્ય ભાષ્યકારોના તથા અભિપ્રાય છે તેમાં શા હોય છે, તેઓ શી રીતિએ અને કયા પર્યાન્ત આપણને મક્કતા આપે છે તથા આપણા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી તેમનાથી શા માટે જુદા પડે છે એ સર્વ પ્રમાણપુરસ્કર શાસ્ત્રીય રીતિએ સમજાવે છે. હુકમાં દશદિગન્તવિજયી ગૌરનામિશ્રીપુરુષોત્તમજીને અથવા પણ પ્રકટ થાય તો દુનિયાના વિદ્વાનો તેમને અગ્રગણ્ય ધ્યાન આપ્યા વિના રહે નહિ જ નીતિ તથા ઇન્દ્રિયવિજયની બાવતમાં શ્રીપુરુષોત્તમજી એક Strict disciplinarian હતા અર્થાત્ પોતાના અનુયાયીને સરજી નીતિમય પવિત્ર અને ભક્તિમય જીવન આચરણમાં મૂકવાનો ઉપદેશ આપતી.

કરતા હતા. શ્રીપુરુષોત્તમજી નિઃસારસાત્મક ભક્તિમાર્ગ 'નિન્દાય' નહિ તેને માટે પોતાના અનુમાર્મી એને રસ અને રમાભામનું નારતમ્ય સમજાવતા. શ્રીપુરુષોત્તમજી અપાટ આજ્ઞા કરે છે કે 'લૌકિક નાયક વા નાયિકાના શૃંગારરસ સર્વથા નથી તેમા રસ નથી પણ રસાભાસ છે તેથી તેના લૌકિક નાયકનાયિકાના ગમ શોધવાનો મિથ્યા પ્રયામ કરીને તમારા અલ્પ પણ અમૂલ્ય આયુષ્યનો અને ભગવદ્દત શક્તિઓનો વૃથા વ્યય કરશો નહિ, જો તેમ કરશો તો તમે તમારા પુરુષાર્થથી બ્રહ્મ થશો અને ભગવાનથી દૂર થશો, રસતુ સ્વરૂપ ભગવાન છે, રસના ભોજના પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર, છે. રમ-સામગ્રી તથા રસભોગ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને છાજી શકે આપણા જેવા તુચ્છ પામર જીવો લૌકિક નાયકનાયિકામા રસ પ્રાપ્ત ન કરતા રમાભાસમાત્ર પ્રાપ્ત કરીને કેવલ સ્વાર્થથી બ્રહ્મ જ થાય છે, શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના તત્ત્વાર્થદીપનિશ્ચન્દના સર્વનિર્ણયપ્રકરણમા શ્રીમદ્વાચાર્યજી એવી આજ્ઞા કરે છે કે "શક્યનુસાર સ્વધર્માચરણ, વિધર્મથી નિવર્તન, અને સર્વથા ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વનો સારી રીતિએ વિનિમ્બદ આ ત્રણનો સર્વથા ત્યાગ ન કરવો, વૈરાગ્ય અને પગિનોપનો ત્યાગ મર્વથા ન કરવો, જો ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વનો નિમ્બદ કરનામા આવે તો જ બ્રહ્મ દેશની-ભગવત્સ્વરૂપની-પ્રાપ્તિ થાય છે, આ ત્રણનો તો કીકાર્થે પણ ત્યાગ ન કરવો." આ વચનામૃતનુ વિવરણ કરતા શ્રી પુરુષોત્તમજી પોતાની 'આવરણબદ્ધ' નામની ટીકામા લખે છે કે "જો અનિષિદ્ધભોગ છે તે પણ ઇન્દ્રિયને તૃપ્ત કરવાને કર્તવ્ય નથી પરંતુ મેનામા બાધકમૂલ જે કામ છે તેને નિવૃત્ત કરવાને જ કરવાનો છે, ભગવદ્ભક્તે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે જેઓ સમદ્ધ છે, મહાયોગવાન છે, અને મુગ્ધતા વિષયમા ચતુર છે તેના ઇન્દ્રાદિ દેવતાઓની મમાનતા હુ તુચ્છ જીવ ક્યાથી કરવાની હિમ્મત ધરી શકુ ! ક્યા તેમનુ સામર્થ્ય અને ક્યા મારું સ્વરૂપમામર્થ્ય ! મારા જેવા તુચ્છ જીવનો ભોગ કેટલો અને કેવો તુચ્છ હોઈ શકે ! મારી તે કેવી નાયિકા હોઈ શકે ! અને મારા તે સુરતવિષયના શા ઉપકરણ હોઈ શકે ! એ તુચ્છ નાયિકામા, તથા ભોગાદિમા આસક્ત થઈ મ્હારે મારો પુરુષાર્થ શુ કરવા નષ્ટ કરવો જોઈએ ! " પુરુષ " શબ્દનો અર્થ " નરક " થાય છે ચોક્ષિત્ શબ્દે પણ વિશેષે કરીને તે જ " નરક " અર્થ કથાય છે સ્ત્રીઓ શાનાટકતુ હૃદય છે-શાલાટકની માફક ફરે છે એવા લૌકિક શ્રીપુરુષ નાયકનાયિકાના કામવિષયમા સુખાનુભવ થાય એ તો બાન્ત જીવના અનુભવસમાન છે, કાગળ કે અગ્ને એ ગમાભાસમા સુખ નથી એ પ્રકારનો બાધ તો ઉભય કામુકને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થઈ જાય છે એવા લૌકિક કામનુ ફન સસાર ઉદ્ભવે છે અને એ સસાર દુ ખમય છે એ પણ સર્વ-મન્ય સિદ્ધાન્ત છે " લૌકિક કામવિષયમા ભગવદ્સસમ્બન્ધનો અભાવ છે ઘેણુગોત્રના પ્રારમ્ભના શ્રીસુખોદિનીજીમા શ્રીમદ્વ-નમાચાર્યજી કહે છે કે " આસક્તિની પૂર્વે પ્રેમ છે, તે પ્રેમ પણ દરિ ભગવાન પોને જ-અન્ય લૌકિક નાયક નહિ-કરે છે અને પ્રેમના ઉદ્બોધક પદાર્થો પણ દરિ પોને જ કરે છે અન્ય કેમ પણ (લૌકિક નાયકાદિ) કરી શકતા નથી " આ કારિકા એમ સ્પષ્ટ પ્રતિ પાત્ર કરે છે કે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિના અન્ય લૌકિક નાયકાદિ જે પ્રેમના ઉદ્બોધક થવા જન્ય છે તો તેથી સર્વથા ભગવ-ભાવની ઉત્પત્તિ થતી નથી જો લીલાસ્થ ભગવદીયની પણ આવી દશા છે તો ઈદનીન્તન તુચ્છ જીવની માત્ર તો દૂર જ રહી લૌકિક ભોગ સચિદ્ધ છે, અલ્પ છે, અને થાતક છે, તેથી એનો ત્યાગ કરવો," એથી નિદ્ધ થય છે કે ભગવદ્દીનાના દૃષ્ટાન્તને અનુસરીને જે લોકો અન્ય જીવોને લૌકિક કામવિષયમા પ્રવર્તાવે છે અને પોતે પણ તેમા પ્રવૃત્ત થાય છે તેવા સર્વ જીવોને ભગવાનથી વિમુખ અમન્ટવા અને તેમનો સર્જ સર્વત ત્યજીને સર્વ ઇન્દ્રિયનો નિમ્બદ કરવો જોઈએ આ રીતિએ અને કિકભગદ્વિષયક રમમાર્ગ અને લૌકિક રસાભામનો જે મદાન બેદ છે તે સમજવાને અને તદનુમાર સર્વેન્દ્રિયનો વિનિમ્બદ કરવાને નિઃ મમપ્રદાપના સર્વ અનુયાયીઓને તેમના કલ્યાણને અર્થે જ શ્રીપુરુષોત્તમજી એક સખ્તમા સખ્ત ધર્માચાર્યત્વે આજ્ઞા કરે છે શ્રીપુરુષોત્તમજીના ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કરો અને ન થઈ શકનો હોય અભ્યાસી શાસ્ત્રિવર્ગ તેમ જ યુનિવર્સિટિના સરજૂત સાથે ઉત્તીર્ણ ગ્રેન્યુએટનો સમાગમ કરો, અને તેમને તેમના અભ્યાસમા ઉત્તેજન આપો -

૧. ૧. ખીજી ખેતી જ્ઞાન એ છે કે આપણે આધુનિક સમયમાં નિરંતર શ્રીમદ્ભાગવતનો નિરંતર પાઠ કરવાની તથા તેનો અર્થ સમજવાની શ્રીમદ્વાયાર્થચરણની આજ્ઞા ઉત્તર કરીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ માલન રસાભામ સાહિત્ય વાંચીએ છીએ અને આપણા અમૂલ્ય વૈષ્ણવ મનુષ્ય-દેહનો અપયોગ કરીએ છીએ શ્રીમદ્વાનમાયાર્થજીની આજ્ઞાને અનુમગ્ધાને આપણે સ્વરૂપસેવા તથા નામસેવા ઉભયે કરવાની છે સેવારસ તથા કથારસનો આસ્વાદ લેતા આપણે શીખતું જોઈએ રાત્રિના સમયમાં કથારસનો આસ્વાદ કરવાને શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રના અર્થને સમજાવે એવી શ્રીમદ્વાનમાયાર્થજીની શ્રીસુખોદિનીજી દીક્ષા પ્રતિદિન વૈષ્ણવસમાજમાં વ્યાપી જોઈએ એ શ્રીસુખોદિનીજી અન્ય બાળ્યજેવો રમ્ય છે અને દુર્બોધ પણ છે, તો તેના અર્થ સમજાવે એવું શ્રીમત્ પ્રજ્ઞ ચરણ શ્રીગુ સાઈજી, શ્રીગોકુર્નાપજી શ્રીહરિરાયજી તથા શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રકાશ લેખ ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારનું સાહિત્ય બરપૂર છે તે મર્ત સાહિત્યસામગ્રી આપણે પ્રાપ્ત કરી, એકત્રિત કરી, તેનું સુંદર મુદ્રણ કરી, વૈષ્ણવ સૃષ્ટિમાં તેનો સુપ્રસાર કરવો જોઈએ એ ઉપરાંત શ્રી સુખોદિનીજીને અનુસરતું શ્રીમદ્ભાગવતનું બાપાંતર શ્રીસુખોદિનીજી તથા તેના સાહિત્યનું બાપાંતર પ્રત્યેક રક્ષકનાર યત્ન જોઈએ આ નામસેવા ઉપાડી લેવાને સાંપ્રદાયિક શાસ્ત્રીઓ, શ્રેણ્યુઓ તથા ધનાઢ્ય શેરીઆઓ તત્પર થશે એમ આશા રાખું છું શ્રીમદ્ભાગવત શાસ્ત્ર એક કપોતકલ્પિત પુરાણ બોધદેવે રચ્યું છે એવી માન્યતા તો હવે તદ્દન અસત્ય છે એમ સિદ્ધ થઈ ગયું છે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર એનું કપોતકલ્પિત હોત તો શ્રીમદ્વાનમાયાર્થજી ઉપરાંત તેમના પૂર્વના પણ વિષ્ણુસ્વામી મધુરાયાર્થ રામાનુજયાર્થ તથા શ્રીધરાદિ બાવન દીકાકારો એવા ગણાટક પુરાણ પછાડી પોતાનું અમૂલ્ય આયુષ્ય વ્યતીત કરત નહિ શ્રીમદ્ભાગવત એવું કપોતકલ્પિત નથી એ શાસ્ત્ર એવું તો કહિન છે કે કોઈ પણ સમર્થ વિદ્વાનની પરીક્ષા એ શાસ્ત્રમાં થઈ શકે છે શ્રીમદ્ભાગવતમાં વેસ્તુતિનો ભાગ એવો તો કહિન છે કે તે સમજાવવામાં બંનમયા વિદ્વાનો ભૂન કરે કે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રમાં વેદના, ઉપનિષદના, ગીતાના તથા અન્ય શાસ્ત્રના અક્ષરશ્ચ વાક્યો, શબ્દો અને આખ્યાનો મની આવે છે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદવ્યાસ જીનો અન્તિમ ગ્રંથ છે, અને તેમાં વેદવ્યાસજીએ પોતાની અખૂટ જ્ઞાનશક્તિ સયોજી દીધી છે એ શાસ્ત્રથી જ ઉચ્ચકોટિના તેમ જ સ્ત્રીશૂદ્રદિ નીચ કોટિના યાવન્માત્રજીવનો ઉદ્ધાર થઈ શકે છે એવો કરણાયુક્ત ગ્રંથ શ્રીવેદવ્યાસજીએ કવિયુગના જીવોના કપાલને અર્થે પ્રકટ કર્યો છે એ ઉત્તમ શાસ્ત્રનો સમ્મન્ધ કોઈ પણ રીતે જીવને થાય તો યથાકથગિયત્ તેજીવ સસાર તરવા સમર્થ થશે એમ સમજી શ્રીમદ્વાનમાયાર્થજીએ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર ઉપર સંપૂર્ણ પરિકામ લીધો છે, અને શ્રીસુખોદિનીજી ઉપરાંત શ્રીમદ્ભાગવતાર્થ નિમન્ધ, ત્રિવિધવીનાનામાવધિ, શ્રીપુરુષોત્તમસદ્ભાવનામ, શ્રીમદ્ભાગવતપુકમલિકા ઇત્યાદિ અનેક નાના મોટા ગ્રંથો રચ્યા છે, કે જ્યાં ગમે તે કક્ષાનો ન્દાનો વાંચોટો માણસ અજ્ઞાની વા પડિત શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો સમ્મન્ધ પ્રાપ્ત કરે અને એ શાસ્ત્રના સમજાવી પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે તેથી જ શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ ન સમજાય તો પણ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો પાઠ નિરંતર નિયમપૂર્વક આદરમહિત કરવાની આજ્ઞા કરે છે શ્રીવદ્વાનમાયાર્થજીની એ આજ્ઞાનું પશ્ચાત્ત આધુનિક વૈષ્ણવ સૃષ્ટિમાંથી કેળા કરે છે । અરે પાઠ કરવાનું તો દૂર રહ્યું પણ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો મૂલ ગ્રંથ આપણા સંપ્રદાયના પાઠ સાથે આપણે અણપિ-પર્યન્ત મુદ્રિત પણ કરાવી શક્યા નથી એ આપણું દુર્ભાગ્ય છે । કરું ન થાય તો શ્રીમદ્ભાગવતનો મૂલ ગ્રંથ જેવો મને તેવો આપણે આપણા પુસ્તકાલયમાં પધરાવી તેની મેવા કરવાનો તથા તેનો યથાશક્તિ પાઠ કરવાનો નિયમ કરવો જોઈએ વેદસમિત શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રને વેદસદા વેદવ્યાસજીએ નથી આપી, તેનું કાચું એટલું જ છે કે પોતાના પછી યનાગ આસુગ્યામોદ કરનારા પુદ્ગલતારમાં એ શાસ્ત્ર પણ કુપિત ન થઈ જાય પુદ્ગલગવાને

સર્વ વેદદિ શાસ્ત્રનો ઉપદેશ કર્યો, પણ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનું જોને નિગમરુપ કમું જાણે, કાગળ કે તે એમ સમજતા હતા કે એ જ પુરુષ એવું છે કે જેના આશ્રમે કવિયુગમા દેન જીવ તરી જશે એ વેદવ્યામજીએ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનું વેત્ત મુકનકળે કહી દીધું હોત તો વેદના નિરાકરણે એ શાસ્ત્રનું નિગમરુપ પણ બુદ્ધાવેતારમા યદ્ય ગયું હોત અને કવિકાલમાં તરવાનું એટલું એક સાધન પણ ચાલ્યું ગયું હોત, યદ્યપિ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદરુપ છે તો પણ વેદવ્યામજીએ આ ઉદ્દેશથી એ શાસ્ત્રને 'વેદ' એવી મંત્રા આપી નથી એ શાસ્ત્ર નિગમકપનરુપ ગણિત કૃત છે, અને એ શાસ્ત્ર વ્યાસજીને એટલું બધું સન્તોષપદ થયું હતું અને પ્રેમ થયું હતું કે પોતાના પુત્ર શુન્દેનજીને અતિપ્રેમ વસ્તુ તરીકે વારસામા એ શાસ્ત્ર પોતે બજાવ્યું હતું, અને શ્રીશુકદેવજીએ કવિકાલમા નિગદ્ય કરણ્યાર્થ પરીક્ષિતને કહ્યું હતું શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદના અર્થનું ઉપજૂદ્ધરુપ છે વેદના તથા ગીતાના અર્થનું ત્રિપુત્રીરુપ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર કહે છે 'અ' અને 'અર્થ' વેદને બધ થાય છે કે આ જીવ પોતાની મન્દમનિને ક્ષીરે માગ સત્ય અર્થનો અનર્થ કરશે, તેથી હે ઋષિમુનિઓ તમે મારા અર્થનું વિપુત્રીરુપ પ્રતિદાસ તથા પુગણાદિ શાસ્ત્રની મદાયથી કરજો' એ સિદ્ધાન્તને અનુસરી શિષ્ટ આચાર્યો વેદના અર્થનું ઉપજૂદ્ધરુપ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રથી કહે છે આવા અત્યુત્તમ અને અપૂર્વ તથા વેદવ્યામના પણ અન્તિમ તથા પ્રેમક અન્યનું સ્ત્રેત્રન શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીની આજ્ઞાને અનુસરી આપણે કરીશું તો આપણે અવશ્ય જૂથાર્થ યદ્યપિ પોષ પત્ર તથા અન્ય મનિન માદત્ય વાચનામા આપણે આપણો અમૃત્ય સુમય વ્યતીત કરશે તેના કરતા શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનું તથા શ્રીમદ્વાચાર્ય-ચરણના મન્યોનું જે આપણે પરિચીનત કરીએ તો આપણું કેટલું બધું સદ્ભાગ્ય થાય!

૩૧. દેવીદાસ માધવજી

જ શેક દેવી મા માનજી જે પીએ આમ્રદાયિક સાહિત્યની વિશાલતા ઉપર બાર મુકીને એ પ્રસાદ લેજાની ચોખ્ખા પ્રાપ્ત થાય એવી પ્રભુ જુપા કરે એવી કમળા પ્રદર્શિત કરી હતી

૩૨. હરિકૃષ્ણશાસ્ત્રી

૧ વૈ હરિકૃષ્ણશાસ્ત્રીએ મગ્ગદાય હવે સુપુત્રિમાથી જાગૃત યવા-માડ્યો છે, અને નામસેવાના આમદી શ્રીપુરુષોત્તમજી છે એમ જણાવી મ્હુ કે 'પ્રકાશ' ઉત્તમોત્તમ હોઈ કાઈ પણ વાતનો પરામર્થ કરવા સમર્થ છે 'પ્રસ્થાનરત્નાકર' મા તેઓશ્રીએ દર્શનમાત્રની સમીક્ષા કરીને શુદ્ધાદૈત અહત્તદ સર્વોત્તમ છે એમ તારતમ્યપૂર્વક સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે ઉક્ત શાસ્ત્રીએ શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીવિપવિણ્ણી આખ્યાયિકાનો અર્થ કરી આપ્યો હતો.

શ્રીદીક્ષિતજી.

૧ શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજના લાવમાવા વિ શ્રી દીક્ષિતજીએ શ્રીપુરુષોત્તમજીને વન્દન કરી જણાવ્યું કે શ્રીમદ્વાપ્તજીના અને શ્રી ગુમામજીના મન્યોનું અભ્યયન શ્રીપુરુષોત્તમજીની પ્રણાલિકાએ પ્રમાણપૂર્વક કરીને શ્રીહરિરાયજી આદિએ કરેના આત્મક મન્યો હન્યમા પધરાવીને વૈષ્ણવોએ જૂથાર્થ થયું-પડે છે જ્ઞાકજ્ઞાનન્દનુ ઐતિલ્ય પણ કથીને આ વિ બાવમાવાએ ઉપસદાર કર્યો હતો.

શ્રીવલ્લભલાલજી

૧ શ્રીરણુઝોડલાનજી મહારાજના લાવમાવા વિ શ્રીવલ્લભલાલજીએ ચતુ શ્લોકીનું આખ્યાન કરીને શ્રીકૃષ્ણનું સેવાસ્મરણ એ જ વૈષ્ણવોનો ધર્મ જણાવ્યો હતો.

૧ વૈ નારણદામ સાગાણીએ મત્યને પ્રકાશમા આજુરા વૈષ્ણવોએ વ્રત લેવાનો આમ્રક કર્યો હતો.
૧ રણુઝોડલામ ચરજીવનદામ પેટલાદીએ અત્યાર મુંઝી અપ્રાપ્ય શ્રીભાગવતપરની આચાર્ય-શ્રીની સદ્મમીકા તેમ જ શ્રી પુરુષોત્તમજીનાં પણ જણ પત્રો પોતા પામે હોવાનું જણાવ્યું હતું.

વે શા સ મમલાલ શાસ્ત્રીજીએ પ્રમુખત્વે કરેલો ઉપસહાર

શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજનો પ્રાકૃતગોત્તમ આપણે પ્રથમ જ વાર આ મુઆઈમાં ઉજવવાને પરિપક્વ મલ્યા છીએ, અને તમા હિમ્મત દિવસે શ્રીમાન્ ગોસ્વામીએ આ ઉપગ્રંથિત થયા છે એ આપણા અહોભાગ્ય છે આપણે અહવાદ જ નિત્ય સનાતન વૈનિક ધર્મ છે, અને એ કોઈ પણ વાકા બંધાયા હોય તો તે આપણા અખણ્ડ શુદ્ધાદૈત અહવાદ ના જ કેવલ એકદેશ છે વેદના પ્રારંભમાં મંચમાં અને અન્તમાં આહ્યોમાં કંપસૂત્રાદિમાં આરંભકમાં ઉપનિષદમાં આ અખણ્ડ શુદ્ધાદૈત અહવાદ વિના અન્ય કોઈ પણ વિપરિત નથી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પુરગોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ અક્ષરે અક્ષરે આ અહાનિનાદ કરે છે કૃષ્ણદેવાયન વેદવ્યાસ બાદરાવણ પણ અહવાદમાં એ જ મહાનાદનો ભક્તિસાધનત્વે ઉપદેશ કરીને પ્રપત્તિનો-શરણનો-સમ્મલ કરે છે, અને સર્વોત્કૃષ્ટ શ્રીમદ્ભગવત પ્રસ્થાન તો પદે પદે અનુબ્રહ્મત્મિકા પ્રાપ્તિનો જ ઉપદેશનો કરે છે

શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યના લક્ષણો વિશે વે તેનીવાલાએ અને શ્રીમદ્નૃસિંહનાચાર્યજીની નિરૂપણતા વિશે વે ધીરજ્ઞાન બાઈએ એટલું તો વિવેચન કર્યું છે કે તે વિશે વિશેષ વિવેચન ન કરતા શ્રીમદ્નાચાર્યજી શ્રીવિદ્યુદેશ, શ્રીગોવિંદેશ, શ્રીહરિગયજી ઇત્યાદિએ જે પ્રમેયાત્મક બાવ પ્રધાન મર્ગોનું નિરૂપણ કર્યું છે તે જ સિદ્ધાન્તને પ્રમાણત્વે પોષક શ્રીપુરુષોત્તમજીના અમુક અન્યોનો પરિચયમાત્ર હ આપને કરાવીશ

'બાબ્બપ્રકાશ' શ્રી પુરુષોત્તમજીનો ઉત્તમોત્તમ અન્ય છે, અને તેની ઉત્તમતા એ છે કે તેના પ્રથમ સૂત્રમાં અધિકરણમાં શ્રીમદ્નૃસિંહનાચાર્યજીના જ સિદ્ધાન્તના રૂપરીંગણુમાત્રે સન્તોષ નહિ માનતા શરૂર ભાસ્કર રામાનુજ મંવ બિંદુ અને નીનકણ્ડ એ જ દીગમરોની દીકામાંથી પણ અક્ષરશ ઉપન્યાસ કરીને તેમની સુન્દર મળીયા કરીને અહવાદનો સિદ્ધાન્ત અખણ્ડ શુદ્ધાદૈત અહવાદ જ છે એમ આધુનિક વિદ્વાનોને પણ અત્યંત આનંદશીલ ગ્રંથીથી પ્રતિપાદન કર્યું છે ઉપનિષદની દીપિકાઓ, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની-તેમના પિતૃન્યશ્રી અરવિંદ ગીતદીકાની-પરિશુદ્ધિ, બાબ્બપ્રકાશ, સુમેધિનીપ્રકાશ, આચરણમર્મ, નિમન્ધ્યેજના જમિનિસુતમાયવિચરણ પોષ્યઅન્યવિદિતિ, પ્રહસ્તાદિ-વાદ્યઅન્ય અને પ્રમથાનરતન કરે હવાઈ મર્મપૂર્ણ અન્યોમાં આ લક્ષણો કોઈ પણ વાચકને સુપ્રતીત થયા વિના રહે તેમ નથી શ્રીપુરુષોત્તમજીની શ્રુતિ કેવલ સાક્ષી હતી સામ્રાજ આરોપિત રાજસરુતિ આ વિદ્યાન્ ગોસ્વામીમાં નેશમાત્રે પણ ન હતી પ્રાપ્ત મપ્રતિનો પણ ભગવદ્વિદ્યાના પ્રચારમાં જ નેઓશ્રીનો વિનિયોગ મર્મયા આદરણીય છે, તેથી આપણા સમગ્રનાયનુ-વિશેષત આ શ્રીપુરુષોત્તમજીની શ્રેણીનુ-ભવિષ્ય અત્યંત ઉર્જિત છે એમ હ આશ્ચર્યપૂર્વક કહ્યું છું જે માર્ગ અખણ્ડ શુદ્ધાદૈત અહવાદ ઉપર પ્રકટ થયો છે, જે માર્ગ અનન્ય ભક્તિનો અત્યંત આશ્ચર્ય કરે કે, અને જે માર્ગમાં કોઈ પણ મગ્ધ ન હોય તો કેવલ પ્રભુના શરણુમાત્રને પણ ઉરદેશ છે, એ માર્ગ વિશ્વધર્મ થયા વિના સર્વથા રહેશે જ નહિ, અને તેથી આજે આજે જ આપણે એક શ્રીપુરુષોત્તમમહાસુલનુ સ્થાપન કરીએ જેમાં એક પાત્રની પણ મારે કોઈની અપેક્ષા નથી પરંતુ જેના આપે સર્વેએ આપના કાવનો ધોરણ બોમ આપીને પ્રતિનિધિાર વા પ્રતિભોમવાર, અથવા તે હિમ્મત દિવસ અથવા પ્રતિપદે પણ એ વાર અવશન શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યોનુ અધ્યયના યાપન કરવતું કે આ મળડને કયા અને કયારે મનપુ દત્તદિતો નિર્ણય કરવાને વે ધીરજ્ઞાન સાકરીઆ વે મૂલ્યદ તેવીનાયા, વે વાર્ડીનાન નગીનદામ શાહ, વે જગજીવનનાસ જોનર્નદાસ, વે જોવર્ધનનામ જમનદામ વે સુન્દરજાન મણિનાથ, વે શા સ શ્રીમનનાથ હરિશંકર અને વે-શા સ હરિકૃષ્ણ રીંગ એટલા વે ચુનો જે હ આ સત્ત્વર્થમાં નિયોગ્ય હું અને તેમને એ કોઈ પણ નહાતકની અપેક્ષા હોય તો એવા અન્ય પણ નામોની શ્રદ્ધિ કરી લેવાને આ સક્ષ્મ માર્ગએને પૂર્ણ અધિકાર પણ આપુ છું

૧ આ મહાસુલ મુમઈમાં સ્થપાયું છે એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રતિરવિવારે પૂનાથી મનલાલ શાસ્ત્રી મુમઈ આવીને અભિમાણ્યનું અને પ્રતિભોમવારે શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાચનાનું રમ્ય પ્રવચન કરે એ જસાવતા આનંદ માય છે

મારે તો અન્ય સૂચનાક્રમ અભ્યાસ નિષે કરવાનું છે એમની પ્રથમ સૂચના એ છે કે અંત-
ર્ધર્મનું અભ્યાસ પર્વાયે પ્રતિનૃતીયર્વે લઈ શકાય હવે, પણ હવેથી તો તે પ્રતિવર્ધ એમ એ
ની પરીક્ષામાં લઈ શકાય પહેલા અભ્યાસ એકતુ જ લેવાતું, બ્યારે હવે તે ધીપુરોત્તમજ્ઞના
પ્રકાશ સાથે લેવાતું છે બાપ્યપ્રકાશનું અધ્યયન તેના ગુર્જર ત્રા આફગન અનુવાદ વિના હુકર છે
તેથી પ્રથમ તો આપણે આ અનુવાદ મિદ્ધ કરવો ઉચિત છે એમ એ મા વેદાન્ત લેનાર પ્રાપ્ત
“મુદ્ધ ગોકુલજી જાલા વેદાન્ત” પારિતોષિકાર્થ પ્રયત્ન કરે છે અને શાફ્ટરવેદાન્તમાં અમુક વર્ષે જે
પુસ્તકો નિયોજ્યા હોય છે તે જ પુસ્તકો મુદ્ધ ગોકુલજી જાના વેદાન્ત પારિતોષિકાર્થ પણ નિયુક્ત
હોવાથી યદ્યપિ આપણુ બાપ્ય પ્રતિવર્ધ નિયેજ્યુ તથાપિ આપણુ અભ્યાસ લે તેવો પરીક્ષ
બાગ્યે જ આવશે, કારણ કે શાફ્ટરબાપ્યનું બાપાન્તર થયતું છે અને શાફ્ટરવેદાન્ત લેવાથી તે સ્વસ્થ
અમે શાફ્ટર વેદાન્તમાં ઉત્તીર્ણ થાય છે, અને જાવા પારિતોષિક પણ પ્રાપ્ત કરી જાય છે આ
વૈષમ્યના પ્રતિવિધાનાર્થ આપણામાંથી ધનિક વૈષ્ણવોએ અતિસત્તર એક સ્કૉલરશિપ મારે અથવા
એક પારિતોષિક મારે અમુક રકમ યુનિવર્સિટિને મોખ્યા વિના અન્ય ગતિ જ નથી, ખાતરી પરિ
તોષિક મહારાજશ્રી શ્રીગોકુલનાથજી આપે એ તેઓશ્રીને અને આપણા સમ્પ્રદાયને યદ્યપિ શોભામ્પદ
જ છે, તથાપિ યુનિવર્સિટિમાંથી પારિતોષિકનામ પ્રાપ્ત થાય નહિ તત્તરપર્ધનું અભ્યાસ લઈને
પણ ઉત્તીર્ણ પરીક્ષાને અગ્રે રાજ્યાદિમાં લાભ થવાનો સમ્ભવ બહુ જ ન્યૂન છે આ સપ્તાષ્ટ વર્ષમાં
માત્ર એક જ છાત્ર અભ્યાસ લઈને એમ એ મા ઉત્તીર્ણ થયો છે, અને તે પણ અમુક સંયોગો-
ને લીધે જ યદિ આવી જ ઉપેક્ષા અભ્યાસ મારે રાખવામાં આવશે તો મને એમ પણ મય
રહે છે કે જેમ સૈવ બાપ્ય મારે કાઈ પણ પરીક્ષા નહિ આવવાથી તે બાપ્ય અ યયનક્રમમાંથી
નીકલી ગયું, તેમ આપણા અભ્યાસનું પણ કદાચિત્ત યઈ જાય પ્રમુ આપણને જાગૃતિ આપો

ઉપકાર

પ્રમુખે પ્રત્યુપકાર માનતા જણાવ્યું કે ‘મારો ઉપકાર માનવો જો એ નહિ, કારણ કે હું તો
મારું કર્તવ્ય જ કેવલ કરું છું, અને હું સર્વ વૈષ્ણવ પાસે આશીર્વાદ યાચું છું કે મારું કર્તવ્ય
કરવાના સામર્થ્યનું દાન મને આપના આશીર્વાદથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજી કહે ’ આગવ સાવતા
પોતા ઉપર અત્યાચાર થવાની કિંવદન્તી અત્યન્ત અમન્ય જ છે એમ જણાવતા પ્રમુખે
જણાવ્યું કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી મારા મેન્ય છે અને તેમના જ વશય શ્રીગોકુલનાથજી મદ્દાગજ
હોવાથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજીદ્વારા મારો અને શ્રીગોકુલનાથજી મદ્દારાજનો સમ્બન્ધ ભાતિક વા
અનિત્ય નથી, પરન્તુ નિત્ય અને આનિદૈરિ- છે અને તેથી યત્ર શ્રીગોકુલનાથજી તત્ર ધર્માર્થ હું
અને યત્ર હું તત્ર શ્રીગોકુલનાથજી પણ એમ તમે નિશ્ચયત્વે જ માનજો, એટલું જ નહિ પણ
પ્રત્યુપકારમાં જેમ દધીચિમુનિએ પોતાના અગ્નિનો ઉપયોગ દર્શાવે દનો, તેમ જો આપણા
દેવમાર્ગના રક્ષણાર્થે આ મારા અગ્નિનો પણ ઉપયોગ થઈ શકે હોય તો તે ઉપયોગ કરવાને
અર્થાત્ મારી પાસેથી જે સેવા આપને ઉચિત લાગે તે સર્વથા લેવાને આપ મને પરિપૂર્ણ મતા
છે સમ્પ્રદાયના બાવિદિતાર્થ જ મારે મદ્દારાજશ્રીને કદુ વિવક્ષિ કરવી જ પડે છે તેટલામાત્રથી મારા
ઉપર અત્યાચાર થનાર છે એ કિંવદન્તી અત્યન્ત છે, અને એવા અમ તો આશ્રય લેનાર હદ્યપિ
વિજયી થઈ શકે નહિ આપણા સમ્પ્રદાયમાં એ મદ્દાગજ તો સુરિદિત જ છે-અને શ્રીગોકુલનાથજીના
સમયથી એ ચાલે જ આવે છે-કે સેવ-શિષ્યો-સવિતય નિમ્ન કથનીય ગુરુને કયે જ છે, અને ગુરુ
પણ શિષ્યને નિમ્ન ઉપદેશ્ય બાવપૂર્વક ઉપદેશ જ છે, પરન્તુ તેટલામાત્રથી પરસ્પર વૈમનસ્ય છે એમ
ચોક્કમાં દર્શાવવાનો પ્રયત્ન અમન્ય હોવાથી નિષ્ફલ છે

સમાપ્તિમાં શ્રીગોકુલનાથજીની શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની શ્રીગુરુનાથજીની અને ધીપુરોત્તમજીમદ્દાગજ-
પ્રમુજના જયધોષણાનન્તર સમાપ્તિમર્જન થયું હતું

॥ श्रीगोकुलेशः ॥

श्रीगोकुलेशग्रन्थप्रचारकसमाज

સવત ૧૯૮૨ના પૌષ શુકલ ત્રયોદશી ગવિવાસરે કપડવણુજ મુકામે પરમભગ
વંદીય લાગ્યરાશિ શ્રીગુહેનગજના મહામહોલપ્રાકટયોત્સવપ્રસંગે તેઓશ્રીના કોઠામા
અનન્ય વેણુવોની એક સલા મહી, તેમા શ્રીગોકુલેશજીના ગૃહના અપ્રસિદ્ધ હસ્ત
લિખિત સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ગ્રંથોની (મહોલોની) પ્રસિદ્ધિ કરવાની ઉદ્દેશથી એક
સમાજ સ્થાપીને નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કરવામા આવ્યા હતા —

(૧) આ સમાજનું નામ ‘શ્રીગોકુલેશગ્રન્થપ્રચારક સમાજ’ રાખવામા આવે છે

(૨) આ સમાજમા બે પ્રકારના મહો સંભાળવામા આવે છે — (અ) જીવન-
પર્યંતના મહાસદો (આ) સામાન્ય મહાસદો

(૩) એક જ વાર માત્ર રૂ. પચીસ ભરનાર જીવનપર્યંતનો સલામદ ગણાયે,
અને પ્રતિવર્ષ રૂ. બે ભરનાર સામાન્ય સલામદ ગણાયે

(૪) જીવનપર્યંતના સલામદોના નાણાં આ સમાજ માટે કાયમ ફંડ રહેશે,
અને તેના વ્યાજમાત્રનો જ ઉપયોગ મુદ્રણાદિ કાર્યમા થશે

(૫) આ સમાજ શ્રીગોકુલેશમુદ્રાસિન્ધુકલ્લોલ ઇત્યાદિ સંસ્કૃત ગ્રંથો, તેનાં
ભાષાત્તર, માહાપ્રસંગાદિ પ્રાકૃત ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરશે

(૬) આરંભમા શ્રીકલ્લોલ પ્રસિદ્ધ કરવામા આવશે

(૭) સંસ્કૃતગ્રન્થપ્રસિદ્ધિનું કાર્ય વે. શા. મ. મનલાલ ગણપતિરામ
શાસ્ત્રીજી એમ્. એ નિશ્ચુલક કરશે, તે જ પ્રકારે ભ. નાનુલાલ નારાયણદાસ ગાધી
એમ્. એ એલ્. એલ્. બી ભાષાન્તરકાર્ય અને ભ. ઉજ્જમશી બાપુલાલ કાપડીયા
બી. એ તેની મુદ્રણાદિવ્યવસ્થા કરશે

(૮) ભ. ઉત્સવલાલશાઈને તથા ભ. ગિરિધરલાલશાઈને આ સમાજના કોશા-
ધ્યક્ષ એક વર્ષ માટે નીમવામા આવે છે, તેઓ જ નાણાં વસુલ કરશે, ગ્રંથ વ્યાજ
મૂકશે, અને આવકનો તથા ખર્ચનો હિમાળ રાખશે

(૯) જીવનપર્યંતના તથા સામાન્ય સલામદોને આ સમાજે પ્રસિદ્ધ કરેલા
ગ્રંથો વિના મૂલ્યે આપવામા આવશે

(૧૦) નાણામોકલનાર મહાસદોને કોષાધ્યક્ષની સહીથી પહોંચ મોકલવામાં આવશે

(૧૧) આ કાર્યને માટે નીચેના પાંચ વેણુવો દરેક સો રૂપિયાની તસદમાત
વગર વ્યાજે બે વર્ષને માટે આપવાતુ કબુલ કરે છે — ૧ ભ. ઉત્સવલાલ માકલચંદ
૨. ભ. નાયણભાઈ ભોગીલાલ ૩ નાનુલાલ નારાયણદાસ ગાધી ૪ શ્રીબાગ્યા ભઠ્ઠા
વેણુવ સમાજ ૫ ભ. ગિરિધર મૂલજી

(૧૨) સભ્યોની આવતી વાર્ષિક સલા કયા અને કયારે મલશે તે પછીથી
આ મામિકમા જણાવવામા આવશે

ગિરિધર મૂલજી શાહ.

નોંધ — જે વેણુવોએ સલામદત્વે નામ નોધાવ્યા છે તેઓ અત્વર જ નાણા
ગ્રેવી આપશે, અને જે લાગ્યવાનો સલામદ થવા ઇચ્છતા હોય તેઓ પણ ‘ભ. ગિરિધર
મૂલજી શાહ ધધુકા’ એ શિરનામે નાણા ગ્રેવીને નામ નોધાવશે એમ અન્યથા ના છે.

વ્યવસ્થાપક, ઉજ્જમશી બાપુલાલ કાપડીયા બી. એ.

॥ श्रीकृष्णाय नम ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नम ॥

॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नम ॥

कयेमा स्त्रियोवनचरोर्व्यभिचारदुष्टा कृष्णे कथं चैव परमात्मनि रुढभाष ।
नन्वीश्वरोनुभजतोविदुषोपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोऽयगदराज इवोपयुक्त ॥

पुष्टिसुधा

पुस्तक ५

{ म. ५. १८८२
पौषमाध्याह्नगुन शुक्ल १५ }

अ. ४, ५, ६

परिवेष्टा

मुख

ये शा. म. भग्नवास गणपतिगम शास्त्री

गोविन्दलाल दाह्यालाल नायक

એમ્ એ, મિ ઇ એસ્, એમ્ ટિ મિ,

શ્રી 'અનાવિલ અન્ધુ' પ્રિ એમ

એમ્ આરુ એ એસ્ (બા) પુના મિટિ

પરાનપુરી બાગીન, સુરત

તન્ત્રી

પ્રકાશકતન્ત્રી

ગોવિન્દલાલ હરિગોવિન્દ ભટ્ટ એમ્ એ. - ઉજમશી બાપુલ કાપડી બા. બી. એ.

વડોદરા

“ પુષ્ટિસુધા ” કાર્યાલય, ધ. ધુકા

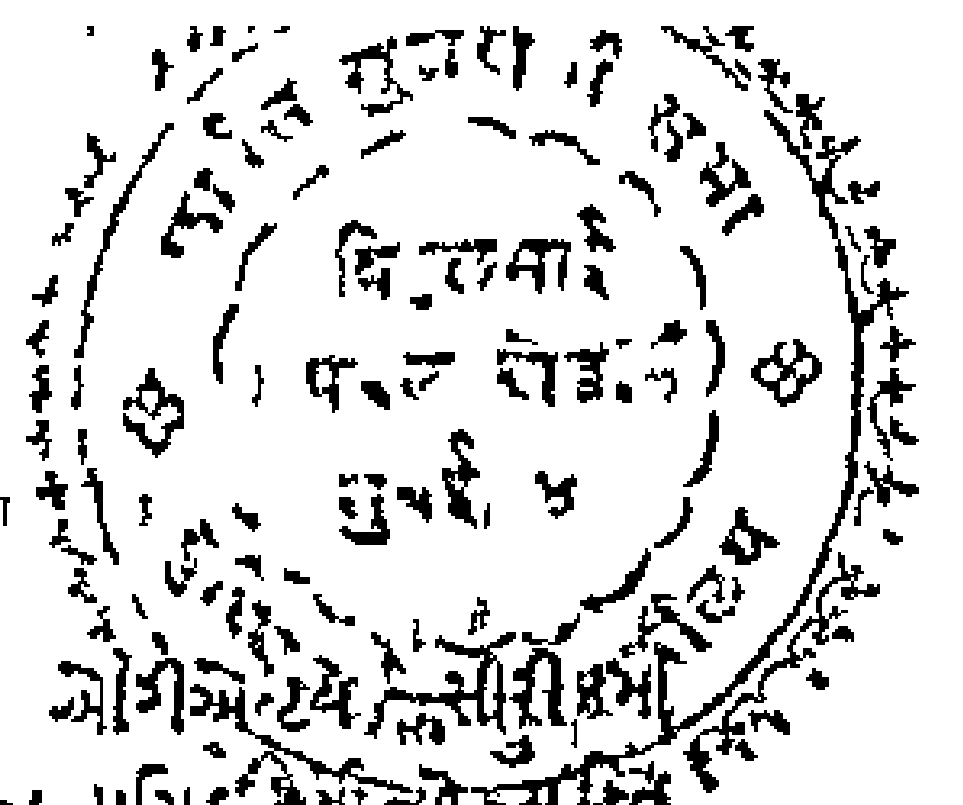
વાર્ષિક ન્યો. ૧૨ રૂ. ૨-૪-૦

છુટક અકના ૦-૪-૦

વિષયાનુક્રમસૂચી.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૧ ભાગવતભાષ્ય.	તત્રી	૧-૩
૨ ભેટ કે આનંદઅશ્રુ ?	રા. ઓઝા, બી. એ.	૪
૩ ત્રિવિધનામાવલી.	તત્રી	૪-૮
૪ નાગરભાઈજીકૃત પદો	રા. ઉત્સવલાલ.	૯-૧૦
૫ A short note on નિવેદિતિ સમર્પેવ	રા. ઉજ્જમશી, બી. એ.	૧૦-૧૪, ૩૯-૪૫
૬ મિ વસંતરામને ઉત્તર	રા. ઉત્સવલાલ	૧૫-૨૧
૭ જ્ઞાન અને ભક્તિ.	તત્રી	૨૧-૨૭
૮ મુખર્ષિના વૈષ્ણવોનો પોલ પત્ર મામે પોઠાર.	રા. મુધાકર.	૨૭-૩૬
૯ પુષ્ટિપાઠાવલિ	રા. નાનુભાઈ ગાધી, એમ. એ. એલ્.એલ્. બી.	૩૭-૩૯
૧૦ અણુભાષ્ય.	તત્રી.	૪૬-૫૪
૧૧ કૃલકુવરભાઈકૃત વિજ્ઞપ્તિ	રા. પરીખ, બી. એ.	૫૫-૬૦
૧૨ કઠોપનિષદ્	તત્રી	૬૧-૬૬
૧૩ પ્રાસંગિક નોંધ		૬૬-૭૦
૧૪ એક શકલ	એક નિરામ્ય વૈષ્ણવ	૭૦

ભાગવતભાષ્ય.

બ્રહ્માજીના પડિન શ્રીહરિદાસ વિવાચાગીશ ભાગવતનાચાર્યે કવચતા ઓગેએટ્યે સુવર્ણ મંડળ
બ્રહ્માજી નિપિમા શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રથમેન બ્રહ્મસૂત્ર નામનો અન્ય હમણા જ પ્રસિદ્ધ કરેલો છે. હરિદાસ તે પુસ્તકની પ્રત્યાનતામાં જણાવે છે કે શ્રીમદ્ભાગવત એ બ્રહ્મસૂત્રનું અદ્વિતિય ભાષ્ય છે, કોઈપણ કે શ્રીકૃષ્ણ દ્વિપાવન વેદનામ વેદાન્તસૂત્રના પ્રશ્નના છે અને તેમણે 'શ્રીનારદના' ઉપદેશથી બ્રહ્મસૂત્રના અદ્વિતિય ભાષ્યરૂપ શ્રીમદ્ભાગવત અન્ય રચ્યો છે. ધણી સમયથી શ્રીમદ્ભાગવતને બ્રહ્મસૂત્રના ભાષ્ય તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે તે વિશે પ્રમાણો પણ ધણા છે. ગરુડપુરાણમાં કેટલાક શ્લોકોમાં અષ્ટ રીતે જોવામાં આવે છે કે શ્રીમદ્ભાગવત એ બ્રહ્મસૂત્રનું ભાષ્ય છે તેમાંના બે ત્રણ નીચે આપવામાં આવે છે.

અર્થોઽયં બ્રહ્મસૂત્રાણાં ભારતાર્થવિનિર્ણયઃ ।

ગાયત્રીભાષ્યરૂપોઽસૌ વેદાર્થપરિવૃંહિતઃ ॥

પુરાણાનાં સામરૂપઃ સાક્ષાદ્ભગવતોદિતઃ ।

દ્વાદશસ્કન્ધયુક્તોઽયં શતવિચ્છેદસંયુતઃ ॥

ગ્રન્થોઽષ્ટાદશસાહસ્રઃ શ્રીમદ્ભાગવતાભિઘઃ ।

પરમદર્શના પણ લખવામાં આવ્યું છે કે - બ્રહ્મસૂત્રાણામર્થસ્તેષામદ્વિતિયભાષ્યમૂત-
રત્યર્થઃ । શ્રીવૈનંયચરિતામન કહે છે કે -

અત એવ ભાગવત સૂત્રેર અર્થરૂપ ।

નિજ કૃત સૂત્રેર અર્થ ભાષ્યસ્વરૂપ ॥

તાત્પર્ય કે ભાગવત આદેશયણે પોતે રચેલા બ્રહ્મસૂત્રનું અદ્વિતિય ભાષ્ય છે શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ આ લિખવને લગના ઓગે મળી આવે છે. ઉદ્દેશ્ય તરીકે સર્વવેદાન્તસાર હિ શ્રી-
ભાગવતમિષ્યતે, સર્વવેદેતિદાસાના સાર સાર સમુદ્ભૂતમ એટલું જ નહિ પણ
બ્રહ્મસૂત્ર અને ભાગવતના આતર પ્રમાણો આ વાત સ્પષ્ટ રીતે મિલકે કરી આવે છે. સામાન્ય તરીકે
બ્રહ્મસૂત્રનું જન્માદ્યસ્ય ચત્ત ઇત્યાદિ સૂત્ર લખ્યે આ જ સૂત્રનો અર્થ 'શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રથમ
શ્લોક જન્માદ્યસ્ય ચત્તોઽન્વયાત્ ઇત્યાદિમાં મળી આવે છે. સારાશ એ જ કે ભાગવત એ બ્રહ્મ
સૂત્રના ભાષ્યરૂપ છે.

પડિન હરિદાસની બ્રહ્માજી પ્રત્યાનતાનો સાર ઉપર પ્રમાણે છે. શ્રીપુરુષોત્તમજી પણ પોતાના
ભાષ્યપ્રકાશમાં જણાવે છે કે નારદજીના ઉપદેશથી જ શ્રીકૃષ્ણ દ્વિપાવન વાસે ભાગવત રચ્યું શ્રીમદ્ભાગ-
વતને ઓગરતા પ્રમાણમાં લગભગ બધા પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારે છે, પણ તેને વેદ, બ્રહ્મસૂત્ર અને ગીતા
ને ત્રણ પ્રમાણની સાથે ચોથા પ્રમાણ તરીકે ગણનાર શ્રીવત્સભાચાર્યજી જ છે, અને તેમાં જ

તેઓશ્રીનું વ્યક્તિત્વ અને મહત્તા છે આ ચાર પ્રસ્થાનતી એ કોટિ પાડવામાં આવી છે. પ્રથમ કોટિમાં વેદ અને બ્રહ્મસૂત્ર અને બીજી કોટિમાં ગીતા અને ભાગવત ભાગવતને શ્રીમહાપ્રભુજી વેદ્યુદય (યથા વેદાસ્તથા ભાગવતમુ મુ ૧-૧-૧) સ્વીકારે કે ચારે પ્રસ્થાનમાં એક જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તો પછી બાકી અને વિચારપદ્ધતિના સમ્બંધને લીધે ઉપર જણાવેલી એ કોટિઓ પેડી પેડી છે.

શુદ્ધાદિતમાં ચોથા પ્રસ્થાન તરીકે સ્વીકારાએનું શ્રીમદ્ભાગવત યજ્ઞસૂત્રનું બાળ્ય કેવી રીતે થઈ શકે, એ જિજ્ઞાસા સર્વ વૈષ્ણવોને અને અન્ય વિદ્વાનોને હોય એ સ્વાભાવિક છે એ જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થાય, એ હેતુથી અહીં સૂત્ર અને તેના અર્થવાળા ભાગવતના શ્લોકો આપવામાં આવી છે માથે માથે સૂત્રનો અણુભાગને અનુમરતો અર્થ આપ્યો છે.

અથ માધ્યાય.

પ્રથમ પાઠ

અથાતો વ્રહ્મજિજ્ઞાસા ॥ ૧ ॥

અતઃ-કર્મોદ્ધિ કરતા ઉત્તમ-અધિક-જ્ઞાન જ પુરુષાર્થને નાંખી શકે એમ છે તેથી બ્રહ્મ જ્ઞાતા અને તેને લગતી મર્મ બામનોતો જિજ્ઞાસા વિચાર અથ આરંભાય છે-કરવામાં આવે છે ૧ ભાગવત બાળ્ય—

વ્રહ્મ તે હૃદયં શુક્લં તપઃસ્વાધ્યાયસંયમૈઃ ।

યત્રોપલબ્ધં સદ્યક્તમવ્યક્તં ચ તતઃ પરમ્ ॥ ૧૦-૮૪-૧૯

વદન્તિ તત્તત્ત્વવિદસ્તત્ત્વં યજ્ઞાનમદ્વયમ્ ।

વ્રહ્મેતિ પરમાત્મેતિ ભગવાનિતિ શબ્દ્યતે ॥ ૧-૨-૧૧

જિજ્ઞાસિતં સુસંપન્નમપિ તે મહદદ્ભુતમ્ ।

કૃતવાન ભારતં યસ્ત્વં સર્વાર્થપરિવૃંહિતમ્ ॥ ૧-૫-૩

જિજ્ઞાસિતાત્મયાથાત્મ્યો મુનેઽર્ચાસિસુતાદસૌ ।

હિત્વેદં નૃપ મદ્ભાયાં યાસ્યત્યઢાકુનોભયમ્ ॥ ૧-૧૨-૨૮

જન્માયસ્ય યતઃ શાસ્ત્રયોનિત્વાત્ ॥ ૨^૧ ॥

(તે જ સદ્મ કે) યતઃ-જેમણી અસ્ય-આત્મા-આ દરપમાન પ્રપચના જન્માદિ-જન્મ-વગેરે-જન્મ, રિયતિ અને પ્રતય, (કે) અથવા (તે જ સદ્મ કે) યતઃ-જેમણી આશ્વસ્ય-આત્મા

૧. અર્થિત હરિદાસ અહીં ચોખવિભાગથી શાસ્ત્રયોનિત્વાતે જિ ન સૂત્ર તરીકે સ્વીકારે છે.

ક્રમે જન્મ-જન્મ (છે) શાસ્ત્ર-શાસ્ત્રમા-૧૧૩૫૩ અને ઉપરાષ્ટ્રમા-(તે જ પ્રકારે) યોનિષ્ઠાત્
કાણુ તરીકે (વર્ણવવા મા આવે છે) તેથી

ભા. ભા. જન્માદ્યસ્ય યતોઽન્વયાદિતરતશ્ચાર્થેષ્વભિજઃ સ્વરાદ્

તેને વ્રહ્મ હતા ય આદિકવચે મુહ્યન્તિ ચત્સૂરયઃ ।

તેજોવારિમૃદાં યથા વિનિમયો યત્ર ત્રિસર્ગો મૃષા

ધામ્ના સ્વત્ત સદા નિરસ્તકુહકં સત્યં પરં ધીમહિ ॥ ૧-૧-૧

જન્મ કર્મ ચ વિશ્વાત્મન્નજસ્યાકર્તુરાત્મનઃ ।

તિર્યદ્નૃપિષુ યાદસ્સુ યદત્યન્તવિડમ્બનમ્ ॥ ૧-૮-૩૦

શાસ્ત્રેષ્વિયાનેવ સુનિશ્ચિતો નૃણાં

ક્ષેમસ્ય સદ્યગ્વિમૃગેષુ હેતુઃ ।

અસદ્ગ્ આત્મવ્યતિરિક્ત આત્મનિ

દૃઢા રતિર્બ્રહ્મણિ નિર્ગુણે ચ યા ॥ ૪-૨૨-૨૧^૧

તત્તુ સમન્વયાત્ ॥ ૩ ॥

(તે જ પ્રકારે) તુ-તો તત્-સમનાયિકારણ (છે) સમન્વયાત્-બરોબર અનુવૃત્ત
હોવાના કારણથી-અનારોપિત અને અનાગન્તુક રીતે કાર્યમાત્રમા અન્વિત હોવાના કારણથી-સચ્ચિ
દાનન્દપના અસ્તિ ભાતિ અને પ્રિયરૂપે અન્વયના કારણથી-કાર્યમાત્રમા અનુસૃત હોવાથી

ભા. ભા. એતાવેદેવ જિજ્ઞાસ્યં તત્ત્વજિજ્ઞાસુનાત્મન. ।

અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં યત્સ્યાત્સર્વત્ર સર્વદા ॥ ૨-૬-૩૫

અહમેવાસમેવાગ્રે નાન્યંદ્યત્સદસત્પરમ્ ।

પશ્ચાદ્દહં યદેતચ્ચ યોઽવદિષ્યેત્ત સોઽસ્મ્યહમ્ ॥ ૨-૬-૩૨

૧ શાસ્ત્રમા-વેદમા-મહાને જગત્તુ કારણ હકુ છે, તેથી જ પ્રકાર જગત્કારણ છે અર્થાત્ પ્રકારવિષયમા
શાસ્ત્ર જ પ્રમાણ છે આ પ્રકારનો જ્ઞાનિ સૂત્રમાથી નીકળે છે, અને તે જ અર્થ અત્યુચ્ચ રકમના રસોદ્ભવ
પ્રતીત થાય છે.

બેટ કે આનંદઅશ્રુ ?

એક અલ્પ આજ્ઞ મદાપ્રભો ! તુમ બેટ કયા જન જોધશે ?
 "અમૃત્યુ પ્રશ્ન તુમ યોગ્ય એવી બેટ જનથી કયમ ચશે ?"
 જગતિભિર વેધી નમર જ્યારે ભક્તિ માટે જ ખરો,
 શ્રીનાથનું તો રૂપ ત્યારે મૂર્તિમાહે પ્રકટશે
 "દાન, પુષ્પ, જળ કે પત્ર પેતે" ભક્તિભાવે અર્પી શકે."
 એ વચન અમૃત ભક્ત માટે શાશ્વત શ્રીમુખ ગિયરે,
 હો વિશ્વ હાકુ અમાધ, પામર ઘોર ગર્જન છો કરે,
 પ્રભુમક્ત સાચો અન્યતા અપરાધથી શાને કરે ?
 એ માનપામ કદી ન આહે, નિત્ય મેરી તનમમે,
 પ્રભુમક્ત મુકિત એ થકે-"હરિ નિત્ય સેતુ હુ તને"
 કુલહાર કે તનવાર જો કદી ગરદને આવી પડે,
 અણમૂન વૈષ્ણવ ભક્ત તો તે ઝીનતા ખડખડ હસે !
 તુમ ભક્તરૂપિ જન્માન્તરોના સામ નવતીન મધરે,
 જ્યા પૂર્ણ પ્રેમે મયન હો ! મગનસ્વરૂપ ! તું આરે !
 એ સ્વાદ બેરા ઓ ! પ્રભો ! તું જોપરૂપે અવતરે,
 શીના વિમલ વિસ્તારતા ચૈતન્ય કેવા હમરે ! !
 તુમ દિવ્યમગતરૂપ મૂર્તિ નવન મામી તરવરે,
 તે અલ્પ જીવને આપથી ભેગડવા શી હક્કમે ! ! !
 તો બેટ ભક્તિભાવકરી ભક્ત તહારી શી કરે ?
 આનંદ અશ્રુ વદતા તુમ અણુક્રમને ખરી પડે ! ! !

શાન્તિલાલ વિ ગારાભાઈ ઓઝા બી એ (આનંદ)

ત્રિવિધ નામાવલી.

ત્રિવિધ નામાવલી નામનો અન્ય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાએ રચેલો છે આ અન્ય ગ્રંથવાનુ પ્રયોગન
 એજ કે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પાક યોગજ સમયમા થઈ શકે અને તેનું તાત્પર્ય અરજનાથી સ્થાનમા
 આવે જેમ દરેક ભોટા અન્યતા મારરૂપે માનો અન્ય દુષ્ટ છે તેમ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આ ત્રિવિધ
 નામાવલી સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ છે આ અન્યમા શ્રીકૃષ્ણભગવાન ની લીના દર્શાવનારા નામોનો મમદ કરવામા
 આગ્યો છે અને તેથીજ તેને નામાવલીનું નામ આપ્યું છે આ નામાવલીમા ત્રિવિધ-ત્રણ જાતના-
 નામનો મમાવેશ કરવામા આગ્યો છે ભગવાનની લીનાતા મુખ્ય તથા ભાગ પાછા છે એક બાલ
 લીલા, બીજી પ્રાદ લીલા અને ત્રીજી ગજલીના આ ત્રણ લીલાના નામ આ અન્યમા છે તેથીજ
 તેનું નામ ત્રિવિધ નામાવલી

જગતમા વસ્તુનું મદાત્મ્ય બહુપ ત્યારે તેની કિંમત અને અગત્યતા માવમ પડે છે
 ભક્તિમાર્ગમા પણ આ નિયમો પ્રચાર જોવામા આવે છે, અને તેનો દળનો નાદગુણે આપેલી

ભક્તિની વ્યાખ્યાના મળી આવે છે નારદ કહે છે કે માદ્વાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વ સુદૃઢ સ્નેહો ભક્તિ ।
 ભગવાનનું માદ્વાત્મ્ય જાણી તેમાં સુદૃઢ સ્નેહ કરવો તે ભક્તિ । ભક્તિનું આ મહાન્ય લક્ષણ છે
 તેજ પ્રમાણે આ ત્રિવિધઅન્યાવધીનું માદ્વાત્મ્ય જણાયાથી તેની કિમ્મત ખાવત મેડવો તે અન્યનું
 માદ્વાત્મ્ય શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ અન્યના અત બાગમાં નીચે પ્રમાણે આવે છે—

વાલલીલાનામપાઠાત્ શ્રીકૃષ્ણે પ્રેમ જાયતે ।

આસક્તિઃ પ્રૌઢલીલાયા નામપાઠાદ્ભવિવ્યતિ ॥

વ્યસનં કૃષ્ણચરણે રાજલીલાભિધાનતઃ ।

તસ્માન્નામત્રયં જાપ્યં ભક્તિપ્રાપ્તિચ્છુભિઃ સદા ॥

આનું તાત્પર્ય એ જ કે ભગવાનની આત્મીનાના નામેના પાઠથી શ્રીકૃષ્ણપ્રભુમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન
 થાય છે, પ્રૌઢલીલાના નામેના પાઠથી પ્રભુમાં આસક્તિ થાય છે અને રાજલીલાના નામેના પાઠથી
 વ્યસન પ્રાપ્ત થાય છે જે કૃષ્ણ અનેક સારનોથી ન મળે તે કૃષ્ણ ભગવાનની ત્રિવિધ લીલાના નામના
 પાઠથી મળે છે એમ શ્રીમદ્વાપ્રભુજીનો હુપ્ત છે પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન મળે તો પછી બાકી
 શું રહે । જેનેઆ વશુ સિદ્ધ થયા છે તે તો કૃત્ય જ થઈ ગયો કે આથી આ ત્રિવિધ નામાવધીનો
 પાઠ વૈષ્ણવો બાવરી કરે છે અને કરવો જોઈએ શ્રીમદ્વાપ્રભુજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે જેને ભક્તિની
 ઇચ્છા હોય તેણે આ અન્યનો પાઠ કરવો

આ અન્ય સવત્ ૧૬૭૭માં ગ તેરીરાળાએ એ દીકા માથે છાપ્યો છ આ દીકા
 શ્રીગોકુલોત્સવજીની છે એમ રા તેરીરાળા ગ કલ્યાણજી શાસ્ત્રીની સચનાને આધારે કહે છે દરેક
 અન્યને અને છતીથી હોય છે એવી છતિથી આ દીકાને અને જોવામાં નથી આવતી આથી
 અનુમાનનો અને સામ્પ્રદાયિક પરપરાનો આધાર લેવો રહેયો

અન્યની અગત્યતા આચાર્યચરણના જ શબ્દોમાં સ્પષ્ટ સિદ્ધ થઈ છે, તેથી જાન્યહી
 તેમ જ અને તેની દીકાને આધારે સરળ વિચરણ આપતા તેમજની પ્રતિ થઈ છે

શ્રીગોકુલોત્સવજી નીચે પ્રમાણે મગજાચરણ કરે છે -

જેમણે જાપર ભૂમિને મરમ અને સુગંધમય નતારી જે એવા મહાશય શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ
 કમળમાં હું નમુ છું જેમણે કરણથી મારા હૃદયમાં મેચન કર્યું છે એવા શ્રીમદ્ધિરેગચરણકમળની
 ભાવના કરે છું, અને પછી આ નામાવધીરૂપ ક'ચરણના અર્થનું અને સુહૃદજાતનાં ભોગરૂપ જ્ઞાન
 ફળોનું વિચરણ કરવામાં આવે છે

કલિકાલના દેવથી જીવોનો ઉદ્ધાર શી રીતે થયે એમ વિચાર કરી પ્રથમ, પરમકૃપાનું
 ભગવાને પોતે જ પોતાના પ્રાદુર્ભાવ સમયે પોતાની નામનીતરૂપ શ્રીભાગવતને પ્રગટ કર્યું કલિસુ
 ગમાં આખા ભાગવતનું શ્રવણ અને પડત અશક્ય હોવાથી પોતાના ભક્તો-સેવકો-નરક દયા જાવી
 અથવા દયાનું એવા શ્રીમ આચાર્યચરણે શ્રીમદ્ભાગવતમાંથી સાગર એક હળર નામ શ્રીપુરુષોત્તમ-
 નામસદ્અરૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યા કે જેના પાનથી સંપૂર્ણ શ્રીમદ્ભાગવતના અર્થનું જ્ઞાન થય આજ
 આવ 'સદ્દશ્ય ચેસ્તુ પઠિતે પઠિત 'સ્વાચ્છુકામૃતમ' (જેમણે એક હળર નામેનું પડત
 કર્યું છે તેમણે શ્રીમદ્ભાગવતરૂપ શુકામૃતનું પડત કર્યું છે) એ શ્રીપુરુષોત્તમનામમદ્અના એવા
 શ્રેષ્ઠમાં સ્પષ્ટ, જોવામાં આવે છે, અથ તો અન્યમાં જ્યાં અવતારના ચર્ચિત અને ધર્મ સાથે નામ

એકા આપેલા હોવાથી મુખ્ય નિરોધીનાના નામ જૂ. ન નીકળી શકે અને તેથી તેનું જ્ઞાન પણ ન મળે એટલે બ્રહ્મા નામોની સગળી કિમ્મત આપી એક જ પ્રકારની પ્રગતિ થાય આથી ત્રણ પ્રકારના-સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ-મકતોના નિરોધ માટે ત્રણ પ્રકારની જે લીલા કરવામા આવી તે લીલાના નામ શ્રીપુરુષોત્તમનામમહાઅર્ચા જૂઠા કાઢી લીધા તેમા પણ કેટલાક મૂલરૂપના નિત્ય લીલા સબધી નામો છે, અને કેટલાક અવતારરૂપના જૂઠા જૂ. ચરિત્ર દર્શાવનારા નામો છે. તેથી પ્રથમ મૂલરૂપના નિત્યલીલાના મબધમા આવેલા નામોનું શ્રીમહાપ્રભુજી નિરૂપણ કરે છે અને દુર્લભસહિત નામનિરૂપણની પ્રતિજ્ઞા કરે છે -

નામાવલીં પ્રવક્ષ્યામિ કેશવસ્યાતિવલ્લભામ્ ।

યસ્યાઃ સદ્ગીર્તનાદ્વિષ્ણુરાત્માનં સમ્પ્રયચ્છતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ —જેના સદ્ગીર્તનથી-હૃદયથી-વિષ્ણુ (આત્માનું-સ્વરૂપ નહતું દાન કરે છે એવી અતિ પ્રિય કેશવની નામાવલી કહું છું)

વિવરણ-શ્લોકમા 'કેશવ' પદ છે એટલે બ્રહ્મા અને શિવને-પણ મોક્ષ આપનાર વિષ્ણુ છે એ માહાત્મ્યનું સૂચન થાય છે કારણ કે 'કેશવ' પદનો અર્થ શ્રીસુમેધિનીશ્રીમાં કશ્ચ દૈશ્વ કૈશો, કેશયોર્ધમમૃત યસ્માદિતિ । તયોરપ્યાનન્દદાયી । (ક=બ્રહ્મા દૈશ્વ=શિવ, ધ=અમૃત, બ્રહ્મા અને ધરાને અમૃત-મોક્ષ-જેમાથી મળે છે તે 'કેશવ' કહેવાય છે અર્થાત્ બ્રહ્મા અને શિવને પણ આનન્દ આપનાર) એ પ્રમાણે આપવામા આવ્યો છે આ ઉપરાંત એ પદ ઉપરથી કેશ-વાળ-ને લીધે જણાતા સૌન્દર્યનો પણ ધ્વનિ નીકળે છે અને તેથી જ્ઞાનનીલાત્મક ભગવાનની નામાવલીની પ્રતિજ્ઞાનું સૂચન થાય છે શ્લોકમા 'પ્રવક્ષ્યામિ'માં પ્ર ઉપસર્ગ છે તેનું તત્પર્ય એ છે કે જેમ જેમ જે લીલાથી ભક્તોનો નિરોધ કરવામા આવ્યો તેમ તેમ જ તે લીલાના નામોનું નિરૂપણ કરવામા આવશે, અને તેથી જ તે નામાવલી અતિ પ્રિય થઈ પડશે એમ અતિવલ્લભામ્ વિશેષણથી જણાવ્યું છે આનો સાર એટલો જ કે લોકોત્તર સૌન્દર્યના અવલોકનથી પ્રેમનો ઉર્જમ-ઉદય-થાય છે અને તેના પરિણામે તેના રૂપમા, ચરિત્રમા અને નામમા પણ અતિ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે

અહીં કોઈને એમ શક્ય થાય કે જે વસ્તુસ્થિતિ ઉપર પ્રમાણે હોય તો માહાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક જોઈ ઉત્પન્ન થયા પછી મુક્તિરૂપી દુર્લભ મળે છે એમ કહેવામા શો વિશેષ છે-શું તાત્પર્ય છે ? આ શક્ય હો કરવા નામાવલીના પાંડુ દુર્લભ શ્લોકના યસ્યા ઇત્યાદિ બીજા ભાગમા આપવામા આવે છે તેમા એમ જણાવ્યું છે કે આ પાંડાવલીનો જે ભાવપૂર્વક પ્રેમથી બરાબર પાઠ કરવામા આવે તો વિષ્ણુ-પોતે ગમથી વ્યાપ્ત એવા પ્રભુ-પોતાના આત્માનું દાન કરે છે, પોતાના સ્વરૂપનો આનન્દ અખાડે છે મૂનમા સમ્પ્રયચ્છતિ ॥ સમ્ ઉપસર્ગ છે, તેથી એમ જણાય છે કે ભગવાન સદા ભક્તને અધીન થાને જ રહે છે જેમ ભક્તોએ ભગવાનને મર્વ વસ્તુનું સમર્પણ કર્યું છે તેમ ભગવાન પણ તેના ભક્તોને પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરે છે, પોતે તેના દાસ થઈને રહે છે શ્રીમદ્ભગવતમા પણ સદસ્યક્તે ન જાતન્તિ નાહ તેમ્યો મન્તામપિ । (તેઓ મારા વિના કાંઈ પણ જણાતા નથી અને હું તેમના વિના બીજું કાંઈ પણ જણાતો નથી) એ શ્લોકમા આજ સિદ્ધાન્ત રૂપે જોવામા આવે છે ૧.

આ પ્રમાણે શ્રીમહાપ્રભુજીએ નામાવલીની પ્રતિજ્ઞા કરી હવે આપત્રી મધા નામો ક્રમવાર આપે છે.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ - શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર

વિનરણુ - 'શ્રીકૃષ્ણ' એ નિત્યતીનામા વિરાજતા મૂલસ્વરૂપનું નામ છે. 'કૃષ્ણ' શબ્દનો અર્થ પરમ વસ્તુ-પરમકાષ્ટાપન વસ્તુ-The highest entity-થાય છે યોગિક અર્થ પણ એ જ પ્રમાણે છે કૃષિમૂલાચક શબ્દો ણશ્ચ નિર્વૃત્તિલાચક । તયોરૈક્ય પરં બ્રહ્મ કૃષ્ણ દરશ્યમિધોચતે ॥ (કૃષ્ સત્તાવાચક છે અને જ નો અર્થ આનંદ થાય છે તે બેનું એકત્ય એ જ પરં બ્રહ્મ, અને તે જ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે) એ શ્લોકમા કૃષ્ણ શબ્દની ઓત્પત્તિ આપનામા આવી છે પરં બ્રહ્મ પરત્વો ધ્યાયતિ રસતિ ભજતિ, મત્ત પરતર નાન્યત્ કિચ્ચિદસ્તિ ધનજય, અક્ષરાદપિ ચોત્તમ ઇત્યાદિ શ્રુતિ અને સ્મૃતિના વાક્યોથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે કૃષ્ણ પર બ્રહ્મ છે શ્રીમહાપ્રભુજી સિદ્ધાન્તમુક્તાવલીમા આતા કરે છે કે પરં બ્રહ્મ તુ કૃષ્ણો હિ (કૃષ્ણ જ પરં બ્રહ્મ છે) આ કૃષ્ણરૂપી પરમ વસ્તુને જ્યારે પોતાને બહાર રમણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તે મૂલરૂપ શ્રી-ઓષિદૈવિક શક્તિ-સાથે રમણ કરે છે એમ 'શ્રીકૃષ્ણ' પદથી જણાય છે, અને તેથી જ 'સ્વધામનિ બ્રહ્મણિ રંસ્યતે નમઃ' એ પ્રમાણે કહેવામા આવ્યું છે ઉત્તમ પ્રકારના બકનોના નિરોધને માટે બગવાન શ્લોકમા પ્રગટ થય છે, એટલે 'શ્રીકૃષ્ણ' પદમા અવતારરૂપનો પણ મમાવેશ થાય છે અર્થાત્ મૂલરૂપ શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર

જેમ અહીં નમઃ પદથી નમસ્કાર કરવામા આવ્યા છે, તેમ આખા નામાવલી મન્યમા સર્વત્ર નમઃ પદથી નમસ્કાર કરવામા આયા છે આ ઉપરથી જણાય છે કે કૃષ્ણ જેવી પરમકાષ્ટાપન વસ્તુ માટે જીવથી નમસ્કાર વિના કાંઈ બની શકે એમ નથી પરમાત્માને આપવા જેવી એક પણ વસ્તુ જીવ પાસે નથી એટલે એને તો નમસ્કાર કરે જ છુટકો કિમાસન તે ગરુડાસનાય એ શ્લોકમા પણ આજ બાવ સ્તુરે છે જીવની નિરસાધન દશાતુ આ ખરેખર ચિત્ર છે નિરસાધનતમા જ દીનતા આવે છે, એટલે આ દશામા જીવ દીન બને છે અમારૂં દૈન્ય જોડને હે પ્રભો ! તમે અમારા ઉપર કૃપા કરો એ બાવ પણ નમઃ પદમાથી નીકળે છે

શ્રીકૃષ્ણાય પદમા અને સર્વત્ર ચતુર્થી વિભક્તિનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે તેથી જણાય છે કે નમસ્કારનો સ્વરૂપમા વિનયોગ થાય

અહીં કોઈને શકા થાય કે માનવીનાના નામો આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરવામા આવી છે, તો મૂલરૂપના નામો સાથે માનવીનાના નામોની સંગતિ-મ મધ-રી રીતે હોઈ શકે ? આના ઉત્તરમા જણાવવાતુ કે આ તો વિરોધનો આમામ જ કે બગવાનની બધી જ સીમાઓ નિલ છે, અને તેથી બાલનીલા પણ નિલ છે, એટલે બાનનીના એ મૂલનીનારૂપ જ છે આથી કોઈપણ પ્રકારનો વિરોધ રહેતો નથી આ વસ્તુનું સૂચન કરવાને માટે પ્રારબમા કેશવ' પદથી બાવલીવાના સૌન્દર્યનો બોધ થાય છે એમ કહેવામા આયુ હતુ યસોમજીના ઉત્પન-બોળા-મા સ્મતારજ મૂલરૂપ છે, તેથી પ્રથમ મૂલરૂપનું નામ જ આપવામા આવ્યું છે મરશ એટલે જ કે જૂઠા જૂઠા સ્વરૂપ, જૂઠી જૂઠી લીના અને જૂઠા જૂઠા સીનામધ્યપાતી મરનો દમ્ભેશા તે જ પ્રમણે લીનામહિત જ રહે છે, એટલે કોઈ પણ જાનનો વિરોધ આવતો નથી

ઉપર 'કૃષ્ણ' શબ્દનો અર્થ પરમકાષ્ટાપન વસ્તુ એ પ્રમાણે કરવામા આવ્યો છે પણ તે વસ્તુનું સ્વરૂપ કેવું છે તે જણવા મા ઇચ્છા દરેકને થાય અને વળી કોઈને તો એની શકા પણ થય કે મૂલરૂપ જ કૃષ્ણ તે તો અનૌકિક છે અને બકનો તો જીવ છે, તો તે બકનો મૂલરૂપની

નિત્યવીનામા શી રીતે બાગ લા શકે ? તે બિંદુ ઉપરથી મનને અર્થે બિંદુ મનરૂપે નિત્યવીનામા શી રીતે હેઠ શકે ? આ પ્રકારે શકા દૂર કરવાને અને મુક્તિપાત્ર સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપવાને શ્રી મહાપ્રભુજી નીચેનું નામ આપે છે —

નરાકૃતયે નમઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ — નરના જેવી-મનુષ્યના જેવી-આકૃતિ જેવી છે એવા (શ્રી કૃષ્ણ) ને નમસ્કાર, અથવા તો (બકતોના) હવે અને આકૃતિરૂપ એવા (શ્રી કૃષ્ણ) ને નમસ્કાર.

વિવરણ — નરાકૃતિ એટલે નરના જેવી-માણુમના જેવી-આકૃતિ છે જેવી એવા શ્રીકૃષ્ણ મણુમના જેવી આકૃતિ એમ કહેવામા આ લેખો દાખલો લેવામા આવ્યો છે, પણ તેનાથી એમ મનુષ્યવાનું નથી કે શ્રીકૃષ્ણની આકૃતિ તૈલકિ છે તે, તો મહાનન્દરૂપ છે શ્રીકૃષ્ણ પોતે આનન્દરૂપ છે અને તેમની આકૃતિ પણ મહાનન્દરૂપ જ છે આપણને કાર્તિક ખ્યાન આવે એટલા સાથે જ લૈકિક ઉપદેશ આપવામા આવ્યું છે નરાકૃતિ પદ્યી એમ પણ મનુષ્ય છે કે મનુષ્ય પુરુષ શ્રીકૃષ્ણ એખ્યાન છે અને તેમણે જીવંતોને દાન-તરીકે પુરુષ મનાવ્યા છે, શ્રદ્ધાથી અન્ય કોઈ પણ ખરેખર પુરુષ નથી એ નરાકૃતિ પદનો બાન છે, અને તેથી જ શ્રીકૃષ્ણ મર્વના પતિ છે અને પતિ તરીકે તેમનું જ ભજન કરવું યોગ્ય છે જેમ પતિનના સ્ત્રી પોતાના પતિમા જ આમન્ટ હોય છે અને રાત્રિએ તેનું જ ચિતન અને ભજન કરે છે તેમ મર્વેએ મર્વના પતિરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું જ પતિ તરીકે ભજન કરવું હયિન છે આ પ્રકારનો જ્યારે આપણે અર્થ કરીએ ત્યારે નરાકૃતિ પદનો વિગ્રહ નરરૂપ આકૃતિ છે જેવી એમ થાય.

હવે જાણી બકતો અલૌકિક મૂલ્યરૂપ શ્રીકૃષ્ણ સાથે નિત્યવીનામા શી રીતે હોઈ શકે એ ખીજી શકાનું મમાનન નરાકૃતિ પદ્યી કહેવામા આવે છે આ પદમા નરાકૃતિમા જે નર પદ છે તેનો અર્થ બકતોનો હવે એમ થાય કે, અને આખા નરાકૃતિ પદનો અર્થ બકતોના હવે અને આકૃતિરૂપ એવા શ્રીકૃષ્ણ એવો થાય છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે જે મનુષ્ય લોકો છે તેમના દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો અન્તરણ, જીવાત્મા વગેરે જે કોઈ વસ્તુ છે તે શ્રીકૃષ્ણ જ છે, તે લૌકિક નથી જ્યારે બકતના દેહ, પ્રાણ વગેરે શ્રીકૃષ્ણરૂપ છે ત્યારે તે સર્વે રીતે અલૌકિક જ હોવા જોઈએ અને તેથી અલૌકિક શ્રીકૃષ્ણ સાથે નિત્યવીનામા અલૌકિક બકતો સુખેથી આનન્દ લઈ શકે એમા જગ પણુ વિરોધ આવતો નથી.

પરબ્રહ્મની જે ભગવાન તે શ્રીકૃષ્ણથી ખીજો કેઈ પદાર્થ ન હોઈ શકે ? આ શકાનું નિગમણુ કરવા શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે —

પરબ્રહ્મણે નમઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ — પરબ્રહ્મને નમસ્કાર

વિવરણ — જે પદાર્થ શ્રીકૃષ્ણ તરીકે ઓળખાય છે તે જ પદાર્થ પરબ્રહ્મરૂપ છે શ્રીકૃષ્ણ એ જ પરબ્રહ્મ છે ખીજો કયો જે બ્રહ્મ પદમા આવે છે તે બ્રહ્મપદનો અર્થ અક્ષરબ્રહ્મ થાય છે, પરબ્રહ્મ નહિ, અને તે અક્ષરબ્રહ્મરૂપ પરબ્રહ્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું વિમૂનિરૂપ છે અને તેથી જ શ્રીકૃષ્ણને પરબ્રહ્મ કહેવામા આવે છે અને અક્ષરવિમૂનિને માત્ર બ્રહ્મ કહેવામા આવે છે જીવાત્મા પણ ‘અક્ષરાદપિ ચોત્તમ’ એ નોકમા સ્પષ્ટ જણાવે છે કે શ્રીકૃષ્ણ — પુરુષોત્તમ — એ અક્ષર બ્રહ્મથી પર છે અને તેથી તે પરબ્રહ્મ કહેવામાં છે પરબ્રહ્મ પદ્યી લોક અને વેદમા પ્રચિત-પ્રસિદ્ધ એવા પરમાત્માનો જોવ થાય છે, અને પહેલા જે શ્રીકૃષ્ણ પદ હતું તેનો અર્થ લોક અને વેદથી અતીત પરમાત્માનો એવ થાય છે.

નાગરભાઈજીકૃત પદો^૧.

પદ ૧

દોષ તદ્દા નહિ સ્નેહનુ મૂલ, સમૂલ એ વાત સિદ્ધાન છે જાણો ॥
સ્નેહથી પ્રાપ્ત છે, દુર્લભ જે ફલ, વલ્લભલીલાનુ, એ કર ધાણો ॥૧॥
પૂરણ હોય, મનોરથ નાગર, રહે અવશેષ ન, એકુળ દાણો ॥
સગમે જીવન, જીવન સ્નેહથી, હોય વિયત્ત તે જીવ છે રાણો ॥૨॥

પદ ૨

સ્નેહનુ પ્રાપ્ત ન, વેદગિદ્વાત છે, પ્રાપ્તથી લોક, કહે છે વિષય એ ॥
સ્નેહથી સગમે જીવનવલ્લભ, સ્વાસ્થ્ય નહિ તે, કીજે કસે એ ॥૧॥
સ્નેહથી લીલામા, પ્રાપ્ત એ નાગર, સ્નેહથી વલ્લભ દાનવિશેષ ॥
સ્નેહથી છે ફલ, પ્રાપ્ત વલ્લભ, સ્નેહ વિના નહિ, રીલા દીમે એ ॥૨॥

પદ ૩

લોભ વિષય મહિ મગ્ન રહે મન, લગ્ન નહિ પણ વલ્લભરૂપે ॥
ઘાટહુ જામ, રહે મન કામ દે, ધામ રહે જ્યાં પર્યો અધ કૂપે ॥૧॥
ઈંદ્ર વિચાર અપાર અપાર રૂ, ધ્યાન હિ રહે જિય કુરૂપે ॥
યદ્દ દુઃખસાગર, તૈજુ છુટાવન, નાગરકો એક ગોકુલ મૂપે ॥૨॥

પદ ૪

શ્રીવલ્લભલાલ રસાલકી ધાતે, સો કોનકરે વિનુ, ભક્ત મરૂચી ॥
વાહલ્યતાકે સ્વરૂપ અનૂપ એ સેવા રસાત્મક, માપે સૂચી^૨ ॥૧॥
સ્વારય અશ ન, સદાય રૂપમે, વલ્લભદાનકે પાનકી કૂચી ॥
અનંગ મનોરથી ધૂગ્ન પ્રેમકે, નાગરદામ રહે દૃષ્ટ ઉચી ॥૨॥

પદ ૫

નહા પરપચ રચ ન પ્રેમકો, પ્રેમ વિના નહિ, દીન મોહાવે ॥
દીન વિના ન કૃપાફલદાન, કપા વિનુ વલ્લભ નેક ન જોવે ॥૧॥
વલ્લભજી વિનુ ના રસ પ્રાપ્ત, પ્રાપ્ત નાહિ, સો સપતિ સોવે ॥
નાગર એસો વિચાર પ્રપચકો, તાને પ્રપચે તુ મતિ મોહવે ॥૨॥

૧ ઇતિહાસિક સુદિ એકાદશી પ્રમોદિની રાત્રિએ નાગરજી સમયે વિવાહબેલ 'અખમાન ગોપ બરસને' પદ ગવાય છે, તેના કર્તા અને અખસખાના પદો સાથે જેમના અનેક કીર્તનપદો ગવાય છે તે નારાયણદાસ ભરુચના વતની હતા, અને જ્ઞાતિએ વાચડા વાળીઆ હતા ઉપરાંત વિવાહબેલ સપ્તશૃંગમા ગવાય છે ભરુચિ વૈષ્ણવોમા તે દાદા નારાયણજીને નામે સુપ્રસિદ્ધ છે શ્રીગોકુલેશજીના અનેક ધવલકીર્તનો તેમણે અત્યંત અનન્યભાવે કયા છે તે દાદા નારાયણજીના પુત્ર મહદ્ ભગવદીય શ્રીગોકુલભાઈજી તેમણે શ્રીરૂપાનુભવોત્સવ અન્ય ધવલમાહુત્યથી કર્યો છે તેમના પુત્ર તે શ્રીનાગરદાસ અથવા નાગરભાઈજી તેમનો જન્મ આશરે સવત્ ૧૯૬૨-૧૯૬૩મા હતો તેઓ ભૂતલોપરિ હજારો રાતવર્ષ પચન્ત રહ્યા હતા જીવનનો ઘણો સમય શ્રીવલ્લભપાદ શ્રીગોકુલેશપુરમા જ તેમણે વ્યતીત કરીને શ્રીગોકુલેશનાજી સ્વરૂપને આનંદ અનુભવ્યો હતો શ્રીગોકુલેશના આસુરવ્યામોહાનન્તર ભરુચિવૈષ્ણવોનુ આદર્શ તે નાગરભાઈજી,

पद ६

सगत नीचने, मीच^१भली सुनि, नीचकी सगतते कुल लाजे ॥
 निलंजताइ, वढे निसवामर, लाजकी लाजमो, लाजते भाजे ॥१॥
 धर्मविचार रहे न कटु तब छार ले हाथन आनन भाजे ॥
 सग तके सम व्हे भळे नागर, सग समान करे सच काजे ॥२॥

पद ७

महदके धर्मके पक्ष रहे मन, सोई समूल कुलीनको जानो ॥
 पुष्टमे पुष्ट रहे निज भेदसो, दुष्टविजातिसु त्याग प्रमानो ॥१॥
 अन्य संवयकी गध न लागई, श्रीगोकुलनाथसो नेह निवानो ॥
 सोई तो शुद्ध विशुद्ध भरुची वल्लभलीला समाजमे मानो ॥२॥

उत्सवलाल साकलचंद परीख

• ॥ श्रीवल्लभ ॥

A short note
on

निवेदिभिः समप्यैव सर्वं कार्यमिति स्थितिः^१

(Kapadia Ujamsu Bapula)

Although we are conscious of the fact that the present-day differences between the Bharuchees and the Nimadias are no more based on any conscious conflict of doctrine, but merely on external ceremonies and pious frauds of Priestcraft, we propose, in this short essay, to give a logical explanation of the above-mentioned apodeictic proposition. Much mischief has been played by examples of invalid inferences from the various theories, propounded by the greatest reformers of the age. There are many laymen who bring forth fallacious arguments which appear to be conclusive when they are not, and although it would be absurd to hope to discover the nature of true and scientific thinking in the procedure of a fallacious or jealousy-biased mind, there are persons who honestly try to avoid fallacious arguments, if their invalidity be pointed out to them and hence it is proposed to give a logical interpretation of one of the secret teachings of Shrimad Vallabhacharya, by detecting the fallacies and discussing the various terms used in the proposition.

The neophyte, who wishes to follow the Path of Grace of the Almighty Krishna, first attends the ceremony called अहमनिवेदन-self surrender to Brahman-or ब्रह्मसम्बन्ध-connection with or relation to the Almighty Brahman, who is faultless and endowed with all divine virtues, who is devoid of material body and its attributes, who is omnipresent and omniscient, who is All-Bliss-hands, feet, mouth belly, etc., who is devoid of the three qualities of matter, who is a substratum of all the diametrically opposite attributes, and who is the Creator, the Protector and the Destroyer of this universe. The essence of the Path of Grace is that a devotee should completely surrender himself to the will of the Almighty, and he or she who thus takes a vow to be at the absolute disposal of the Lord is technically called a निवेदिन.

Vallabhacharya, in सिद्धतरङ्ग, one of the sixteen प्रकरण works by Him, declares that, "What¹ is dictated by God incarnate on the midnight of the eleventh day of the bright half of the month of Shravana is declared ad verbatim. By the performance of a relation to Brahman all sorts of depravity of one's body and soul are removed without fail². All the sins are thought to be divided into five classifications. They are -(1) natural or pertaining to five elements, (2) those that arise on account of time and space, (3) those described in the various worlds (ब्रह्मलोकैः) and Vedic rituals, (4) those arising out of contact (with unclean substances), and (5) those produced by the touch of अनधिकारी persons (The word च in the verse adds many accidental sins also, such as unclean sight etc.) All the above-mentioned five kinds of sins are not to be regarded in any case." Thus in the three verses Shrimad Vallabhacharya positively propounded that all the five kinds of various sins physical and spiritual, mentioned in the Scriptures, cease to have

¹ श्रावणस्यामले पक्ष एकादश्या महानिशि । साक्षाद्भगवता प्रोक्तं सदक्षरा उच्यते ॥
ब्रह्मसम्बन्धकरणम् सर्वेषां देहजीव्यो । सर्वदोषनिवृत्तिर्हि दोषा पञ्चविधा स्मृता ॥ सद्गता देशकालो-
त्था लोकवेदनिरूपिता । सयोगजाः स्पर्शजाश्च न मन्तव्या इयमन ॥

² The term सर्वेषाम् in the verse suggests that all persons irrespective of their castes or creed can shake off all sorts of depravity, not only of their bodies but of their souls as well. It ought to be remembered that persons of the lowest castes, the cobblers, the carpenters, the pariahs, the robbers, the sinners, the adulteresses, women and such like persons were openly admitted in the Path of Grace.

the force of impeding the Divine Evolution of the initiated, and that what He declared was on the authority of the Almighty Himself. No sane man can object to the theory of complete renunciation of the self to the sweet will of the Almighty, when it removes the various sins and is attended by the spiritual evolution, much less, when it is propounded through the imperative order of the Almighty Himself. But one objection can be raised to the theory. What is the use of such a novel performance when the above-mentioned five sorts of sins are shaken off by Vedic rituals and ceremonies already in vogue ?

The first line of the fourth verse sets aside this objection with a negative force 'Otherwise—in any other way—complete cessation of all the various sins can not be brought about'¹ The performance of the relation to Brahman (ब्रह्मसम्बन्धकरण) is the only way which annihilates the various sorts of depravity of one's body and soul.

But, then, how should the initiated lead his life ? What is the भक्तिमार्गीय obligation upon him ? Vallabhacharya in the next line gives the only possible immediate deduction of the theory of self-surrender, again with a negative force "Therefore the devotee should abandon all things whatever are not dedicated to the almighty" In the Path of Devotion the very contact with substances not consecrated to the Lord is regarded as sinful, and hence the devotee is advised to abandon all those things which are not dedicated to Him. He should not make use of those unconsecrated things for himself. The intelligent will at once understand that the second line of the fourth verse² is merely a logical deduction of the proposition "one should completely surrender himself to the will of the Lord" Again, the first line of the sixth verse³ 'Therefore one should first offer one's everything to the Lord,' and the second line of the fourth verse 'Therefore one should abandon those things whatever unconsecrated to the Lord' imply the same sense. The latter is the immediate inference from the former.

But though the theory of self-surrender appears to be attractive and homely, it is attended with many practical disadvantages, for a sincere devotee. To put it into practice is a very difficult task. It is as difficult as walking on the edge of a sword, and the novice

¹ अन्यथा सर्वदोषाणां न निवृत्तिः कथञ्चन । ² अखमर्षितवस्तूनां तस्माद्भजनमाचरेत् ॥

³ तस्मादार्द्रौ सर्वकार्येऽसद्वस्तुसमर्पणम् ।

is often perplexed in following it ad verbatim. A devotee is necessarily obliged to dedicate his everything to the Lord, and he is prohibited to enjoy whatever is undedicated.

But, then, how can he accomplish various customary or scriptural observances, when they are made conform servilely to a hard and fast rule of self-surrender-आत्मनिवेदन-सबसमर्पण-? It is easy to understand that there are many occasions in human life, which inevitably produce practical perplexities and uncertainties. This difficulty is so serious that all systems of religion or morality have to give a detailed account of particular duties. For the solution of doubtful cases of individual action, it is well known that the acumen and industry of ecclesiastical writers on स्मृति was directed in consequence of which we have the growth of ecclesiastical jurisprudence and the penitential books, furnishing a continuous procedure of casuistical discussion. Casuistry is an attempt to foresee all the different cases of action which may conceivably occur, and then to provide the exact rule for each case in advance. Is it possible for Vallabhacharya to make a detailed discussion as to what should be abandoned?

He gets a highly generalized and formal principle from the Almighty incarnate, and He can not swerve even an inch from it. But the more general the rule the vaguer and less applicable it is, and between a highly general and formal principle and particular cases of individual action the ordinary persons require intermediate generalizations. But, again, Vallabhacharya was fully aware of the dangers and evils that attended the building up of such casuistical discussion also. In the first place, casuistry tends to magnify the letter of religious morality at the expense of its spirit-भाव. When doubtful points are closely scrutinized and illustrated by fictitious cases, there naturally arises a tendency to waken the spirit of a theory in ordinary brains. Secondly, human conduct is regulated through specific injunctions and prohibitions. Thirdly, it tends to deprive religious life of freedom and spontaneity, and reduces it to a more or less servile conformity to externally imposed rules. Therefore, (in order to avoid these dangers and evils), whenever any practical difficulty came before Vallabhacharya, the only answer that he gave was-निवेदिमि समर्थेन सर्व कार्यमिति स्थिति, and thus He safely avoided a casuistical discussion.

The term *નિવેદિભિ* means 'by those who are initiated in the doctrine of complete renunciation of the self to the Almighty'

સમર્થ means 'having dedicated' It is a gerund form with a *ય* (સ્ય) suffix attached to the root The gerund always denotes a prior action, or an action completed before another

એવ means 'only' This is a very mischievous word In Sanskrit literature the word *એવ* lays emphasis on the word which it follows and therefore *સમર્થેવ* means 'only after dedication'

સર્વમ્ means 'all' i. e. all customary (લૌકિક) and scriptural (વેદિક) observances (કાર્યાણિ)

કાર્યમ્ means 'fit to be performed' This is the potential passive participle (કૃ-ય પ્રક્રિયા) by the suffix *ય* Potential passive participle conveys the various senses of fitness, obligation, or necessity, discharging of debt by the debtor, &c Here it conveys the sense of 'fitness', because the sense of 'obligation' is conveyed by the word 'સ્થિતિ'

इति-means 'this'

સ્થિતિ -Shrimad Gokulnathji says that *સ્થિતિ* means *અનુદ્વેષણા*, It, therefore, means 'Imperative law'

Thus the whole proposition can be safely translated into English in this way -"This is the imperative law that all the customary and scriptural observances are fit to be performed only after dedicating them (to the Lord)" But what is the import of this proposition? Does it bring out the sense that 'all the customary and scripture observances must be performed and they must be dedicated,'¹ or that 'No customary or Scriptural observance should be performed without dedication i. e. all actions whatever are intended to be performed should not be done without dedication'² We shall prove that the latter rendering is the only correct one (અપૂર્ણ)

¹ Mr Vasantram lays a gross stress on the word *સર્વમ્*, and mars the very spirit of the proposition Vide Bharuchi Nimadha Kutha. P 165 "આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે 'લોકિક નિવેદીને પણ લોકિક સાચુ પડેલા છે . . આવા નિર્મલ અર્થમાં 'લોકિક નિવેદી' આદિ પદો ધરના ગજવામાંથી ઉમેરીને તેના કિલ્લે અને અમગન અર્થો ઉભા કરવાથી શ્રીમદ્વાચાર્યવાણીનો અનર્થ કરવાનું કેટલું પાપ લાગે છે?, આથી નિર્દોષ એ યોગ કે નિવેદન કરીને જ લૌકિક વૈદિક કરવા, લૌકિક વૈદિક ઓડવા નહિ, એ તે પ્રથમથીજ ખાતર છે."

મિ. વસન્તરામને ઉત્તર.^૧

સાહેબ,

તા ૧૫-૧૦-૨૫ તથા ૨૯-૧૦-૨૫ ના 'ગુજરાતી કેસરી' માં વસન્તરામ શાસ્ત્રીએ પુન પોતાની દેવ મુજબ અત્યંત ભગવદીયોની નિન્દા આરંભી છે. યદ્યપિ તેણે કરેલ આક્ષેપોનો ઉત્તર અનન્ય ભગવદીયો તરફથી અપાઈ જ ગયો છે, છતાં 'કુતંગની પૂછડી વાળી ને વાંકી' ન્યાય પ્રમાણે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે તેણે પુન પુન તે જ આક્ષેપો કરેલ છે. તેથી પેટે પુન પુન વિષ્ટપેષણ કરવાની આવશ્યકતા નહિ હોવાથી આ લેખમાં પાછલા લેખોનો ઉલ્લેખ માત્ર કરવામાં આવશે.

મિ. વસન્તરામ લખે છે કે ભરુચિવૈષ્ણવોએ 'તદન નવો જ વાડો બાંધ્યો હતો,' પણ સત્ય તો એ છે કે શ્રીવત્સભાસ્વાર્યજીએ વેદથી પ્રારંભી શ્રીમદ્ભાગવતપર્યન્તના ચાર પ્રસ્થાન સ્ત્રીકારી કમિયુગના દેરાણવોદ્ધારાર્થે ને મુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ કર્યો, તેનો જ વિસ્તાર શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના પશુ બે ભાસજીમાંથી માત્ર શ્રીગુસાધજીએ કર્યો, અને શ્રીગુસાધજીના પશુ સાત પુત્રમાંથી શ્રીગોકુલનાથજીએ જ નિજ પિતાના અને પિતામહના માર્ગનો સમ્યક્ પ્રચાર આશ્રદ્યપૂર્વક કર્યો, અને ભરુચિવૈષ્ણવો શ્રીવત્સભાસ્વાર્યજી, શ્રીગુસાધજી અને શ્રીગોકુલનાથજીના અનાદિસિદ્ધ સનાતન મુષ્ટિમાર્ગનો જ સ્વીકાર કરે છે.

અનન્ય ભગવદીયોને ગતિપ્રદાન કરતા મિ. વસન્તરામે શ્રીગોકુલનાથજી ઉપર પણ આક્ષેપ કર્યા છે. "શ્રીગોકુલનાથજી વિદ્વાન, ચતુર, મુસદ્દી અને ખૂમસરત હોવાથી એઓશ્રીએ ગુજરાતના ઘણા બોળા માણસોને પોતાનામાં મુગ્ધ બનાવી દીધા હતા." મુગ્ધ મનનાર વૈષ્ણવો બોળા, અક્ષન વિતાના, તેથી તેઓ દોષરહિત, અને મુગ્ધ બનાવનાર 'ચતુર મુસદ્દી', તેથી વૈષ્ણવો મુગ્ધ થયા, તેમાં કોઈ પણ અધગતિ થયું હોય તો દોષ કેનો ગણાય તે મિ. વસન્તરામ જોઈ શકે છે.

શ્રીગોકુલનાથજી પુરુષોત્તમ નથી એ મત સિદ્ધ કરવા મિ. વસન્તરામે તેઓશ્રીની દીનતા દર્શાવનાર તેઓશ્રીની સર્વોત્તમસ્તોત્રની છાંત્રી દીકાના અન્તિમ શ્લોકનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. દીનતા દર્શાવે તે પુરુષોત્તમ ન જ હોઈ શકે એવું સ્માર્ત મિ. વસન્તરામનું મતન્ય જણાય છે, પરંતુ તેમને જ્ઞાન નથી કે શ્રીકૃષ્ણે દીનતા દર્શાવેલી છે. શ્રીકૃષ્ણ અકૂરને કહે છે —

ત્વં નો ગુરુઃ પિતૃવ્યથ શ્લાઘ્યો વન્ધુઃ સ્વ નિત્યદા ।

વયં તુ રક્ષ્યાઃ પોષ્યાશ્ચ અનુકમ્પ્યાઃ પ્રજા હિ વઃ ॥

શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૪૬-૨૬

વસી જુઓ શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૭૭-૨૦, ૧૦-૮૬-૯ બ્રહ્મકૃષ્ણે પાટુ મારતી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કેટલી દીનતા દર્શાવી તેથી શુ શ્રીકૃષ્ણમાંથી ભગવત્ત્વ જતુ રહ્યું નહિ એનો નિર્ણય ત્યાં જ જુઓ.

૧ આ લેખની સાથેનો પત્રમાં ૨૦ ઉલ્લેખવાલ સાકલચક્ર પરીખ જણાવે છે કે આ વિષયની ચર્ચા 'ગુજરાતી કેસરી' માં આવતી હતી તેમાં અમારો એક લેખ પ્રથમ છાપવામાં આવ્યો હતો, અને જ્યારે આ બોલે લેખ તે પત્રના ત્રીજા ઉપર છાપવાને માટે એકલવામાં આવ્યો ત્યારે આ લેખને સે મત્રમાં નિષ્કારણ સ્થાન આપવામાં આવ્યું નહિ, તો આપના મુષ્ટિસુધામાં તે છાપી જનસમાજને અમારું વક્તવ્ય જણાવશે. "

“માં પુદ્ગોત્તમ . .”થી જે પદ્ધતિઓ શ્રીગોકુલનાથજીની ટાકી છે તે આક્ષેપ કેવલ અસત્ય છે આનો ઉત્તર લખાણથી અપામ ગેયલ છે જૂઓ ભરુચિ-નીમડીઆ કલક, પત્ર ૧૨ થી ૧૭ આ લેખનો ઉત્તર આપી નહિ શકાતા પુન પુન તે જ આક્ષેપ કર્યા કર્યો એ આર્થ છે વળી આ પણ નિશ્ચિત્યને સ્થાને મલ્યા પાઠ નિ વસન્તરામે ખુદ્ધિપૂર્વક કહ્યો છે એ શુ ધાણ્યની પરિસીમા નથી ?

શ્રીગોકુલનાથજીને માત્ર ગુરુ ગણાવવા પ્રયાસ કરનાર નિ વસન્તરામ ! તમે આધુનિક સર્વ વસ્તુભવસ્થાને કેવા મનાવો છો ? તે સર્વને પૂર્ણ પુરુષોત્તમ મનાવો છો કે માત્ર ગુરુ જ ? ગુરુનો પણ લક્ષણો તેમનામા નથી એ તો તમારા લેખ ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ જ જણાય છે છતાં તમે મોળા વૈષ્ણવોને તે સર્વ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે એમ સમજાવી તેમનું હિતિહિત અપાવો છો આવા સર્વ વસ્તુભવસ્થાને પૂર્ણ પુરુષોત્તમ મનાવનાર તમે શ્રીગોકુલનાથજી પૂર્ણપુરુષોત્તમ ન હતા એમ કયા પ્રમાણથી કહી શકો છો ? પુષ્ટિમાર્ગીય અન્યોમા પુરુષોત્તમનું શુ લક્ષણ છે એ કાંઈ વિદિત છે !

અનન્યતાથી શ્રીગોકુલનાથજીની સેવા કરવી તેમા પાખણને કયા સ્થાન છે ? તમારી પાખ- પડની વ્યાખ્યાન વિચિત્ર દશે પાખણ એટલે શુ તે જૂઓ કાંઈ પણ શિષ્ટ શબ્દકોષમાથી તેનો અર્થ જૂઓ તો તમને જણાવે કે અનન્યતાથી શ્રીગોકુલનાથજીની ભક્તિ કરવામા પાખણને જરા પણ અવકાશ નથી જ

શ્રીપાદુકાજીની સેવા વિશે નિ વસન્તરામ જે કહે છે તે કેવલ તેમનું અજ્ઞાન જ દર્શાવે છે શ્રીગોકુલનાથજીની પાદુકાજીની સેવા તેએશ્રી બૃત્ય પર પ્રકટ વિરાજતા ત્યારે પણ સર્વથા થતી જ. મિં વસન્તરામને પણ કબૂલ તો કરવું જ પડે છે કે ‘ શ્રીગોકુલનાથજીની અનેક પાદુકાઓ હતી ’ એટલે શ્રીગોકુલનાથજીની પાદુકાજીની સેવા તો મિં વસન્તરામ નવો વાડો કલ્યાણનું કહે છે તે પૂર્વે પણ થતી જ ત્યારે પછી તે જ પાદુકાજીની સેવાનો માર્ગ એ નવો વાડો કેમ કહેવાય ? શ્રીગોકુલનાથજીના સમયમા તેઓશ્રીની અનેક પાદુકાઓ હતી એમ સ્વીકાર્યા પછી નવી પાદુકાઓ ગોઠવવાનો આશય જ રહેતો નથી વળી શ્રીગુમાવજીના પ્રથમ પુત્ર શ્રીગિરિધરજીને લીલામા પ્રવેશ થયો ત્યાર પછી તેએશ્રીની પાદુકાજીને શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અને શ્રીગુમાવજીના પાદુકાજી સાથે શ્રીગોકુલનાથજીએ જ પધરાવ્યા અને અગ્રાવધિ પણ ગોસ્વામિજીના કોના જીવન પછી તેમની પાદુકાને તેમના મંદિરમાં મ્થાપે છે, અને કહેવાના પુષ્ટિમાર્ગીય સેવકો જીવનાનન્તર તેની તેની પાદુકાની સેવા પણ કરે છે જ, તેથી પાદુકાની સેવાને કાંદો ગણવામા આવે તો એવા તો હજી થી અધિક કાંદો ક્યારનાએ થઈ જ સુકયા છે તારતમ્ય એટલું જ છે કે હજી વૈષ્ણવો પાદુકાની પણ સેવા ગુરુત્વ ખુદ્ધિથી કરે છે, અને તેથી સાથે સાથે પુરુષોત્તમનું પણ સ્વરૂપ સેવાર્થ પધરાવે જ છે જ્યારે શ્રીગોકુલનાથજી આક્ષાન્ત પુરુષોત્તમ હોવાથી ભરુચિ વૈષ્ણવો આશ્ચર્યપૂર્વક અનન્યતાથી કેવલ તેઓ ખીની પાદુકાની જ સેવા કરતા આવ્યા છે આ દ્વાજી નથી, પરન્તુ બૂધજી છે

શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની અને શ્રીગુમાવજીની પાદુકા માથે કેવલ શ્રીગિરિધરજીની જ પાદુકા વિરાજી શકે અને શ્રીગોકુલનાથજીની ન વિરાજે એ પણ જ્ઞાન્તિ છે. સુન્માઇમા ખીલાલખાવાના મંદિરમાં શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની પાદુકાજીની સાથે જ શ્રીગોકુલનાથજીની પાદુકાજી વિરજી છે, અને આ પાદુકાઓ એક પડખે વિરાજે છે, જ્યારે શ્રીગોકુલનાથજીની અને શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની પાદુકાઓ બીજા પડખે વિરાજે છે

મૂર્તિસ્વરૂપની સેવાનો બોધ પુષ્ટિમાર્ગમાં હોય અને પાદુકાશ્રી મૂર્તિસ્વરૂપ ન હોય તો પાદુકાશ્રીની સેવા પુષ્ટિમાર્ગમાં થઈ જ ન શકે પુષ્ટિમાર્ગમાં પાદુકાશ્રીની સેવા થાય છે એમ તમે તેમ કબૂલ પશુ કરો છો તો પછી બરકુચિઓ પાદુકાશ્રીની સેવા કરે તેમાં જ તમને કેમ દેશ સૂઝ્યો ? વરતુત મૂર્તિ એટલે આકારવાળું બરકુચિઓ જેની સેવા કરે છે તે પશુ સાકાર હોવાથી મૂર્તિસ્વરૂપ જ છે

શ્રીકૃષ્ણસેવાને અર્જુને જ શ્રીપાદુકાશ્રીની સેવા થાય છે એ પશુ અમત્ય છે વરતુત સ્વતન્ત્રતાથી પશુ શ્રીપાદુકાશ્રીની સેવા કરવાનો બોધ શ્રીગોકુણેશશ્રીએ જ કરેલ છે 'તસ્માન્માર્ગાચાર્યેષુ પ્રભુબુક્ષ્યા તેવા ઘરણારયિ દયો સેવનં પ્રભુવદેવ । પરન્તુ યદિ પૃથક્ત્વેન તયોરેવ સેવનં સ્યાત્ તદા તથા વિધિયત્ત્વેન તયૈષ સેવનં પરમોપપન્નમસ્તિ.' શ્રીકૃષ્ણની સેવાથી પૃથક્ માન ચરણારવિન્દની જ સેવા પ્રભુએવાની પ્રમાણે જ કરવી અને આ પ્રમાણે કેવલ ચરણારવિન્દની સેવા કરવી એ જ પરમ યોગ્ય છે. તેથી શ્રીકૃષ્ણસેવાને અર્જુને જ ચરણારવિન્દની સેવા થઈ શકે એ મિ વસન્તરામનું કથન અસત્ય છે, અને તેમનું સાન્પ્રદાયિક અત્તાન પ્રસિદ્ધ કરે છે કોગમાં શ્રીમાયાર્જુના મંદિરમાં પશુ કેવલ શ્રીમહાપ્રભુજીના જ શ્રીપાદુકાશ્રીની સેવા થાય છે ત્યાં શ્રીપાદુકાશ્રી પનગડીમાં મિરાજતા નથી પરન્તુ શ્રીકૃષ્ણવત્ સિદ્ધામનો-પરિ ગાદીનકાએ વિરાજે છે કલકચુજમાં શ્રીગોકુણેશની પાદુકા શ્રીકૃષ્ણજીના સિદ્ધાસનની પડખે પનગડી પર વિરાજતી નથી, પરન્તુ સાથે જ સિદ્ધાસનવ્ય પર વિરાજે છે

'નીમડીઆ'નો અર્થ પશુ સ્માર્ત મિ વસન્તરામને વિદિત નથી "નેમ" એટલે અર્ધા એ શબ્દ ઉપરથી 'નીમડીઆ' શબ્દ થયો નીમડીઆ એટલે અર્ધા આ માર્ગમાં અને અર્ધા અન્ય માર્ગમાં બરકુચિ એટલે પુષ્ટિમાર્ગમાં જ પૂર્ણ રુચિવાળા, પુષ્ટિમાર્ગ વિના જેને કાંઈ રુચે નહિ તેવા શ્રીગોકુણેશ પ્રભુના અનન્ય ભક્ત, 'નીમડીઆ' એટલે પુષ્ટિમાર્ગ પ્રતિ માત્ર અર્ધા રુચિવાળા અને અર્ધા મર્યાદામાર્ગ પ્રતિ અથવા કર્મમાર્ગ પ્રતિ રુચિવાળા 'નીમડીઆ' એટલે 'નિયમડીયા' નહિ, પુષ્ટિમાર્ગના નિયમ પાલનાર તો સર્વથા નહિ જ, પરન્તુ મર્યાદામાર્ગીય અને તેથી પશુ હીન અનાય નિયમોને પાલનાર પુષ્ટિમાર્ગના નિયમો કયા નીમડીયાઓને પાલવા છે ? શ્રીકૃષ્ણની અનન્ય ભક્તિ નીમડીયાને કયા ગમે છે ? તેમને તો શ્રીકૃષ્ણ, શિવ, શક્તિ, હનુમાન્, ગણેશ, ઇન્દ્ર, કુમેર, અરે ? મસ્તુદ અને તાબૂત પશુ સમાન છે નીમડીઆ એટલે સર્વ દેવને સમાન ગણી પૂજનાર 'મૌલેવ સત્યમસિલમ્' સર્વ બ્રહ્મ જ છે, તો પછી શ્રીકૃષ્ણમાં અને ગણેશ હનુમાન્માં શા ભેદ છે ? કાંઈ જ નથી, એમ નિર્વિશેષતા માની શ્રીકૃષ્ણ, શિવ, હનુમાન્ ગણેશ, સર્વ દેવોમાં યોગી યોગી પ્રીતિ રાખનાર દૂકામાં નીમડીઆ એટલે—

ब्रह्मैव सत्यमखिलं न हि किञ्चिदन्यत्

तस्मान्न मे सखि परापरभेदबुद्धिः ।

जारे तथा निजवरे सदृशोऽनुरागो

व्यर्थ किमर्थमसतीति कदर्थयन्ति ॥

એવા મતવાલી પુંક્તીઓ, તેથી જ નીમડીઆ એટલે પુશ્પીપંથી ભરુચિઓ શ્રીગોકુલે શરૂના ચરણકમળની જ અનન્યતાથી સેવા કરે છે તેથી જો તેઓ 'પાવડીઆ' કહેવાતા હોય તો શ્રીકૃષ્ણને મર્વ જ સમર્પણ કર્યા પછી પણ પોતાની સમર્પણમંત્રની પ્રતિનાનો નિતાન્તમકે, ફરી શિવ, હનુમાન, ગણેશ, આદિ મર્વ દેવોની કૃપાસના કરનાર નીમડીઆને 'પુશ્પીપંથી' જ કહી શકાય. તેથી 'નીમડીઆ' એટલે 'પુશ્પીપંથી' જો તેઓ ભરુચિપંથને પાવડીઆ પથ તરીકે મંજોરો તો તેમને આ તેઓના યથાર્થ અભિધાનથી જ અમે સંજોધીશુ

સતીતુ અસ્તિત્વ કૃષ્ટાને ખૂબે તેમ ભરુચિઓની અનન્યતા પોતામા નહિ હોવાથી નીમડીઆઓ જરૂર લાગે, તેથી જ તેઓ નાત મહાજન અને તેઓના સ્તમ્ભરૂપ ગોસ્વામિમાસકે પામે ભરુચિઓને નાતબદાર મૂકાવે તેવા ગુલામીખતેનો કોઈ પણ અર્થ જ નથી. (જુઓ, ભરુચિનીમડીઆસદ પૃ ૧૩૯ થી ૧૪૩)

તેલમર્દનના રિવાજ સબ્ધી મિ. વસન્તરામ ઉદ્દેશ કરે છે તે સમ્બન્ધમાં તેમને પૂછવાનું કે નીમડીઆઓ તેલમર્દન કરે છે કે કેમ ? તમાગ શિ' ૫ (૧) દીનકરે પણ તેલમર્દનનો રિવજ નીમડીઆઓમા પણ હોવાનું કબૂલ કર્યું છે (જુઓ તમારી જ પત્રિકા પુ ૮ પ ૧૫૫) અહિ તો તેમણે તેલ માથે દલદરનો પણ પ્રયોગ કર્યો છે અકુતેશ્વરમાં તેમણે તમાગ બાપાશીનો ઉત્તમ ઉજવનાં તેલના અને દલદરના કેટલા ડાબા વાપર્યા તે દિમામ પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કરે. વળી તમડીમા તમે પોતે તેલ છાટણનો ખેન સ્ત્રીઓ સાથે ખેલી 'આજે અમે તો ગ્રેહ નગરમા જઈ આવ્યા' એમ કૂલાયા (જુઓ પુષ્ટિશુધા પુ ૩ અક ૮-૫ પ ૭૬) અહિ તમે વર્ણાશ્રમને પણ ઉચે મૂક્યો ! છતાં ભરુચિઓ સામે જ તેલ સમ્બન્ધી અક્ષેપ કેમ કરો છો ? વસ્તુતઃ 'વાકી પાથીઓ પાડી વિવાલની જરી જેવા ઝીણા વસ્ત્રો પહેરી' આવેલી 'સુરતી લાવણો'ને (જુઓ પત્રિકા પુ ૮ પ ૧૫૫) રંગવાનું નહિ ચૂકનાર નીમડીઆ પથમા જ તેલ દલદર આદિનો ઉપયોગ આવશ્યક ગણે.

ખેન મણિએ ઉસવમાં લે' મુલો ઉપર ફૂતેલ છાટણ તે મળધમા ન્યાયમર્તિ અને ન્યાય સબ્ધી મિ. વસન્તરામ લખે છે તે કેવળ અમત્ય જે આ મળધમા ખેન મણિના તથા મિ. કેશવલાલમાધના પત્રો પુષ્ટિશુધા પુ ૩ અક ૧૦ પ ૧૦૩-૧૦૪ માં છપાયેલ છે તે ઉપરથી મિ. વસન્તરામ માત્ર ભરુચિઓ પર આક્ષેપ કરવા અમત્ય લખે છે એમ તરત જ જણાઈ આવે છે ખેન મણિ કશાપિ પૂના મંદ જ નથી, ભરુચિઓએ પૂનામા કાટું કરી નથી, ન્યાય દર્યો નથી. મિ. વસન્તરામ કહે છે તેઓ નિર્ણય પણ આપ્યો નથી હવે વિવાદમાં ઉપર જણાવેલ ખે પત્રો જ પૂરતા છે આ સમ્બન્ધમાં હું કાંઈ કૃષાયન પણ નથી, પરંતુ અમત્યત્રિપ મિ. વસન્તરામને જ આ અમત્ય લખાણ માટે લાજી મરવાનું જ રહુ.

જો શ્રીમજ્જિમાલક મહારાજના મળધમાં મિ. વસન્તરામ જો લખે છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મહારાજશ્રીના પત્રમા મહારાજશ્રીએ મદી દરેલી એમ કહે તો તે પણ કબૂલ કરે છે, છતાં તેમણે આ પત્ર બનાવવી ગળાવરા બગીરથ પ્રધાન કરેલ. (જુઓ સત્ત્વર્તમાન તા ૨૬-૧૧-૧૯૨૩, તા ૧૫-૧-૧૯૨૪) વક્ષમકુલને પૂજ્ય અને પુટોત્તમ મતાવરા પ્રધાન કરનાર મિ. વસન્તરામ પોતે વૃષ્ટનમ શ્રીમજ્જિમાલક જેવા અનન્ય મહારાજશ્રીને પણ ધમાવતા ચૂક્યા નથી.

મિ વસન્તરામ તૈન્દ્રિ આહુતના ટોળાં અને તેના નિર્ણયના સમ્બન્ધમાં બહુ બહુર્ગા ક્રૂ છે, ત્યાં તેમણે 'શુદ્ધ ન્યાય' છણાવ્યો તે જૂઓ મિ. વસન્તરામ લખે છે કે 'બન્ને પક્ષના તખ્તાઓ બહાર પડી ગયા હતા.' બન્ને પક્ષ તે કાણુ ? બરુચિ અને નીમડીઆ, તેથી આ બે પક્ષકાર ચર્ચા છતાં આગળ લખે છે કે બરુચિઓ 'પુષ્ટિમાર્ગમાં હોય તો તેમને પણ એક પક્ષકાર તરીકે બોલવા રહ્યા' એટલે બરુચિઓ પક્ષકાર ન હતા આ પ્રમણે પરસ્પર વદનોવ્યાધાત થાય છે એ પણ મિ વસન્તરામને જાન રહેતું નથી વળી તે લખે છે કે બરુચિઓ 'વદનમકુલને કયા માને છે ? તો શા માટે તેમને એક પક્ષકાર તરીકે ગણવામાં આવે ?' રે રે મૂઠા ! પક્ષકાર હોય તેનો જ ન્યાય થાય, પક્ષકાર હોય તેને જ નિર્ણય બન્ધનકર્તા ગણાય જે નિર્ણયમાં બરુચિઓ પક્ષકાર ન હતા, તે નિર્ણય બરુચિઓને બન્ધનકર્તા નથી, એ નિર્ણયજ નથી એ માન નીમડીઆઓનો પ્રક્ષાપ જ છે આવા મિથ્યા પ્રવાપરૂપ નિર્ણય કરી શ્રીનાથદ્વારાધીશે પોતાના ન્યાયશાસ્ત્રના ઉડા જાનવું સર્વને જાન કરાવ્યું છે ! સ્માર્તશાસ્ત્રીઓ ઉપર જ અમારો આધાર છે એમ જગતને જણાવ્યું છે આવા પ્રક્ષાપને 'ન્યાય' અથવા 'નિર્ણય' કહેનારે તેના ન્યાયશાસ્ત્રના પામર જાન માટે લાજી મરવું જ રહ્યું આ ટોળાંઓ જે કંઈ પણ સિદ્ધ કર્યું હોય તો તે માત્ર એટલું જ કે મહારાજો નીમડીઆઓના સપક્ષ હોવાથી તેઓ હવે તો ન્યાયાસનના પણ અનધિકારીજ છે

શ્રીકૃષ્ણના અનન્ત સ્વરૂપમાં શ્રીગોકુલનાયજી મુખ્ય સ્વરૂપ છે શ્રીગોકુલનાયજી પૂર્ણ પુરુષોત્તમ જ છે (જૂઓ બરુચિ નીમડીઆ કલહ ઉપોદ્ધાત પૃ ૩-૪, અને વાંચો શ્રીવ'નમગીત) પુષ્ટિમાર્ગીય કાંઈ પણ સ્વરૂપમાં જે ભક્તની પ્રીતિ હોય તે સ્વરૂપની તે સેવા સુખે કરે શ્રીગોકુલેશજીના ચરણારવિન્દની બરુચિઓ સેવા કરે છે તે પણ મૂર્ત સ્વરૂપ જ છે એ તો ઉપર જ દર્શાવ્યું છે, તેથી શ્રીહરિરામજીના વાક્યનો પણ બાધ નથી જ પ્રતિનિમ્મને અસવથી મિત્ર કહેનાર નીમડીઆ હવે તો સર્વ શ્રીવ'તમવસ્યને શ્રીઆચાર્યજી સમાન કહી શકે જ નહિ વળી 'તાતતલો પ્રતિનિમ્મ' પછી 'શોભા સકલ કુદુમ્મ' શબ્દો આવે છે 'સકલ કુદુમ્મ' ની-શ્રીમદ્દિદ્ધ લેશ્વરપ્રભુચરણ તથા સાતે લાનજી વિગેરે સર્વ કુદુમ્મની-શોભા શ્રીગોકુલેશ જ છે એમ તો વદ્મા ખ્યાનકાર અનન્ય શ્રીગોપાલદામજી પણ કહે છે

'સ્વયશ્ચ' મા વશનો અર્થ 'પુત્ર' જ થાય છે, કારણ કે શ્રીગોકુલેશપ્રભુની દીકરીને ઉદ્દેષ્ય મિં વસન્તરામ કરે છે તે પહેલાં મુવિ ભક્તિપ્રચારૈકકૃતેસ્વાન્વયકૃત્' નામની દીકામાં 'અન્વય' શબ્દનો અર્થ 'પુત્ર' જ કરેલ છે 'સ્વાન્વયકૃત્ સ્વયશ્ચકર્તા અગ્રાન્વયપદસ્ય પુષ્પપરત્વ હોયમ્' તેથી 'અન્વય' એટલે 'વશ,' આ શબ્દો પુત્રપરત્વે છે એવી સ્પષ્ટ આશા છે આ પુત્ર પણ ઐરસ પુત્ર જ છે એમ દર્શાવવા પિતા પદ યોગ્ય છે તેથી 'અન્વય' અથવા 'વશ' નો અર્થ 'સર્વ ઐરસ સતાનો' નથી, પરંતુ 'ઐરસ પુત્ર શ્રીમદ્દિદ્ધનપ્રભુ' જ છે અને તેઓશ્રીમાં શ્રીમદ્દાચાર્યચરણનું સર્વ માહાત્મ્ય હતું, પરંતુ મિં વસન્તરામ કહે છે તેવોજ અર્થ કરીએ તો 'કમતા' વેશ્યાની સાથે સ્ત્રીવેશમાં ફેરો પડાવનાર મહારાજોમાં (જૂઓ સામવર્ત-માન તા ૮-૫-૧૯૨૪) પણ આવું અશેષ માહાત્મ્ય છે એમ આપણે બુદ્ધિવિરોધે પણ સહીને માનવું પડે, તેથી મારા ઉપર દયા ન ખાતા મિં વસન્તરામે પોતે જ તેમના વાણીઆ વિદ્યાગુરુ પાસે જઈ પુષ્ટિમાર્ગીય થયોનો પુનઃ અભ્યાસ કરવો જ રહ્યો મિં વસન્તરામ પણ ચેતાતા સર્વોત્તમસ્તોત્રના બાપાન્તરમાં જે કહી ચૂક્યા છે તેનું પણ તેમને અવધાન નથી ૨૦૭ મે 'પરે તેઓ પણ કબુલ કરે છે કે 'શ્રીઆચાર્યગોપેશ્વરજી 'વશ' શબ્દનો અર્થ 'શ્રીગુસાધજી' કરે છે.

મિ વસન્તરામને એક એવી કુટેવ છે કે ગમે તે શબ્દો શ્રીહરિરાયજીના અથવા શ્રીપુરુષોત્તમજીના વચન છે તેમ કહી લખી નાખે છે શ્રીહરિરાયજીના નામથી મનાવતી અન્ય તેમજો વેણુના દમા (વર્ષ ૨ અર્ક ૧૦ થી ૧૨ ૫ ૪૦) પ્રસિદ્ધ કરેલ, તેમ જ અહીં નથી એમ અપ્પટ કરવાને તે પડકિત શ્રીહરિરાયજી અથવા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કયા અન્યમાક્યેસ્થળે લખી છે તે દર્શાવવામા આવે ત્યારે જ તટસ્થ વાચક તેનું પ્રામાણ્ય જોઈ શકે

આ પડકિતઓમા 'આધુનિકતીર્થનામ્'નો અર્થ 'શ્રીવ' નમ વશના વિગ્રમાન ગાળકો' કરવામા પ્રમાણુ મિ વસન્તરામ આપશે? ત્યાર પછી જ આનો ઉત્તર દેવો યોગ્ય છે

શ્રીગોકુલનાથજીએ બ્રહ્મસમ્મન્ધ મન્ત્રોપદેશ વચ્ચેના જ અહણ કરવો એવો ઉપદેશ કર્યોનું મિ વસન્તરામ કહે છે તો એવી આજ્ઞા કયા અન્યમા ક્યે સ્થળે કરી તે કેમ જણાવવા નથી?

'તથાપિ માર્ગભૂતમૂલાચાર્યાનાદાય' વિગેરે શ્રીપુરુષોત્તમજીના પિતામહ શ્રીવદુનાથજીએ પત્રદારા બ્રહ્મસમ્મન્ધ આપવામા વિરોધ દર્શાવ્યો તે જ વિરોધ તો કેવલ અનુવાદ સ્માર્તવાક્ય પ્રામાણ્યે અહિં પુરુષોત્તમજી કરે છે ભગવન્માર્ગમા તો ગર્ભસ્તુતિના 'સ્વયં સમુત્તીર્ય સુદુસ્તર ધુમન્' સ્તોકના વ્યાખ્યાનથી ભક્તિમાર્ગ પ્રવૃત્તિ બકતોનું જ સિદ્ધ છે, અને પત્રદારા નામગ્રહણમા જેમન લેશમાત્ર પણ સન્દેહ હોય તેમજો ઉક્ત સ્તોકનો અર્થ બરાબર સમજવો રહ્યો (જૂઓ બ ની ક ૫ ૧૮૦) શ્રીગોકુલેશના પ્રખટ પત્રની વિરુદ્ધ શ્રીપુરુષોત્તમજીનું આ કથન માત્ર 'સર્વ સ્વાર્થ સમીહતે' ન્યાયથી જ પ્રવર્તેલું છે પત્રદારા નિષેધવક્ય પણ અમારા મિદ્ધાન્તથી વિરુદ્ધ નથી, કારણ કે શિવે શુભના સમાનાધિકરણમા તો તેના સમીપ ઉપ રિયત થઈને જ બ્રહ્મસમ્મન્ધ લેવું જોઈએ, અન્યથા શિવમા અદ્વકાર જણાય, પરંતુ જ્યાં શુભ શિષ્યનું સામાનાધિકરણ નથી ત્યાં પત્રદારા પણ બ્રહ્મસમ્મન્ધ યજ્ઞ શકે જ નહિ એમ તો કોઈ શ્રુતિ સ્મૃતિ તેમ જ શ્રીમદ્વાયાર્પણવાક્ય પણ ઉપતન્ન નથી જ, અને તેથી જ તમારા મતમા પણ અસૂચ્ય પદ્ય વર્ગનું પત્રદારા બ્રહ્મસમ્મન્ધ પ્રસિદ્ધ છે વળી પુષ્ટિમાર્ગથી વિરુદ્ધ આચાર્યનું સમર્થન કરતા નન્દકિશોર વા રમાનાથજી જેવા શાસ્ત્રીની તો મને લેશ માત્ર પણ પગ નથી

પુષ્ટિમાર્ગમા શ્રીરક્ષમવસ્ય વિના કોઈએ દીક્ષા આપી નથી એ પણ અસત્ય જ છે આચાર્ય હરિવંશજીએ દીક્ષા આપ્યાનું સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ વાર્તા પૈકી આચાર્ય હરિવંશજીની વાર્તા મિ વસન્તરામે કોંચથી પોતે અમલ્યનો અશ્રય કર્યો છે એમ આ વાર્તા વાચવાથી તેમની ખાત્રી થશે મહારાજોના અનાચાર અને અન્યાયના હવે તો સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ જ છે આજ્ઞા છે કે મિ વસન્તરામ મહદ્મકનોની અસત્ય નિન્દા નહિ કરે, અને મહારાજોના અનાચાર અધિક પ્રસિદ્ધ કરવાની અમને ફરજ નહિ પાડે

લોખ્વેન્દ્યાગચ્ચમા તો મિ વસન્તરામે કેવલ વિવેકવાનો જ આશ્રય કર્યો છે બ્રહ્મ સમ્મન્ધ લીધા પછી પણ વૈષ્ણવોએ સન્ધ્યા, હોમ, યાગદિ, વૈષ્ણવ તથા સ્માર્ત કર્મ અવશ્ય કરવા જ જોઈએ એમ નદકિશોરે ફગવી તે મિદ્ધ કરવા નિમન્ન તથા આનબોધમાથી જે પ્રમાણુ આપેન તે પ્રમાણુનો અર્થ કરી 'મે' અપ્પટ દર્શાવ્યું કે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોને મબોધી લખાયલ તે વાક્યો નથી તેનો કોઈ ઉત્તર નહિ આપી શકવાથી મિ વસન્તરામ પદા તદ્વા બકવાદ જ કરવા મડી પડ્યા છે. વૈદિકને તિનાજનિ આપવાનું ભગ્નચિઓએ કયા કહેતું છે કે અમલ્ય કોઈ લઈ મિ વસન્તરામે તેઓને ગાલિપ્રહન કરવાનો ઇનકાર લીધો. આરા લેખમા જ મે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે આ વૈદિક ધર્મ પુષ્ટિમાર્ગમા મુખ્ય નથી, પરંતુ માત્ર શક્તિપ્રમાણુ જ તે તો આચરવાના છે. શક્તિ ન હોય તો તે આચરવાની આવશ્યકતા પણ નથી, અન્યથા મિ. વસન્તરામે 'પદ્ય' સર્વ

પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવો માથે 'શાશ્વજીવમગ્નિદ્વોષ જુહુવાત્' વિષ્ણુમાર 'ઐતરભાન' અગ્નિદ્વોષની આવશ્યકતા પ્રાપ્ત થાય, અને તે નહિ આચરતા પ્રત્યવાય પણ આપને થાય વધી, જ્યાં વેદિક ધર્મો પુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મથી વિરુદ્ધ હોય, જ્યાં આ ધર્મો આચરવા જતા અનન્ય ભક્તિધર્મની હાનિ થતી હોય, ત્યાં અવશ્ય આ વૈદિક ધર્મો, ત્યાજ્ય જ છે ભગવાને પણ ઉદ્ધવને આવેજ ઉપદેશ કર્યો છે 'તસ્માત્પ્રમુદ્ધવોત્સૃજ્ય ચોદતા પ્રતિચોદનામ્ । પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ ભોતવ્ય મુતમેવ ચ ॥' ઇત્યદિ એકાદશ વાક્યો વાચ્યો ^૧ આનો ઉદ્દેશ નીમડીઆ પથના સ્તંભરૂપ તિલકાપિને તેમના બાપણમા કરેલ તે પણ મે દર્શાવેન છે આ સુતનો ઉત્તર નહિ આપી શકાયો રમાન મે વસન્તરામે કેવન બકવાદ કરી ભરરુચિઓને અપત્ય ગમિપ્રદાન કર્યુ છે

ખરે પુષ્ટિમાર્ગ વિરહાગ્નિમા જ સીજવાનો અનન્યતાનો ધર્મ છે, સગવડીઓ પથ નથી પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવે નિરન્તર બ્રહ્મમન્નન્ધનુ સ્મરણ રાખી પોતાના પ્રતિ શ્રીગોકુલેશજીના જ ચરણકમલનુ ધ્યાન ધરવુ જોઈએ અને એ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય ત્યાં સુધી વિરહાગ્નિમા સીજ્યા કરવુ જ જોઈએ નિજ પ્રભુના ચરણકમલનુ ધ્યાન બૂલી, ધન, પુત્ર, દાસ આદિ સૈ કિક કે સ્વર્ગાદિ પારનાૈકિક લાભ પ્રાપ્ત કરવાને અર્થે શિવ, ગણેશ, હનુમાન, વિદેવોની ઝખના અથવા સ્તુતિ કરે એટલે તે પુષ્ટિમાર્ગીયો બ્રહ્મ યજ્ઞ નીમડીઓ થયો, વિરહાગ્નિમા નહિ સીજતા સગવડપથી થયો ભરરુચિ વૈષ્ણવ અન્ય મોટા દેવની સ્તુતિ અથવા ઉપાસના કદાચ કરતા જ નથી, પરંતુ આ સર્વ હોય નીમડીઆઓમા જ દૃશ્યમાન થાય છે

પ્રભુ નીમડીઆઓને વ્યભિચાર તળની અનન્યતાનુ દાન કરે તો જ તેમનુ શ્રેય થાય, નહિ તો તેમનુ અપોષ પતન થયા જ કરશે જેવી શ્રીગોકુલેશપ્રભુની ઇચ્છા ^૧

ઉત્સવસાવ સાંકલય ૬

જ્ઞાન અને ભક્તિ.

બ્રહ્મ અને તે વિષેની સર્વ જાણનોતો વિચાર વેદ અને ઉપનિષદના આધારે જ કરવાનો હોય છે તેમા મનુષ્યના તર્કનો વકાશ જરૂર નથી. કારણકે મનુષ્યનો તર્ક અસ્થિર છે, ક્ષણે ક્ષણે ફરેનો જાય છે, એટલે એવી અસ્થિર વસ્તુ ઉપર આમાર રુખવો કીક ગણાય નહિ આ હેતુથી જ ઓપનિષદમા નૈષા તર્કેણ મતિરાપનેયા-પરમાત્માના વિષયમા આપણી બુદ્ધિને આપણા તર્કથી ન દોરવી-એમ કહેવામા આવ્યુ બ્રહ્મસૂત્રકાર શ્રીકૃષ્ણ દ્વંપાયન વ્યાસ પણ આ જ તાત્પર્યનુ એક સૂત્ર લખે છે અને તે તર્કાપ્રતિષ્ઠાનાત્ છે પરમાત્માના વિષયમા શબ્દ જ-વેદ જ-પ્રમાણુ છે, અન્ય નહિ, અને તેથી જ બ્રહ્મસૂત્રમા શબ્દમૂલત્વાત્, શાસ્ત્રયોનિત્વાત્ જેવા સૂત્રો જણાય છે સારાશ એજ કે ઉપનિષદનો અને બ્રહ્મસૂત્રકારનો અભિપ્રાય એવો છે કે બ્રહ્મવિચારમા વેદને જ પ્રમાણુ માનવો, મનુષ્યતર્કને નહિ અને જો આપણે પણ ઉપનિષદને અને બ્રહ્મસૂત્રકારને અનુસરવુ હોય-અને તે પ્રમાણુ અનુસરવુ જ જોઈએ-તો તે જ અભિપ્રાય આપણે સ્વીકરવો જ પડે

^૧ આ જ સિદ્ધાન્તનુ બ્રહ્મસૂત્રના ભાદરાદનોવ. સૂત્રમા અને તેના ઉપરના અંશુભાષ્યમા સ્પષ્ટ અને સ્પષ્ટ રીતે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે.

તંત્રી.

હવે પ્રસ્તુત વિષયમાં આવીએ ઉપનિષદો વાચતા આપણને જણાય છે કે મુક્તિના ઉપાય તરીકે કોઈ સ્થળે જ્ઞાન હોય છે તો બીજા કોઈ સ્થળે ભક્તિ હોય છે આની પરિસ્થિતિમાં જે માણસો સુસ્ત વૈદિક છે-એટલે કે વેદના અક્ષરે અક્ષરને પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારે છે-તેઓ તો જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બંનેને મુક્તિના સાધન તરીકે સ્વીકારશે અને તે ઉપરથી એવા અનુમાન ઉપર આવશે કે જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બે મુક્તિના માધનો છે અને તેથી તે બંને સરખી કિંમતના છે અર્થાત્ ભક્તિ જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠ નથી, તેમ જ્ઞાન પણ ભક્તિથી શ્રેષ્ઠ નથી એનું અનુમાન બાધશે આ અનુમાન ખરૂં છે કે ખોટું છે તેનો વિચાર અહીં કરવાનો છે

પ્રથમ આપણે જ્ઞાનની વાત કરીએ તેને માટે બૃહદારણ્યકોપનિષદના ચોથા અધ્યાયના ચોથા બ્રાહ્મણના કેટલાક મંત્રોનો વિચાર પ્રથમ કરવો પડશે તે બ્રાહ્મણના ઓગણીસમા મંત્રથી આપણે આરંભ કરવાનો છે બધા મંત્રો અહીં ન આપતા તેનો સાર માત્ર આપવામાં આવે છે

જેને વેદાન્તમાં બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે તેને ગીતાજીમાં પરમાત્મા અને ભાગવતમાં ભગવાન કહેવામાં આવે છે, એટલે આ ત્રણ જૂદા જૂદા શબ્દોથી ત્રણ જૂદી જૂદી વસ્તુઓનો બોધ થતો નથી પણ એક જ વસ્તુનો બોધ થાય છે એ ત્રણે શબ્દોનો અર્થ એક જ છે શબ્દભેદથી વસ્તુનો ભેદ અવશ્ય હોવો જ જોઈએ એવો જગતનો પણ નિયમ નથી આ બ્રહ્મ-પરમાત્મા-ભગવાન-એક જ છે અને તેના દર્શન-નેનો અનુભવ-મનથી જ થઈ શકે છે આ હેતુથી જ મહાતુભાવી આચાર્યો માનસી સેવાને સર્વથી ઉત્તમ સ્વીકારે છે પરમાત્મા આપણા પ્રાકૃત નેત્રોથી જણાતા નથી પણ એકલા મનથી જ એમનો સાક્ષાત્કાર થાય છે આ બ્રહ્મરૂપી પદાર્થ એક જ છે, અદ્વૈત છે, અને જે કોઈ તેને અનેક અથવા દ્વૈત તરીકે સ્વીકારશે તો તે આ ભવમાગરમાં જન્મમરણના ફેરામાંથી મુક્ત થવાનો નથી બ્રહ્મ એક છે અને જે ભેદ જણાય છે તે વાસ્તવિક અથવા ઔપાધિક ભેદ નથી પણ ઐચ્છિક ભેદ છે મનમાં ઐચ્છિક ભેદનો નિષેધ કરવામાં આવતો નથી કારણ કે બીજો સ્થળે આ જ ઐચ્છિક ભેદનું સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે મનમાં ઐચ્છિક ભેદ સિદ્ધાંતના વાસ્તવિક અને ઔપાધિક ભેદનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે બધા ઉપનિષદોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે વાસ્તવિક દ્વૈતનું પ્રતિપાદન કરવામાં નથી આવ્યું, એને બદલે તો યજ્ઞ દ્વૈત તદ્દ મયમ્ એ તાત્પર્યના મંત્રો જોવામાં આવે છે ઔપાધિક ભેદને માટે એટલું જ કહેવાનું કે વેદમાં ઉપાધિ નામનો શબ્દ જ મળતો નથી તો ઉપાધિભૂતક ભેદનો પ્રમગ જ ક્યાંથી હોય ?

બ્રહ્મનું દર્શન અદ્વૈતભાવનાથી જ કરવાનું છે આ બ્રહ્મ અપ્રમેય છે-તેનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ રીતે મળી શકે એમ નથી જ્યાં વેદ એમ કહે છે કે યત્તે યાત્તે નિઘર્તન્તે-જ્યાંથી વેદના મંત્રો અને વાણી પાઠા કરે છે-ત્યાં મનુષ્યના પ્રયત્નથી બ્રહ્મનું જ્ઞાન શી રીતે મેળવી શકાય ? ક્યાં વેદનું સામર્થ્ય અને ક્યાં મનુષ્યની પામર સ્થિતિ ? જ્યાં વેદ અસમર્થ નીવડે ત્યાં પામર હવ હજાર વાર અસમર્થ થાય આમાં બીજી એક બાબત ધ્યાન ખેંચે એવી છે પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે, સર્વને વ્યાપીને રહ્યા છે તે એક જ છે એટલે પરમાત્માના જેવો બીજો સર્વવ્યાપક પદાર્થ કોઈ નથી તેથી પરમાત્મા વ્યાપક અને અન્ય સર્વ વસ્તુઓ વ્યાપ્ય છે હવે વ્યાપ્યને વ્યાપકનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન ક્યાંથી હોઈ શકે ? મનુષ્યના પગનાથી હાથીના પગતાનું સંપૂર્ણ માપ શી રીતે લેવાય ? તેથી જ પરમાત્માનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવામાં વેદની અશક્તિ માલમ પડે છે તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી પણ આ સ્થિતિ આશ્ચર્યક અને ઇષ્ટ છે બ્રહ્મ ધ્રુવ છે, નિશ્ચળ છે તે નિરજ છે એટલે કે ત્રણ ગુણથી અતીત છે, નિષ્કલક છે, આકાશથી પણ પર છે તાત્પર્ય કે તે સર્વત્ર વ્યાપક છે અને તેના જેવો બીજો વ્યાપક પદાર્થ એક પણ નથી.

આ જ પરમાત્માને ધીર, બુદ્ધિમાન અને વેદાધ્યયન કરનારા પુરુષે ખરોખર રીતે ઓળખવાનો છે મુખ્ય કાર્ય પરમાત્માનું જ્ઞાન મેળવવાનું છે બહુ મજાદા જાણના પછી—મહુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી—પણ જો પરમાત્મા ન ઓળખાય તો તે શબ્દ અને જ્ઞાન નિર્ધારક છે, વાણીનો ખોટો વ્યય છે આ આત્મા મહાન્ છે, અજ છે, પ્રાણોમા—ઈન્દ્રિયોમા—વિજ્ઞાનમમ છે હૃદયને વિષે જે આકાશ છે તે આકાશમા આ પરમાત્મા શયન કરે છે સર્વના નિયતા છે સર્વના રાજા—પતિ—છે સારા કાર્યોથી પરમાત્માનો ઉત્કર્ષ થતો નથી તેમ અસાધુ—અરાગ—કાર્યોથી પણ અપકર્ષ થતો નથી આ પરમાત્મા મર્વના ઇશ્વર છે, ભૂતોના અધિપતિ છે, ભૂતપાત છે આ 'લોકોને' એક બીજાથી જૂદા રાખવાને માટે તે એક વેદક સેતુ છે આવા પરમાત્માને જાણણો યજ્ઞ, દાન તપ, અનશન—ઉપવાસ—વગેરે સાધનો કરીને ઓળખવાની ઇચ્છા રાખે છે જહાને જાણ્યા પછી મુનિ થાય છે આ જ જહાને પોતાનો લોક—પોતાનું ગન્તવ્ય સ્થાન—માની સાધુઓ—સન્યાસીઓ—ને જહાને પ્રાપ્ત કરે છે—જહાલોકમા જાય છે આ મિદ્ધાન્ત પૂર્વજે ખરોખર જાણતા હતા અને તેથી જ પ્રાંતની ઇચ્છા રાખતા ન હતા અને કહેતા કે અમારો આ આત્મા અમારા લોક રૂપ છે—અમારી પ્રાપ્ત વસ્તુ છે, તો પછી અમારે પ્રાંતનું શું કામ છે? એટલે જગતમા જે ત્રણ ઔપણ્યો—કામનાઓ—(પુત્રની કામના, વિત્તની કામના અને લોકની કામના) છે તે ત્રણ ઔપણ્યોનો સર્વથા ત્યાગ કરીને તે જાણણો મિદ્ધાચર્યા કરતા જે પુત્રેપણા છે તે વિત્તેપણા છે, અને જે વિત્તેપણા છે તે લોકેપણા છે આ બન્ને ઔપણ્યો જ—કામનાઓ જ—છે આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે ત્યા સુધી વાસનાનો સમૂહ નાશ નથી થતો ત્યા સુધી પરમાત્માનું જ્ઞાન અને પ્રાપ્તિ થઈ શકતી જ નથી આથી ભગવાન જેના ઉપર કૃપા કરે છે તેને પ્રથમ નિરોધ સિદ્ધ કરી આપે છે નિરોધ એટલે આ પ્રપચને ભૂલી પરમાત્મામા અનુરાગ આસક્તિ રાખવી તે ઉપનિષ મા પણ આજ અર્થ સ્પષ્ટ રીતે જોવામા આવે છે

પરમાત્માનું યથાર્થિત વર્ણન મનુષ્યથી થઈ શકતું નથી કારણ કે મનુષ્યની શક્તિ પરિમિત છે તેથી ઉપનિષ મા પરમાત્માને નેતિ નેતિ કહેવામા આવે છે પરમાત્મા આવા છે અમુક પ્રકારના છે એમ આપણાથી કહી શકાતું નથી તાત્પર્ય એ કે જહાનું જ્ઞાન સંપૂર્ણરૂપે આપણને આપણા સાધનો વડે મળી શકતું નથી, પણ પરમાત્મા કૃપા કરે તો અનાયાસે, કોઈ પણ સાધનની અપેક્ષા વિના, પરમાત્માના યથાર્થિત અવરૂપનો અનુભવ થાય છે પરમાત્મા અગૃહ્ય છે અહીં પરમાત્માની એતાવ-માત્રતાનો નિષેધ કર્યો છે અદૃશ્ય કરી શકાય એવા નથી કારણકે આપણાથી તેમનું અદૃશ્ય થઈ શકે એમ નથી તેમનું લેકિક પ્રમાણથી અદૃશ્ય થઈ શકતું નથી તે અવિનાશી છે કારણ કે તેમનો નાશ કોઈ દિવસ થતો નથી તે અસંગ છે કારણ કે તેમને કોઈનો સંગ લાગતો નથી, તે બદ્ધ નથી, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની વ્યથા થતી નથી, તેમને કોઈ જાતની ઇચ્છા થતી નથી, કોઈ દુઃખ હોતું નથી આનન્દમય પરમાત્માને દુઃખ ક્યાંથી હોય?

ઉપરના વર્ણનથી એમ જણાય છે કે પરમાત્મા જડથી વિવક્ષણ્ય છે એવા પરમાત્માને, જે ઓળખે છે તેને નીચેના વિચારો નડતા તથી એક વિચાર તો એ કે આથી મેં પાપ કર્યું અને બીજો વિચાર આ કે મેં આથી ક'યાણું કર્યું આ બન્ને વિચારો જહાતાનીઓને દુઃખ નથી આપતા ત્યા જહાને દુઃખ નથી ત્યા જહાવિત્તને પણ સાધુ અસાધુ કર્મની ચિન્તા નથી હોતી કૃત અને અકૃત—કરેલા અને ન કરેલા—કાર્યો એને કોઈ પણ પ્રકારની અસર કરી શકતા નથી તેને જે પ્રાપ્ત કરવાનું છે તેમા કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રતિબંધ કરતા નથી આ જ ભવ એક ઝડપમા પણ 'જોવામા આવે છે જાણણનો—જહાતાનીનો—ઉપર જણાવેલો મહિમા નિલ છે તે મહિમા એ કે 'કર્મથી તેનો ઉત્કર્ષ કે અપકર્ષ થતો નથી ઉપર જેનું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે એવા પરમાત્માને જાણીને તે જ પરમાત્માના પત્નુ—ચરણ અથવા સ્થાનનું—જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે પરમાત્માનું પદ તે અક્ષર જહા.

કારણ કે ગીતામા ભગવાન પોતે જ આજ્ઞા કરે છે કે તદ્દામ પરમં મમ તે માર્ પરમ ધામ છે. આ પ્રમાણે અક્ષરબ્રહ્મને જાણે ત્યારે પાપ કર્યોથી તે બ્રહ્મવિત્ જરા પણ લેપાતો નથી અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી પાપ કર્યોથી અમર થતી નથી પછીથી અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન મેળવવાના સાધનો આપવામા આવ્યા છે કયા કયા સાધનો કરીએ તો અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન મળે ? શાસ્ત્રમા જે પ્રમાણે વર્ણન છે તે પ્રમાણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અત કરણને અને બહારની ઇન્દ્રિયોનો નિમ્મલ કરીને, સર્વ પ્રકારની વાસનાઓને દૂર કરીને, અનેક પ્રકારના દુષ્ક્રિયા મહન કરવાની શક્તિવાળા થઈને, આરિતકથાબુદ્ધિ રાખીને પોતાના શારીર આત્મામા અક્ષરબ્રહ્મનું દર્શન કરવું આવ્યા પ્રકારનું દર્શન થાય છે ત્યારે દરેક પદાર્થને આત્મા તરીકે જુએ છે, બધા પાપોને તરી જાય છે, એટલું જ નહિ પણ મર્વ પાપોને માળી નાખે છે તે પાપ કાર્ય કર્યો નથી, નિર્મલ થાય છે, શક્તિ વગરનો થાય છે

બૃહદ્દશરણ્યક્રમા ઉપયોગી મત્રોનો સાર ઉપર આપ્યો તેમા પાપને તરી જવા રૂપી બ્રહ્મજ્ઞાનનું મહાત્મ્ય જોવામા આવે છે જેણે બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે મર્વ પાપોને તરી જાય છે એ વાત એ મત્રોમા સ્પષ્ટ છે જ્ઞાનથી અમારમાથી મુક્તિ મળે છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ જ્ઞાનના પરિણામે બધા પાપો તરી જવાય આ પ્રમાણે જ્ઞાનની સ્થિતિ છે

હવે જે પાનતાપનીય ઉપનિષદમા ભક્તિને મુક્તિના સાધન તરીકે વર્ણવવામા અવી છે ત્યાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે યો મજતિ સોઽમૃતો મઘતિ-જે બને છે તે અમર થાય છે, મોક્ષ મેળવે છે આગળ જતાં એ જ ઉપનિષદમા મુક્તો મઘતિ સસૃતે-સસારમાથી તે (મુક્ત) મુક્ત થાય છે-એવા વાક્યો જોવામા આવે છે જેવો જેવો અધિકારી તેવું તેવું તેવું સાધન કોઈ ભક્તિને સાધન તરીકે સ્વીકારે તો કોઈ જ્ઞાનને સાધન તરીકે સ્વીકારે આ પરિસ્થિતિમા જ્ઞાન અને ભક્તિનો વિરોધ આવતો નથી, પણ તેમા એક શક્તિ રહે છે, અને તે નીચે પ્રમાણે છે બૃહદ્દશરણ્યક્રમા ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે જે અક્ષરબ્રહ્મને જાણે તે પાપને તરી જાય આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની દશામા પણ પાપ હોઈ શકે છે આ પ્રમાણે જે ન સ્વીકારીએ તો ય ઈર્ષ વેદ સ પાપ્માનં તરતિ એ શ્રુતિનો વિરોધ આવે છે, માટે અન્યથાનુપપત્તિથી આપણે સ્વીકારવું પડશે જ કે જ્ઞાનદશામા પાપ હોઈ શકે છે વળી જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બન્નેને મરખી રીતે મુક્તિના સાધન તરીકે જણાવવામા આવ્યા છે તેથી એવો સંદેહ થાય કે જેમ જ્ઞાનદશામા પાપ હોય છે તેમ ભક્તિદશામા પાપ હોઈ શકે કે ન હોઈ શકે ? આના ઉત્તરમા કોઈ કહેશે કે શ્રુતિમા તો પાપના નાશની સામાન્ય વાત છે, અને તે ઉપરાંત મુક્તિ મળે તે પહેલાં તો અવશ્ય પાપનો નાશ થવો જોઈએ, તેથી શ્રુતિમા એક સ્થળે જે નિર્ણય કર્યો છે તે નિર્ણય બીજે સ્થળે પણ સ્વીકારવો જોઈએ આથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે જેમ જ્ઞાનદશામા પાપ હોઈ શકે છે અને જ્ઞાનના બળે તે પાપને તરી જવામા આવે છે તેમ ભક્તિદશામા પણ પાપ હોઈ શકે અને પછીથી ભક્તિના પ્રતાપે તે પાપ બળી જાય

ઉપર જણાવેલું મમાધન આપણને પણ એકદમ ખરે લાગશે પણ પહેલાં જણાવ્યું તે પ્રમાણે આપણે ધ્યાનમા રાખવું જોઈએ કે પરમાત્માના વિષયમા મનુષ્યતર્ક નકામો છે, શ્રુતિમા અને તેને અવિરુદ્ધ સ્મૃતિમા જે કહેવામાં આવ્યું હોય તે સર્વથા સ્વીકારવાનું છે આ વિષયમા ભગવાનના જ્ઞાનાવતાઃ બાહ્યાયજ્ઞ મહર્ષિએ પોતાના બ્રહ્મસૂત્રોમા સુંદર નિર્ણય આપ્યો છે તે મહર્ષિ સમ્પરાયે તર્તવ્યામાવાત્ નામનું સૂત્ર ત્રીજા અંયાયના ત્રીજા પાંખા પોતે છે સૂત્રનો અક્ષરગર્થ એ કે ભક્તિદશામા જ તરવાના પાપોનો અભાવ છે સમ્પરાય શબ્દનો અર્થ પરતોડ પણ થાય કે, અને જ્યારે આ અર્થ લઈએ ત્યારે સૂત્રનો અર્થ એવો થાય કે જ્યારે પરતોડ પ્રાપ્ત કરવાનો

હોય છે ત્યારે પાપનો અભાવ હોય છે સમ્પરાય શબ્દનો અર્થ ભક્તિમાર્ગ શી રીતે આવ્યો તે પણ જોવા જેવું છે પર એટલે પુરોત્તમ, અય એટલે જ્ઞાન અને સમ્ એટલે સમ્યક્—સાર—પુરોત્તમનું સાર જ્ઞાન જે માધન વડે મળે તે સાધન સમ્પરાય કહેવાય આ સાધન તે ભક્તિમાર્ગ છે અને તેથી જ સમ્પરાય શબ્દનો અર્થ ભક્તિમાર્ગ અથવા ભક્તિદશા કરી શકાય એ જ શબ્દનો ખીછ રીતે વિગ્રહ કરીએ તો પણ એનો અર્થ ભક્તિમાર્ગ થાય છે પર એટલે પુરોત્તમ અય એટલે ગમત, પ્રવેશ અને સમ્ એટલે સમ્યક્, સારી રીતે, સમ્પરાય એટલે જે સાધન વડે પુરોત્તમના પ્રવેશ થાય તે સાધન, અર્થાત્ ભક્તિમાર્ગ આ છે ના બે વ્યાખ્યાનથી એમ માનમ પડે છે કે પુરોત્તમનું જ્ઞાન અને પ્રાપ્તિનું સાધન ભક્તિમાર્ગ છે

કાંઈને અહીં એમ શકા થાય કે સમ્પરાયનો યોગિક અર્થ લેવાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી, કારણ કે તે રૂઢિચોંસપદ્ધતિ-૩૬ અર્થ યોગિક અર્થ કરતા વધારે બનનાર છે—એ ન્યાયથી નિરુદ્ધ છે માટે યોગિક અર્થ ન લેતા ૩૬ અર્થ પેરો જોઈએ આના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે જ્ઞાનમાર્ગમાં અક્ષરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ભક્તિમાર્ગમાં પુરોત્તમની પ્રાપ્તિ થાય છે પુરોત્તમ અક્ષરબ્રહ્મથી પર છે એટલે જ્ઞાનમાર્ગમાં અને ભક્તિમાર્ગમાં વિશેષ છે અને તેથી ભક્તિમાર્ગ જ્ઞાનમાર્ગ કરતા ઉત્તમ છે આ ઉત્તમતા ગતાવચાને સાર સમ્પરાયનો યોગિક અર્થ લેવામાં આવ્યો છે સમગ્ર એ જ કે જ્ઞાનથી ભક્તિ ઉત્તમ છે, કારણ કે એકમા અક્ષરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ છે અને ખીજામાં પુરોત્તમની પ્રાપ્તિ છે, તેથી ભક્તિની પહેલાજ સર્વ પાપોનો નાશ થવો યોગ્ય છે, નહિ કે ભક્તિદશામાં

અહીં પણ એક શકા થાય કે ભક્તિમાર્ગનો જ્ઞાનમાર્ગથી ઉત્કર્ષ જ શી રીતે અને કયા પ્રમાણેને આધારે સિદ્ધ કરો છો ?

આનું સમાધાન શ્રીમદ્ધાર્ણ્ય ધણુ મારૂં આપે છે ત્યારે મનુષ્ય બ્રહ્મભૂત થાય છે ત્યારે તેને ભક્તિનો સ્વાદ ચાખવાનો અમૂલ્ય અવસર મળે છે, અને જ્યારે બ્રહ્મભાવ પછી ભક્તિ આવી હોય ત્યારે પુરોત્તમના અરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે પુરોત્તમનું પૂર્ણ જ્ઞાન સક્તિથી જ મળી શકે છે, કારણ કે ભગવાન પોતે ગીતામાં આજ્ઞા કરે છે કે મક્ત્યા મામભિજાનાતિ-ભક્તિના સાધન વડે મને તે જોગ્યે છે જ્ઞાનમાર્ગમાં અક્ષરબ્રહ્મના સાક્ષાત્કાર પછી પુણ્ય અને પાપ કર્મોની નિવૃત્તિ થાય છે અને પછી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ ભક્તિમાર્ગમાં તો સર્વ પાપનો નાશ થયા પછી જ સક્તિ કલ્પે છે અને ત્યારથી જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે આથી જ્ઞાનમાર્ગ કરતા ભક્તિમાર્ગ કલ્પે છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે ભક્તિમાર્ગમાં ભક્તિના પ્રાદુર્ભાવ પહેલા જ પાપનો નાશ થય છે એ વાતને પેપે એવા અનેક વડો શસ્ત્રમાથી મળી આવે છે શ્રીમદ્ભાગવતના ૭મું સ્કન્ધના ચૌદ્ધા અધ્યાયમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે સુક્તાનામપિ સિદ્ધાના નારાયણપરાયણ । સુદુર્લભ પ્રશાન્તાત્મા કોટિષ્વપિ મહામુને ॥ મુક્ત અને મિદ્ધ પુરોમાં નારાયણપર તો કરોડમાં કે હાં જ હોય છે બ્રહ્મસૂત્રના મુક્તોપસૃપ્યવ્યપદેશાત્ નામના સૂત્રમાથી પણ આજ ધ્વનિ નીચે છે ખીજે સ્થળે પણ નીચેના શ્લોકો જોવામાં આવે જન્માન્તરસદ્સેપુ તપોધ્યાનસમાધિભિ । નરાણા ક્ષોણપાપાના કૃણે મત્તિ પ્રજાયતે ॥ જન્માન્તરસદ્સેપુ સમારાધ્ય વૃષઃપ્રજમ્ । વૈષ્ણવઃચ લભેન્ વાચિન્ સર્વપાપક્ષયાદિદ્ ॥

હજારો જન્મો પછી તપ, ધ્યાન, સમાધિ વગેરે સાધનોથી સર્વ પાપ નાશ પામ્યા પછી કુણ્ડમાં ભક્તિ થાય છે સર્વ પાપના ક્ષય પછી જ વૈષ્ણવત્વ પ્રાપ્ત થાય છે^૧

ઉપર કહ્યું તેનો સાર એ જ કે પાપનો નાશ થાય ત્યાર પછીજ ભક્તિ સંભવી શકે, અને તેથી જ ખરેખરો ભક્ત છે તેને પાપ જેવી તરવાની વસ્તુ જ હોતી નથી આ કારણથી જ જ્ઞાનમાર્ગ કરતા ભક્તિમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે, જ્ઞાન કરતા ભક્તિ ચઢે છે

અહીં કોઈને શંકા થાય કે શ્રુતિમા તો ચ પર્વ વેદ-જે આ પ્રમાણે જાણે છે-એવું સામાન્ય વચન છે, તેથી જેમ અક્ષર બ્રહ્મને જાણનારને પાપાદિ તરવાનાં હોય છે તેમ પુરુષોત્તમને જાણનારને પણ પાપાદિ તરવાના હોવા જોઈએ

આ શકાનું નિરાકરણ શ્રીકૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસ તથા હ્યન્યે એ સૂત્રજાગથી કરે છે તથા એટલે જ્ઞાન પછી જ પાપવાળાઓ હોય છે તે જાન્યે ભક્તિમાર્ગીઓથી પૃથક્-જૂદા-છે આ વાત ઉપપન્ન-મોખ્ય-છે એમ હિ શબ્દનો અર્થ થાય છે આથી ઉપરની શકાને સ્થાન રહેતું નથી,

વાદી કહેશે કે આ બધી વાત ખરી પણ તેમા એક વિરોધ આવે છે અને તેથી તમે અત્યાર સુધી જે મિદ્ધ કર્યું તે બધું અમત્ય હરે છે તે વિરોધ આ પ્રમાણે છે ભક્તિમાર્ગમા શ્રીગોપીજનનું આદર્શ રાખનામા આવે છે, એટલે તે ઉત્તમ પ્રકારના ભક્તો છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે તેમની ભક્તિદશાની સ્થિતિનો વિચાર કરતા જણાય છે કે તેઓ સુખી ન હતા પણ અનેક પ્રકારનું દુઃખ વેઠતા હતા તે વિષે શ્રીમદ્ભગવતમા કહ્યું છે કે દુઃસહગ્રેષ્ઠવિરહતીવ્રતાપ-ધુત્તાશુભાઃ । ધ્યાનપ્રાપ્તાચ્યુતાશ્લેષનિર્વૃત્તયા ક્ષીણમદ્ગુલા ॥ દુઃસહ એવો જે પ્રિયતમનો વિરહ, તે રૂપી અગ્નિ, તેના તાપથી જેમના સર્વ અશુભનો નાશ થયો છે તેવા શ્રીગોપીજન વિરહાગ્નિના તાપનો અનુભવ અને દુઃખ શ્રીગોપીજનને થયું હતું અને તેમના પુણ્ય અને પાપનો નાશ થયો હતો એમ આ શ્લોક ઉપરથી જણાય છે જ્યારે શ્રીગોપીજનરૂપી તમારા ભક્તિમાર્ગના આ સંભક્તને પણ આવા પ્રકારનું દુઃખ સહન કરવાનું હોય છે તો પછી સાધારણ ભક્તની દશાનું તો શું જ કહેતું ? તાત્પર્ય એ કે ભક્તિમાર્ગમા શ્રીગોપીજન જેવા ભક્તોથી આરંભીને તે એક સાધારણ ભક્ત સુધીના દરેક ભક્તને દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે આથી ભક્તિમાર્ગમા ભક્તને કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ-દુઃખ-હોતું નથી-એ વાત ક્યોલકરિપત જ લાગે છે, મનોરથમાત્ર છે, અને આમ છે તો પછી જ્ઞાનથી ભક્તિના ઉત્કર્ષની વાત જ ક્યા રહી ?

આ શકાનું સમાધાન બાહરાયણ મહર્ષિ છન્દત્ત ઉમયાવિરોધાત્ સૂત્રથી કરે છે છન્દ એટલે ઇચ્છા કેટલાક ભક્તિમાર્ગીઓના પાપોનો ભક્તિની પહેલા નાશ થી થતો તેનું કારણ ભગવદ્વિગ્ન છે જ્યારે ભગવાનની એવી ઇચ્છા થાય કે આ ભક્તને વિરહાગ્નિનો તાપ આપી તેના પાપનો નાશ કરવો છે ત્યારે તે ભક્તના પાપ ભક્તિના પ્રાદુર્ભાવ પડેલા નાશ પામત નથી અને ભક્તિદશામા ચાલુ રહે છે તેથી ભક્તિની પહેલા પાપનો નાશ થાય છે એવા વાક્યોને ભક્તિની પછી પાપનો નાશ થાય છે એ તાત્પર્યના નાક્યો સથે કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ આવતો

૧આ ઉપરથી જ લોકો પોતાને ભક્તિમાર્ગીય અથવા તો વૈષ્ણવ કહેવડાવવા માગે છે તેમણે ખાસ જ્ઞાનમા રાખવું કે સર્વ પ્રકારના પાપો નષ્ટ થાય છે ત્યાર પછી જ ભક્તિનો ઉદય થાય છે પાપ હોય હતા પણ એમ કહેવામા આવે કે અમે તો ભક્તિ કરીએ જીએ અને તેના પ્રમાણમા ભવિ ચેત્સુદુરાચાર ઈત્યાદિ શ્લોક આપીને પોતાના પાપનો ખત્યાવ કરવામા આવે તો ત્યા મૂર્ખતાની અવધિ જ આવી જાય આચાર્યશ્રીજીનાં શ્રીમદ્ભગવત્ ગીતાનાં ચોથા અધ્યાયમાં આવા વાક્યો આપ્યાં છે

નથી બકિતી પડેના પાપનો નાશ થયો જોઈએ એ સામાન્ય નિયમ છે અને તેના અપવાદરૂપે બકિતી પડી પાપનો નાશ થાય છે આ અપવાદ બગવાનની ઇચ્છાને લીધે જ પ્રાપ્ત થાય છે બગવાનની આ ઇચ્છાવિશેષમા પણ પ્રયોજન રહેવું છે બગવાનની આનંદ સેવાના બકતોનો રનેહ ઉપાધિવાળો નથી હોતો, તેમનું શરીર પણ સગુણ-પ્રાકૃત-હોતું નથી અને તેમને સુકૃત કે દુઃકૃત-પુણ્ય કે પાપ હોતું નથી આ સિદ્ધાન્ત દર્શાવવાને માટે બગવાને કેટલાક ગોપીજનોમા વિપરીત ધર્મો મૂક્યા અને તેને પરિણામે બગવત્પ્રાપ્તિમા પ્રતિબંધ નાખ્યો, અને ત્યાર પછી તે વિપરીત ધર્મવાળા દર્શાવે પેતે જ નાશ કરી પોતાની લીલામા તે ગોપીજનોને ભાગીદાર બનાવ્યા આના પ્રયોજનો બગવાનની ઇચ્છાવિશેષમા જોવામા આવે છે આ ઇચ્છાવિશેષ ઉપરથી આપણે એવો સામાન્ય નિયમ કાઢી ન શકીએ કે બકિત પડી પાપનો નાશ થાય છે કાર્મ ખાસ પ્રયોજન હોય છે ત્યારે જ સામાન્ય નિયમના અપવાદરૂપે બકિત પડી પાપ નાશ થાય છે આ વિષયમા અગ્નિનો દાખલો ધણો સારો છે કેટલાક મત્રોની એવી શક્તિ હોય છે કે તે મત્રો જ્યારે જોનવામા આવે ત્યારે અગ્નિની દાહક શક્તિ તિરોદિત થાય છે અને તે અગ્નિ કોઈને બાળી શકતો નથી આથી આપણે એમ ન કહી શકીએ કે અગ્નિમા દાહક શક્તિ નથી અગ્નિમા જે બાળવાનો ગુણ હોય તે ગુણ મત્રના પ્રતિબંધથી નિરોધાન પામ્યો છે અમુક સંયોગમા પોતાની શક્તિ ગુમાવી બેસે છે, હમ્મોશને માટે નહિ તે જ પ્રમાણે બકિતમાર્ગની સ્થિતિ છે

સાર એટલો જ કે બકિત પડેના જ પાપનો નાશ થાય છે એ સામાન્ય નિયમ છે અને બકિતની પડી પાપ નાશ પામે છે તે અપવાદ છે જ્ઞાનમાર્ગમા તો જ્ઞાન પડી જ પાપ નાશ પામે છે આથી બકિતમાર્ગનો જ્ઞાનમાર્ગથી ઉત્કર્ષ મિદ્ધ થઈ જાય છે

ગોવિન્દલાલ

મુળધના વૈષ્ણવોનો પોલ પત્ર સામે પોકાર.

સ્થળ— માધવળાગ સમય—તા ૨૧-૨-૨૬ સાજના છ વાગે
પ્રમુખ— મૈરખીના દિવાન રા રા રણછોડદાસ શૃંગાવનદાસ પટવારી
મુખ્ય વક્તાઓ— ડેક્કન કોલેજના સરકારના પ્રોફેસર અને પુષ્ટિમાર્ગના અદ્વિતીય મર્મજ્ઞ વિદ્વાન્ શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામ, મુળધ હાઇકોર્ટના વકીલ રા રા વાડીલાલ નગીનદાસ શાહ અને રા રા મૂલચન્દ્ર તુલમીદાસ તેલીવાળા

ગોસ્વામિશ્રીગોકુલનાથજીનો ઉપસંહાર.

વ્યાખ્યાનોનો સાર—પુષ્ટિમાર્ગ વૈદિક છે પોલ પત્રમા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સામે કરવામા આવેલા આક્ષેપોત્તે સપ્રમાણ પરિહાર આક્ષેપ કરનારાઓ સામે પગલા લેવાની, યોગ્ય સૂચના, નિન્દાતુ અસત્ય સ્વરૂપ અને વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય

મુળધ જાનેથી પ્રગટ થતા 'પોલ' પત્રમા વૈષ્ણવ મુપ્રદાય અને શ્રી વલ્લભાચાર્યજી પર થતા ગેરવા આતુ આક્ષેપોથી વૈષ્ણવજનતામા અજમળાટ થયો છે વૈષ્ણવમુષ્ટિને આ આક્ષેપો અમલ થઈ પડ્યા છે અને તે સામે પોતાનો મજબૂત પોકાર મુળધ શહેરમા જાહેર

સભાઓ બરીતે બહાર પડના આઓ છે આ આમતમા આક્ષેપોનો રદિયો આપતા માટે મુ મધના વૈષ્ણવોની મોટી જાહેર સભા રવિવારે માનના ૬ કલાકે માધવમાગના વિશાળ યોગાનમા મોરખી રટેટના દિવાન સાહેબ શ્રીયુત રણજોડદાસ ટન્દાવનદાસ પટવારીના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી, જે વેળાએ વૈષ્ણવ શ્રી પુષ્પોની ધણી મોટી સખ્યાએ હાજરી આપી હતી આ વખતે 'હાજર રહેવાઓને ખેસવાને માટે જમીનપર જગમો પાથરનામા આવી હતી આજની મમાના ભુનેશ્વર મોટા મંદિરવાળા ગોસ્વામી શ્રી ગોકુલનાથજી મહારાજ, તેમના લાલજી શ્રીગિરિધરનાથજી શ્રીગણેશજી તથા ગોસ્વામી શ્રીમગનલાલજી મહારાજે પણ હાજરી આપી હતી

શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજને આવકાર

ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજ પોતાના લાલજી સાથે આવી પહોચના સવેએ ઉભા થઈને વદન કર્યું હતું અને તેમના નામનો જયધોન કરી આવકાર આપ્યો હતો મહારાજ શ્રીની બેઠક આગળ શ્રીનાથજી તથા શ્રીવૈષ્ણવમાચાર્યજીના ચિત્રજી પધરાનવામા આન્યા હતા સમાની વ્યવસ્થા શ્રીવૈષ્ણવ સ્વયંસેવક મડળ હીક જાળવતું હતું મમાના કામકાજની શરૂઆત પહેલા કીર્તનમડળીએ પણ ભજનની ધુન હીક જમાવી હતી

સમાનુ કામકાજ શરૂ થતા રાં નિકમદાસ ચંદુમાઈએ સભા સમયની જાહેર ખબર વાંચી સંભળાવી હતી

મીં જમનાદાસ હરખજી સધવીએ આજની સમાના પ્રમુખપદ માટે મોરખીના દિવાન સાહેબ શ્રીયુત રણજોડદાસ પટવારીની હરખાસ્ત કરી હતી જેને શ્રી નાથજીદાસ પુરખોતમદાસે ટેકો આપતા તાળીઓના અવાજો વચ્ચે શ્રીયુત પટવારીએ પ્રમુખપદ લીધું હતું

પ્રમુખ શ્રીયુત પટવારીનું ભાષણ

પ્રમુખ શ્રીયુત રણજોડદાસ ટન્દાવનદાસ પટવારીએ શરૂઆતમાં હાજર રહેવાઓ પાસે ભગવત્સમરણ કરાવ્યું હતું અને ભાગવતનો શ્લોક પઢાવ્યો હતો અને તેમણે પરમેશ્વરના નામની જુદી જુદી જય બોલાવી હતી અને પુષ્ટિમાયના દ્રોહીઓનું પણ પ્રભુ બનું કરો એવી પ્રાર્થના કરી હતી

બાદ તેમણે જણાવ્યું કે મારામા ઉપદેશ આપવાનું સામર્થ્ય નથી તેમજ વૈશ્ય હોવાથી ઉપદેશ આપવાનો મારો અધિકાર પણ નથી ખરું વૈષ્ણવના મારાથી ધણુ દૂર છે શ્રીમદ્દા પ્રભુજીના સિદ્ધાનો મુજબનું વૈષ્ણવત્વ આપણાથી ધણુ દૂર છે

આજની સાંજમા તે સિદ્ધાન રજુ કરવાનો વિચાર હતો પણ આજનો હેતુ તો આક્ષેપોનો જવાબ આપવાનો છે,

ખરો વૈષ્ણવ કેવો કહી શકાય ?

ભગવદ્ગીતાના અભ્યાસીઓ મુ મધમા પુજા છે કાંઈ પણ વૈષ્ણવ જે ખરો હોવાનો દાવો કરે તો તેણે શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા અને ઉપદેશનું પાલન કરવું જોઈએ પ્રભુને એ ભક્ત પ્રિય છે કે જે પોતે ઉદ્ધેગ ન કરે અને બીજાને ઉદ્ધેગ ન કરાવે અને અહિંસાનું સપૂર્ણ પાલન કરે હું આ સિદ્ધાંત તરફ તમારું લક્ષ્ય બેચવા માગુ છું મનમા ઉદ્ધેગ થયો હોય તો પ્રભુમા ચિત્ત ન રહી શકે પ્રભુમા ચિત્ત રાખવાનો પણ મદાપ્રભુજીનો મિદ્ધાંત છે જેણે મદાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતો વાંચ્યા છે તે જાણે છે કે ક્ષણવાર પણ પ્રભુનું સમરણ ભૂલાય તો અમુરાર્થેશ આવે અહીંના કેટલાક છાપાઓ વાંચતા મોરખીમા બેઠા મને જણાયું કે જે ચુવોના કેટલાક કોહીઓની અગમગમી કેટલાક વૈષ્ણવોને હીન્દીરીઆનું દરદ લાગુ પડ્યું છે, આપણા સંપ્રદાયમા જોડનું સાકિત્ય

છે તેટલું બીજા કોઈ પણ સમ્રાજ્યમાં નથી સમાજના અથો અને બાઈબલ કેસનું અવગોચર કરવા પછી હું એ નિર્ણય પર આવ્યો છું કે આપણા સમ્રાજ્યનું કોઈ બંડન કરી શકે તેમ નથી

ગાળો દેવી એ કાંઈ સિદ્ધાંત નથી

ગાંધીપ્રદાન એ કાંઈ મિદાન નથી આપણે ગાંધીપ્રદાન કરવાનું નથી દરેક બાબતમાં તેને નમ્રપણે અરજ કરીશ કે તેઓ કાંઈએ ગાંધીપ્રદાનનો ઉપયોગ કરવો નહિ તમે અને જે વખત આપણો તો હું ઉપસહારમાં આ મિદાનને વિશે બોલીશ પણ મને લાગે છે કે તમે અને અર્ધો કે પોણો ક્લાક પણ નહિ આપી શકો, એટલે આવતી કાલે હું આપની સેવામાં હાજર થઈ આ મબઘમાં બોલીશ

શ્રીવદનભાચાર્યજીને કન્યા હતી કે ?

૨૧ ગૌરગોપાનશર્માજીએ જણાવ્યું કે આપણા સંપ્રાય અને શ્રીવદનભાચાર્યજી પર ટીકા કરનારાઓ એવો આક્ષેપ કરે છે કે શ્રીવદનભાચાર્યજીને એક પુત્રી હતી, અને તેમણે તેને શ્રી ચૈતન્ય વેરે આપી હતી આ બીજા તત્ત્વ ગનત છે આપણા શ્રીવદનભાચાર્યજીને કન્યા હતીજ નહીં પરંતુ જે વદનભાચાર્યજીને પુત્રી હોવાની બીજા છે તેનું નામ વદનભાચાર્ય નહીં પરંતુ વદનમિત્ર હતું અને વદનમિત્ર તથા શ્રીવદનભાચાર્યજીને કંઈ સબધ ન હતો

૨૧ વાડીલાલ નગીનદાસ શાહ

૨૧ વાડીલાલ નગીનદાસ શાહે જણાવ્યું કે શ્રીમદ્વદનભાચાર્યના અથતુ અધ્યયન કરીને તેમના અથ કે મિદાન પર આક્ષેપ કરવામાં આવતો હોય તો તેનો રદીઓ આપણે આપના તત્ત્વર થવું જોઈએ પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગના મિદાનમાં શા છે, શ્રીમદ્વદનભાચાર્યના સિદ્ધાંતો શા છે તે જાણ્યા વગરજ પુષ્ટિમાર્ગ પર આક્ષેપો કરવામાં આવે છે મદ્યુદિધી આક્ષેપ કર્યો ત્યારેજ કહી શકાય કે જ્યારે આક્ષેપ કરનારે પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતોનું મનન કર્યું હોય

ખુદશી ચેલેજ

આપણા આચાર્યચરણ પર ઘણા નીચ આક્ષેપો કરવામાં આવે છે તેના સબધમાં હું ખુદ ચેલેજ અહીં આપુ છું કે શ્રીમદ્વદનભાચાર્યના સન્યાસના અથમાંથી અથવા અન્ય અન્યોમાંથી વ્યભિચારને પોષક એક પણ શબ્દ કહાડી આપે તો તેનો ચુનામનો ચુનામ થવા તૈયાર છું ચેલેજમાં રૂપીઆની રકમ મુકી હોય તો રૂ ૧ થી ૫ હજાર, દસ હજાર ચુનીની ચેલેજ કરવા તૈયાર છું પરંતુ આ તો ક્રમત પુષ્ટિમાર્ગને હનકો પાડવા માટેજ આવો ધધો લાઇ બેઠો છે હુકમાં એટલુંજ કે આપણે કંઈ ગાંધીદાનનો ઉત્તર ગાંધીદાનથી આપીએ નહીં જે શાસ્ત્રાર્થ રીતસર કરવો હોય તો શ્રીમાન્ મગનલાલ શાસ્ત્રીજી અને બીજા વિદ્વાનો તેવો શાસ્ત્રાર્થ કરવા તૈયાર છે (તાલીઓ) કૃષ્ણદાસની વાર્તામાં વ્યભિચાર પોષક કે નીતિને બાધ આવે તેવો કાંઈ પણ ભાગ નથી કે જે વિષેનું ચિત્ર વિરોધીઓએ મારા ચેલેજના જવાબમાં મોકલી આપ્યું હતું પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાંત શું અને તેના અન્યો કયા ને જોવા હોય તો શ્રીમદ્વદનભાચાર્યના અન્યો જોવા જોઈએ જે તેઓ એમ કહ્યું કરે તો શ્રીમદ્વદનભાચાર્યના કાંઈ પણ અન્યમાં વ્યભિચાર પોષક શબ્દ નથી જે તેઓનામાં સદ્યુદ્ધિ હોય તો અને શુદ્ધિનીકાથી તેમણે આક્ષેપો કર્યા હોય તો તેઓએ આ બીજાનો રીકાર કરવો જોઈએ અને જે તેઓ તેમ કરે તો પુષ્ટિમાર્ગના બીજા મંથોના સબધમાં પણ હું પુરવાર કરી આપીશ કે અમારા પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતો અને

કારિકામાં ઉપદેશ સૌથી પ્રથમ વિણ્ણસ્વામીએ કરેલો છે કે ક્રમા એટલું જ કહીશ કે વિણ્ણસ્વામી શ કરાચાર્યના શિષ્ય હતા તેવું કંઈ હાલના અધ્યેમાથી મળે આવતું નથી

બિલ્લમગળ માયાવાદી હોવાની ખરી વાત

હવે બિલ્લમગળ માયાવાદી હતા એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે તે સમઘમા હું કહીશ કે તે વાત મત્ત છે પરંતુ તે અપરાધ રૂપ છે શ્રીબિલ્લમગળે કૃષ્ણકર્ણમૃત બનાવ્યું છે, તેઓ શ્રી વિદ્યેશના ભક્ત હતા તેઓ ભક્તિમાં માયાવાદ ભુલી ગયા હતા અને તેમનું હૃદય ભક્તિમય બની ગયું હતું

શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટ ગોપાલના ઉપાસક

આગળ ચાલતા આક્ષેપમાં લક્ષ્મણ ભટ્ટના વશજે માયાવાદી કેમ નહીં એમ કહે છે તેના સમઘમા એટલું જ કહેવાનું કે જો આક્ષેપકારે સુમોધિનીનું પહેલું પાત્ર વાંચ્યું હોત તો તેને જણાત કે શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટ ગોપાલના ઉપાસક હતા એવું શ્રી ૪૮૧માયાયેજી સ્પષ્ટ કહે છે તેવાને માયાવાદી કહેવા તેનો મધ અર્થ નથી તેઓ તો કંઈક આ બાબતમાં ઉડા ઉતારો વગર પોતાના ઉદર પોપણ માટે આવા આક્ષેપો કરવામાં જ પોતાનું સર્વ મની લે છે

માયાવાદનું કરેલું ખડન

શ્રીવદ્નમાચાર્યજી અક્ષરે અક્ષરે માયાવાદનું ખડન કરે તે પોતે માયાવાદી કયાથી હોઈ શકે ? જોઓ પ્રહસૂત્રના ૨-૨-૨૬ ઉપરના આલુભાષ્યમાં માયાવાદનું સ્પષ્ટ ખડન કરે છે તેઓમાં માયાવાદનો ગંધ પણ કયાથી હોય ?

આ ઉપરથી તો માત્ર એટલું જ જણાઈ આવે છે કે તેવાને કદાચ તેના દેખાતા હશે પરંતુ ઐતિહાસિક રોધબોળોથી તે પુરવાર કરી શકે તે બનનારું જ નથી

૧ પ્રહસૂત્ર ૨-૨-૨૬ ઉપરનું આલુભાષ્ય નીચે પ્રમાણે છે —

एव सत कारणत्वं पूर्वपाद उपपाद्यासत कारणत्वं निराकृत्य व्यासचरणैवदानामव्याकुलत्वे सपादितेपि पुनरत्यव्यामोहनाथ प्रवृत्तस्य भगवतो बुद्धस्याज्ञया ' त्व च ह्य महामाहो मोहशाखाणि कारय ' (व० पु० ७० । ३६) ' अतथ्यानि वितथ्यानि दर्शयस्व महाभुज । स्वार्गं कर्तितैस्तत्त च जनान्मद्विमुखान् कुरु ॥ ' (५ पु ७) इत्येव रूपया महादेवदय स्वार्शेनावतीर्य वैदिकेषु प्रविश्य विश्वासार्थं वेदविभागान् यथार्थानपि व्याख्याय सदमद्विलक्षणामसदपरपर्यायामविद्या सर्वकारणत्वेन स्वीकृत्य तन्निवृत्त्यर्थं जातिप्रशम्प सन्यासपाषण्ड प्रमार्य सर्वभेद लोक व्यामोहितवन्त । व्यासोपि कलह कृत्वा शङ्कर शङ्का तूष्णीमास । अतोमिना मया सवत सदुद्वाराथ यथाश्रुति श्रुतिमृत्राणि योजयता सर्वो मोहो निराकृतो वेदितव्य ।

ઉપરના ભાષ્યનો સાર નીચે પ્રમાણે —

દૈત્યોને મુઘ્ધ કરવાની પ્રવૃત્તિવાળા બુદ્ધ ભગવાનની આજ્ઞાથી મહાદેવ વગેરે દેવો પોતાના અશ વડે પૃથ્વી ઉપર અવતરી વૈદિક શિષ્ટ પુરુષોમાં પ્રવેશ કરી વિશ્વાસ મેળવવા ખાતર વેદવિભાગનું બરોબર વ્યાખ્યાન કરીને સત અને અસતથી વિલક્ષણ એવી અવિદ્યાને સર્વના કારણ તરીકે સ્વીકારીને, અવિદ્યાને દૂર કરવા ભક્તિના બ્રહ્મરૂપ સન્યાસપાષણ્ડનો પ્રચાર કરીને આખા જગતને મોહાન્ધકારમાં નાખ્યું વ્યાસ ભગવાને આ કાર્ય માટે ધણો કલહ કર્યો અને શકરને શાપ આપી શા ત બેસી રહ્યા તેથી અગ્નિરૂપી જ હું તેણે સતપુરુષોના સંપૂર્ણ ઉદ્ધાર માટે શ્રુતિઓનો યથાર્થ અર્થ આપ્યો અને મર્વ મોહનું નિરાકરણ કર્યું

પુરિમાર્ગના ભદ્રભદ્રવાદીઓ શ્રીમહાપ્રભુજીના આ વચનો વાંચી વિચાર કરશે ?

તત્ત્વી

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી તો બ્રહ્મવાદી હતા

આચાર્યની ચોરતા એ છે કે તેમના મત પુરુષો શુદ્ધ હોવા જોઈએ નો તેમ ન હોય તો ગમે તેવા અગત્યના આચાર્ય બની જાય અને તો એટલે સુધી કહીએ છીએ કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી તો સુ પણ તેમની સાત પેઢી બ્રહ્મવાદી હતી

શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટજીએ સન્યસ્ત હાઈ તેનો ત્યાગ કરેલો કે ?

આક્ષેપ કરનારનું વળી કંઈક મગજ ચરકે છે અને કહે છે કે શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટજીએ સન્યસ્ત લીધા પછી તેનો ત્યાગ કર્યો હતો એટલે કે તેઓ એકેતુ ખાઈ ગયા હો તો આ આક્ષેપકારને એટલુંજ પૂછુ છું કે તમે મનુસ્મૃતિનો છઠ્ઠો અધ્યાય જોયો છે કે વાંચ્યો છે કે જેમાં સન્યસ્તાશ્રમ વિશે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે આનો જવાબ એટલેજ કે આ બધી વાત બનાવટી છે લક્ષ્મણ ભટ્ટજીના પિતા વાનમભટ્ટજી ગૃહસ્થ હતા અને જો લક્ષ્મણભટ્ટજીએ કદાચ સન્યસ્ત લીધું હોય અને તેમના પિતા વાનમભટ્ટજીએ તેમને પાંજા આપ્યા હોય તો તેમાં કંઈ પણ અધિકૃત ગણી શકાય નહીં, કારણ કે લક્ષ્મણભટ્ટજીએ ગૃહસ્થાશ્રમધર્મનું પાલનજ કર્યું ન હતું અને તેથી તેઓ સન્યસ્તધર્મના અધિકારી ન હતા શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજી ગોપાલમકન હતા અને તેમના પિતા તેમના કુટુંબમાં થયેન હપ વજોમાં પાચ વજોનો હોમેરો કરીને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો પ્રાર્થના કર્યો હતો બાકી લક્ષ્મણભટ્ટજી સન્યસ્ત થયા અને તે પછી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા તે વાતનો પુરાવો ઐતિહાસિક રીતે મળી શકતો નથી તમે જોને પાગન કહો છો તે એટલું તો સમજો છે કે ચોક્કસ લખાણ કરવા જતા જોનજા કરવી પડે તેથી માત્ર એટલેજ જોણા કે કે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની ઉત્પત્તિ જુદી રીતે થઈ છે આનો અર્થ તમેને જેમ કહે તેમ મમજો અને પૂછીએ છીએ કે આ લખવાનો અર્થ શો ? શું તેમના પિતાશ્રી લક્ષ્મણભટ્ટજી નહીં ? જો તેમ કહેવા માગતા હો તો તે બતાવે કે તેમના માતાપિતા કાણ ? તે એમ કહે છે કે શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ સન્યસ્તનો ત્યાગ કર્યો હતો અને પૂછીએ છીએ કે આ બીના કયા ઇતિહાસમાં લખેલી છે તે બતાવે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ બ્રહ્મચર્યાશ્રમનું પૂર્ણ રીતે પાલન લીધા બાદ, ગૃહસ્થાશ્રમનું પૂર્ણ રીતે પાલન લીધા બાદ, ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ જોગવી તેમણે બાવનમે વર્ષે ૧૫/૭ મા વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને દ્વિસે સન્યસ્ત લીધું હતું આ સન્યસ્ત કંઈ હાલમાંના કેટનાકના જેવો નહીં પરંતુ શુદ્ધ સન્યસ્ત હતો. ક્ષમા કરજો કે અત્રે કહેવાયું છે કે ગાંધીનો ઉપયોગ કરવો નહીં, પરંતુ જે શબ્દો અર્થમાં હોય તે કહેવાનો શું મને અધિકાર નહીં કે ? અને તે જો હું તમેને ન કહું તો શું જગલમાં જઈને કહું ? (તાળીઓ) શ્રીવલ્લભાચાર્યજી કંઈ એમ નથી કે ગમે તેને સીંગડું મારે તેમને સત્પુરુષોના ઉદ્ધારને માટે આપ્રક્ષા છે આ બધું કહેવાનો ઉદ્દેશ માન એ હતો કે તેમના વખતમાં સન્યસ્ત પાખડ ચાલતું હતું તેમાંથી રક્ષણ કરવા માટે શ્રીવલ્લભાચાર્ય પ્રગટ થયા (તાળીઓ)

વર્ણાશ્રમવર્મના રક્ષક

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સન્યાસના દુસ્મૃત ન હતા, પરંતુ સન્યાસ પાખડના દુસ્મૃત હતા હાલમાં તો એટલું જ કહેવું બમ છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી વર્ણાશ્રમના રક્ષક હતા અને તેમને પણ તેઓ પ્રભુનો અથ હોવા છતાં પણ ધર્મોત્તુ પાલન કરવું પડ્યું હતું કારણ કે જો તેઓ પોતે તેનું પાલન ન કરે તો પછી તેની અમર તેમના અનુયાયીઓ પર એછી થાય આ પછી તેઓશ્રીએ ગૃહસ્થધર્મનું પાલન કરીને અને પોતે મહિમાર્ગમન્યાસ બદલ્યું કર્યો હતો

કોર્ટમાં ધસડો કે ઈશ્વર સ્મરણ કરો.

તે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીમદ્ધાનકમીભાજીને લાકડે માકડું કહે છે અને તો દયા આવે છે કે તમે એવા કેવા નિર્ભય થઈ ગયા છો કે જાણે કંઈ બન્યું ન હોય તેમ બેસી રહ્યા છો. માર તો એટલું જ કહેવું છે કે કા તો તમે વીરરસ ધારણ કરીને તેને કોર્ટમાં ધમડો અને તેમ ન થઈ શક્ય હોય તો ઈશ્વરસ્મરણ કરો. પરંતુ આવી રીતે તટસ્થવૃત્તિ ધારણ કરીને જોવા કરતું જોઈએ નહીં, અને હા, મમાઓ ભરીએ છીએ—સમાઓ ભરીએ છીએ એમ કહેવું અને સમાઓ ભરીને કંઈ કાર્ય ન કરવું તેમા કંઈ અર્થજ નથી.

એક માર્ગ નક્કી કરો.

તમારે એક માર્ગ નક્કી કરવો જોઈએ કે તમે શું પગલું મમાઓ ભરી સેવા માગો છો. કારણ કે જોટો કાળક્ષેપ કરવો તે ઠીક નથી કા તો કેસ યા તો નિર્ણય કરો કે અમારે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના અવોનુ અધ્યયનજ કર્યા કરવું છે અકમર બાદશાહે આપણા ગોસ્વામી બાળકોને 'ગોસ્વામી'ની પદવી આપી છે અને તેમના નશજો અધાપિ સુધી ભોગરી રહ્યા છે તેઓ કાંઈ ગોસાઈના બાળકો નથી. આ પદવી તો આચાર્યશ્રીની ધર્મવૃત્તિ જોઈને જ અકમર બાદશાહે આપી હતી, અને વધુમાં બાદશાહે કેટલીક જમીન પણ ગાયોના ચારા માટે આપી છે હું આવા અક્ષેપો કરનારને એટલું જ પૂછું છું કે પદરમા સૈકાથી આજ સુધીમા શ્રીવલ્લભાચાર્ય અને શ્રીગૌરાંગ ચેતન્યજી મિત્રાથ ત્રીજી કેમ વ્યક્તિ દેખાડી આપો છો કે? (તાળીઓ), શ્રીગૌરાંગ ચેતન્યે પશ્ચિમનો પ્રદેશ અને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ પૂર્વનો પ્રદેશ લીધો અને એ રીતે એ બન્ને આચાર્યોના અનુયાયીઓ પૂર્વ અને પશ્ચિમમા વસેલા છે (તાળીઓ).

કોણ કહે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્ઞાતિ બહાર હતા ?

આગળ ચાલતા એવો પણ અક્ષેપ કરામા આવે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્ઞાતિ બહાર હતા હું પૂછું છું કે એનો કંઈ દસ્તાવેજ કે રેકૉર્ડ છે કે ?

વળી એમ પણ તે કહે છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી માથે તૈનગજ્ઞાતિ વ્યવહાર રાખતી નથી આનો જવાબ એજ છે કે તેમનો આ જ્ઞાતિનો વ્યવહાર ચાલુજ છે અને તેમનો કન્યાની આપ લેનો વ્યવહાર પણ તેજ જ્ઞાતિમા ચાલે છે.

ગોસ્વામી મહારાજો ઉતરતી કોટિના બ્રાહ્મણ છે કે ?

અગાડી એ વાત કહે છે કે પુષ્ટિમાર્ગીય મહારાજો સર્વ બ્રાહ્મણોમા ઉતરતા છે ? હું એને એ પૂછું છું કે કોને ચઢના કહેવા અને કોને ઉતરતા કહેવા ? ૪૫૦ વર્ષ સુધી સતત બ્રહ્મવાની પ્રતીતિ કરનાર બીજો કોઈ પણ બ્રાહ્મણ છે કે ? મનુસ્મૃતિ કહે છે કે બ્રાહ્મણના કરતા બ્રહ્મવાદી શ્રેષ્ઠ છે હું તો એટલું જ કહીશ કે આ મહારાજશ્રીઓને ઉતરતા કહેનાર પોતેજ ઉતરતો છે.

હવે એ પુષ્ટિમાર્ગને અવૈદિક કહે છે મહારાજ લાયકન કેમ કંઈ તે પુરવાર કરવા માટે માડવામા આગ્યો ન હતો, પરંતુ માત્ર બદનક્ષીના સબધમાજ ફરીઆદ હતી મરી મામે આવે તો તેને ગાયત્રી મંત્રના શબ્દનો તત્ શબ્દ પણ ન જોનવા દઉં અને તેટલામાજ દેખાડી આપુ કે પુષ્ટિમાર્ગ વૈદિક છે. આ મંત્રના 'વરેણ્યમ' શબ્દમા 'વર' શબ્દજ પુષ્ટિમાર્ગીય છે તાત્પર્ય એટલું જ કે પુષ્ટિમાર્ગ અવૈદિક નથી પુષ્ટિમાર્ગનો આધાર ભગવત્કૃપા છે પુષ્ટિ બક્તિમાર્ગ વેદના પ્રમાણ કરતા કંઈક ઉદાર છે એનો ખ્યાન નેના અખ્યામીઓને જ આવે છે.

પુષ્ટિમાર્ગને અનીતિને બાજુ કહેવો તે તો ખરેખર જુઠાણુ છે નીતિમાર્ગમાં પુષ્ટિમાર્ગ સહિથી પ્રથમ છે, અનીતિ તો ત્યાં હોય કે જ્યાં ધર્મની ગંધ ન હોય, કૃષ્ણની અતન્યસક્તિ ન હોય

છેવટે એટલુજ કહીશ કે કરવામા આવેના આદેષો હકકક્તા ખોટા હતા પુષ્ટિમાર્ગ માસ્ત્રિક છે ‘ પોલ’વાળા જેવા હજારો આવે તોપણ પુષ્ટિમાર્ગ અચળ જ રહેશે (તાળાઓ) ‘ પોલ’વાળો લખે છે કે મહારાજને વૈષ્ણવોની દીકરીઓને પોતાની દીકરીઓ નરીકે, માતાઓને માતાઓ તરીકે ગણશે ? આપણે પૂછીએ છીએ કે તુ કાણ છે ? જે કંઈ કહેવાનુ હશે તે અમો વૈષ્ણવો મહારાજોને જો કંઈ દાપ જણાશે તો કહીશુ તારી કંઈ ગેગ્યતા છે કે તુ મહારાજોને ઉપદેશ કરવા અવ્યો છે, અને તેમને હવે શિષ્યોની પુત્રાઓ અને માતાઓને પોતાની દીકરી અને માતાઓ સમાન ગણુરાની શિષ્ય દેવા આવ્યો છે ?

અમારે અને મહારાજશ્રીઓને ગુરુ શિષ્યોનો સબંધ છે મહારાજશ્રીઓમા કઇ ઉણપ જણાય છે તો કડવા શબ્દો કહેવા પડે તો તે હું કરું છું અને મહારાજશ્રી સામળે પણ છે રા ધીરજભાઈએ ગદ્ય કાનેજ મહારાજશ્રી ગોકુલનાથજીને એક બે વાત કહી હતી અને તે તએશ્રી એ સામળી પણ હતી અમારા ધર્મની ઉન્નતિ માટે મેં મારો દેહ ૫૦ વરસથી નાખ્યો છે અને તે ધર્મની સેવા બજાવવા હજી પણ પ્રયત્ન કરે છું એટલુજ કહી હું મારે બોલવું પૂરું કરીશ

પ્રમુખશ્રી પટવારીએ જણાવ્યું કે હજી ઓગોસ્ટનાથઈ મહારાજ દુક વિવેચન કરનાર છે, તેથી આજની સમાવૃત્તિ અંતર રહેતું કાર્ન પૂરું કરવા માટે આવતા કાન (સોમવારે) રહાજના ૬ કલાકે મોટા મદિરની પકાણાના હોનમા મળશે, ત્યાં મારે ભાષણ હું આપીશ.

શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજનું વ્યાખ્યાન

શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીગોકુનાયજી મહારાજે જણાવ્યું કે આપણા સપ્રદાય પર આક્ષેપો કદાચ આજથીજ શરૂ થાય છે એમ નથી તે તો ચિરકાળથી ચલા કરે છે તે આક્ષેપોની હમ્મેશા ઉપેક્ષાજ કરી છે જે સપ્રદાયમા પ્રભુસેવામાજ સમગ્ર નિર્ગમન કરવાનો હોય તેમા આવા આક્ષેપોનો જવાબ આપવામા કાળ ગાળવાનો નજર હોય પણ જ્યા સપ્રાય દેવી જીવેના ઉદ્ધાર્થે કામ કરી રહ્યાનો નિર્દોશ હોય ત્યા એને વેદ વિરુદ્ધનો માર્ગ કહી તેની, શ્રીનાથજીની અને શ્રીમદ્વાપ્રભુજીની નિંદા કરવામા આવે તે અસહ્ય છે આપણે આ માર્ગના પ્રતિપાદનના સ્થાન બનાવ્યા છે શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે જણાવ્યું છે કે વેદમાર્ગના એક અંશ પણ વિરુદ્ધ આ માર્ગ નથી તેએશ્રી પોતાના મંથમા ખુનુ કહે છે કે વેદમાર્ગની વિરુદ્ધતા માર્ગ પાખડી જ કહેવાય આવુ સ્પષ્ટ કહેતુ હોવા છતા ખોટા આક્ષેપો કરવામા આવે તે કહી શકાય તેવા નથી આચાર્યશ્રીએ પોતાના વગના ઉંદર પોષણ માટે વાડા બાંધ્યાં નથી, પરંતુ મનુષ્યના ઉદ્ધારને માટેજ આ માર્ગ ચોળ્યો છે શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રીનુ વાસ્તવિક અનુકરણ કરતો હોય અને તે વ્યભિચાર કરતો હોય તો પછી ભલે ગોસ્વામી હોય, પડિત હોય કે સાધારણ માણસ હોય તોપણ તે આચાર્યશ્રીનુ વાસ્તવિક અનુકરણ કરનારો નહીજ કહી શકાય. અથ પશુ દોષ ન હોય તેનો તો કૃષ્ણ શીવાય બીજો કોઈ પદાર્થ નથી (તાળીયો) પરંતુ દોષોમા કેટલાક સમ હોય છે અને કેટલાક અસમ હોય છે. એવી રીતે કેટલાક દોષો દરેકમા

જોવામાં આવશે જગવાન શ્રીકૃષ્ણની બહિર્મુખતાના કારણે શ્રી આચાર્યચરણે જણાવ્યા છે તે કારણે આપણામાં હોય તેને દૂર કરવાં જોઈએ એ જુદી વાત છે, બીલકુલ ખેટી વાત છે કે ગોસ્વામી મહારાજે પોતાનો શ્રીકૃષ્ણ તરીકે ઓળખાવે છે (તાળીઓ) દરેક ગોસ્વામી પોતાને શ્રીકૃષ્ણના ઘસ તરીકે માને છે અને જણાવે છે અમે એટલું તો માનીએ છીએ કે અમારો હાથ શ્રીકૃષ્ણે પકડેલો છે

કાણુ કહે છે કે વિદ્વાનોની કદર નથી ?

રા. તેવીવાળા કહી ગયા કે આ મત્રાવમાં વિદ્વાનોની કદર થતી નથી, પરંતુ હું કહીશ કે તે બધા મારે કહેવું હીક નથી કાલ્ય કાઈ એવી જગાએ હશે કે જ્યાં આચાર્ય નિરક્ષર હોય અને ત્યાં તેમ બનવું હશે માફી સવળે ઠેકાણે તેવું નથી શાસ્ત્રી મગનલાલે મદુ વચન વિષેની વાત કહી તેના મબધમાં હું કહીશ કે તેમની કહેવાની અને અમારે સાંભળવાની ફરજ છે (તાળીઓ), કારણ કે બાળકને પણ સાંભળવું જોઈએ, પરંતુ તેઓ એમ તો નહીં જ માનતા હોય કે આ ગીતે તેમણે મારા વિષે કંઈક દીન કરી હોય અને તે ખરી ગણી મેં સ્વીકારી લીધી હતી

જો નિસ્વાર્થ વૈષ્ણવો મદિરના કામદાજનો બોલે ઉપાડી લે તો હાલમાં આપણા સમ્રાટના મર્યાદા પ્રવચન કરવાનો વખત અમોને નથી મળતો તે મળવા પામે

સ્વાર્થવૃત્તિ નિવૃત્તિ ક્યારે થાય ?

હવે હું ગોસ્વામીઓ મારે પણ કહીશ બધા ગોસ્વામીઓ અને તેમાં પણ મારે મારે હું કહીશ કે સ્વાર્થવૃત્તિ નિવૃત્તિ ત્યારે જ થાય કે જ્યારે પ્રભુ કૃપા કરે

ઉપાયો લેવાની જરૂર

આપણા સમ્રાટ પર નિરતર આક્ષેપો ચતા હોવાથી તે સામે ઉપાયો લેવાની જરૂર જણાઈ છે. આ મારે એક માર્ગ એ છે કે આક્ષેપો બોલનારને બીજો માણસ થાપડ મારે, પણ તે માર્ગ આપણાથી લઈ શકાય નહીં મારા પર નિંદા આજકાલ નહીં પરંતુ નિરતર કર્મ કરે તો પણ મને તેની ફરકાર નથી પરંતુ અમારા આચાર્યચરણ અને શ્રીનાથજીની નિંદા અમારા મારે અમલ છે આપણે તે સામે પગલા લેવા જોઈએ આપણે જે પગલા લેવા તે ઉનારજર્થ નહીં પરંતુ પુરનો વિચાર કરીને જ બરવા જોઈએ હું કંઈ તમોને ઉશ્કેરવા મારે આ કહેતો નથી, પરંતુ આવા પ્રકારે જો આવું રહે તો બાવી પ્રજા પર તેની ખોટી અસર થઈને આચાર્યશ્રી પ્રત્યે દુર્ભાવના પેદા થાય તેથી તેથી દુર્ભાવના બાવી પ્રજા પર થવા પામતી અટકે તે મારે મારે અને તમો વૈષ્ણવોએ સેવા જોઈએ પગલા લેવાને બે સુપચાપ રાડીરાડની માફક જેમી ગેદવામાં આવે તે મને પસંદ નથી, પરંતુ બાવી પ્રજાના હિતને ખાતર પણ પગલા લેવાની જરૂર છે એટલું જ કહી હું મારે બોલવું બંધ કરું છું

બાદ સભા રાતના ૯-૩૦ ના અમતે વિમુક્તિન થઈ હતી

મુદ્રાકર.

॥ શ્રીગોકુલેશઃ શરણં મમ ॥

(૨૧ ૨૧ નાનુભાષ ગાંધી)

પુષ્ટિપાઠાવલિ.

પાઠ ૧ અપચ

મારા માતા, પિતા, બાઈઓ અને હું એક ધરમાં રહીએ છીએ આવા કેટલાક ધર મારી શરીરમાં છે મારી શરીર જેવી ઘણી શરીરો મારા ગામમાં છે આ બધું ગામનલ કહેવાય છે

ગામનલની આસપાસ માગ જ ગામની સીમ છે તેમાં અનાજ વગેરે વાવવામાં આવે છે તે ગામના લોકોના ઉપયોગમાં આવે છે

ગામતલ અને સીમ મળી એક ગામ થયું તેના ગામ મળી તાનુમે થાય છે તેવા આકેશ તાનુકાને જીવે કહે છે એવા કેટલાક જીવના મળી પ્રાત કહેવાય છે આવા કેટલાક પ્રાત મળી ઇનાકો કહેવાય છે કેટલાક ઇનાક ભેગા થઈ એક દેશ થાય છે આપણો દેશ તે હિંદુસ્તાન અથવા ભારતવર્ષ, અથવા ભરતખડ

આ (૧) ભરતખડ પાસે (૨) કિપુરપ અને (૩) હરિવર્ષ નામના બીજા બે ખંડ છે તે ત્રણની ઉત્તરે (૪) ઇનાવૃત ખડ છે આ ઇનાવૃતખડની મધ્યમાં સોનાનો પર્વત મેરુ છે આ ઇનાવૃતખડની ઉત્તરે (૫) રમ્યક, (૬) હિરણ્ય અને (૭) કુરુ નામના બીજા ત્રણ ખડ છે ઇનાવૃતની પશ્ચિમે (૮) કેતુમાત અને પૂર્વે (૯) બદ્રાશ્વ ખડો છે દરેક ખડને બીજા ખડોથી જુદા પાડનાર મોટા પર્વતો છે દરેક ખડમાં મોળી મોળી નદીઓ પણ છે આ નવ ખડ મળી "જ જુદીપ" કહેવાય છે જ જુદીપનો વિસ્તાર એક લાખ યોજન છે, અને તેનો આકાર કમલના પત્ર જેવો ગોળ છે

આ જ જુદીપની આસપાસ એક લાખ યોજનના જ વિસ્તારવાળો ખારો સમુદ્ર છે. તેની આસપાસ બે લાખ યોજનના વિસ્તારવાળો અક્ષદ્વીપ છે તેની આસપાસ તેના જેટલાજ વિસ્તારવાળો શેરડીના રસનો સમુદ્ર છે તેની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળો શાદમલિદ્વીપ અને તેની આસપાસ તેટલા જ વિસ્તારવાળો મહિરનો સમુદ્ર છે તેની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળો કુશદ્વીપ છે અને તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા ધીના સમુદ્રથી વીટળાએલ છે તે સમુદ્રની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળો કૌંચદ્વીપ છે તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા દ્વિધના સમુદ્રથી વીટળાએલ છે તે સમુદ્રની આસપાસ તેથી બમણા એટલે ૩૨ લાખ યોજન વિસ્તારવાળો શાકદ્વીપ છે તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા દ્વિધના સમુદ્રથી વીટળાએલ છે તે સમુદ્રની આસપાસ તેથી બમણા વિસ્તારવાળો પુષ્કરદ્વીપ છે તે પોતાના જેટલા જ વિસ્તારવાળા મીઠાજનના સમુદ્રથી વીટળાએલ છે તેની આસપાસ કાચન એટલે સોનાની જમી આવે છે તેની આસપાસ લોકોનો પર્વત આવેલો છે ૨ તેની આસપાસ ઘોર અધકાર છે તેની આસપાસ ગર્તોદક એટલે ખાડા અને જલ છે ત્યાર પછી તેની દરેક બાજુએ અડની છાત છે

આ તો માત્ર જૂનની વિગત થઈ આ જૂનન મલકડના મધ્યભાગમાં છે તેની ઉપર એક લાખ યોજને સૂર્યમંડલ છે તેને લુવનોક કહે છે સૂર્યથી ઉપર એક લાખ યોજને ચંદ્ર છે તેના ઉપર ત્રણ લાખ યોજને નક્ષત્રો છે, તેથી ઉપર બે લાખ યોજને શુક્ર છે તેથી ઉપર બે લાખ

all whatever you intend to perform No action whatsoever is to be performed by you without dedication to the Almighty, all-powerful This is the p remptory law Go, कृपासेवा सदा कार्या, and do whatever you are permitted by your Lord Your sins are shaken off and take the permission of your Lord in whatever you intend to perform" The robber, in consequence of the annihilation of his sins and the growth of Divine Evolution cannot but give up his hereditary and customary profession and follow a righteous path Hence we find in the famous stories that fishermen robbers, adulterers and such like persons had given up their respective customary professions just after they were initiated in the Doctrine of self surrender Such is the moral influence, though silent but certain, of this secret teaching of Shrimad Vallabhacharya If another robber comes to the robber-devotee and importunately advises him to follow his hereditary profession, on the ground that Vallabhacharya advised his devotees to necessarily follow their respective customary duties, will the robber-devotee pay attention to his advice and join his company ?

Now we come to the vedic observances Vedic actions are of two kinds -(1) Those performed with desires are called काम्य or सकाम actions, and (2) निष्काम कामs are performed by relinquishing the fruit of them It is well-known that human desires and passions are numerous Various kinds of temporal pleasures, such as prosperity, offspring, intellect, power etc, and those of heavenly happiness are the passions of human mind There are persons who are influenced by the emotions of anger, avarice and hatred, and then sole object is to inflict pain on others or to cheat them There are persons who are impelled in their actions by the feelings of the acquisition of worldly objects—worldly fame and power, sons, the fulfilment of secret lust for others' wives, wealth and prosperity Human passions and emotions are too numerous to be classified, and there are various kinds of sacrifices or yajnas which lead to the requisition or accomplishment of these desires A man desirous of getting offspring performs a पुत्रेष्टि sacrifice A man desirous of obtaining heaven has to perform a ज्योतिषोत्सव sacrifice Certain deities also are famously reported to fulfil the cherished desires of the human mind There are Jain mendicants, musliman

fikars and Bhuvras who are reported to cast out devils. Persons are seized by devils and they are called in to exorcise them, and it is the oriental belief that devils yield to their charms, as they possess supernatural powers.

What answer can Vallabhacharya give to those who are desirous of performing these various actions? Can He say, 'all actions must be performed and they must be dedicated to the Almighty'? No certainly not. The only answer that He can coldly give is - "You are to be at the absolute disposal of the sweet will of the Lord. You are required to dedicate your everything to the Lord, who is almighty, All-powerful (सर्वशक्तिमान्, सर्वभवनसमर्थ, सर्वगुणोपेत). No action whatever you intend to perform should be done without dedication to the Almighty." Can a devotee whose five kinds of various sins are annihilated and who fully grasps the meaning of the Almighty be obstinate enough to perform those स्वामर्गस्य any longer? By viewing matters a little calmly he will realize - 'I have to act exactly as the ship's captain commands me. I am absolutely helpless and must look up to Shri Krishna, who is even ready to befriend the miserable and helpless like me. To secure the company of my All-merciful All-gracious Lord, a little love is all that is required. There is no necessity for prayers, mystical ceremonies and meditations. Oh my Lord Vallabh, bless me that I may be His, in body, mind and words. I neither care for the position of Brahma and Indra, nor do I covet liberation. All that I want is to be a servant of His servants अहं हरे तव पैदकमूले दासतुदासो भवितुमि मय'. This is the way in which the Doctrine of Self-surrender propounded by the greatest Acharya through the oral order of the Lord Himself, regulated and moulded the spiritual life of his faithful and sincere devotees. We have already pointed out that casuistical discussion tends to check the religious freedom and spontaneity, and Vallabhacharya cautiously avoided this defect by merely delivering the order of the Almighty and giving the possible immediate inferences or intermediate generalizations. He pointed to the end nor checked the human conduct through specific requests and prohibitions—Do this, Do not do that—, nor did he can he answer and lessen the depth of a free spiritual life. It will "You are irrefuted that it is quite impossible and absurd to classify

all the various actions of human life. Such a process of classifying human actions does not end with overt ones, but all the inner springs of action which affect regard for life must be classified. Hatred, avarice, envy, animosity, rage, sulkiness, love lust, tyranny, cherishing of sense of injury, hostility, callousness—all these must be specified. Had Vallabhacharya attempted to make such an absurd classification and aimed at a precise determination of the limits between the prohibited and the allowable, the very spirit of Vaishnavism would have been uprooted. The letter would have been emphasized more than the spirit (भारत), and legal consequences more than vital motives would have put the devotees under the weight of external authority. It is important to bear in mind that Vaishnavism, from a purely historical point of view, is the protest against the narrow exclusiveness of Brahmin legislators. It is the revolt of the popular mind against the aristocracy of Brahmins, who had made religion synonymous with metaphysics, and had denied the lower classes, religious knowledge, which was kept confined and sealed in Sanskrit literature. Vaishnavism taught the doctrine of salvation by love and produced devotional touching literature from the hearts of sincere devotees, in native languages against the tyranny of a classical one. This spirit of revolt against the tyrannical legislation would have been greatly discouraged, had Vallabhacharya Himself given a list of the prohibited and the allowable. Such a classification was against the very spirit of his theory. We also therefore, do not pretend to scrutinize into what actions should be consecrated and what not, but merely depend upon the spiritual evolution of the devotees as the greatest Achârya had done, when we have sufficiently proved that it is quite absurd to propose that all the customary and scriptural observances must be performed, and we return to the proper subject matter.

Thus the import of the proposition निवेदिमि समर्थं सर्वं कार्यम् is, with a negative force — No customary or scriptural observances (whatever a devotee intends to perform) must be performed without dedication. It is absurd to dictate that ‘all actions — customary or scriptural — must be performed by dedication only.’ In the language of English Logic, the former is an E proposition, while the latter is an A one. We shall now explain the import of these symbols’

All judgments are either affirmative or negative, in respect of their quality. Where a judgment expresses that its two terms — the subject and the predicate — agree, it is called Affirmative, as, 'All men are mortals, where it expresses their disagreement, it is termed Negative, as, 'No human knowledge is perfect.' Again, all judgments might be treated as universal or particular, in respect of quantity. The proposition affirming or denying the predicate of the subject universally is termed Universal, as, 'All equilateral triangles are equiangular.' The proposition affirming or denying the predicate of the subject partially is termed Particular, as, 'Some plants grow in the tropics.' Thus there are four varieties of judgments in respect of quality and quantity combined, and it is customary in Logic to indicate these four varieties of judgments by the symbols of the first four vowels. Thus a Universal affirmative judgment is an **A** proposition, a universal negative judgment is an **E** one, a particular affirmative judgment is **I**, and a particular negative judgment is **O**. In the proposition under discussion the term सर्व — all — is used, and we have, therefore, to determine only whether it is an **A** proposition or an **E** one.

Universal judgments distribute and introduce the whole of their subject. A term is said to be distributed, when it is used in reference to all that it can denote, when it is not used, it is undistributed. Take for example, 'All the fixed stars twinkle,' and 'No Musulman fears death.' It is obvious that we are speaking of the whole of the fixed stars, and of all Musulmans, respectively. Therefore each term is distributed.

In the **A** proposition 'All the customary and scriptural actions whatever must be performed, and all of them must be dedicated,' it is obvious that the performance with dedication is predicated of these actions *in toto*. Now can one individual perform all the customary and scriptural observances in totality? Is it possible for a Brahmin to perform the duties of a Sudra? Can Vallabhāchārya declare that a Brahmin should observe all the customary and scriptural observances not only of himself but also of all other castes and creeds?

But the devotees must perform their respective duties. We declare that in the proposition the term सर्व is used, which can never mean 'respective duties.'

Now take the E proposition — ‘No customary and scriptural observances whatever must be performed without dedication’ In an E proposition, the subject and the predicate both are distributed In ‘No Musulman believes in Hindu Gods’ all the forms which belief in Hindu Gods may take are denied of all the Musulmans Similarly in the proposition under discussion all the various forms of performances without dedication are denied of all the customary and scriptural observances in totality Thus we logically arrive at the next line न मत देवदेवस्य सामिभुक्तसमर्पणम् which declares that dedication of things and actions which are half enjoyed is not accepted by the Lord It will be quite manifest that न मत देवदेवस्य सामिभुक्तसमर्पणम् is merely an immediate inference from or an explanation of निवेदिभि समर्प्यैव सर्वं कार्यम्, in which all the various forms of performances without dedication—one of which is सामिभुक्तसमर्पणम्—is denied of all the actions in general From the A proposition ‘All actions must be performed with dedication’ this inference can never be arrived at, because then the proposition would mean ‘All actions, one of which is सामिभुक्तसमर्पणम्, must be performed, and that too with dedication only’ This is quite absurd The truth of the second judgment न मत देवदेवस्य सामिभुक्तसमर्पणम् is involved in that of the first निवेदिभि समर्प्यैव सर्वं कार्यम्, only when the latter is an E proposition

Before we conclude, it is important to remind the readers of the fact that Shrimad Vallabhâcharya has only one secret to reveal, as the singular term of the work signifies and that secret is -ब्रह्मसम्बन्धकरणात् सर्वथा देहजीरयो सर्वदोषनिवृत्तिर्हि Others are the immediate inferences from that highly general and formal principle, by the logical process of conversion and Permutation (or Observation) This He did through His mercy and kindness for His devotees It is not within the scope of this essay to discuss all the various inferences, and therefore we better stop here

અણ્ણમાધ્ય.

શ્રીકૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસ—મહારાયણ મહર્ષિ—નુ પુણ્યસ્મરણ નામ આર્યાવર્તમા અને અખિલ વિશ્વના વિદ્વર્ગના પ્રસિદ્ધ છે તેમણે પુરાણ, મહાભારત અને બ્રહ્મસૂત્ર રચ્યા છે તેમના બધા મન્યો વિદ્વાનો ભાવથી ગાયે છે પુરાણોમાંથી સામાન્ય વર્ગ લાભ લે છે, અને મહાભારત અને બ્રહ્મસૂત્ર વિદ્વાનોની તૃપ્તિ તૃપ્ત કરે છે આ બ્રહ્મસૂત્રને કેટલાક ઉત્તરમીમામાના નામથી ઓળખે છે, કેટલાક એને વેદાન્તદર્શન કહે છે, કેટલાક ચતુર્વેદીય કહે છે તો કુતુમ્બ જેના કેટલાક તેને વેદ-મીમાંસા પણ કહે છે.

બ્રહ્મસૂત્રના ચાર અધ્યાય છે દરેક અધ્યાયમાં ચાર પાદ છે શકરાચાર્યના મન પ્રમાણે તેમાં ૫૫૫ સૂત્રો છે વલ્લભાચાર્યજીના અભિપ્રાયે ૫૫૪ સૂત્રો છે રમાનુજાચાર્યોદિ આચાર્યોના અભિપ્રાય પણ આ વિષયમાં ભિન્ન ભિન્ન છે આ ગ્રંથ ઉપર ઉપર્યંતુ અને બોધાયનનુ બાધ હતું એમ શાકરભાષ્ય અને રમાનુજભાષ્ય ઉપરથી માન્ય પડે છે ભારકરભાષ્યમાં પણ અનેકવાર આ તાત્પર્યનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવે છે પણ દેશની અધાધૂધીને લીધે અને પરદેશીઓના હુમલાઓને લીધે એ બે ભાષ્યો અપણને હમણા પ્રાપ્ત થતા નથી જે બાષ્યો અત્યારે મળે છે તેમાં પ્રાચીનમાં પ્રાચીન બધા શકરાચાર્યનું છે અધુનિક વિદ્વાનો તેમનો સમય ૪૦ સંવત્સર અઠમા શતકની અણ્ણમાધ્ય જણાવે છે તેમાં બાધને લોકો શારીરકભાષ્ય તરીકે ઓળખે છે

કાનકમમા ખીચુ ભાષ્ય ઉપાધિનાદી ભારકરાચાર્ય (૪૦ સં ૧૦૫૦ની લગભગ)નું છે ત્રીચુ વિશિષ્ટાદ્વૈતનાદી રમાનુજાચાર્ય (૪૦ સં ૧૦૧૭-૧૧૩૭)નું છે ચોથુ ભાષ્ય શ્રીકૃષ્ણનું જણાય છે શ્રીકૃષ્ણ રમાનુજાચાર્ય પછી તરતજ થયા છે. તેમનું વેદાન્ત રમાનુજાચાર્યને ઘણું ખર મળતું છે અને તેથી વિદ્વાનો તે વેદાન્તને શૈવવિશિષ્ટાદ્વૈત કહે છે કેટલાક વિદ્વાનો તો શ્રીકૃષ્ણને રમાનુજાચાર્ય કહે છે. પાંચમું ભાષ્ય બેભોજનાદી નિમ્માકાચાર્ય (અનમાનકલ ૪૦ સં ૧૧૬૨)નું છે. છઠું ભાષ્ય દ્વૈતવાદી મધ્વાચાર્ય (૪ સ ૧૧૮૭-૧૨૭૨)નું છે. સાતમું ભાષ્ય શુદ્ધાદ્વૈતવર્તક વલ્લભાચાર્યજી (૪ સ ૧૪૭૮-૧૫૩૨) નું છે આઠમું ભાષ્ય અવિભાગાદ્વૈતવાદી વિદ્યાનભિષુનું છે ડૉ. કાય જેના અધુનિક વિદ્વાનોના અભિપ્રાયે વિદ્યાનભિષુ ॥ કાત આગરે ૪ સ ૧૫૪૦-૧૫૮૫ છે નવમું ભાષ્ય અરાદમા શતકના પ્રરભમાં થએલા ચૈતન્યમપ્રત્યયી બનદેવનું છે આ ભાષ્યનું નામ ગોવિન્દભાષ્ય છે વીસમા શતકના આરંભકાલમાં લાહોરના એક આર્ચસભાજી પ્રોફેસરે બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ટીકા કરી છે અને તેમાં માયાવાદનું પદે પદે ખડન કરવામાં આવ્યું છે સ્વામિનાગયથ સપ્રદાયનું પણ ભાષ્ય છે એમ કહેવામાં આવે છે આટલા બધા ભાષ્યો અને ટીકા ઉપરથી બ્રહ્મસૂત્રનું મહત્ત્વ સ્પષ્ટ સમજાય છે બે હજાર વર્ષના હિન્દુસ્તાનના તરત્તરના ઇતિહાસમાં આ બ્રહ્મસૂત્રનું સ્થાન પ્રથમ છે

આ લેખનો વિષય અણ્ણમાધ્ય છે તેના સબધમાં હાલ અહીં એક જ વિચાર કરવાનો છે, અને તે એ કે પ્રથમના લગભગ અઠી અધ્યાયનું અણ્ણમાધ્ય શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ અને બાકીના દોઢ અધ્યાયનું અણ્ણમાધ્ય તેમના પુત્ર શ્રીવિદ્યનેશપ્રજુએ રચ્યું છે એ સપ્રદાયની સાહોચાગસો વર્ગી થાકતી આવેલી પરંપરા સત્ય છે કે અસત્ય છે. તેનો નિશ્ચય કરવા આન્તર અને બાહ્ય પ્રમાણોનો અહીં વ્યાપક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

આ વિષયમાં પાશ્વર્ય સરકૃત વિદ્યાનેની પદ્ધતિ અનુકરણીય છે કાર્ક પથ મન્ય તેમના અગળ મૂલ્યમાં આવે તો તે તરતજ કહી આપે કે અમુક ભાગ એક વ્યક્તિએ લખ્યો છે અને બીજો ભાગ બીજી વ્યક્તિએ લખ્યો છે આ નિર્ણય કરવામાં તે નીચેના પ્રશ્નોનો વિચાર કરે છે પ્રથમ તો બાપા અને શૈલીનો વિચાર પુસ્તકનો કેટલોક ભાગ એક વ્યક્તિની લખાએતો હોય અને બીજો અન્યથી લખાયો હોય તો બાપા અને શૈલીમાં અસ્ય ભેદ પડે છે તેનું પ્રમિદ્ધ ક્ષણરણુ બાણુમટની કાદબરી છે કાદબરીનો પૂર્વભાગ બાણુમટ લખ્યો છે અને તેથી પૂર્વભાગ અને ઉત્તરભાગની બાપા અને શૈલીમાં સ્પષ્ટ ભેદ જોવામાં આવે છે આરા પ્રકારના બાપા અને શૈલીના ભેદથી મિત્રમૂર્તિ નિદ્ધ કરી શકાય છે બીજો વિચાર વિચારપદ્ધતિનો છે એક જ પુસ્તકના બે લેખકો હોય તો એ લેખકયા બીજા લેખકની વિચારપદ્ધતિ બાગે જ અનુમરી શકાય છે વિચારેતુ મૂર્તિ સ્વરૂપ છે, અને તુળે તુળે મતિમિત્રા ન્યાય પ્રમાણે દરેકના વિચારો પથુ મિત્ર હોય છે આ ઉપરાંત એક પુસ્તકમાં એના પછીના કાવમાં લખાએતા અગ્રોના નામ હોય તો અનુમાન કરી શકાય કે એ ભાગ મૂન લેખકથી બીજા કોણએ લખ્યો છે અથવા તો તે લેખક છે આ અને આના બીજા આન્તર પ્રમાણોનો ઉપયોગ આરા વિષયોમાં અતિ આવશ્યક છે માલ્ય પ્રમાણોમાં મૂલ્ય પુસ્તક મિવાયના બીજા પુસ્તકો આ સમયમાં શુ કહે છે, આ વિષયના બીજા કેટલા પુરાવા આપણને મળી શકે એમ છે એ પ્રશ્નોનો વિચાર કરવો પ્રાપ્ત થાય છે

પાશ્વર્ય પદ્ધતિની રૂપરેખા ઉપર આપી છે આજ નિયમેને અનુમરી અહીં નિર્ણય કરવાનો છે કે અલ્પમાપ્યના કર્તા એક છે કે વધારે ?

પ્રથમ તો બાપા અને શૈલીનો વિચાર કરીએ શ્રીમદાપ્રભુજીની બાના સરત પથુ ગૂઢાર્થ-વાગી છે શબ્દોના અર્થનું જ્ઞાન હોય છતાં પથુ આખા વાક્યનું સ્વારસ્ય શુ છે તે સમજતા વિનમ નાગે છે શાસ્ત્રવેતાએએ જે સૂત્રનું લક્ષણ (લઘૂનિ સૂચિતાર્થાનિ સ્વરૂપાક્ષરપદાનિ ઘં । સર્વત સારમૂનાનિ સૂત્રાણ્યાહુર્મનોષિણ) આપ્યું છે તે શ્રીમદાપ્રભુજીના વાક્યેમ સર્વથા જોવામાં આવે છે અક્ષરો અને શબ્દો પરિમિત, પથુ અર્થ જોવા જાય તો વણો ગદન નાનું બાળક જેમ નાના નાના પગના બરે તેમ શ્રીમદાપ્રભુજી ટૂકા ટૂકા વાક્યો લખે છે, પથુ જગતને ખમર તથી કે વામનજીના ત્રણ જ પગનામાં ત્રણે લોકનો સમાવેશ થઇ જાય છે બાતે વામનજી અને તેમના ત્રણ જ પગનામાં ત્રણ લોકનો અતર્જાવ । ખરેખર ! આ વિરુદ્ધપ્રમાશ્રય નેદિ તો બીજું શુ ? કહો તો આ વિરુદ્ધપ્રમાશ્રય શુય શ્રીમદાપ્રભુજીના લઘુ પથુ અર્થગભીર વાક્યોમાં જોવામાં આવે છે આ શૈલી ચૂર્ચિત્ર કહેવામાં આવે છે પ્રાચીન મહર્ષિઓના અગ્રોને આપણે જોઈએ તો તેમાં આ ચૂર્ચિકા નામની ગણશૈલીનો પ્રચાર ઘણો જોવામાં આવે છે એના નમુના તરીકે શ્રીમદાપ્રભુજીના અલ્પમાપ્યના ભાગમાંથી અને તેને આધાર આપનારા તેઓ શ્રીના બીજા અગ્રોનાથી નીચેના ભાગ આપ્યા છે

इदमत्र विचार्यते । वेदान्तानां विचार आरम्भणीयो न वेति ।
किं तावत् प्राप्तम् नारम्भणीय इति । कुतः ।..... ।
अर्थज्ञानार्थं विचार आरम्भणीयः । तस्य च ब्रह्मरूपत्वात् तज्ज्ञाने
पुरुषार्थो भवतीति न मन्तव्यम् । विचार विनापि वेदादेव साङ्गादर्थ-

प्रतीतेः । न चार्थज्ञानमविहितमविचारिताश्च शब्दा नार्थं प्रत्याय-
यन्तीति वाच्यम् । ज्ञेयश्चेति विधानात् ।...इति बाधोपलब्धेश्च ।
शब्दश्चक्षुरादिवन्न संदिग्धार्थप्रतिपादकः । तदर्थश्च व्याकरणादिना
निश्चीयते । यथा लौकिकवाक्ये तथा वेदेषु । (अणुभाष्य- १-१-१)

सत्यत्वादयश्च लौकिकास्ततः सर्वनिषेधे तदज्ञानमेव भवेत् ।
न च सत्यत्वादिकं लोके नास्त्येव व्यवहारमात्रत्वात् कारणगतमेव
सत्यत्वं प्रपञ्चे भासत इति वाच्यम् । तर्हि कर्तृत्व तथा कुतो
नाङ्गीक्रियते । स्मृतिश्च स्वीकृता भवति । कर्ता कारयिता हरिरिति
न चारोपन्यायेन वक्तुं शक्यम् । तथा सत्यन्यस्य स्यात् । तत्र न
प्रकृतेः । अग्रे स्वयमेव निषिध्यमानत्वात् । न जीवानाम् ।
अस्वातन्त्र्यात् । (अणुभाष्य १-१-२)

प्रकृतेरापि स्वमते तदंशत्वात् । अज्ञानात्परिच्छेदाप्रियत्वे ।
ज्ञानेन बाधदर्शनात् । नानात्वं त्वैच्छिकमेव (अणुभाष्य १-१-३)

यद्यप्यत्र पञ्चजनाः पञ्चोच्यन्ते न पञ्चानां पञ्चगुणत्वम् ।
समासानुपपत्तेः । तथाहि । आद्यः पञ्चशब्दः संख्यावाची संख्येयवाची
वा । आद्ये पञ्चसंख्याया एकत्वान्न पटीसमाप्तः । संख्यायां
संख्याभावाच्च । संख्येयपरत्वे द्वितीयस्य संख्यात्वे पञ्चत्वमेव । पूर्व-
वच्चेदनन्वयः । विधायकाभावाच्च । अतो वीप्सा ।

(अणुभाष्य १-४-११)

न च सहजकर्तृत्वेऽनिर्भोक्षः । परार्थीनकर्तृत्व एवेतदिति ।
सांख्यस्य तन्मतानुसारिणो बान्यस्य भ्रम एव कर्तृत्वे न मुक्तिरिति ।
नपुंसक एवमुच्येतेति बाह्यवत् । निरिन्द्रियस्यैव समाधिरित्यपि ।
करणत्वेन बुद्धिवत् (? बुद्धिं वदन्) न केनापि दूष्यते ।

(अणुभाष्य २-३-३१)

પ્રશ્ને હિ પુરુષત્વં વદતિ ન દેહમાત્રમ્ । તજ્જીવાધિષ્ઠિતાનામેવ
ભવતિ । સિદ્ધવત્કારવચનાઞ્ચ નિરૂપણેપિ ચન્દ્રો ભવતીતિ । તત્રાપિ
સોમો રાજા ચેતનઃ । ન હ્યન્યાધિષ્ઠાને હ્યન્યસ્ય શરીરં ભવેત્ તથાન્નરેતો-
ગર્ભાશ્ચ । અન્યથાપિ વિનિયોગસંભવાત્ । (અણુભાષ્ય ૩-૧-૧)

સત્ત્વસ્ય ફલં મોક્ષઃ । સ જ્ઞાનસાધ્યઃ । જ્ઞાનં ચ શાન્તાન્તઃ-
કરણસાધ્યમ્ । ભજનીયં ચ રૂપં ધ્યેયમ્ । તેન ઘોરરૂપધ્યાનેન
ચિત્તમપિ તથા ભવતિ । (સુવોધિની ૧-૨-૨૬)

આની બાપા અને શૈલીના અનેક દાખનાઓ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અન્યોમાથી મળે છે વિસ્તાર
ભયથી અહીં વધારે દાખનાઓ આપનામા આપ્યા નથી આ બધા દાખનાઓ ચૂલિકા ગદ્યશૈલીના છે

હવે શ્રીવિદ્યનેશપ્રભુની બાપા અને શૈલીનો વિચાર કરીએ જે બાપા આપણે કદબરીમા
જોઈએ ત્રીએ તે બાપા શ્રીવિદ્યનેશપ્રભુજીના અન્યોમા જોવામા આવે છે તેઓત્રીનો બાપા ઉપરનો
કાશ્તુ પણ ધણો મારો છે એમ શૃંગારગ્રંથમણ્ડનાદિ અન્યો વાચતા માનમ પડ્યા વગર ગ્રહેને નહિ
ખીત્રિદેવપ્રભુની શૈલીને આપણે ઉત્કલિકા શૈલી કહી શકીએ જન્દોમબરીમા ઉત્કલિકાનુ સ્વસ્થ
નીચે પ્રમાણે આપનામા આવ્યું છે મહેદુત્કલિકાપ્રાય સમાસાદ્ય દઢાક્ષરમ્ । આ સ્વસ્થ
તેઓશીના અન્યોમા જોવામા આવે છે તેના ઉદાહરણો નીચે આપ્યા છે

અયર્વોપનિપત્સુ કચિદ્દોકુલવૃન્દાકાનનસંચરદ્વોપરૂપમનલ્પ-
દુમપ્રસૂનવિરચિતવિચિત્રસ્થલીકકાલિન્દીસલિલકલ્લોલસંગિમૃદુત-
રપવનચલદલકવિરાજમાનગણ્ડમપ્હલ્યુતિમણિજ્વલકુણ્ડલપ્રભાનુ-
ભાવિતવામાંસમિલન્મૂર્ધન્યમહામણિકમુરલિકામુખાવલીમિલદતિ-
તરલકરકમલયુગલાહુલીવશંવદવિવિધસ્વરમૂર્છનામોહિતવ્રજવર-
નિતમ્બિનીકદમ્બકટાક્ષકુવલયાર્ચિતં કચિત્કોદપ્હમણિજ્વલતમુજદપ્હ-
સ્વણિજ્વલતપ્રચણ્ડદશમુણ્ડમતિવિચિત્રચરિત્રાભિરામ રામસ્વરૂપં કચિ-
દતિકરારલવદનવિત્રાસિતકમલાકમલાસનવૃષભાસનાદિકં નૃકેસરિ-
રૂપં કચિદુરુક્રમાદિકં ચ નિરૂપ્યતે । (અણુભાષ્ય ૩-૩-૧)

યથૈકસ્યૈવાન્યોન્યાભાવસ્યાનન્તભાવપ્રતિયોગિકતદ્વૃપત્વં તાવ-
ત્પ્રતિયોગિકાત્યન્તાભાવરૂપત્વં ચાભાવપ્રતિયોગિકાન્યોન્યાભાવાત્ય-

ન્તાભાવરૂપત્વં ચાભાવાભાવરૂપત્વેપ્યભાવરૂપત્વમેય ચાદ્વીક્રિયતે ।

(અણુભાષ્ય ૩-૩-૩)

સ ચ ચિરકાલોત્તસમુદિતપ્રાચીનનિરતિશયકૃપાફલસારનિ-
રૂપાધિનિજચરણકમલાનુરાગવિલાસાભિલાપવીજાસુ તતો નિજપરિ-
જનનિરોધતઃ પ્રિયાવલોકનનિમિત્તં કૃતપ્રતિક્ષણવિવિધવ્યાજજનિ-
તગતાગતકર્ષિતાસુ તતો દિવા પ્રિયવનગમનજનિતવિરહતરણિતાપ-
તપ્યમાનાન્તઃકરણકેદારાસુ તતો નિશામુખે પ્રિયાગમનસંપન્નેષ્ટાવ-
લોકનસેચનજનિતહસિતવલિતવિવશતરલરુચિરવિલોચનયુગલ-
વિહિતવિવિધનિરવધિરસભાવાદુરાસુ તતોઽતિવિપુલકલિન્દજાપુલિ-
નનભોવલયગતનિજસુરલિકાકલનિનદગર્જિતાનન્દિતાસ્વેવ કાસુ-
ચિન્મુષિષુ શ્રીમન્નન્દરાજકુમારો નવજલદો નિજાનન્દસુધાં વવર્ષેતિ
તથૈવ સર્વત્ર વર્ષિય્યતીતિ ન જ્ઞાતું શક્યતે ।

(વિદ્વન્મણ્ડન પૃષ્ઠ ૧૭-૧૮ ચૌલ્લમ્વાસીરીઙ્ગ)

અન્યથા નિજમઘવિહતિકુપિતદશશતભગકૃતાશાનિસારા-
સારાવસન્નનિજવ્રજજનાવનાથ વામકરકમલનલ્લરાગ્રનિહિતશિખરિ-
વરમોવર્ધનાચલે શ્રીમોકુલનાથે વિહિતાલ્લર્વર્ગર્વશક્તિસુરભિપ્રભૃતિવિ-
રચિતમહાભિપેક્ષસમનુભૂતશ્રીગોવિન્દનામાથે ભાવિ પૂતનાસુપયઃ-
પાનાનન્તરં સ્વપ્રાણેભ્યોપ્યતિવલ્લભે વીજન્યાસં કુર્વત્યો વ્રજવરવધ્વઃ
'ક્રીઢન્તં પાતુ ગોવિન્દ' ઇતિ ગુણગાને ચ 'ગોવિન્દવેણુમનુમત્તમ-
પૂરનૃત્યમિ'તિ કથં વદેયુઃ (વિદ્વન્મણ્ડન પૃષ્ઠ ૧૭૧-૧૭૨ ચૌલ્લમ્વા)

અણુભાષ્યના ઉત્તરાર્ધમાંથી અને વિદ્વન્મણ્ડનમાંથી દર્શાવેલ શૈલીના નમુના આપ્યા
છે આ શૈલી શ્રીમદાપ્રભુજીના કોઈ પણ અન્યમાં જોવામાં આવતી નથી, એટલે લખા આવી બધ
અને શૈલી દોષ ત્યાં એવું અનુમાન કરી શકાય કે આ ભાગ શ્રીમદાપ્રભુજીનો નથી પણ શ્રીવિદ્યે
શ્રવણનો છે આ એક આગળ ઉપરથી આ પછી જોઈ શકાય છે કે તેમજ આપાવના તોજ
પાછી શ્રીવિદ્યેયનું માન્ય છે

દરે વિચારપદનિતી ચમા હરીએ શ્રીમદાપ્રભુજીની અને શ્રીવિદ્નેશપ્રભુ ત્રી વિચારસીમા બેઠા મહત્તમ પડે છે એ બેઠા આપનો હટ દોષ એ જુગી ૧૧ છે, પણ હટ છે તેથી તે બેઠાને ન સ્વીકારો એ ચોખ્ખી નથી ક્ષત્રસુવમા ઉપનિષદોમા ઉપન ધતી સકાઓનું નિરાખરણ જેવામાં આવે છે તેની માથે ક્ષત્ર હર અને જગત અને પ્રમાણ, પ્રમેય, સાત અને રૂઠ એ બાજનોનો વિચાર પણ છે ક્ષત્રસુવ એ તત્ત્વજ્ઞાનોઃ અન્ય છે આ વાત શ્રીમદાપ્રભુજીએ બરોજર જ્ઞાનમા રાખીને જ આ વચ્ચે કે જેમ પાશ્વત તત્ત્વજ્ઞાનમાં Philosophy અને Theology મા બેઠા રાખવામાં આવે છે તેમ આજુ તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ Philosophy (તત્ત્વજ્ઞાન) અને Religion (સપ્રમાણ) નો યોગ બેઠા જેવામાં આવે છે, પણ પશ્ચિમમાં જેન Philosophy Theology થી તદ્દન વિરુદ્ધ દોષ છે તેમ અહીં નથી અહીં તો Philosophy ને Religion માથે મળે છે એક પૂરકદા છે તો શીછ ઉત્તમદા છે આ વાત પણ ખામ રવાનમાં રાખવા જેવી છે

શ્રીમદાપ્રભુજીના જ્ઞાનમાં Philosophy-તત્ત્વજ્ઞાનના શ્રીને વધારે જેવામાં આવે છે તેમાં શુદ્ધાદિત જ પ્રતીત થાય છે અને તે કોઈ તરફ શ્રીમદાપ્રભુજીનું જ જ્ઞાન વાગે તો તેને આશ્ચર્ય થાય કે શ્રીમદાપ્રભુજી તો વિજ્ઞાના પુટિમાર્ગના પ્રવર્તક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે, બાગવતને વેદ તુલ્ય માનનાર છે અને શ્રીગોપીજનોને માગના અદ્ય તરીકે સ્વીકારનાર છે તો પછી આ અણમાપમાં આમ કેમ કે તેમાં તો નથી આવતી પુટિમાર્ગની વત, નથી આવતી બાગવતપ્રધન્યની વાત અને નથી આવતું શ્રીગોપીજનોનું પ્રાતરમગ્ણીય નામ ? તો પુટિમાર્ગીયાર્થ વત્તમાયક અને અણમાપનાર વત્તમાયાર્થ મિત છે કે શું ? પુટિમાર્ગની અસપૂર્ણ વાતો ક્યા અને અણમાપનું શુભ-રસવિગેથી-જાન ક્યા ? આ સકા સ્વા-બાવિક રીતે થાય ઉપર જણાયું તેમ શ્રીમદાપ્રભુજી તત્ત્વજ્ઞાનની દ્રિષ્ટી જ અણમાપ્ય લખે છે, એટલે જ્યાં જે વસ્તુનો પ્રમગ નથી ત્યાં તે વસ્તુનો ઉપન્યાસ ક્યાથી દોષ ? અમુક વસ્તુનો નિર્દેશ નથી માટે તે વસ્તુ તે સમયે અસ્તિત્વમા ન હોતી જોઈએ એ અપ્તિ મત્તયા અસત્ય છે તત્ત્વજ્ઞાનની દ્રિષ્ટી અણમાપનું પૂર્વધ લખાયું છે તેથી બાએ જ એકથી વધારે વાર પુટિ શબ્દ અદર આવી શકે શ્રીમદાપ્રભુજીનું જ્ઞાનમાં એક જ વાર પ્રમાણિત ગીને પુટિ શબ્દ આવે છે (મર્યાદા-માર્ગસ્ય તથેય નિર્માણાત્ પ્રત્યાગ્મયા સ પુટિમય્ય રતિઃ અણુમાય્ય ૨-૨-૪૨.)

આ ઉપરથી જણાશે કે શ્રીમદાપ્રભુજીના અણુમાપ્યમાથી શુદ્ધાદિતમજ્જવાદની પ્રતીતિ થાય છે પણ પુટિમાર્ગની અપ્રતીતિ ધતી નથી, તેથી જેમજે આપમાં વતઃ પૂર્વધેનું જ અધ્યયન કરેતું છે તેમને પુટિમાર્ગના સ્વરૂપનું વધાર્ય જ્ઞાન હેતુ નથી જ્યારે કોઈ પુટિમાર્ગીય વૈશ્યવ કહે કે અણુમાપ્યમાથી અમને તો કામ વાચી મમજારો ત્યારે વિદ્વાનો તેમના આગળ વિદ્વેશપ્રભુના બાપ્યમાથી સપરાચે તર્તવ્યામાયાત્ એવા સુરો ઉપગત બાપ વાગે છે, અને તેમાં તે પુટિમાર્ગીય વૈશ્યવને મમજણ પણ પડે છે પણ જે શ્રીમદાપ્રભુજીના બાપ્યમાથી કોઈ મજા ભાગ વાચી મમજાઓ દોષતો તેને તેમાં કશી મમજણ પડશે નહિ અને બધું મૂંઝવણ લાગશે આથી જ પુટિમાર્ગીય વૈશ્યવો અનુમાન કરે છે કે અણુમાપ્યાદિ મથો જ્ઞાનને માટે છે એટલે પુટિમાર્ગીય વૈશ્યવને માટે તે બધું ઉપયોગી નથી વત તેઓ એમ પણ માને છે કે જે અણુ-માપ્ય બણ્યો દોષ તેને પુટિમાર્ગનું જ્ઞાન હેતુ નથી આ ગર્વમાં કોઈ મત્ત પસુ છે અને તે સત્યનો જ અહીં ઉપયોગ કરવાનો છે શ્રીવિદ્વેશપ્રભુ જ બાપ્ય વૈશ્યવો આગળ વાંચવાનું કારણ એજ કે તેમાં શુદ્ધાદિતમજ્જવાદના મિદ્વાનો કરતાં પુટિમાર્ગના મિદ્વાનોનું પ્રમાણ વધારે છે પુટિ-

। દરેક વેંશુવને આણુમાળના ઉત્તર્ગામા જલદી સમજાવ્યું પડે છે આથી એટલું તો સ્પષ્ટ
જ કે શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીવિદ્યેશ્વરપ્રભુની વિચારશૈલીમા ફેર છે મત્તેરર્થવત્ત્વ એ
પરંતુ ભાષ્ય આપણે વાંચીએ તો આપણને માલમ પડશે કે પુષ્ટિમાર્ગનું યથાર્થ સ્વરૂપ તેમાં
મા આવ્યું છે એવા અનેક સૂત્રો છે કે જેથી આપણે સિદ્ધ કરી શકીએ કે શ્રીવિદ્યેશ્વરની
પદ્ધતિ શ્રીમહાપ્રભુજીની પદ્ધતિથી ભિન્ન છે

ઉપરની વાતના સમર્થનમા એક બે સૂત્ર લઈએ પ્રથમ સૂત્ર તો આનન્દમયોઽભ્યાસાત્
તનો શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીવિદ્યેશ્વર જૂદો જૂદો અર્થ કરે છે આનન્દમય એ પરમાત્મા છે
કે તે શબ્દ અનેકવાર જેવામા આવે છે, આ અર્થ શ્રીમહાપ્રભુજીનો છે શ્રીવિદ્યેશ્વરપ્રભુનો
જૂદો જૂદો જ છે તે એમ કહે છે કે આનન્દમય એ પરમાત્મા છે કારણ કે તૈત્તિરીયોપનિ
તસ્યૈવ યવ દ્વારોર આત્મા ય પૂર્વસ્ય ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમા અન્તમયાદિ વિશ્રુતિઓમા
મયતુ આત્મા તરીકે નિરૂપણ કરવામા આવ્યું છે શ્રીમહાપ્રભુજી મીમાંસાદૃષ્ટિથી પ્રથમ
આપે છે ઉપર આપેતો બીજો અર્થ શ્રીવિદ્યેશ્વરનો જ છે એમ બ્રહ્મસૂત્રવૃત્તિકાર શ્રીકૃષ્ણ-
મને પ્રકાશકાર શ્રીપુરુષોત્તમજી કહે છે

આ વિષયમા બીજું સૂત્ર કૃતપ્રયત્નાપેક્ષસ્તુ વિહિતપ્રતિષિદ્ધાવેગ્યર્થોવિભ્ય
-૪૨) છે શ્રીમહાપ્રભુજી આનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપે છે ભગવાન જીવના પ્રયત્નેને
ીને ફલ આપે છે, જો આમ ન હોય તો વિહિત અને પ્રતિષિદ્ધ કર્મો વ્યર્થ થઈ જાય
ેશ્વરપ્રભુનો વિદ્વમડનમા આપેલો અર્થ આનાથી જરા જૂદો છે તે એમ કહે છે કે ષ્ઠકોદ્ધ
યામ એ શ્રુતિમા ભગવાનની પ્રપચ્ચમા રમનાની ઇચ્છા દર્શાવી છે અને તેને અનુસરીને
પરે તે પ્રયત્ન કરે છે ભગવાનને આ ક્રીડાપ્રયત્નની જ અપેક્ષા હોય છે અને તે પ્રમાણે કાંઈ
હવ્ય તો કાંઈ જીવને નીચ બનાવે છે જો આમ ન સ્વીકારીએ તો વિહિત યાગાદિ અને
દ્વિપ્રહતન વ્યર્થ થઈ જાય અજ્ઞા નાનાવ્યપદેશાત્ એ સૂત્રના અર્થમા પણ પિતાપુત્ર
મેઠ જોનામા આવે છે

ઉપરના દૃષ્ટાન્તોથી જણાશે કે પિતાપુત્રની વિચારશૈલી ભિન્ન છે પિતા એક મહાન
ક છે તો પુત્ર એક નૈયાયિક અને રસિક સાહિત્યવિશારદ છે, શ્રીમહાપ્રભુજીના અન્યોમા
નો ઉપન્યાસ ઘણે ખરે ઠેકાણે જેવામા આવે છે જ્યારે શ્રીવિદ્યેશ્વરપ્રભુના અન્યોમા મીમાં-
મદ્યે ન્યાય સુધી વધારે જેવામા આવે છે દાખલા તરીકે બ્રહ્મસૂત્ર ૩-૨-૩૧ તુ ભાષ્ય
તેમા તેઓશ્રી લખે છે કે ન તુ ગૌતમીયાનામિથ કર્તૃત્વાચનુપપત્ત્યેત્યર્થ ॥
૧૩૫મા પણ આવા જ ઉદાહરણો મળી આવે છે ૧૦૬ મે પૃષ્ઠે (ચૌખમ્મા મીરીઝ)
તપાદીયાના તથાત્રાપિ તદુપપત્તે , ૧૯૫ મે પૃષ્ઠે યથા ગૌતમીયાના મતે ઇત્યાદિ

બીજો પણ એક ભેદ વિચારણીય છે અપ્રાયમા એક એની પરપરા છે કે શ્રીમહાપ્રભુજી
નું સ્વરૂપ છે અને શ્રીવિદ્યેશ્વર સ યોગનું સ્વરૂપ છે અને તેથી તેઓશ્રીના ચિત્રજીમા પણ
તેવામા આવે છે શ્રીમહાપ્રભુજીના શ્વેત વસ્ત્રો વિપ્રયોગની રિથતિનો ચિતાર આપે છે જમ
સાપિતમર્તૃકા સ્ત્રી શ્વેત વસ્ત્રો પહેરીને, કાંઈ પણ પ્રમારના અવકારો ધારણ કર્યા વગર
જ ચિન્તન કર્યા કરે છે તેમ શ્રીમહાપ્રભુજી શ્વેતવસ્ત્રોમા વિપ્રયોગાગ્નિથી દુષ્પિત થઈને
ત્ર્યદ્રનું જ સ્મરણ જાણે ન કરતા હોય એમ લાગે છે શ્રીવિદ્યેશ્વરના ચિત્રજીમા સ યોગ રસનાં
જેવામા આવે છે કેસરી વસ્ત્ર અને અનેક પ્રકારના આભૂષણો તેઓશ્રીના ઉપર હોય છે.

શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનું શ્રીઅગ વિગ્દાગ્નિથી કૃષ્ણ થઈ ગયેલું છે, તો શ્રીવિદ્યેશ્વરનું શ્રીઅગ સયોગ-
રસથી પુષ્પ થયેલું જોવામાં આવે છે આ નૈમર્ગિક ભેદથી જ વિચારમાં ભેદ આવે છે શ્રીમદ્દા
પ્રભુજીએ રમતી જે વાતો કહી છે તેના કરતાં મોં ઘણી ગસનો વાતો શ્રીવિદ્યેશ્વરે કહી છે
શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અન્યોમા ગસના મિન્દુઓ છે, તો વિદ્યેશ્વરના અન્યોમા રમતી બર્નિઓ-છેલો-મોળ-
છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો રસ ગુપ્ત છે, તો શ્રીવિદ્યેશ્વરના રમ અતિ પ્રગટ છે જેમ જગતમાં 'જેવા
આચાર તેવા વિચાર' એ ન્યાય જોવામાં આવે છે તેમ આ પિનાપુત્રની બામતમાં પણ છે જેઓ
વિપ્રયોગરમનો અનુભવ કરનાર છે તેમનાથી રસની મીમાસા પ્રગટ રીતે થઈ શકતી નથી, અને
જેઓ સયોગગસના અનુભવી છે તેઓ રસને સંપૂર્ણ ન્યાય આપી શકે છે અણુભાષ્યના પૂર્વોર્ધ્વ
અને ઉત્તરોર્ધ્વની વિચારશૈલીના ભેદનું કાળજી આ પણ હોઈ શકે

આ વિષયમાં એક નીચી વાત પણ ધ્યાન ખેંચે એવી છે આખા અણુભાષ્યમાં ભાગવતના
વાક્યોનું પ્રમાણુ લગભગ ૧૩૮ વાર આપવામાં આવ્યું છે તેમાં શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના અઢી અધ્યાયના
ભાષ્યમાં ત્રીસ વાર અને શ્રીવિદ્યેશ્વરના દોઢ અધ્યાયમાં એકસો આઠવાર આવે છે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના
ભાષ્યમાં સદિતા, બ્રાહ્મણ, સુત્રાદિનો નિર્દેશ ઘણું ઠેકાણું કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે શ્રીવિદ્યેશ્વર
ભાષ્યમાં તે પ્રમાણે નથી આ ઉપરથી જણ્યારો કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી બાંધ્ય લખે છે,
જ્યારે શ્રીવિદ્યેશ્વર મમ્પ્રત્યદૃષ્ટિથી લખે છે આમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ નથી માત્ર
દૃષ્ટિમિન્દુ જુદું છે વળી આ વાતને પોપણ આપનાર એક બીજી પણ ગાખત છે બ્રહ્મચત્રમાં
એવા કેટલાક સૂત્રો છે કે જેમાં સ્મૃતિ શબ્દ અથવા તો સ્મૃ ધાતુ આવે છે આ સ્મૃતિ શબ્દનો
અર્થ શ્રીમદ્દાપ્રભુજી લગભગ બધે રથજે ગીતા કરે છે, અને શ્રીવિદ્યેશ્વર ભાગવત કરે છે તેનાં
ઉદાહરણો નીચે આપવામાં આયા છે અપિ સ્મર્યતે સુત્ર ચાર વખત આવે છે જે ઉપર
શ્રીમદ્દાપ્રભુજી બાંધ્ય છે અને છેલ્લા જે ઉપર શ્રીવિદ્યેશ્વરનું બાંધ્ય છે પહેલાં જેમાં સમઘટેના ભાષ્યમાં
ગીતાનું પ્રમાણુ આવ્યું છે ત્રીજામાં ગીતા અને મનુનું પ્રમાણુ અને ચોથામાં ભાગવતનું પ્રમાણુ
આપ્યું છે બીજું સુત્ર સ્મરન્તિ ચ છે તે ત્રણ વાર આવે છે, જે ઉપર શ્રીમદ્દાપ્રભુજી બાંધ્ય
અને એક ઉપર શ્રીવિદ્યેશ્વર બાંધ્ય છે પહેલાંમાં કહ્યું અને શ્વેતાશ્વતરનું પ્રમાણુ આપ્યું છે અને
બીજા અને ત્રીજામાં ભાગવતનું પ્રમાણુ આપ્યું છે એવા બીજા પણ ઘણાઓ છે આ ઉપરથી
સ્પષ્ટ માવમ પડે છે કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની અને શ્રીવિદ્યેશ્વરની વિચારશૈલી કંઈક મિન્ન છે, આથી
જ શ્રીસુમોધિનીજીમાં પણ શ્રીવિદ્યેશ્વર ચદ્વા કરીને બીજો તરીક અર્થજ આવે છે સપ્રદાયના
એક મર્મમંત્ર વિદ્વાન્ પણ કહેતા કે જો શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએજ અણુભાષ્ય પૂર્ણ કર્યું હોત તો તે વર્ત-
માન અણુભાષ્યથી જૂદા જ પ્રકારનું હોત

અત્યાર સુધી વિચારશૈલીની ચર્ચા કરી હવે અણુભાષ્યમાં જે અન્યોના નામ આવ્યા છે તે
અન્યોનો આ વિષયના સબધમાં વિચાર કરીએ એકદરે સત્તાવીસ જૂદા જૂદા અન્યોના નામો જોવામાં
આવે છે તેમાંથી પ્રસ્તુત વિષયને ઉપયોગી માત્ર બે નામ છે, બક્તિહસ અને વિદ્વન્મણ્ડન આ
બે અન્યો શ્રીવિદ્યેશ્વરના ગ્યેલા છે, અને તેમનો ઉપન્યાસ અણુભાષ્યમાં કરવામાં આવ્યો છે તેથી
જે ભાગમાં આ બે અન્યોના નામ આવતા હોય તે ભાગ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો રચેલો નથી પણ અન્ય
કોઈનો રચેલો છે એમ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે જો આખા અણુભાષ્યના રચનાર શ્રીમદ્દા-
પ્રભુજી હોય તો બલિષ્ઠતા લખાએલા અન્યોનો ઉપન્યાસ તે શી રીતે કરી શકે ? વિદ્વન્મણ્ડનનો ઉપ-
ન્યાસ ત્રીજેના સૂત્રોમાં એકદરે પાંચ વખત કરવામાં આવ્યો છે. ૩-૨-૪૧, ૩-૩-૫૪, ૪-૨-૧૬,

૪-૪-૧૪, ૪-૪-૧૭ ભક્તિહસનું નામ એક વખત ૩-૩-૩ સૂત્રમા આવે છે આ ઉપરાંત ૩-૨-૪૧ મા ઓષિદ્વલતુ નામ જોવામા આવે છે આ ઉપરથી અણુભાષ્યના રચનાર શ્રીમહા પ્રભુજી અને શ્રીવિદ્યેશ છે એમ સિદ્ધ થાય છે

અણુભાષ્યને અતે કેટલાક શ્લોકો છે તેમા સૌથી છેલ્લો શ્લોક નીચે પ્રમાણે છે -

ભાષ્યપુષ્પાંજલિઃ શ્રીમદાચાર્યચરણામ્બુજે ।

નિવેદિતસ્તેન તુષ્ટા ભવન્તુ મયિ તે સદા ॥

આ શ્લોકમા 'શ્રીમદાચાર્યચરણ' એ પદ જોવામા આવે છે સમ્પ્રદાયમા એકના શ્રીમહા-પ્રભુજીને જ 'શ્રીમદાચાર્યચરણ' તરીકે સ્વીકારવામા આવે છે, એટલે અહીં પણ 'શ્રીમદાચાર્યચરણ' પદથી શ્રીમહાપ્રભુજીનો જ બોધ થાય છે આથી સિદ્ધ થાય છે કે આ શ્લોક રચનાર શ્રીમહાપ્રભુજી નથી પણ બીજુ કોઈ છે - અર્થાત્ શ્રીવિદ્યેશ છે

અત્યાર સુધી આપણે આંતર પ્રમાણોની વાત કરી, હવે બહુ પ્રમાણોનો વિચાર કરીએ બાહ્ય પ્રમાણોમા સૌથી ઉત્તમ પ્રમાણ અણુભાષ્યના દીકાકરોતુ છે શ્રીપુરુષોત્તમજી પોતાના ૩-૨-૩૪ના પ્રકાશમા લખે છે કે इत आरभ्य प्रभूणाभिति प्रतिभाति અહીંથી શ્રીવિદ્યેશ પ્રભુજી ભાષ્ય છે એમ જણાય છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની વિવેચન શક્તિ વીસમા સૈકાના પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને પણ આશ્ચર્યચકિત કરી નાખે એવી છે આનન્દમયસૂત્ર ઉપરના શ્રીવિદ્યેશે આપેલા બીજા અર્થ વિષે તેઓ લખે છે કે साम्प्रतं तु प्रभुचरणैरखण्डब्रह्मवादेन साध्यते । આવરણમગમા પણ લખે છે કે इदं यथा तथा प्रपञ्चितं साधनाध्याये ह्यनौ तूपायने-न्यधिकरणे प्रभुभि (પૃ ૬૦ ચૌખમ્મા) શ્રીસુબોધિનીજીમા પણ અમુક ભાગ શ્રીવિદ્યેશનો છે એમ શ્રીપુરુષોત્તમજી સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે આ ઉપરાંત બ્રહ્મસૂત્રવૃત્તિતર શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પણ પોતાની વૃત્તિમા આજ તાત્પર્યતુ લખે છે વિનરણકાર શ્રીગિરિધરજી પણ પ્રકાશકરતુ જ સમાધાન સ્વીકારે છે આ ઉપરથી આપણે નિર્વિવાદ સિદ્ધ કરી શકીએ છીએ કે ૧-૧-૧થી તે ૩-૨-૩૩ સુધીતુ ભાષ્ય શ્રીમહાપ્રભુજીતુ છે અને ૩-૨-૩૪થી ૪-૪-૨૨ સુધીતુ ભાષ્ય શ્રીવિદ્યેશપ્રભુજી છે

આ સબધમા એક બીજી વાત પણ નોંધના જેવી છે શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીસુબોધિનીજીમાં એક રચણે એમ લખે છે કે પુત્રદારા ક્ષણ આપતુ આ નિયમ અણુભાષ્યમા કદાચિત્ પળાયો હોય । સાધનાધ્યાયના સગમગ અડધા ભાગતુ ભાષ્ય કરી બાકીના સાધનાધ્યાયતુ અને આખા ક્ષણાધ્યાયતુ ભાષ્ય પોતાના પુત્ર શ્રીવિદ્યેશને માટે બાકી રાખી ઉપર જણાવેલા નિયમતુ પાતન કર્યું હોય ।

ઉપરના સર્વ પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે અણુભાષ્યના કર્તા શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીવિદ્યેશ પ્રભુ છે

ગાવિન્દલાલ

ફૂલકુંવરબાઈ કૃત વિજ્ઞપ્તિ.

ફૂલકુંવરબાઈની લગભગ બધી જ વિજ્ઞપ્તિઓ હજુ સુધી અપ્રસિદ્ધ જ છે તેમની એક દસમી વિજ્ઞપ્તિ અહીં છાપામાં આવી છે આ ફૂલકુંવરબાઈ ક્યારે થયા અને એમને વિશે શું જાણવા જેવું છે એ ઇચ્છા અનિવાર્ય છે તેથી અમે પર પરાયી જે સામળ્યુ છે તે સર્વ નીચે આપ્યું છે

શ્રીમદાચાર્યાચરણના સમયમાં સિદ્ધરલોદી, શ્રીગુસાઈજીના સમયમાં અકબર અને શ્રીગોકુલેશજીના સમયમાં જહાંગીર તથા શાહજહાનનો અમન હતો. શ્રીગોકુલનાથજીએ મવત્ ૧૬૯૭માં બૃતતપરથી વિજય કર્યો તે પછી અતન્ય ભગવદીયોને શ્રીવિદ્યનરાયજીએ અનેક રીતે દુ ખી કર્યા, તેથી અતન્ય ભરુચિ વૈષ્ણવોએ શ્રીગુસાઈજીએ જેવું આદિઅનાદિચ્છન શ્રીગોકુલનું વર્ણન ગોકુલાષ્ટક અને વિદ્વન્મંડનમાં કરેલું છે તેવું શ્રીગોકુલથી એક માઈલ દૂર શ્રીગોકુલેશપુર વસાની સ ૧૭૧૪માં ભરુચિ વૈષ્ણવો ત્યાં રહેવા લગા (જુઓ ભરુચિ નીમડીઆ કવહ પૃષ્ઠ ૧૩) ધર્મોષ આરમજેમના અમલમાં વિદુધર્મને ધણુજ સોમનુ પડ્યું છે ગિરિરાજથી શ્રીગોકુલનાથજી મેનાડ પધાર્યા તેમ સાને ધરની નિધિઓ શ્રીગોકુલ હોડી અન્ય રથને જ્યાં અનુદૂલતા આવી ત્યાં પધારી 'આરમજેમ પછી તો આરાજકતાજ વ્યાપી ગઈ અને મનીઆના બે ભાગ જેવું થઈ ગયું

અદારમાં સૈદ્ધ લગભગ શ્રીગોકુલેશપુરમાં નાગરબાઈજી હતા કેમક વખત આવતી કાલની સામમીનો પણ સકાય રહેતો નાગરબાઈજી તાદશમગવદીય કવિ હતા અને પોતે અન્યમાં પોતાને 'અકિચન નાગરદાસે આ અન્ય શ્રીગોકુલેશપુરમાં લખ્યો' એમ ઓલખાવે પણ છે નાગરબાઈજી શ્રીજીચરણે પધાર્યા પછી તો શ્રીગોકુલેશપુરમાં વસતી રહી જ નહિ ઘાડપાડુ હુગરા અને ચોરોના નાસથી શ્રીગોકુલેશપુર ખડિયેર થઈ ગયું

ભરુચમાં દાદાનારાયજીના પિતા રામજીશાહ શ્રીગુસાઈજીના સેવક હતા. તેમનું સેવ્યસ્વરૂપ શ્રીમુરલીધરજી ભરુચ મિરાજતું જે મવત્ ૧૬૩૩ની લગભગ તેમના વશજેને ગેસ્વામિનિશ્રી ચદ્રા વનિજ વહુજનદારાજ સમજતી શ્રીગોકુલ પધરાવી ગયા ભરુચમાં હાલ પલદાની કાઠી પાસે જે દાદાજીનો ચોક કહેવાય છે ત્યાં પ્રથમ એક નાના ધરમાં શ્રીગોકુલેશપુરથી સેનાઓ પધારી તેજ પ્રમાણે દાદાજીના વશજે સુરત અને અમદાવા પણ સેવાઓ સાથે રહેતા સુરત અમદાવામાં ત્રિપુર સપત્તિ હતી, જ્યારે ભરુચમાં દ્રમ્તો મ કાય હતો

શ્રીગુસાઈજીના સ્વરૂપાસન્ન સ્વરૂપનૈઋતિ નાગર બ્રાહ્મણ ગોધરામાં નાગજીબાઈ ભગવદીય હતા તેમના વશમાં લગભગ સવન અદારસોમાં વજેરામબાઈ જન્મ્યા તેઓ વનનદાર દેસાઈ ધનાઢ્ય વૈષ્ણવ હતા કૃષ્ણદાસ સુત ગોપીનાથમદના સમાગમથી પ્રકટ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ અર્થે ધર સપત્તિનો ત્યાગ કરી ગોધરા હોડી પ્રજમાં શ્રીગોકુલેશપુર આના અહિ લીમડાના વૃક્ષ નીચે છ માસ સુતી રહ્યા અનાજના અભાવમાં શ્રીવમુનાજીના રેણુજી અને શ્રીવમુનાપાન કરતા દેહાતુનધાન રહિત થઈ જતા નિદ્રાથી ભગવન્નામનો અતરાય થતો જણી લીમડાના વૃક્ષ ઉપર ચઢી ભગવન્નામ સેવા માડ્યું આઠમે દિનસે તો શ્રીગોકુલેશ પ્રભુએ લીના સૃષ્ટિસમાજ અદિન તેમને દર્શન આપ્યા, તે વખતે તેમની ઉંમર લગભગ વર્ષ ૪૫ થી હતી તેમના માતાજીને પુત્ર વિયોગનો દારુણુપ્તેશ થતો હોવાથી શ્રીગોકુલેશ પ્રભુએ તેમને સેવા પધરાવી ગોધરે જવા આજ્ઞા કરી ઉજ્જન, દાહોદ, અને ગોધરાના વૈષ્ણવોને સ્વમત્રારા આજ્ઞા થઈ કે 'વજેરામ આવે છે તેને મારો જણી સત્કાર કરજો' આથી ગોધરા દાહોદના વૈષ્ણવો પાલખી લેઈ ઉજ્જન સુધી વજેરામબાઈની મામા ગયા, આ પાલખી

અઘાપિ સુધી ગેધરામામા બિરાજે છે અને ભરુચિ વૈષ્ણવો ત્યાં અનુમરે પણ છે. એ વજ્રેરામ-
માધને ભરુચિ વૈષ્ણવો શ્રીમોટામાધજીના નામથી સંબોધે છે સુરતમા દાદાનારાયણજીના વસ્ત્રો જે
હાલ ભરુચમા સુરતીને નામે જોવાયા છે તેઓ શ્રીમોટામાધજીના જન્મ દિનસે શ્રીહાકુરજીને કેસર
સ્નાન કરાવી ઉત્સવ માનતા, દાદજીના ચોખ્ખા ઉત્તમ સામગ્રી આરોગાની ઉત્તમ માનતા-આખા
ભરુચિ નમાજમા મહાદેવમહાદેવ શ્રીમોટામાધજીનો જન્મદિનસ મનાતો કપડવજમા શ્રીજીનેનજરાજના
જન્મસ્થાનમા બીતપાસે ગાદી તકીઆ મિઝવી મેવા પ્રથમ તેમણે કરી હતી તે પહેલા જન્મ
સ્થાનમાં વૈષ્ણવો પુલમિથી ઘરતા અને ભગવદ્ભજન કરતા

શ્રીમોટામાધજી પંડી નડિયાદમા તેમના ભાણેજ સુખનિધિમાધ અને સુખનિધિમાધના ભત્રીજા
સપતમાધ યથા બત્રીસ વર્ષની ઉમરે સપતમાધને શ્રીગોકુલેશના પ્રકટ દર્શન થયા, તેમની વચન-
સિદ્ધિ વૈષ્ણવોમા પ્રસિદ્ધ છે નડિયાદમા છપ્પનમોગ મરનાર ગોસ્વામિશ્રીવજ્રત્નલાડજી મહારાજ
એ મહાદેવ સપતમાધ ભગવદીયનો સમાગમ કરવા ઉત્સાહ રાખતા તેમના સેવ્ય નડિયાદમાં પટેલ
હરગોવિંદમાધને ઘેર મિરાજતા જે હાલ ભરુચમા લાઘ વિક્રમનાત નારાયણદામને વેગ મિરાજે છે.

સુરત અમદાવાદથી દાદા નારાયણજીનો વશ ભરુચ આવી રહ્યો વલ્લભની કોડીમા એ પાંચ
ધરે હાલ સેવાઓ મિરાજે છે દાદા નારાયણજીનું મૂળ ધર સવત ૧૯૨૦-૨૫ માં વેચાતું લીધું,
તે લક્ષ્મીમાધના ચક્રતા પામે આશા મહેલાની પોતમા હાલ શ્રીમોટામાધજીના કોઠા તરીકે જોવાયા છે

ભરુચમા મહામાગ્યવાન ભગવદીય રામજીને અને ગંગાજીને યથા, જેમને કેસર ધસતા શ્રી
હાકુરજીએ પ્રકટ દર્શન આપ્યા હતા તેઓ કપડવજ મહત્ત્વસે આવ્યા તે વખતે કપડવજમા
નડિયાદથી સપતમાધ પણ આવેલા હતા કપડવજમા ફૂલકુવરજી દશાપોરવાડ મહાનુભાવી ભગ-
વદીય હતા તેમણે સર્વે મહીને શ્રીજીનેનજરાજનો વૈભવયુક્ત સેવા શય્યગાર ચાલુ કર્યો, જે હાલ
પણ ચાલુ છે બાધગપુરમા વનમહાસમાધ જે વનમરાજના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે પિરહી ભગવદીય
થયા તેમણે આરંભીને મહોત્સવ કર્યો જેનું વર્ષન બારીઆના કેસરદે ભગવદીયે ધોલ માગદ્યમા
કર્યું છે સવત ૧૮૭૪ માં તેઓ શ્રીજીયજીને પધાર્યા વડોદરામા હરિલાલ શંકરમાધની માતા
લક્ષ્મીમા યથા તેમને શ્રીજીનેનજરાજનો સાનુભાવ હતો તેમની દીકરી પાર્વતીમા યથા દશ વર્ષની
ઉમરે શ્રીહાકુરજીએ તેમને દર્શન આપ્યા, બાર વર્ષે પરણ્યા, વીસ વર્ષે લીલામા પધાર્યા. લક્ષ્મીમા
અને પાર્વતીજીને એ મા દીકરી કપડવજમા મહત્ત્વસે જતા નડિયાદ સપતમાધને ત્યાં તેઓ
ઉતર્યા ત્યારે સપતમાધએ તેમને પ્રસાદ લેવાને બેમાડ્યા જ્યાં ત્રણ પોતના કર્યા લક્ષ્મીમાએ પૂછ્યું
આ ત્રીણુ પોતનું કેનું કર્યું છે ત્યાં સપતમાધએ કહ્યું કે પાર્વતીજીને તેડવા વડોદરાથી માણસ
આવે છે તેનું કશું છે પાર્વતીજીનેના સાસુને શ્રીહાકુરજીએ સ્વપ્ન આપ્યું કે મને પાર્વતી વિના
ગમતું નથી તેને બોલાવો તેથી વાહેણી લઈ ગુમાસ્તો તેડવા મોકલ્યો તેટલામા તે ગુમાસ્તો સપ-
તમાધને ઘેર પોહાચ્યો તેને સપતમાધએ પ્રસાદ લેવા બેસાડ્યો વડોદરામા ગોકુલદાસ ચોકમી મહા
ઉત્તમભાવી ભગવદીય હતા તેમના જન્મ વખતે તેમના પિતાને મ્વમ્ન થયેલું કે આ બાલકનું
જાતન કરજો તેઓ શ્રીવજ્રનજરાજના અગ્રગણ અનુયાયી હતા, બારિયામા કેસરદે થયા,
દક્ષિણ દેરામાદ (ભાગનગર) મા પ્રેશવદાસ પડિત હતા તે દશાપોરવાડ વાણિયા હતા તે કપડવજ
આવ્યા અને મહાનુભાવી ફૂલકુવરજીના સમાગમથી ભરુચિ વૈષ્ણવ થયા કાશીમા
દશા વીશાવાળ વાણિયા હરિદામમાધ થયા તેમના સેવ્ય હાકુરજી શ્રીમાલકૃષ્ણજી
પ્રકટ દર્શન આપી તેમને ગુજરાત મોકલ્યા તે વજ્રલરાજના સમાગમથી ભરુચિ
વૈષ્ણવ થયા અને ભરુચ જઈ રહ્યા ત્યાંના ભરુચિ વૈષ્ણવોમા તે સર્વોપરિ વહનીય થયા વાગા

શિનોરના બાધ્યદમાઈ શ્રીગોકુવેશપુરમા રહેતા તેમના સમાગમથી રાવનહાદુર મનોહરલાલમાઈ ઉત્તમમાઈ ભગવદીય થયા જેમનો સમાજ અદ્યારધિ શ્રીગોકુવેશપુરમા છે કપડવજમા સવત ૧૬૧૦ ના અરસામા મૂનજીભાઈ જશભાઈ હતા તેમના બાળેજને કોનેરા થયો હતો તે જોવા ગયા બહેનના આક્રમથી દ્યાર્દ્ર થઈ પોતાનું વર્ષ ૫ નું આયુષ્ય તે વખતે બાળેજને આપ્યું તે બાળેજ દામોદર ઝવેર સામે થયો તે તે પાંચ વર્ષજ જીવ્યો તે જોવા વચનના નિરોધી ભગવદીય હતા કે અન્યથા બાપજી કરે નહિ સવત ૧૯૨૫ લગભગ આ વિરહીસમાજ તિરોહિત થયો ત્યાં સુધી ભરરુચિ વૈષ્ણવોની ઐકાતિક ભક્તિ, અનન્યતા, એકતા, પરસ્પરનો રતેહ અર્ચુનીય હતો છેનામા છેદના ઉત્તમમાઈ ભગવદીય રાવનહાદુર મનોહરલાલમાઈ અને ગોસ્વામિશ્રીરમણજીનાજી મહારાજ આદર્શ ભરરુચિ ભગવદીય હતા શ્રીરમણજીનાજી મહારાજને પોતાના કુનનો લેશમાત્ર અભિમાન નહિ હતો ભરરુચિ વૈષ્ણવોના સમાગમમા ઘણી વખત દાસભાવ પ્રકટ દર્શાવતા

ભરરુચના જગજીવનમાઈ, ભાગનગરના કેશવદામ, સોરઠમા રાજકુવરમાઈ અને કપડવજમા કૂલકુવરમાઈના પદ કીર્તન વિનતીઓ ભરરુચિ વૈષ્ણવમા પ્રમિદ છે રાજકુવરમાઈની વિનતિઓનો નમુનો આ માસિકમા પ્રથમ આપવામા આવ્યો હતો અને કૂલકુવર જાહની વિનતિનો નમુનો આ સાથે આપ્યો છે કૂલકુવરજીના પિતા વેણીભાઈ દેસાઈ કપડવજ અને તેની પાસેના ગામે ગાય કવાડ સરકાર પાસેથી ઇમ્મરે લાવતા સવત ૧૮૦૮ના મહા વદિ ૫ મે કૂલકુવરજીનો જન્મ થયો હતો તેમને નડિયાદ પરણ્યા હતા કપડવજ ગામના મીડા તલાનના દરનાજ બહાર કુમેરજી મહાદેવ તેમનીજ સહાયતાથી બધાવેતું પ્રસિદ્ધ છે મહાદેવ પાછાની જમીન મારીને બગીચા માટે મક્કીસ આપી હતી તેમના ઠાકુરજી જ્યા સુધી કપડવજ મિગળ્યા ત્યાં સુધી એ મગીચાના કુલ માલા માટે આવતા ભરરુચિ વૈષ્ણવો શ્રીગોકુવેશ મિવાય અન્ય કોઈ દેવનું નામ અમરણ કરના નથી તેમ કોઈ દેવદેવાતરનો કોહ કરતા નથી પ્રત્યુત બહિનના પેપક છે એ ઉતરના દટાતથી જણાય છે,

અમારે સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ કે યથાર્થ સ્વરૂપજ્ઞાનના અમાવમા જ્યારથી વિગ્દભક્તિ એછી થઈ અને જીવતું દાસત્વ બૂલી શ્રીગુમાઈજીના બાલકનું અનુકરણ કરવા લાગ્યા ત્યારથી સત્યામત્ય આણેપો થતા લાગ્યા શ્રીગોકુવેશપ્રભુ નિઃમાર્ગે ગ્રેર જોજ અમારી એ દયાનું પ્રભુ પ્રતિયાયના છે

॥ વિજ્ઞપ્તિ ૧૦ મી ॥

રાગ આસા

હું તો દેવના ત્રાસે હારી રાજ, કથા કહું શી મારી ।

મુને મારી કૃત્યે મારી રાજ, કથા કહું શી મારી ।

મારી ભાગ્યદશા પરવારી રાજ, કથા કહું શી મારી ॥

શ્રીમુખ સુંદરિ મનહર મુરતી, જોતાં જીવડો લલચાયો ।

કૃપા થશે એમ ઉલટ વધતા, હૈડામાં હરવાયો, રાજ ॥ કથા ૦ ૧.

જોગ્યતા મારી જરા ના વિચારી, કેવલ કરુણાવલ કીધાં ।

પતિત હતા તોએ પાવન કરીને, ચરણે ચેંચી લીધા, રાજ ॥ કથા ૦ ૨

भ्रमणा भागी दुर्मति त्यागी, मनमां मन्मथ रह्यो जागी ।
 अखंड सोहागीनी लगनी लागी, तथा वन्यां अनुरागी, राज ॥ कथा ० ३-
 एम थयुं जे काल करालनी, जालथी छूटां भाई फरशुं ।
 भवसिंधुमां दीनबंधुनी, वांवडी झाली तरशुं, राज ॥ कथा ० ४-
 मनना मनोरथ मनमां रह्यो ने, विधनाए वांकुं कीधुं ।
 शकना हाथमां रतन आव्युं हतुं, तेकरमें खेंची लीधुं, राज ॥ कथा ० ५-
 सत्तारदुःखथी कंटाली अमो, शरण आव्यां थई वड भागी ।
 घर छोडीने वनमां गयां तो, त्यां पण अग्नि लागी, राज ॥ कथा ० ६-
 भोलपणामां भोलवायां अमो, परवश पल्यां कांई ना चाल्यां ।
 भर दरिया मध लावी अमारां, नाचडां वोळी घाल्यां, राज ॥ कथा ० ७-
 सगां सहोदर बहु बहु कहेतां, कोडनी ना मानी शिक्षा ।
 वहालपण बेरागी थयां तो, मध्याहे मागी भिक्षा, राज ॥ कथा ० ८-
 पेट चोळीने पीड उपजावी, अनवहोरी आवी माथे ।
 सुख भाटे संन्यासी थयां तो, रह्या करवडा हाथे, राज ॥ कथा ० ९-
 करमे अमारे दुःख आव्युं ते, संगे मोठे सहु सहीए ।
 उनुं खाइने ओठे वल्याए, दुखडां कयां जइ कहीए, राज ॥ कथा ० १०-
 अंतरनुं दुःख अंतर जाणे, कहेतां बीजाने लजवाइए ।
 जमतां दांत तले जीभ कचराई, लढवा कोने जईए, राज ॥ कथा ० ११-
 मन गमतां अने मागे अमने, थोडा दिन बहु सुख आप्यां ।
 उंडा कुवामां उतरी वहालाजीए, अधवच दोरडां काप्यां, राज ॥

कथा ० १२.

जेम कोदरा तल मांहे भळ्या ते, घेंश धाणी वेडथी लटीआ ।
 तेम थयुंमारे लौकिक अलौकिक, वनेमांथी चलीआं, राज ॥ कथा ० १३

ते प्रेमीने शुं कहेवानुं जे, अन्योअन्यना धर्म न जाणे ।
 प्यासो पपैओ पियु पियु झंखे, मेघ दया न आणे, राज॥कथा० १४.
 पियुट्टटिरूप डाकण वलगी, अलगी ते केम करी थारो ।
 पहेलां अमने चाक चढाव्यां, हवे ए चूशी खाशे, राज ॥ कथा० १५.
 जो दीलमां जरी दया आवे तो, दर्शनरूपी भूवा लावो ।
 अणमेते मरता वालाना, प्रियतम प्राण वचावो, राज ॥ कथा० १६.
 वसमी वेलाए बहाले तजी, हवे कोना सामु जोवानुं ।
 एक अकेली बीजो विरह सतावे, रहुं सदा रोवानुं, राज ॥ कथा० १७.
 बहाला मलो एक वार एकान्ते, हुं तमसुं करुं लुडार्ड ।
 अवला उपर वल अजमावो, एमा शानी वडार्ड, राज ॥ कथा० १८.
 दासी दुर्गण दोष भरेली, ते जोतां केम परवडशे ।
 राज रखडती करशो कदी तो, पछी पस्तावुं पडशे, राज ॥ कथा० १९.
 निमोंहीथी मोह करे तेने, सुख ना मले मननुं फाव्युं ।
 बहु दहाडेथी सांभलतां हुतां, ते अनुभवमा आप्युं, राज ॥ कथा० २०.
 पाणी पीने बटलाया पछी, हवे शानुं घर पुछवानुं ।
 जमवुं रमवुं हसवु गनुं रहुं, रडी आंखो लुछवानुं, राज ॥ कथा० २१.
 सुकोमलता श्रीअंग तणो जोडे, चंपा चमेली फुल हारे ।
 पण कठिनाई कालजडानी, वज्र थकी बहु भारे, राज ॥ कथा० २२.
 मन मारुं एवं कुमलुं फूल, मार सहन पण ना करतुं ।
 बहालाजीनुं वज्र हृदय जरा, दया कदी नथी धरतुं, राज ॥ कथा० २३.
 करुणासिधु दीनवधु कही, वेढे विमल बहु जस गाया ।
 ए अगणितगुणसाचुं कहोने, क्यां आगल विसराया, राज ॥ कथा० २४.

એ આર્થ પ્રયોગ છે હ્રન્દસ્યુભયથા (પા સૂ ૩-૪-૧૧૭) સ્વને આધારે પ્રિફ્ટ (Prefect) મા અસૂધાતુનો મૂ આદેશ થયો નથી સામાન્ય મસ્કૃતભાષામાં તો આસને મદ્યે વમૂવ વપરાય છે

તં હ કુમાર સન્ત દક્ષિણાસુ નીયમાનાસુ શ્રદ્ધાવિવેશ ।

સોઽમન્યત ॥ ૨॥

અર્થ — જ્યારે દક્ષિણા આપવામાં આવતી હતી (દક્ષિણાસુ નીયમાનાસુ) ત્યારે શ્રદ્ધાએ— આશ્વિત્રયપુદ્ધિએ—તે બાલનામાં વાસ, પ્રવેશ, કર્યો. (આવિવેશ) તેણે વિચાર કર્યો (કે) — ૨

વિવેચન—વાજશ્રવસ પાસે જેટલી બધી વસ્તુઓ હતી તે દક્ષિણાને માટે બહાર કાઢી અને વિશ્વજિત યાગમાં જે બ્રાહ્મણોએ ઋત્વિક્ તરીકે કામ કર્યું હતું તેમને દક્ષિણા આપવા તે બધી વસ્તુઓના જુદા જુદા ભાગ પાડ્યા અને નક્કી કર્યું કે આ ભાગ અમુક બ્રાહ્મણને આપવાનો છે અને આ ભાગ અમુક બ્રાહ્મણને આપવાનો છે આ સમયે પેયો નાનો બાળ-નચિકેતા-પાસે ઉભો હતો આ માત્ર એક નાનો બાળક હતો, તો પણ તેના પવિત્ર સંસ્કારોને લીધે તેનામાં શ્રદ્ધાએ પ્રવેશ કર્યો—શ્રદ્ધાનો, આશ્વિત્રતાનો, ધર્મનો પ્રાદુર્ભાવ થયો જેમ કેાંઈ અનિષ્ટ પ્રસંગમાં ધર્મિષ્ઠ પુરુષના હૃદયમાં ધર્મની જગૃતિ થાય છે તેમ આ સમયે નચિકેતાના હૃદયમાં ધાર્મિક સંસ્કારો એકદમ જગૃત થઈ ગયા, તેણે મનમાં વિચાર કરવા માડ્યો કે —

પીતોદકા જમ્બવૃણા દુગ્ધદોહા નિરિન્દ્રિયા ।

અનન્દા નામ તે લોકાસ્તાન્ સ ગચ્છતિ તા દદત્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—જેમણે પાણી પી લીધું છે (પીતોદકા) જેમણે ઘાસ ખાધ લીધું છે (જમ્બવૃણા) જેમણે દૂધ દોહાધ ગયું છે (દુગ્ધદોહા) અને જેમની ઇન્દ્રિયો તદ્દન નહિ જેવી જ થઈ ગઈ છે (નિરિન્દ્રિયા) એવી ગાયોને (તા) આપનાર (દદત્) જ્યાં આનન્દ નથી (અનન્દા) એવા લોકોમાં જાય છે

વિવેચન—આ મત્ર ઉપરથી જણાય છે કે વાજશ્રવસ પાસે ગાયોનું જ ધન હતું તેણે આ ગાયો રૂપી ધન વિશ્વજિત યાગમાં બ્રાહ્મણોને દક્ષિણામાં આપવા કાઢ્યું પાસે ઉભેલા તેના પુત્ર નચિકેતાએ તે ગાયોના દર્શન કર્યા અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે મારા પિતાજી બહુ મોટી ભૂલ કરે છે જુવો ને આ ગાયોની દશા ! ખીયારી મરવા ખાતર ન જીવતી હોય ! તેમની અવસ્થા ઘણી દયાજનક છે તેમણે છેત્તામાં છેલ્લું જળપાન પણ કરી લીધું છે છેલ્લામાં છેલ્લું ઘાસ પણ ખાધ લીધું છે છેલ્લી વારનું દૂધ પણ આપી દીધું છે, અરે એટલું જ નહિ પણ તેમની સર્વ ઇન્દ્રિયો લગભગ મરી જ ગઈ છે આની સ્થિતિમાં તેમને વત્સ પણ ક્યાંથી થઈ શકશે ? જેમ ચોકે સુવાડેયો માણસ જળ કે અન્ન નથી લઈ શકતો, કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય નથી કરી શકતો અને જેમ તેની સર્વ ઇન્દ્રિયો મરણુતોલ થઈ જાય છે તેમ આ ગાયો પણ મરી જવાની તૈયારીમાં જ છે અને કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય કરી શકે કે કોઈ પ્રયોજન સિદ્ધ કરી શકે એવી સ્થિતિ— માં નથી તો આની ગાયોને દક્ષિણામાં આપીને મારા પિતા શો લાભ મેળવવાના છે ? આ તો પુણ્યને બદલે પાપનો સચય કરે છે ગાયોની દયાજનક સ્થિતિ જોતા જ તેના ધાર્મિક સંસ્કારો તેના હૃદયમાં જાગી હઠ્યા અને ઉપર પ્રમાણે વિચાર કર્યો અને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે આના પ્રકારની દુનળી અને મરણુતોલ ગાયોને બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા તરીકે આપનાર માણસ અનન્દ નામના લોકમાં જાય છે આ લોકમાં કોઈ પણ પ્રકારનો આનન્દ હોતો નથી તેથી તેને અનન્દ કહેવામાં આવે છે તાત્પર્ય એ

કે આની દક્ષિણા આપનારી મારા પિતા રવર્ગને બદલે આનન્દના અભાવરૂપી અને દુઃખના ધામ-
રૂપી નરકમા જતો^૧ પીતોદક, જગ્ધતૃણ, હુમ્મલોહ, નિરિન્દ્રય અને અનન્દ એ સર્વ
બહુનીહિ સમામ છે ઋત્વિજો ધણા છે તેથી તેમને આપવાની જૂની જૂની દક્ષિણા પણ ધણી છે
આથી દક્ષિણાસુ એ બહુવચનનો પ્રયોગ છે

સ દ્વોવાચ પિતર તત કસ્મૈ મા દાસ્યસીતિ ।

દ્વિતીય તૃતીય તં દ્વોવાચ મૃત્યવે ત્વા દદામીતિ ॥ ૪ ॥

અર્થ—તેણે પિતાને કહ્યું—હે તાત, મને કેને આપો છો? બેસાર ત્રણવાર તેણે આ
પ્રમાણે કહ્યું પિતાએ જવાબ આપ્યો કે હું તને મૃત્યુને આપુ છું

વિવેચન- નચિકેતાના ધાર્મિક સસ્કારો જાગ્યા, દુઃખની ગાયેને દક્ષિણામા આપવાનું અતિષ્ઠ
ફળ પણ વિચાર્યું અને તેને પરિણામે યત્ન ખડિત થશે એ વિચાર પણ એણે તે જ ક્ષણે કર્યો
નચિકેતા એક નાનો બાળક છે છતાં પણ આવા ઉત્તમ વિચારો આટલી નાની અવસ્થામાં તે કરે
છે તેથી જણાય છે કે તે દૈવી સપત્તિવાળો છે તેણે મનમા વિચાર્યું કે હું બેઠો છું તે મારા
પિતાનો યત્ન સંપૂર્ણ થાય નહિ અને અનિષ્ટ ફળ ભોગવે એ અયોગ્ય ગણાય, માટે આ પ્રમાણે
ન બને એવો પ્રયત્ન મારે કરવો જોઈએ આમ વિચાર કરી તે પિતાની પાસે આવ્યો અને સવિનય
વિનતી કરી કે પિતાજી, હું પણ તમારી મિલકત છું, તો મને તમે કયા ઋત્વિજ
બ્રાહ્મણને આપો છો? વાજશ્રવણે આ વિનતી ધ્યાનમાં ન લીધી અને પુત્રની
નિર્દોષતા અને શ્રદ્ધતા ઉપર તે દસવા લાગ્યા વાજશ્રવણે આ વાત ધ્યાનમાં ન લીધી તેનું એક
કારણ હતું અને તે એ કે વિશ્વજિત્ યગમાં બધી મિલકત દક્ષિણા તરીકે આપવાની ખરી પણ
તેમા પિતા, પુત્ર, ભૂમિ, શુદ્ધ વગેરેને દક્ષિણા તરીકે આપી શકાય નહિ^૨ પિતા કાંઈ
બોધ્યા નહિ એટલે નચિકેતાએ વિચાર્યું કે પિતાજીએ મારી વિનતી સાંભળી નહિ હોય, લાવ
ફરીથી કહું તેણે બીજાવાર ઉપર પ્રમાણેજ વિનતી કરી આ વખતે પણ પિતાએ એ વાત
ધ્યાન ઉપર ન લીધી બાળક નચિકેતાએ પિતાનો સદાયક હોડયો નહિ તેણે ત્રીજાવાર હાથ
બેંડીને કહ્યું કે પિતાજી, કહો ને, મને તમે કયા બ્રાહ્મણને આપો છો? આ વખતે તો પિતાનો
પિત્તો જતો રહ્યો અને એકદમ ક્રોધના આવેશમાં આવી જઈ કહ્યું કે ‘જા, હું તને યમને આપુ છું’^૩ ૪.

૧ જેવો આ અનંદ લોક છે તેવો અસૂર્ય લોક પણ છે જુવો ઇશાવાસ્થોપનિષદ ૩
અસૂર્ય નામ તે લોકો અન્ધેન તમસાવૃતા । તાસ્તે પ્રેત્યાભિગચ્છન્તિ ચે કે ચાત્મહનો જના ॥
બૃહારણ્યક ૪-૪-૧૧ અનંદા નામ તે લોકો અન્ધેન તમસાવૃતા । તાસ્તે પ્રેત્યાભિગચ્છન્ત્યવિદ્વાસો-
બુધા જના ॥

૨ જુવો જૈમિનિ સુત ૬ ૭ ૧-૭

તત્ર ધનસ્ય દાનસમવાત્તદ્વિષય एव स्वशब्द તસ્માદનસ્યેવ દાન ન પિત્રાદીનામ્ (શાસ્ત્રદીપિકા
૬ ૭ ૧), અતો ન સાવમૌમો મહાપૃથિવી દદાત્ માણ્ડલિકશ્ચ મણ્ડલમ્ (શાસ્ત્રદીપિકા ૬ ૭ ૨),
યત્ પુરુષોપભોગ્ય સ્વકુપ્પાકુપ્પશયનાશનગવાદિ તત્ર સર્વં દદાતીતિ શાસ્ત્રાર્થ (શાસ્ત્રદીપિકા ૬ ૭ ૩) ઇત્યાદિ

૩ મત્રમા મૃત્યવે ત્વા દદામિ એમ છે આનો ખરો ભાવ સમજવો હોય તો ગુજરાતી ભાષાના
એક રૂઢ પ્રયોગનો વિચાર કરવો જોઈએ, કોઈ માથુસ નચિકેતા જેવાના દુરામલથી (?) ક્રોધી
થાય ત્યારે તે માથુમ બીજાને કહેશે કે ‘અહીંથી ટળ’, અથવા ‘જા તું મરી જા’ ખરાબ વતનવાળા
પુત્રને પિતા તુ મારા ઘરમાંથી નીકળ, મરી જા’ વગેરે શબ્દો આ સંસારમાં અનેકવાર સંભળાવે
છે કોઈ માથુમ આપણું માથુ પકવતો હોય તો તેને પણ આપણે આવેજા ઉત્તર આપીએ છીએ,
વાજશ્રવણે નચિકેતાને આ જ ભાવમાં મૃત્યવે ત્વા દદામિ શબ્દો કહ્યા છે.

बहुनामेमि प्रथमो बहुनामेमि मध्यम ।

किंस्विद्यमस्य कर्तव्यं यन्मयाद्य करिष्यति ॥८॥

અર્થ—વહુનાઓના હું પ્રથમ જાઉં છું, ઘણાઓના હું મધ્ય જાઉં છું યમને શું કરવાનું બાકી છે કે એ મારા સાધન વડે કરશે ? અથવા જે કાર્ય કરવાનું છે તે કાર્ય મારા સાધનથી શી રીતે કરશે ? અથવા એમને કંઈ કરવાનું છે જેથી મારી સાથે તે કાર્ય સિદ્ધ કરશે

વિવેચન—નચિકેતાએ પિતાના વચન સાંભળ્યા આ વચનથી એના મનમાં જરા પણ દોષ થયો નહિ, પરંતુ ખુશી થયો મારા વચનો સામળી નચિકેતા ઘણો દીવંગીર થયો એમ પિતાને ન લાગે એટલા સારૂ નચિકેતા બોલ્યો કે હું પિતાજી, આપની આજ્ઞા પાળવાનો આ સમય મળ્યો છે તેથી મને ઘણો હર્ષ થાય છે આપે જરા પણ મારે માટે એવો વિચાર કરવાનો નથી કે નચિકેતા યમને ત્યાં જશે કે નહિ જાય હું યમને ત્યાં જવામાં જરા પણ બહીનો નથી જે કોઈકા યમને ઘેર જવામાં તૈયાર થયા હોય તેઓમાં મારૂં ધ્યાન પહેલું જ છે, અર્થાત્ એ બધાના કરતાં હું યમને ઘેર જવાને ઘણો ઉત્સુક છું, અને આ માંડ વચન અતિશયોક્તિનાળું લાગતું હોય તો એટલું તો જરૂર માનજો જ કે યમને ત્યાં જનારાઓમાં વચ્ચે હું છું, કોઈ પણ રીતે હું તેઓમાં છોલ્યો નથી, યમને ત્યાં જવામાં મારી જરા પણ આનાકાની નથી પણ આમાં મને એક જ વિચાર આવે છે યમરાજને મને દક્ષિણા તરીકે ન આપતા કોઈ બીજા બ્રાહ્મણને જો આપ્યો હોત તો હું તેને કોઈ પણ પ્રકારની મદદ કરી શકત, હું તેને ઉપયોગી થઈ પડત પણ તમે મને યમરાજને આપ્યો અને યમરાજ તો પૂર્ણકામ છે, નિરપેક્ષ છે, તેમને કોઈની જરૂર નથી તો હું એક નાનો બાળક આવા મહાન્ યમરાજને ત્યાં જઈને શા ઉપયોગમાં આવવાનો હતો ? તે મારો શો ઉપયોગ કરનાનો હતો ? મને મૃત્યુનો ભય નથી પણ આજ વિચારથી મને જરા શોક થાય છે તમે મને કોઈ ઋત્વિગ્ન બ્રાહ્મણને આપ્યો હોત તો મારૂં અર્પણ પણ સફળ થાત, હું તેના ઉપયોગમાં આવત

ઉત્તરાર્ધનો બીજો અર્થ પણ સમજે છે આ અર્થમાં તેનો અન્વય આ પ્રમાણે થઈ શકે—
યમસ્ય યત્ કર્તવ્યં (તત્) કિંસ્વિત્ મયાદ્ય કરિષ્યતિ । યમને જે કાર્ય કરવાનું છે તે કાર્ય મારા વડે તે કરી શકશે કે કેમ ? પ્રથમ અર્થમાં યમ પૂર્ણકામ, નિરપેક્ષ હોવાથી તેમને કોઈ કાર્ય કરવાનું હતું નહિ, બીજા અર્થમાં યમને જે નિયત કાર્ય કરવાનું છે તે મારી સહાયથી કરી શકશે ? જરા પણ નહિ તેમના એ નિયત કાર્યમાં આ અજ્ઞાની નાનો બાળક શા ઉપયોગમાં આવવાનો હતો ?

આ ઉપરાંત એક ત્રીજો અર્થ પણ નીકળી શકે છે આ અર્થમાં વાગ્યને પ્રશ્નાર્થક અથવા સશયાર્થક ન લેતા નિશ્ચયાર્થક જ લેવાનું છે વાક્યનો વિગ્રહ પણ યમસ્ય યત્ કિંસ્વિત્ કર્તવ્યં (તત્) મયાદ્ય કરિષ્યતિ આ પ્રમાણે કરવાનો છે યમને જે કાંઈ કરવાનું છે તે મારી સાથે કરશે અહીં જે કરવાનું કાર્ય કહ્યું તે બીજું કશું નહિ પણ ઉપનિષદમાં આગળ નચિકેતાને આપેલું તત્ત્વજ્ઞાન નચિકેતા એમ કહે છે કે હું પિતાજી, હું આનન્દથી યમને ત્યાં જઈશ અને યમને જે કરવાનું છે તે મારી મદદથી કરશે, અર્થાત્ જે તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ જગતને આપવાનો છે તે મારા દ્વારા આપશે આ અર્થ લેવામાં ઉપનિષદમાં નચિકેતાને આપેલા તત્ત્વ જ્ઞાનનું સૂચન થાય છે

શકરાચાર્ય આ મતનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપે છે—

પૂજ્યશ્રવસે જ્યારે નચિકેતાને યમરાજને ત્યાં જવાને કહ્યું ત્યારે તે (નચિકેતા) એકાત્મા

શોક કરના લાગ્યો, કે બહુ શિષ્યોમા અથવા પુત્રોમા હું ઉત્તમવૃત્તિથી^૧ અથવા તો મધ્યવૃત્તિથી-
અધમવૃત્તિથી તો સર્વથા નહિ જ-હમ્મેશા રહેતો છું, મેં કોઈ દિવસ મારા પિતાની આસનો
લોપ કર્યો નથી આના પ્રકારનો મુખ્ય અને મધ્યમ વૃત્તિથી રહેનાર આ પુત્રને પિતાએ યમને ઘેર
જવાનું કહ્યું બને, એ તો ઠીક, પણ મારા પિતાજી મને યમને આપીને તું કૃણ પ્રાપ્ત કરવાના
છે, યમનું શું પ્રયોજન મિદ્ધ કરશે? યજમા યમને ઉદ્દેશીને પુત્રનું દાન કરવાનું વિધાન નથી, તો
મને યમને આપવાથી શો લાભ થવાનો છે? મને બીજા કોઈ બ્રાહ્મણને આપ્યો હોત તો કાંઈ કૃણ
પણ મળત પણ આ વ્યતો પિતાજીએ ક્રોધમા કહ્યા છે તેમના વચનમા મધ્ય પણ સ્વાસ્થ્ય નથી
તો પણ મારે તો તેમની આજ્ઞા પાળવાની જ રહી આ પ્રમાણે નચિકેતા મનમા વિચાર કરના
લાગ્યો આ અર્થ પણ મનનિત છે

અનુપદ્ય ચથા પૂર્વે પ્રતિપદ્ય તથાપરે ।

સસ્યમિવ મત્ય પચ્યતે સસ્યમિત્રાજાયતે પુન ॥ ૬ ॥

અર્થ—તમારા પૂર્વજો કેના હતા તે બરોબર વિચારો, હાનમા જે બીજા છે તેમનો પણ
વિચાર કરો મનુષ્ય અનાજની માફક ભણે થઈ નાશ પામે છે અને પાછો તેની માફક ફરીથી
જન્મે છે

વિવેચન—પિતાનો ક્રોધ હવે શાન્ત પડ્યો અને ઘણા ગોકાતુર થયા કે મેં કંઈ આ મારા
પુત્રને યમને ઘેર જવાનું કહ્યું, અરે, આ મેં કોવને વશ થઈ કેવી ગભીર ભૂન કરી આ વિચાર
થી વાજશ્રવસ મનમા ધણુ દુઃખી થયા અને તમનું મોહુ ઉતરી ગયું, હાથ પગ શિથિલ થઈ
ગયા તેમણે વિચાર કર્યો કે જે વ્યતો મેં નચિકેતાને કહ્યા છે તે વ્યતો મેં ખરા હૃદયથી કહ્યા
નથી પણ ક્રોધમા કહ્યા છે, તેથી તે વચનનું બહુ મહત્ત્વ નથી, છતાં પણ આ નચિકેતા ક્રોધમા
બોલાએના વચનને અનુમરીને જ યમરાજને ત્યાં જવા તત્પર થયો છે માટે લાવ તેને સમજાવું
કે આ મારા વચનો મારા હૃદયના ઉર્દારો નથી પણ ક્રોધનું પરિણામ છે, માટે તારે યમરાજને ત્યાં
જવાની જગ પણ જરૂર નથી, તારી આ તૈયારી છે તે બધું રાખ

નચિકેતા નાનો પણ ઘણો બુદ્ધિમાન બાળક હતો પિતાના વિચારોની અસર તેમના મુખ
ઉપર પણ જણાવા લાગી તેમના મુખ ઉપર સર્વન શોક પ્રસરી ગયો હતો અને મનમા જે
ભાજગડ થતી હતી તેની રૂપરેખા પણ મુખ ઉપર ભાસવા લાગી આ સર્વ નચિકેતાએ જોયું
અને પિતાના વિચારો એન્દ્રમ કળી ગયો તેણે જાણ્યું કે પિતાનો વિચાર હવે મને યમને ઘેર
મોકલવાનો નથી થતો અને તેથી પોતાના વચનનો જગ કરાવવો છે નચિકેતાને લાગ્યું કે આ
તો ખોટું યાચ છે, જગતને આ ખોટો આદર્શ મળે છે, માટે પિતાજીને સરિનય વિનતી કર કે
તમે તમારા વચનને બરોબર વળગી રહો અને આનન્દથી મને જવાની રમ આપો તેણે પ્રાર્થના

૧ શિષ્યોની ત્રણ પ્રકારની વૃત્તિ હોય છે મુખ્ય, મધ્યમ, અને અધમ ગુરુનું ઇંદ્ર જાણીને
ગુરુની આજ્ઞા વિના જ તે ઇંદ્ર સાધવાની વૃત્તિ તે મુખ્ય અથવા ઉત્તમ વૃત્તિ કહેવાય છે,
ગુરુની આજ્ઞાથી જ તેમનું ઇંદ્ર સાધવાની વૃત્તિ તે મધ્યમ વૃત્તિ કહેવાય છે, અને ગુરુની આજ્ઞા
હોય છતાં પણ તે ઇંદ્ર સાધવામા પ્રવૃત્તિ ન થાય ત્યારે તે વૃત્તિ અધમ કહેવાય છે નચિકેતાના
કહેવોનો ભાવ એ છે કે હું હમ્મેશા ઉત્તમ અથવા મધ્યમ વૃત્તિથી જ રહ્યો છું, અર્થાત્ મેં
તમારી આજ્ઞાનું ઉત્તરણ કોઈ પણ કળે કર્યું નથી તો આ વખતે તમારી આજ્ઞાનું ઉત્તરણ શી
રીતે કરી રહીશ ? તાત્પર્ય એ કે આપની આજ્ઞા મારે સર્વથા માન્ય જ છે

મરી કે 'હે પિતાશુ, તમારો ઉત્સાહ કેમ મદ પડી ગયો ? તમે તમારો વિચાર ફેરવો છો કે શું ? તમે કાણ છો, કાના કુળમાં જન્મેલા છો, કાના ગળવી છો એ મર્વ વ્યામતોનો જરા વિચાર તો કરો તમારા પિતા, પિતામહ અને તેમના પણ પૂર્વજોના પુણ્યચરિત તપાસો તેઓ પોતાના વય નોને સ પુર્ણ માન આપતા અને કોઈ ફિમ તેનો વોપ કરતા નહિ જેના પૂર્વજો પોતાના વય નને દૃઢ વળગી રહેનારા હતા તેવા તમે આજે શું તમારા જ વચનનો ભગ કરવા તત્પર થયા છો ? પૂર્વજોની વાત જવા દો તમારા સમકાલીન સબધીઓ અને બ્રાહ્મણોનો જ દાખલો તો લો અત્યારે તમને એવી એક પણ વ્યક્તિ મળશે કે જે પોતાના વચનનો ભગ કરવા તૈયાર થાય ? જ્યાં વિશ્વનુ વાતાવરણ જ આવુ પવિત્ર છે ત્યાં તમે આવી મલિન બાનના કયાંથી કરી રહ્યા છો ? આ બધું તમારી ધ્યાનમાં ન આવતું હોય તો મારી એક બીજી પ્રાર્થના કૃપા કરીને મામળો તમે એમ જાણુતા હશે કે નચિકેતા યમને ઘેર ગયો એટલે એનું મરણ નીપજ્યુ આ મરણની તમને બીનિ હરો પણ પિતાશુ, મરણનો આટલો બધો ભય શા માટે ? જે મનુષ્ય છે તે જન્મવાનો અને વૃદ્ધ થઈ મરણ પામવાનો ? જેમ વર્ષામળમાં દૃષ્ટિને લીધે બીજનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે તેમ ભગવાનની ઇચ્છાથી કે સચિતકર્મને લીધે મનુષ્ય જન્મે છે જેમ બીજમાંથી થએલું ફળ પકવ થઈનાશ પામે છે તેમ મનુષ્ય પણ નાશ પામે છે મનુષ્યમાત્રને જન્મમરણની ઉપાધિ હોય છે જ તો આવા ક્ષણમશુર દેહને માટે, આના અનિત્ય છવનને માટે, આટલો બધો રો આગ્રહ ? અરે ! એટલું જ નહિ પણ તેને માટે પાછો વચનનો ભગ કરવો ? પિતાશુ, તમે કોઈ વિસ સામજ્યુ છે કે વચનભગ કરવાથી માણસ અમર થાય છે ? તમે આટલા જવા રાની છો, છતાં પણ આવું કાર્ય કરવા કેમ તૈયાર થયા છો ? તમે તમારા કુલનો વિચાર કરો, મનુષ્યમાત્રની જન્મમરણની અનિવાર્ય દશાનો વિચાર કરો અને તમારા જ વચનને માન આપી મને યમને ત્યાં જવાની સત્વર આજ્ઞા આપો

ગોવિન્દલાલ

પ્રાસંગિક નોંધ.

આણુભાષ્યનું પ્રથમ મુદ્રણ કરનાર માન જગાણાની રોયલ એશીઆટિક સોસાયટીને ઘટે છે આ સોસાયટીએ પોતાની બીજીઓથીકા સીરીઝમાં ૪ મ ૧૮૯૮ ના લગભગમાં આણુભાષ્ય છાપ્યું તે પુસ્તકની અગ્રેજ પ્રસ્તાવનામાં શ્રીમદ્ ' બાલબોવિની લગભગમાં આણુભાષ્ય છાપ્યું તે પુસ્તકની અગ્રેજ પ્રસ્તાવનામાં શ્રીમદ્ ' લલમાચાર્યના વેગન્ટને દૈતાદૈત કહેવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી જણાય છે કે તે પુસ્તકના સંસ્કૃતિને સામ્પ્રત્યિક જ્ઞાન ન હતું નવ દસ વર્ષ પછી એટલે ૪ સ. ૧૯૦૭ માં રત્નગોપાલ ભટ્ટે બનારસ સંસ્કૃત સીરીઝમાં ત્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રકાશ સહિત આણુભાષ્ય છાપ્યું અને સંપ્રાપ્તના અભ્યાસીઓને સારામાં સારી સુગમતા કરી આપી આ જ સમયથી પેટલાનિવાસી ઇચ્છારામભટ્ટના પ્રીય સહિત આણુભાષ્ય છાપનાનું કાર્ય સંપ્રદાયના અદિતીય વિદ્વાન શાસ્ત્રીજી મગનલાલને હાથે શરૂ થયું તેનો અઢી અધ્યાયનાનો પ્રથમ ભાગ જે વર્ષ ઉપર બહાર પડી ચૂક્યો છે, અને બીજો ભાગ હવે થોડા સમયમાં બહાર પડશે વિદ્યાનિવસી ગોસ્વામિશ્રીગોકુલના યજ્ઞ મહારાજે પણ ત્રિસત્રી ઉપર પાંચ દીકાઓ છાપી અધ્યયન કાર્યમાં સરવતા કરી આપી બ્યારથી એમ એ ની પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમમાં આણુભાષ્યને સ્થાન આપવામાં આવ્યું ત્યારથી સુબંધ મરમરની પણ કોઈ નવીન સંસ્કૃત તીકા સહિત આણુભાષ્ય છાપવાની ઇચ્છા થઈ આ કાર્ય પ્રથમ પડિત મગનલાલ શાસ્ત્રીજીને આપનામાં આવનાનું હતું અને તેમને જ આપવું જોઈતું

૧ શુનો ગીતાશુ જાણસ્ય દિ પ્રુગો મુયુધ્રવ જન્મ મૂતસ્ય ચ ।

હતુ-પણ કેટલીક અસહિષ્ણુ વ્યક્તિઓને લીધે તેમની સામે એવી દલીલ આણવામાં આવી કે તમે વદનમસમ્પ્રદાયના ચુસ્ત અનુયાયી છો તેથી અણુભાષ્ય ઉપરની ટીકામાં પક્ષપાત કરશો, માટે તમને આ કામ મોપરામાં આવતું નથી આથી તે કાર્ય કેન્દ્રના કોયેજના વિદ્વાન પंडित શ્રીધર શાસ્ત્રી પાઠકને સોંપવામાં આવ્યું આ શાસ્ત્રીએ અણુભાષ્યનું મૂલ (Text) ઇ સ ૧૯૨૧ માં છપાવ્યું, અને તેના ઉપરની બાતમેધિની ટીકા ઇ સ ૧૯૨૬ માં હમણાજ બહાર પાડી રા શ્રીધરશાસ્ત્રી શાકર છે અને તેથી વદનમસમ્પ્રદાયથી ખરોખર માહિતગાર ન હોય એ સ્વાભાવિક છે છતાં પણ તેમણે શાસ્ત્રીજી મગનનાથની મદદથી બાતમેધિની ટીકાના આરંભમાં સંસ્કૃત ભાષામાં લખાએલા ૫૫ પાનાના ઉપોદ્વાતમાં વેદાન્તવિષયક અને સમ્પ્રદાયવિષયક મન સારામાં સારી રીતે દર્શાવ્યું છે, અને અમે સર્વને આ ઉપોદ્વાત આપ્યો અતઃ સુધી ખરોખર વાચી જવાની ભલામણ કરીએ છીએ

ઉપોદ્વાતના આરંભમાં શુદ્ધદૈત્યમતનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે પછી બ્રહ્મ, જીવ અને જગતનો સારામાં સારો નિચાર આપ્યો છે પછી ભક્તિ અને તેના માહાત્મ્યનું વર્ણન છે, પછી પુષ્ટિ અને મર્યાદાનો નિવેક સમજાવવામાં આવ્યો છે પછી શાકર, રામાનુજ અને માધ્વમતનો સુદર ઉપન્યાસ છે અને તે ત્રણ મતોનું વદનમસમ્પ્રદાય સાથે કેટલું સમ્યક છે અને કેટલું વૈષમ્ય છે એ બતાવવામાં આવ્યું છે ત્યાર પછી શ્રીવદ્ભાષ્યાર્થનું જીવનચરિત આપવામાં આવ્યું છે તેમાં શ્રીવદ્ભાષ્યાર્થજનો પ્રાદુર્ભાવ સન ૧૫૨૯ માં થયો એ કદનોલ્લકર ક'યાણમદ્દનો મત પણ આપવામાં આવ્યો છે શ્રીવદ્ભાષ્યાર્થજના વક્ષમાં અને સમ્પ્રદાયમાં જે વિદ્વાન બાનકો અને વૈષ્ણવો થઈ ગયા છે તેમનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આપવામાં આવ્યો છે અતઃમાં અણુભાષ્યના કર્તા જે છે એમ કહી શ્રીવદ્ભાષ્યાર્થજની વેદ ઉપરની શ્રદ્ધાના વખાણ કરવામાં આવ્યા છે

ઉપોદ્વાતમાં પ્રદીપકાર ઇન્દુજીરામ ભટ્ટ ત્રિષે એક જૂન થએલી જોવામાં આવે છે રા પાઠક શાસ્ત્રી લખે છે કે ઇન્દુજીરામ ભટ્ટ ભટ્ટ કુનના હતા અને ડાંગરના નિવાસી હતા પણ તે પ્રમાણે નથી ઇન્દુજીરામ ભટ્ટ પોતે નાગર બ્રાહ્મણ હતા એમ પેટવાદના લોકો કહે છે તેમનું મૂળ ગામ પેટવાદ હતું તેઓ ડાંગર વધારે જતા આવતા હોવાથી ત્યાં તેમનું સ્મારક કરવામાં આવ્યું હતું

બાતમેધિની ટીકા તેના નામ પ્રમાણે સરલ છે અણુભાષ્ય ઉપરની ઘણી ખરી ટીકાઓ માંથી માર સેવામાં આવ્યો છે પહેલાં ભાગમાં જે અશુદ્ધિ રહી ગઈ છે તેનું શુદ્ધિપત્ર પણ આ ભાગમાં છેડે આપવામાં આવ્યું છે પુસ્તકની કિંમત ત્રણ રૂપીઆ છે

+ + + + +

મુબમ્બાઈ ૬૨ અકાદમીએ પ્રમિદ્ધ ચતા પોલ પત્રમાં ઘણા દિવસથી શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીનાથજી

અને વૈષ્ણવો ઉપર આક્ષેપો કરવામાં આવતા હતા વૈષ્ણવો શ્રીમહાપ્રભુજી

પોલ કેસનો નિર્ણય અને શ્રીનાથજીના ઉપર ચતા આક્ષેપો ઠડે પેટે સાબળી રહ્યા પણ બ્યારે

અને વૈષ્ણવસભા શ્રીદેવકીનંદનતાલજી ઉપર અસહ્ય આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમના

જનુ કર્તવ્ય સેનક શેઠ પ્રાગજી સગજને ઘણું લાગી આવ્યું અને પોતના અધિપતિ

પગલ ઉપર પોનીમ કોર્ટમાં બદલક્ષી કરવા બદલ ફરીયાદ નોંધાવી, સરકાર

પાસે ન્યાય માગવા લાગ્યા સરકારે ન્યાય પણ આપી દીધો પાગનનો ત્રણસો રૂપીઓનો દડ

કર્યો દડ આપી પાગલ છૂટી પણ ગયો

પાગલ એ કોઈ વિદ્વાન અને વિચારશીલ વ્યક્તિ નથી, કારણ કે જો તેનામાં જ્ઞાન અને

વિચારશક્તિ હોત તો શ્રીવદ્ભાષ્યાર્થજી અને શ્રીનાથજીને માટે તો એક જણ અપશબ્દ વાપરત

નહિ આ કારણથી જ મજ્જનો તેના બકવાદને માન અપતા ન હતા અને મૌન ધારણ કરી

રાખતા હતા આ મૌન યોગ્ય જણાય છે પણ તેનું પરિણામ સારું નથી જ્યારે બવિધ્યની પ્રત્ય આવા જૂનકાળના પત્રો વાચ્યે ત્યારે આખા સમ્પ્રદાયને માટે તે કેવો વિચાર કરશે? જેમ મહાનમ સાયબત કેસનો દાખલો પગને પગને આપણમાં આવે છે તેમ બવિધ્યના તોફાની વાદરાઓને આવા 'લખાણો એક નીસરણો જેવા થઈ પડશે આ પરિણામ જેવું તેવું નથી તેને અટકાવવાને માટે બે માર્ગ છે એક માર્ગ એ કે જે આક્ષેપો પ્રવામાં આવ્યા હોય તેનો સમ્પ્રમાણ પરિહાર કરી પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવો બીજો માર્ગ એ છે કે આપણા વૈષ્ણવોની બાહ્ય અને આંતર વૃત્તિઓને સમ્પૂર્ણ શુદ્ધ કરી નાખી, અને એવું ચારિત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવું કે જગતની કોઈ પણ બાવી પ્રત્ય આપણા ચારિત્ર્ય સામુ જોઈને જ એમ કહે કે આવા શુદ્ધ ચારિત્ર્યવાળા વૈષ્ણવમહાજમા દુગયારને કયાથી સ્થાન મળી શકે? આવા પરધોના સમ્પ્રદાયમાં પાગલ જણાવે છે એવા કૃત્યો શી રીતે સંભવી શકે? માટે પાગલને ત્રણેયો રૂપીઆની સખ થઈ ને આપણો વિજય થઈ જાયો એવી ભાવના રાખીને શાન્ત બેસી રહ્યા પ્રતા ઉપર જણાવેલા બંને માર્ગો સ્વીકારવાની ખાસ જરૂર છે, અને જો તે પ્રમાણે કરવામાં નહિ આવે તો પરિણામ ઘણું ખરાબ આવશે એમ એનિદામિક વિદ્વાનો અનુમાન બાધે છે

આપણી વર્તમાન સ્થિતિ તથા દયાજનક છે આપણા માર્ગના સિદ્ધાંતો કયા અને આપણે કયા? પછી ગયા અને પગના રહ્યા એ ન્યાય કાણે કાણે યાદ આવે છે આવી અવસ્થામાં પણ આપણી આ નિસ્માધન દશાનો વિચાર કરીને શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને શરણે અને તે સિદ્ધ કરવા શ્રીમદાચાર્યચરણને શરણે જઈએ તો જ આપણો ઉદ્ધાર છે પ્રાકૃત મનુષ્યને માટે શ્રીમદાપ્રભુજીએ જણાવેલા છઠ્ઠા અને ઉપરથી દોષમાથી મુક્ત થઈ, બાહ્ય આકર્ષનો ત્યાગ કરી ભક્તિપૂર્ણ જીવન ગાળવાનો અવસર જ્યારે પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જ આપણે ખરેખરા નિર્ભય-અકુનોભય-મનીશુ, ત્યારે પ્રવાહની ઉપાવિઓથી મુક્ત થઈશું જેમ જેમ આપણે બહિર્મુખ થતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આપણે હુ ખને તોતરીએ છીએ, જીવનને હુ ખમચ બનાવીએ છીએ, અને તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો આત્મજ્ઞાની મનીએ છીએ વૈષ્ણવ સમ્પ્રદાયમાં રહેનારો આપણે ઘવો કરતા હોઈએ અને સાથે સાથે આવા આત્મધાતી મનીએ તો આપણામાં અને પશુમાં શો તફાવત? જે આક્ષેપો શ્રીમદાપ્રભુજી અને શ્રીનાથજી ઉપર કરવામાં આવ્યા છે તેનું એક કારણ આપણે પણ છીએ એમ શુદ્ધ અતઃક્રમથી વિચારીશું તો જણાયા વગર રહેશે નહિ શ્રીમદાપ્રભુજીના મિધાતથી આપણે જેટલા વિમુખ બન્યા, શ્રીમદાપ્રભુજીની અજ્ઞાનો જેટલો આપણે ભગ કર્યો તેટલા જ પ્રમાણમાં આપણે શ્રીમદાપ્રભુજી અને શ્રીનાથજીના અપમાનમાં સાધનભૂત થયા છીએ આનું આપણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ અને તે પ્રાયશ્ચિત્ત શ્રીમદાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતો અને આજ્ઞાનું પાલન કરે જ સિદ્ધ થાય, અન્યથા નહિ

મહારાજશ્રી અને વૈષ્ણવોનો ગુરુ શિષ્યનો સંબંધ છે એ નિર્વિવાદ છે શિષ્યોનો ઉદ્ધાર શી રીતે થાય તે ગુરુએ વિચારવતું છે શિષ્યોએ પણ ગુરુના પ્રતિ સર્જાવના જ ગણવાની છે બંનેમાંથી એકને ધર્મથી પતિત થવાનો પ્રમગ આવે તો બીજાએ યોગ્ય મદદ આપી બચાવ કરવાનો છે વૈષ્ણવો જો ધર્મબ્રહ્મ માત્રમ પડે તો મહારાજશ્રીઓની તેમને કટુભાષમાં પણ સત્ય કહેવાની અને સન્માર્ગે લઈ જવાની ફરજ છે મહારાજશ્રીઓના વિષયમાં કોઈ પણ કહેવાનું 'હોય તો વૈષ્ણવોએ પણ સવિનય નિરુપિત કરવાની છે આ વિષયમાં વિદ્યાવિજ્ઞાસી ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજીનો ઉપદેશ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ છે મહારાજશ્રી આજ્ઞા કરે છે કે 'તેમની (વૈષ્ણવોની) કહેવાની અને અમારે સામળાની ફરજ છે, કારણ કે બાળકને પણ સામળવું જોઈએ' (આનુ અક, પૃષ્ઠ ૩૬) મહારાજશ્રીએ નિષ્પદાપાતળે

પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે એ જાણી અમને ધણો હર્ષ થાય છે આવી જ ભાવના જ્યારે સર્વના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થશે ત્યારે આપણે નિર્ભયતાને પથે ચરીશું

અતમા એટલું જ કહેવાનું કે જો આપણે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના શિક્ષાશ્લોકોનું સતત ધ્યાન ધરીશું તો આપણને કોઈ પણ પ્રકારનો ભય નથી

+ + + + +

કેટલાક સમયથી પદ્મનાભજી નામના એક શાકર પણિત શુદ્ધાદ્વૈત વિષેનું પોતાનું અજ્ઞાન વારંવાર બતાવ્યા કરે છે જ્યાં મમા ભરાઈ હોય અને પદ્મનાભજીને બોલવાનો પ્રયત્ન મળ્યો હોય તો એકદમ અભિપ્રાય આપી દેશે કે શુદ્ધાદ્વૈત વેદાન્તમાં વેદવિરુદ્ધ ગણાયા બહુ છે અને તેથી સજ્જનોએ તેનો તિરસ્કાર કરવો જોઈએ આટલાથી મતોષ ન પામતા તેમણે એક પત્રિકા કાઢીને જણાવ્યું કે મારે જાહેર રીતે વલ્લભાચાર્યના મતનું ખડન કરવું છે તો તે મતનો કોઈ પણ વિદ્વાન મારી સાથે શાસ્ત્ર થ કરવા તૈયાર થઈ જાય આ પત્રિકા વાંચી ગ ત્રિકમદાસ ચક્રમાઈ મગનલાલ શાસ્ત્રી પાસે ગયા અને પત્રિકા વચાવી શાસ્ત્રીજીએ પણ તેજ વખતે શાસ્ત્રાર્થ કરવાની પત્રિકા બહાર પાડી તે પત્રિકા નીચે છાપવામાં આવી છે

॥ શ્રીમદ્દહ્મભાષીશ્વરો વિજયતેતમામ્ ॥

પણિત પદ્મનાભજીને ઉત્તર.

૧ હું પારમપર્યથી શુદ્ધાદ્વૈત સમ્પ્રદાયનુસારી છું, અને શ્રી ૧૦૮ મદ્દનમાચાર્યજીના આશુભાષ્યને સર્વ ભાષ્યમાં ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધ કરવાને સદૈવ સજ્જ છું

૨ જો ૫ પદ્મનાભજી શ્રીમદ્દહ્મભાષ્યમાં કોઈ પણ અનુપપત્તિ સત્યસોધન બુદ્ધિએ દર્શાવશે તો હું તે સર્વે અનુપપત્તિનો મપ્રમાણ્ય પરિહાર કરીને શ્રીમદ્દહ્મભાષ્યકાર શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના આશુભાષ્યનું મણન કરી આપીશ

૩ શાસ્ત્રાર્થ માટે યોગ્ય રચન મુ માર્ગજ રહેશે અને માર્થની ૧૧ મીથી જૂનની ૧૯ મી પર્યન્તના જે અનુકૂળ દિવસો ૫ પદ્મનાભજી દર્શાવશે તે વિસો મારે પણ અનુકૂળ રહેશે

૪ આ શાસ્ત્રાર્થ છે, વિતરણ નથી, તેથી એક યોગ્ય મધ્યસ્થ ૫ પદ્મનાભજી નિયોજશે કે તરતજ એક યોગ્ય મધ્યસ્થનું નામ હું આપીશ, અને તે એ મધ્યસ્થ સમાપતિવે શાસ્ત્રાર્થનું સર્વ પ્રકારે નિયંત્રણ કરશે

પુના મિટિ, ૮૧૧, રવિવાર પેડ
૪૮-૫૨, ત્રીજો ભોઠનાડો, મુમ્બઈ ૨
તા ૧૧-૧-૧૯૨૬

મગનલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી.

આ ધર્મવીરતાના કાર્યને માટે આખો વૈષ્ણવસમાજ શાસ્ત્રીજીને આભારી છે

+ + + + +

તા ૨૦-૨-૨૬ના સાઝવર્તમાનમાં 'પુષ્ટિમાર્ગે શુભાવેક્ષા શાસ્ત્રીઓ' એ નામનો લેખ વાચવામાં આવ્યો તે લેખ ઉપરથી જણાયું કે નાયદારમાથી પ્રધાન શાસ્ત્રીને ક્ષીધ્રે અનુક્રમે ત્રણ

૧ યદા વદ્ધિર્મુક્તા યૂય મવિષ્યથ કયન્વન । તદા કાલપ્રવાહસ્યા દેહચિત્તાદયોપ્યુત ॥ સર્વયા મક્ષયિષ્યન્તિ યુષ્માન્નિતિ મતિર્મમ । ન લૌકિક પ્રમુ કૃષ્ણો મનુને નૈવ લૌકિકમ્ ॥ ભાવસ્ત્રાપ્યસ્મદીય સર્વેસ્વઐહિકથ સ । પરલોકઞ્ચ તેનાય સર્વભવેન સવયા ॥ મેવ્વ સ એવ ગોપીશો વિધાસ્યત્યસ્તિલ દિ ન ॥

શાસ્ત્રીઓને જલ્દી પ્રથમ સામ્પ્રદાયિક પડિત બાલશાસ્ત્રીઓ રાજીનામું આપ્યું. ત્યાર પછી પડિત મદાનદ જાએ અને પડિત પુરોત્તમશર્માએ રાજીનામું આપ્યું આ તો નાયદારની વાત. હવે વાત રદી કામગીરીના વિદ્યાર્થિઓની લેખક જલાવે છે કે આ વિદ્યાર્થિઓમાંથી ૨૦ વસતરામ શાસ્ત્રી, પડિત વામનાચાર્ય સીરમાગર અને પડિત જગન્નાથ એ ત્રણ વ્યક્તિઓએ રાજીનામું આપ્યું છે.

લેખક જે બધું ઉપર જણાવે છે તે જો સત્ય હોય તો અમને ઘણું શોક થાય છે પ્રથમ જ્યારે મદારાજશાસ્ત્રીઓ પામે શાસ્ત્રીઓ ન હતા ત્યારે સામ્પ્રદાયિક નાનનો પ્રચાર ઘણો જ થોડો થતો. આથી મરંદે જણાયું કે શાસ્ત્રીઓ જો મદારાજશાસ્ત્રી પસે રહે અને સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાન આપે તો વસ્તુરિતિનું સુધરે આ વાત મદારાજશાસ્ત્રીઓને ગમે હતી અને શાસ્ત્રીઓ રાખવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. શાસ્ત્રીઓ આવ્યા, પણ દિવસ જતા અંધાપનનું કાર્ય બૂનવા લાગ્યું અને નાના રાજ્યોમાં જેમ ઈર્ષાજોડો હોય છે તેમ મદારાજશાસ્ત્રીના કણેજપ થઈને ગયા. જો વિદ્યાને માટે જ શાસ્ત્રીઓ રાખવામાં આવે છે તો વિદ્યા સિવાયની બીજી સર્વ વસ્તુઓમાં તેમણે શા માટે માગ લેવો જોઈએ? અને જો અન્ય વિષયમાં માગ લે તો શાસ્ત્રીઓ રાખવનું મળ પ્રયોજન ક્યા ગયું? કેટલેક સ્થળે તો શાસ્ત્રી મદારાજશાસ્ત્રીના ખાલી કારભારી (Private Secretary) અને મદિની આન્તર અને બાહ્ય વ્યવસ્થા રાખનાર હોય છે પોતાનો વિષય ત્યજી મીઠા વિષયમાં પ્રવેશ કરવામાં આવે તો પરિણામ સરંથા સારું નથી આવતું માટે અમે જોવું ઈચ્છીએ છીએ કે વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓ યુક્તિઓ છોડી ઈષ્ટ પરસ્પર મિત્રભાવના રાખી પોતાના વિષયમાં જ ગમ્યા પમ્યા રહે પરમાત્મા અમારી આ અભિનાયા પૂર્ણ કરે.

એક શંકા.

પુષ્તિસુધા પુસ્તક ૩ અંક ૮-૯, પૃષ્ઠ ૩૭ ઉપર શ્રીગોકુલનાથજીનો પત્ર પ્રકટ થયો છે તેમાં આશ્રીઓ સાક્ષાત્ પદદારા, સ્વપ્નદારા અને ગેવકદારા, ભગવદગીદાર લખ્યો છે, પરંતુ પત્રનું કાગળ શ્રીબાજદાસજીના પાત્ર શ્રીયુગ્મતિજીને એ સંબંધી શકા થવાનું જણાવેલું છે પણ શ્રીગોકુલનાથજીની સલાહ શ્રીગિરિધરજી દુરેક પ્રસન્ને લેતા શ્રીગોકુલનાથજીની આજ્ઞાને દરેક ધરના બાલક સ્વીકારના અને તેથી શ્રીયુગ્મતિજી પણ સ્વીકારના હોવા જોઈએ જતા પણ શ્રીયુગ્મતિજીને આ વિષયમાં શકા થવાનું શું કારણ હશે તે કોઈ જલાવશે.

લિ.
ગિરનાથુ વૈષ્ણવ

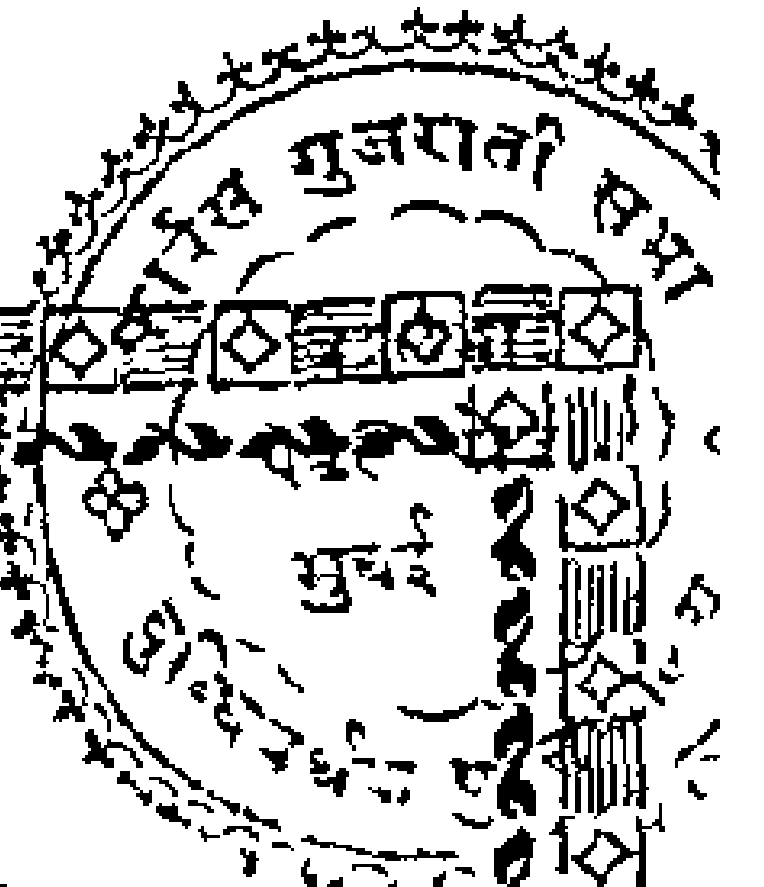
પુષ્તિમાર્ગીય કીર્તનકારોને અલભ્ય લાભ.

સંગીતકીર્તનમંજરી — આ અન્યમાં પુષ્તિમાર્ગીયપ્રણાલિકાનુમાર મંડૂલાથી આરંભીને શયનપર્યાન્તના ઉત્તમચોની વધાઈ હોરી વિગેરે કીર્તનો હાર્મોનિયમમાં વગાડવા નોટશન મહિત આપ્યા છે, તેમ જ દોકડ (પખવાજ) બનાવવાનું શિક્ષણ મહે તેની પણ સમજૂતી ભિન્ન ભિન્ન ૨૦ ગાગના ૮૦ નોટશન તાલમાત્રામહિત આપેલી છે. ભિન્ન ભિન્ન કીર્તનોથી પૂર્ણ આ અન્ય સર્વમાં અદિતીય જ છે જ્યોછાવર રૂ ૦-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૧-૦ જુદું લખો —

ભગવાનદાસ નારાયણદાસ કેટડાવાલા

હું ધધુકા (૯-જે અમદાવાદ)

॥ श्रीकृष्णाय नम ॥
॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नम ॥
॥ श्रीमदावायचरणकमलेभ्यो नम ॥

કવેમા દ્વિયોષનચરીર્વ્યભિચારદુષા કૃષ્ણે કવ ચૈપ પરમાત્મનિ રૂઢભાષા
નયોશ્વરોનુભજતોવિદુષોપિ સાક્ષાચ્છેયસ્તનોન્યગદરાજ ઇવોપયુક્ત ॥

પુટિસુધા

પુસ્તક ૫

{ સવત્ર ૧૯૮૨
ચૈત્ર શુક્લ ૧૫ }

અક ૭-૮

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧ નિવિષ્ણનામાનાવિ	તત્રી	૧-૩
૨ કોપનિષદ	,	૪-૧૦
૩ નાગરબ હજીકૃત પદો	રા પરીખ	૧૧-૧૪
૪ બ્રહ્મસંબંધ	તત્રી	
૫ પ્રામણિક નોંધ	રા પ્રકાશક તત્રી	૧૪-૨૪
૬ ઉપકાર		

પરિવેષ્ટા

મુદ્રક

વે શા સ. મનવાલ ગણપતિગમ શાસ્ત્રી
એમ એ, મિ ઇ એમ્ એમ્ ટિ મિ,
એમ્ આર્ એ એસ્ (બા) પુના સિટિ

ગોવિન્દજી હાલ્યાભાઈ નાયક
શ્રી 'અનાવિલ બન્ધુ' પ્રિ પ્રેમ
બરાનપુરી બાગેજ સુરત

તત્રી

પ્રકાશક-ત્રી

ગોવિન્દલાલ હરિગોવિન્દ ભટ્ટ એમ્ એ.
વડોદરા

ઉજમશી બાપુજી દાપડીયા બી. એ.
“ પુટિસુધા ” કાર્યાલય, ધંધુકા

વાર્ષિક ન્યોબલર રૂ ૨-૪-૦

છુટક અકના ૦-૪-૦

ગ્રાહકોને વિજ્ઞપ્તિ.

- ૧ આ અક મને કે તરત જ નોંધવર મોકલી આપવું
- ૨ આવતો અક બે માસનો એમ્પો કાઢવામા આવશે જેમનું નોંધાવર આવી ગયું નહિ હોય તેમને આ અક વી પી થી મોકલવામા આવશે
- ૩ હવેથી ગ્રહકોના સરનામા સાથેના નામ છપાવવાના છે, તેથી જેમના સરનામામા ફેરફાર થયો હોય તેમણે પ્રકાશકતરીને મત્વર ખસર આપવી
- ૪ કેટલાક મ જોથી માસિકની અનિયમિતતા ચાલતી હતી, પણ હવેથી તેને બહુ જ નિયમિત રીતે પ્રકટ કરવામા આવશે

પ્રાસંગિક નોંધ

અમને જણાવતા અત્યંત બેદ યાય છે કે પુષ્ટિસુધાના પરિવેષ્ટા અને મપ્રત્યયના અત્મા શાસ્ત્રીજી મગનનાન ગણપતિામના ધર્મપત્ની અ સૌ ભગવતી કમના અ સોભાગ્યવતી ઉર્ફ મહાત્મા વૈશાખ શુક્લ પ્રતિપદાને દિવસે માગના આદ વાગે ભગવત્ય કમલા રજ્જારવિદ્યા પ્રાપ્ત થયા છે અને તેમને એકનો એક પુત્ર વૈશાખ શુક્લ (મહાત્મા) તૃતીયાને દિને દરિશરણ થયો છે. આ દુ ખદ સમાચાર સાંભળી કયા વૈષ્ણવનું હૃદય નહિ દ્રવે ?

વૈષ્ણવોમા ભગવતી કમલા 'મહાત્મા'ના નામે જોતખાતા હતા તેમનું જન્મ સવત્ ૧૯૪૫ ના આસો નુદિ ૩ ને દિવસે અમદાવાદમા બામ મૂનશ કર પીનામગને ત્યાં થયું હતું તેમનું કુટુંબ ધણ મોટું હતું તેમને આઠ બાળજો અને ત્રણ બહેનો હતી બાલ્યવસ્થામાં પ્રાથમિક શેલ વળી લીધા પછી સવત્ ૧૯૫૮ મા તેમના લગ્નને સુખ અવસર પ્રાપ્ત થયો. આ સમયે આપણા શાસ્ત્રીજીના પ્રથમ ધર્મપત્ની દરિશરણ થઈ ગયા હતા અને તેઓ પાનમે કનેક્ટરની માથે રહી વિરજત જીવન ગાતતા હતા, અને મપ્રત્યયના સાહિત્યમા અમ્મ રજાન બેગવનો 'શુદ્ધાદિનમિદાન્ત પ્રીય' નામનો અન્ય લખના હતા તેમનો ફરીથી પરખૂવનો વિચર ન હતો, પણ માતાપિતાના સ્વમાનિક અત્યાચ્છેદથી અને પાનમે કનેક્ટર અને કેટલાક ગેલીઓની ચોખ્ખ ગિખામણથી તેમના વિચારો કેટલેક અંગે ફેર્યા અને આ ફેરફારનો અલબ્ધ લાભ ભગવતી કમનાને મળી ગયો, અને ૧૯૫૮ ના વૈશાખ શુક્લ અષ્ટમીને દિવસે તેઓના લગ્ન રવા લગ્ન પછી તરત જ મહાત્માજી રાગનમગવાના નિત્ય લીક્ષરય ગેઆમિયેવગગાયજી પમે અલ્પમ બધ લીનું, અને ત્યારથી તેમને ખામે ધામે ભગવન્માર્ગમા અનિરુધિ થવા લાગી મત્વ ૧૯૬૩ મા તેમણે શ્રોતાયજી વગેરે અપ- હેએ યાત્રા કરી ત્યાર પછી તેમને ત્યાં પુત્રીનું જન્મ થયું મત્વ ૧૯૬૮ના પચેના પાનું

॥ यमेवैष वृणुते तेन लभ्य ॥

પુણિસુધા

પુસ્તક ૫.

ચૈત્ર શુક્લ ૧૫, સવત્ ૧૯૮૨

અ ક ૭

ત્રિવિધનામાવલી.

હવે આપણે જોયું કે શ્રીકૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ છે અક્ષર અને પુરુષોત્તમરૂપે પણ તે જ છે. લોક અને વેદમાં પ્રસિદ્ધ અને તે બેનાથી અતીત પણ તે જ છે. હવે તે જ શ્રીકૃષ્ણ જૂના જુદા અશો વડે અવતારથીના પણ કરે છે એમ દર્શાવના શ્રીમદ્વાપ્તભુજ તેમના જૂના જૂના નામો આપે છે.

યદુકુલચૂડામણયે નમઃ ॥ ૬૥

અર્થ—યદુકુલના ચૂડામણિને—શિરોમણિને—નમસ્કાર

વિવરણ—ભગવાને મધુરામા અને દારિકામા જે જે લીલા કરી તે સર્વ લીલા નિત્ય જ છે એમ બતાવવા 'મૂલરૂપ ભગવાનનું આ—યદુકુલચૂડામણિ—નામ છે જે આ પ્રમાણે ન માનીએ તો હમણા ભગવાનનું પ્રાકટ્ય નથી થયું તે છતાં પણ તેમના આ નામનું નિરૂપણ શ્રીમદ્વાપ્તભુજ શી રીતે કરી શકે? શ્રીમદ્વાપ્તભુજ ત્રિવિધનામાવલીમા ભગવાનની લીલા દર્શાવનારા નામો સમયના ક્રમ પ્રમાણે આપે છે. હવે તો ભગવાનનું પ્રાકટ્ય પણ નથી થયું—પ્રાકટ્ય દર્શાવનાર નામ પણ નથી આવ્યું—તે પહેલાં યદુકુલચૂડામણિ નામ શી રીતે સંભરી શકે? આનો ઉત્તર એટલો જ કે ભગવાનની મધુરાલીલા અને દારિકાલીલા નિત્ય છે અને તેથી પ્રાકટ્યની પહેલાં યદુકુલચૂડામણિ નામ આપવામા કોઈ પણ પ્રકારનો વાધો આવતો નથી આથી એવું સિદ્ધ થાય છે કે જેમ લોકવેદાતીત સ્વરૂપમા વ્રજપતિ, નન્દનન્દન, યજ્ઞોદિતસગનાથિત વગેરે નિત્યથીનાન્ત પાતી સર્વ નામોનો ભાવ નિત્ય છે તેમ લોકવેદપ્રસિદ્ધ સ્વરૂપમા પણ યદુકુલચૂડામણિ વસુદેવદેવકીનન્દન વગેરે નામોનો ભાવ પણ નિત્ય છે. યોગમાયાના સન્નિધમા ભગવાનના યદૂના નિમ્નનાથાનામ (૧૦-૨-૧)—મારા નાથ યદુઓના—જો વચનો પણ ઉપગના મતને જ પોપણ આપે છે કાનથી કે નાથત્વ પ્રાકટ્ય પછી જ સંભરી શકે, છતાં પણ પ્રાકટ્ય પહેલાં નાથ રતી—નાથની ભાવનાની વાત કહી છે, અર્થાત્ યદુકુલચૂડામણિનો ભાવ મૂળમ ભગવાનમા નિત્ય છે આજ અર્થનો સ્ફોટ દશમ સ્કંધના ત્રીજા અધ્યાયમા આવેલી વસુદેવજીની મુનિમા જોવામા આવે છે અને તે સ્ફોટનું સુંદર વિવેચન સ પદ્ય સ્વપ્રકુચેદમ્ (૧૦-૩-૧૪) એ શ્લોકમા શ્રીમુખેધિનીજીમા કરવામા આવ્યું છે.

ભગવાનને યદુકુલશિરોમૂળપણ—મસ્તકના અનગર—કહેવાથી એમ માન્ય પડે છે કે રાજ્ય ભકતોનો નિરોધ કરનારી રાજવીના પણ નિત્ય જ છે જયતિ જનં એ શ્લોકમાં જયતિ પદથી પણ સર્વ લીલાઓ નિત્ય છે એમ બોધ થાય છે. મણિ જેમ મણિનાળા માણ્યમને ઉત્કર્ષ

જતાવે છે તેમ જગવાન પશુ યદુકુલનો ઉર્ધ્વ જતાવે છે આ પ્રમાણે આ નામમા ચદોઽઘ
ધર્મશીલસ્ય (૧૦-૧-૨) થી આરબીને તે માયા મનુષ્યસ્ય ઘદસ્ય વિદ્વન્ (૧૦-૧-૭)
એ શ્લોક મુનીમાના પ્રશ્નના સર્વચરિત્રોની પ્રગ્તાવના કરવામા આવી છે આથી એટલું તો સિદ્ધ
થાય છે કે પૂર્ણ પુરુષોત્તમના જ જૂઠા જૂનુ બૃહાદાશો વડે જૂઠા જૂઠા કાર્યો થાય છે અને તેથી
તેમના જૂઠા જૂઠા નામો પડે છે ૪

દ્વે શ્રીમદ્દાપ્રભુજી પ માવતારના ચરિત્રોનો ઉપક્રમ દર્શાવનાર નામ આપે છે -

વસુદેવનન્દનાય નમઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—વસુદેવના નંદનને નમસ્કાર ૫

વિવરણ—આ પશુ નિત્ય મૂતરૂપ જ નામ છે, કારણ કે શ્રીમદ્દાગવતમા વસુદેવગૃહે
સાક્ષાત્ જનિષ્યત્તે (૧૦-૧-૨૩), વસુદેવને વેર સાક્ષાત્ જન્મ વેશે, એ શ્લોકમા સાક્ષાત્ શબ્દનો
પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે જો મૂતરૂપનું નામ ન હોય તો સાક્ષાત્ શબ્દ શી રીતે વાપરી શકાય ?
આ જ મૂતરૂપ જગવાન આવિવેશાશભાગેન મન આનકલુન્દુભે (૧૦-૨ ૧૬)-જગવાને
વસુદેવના મનમા અગમ્યાગ વડે પ્રવેશ કર્યો-એ શ્લોકની પછી વસુદેવના નન્દન થયા એ બાવી
અર્થનું પણ સૂચન અહીં થાય છે આથી જ વસુદેવને પરમાત્મા આપનાર એવી કોઈ અનિર્વ-
ચનીય અઘૌકિક શેભાનો ઉદ્દેશ સ્વ વિમ્બત્પૌરુષ ધામ (૧૦-૨-૧૭) એ શ્લોકમા કરવામા
આવ્યો છે નન્દનનો અર્થ પુત્ર અથવા તો આનન્દકારક થઈ શકે છે જગવાન જ્યાં જ્યાં પ્રકટ થાય છે
ત્યાં ત્યાં પોતાના આધારભૂત શુદ્ધસત્ત્વ નામના અઘૌકિક નિત્ય ગુણ આપે જ પ્રકટ થાય છે જેમ
શ્લોકમા ગાળ કે કોઈ મહાનુભાવી પુરુષ જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતાના આમન સદ્વિન જાય છે તેમ
જગવાન પશુ જો રથતે જવાના હોય છે તે રથપે પોતાના શુદ્ધસત્ત્વ નામના આસનને લઈતે જ જાય
છે તાત્પર્ય એ કે જેમ કોઈ મહાપુરુષ આવવાના હોય છે અને તેમને માટે બધી જગ્યા સ્વચ્છ
કરી નાખવામા આવે છે તેમ જગવાન જ્યાં પધારવાના હોય છે તે રથતે પ્રથમ શુદ્ધિ રાખવામા
આવે છે અર્થાત્ જ્યાં શુદ્ધિ—સત્ત્વશુદ્ધિ—હોય છે ત્યાં જ જગવાન પધારે છે આથી જ સત્ત્વ
શુદ્ધિને જગવાનનો આધાર અને નિત્ય અઘૌકિક ગુણ કહેવામા આવે છે વસુદેવજી શુદ્ધસત્ત્વ છે
તેથીજ જગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ ત્યાં થાય છે શુદ્ધસત્ત્વ ગુણ નિત્ય છે તેથી વસુદેવનન્દનનો બાવ પણ
નિત્ય છે જો આમ ન સ્વીકારીએ તો પ્રાકટ્ય થતા પહેલાં વસુદેવનન્દનનો બાવ શી રીતે કહી શકાય ?

દ્વે અવતારનું પ્રયોજન જતાવનાર નામ આપવામા આવે છે —

ભૂમિક્લેશમારદ્વારાય નમઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ભૂમિના ક્લેશ અને ભારના દરનારને નમસ્કાર

વિવરણ—ભૂમિ એ જગવાનની ભક્ત છે, ભક્તોનો ક્લેશ જગવાનના આદ્યા પૂર્ણ પ્રાકટ્ય મમયે
તેમના અચ્ચારવિદના મબધથી દૂર થઈ જાય છે એમ રિગ્વેદીના ઉપગ્રથી અપષ્ટ મમગ્નય છે
જગવાનના અવતારોનું જો કોઈ પણ પ્રયોજન હોય તો તે ભક્તોનો ક્લેશ નિવૃત્ત કરવાનું છે ભક્તોના
ક્લેશની નિવૃત્તિ જગવાન પોતાના સ્વરૂપ વડે જ કોઈ પણ માધનની અપેક્ષા રાખ્યા વગર કરે છે,

૧ ગ તેવીવાળાએ પ્રમિદ કરેની નિરિધ નામાવતી ઉપગ્રની શ્રીગોડુતો સવજીની રીકમા
નીચે પ્રમાણે વાક્ય છે મૂમે ક્લેશનિવૃત્તિસ્વરૂપે । મારહણ સર્વર્થનારોનેતિ વિવેક । આ વાક્યો
જેમના છે તેમનાં તેમ રાખીએ તો કોઈ પણ પ્રકારનો અર્થ નીકળતો નથી, માટે અરે પાઠ
નીચે પ્રમાણે હાવો જોઈએ મૂમે ક્લેશનિવૃત્તિ સ્વરૂપે । મારહણ સર્વર્થનારોનેતિ વિવેક ।

અને ભારતુ હરણ સર્વજ્ઞાન વડે કરે છે એ વિવેક પણ ખામ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે અ
નામના મૌનસ્વાધ્યમુખી ચિત્રા (૧૦-૧-૧૮) એ શ્લોકથી આરભીને પુરુષ પુસાવધૂતો
ધરાજ્વર (૧૦-૧-૨૨) એ શ્લોક સુધીમાં જણાવેલા ઉદ્યમનુ સચન થાય છે ૬
હવે ભગવાનનું જ્ઞાન આપનાર નામ આપવામાં આવે છે —

પુણ્યધ્રવણકીર્તનાય નમઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—પુણ્ય છે શ્રવણ અને કીર્તન જેમનું એના ભગવાનને નમસ્કાર

વિવરણ—પુણ્ય એટલે ભાગ્યરૂપ, પાપનિર્વર્તક, પાપનો નાશ કરનાર મા પૌરુષી
મે શ્રુણુતામરા (૧૦-૧-૨૧) એ શ્લોકથી આરભીને ભગવાનના વાક્યોનું શ્રવણ થયા પછી
યજ્ઞેનું કીર્તન, જ્ઞાનનું દેવો અને ભૂમિ પ્રતિ તેનું કથન, તેઓનું તે વાક્યોનું શ્રવણ અને ફરીથી
કીર્તન—આ સર્વથી ભૂમિના ભાગ્યનું અભિનન્દન અપ્પ જણાય છે શ્રીસુમેધિનીજીમાં પણ કહેવામાં
આવ્યું છે કે ‘આ ટતાન્તથી ભૂમિ કૃતાર્થ યધ’ કોઈને એમ શકા થાય કે આમાં ભૂમિના
ભાગ્યનું અભિનન્દન શી રીતે આવ્યું, આમાં ભૂમિની કૃતાર્થતા, સફલતા, કયાથી સિદ્ધ થઈ ?
આના જવાબમાં જણાવવાનું કે પહેલા ભગવાનનું ભૂમિ ઉપર આગમન જ અસંભવિત હતું
એટલે ભૂમિને કોઈ પણ પ્રકારનો આનંદ શી રીતે હોઈ શકે ? પણ જ્યારે ભૂમિએ જાણ્યું કે હવે
ભગવાનનું આગમન થયું ત્યારે તેના આનંદનો પાર ન રહ્યો અને તે વિચાર કરવા લાગી કે
હવે મારો ભાર દૂર થઈ જશે આથી જ ભૂમિના ભાગ્યનું અભિનન્દન યુક્ત છે ૭

પછીથી જ્ઞાના દ્વારા દેવોને ખમર આપ્યા પછી ભગવાને પણ સાક્ષાત્ વસુદેવમાં પ્રવેશ
કર્યો અને તેમના દ્વારા દેવકીમાં પ્રવેશ કર્યો એમ જતાવરાતે નીચેનું નામ આપવામાં આવ્યું છે —

કલિમલસંહતિકલનયશ પુજાય નમઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—કલિરૂપ-પાપરૂપ-કસનો મલ-પાપરૂપ દુષ્ટ ભાવ-નેનો સારી રીતે નાશ કરી શકે
જેવો છે યશ પુજા જેનો એવા ભગવાનને નમસ્કાર

અથવા કલિના મનની સહતિ-સમૃદ્ધ-તે કલન-નાશ કરનાર-છે યશ પુજા જેનો એવા
ભગવાનને નમસ્કાર

વિવરણ—જ્યા સુધી વસુદેવ અને દેવકીમાં ભગવાનનો પ્રવેશ થયો ન હતો ત્યા સુધી તે
બેને કસના તરફનો ધણો જય રહેતો હતો તેઓને સદા એવીજ ખીક રહેતી કે હમણા કસ
આવશે અને અમને દુખ દેશે આ ચિન્તાથી તેમના ઉપરથી તેજ ઉડી ગયું હતું
અને મોહુ ધણુ શીક પડી ગયું હતું પણ જ્યારે ભગવાને સાક્ષાત્ પ્રવેશ
કર્યો ત્યારે વસુદેવ અને દેવકીના મુખ અને આખા શરીર ઉપર એક અનૌકિક પ્રમા જણાવા
લાગી, ભગવાનનું તેજ વસુદેવ અને દેવકીના શરીર ઉપર ભાસવા લાગ્યું કસે જ્યારે આ
અનૌકિક તેજ જોયું કે તરતજ દેવકીનો વધ કરો વસુદેવને દુખ દેવાનો તેનો વિચાર
મોજો પડી ગયો અને તેને જ્ઞાન આવ્યું દેવકીનો પુત્ર મારો વધ કરનાર છે એમ કસ
જાણતો હતો, છતાં પણ અનૌકિક પ્રકાશના પ્રભાવથી તે એ અધી વાત ભૂલી ગયો અને વિવેક
રાખી વિચાર કરવા લાગ્યો કે હું આ તદ્દન ઘેર કર્મ કયા કરવા લાગ્યો ? જે માણસ પહેલા દુષ્ટ
હતો તે પોતાના વધ કરનારની ખમર છે છતાં પણ એ દુષ્ટ કાર્મમાંથી પાડો વળ્યો આ ફેરફાર
ભગવાનનો અનુભવ-પ્રતાપ-સિદ્ધ કરે છે પ્રભુનો પ્રતાપ એવો છે કે દુષ્ટ હોય છે તે પણ
તેમના દર્શનથી સુધરી જાય છે ભગવાનના પ્રવેશ પહેલા વસુદેવ અને દેવકીને ઘણી ચિન્તા રહેતી
પણ પ્રવેશ પછી એ સર્વ ચિન્તા જતી રહી અને તેને સ્થાને આનંદ પ્રસરી ગયો, આ
ફેરફાર પણ ભગવાનનો મહાનુભાવ દર્શાવે છે. ૬

કઠોપનિપદ.

(ગતાકથી ચાતુ)

નચિકેતાએ પ્રાચીન અને અર્વાચીન સમયના સત્યાગ્રહી પુરુષોના ધણા દાખલાઓ આપ્યા અને વાજશ્રવસના મગજમાં ખરેખર હમાવ્યું કે વચનનો મગ દુર્બળી કાંઈ પણ પ્રકારનો લાભ નથી, પરંતુ ગેરલાભ જ છે વાજશ્રવસના વિચારો પણ દુર્બળ અને નચિકેતાના વચનો ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ખેડી અને તેમણે આખરે નચિકેતાને કહ્યું કે બેટા, તાર કહેવું મને સત્ય જણાય છે અને તે પ્રમાણે વર્તવાને હું તૈયાર છું, અને તને આજ્ઞા આપું છું કે મારા દોષમાં બોધાએના વચનોને અનુસરીને તું સુખેથી યમરાજને ત્યાં જા.

પિતાની આજ્ઞા લઈ નચિકેતા યમરાજને ત્યાં ગયો. યમરાજ બહાર ગએના હતા એટલે તે દરવાજા આગળ ત્રણ રાત્રિ અન્ન અને જલ લીધા પિતા ઉભો રહેલો તેની કાંઈએ દરકાર કરી નહિ યમરાજની ગેરહાજરીમાં દરવાજા આગળ ઉભા રહેનારા નોકરોએ નચિકેતાને જોયો હશે અને તેને માત્ર એક નાનો બચક ધારી ગણકાર્યો નહિ હોય, અને પ્રધાન અને યમની પત્નીને ખબર આપી નહિ હોય ને આ પ્રમાણે ન ધારીએ અને એમ અનુમાન કરીએ કે પ્રધાનોને અથવા યમની સ્ત્રીને નચિકેતાના આવવાની ખબર હતી છતાં પણ તેની દરકાર કરી નહિ અને પરિણામમાં તેને ત્રણ દિવસ સુધી ભૂખ્યા તરસ્યા બેસી રહેવું પડ્યું તો યમરાજની મહત્તામાં ખામી આવે છે યમ એ ધર્મના ગાળ કહેવાય છે અને પુણ્યપાપનો સારામાં સારો વિવેક રાખનાર છે આજ્ઞા રાજના પ્રધાનો અને સ્ત્રી એટલા બધા મૂર્ખ ન હોય કે યમરાજની ગેરહાજરીમાં આવેલા એક બ્રાહ્મણકુમારની અવગણના કરે અને ભૂખ્યા તરસ્યા પડી રહેવા દે માટે સારામાં સારું અનુમાન તો એમ કે યમના દરવાજાએ (જેમની પાસેથી આપણે વિવેકની આજ્ઞા ન રાખી શકીએ એવા) નચિકેતાને બાનક ગણીને ગણીને અથવા અમાત્યને વરંધી પહોંચાડી નહિ, અને તેથી તેનો આદર સત્કાર પણ થયો નહિ.

ત્રણ દિવસ પછી જ્યારે યમરાજ આવ્યા ત્યારે આકાશ રાણીએ થઈ કે —

वैश्वानर प्रविशत्यतिथिर्वाह्मणो गृह्णात् ।

तस्यैतां शान्तिं कुर्वन्ति हर वैघस्वतोदकम् ॥૭॥

અર્થ — બ્રાહ્મણ અતિથિ અગ્નિ (વૈશ્વાનર) ની માકક ઘરોમાં પ્રવેશ કરે છે મનુષ્યો તેને શાન્ત કરે છે હે યમ (વૈઘસ્વત) જલ (ઉદક) લાવ

૧ મધ્વાચાર્યનું મત એ છે કે નચિકેતાના આગમનની ખબર પ્રધાનોને અને યમની ગણીને પડેલી અને જ્યારે તેમણે નચિકેતાનો અતિથિસત્કાર કરવાનો પ્રારભ કર્યો કે તરતજ તેણે (નચિકેતાએ) કહ્યું કે “ મારે યમરાજનું કામ છે, હાનમાં તે અહીં નથી તેથી હું તમારો સત્કાર સ્વીકારી શકીશ નહિ ગમત જ્યાં સુધી નહિ આવે ત્યાં સુધી હું અન્નજલનો ત્યાગ કરી અહીંજ ઉભો રહીશ ” આ વિચારમંત્રી તૈત્તિરીય બ્રહ્મણને મળતી છે, પણ સાતમે અને આઠમે મત યમની પત્નીના અથવા તો તેના અમાત્યોના મુખમાં મધ્વામાં આવ્યો છે તે ઘણું નથી એમ નીચેની પુટનોટ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે

૨ કઠોપનિપદના લગભગ બધા બાધ્યકરો અને ટીકાકારોનો અભિપ્રાય તદ્દન જૂદો છે શકરાચાર્ય, રંગરામાનુજ, નિમ્બાર્કમતાનુયાયી માનકામ અને મધ્વાચાર્ય જેવા પૂર્વદેશના બાધ્યકરો

વિવેચન—જેમ ધણા અણીના પ્રસંગોએ આમણવાણીના નયનો મનુષ્યોને ધણી વસ્તુઓ કુચ્છે છે તેમ જ્યારે યમરાજ બહારથી પોતાના સ્થાનમાં આવ્યા ત્યારે આકાશવાણી તેમને કહેવા લાગી કે હું વૈવસ્વત યમ, હું વિવસ્વાનના પુત્ર યમ તું તો બહાર ગયો હતો અને તારી જેર હાજરીમાં આ બ્રાહ્મણકુમાર તારા અતિથિ તરીકે આવીને ઉભો તેને એક બાવક ધારી તારા રવાનોએ તેનો સત્કાર કર્યો નહિ, અરે! પીવાનું પાણી સગ્રામ પણ ન આપ્યું અને આ બીયારો માનક ત્રણ રાત્રિ સુધી આધા પીધા વગર ઉભો રહ્યો હું યમ, તું ધર્મરાજ છે એટલે તારામાં સત્યામત્યનો વિવેક તો હોવો જ જોઈએ, તેથી તું સમગ્ર રાજીશ કે આ અતિથિનો સત્કાર ન કરવામાં કેટલું બધું અનિષ્ટ પરિણામ આવશે તને જો અતિથિનું—અને તેમાં પણ બ્રાહ્મણ અતિથિનું—માહાત્મ્ય ખમર ન હોય તો જરા સાનગ બ્રાહ્મણ એ અગ્નિરૂપ છે જેમ આપણા ધર્મમાં

અને મૌનમન્યુનર જેના પશ્ચિમના વિદ્વાનો એમ કહે છે કે ઓપનિષદના વૈશ્વાનર પ્રવિશતિ અને આશાપ્રતીક્ષે સમત એ પ્રથમવત્તીના સાતમાં અને આઠમાં મત્રોમાં યમની સ્ત્રી અથવા પ્રધાનો અથવા નોકરો યમરાજને જલ લાવવાનું કહે છે અને અતિથિનું—અને તેમાં પણ ખાસ કરીને બ્રાહ્મણ અતિથિનું—માહાત્મ્ય વર્ણવે છે આ અર્થમાં અનોચિત્યદોષ જોવામાં આવે છે તેથી અમે તે સીકર્યો નથી અનોચિત્યદોષનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે —

જો આપણે એમ ધારીએ કે સાતમાં મત્રમાં જોનાર યમની સ્ત્રી અથવા નોકરો અથવા પ્રધાનો છે તો તે યમને દર હદકમ—પાણી લાવ એમ એકચયનમાં દૂકારીને બોલાવે નહિ નોકરો, પ્રધાનો અને રાણી ગજને આવી રીતે એકચયનમાં દૂકારીને બોલાવે એ તદ્દન અસંભવિત છે માટે દુકારીને બોલાવવું અનુચિત છે અને તેથી જ અનોચિત્યદોષ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ વિના એક બીજી વાતનો પણ વિચાર કરવા જોવો છે જો યમની સ્ત્રી અથવા પ્રધાનને નચિકેતાના આગમનની ખમર હોય અને અતિથિની અવગણના કરવાનું ફત્તે તેઓ જાણતા હોય તો તેઓ નચિકેતાનો સત્કાર કરવા ચૂકે નહિ મત્ર ઉપરથી તો એવું જણાય છે કે મત્ર જે વ્યક્તિના મુખમાં મૂકવોમાં આવ્યો છે તે વ્યક્તિ નચિકેતાનું આગમન જાણે છે અને છતાં પણ તેણે તેનો સત્કાર કર્યો નથી અને તેથી યમને કહે છે કે દર હદકમ—પાણી લાવ નચિકેતાનું આગમન જાણતું અને તેનો સત્કાર ત્રણ દિવસ સુધી ન કરવો એ યમની રાણી અને પ્રધાનોને માટે તો અસ્વાભાવિક જ લાગે છે

ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ રહે છે કે આ મત્ર કેના મુખમાં મૂકવામાં આવ્યો છે? ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે આ મત્ર રાણીના અથવા પ્રધાનોના મુખમાં શોભતો નથી આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવા માટે આ ઉપનિષદમાં આપેલી નચિકેતાની આખ્યાયિકા કરતાં પણ વધારે જૂની તૈત્તિરીય બ્રહ્મણી નચિકેતાની આખ્યાયિકાનો વિચાર કરવો પડે તો આખ્યાયિકામાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે યમરાજ જ્યારે બહારથી પોતાને રંગ આવે છે તે વખતે આકાશમાંથી એક દિવ્ય વાણી બોલે છે અને યમને અતિથિનું—બ્રાહ્મણ અતિથિનું—માહાત્મ્ય મમજની કહે 'હે હું યમ, આ અનિથિ મૂખમાં તત્સ્યે ત્રણ રાત્રિ સુધી પડી રહ્યો છે, માટે તેની સાર તું પાણી લાવ અને આ વિચાર સંકલના વધારે મારી લાગે છે તેથી અમે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે નચિકેતાની જૂની આખ્યાયિકાથી અહીં આપણને કેટલી સુગમતા થાય છે એનો ખ્યાલ ખુદિમાન વાચકોને આવશે જ હશે

ડૉ. રૉબર્ટ અર્નેસ્ટ હયુમ પણ આ વિચારને જ મળતા છે (જુવો The thirteen principal Upanishads, 1921)

અગ્નિ સળગતો હોય અને તેની કાળજી આપણે ન રાખીએ તો તે અગ્નિ આપણા ઘરને બાળી નાખે છે, આપણો વિનાશ કરે છે, તેમ અગ્નિરૂપ બ્રહ્મણુ જ્યારે અતિથિ તરીકે આપણા ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે જો તેનો આદર સત્કાર ન કરીએ તો તે બ્રહ્મણુ અતિથિના અસતોપથી જ આપણો અને આપણી સર્વ વસ્તુઓનો નાશ થાય છે ઘરમાં જેમ અગ્નિની શાન્તિ પાણી વડે કરીએ છીએ અને ઘર બળવાના બધને દૂર કરીએ છીએ તેમ બ્રહ્મણુ અતિથિની શાન્તિ જલથી જ, અર્ધ્યાદિથી જ, કરવાની હોય છે માટે આ બ્રહ્મણુ અતિથિને તુ જેવો તેનો ન સમજીશ તારે ઘેર એનો ખાધા પીધાનો પણ ભાવ પૂજામાં નથી આવ્યો તો બીજા સત્કારની તો વાત જ શી કરવી ? માટે હું 'યમ' તારે જો તારો વિનાશ ન કરવો હોય તો તરતજ એક પાત્રમાં જલ લઈને તેનું પૂજન વગેરે કરીને શાન્ત પાડ, તેના કોષને સમાવ બ્રહ્મણુ અતિથિની આ શાન્તિ તારે કંઈ નહીં નથી કરવાની, કારણ કે આખા વિશ્વના માથુસો તેનું અર્ધ્યાદિથી પૂજન કરી પરમ સતોપ આપે છે અને આશીર્વાદ મેળવવા બાંધ્યાશાળી બને છે તો મનમાં બીજો કોઈ પણ પ્રકારનો વિચાર કર્યા વિના જલદીથી પેના અતિથિની જલ વડે પૂજન કરી શાન્ત પાડ અને હાથમાં જો આમ નહિ કરે તો તારૂં આવી જ બન્યું છે માટે જલદી જ

આ મંત્રના શબ્દો વર્મિષ્ઠ ધર્મશાસ્ત્ર ૧૧ ૧૩ માં જોવામાં આવે છે ૭

આકાશવાણી સામળી યમરાજ જરા સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને એકદમ વિચાર કરવા લાગ્યા યમને વિચારમાં પડે તો જોઈને આકાશવાણી વિચાર કરના લાગી કે હજી મારા વચનો આ યમને ગમે હતાં નથી અને હજી વિચાર કર્યો કરે છે લાવ એને સમજાવું કે જે માથુસો બ્રહ્મણુ અતિથિનો જરા પણ સત્કાર કરતા નથી તે માથુસોનો સર્વ રીતે નાશ થાય છે. આકાશવાણી કહે છે કે—

આશાપ્રતીક્ષે સગત સૂતૃતાં ચિષ્ટાપૂર્તે પુત્રપશુશ્ચ સર્વાન્ ।

પતદૃક્તે પુરુષસ્વાલ્પમેધસો યસ્યાનશ્રન્ વસતિ બ્રાહ્મણો ગૃહે ॥ ૮ ॥

અન્ય—યસ્ય અલ્પમેધસ પુરુષસ્ય ગૃહે બ્રાહ્મણ અનશ્રન્ વસતિ (તસ્ય પુરુષસ્ય) આશાપ્રતીક્ષે સગત સૂતૃતાં ચ ચિષ્ટાપૂર્તે પુત્રપશુશ્ચ સર્વાન્ પતત્ (અનશનરૂપ પાપમ) ધૃત્તે ।

અર્થ—જો અપભ્રુદ્ધિવાળા (અલ્પમેધસ) પુરુષને ઘેર બ્રહ્મણુ ખાધા વગર (અનશ્રન્) રહે છે તે પુત્રની આશા અને પ્રતીક્ષા, સત્સંગ, પ્રિયવાણી, ઇષ્ટ અને પૂર્ત પુત્ર અને પશુ-અર્થાત્ સર્વ વસ્તુઓનો આ (પતત્-ભૂખ્યા રાખવાનું પાપ) નાશ કરે છે (ધૃત્તે)

વિવેચન—નદન અભણી એવી પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વસ્તુની ઇચ્છા તે આશા પ્રત્યક્ષ જોએની એવી પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વસ્તુની ઇચ્છા તે પ્રતીક્ષા ઇચ્છવા તરીકે, સ્વર્ગ એ પ્રાપ્ત કરવા જેવી વસ્તુ છે પણ તેનું જરા પણ જ્ઞાન આપણને નથી, તો આવા સ્વર્ગની ઇચ્છા તે આશા કહેવાય રાખતો વૈભવ આપણે પ્રયત્ન જોઈએ છીએ અને તે પ્રાપ્ત કરવા જેવો પણ છે તો એવા વૈભવની જે ઇચ્છા થાય તે પ્રતીક્ષા કહેવાય અગત એટલે સત પુરુષોનો સમાગમ ઇષ્ટાપૂર્ત શબ્દ ઇષ્ટ અને પૂર્તનો બનેતો છે, અને તેમાં પૂર્વપદ ઇષ્ટનો અન્ત્ય સ્વર દીર્ઘ થયો છે. ઇષ્ટ એટલે યાગ અને તેમાંથી નીપજતુ પિતૃલોક વગેરે કૃત પૂર્ત એટલે વાવ, તળાવ, કૂવા, મંદિર, બાગ બગીચો વગેરે બંધાવવાની ક્રિયા અને તેનું ફલ. શાસ્ત્રમાં ઇષ્ટ અને પૂર્તનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપવામાં

આ. ૫. ૭ - વાપીકૂપતદ્વાગાદિદેવતાયતનानि च ॥ अन्नप्रदानमारामा पूर्तमर्थ्याः
प्रचक्षते ॥ यकाग्निकर्मा हवन् त्रेताया वच्च हूयते । अ तर्वेद्या च यद्दानमिष्ट
तदभिधीयते ॥

જે પુરુષને ઘેર અતિથિને સત્કાર ન થાય તે પુન્ય મૂર્ખજ કહેવાય જેને ઘેર બ્રાહ્મણ અતિથિનો સત્કાર ન થાય તે મૂર્ખનો સરાર ગણાય મનનો ભાવ એ છે કે જે મૂર્ખ માણસને ત્યાં બ્રાહ્મણ અતિથિનો મત્કાર કરવામાં ન આવે અને અન્ન જન આપનામાં ન આવે તે માણસ પેલા બ્રાહ્મણ અતિથિને શૂળે રાખવાનું મોટામાં મોટું પાપ કરે છે. આ પાપ એટલું બધું ઘેર છે કે તે પેલા મૂર્ખની બધી વસ્તુઓનો નાશ કરે છે, તેની આશા અને પ્રતીક્ષા, મદાપુષ્પોનો દેવયોગે થએલો સમાગમ, પ્રિય અને સત્ય વાણી, યજ્ઞયાગાદિનું ફલ, તળાવ વગેરે કરવાના ધર્મનું પુણ્ય, સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી, અને બીજા મબધીઓ, ગાય, ઠેર અને બીજી બધી સ્થાવર જંગમ મિલકત-અર્થાત્ તેની સર્વ વસ્તુઓનો બ્રાહ્મણ અતિથિને શૂળે રાખવાના પાપથી એક જ હુણુમાં નાશ થઈ જાય છે^૧ માટે હે યમ, આ મારો બોધ ધ્યાનમાં લે, રિચાર ન કર, જા, જલદી જા, જલપાન કરાવી તે બ્રાહ્મણકુમારને સત્વર શાન્ત પાડ જો જે, વિનય કરતો નહિ

ભારતવર્ષની સામાજિક રિયતિના અભ્યાસીઓને માટે પણ આ અને આની પહેલાનો મત્ર ધણો મહત્વનો છે પ્રાચીન આર્યાવર્તમાં આતિથ્યની ભાવના કેવી સુદર હતી તેનો ખ્યાલ આ મત્રો ઉપરથી આવે છે હાલમાં જે અગ્રેજ લોકો આર્યોના ગાઠ સમાગમમાં આવે છે તે તેમના આતિથ્યની ભાવનાના મુક્તકંઠે વખાણ કરે છે અતિથિસત્કરનો આવો મહાન્ આદર્શ જગતના બીજા દેશોના ધર્મગ્રંથોમાં ભાગે જ હોય આ ઉપરાંત એક બીજી વાત પણ યાદ રાખવા જેવી છે બ્રાહ્મણને આ મત્રોમાં અગ્નિની ઉપમા આપવામાં આવી છે, અને તેમના સત્કારની મહત્તા પણ સારામાં સારા શબ્દોમાં આપી છે બ્રહ્મણોનો પ્રભાવ, તેમનું સમાજમાં સ્થાન, તેમની શક્તિ એ વગેરેનું જ્ઞાન આ મત્રો ઉપરથી સહજ થાય છે ૮

દિવ્ય વાણી સામગીને યમરાજ એકદમ સચેત થઈ ગયા અને પોતાની ગેરહાજરીમાં નચિએતાનો સત્કાર નહિ થવાથી અનેક પ્રકરના વિષમ પરિણામોની કલ્પના કરવા લાગ્યા તેમણે પોતાના મહેનમાંથી જલ અને પૂજનની સામગ્રી લીધી અને એકદમ જ્યાં નચિકેતા ઉભો હતો તે સ્થાને દયામણે મોઢે આવ્યા અને નચિકેતાનું પૂજન કરવા લાગ્યા એ હાથ જોડી યમરાજ બોલવા લાગ્યા કે —

तिस्रो रात्रीर्घदवात्सीर्गृहे मेऽनभ्रन्वद्वन्नतिथिर्नमस्य ।

नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् त्वैस्ति मेऽस्तु तस्मात्प्रति त्रीन् वरान् वृणीष्व ॥ ૧ ॥

અર્થ—હે બ્રહ્મન જેમને નમસ્કાર કરવા ઘટે એવા (નમસ્ય) અતિથિ તમે મારે ઘેર ત્રણ રાત્રિ ખાધા વગર (અનભ્રન્) રહ્યા (અઘાત્સી), (તેથી) તમને હું નમસ્કાર કરૂં છું હે બ્રહ્મન મારે કલ્યાણ થાવ તેથી તમે ત્રણ વર માગો

૧ સરખાવો અતિથિર્વિમુક્તો યાતિ પુણ્યમાદાય ગન્છતિ । અપરાધીઓની વસ્તુઓના નાશને માટે સરખાવો બુદ્ધહગ્નયઃ ૬-૪-૧૦

વિવેચન-હે બ્રાહ્મણકુમાર! તમે મગ અતિથિ થઈને આવ્યા તમે કોઈ સાધારણ અતિથિ નહિ પણ એક બ્રાહ્મણ અતિથિ છો એટલે તમને અમારે નમસ્કાર કરના ધટે છે આવા પ્રકારના હૃદય અતિથિને મારી ગેરહાજરીમાં દરનાળ આગળ ત્રણ રાત્રિ સુધી જૂખ્યા તરસ્યા ઉભા રહેવું પડ્યું તે જાણી મને ધણો ખેદ થાય છે હે બ્રહ્મદેવ, તમારો આરસહાર ન થએલો જોઈ મારે હૃદય ફાટી જાય છે આ પપ જેવું તેવું નથી. તેવું પરિણામ મારે જોગવું પડે છે કુમાર, તમે મગ કૃત્ય સામું જોયા વિના આ મારા હૃદયનું પ્રથુભ તમારી મેવામાં સ્વીકારો અને મને પાપમાથી મુક્ત કરો હે દેવ, તમે તમારી મહત્તા દર્શાવી મને આશીર્વાદ આપો કે જેથી મારે પાપ ઘોવાઈ જાય અને મારે કલ્યાણ થાય હે પ્રભો, હું તમને આનાથી વધારે શું વિનવું? તમે મારા અતિથિ છો, તેમા પણ બ્રાહ્મણ છો, એટલે તમારા પ્રભાવથી જ મને દોષમાથી મુક્ત કરી મારે કલ્યાણ કરો આ પાપનું બીજું પ્રાયશ્ચિત્ત તો હું શું કરવાનો હતો? પણ તમે ત્રણ રાત્રિ સુધી જૂખ્યા તરસ્યા રહ્યા તો ગમે તે ત્રણ વરદાન તમે મારી પાસેથી માગી લો તમે ગમે તે ત્રણ વરદાન માગશો ને હું તમને આપવા ધણો ખુશી છું અને તેમા જ મારા આત્માની શાન્તિ ધરો એમ હું ધાર છું હે કુમાર, કૃપા કરી મારી આ વિનતી ધ્યાનમાં લો

આખા ઉપનિષદમાં ગૂંહેલા તત્ત્વજ્ઞાનનું બીજ આ ત્રણ વરદાનની પ્રતિષ્ઠા છે આ વરદાનથી બીજમાથી જ આ ઉપનિષદના તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી રક્ષનો ઉર્જા છે પાંચમા મંત્રના કિં સ્વિષ્ઠમસ્ય કર્તવ્ય ચન્મયાથ કરિષ્યતિ એ ઉત્તરાર્ધના નીળ અર્થનું બીજ પણ આ વરદાન જ છે આ વરદાનને સીરે જ તત્ત્વજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ અને નચિકેતાના દ્વારા યમરાજાએ સાધેનું પેતાનું મર્થ સમજાવી શકાય છે ૯

આ પ્રકારની વિનતી કરી, પાંદપૂજ કરી, અનન્ય આપી યમરાજાએ નચિકેતાને સંપૂર્ણ શાન્તિ આપી એટલું જ નહિ પણ તેને અતિ પ્રમન્ન કરી દીધો નચિકેતાએ યમરાજાને અતિથિ સહાર આનન્દપૂર્વક સ્મિત કરી સ્વીકાર્યો અને વરદાન આપવાની ઇચ્છાને અધીન થયો તે યમને દેવતા લાગ્યો કે હે યમરાજા તમારી ગેરહાજરીમાં કોઈએ મારો ભાવ ન પૂજ્યો અને મારે જૂએ તરમે દરનાળ આગળ ઉભા રહેવું પડ્યું તેથી મને જરા પણ ક્રોધ થયો નથી હું તો મારા પિતાનું વચન પાળવા તમારી મેવામાં હાજર થવા આવ્યો છું, તો ખજી અતિથિસહારનો અધિકારી શી રીતે કહેવાડે? હું તો તમારો સેવક છું માટે તમે મનમાં જરા પણ ક્રોધ કરશો નહિ. તમારા ત્રણ વરદાનની મારે જરૂર નથી, પણ જ્યારે તમે આટલો બધો આમદ કરો છો તો હું તમારી ઇચ્છા ખુશીથી સ્વીકારું છું લો, ત્યારે ત્રણ વરદાનમાનું પહેલું વરદાન મને આ આપો—

શાન્તસંકલ્પ સુમના યથા રચાદ્દીતમન્યુર્ગૌતમો મામિ મૃત્યો ।

ત્વરપ્રસૃષ્ટં મામિષદેત્પ્રતીત વતન્ ધયાળા પ્રથમ વર યુજે ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—હે મૃત્યુ-હે યમરાજા-(મૃત્યો) મારા ગૌતમના મન્દ્રપ વિદ્યેશ શાન્ત થઈ જાય (શાન્તસંકલ્પ), એવું મન પ્રમન્ન થાય (સુમના), અને મારા તરફનો (મા અમિ) એમનો જે ક્રોધ છે તે નષ્ટ થઈ જાય (ગૌતમ યુ) એમ કરો વળી જ્યારે તમે મને પાડો મોકલો (ત્વરપ્રસૃષ્ટ) ત્યારે તે મને (મા) મા લાગીને (પ્રતીત)-એળખીને-પ્રેમપૂર્વક બોલાવે (અમિષદેત્) એમ કરો હે યમરાજા, ત્રણ વરદાનમાનું આ પહેલું વરદાન હું માગું છું

વિવેચન—ત્રણ વરદાનમાથી પહેલું વરદાન કયું માગવું એ એક મોટો પ્રશ્ન હતો જે વર
દાન સર્વથી વધારે મહત્તાવાળું હોય તે પ્રથમ માગવું જોઈએ એ સર્વસામાન્ય નિયમ
કે આપણે પહેલાં જોયું કે નચિકેતા એટલો બધો આત્મકિંત હોતો કે ક્રોધમા બેલાએવા પેતાના
પેતાના શબ્દોને પણ માન આપી યમરાજને ત્યાં જવા નીકળી પડ્યો. પિતા પ્રતિ તેની કેવી
મક્કિત હતી તેનો આ એક નમૂનો છે નચિકેતાએ પ્રથમ વિચાર કર્યો કે મેં મારો ધણો આથક
દેખાડી પિતાને નારાજ કર્યા અને આખરે તેમને ગુસ્સે બનાવ્યા પિતાના ક્રોધનું આદિ કારણ
હું છું મારે મારે એમનો ક્રોધ પહેલાં દૂર કરવો જોઈએ, કારણ કે જેના પિતા પુત્ર ઉપર
ગુસ્સે થયા હોય તે પુત્ર દુર્ભાગી જ ગણાય આમ વિચાર કરી એણે નિશ્ચય કર્યો કે મારે
પ્રથમ કર્તવ્ય તો એજ કે મારે મારા પિતાને પ્રસન્ન કરવા, અને તેટલા માટે ત્રણ વરદાનમાનું
પહેલું વરદાન પિતાની પ્રસન્નતા વિષે જ માગવું પડી એણે યમરાજને કહ્યું કે હું યમરાજ, મને
માગ પિતાની બહુ ચિન્તા થાય છે, કારણ કે જ્યારે હું તમારે ત્યાં આવના તૈયાર થયો ત્યારે તે
ધણો શોક કરવા લાગ્યા અને તેમણે મને ન જરાને બહુ મમળ્યો, પણ હું ગમે તેમ સમજાવી
અહીં આવતો રહ્યો છું મારી ગેરહાજરીમા મારા પિતા મારે માટે અનેક પ્રકારના તર્ક વિતર્કો
કરતા હશે, તેમના મનમા એમ થતું હશે કે મારો નચિકેતા યમને ત્યાં જઈ શું કરતો હશે, યમ
તેને શું કરશે, તેની સલાહ કોણ રાખશે, મને હવે અહીં કોણ આનન્દ આપશે ? આવા આવા
સકંપ વિકંપો તેમના મનમા થતા હશે અને તેથી આખો દિવસ ચિન્તામા રહેવાથી આનન્દ નહિ
મળતો હોય માટે હું યમરાજ, મારી પ્રથમ ઇચ્છા એ છે કે મારે માટે મારા પિતાને જે ચિન્તા
થતી હોય તે બધી ચિન્તા જતી રહે, અને હૃમ્બેશા નિશ્ચિન્ત રહી આનન્દમા વિસે ગાળે આ
ઉપરાંત મારા તરફનો જે એમનો ક્રોધ હોતો તે ક્રોધ પણ દૂર થઈ જાય એમ મારી અભિનાયા
છે આ તો જાણે ઠીક, પણ સાથી વધારે અગત્યની વાત એ છે કે જ્યારે તમે મને અહીંથી
ઘેર જવાની આજ્ઞા આપો અને જ્યારે હું ઘેર જાઉં ત્યારે મારા પિતા મને ભૂત, પ્રેત વગેરે ધારી
કોઠી ન મૂકે પણ મને બરાબર ઓળખી આનન્દપૂર્વક બોનાવી આશીર્વાદ આપે એમ વ્યવસ્થા કરો
આ બધી વસ્તુઓ ઘણી મહત્ત્વની છે તેથી તે બધીએ ત્રણ વરદાનોમાના પહેલાં વરદાનમા હું માગું
છું પહેલાં વરદાનનો સાર એટલો જ કે મારા પિતા પ્રસન્ન થાય અને હું જ્યારે પાછો જાઉં
ત્યારે મને સ્નેહથી બેઠે આ વરદાનમા નચિકેતાની પિતૃમક્કિતનો ખ્યાલ આવે છે ૧૦

(યમરાજએ નચિકેતાની વિનંતિ મામળી અને જવાબ આપ્યો કે —

यथा पुरस्ताद्विक्ता प्रतीत औदार्यकिराह्णिर्मत्प्रसृष्टम् ।

सुखं राघवी शयिता वीतमन्युस्त्वा ददृशिवान्मृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ॥ ૧૧ ॥

અર્થ — જ્યારે હું તને પાડો મોકલીશ (મત્પ્રસૃષ્ટમ) ત્યારે ઔદાર્યકિ આરુણિ તને પહે
લાની માફક (યથા પુરસ્તાત્) ઓળખીને આનન્દ પામશે (મવિક્તા પ્રતીત), મૃત્યુના
મુખમાથી તને છૂટેા થયેતો (મૃત્યુમુખાત્પ્રમુક્તમ) જોમને (દદૃશિવાન્) તેમનો ક્રોધ જતો
રહેશે (વીતમન્યુ) અને રાત્રિએ (રાઘવી) સુખેની સુઈ જશે (સુખં શયિતા)

વિવેચન—આ મત્રમા વાજશ્રવણના ઔદાર્યકિ અને આરુણિ એ બે નામ આપવામા
આવ્યા છે ઔદાર્યકિ એટલે ઉદાનક પોતે જ અથવા તો ઉદાનકનો પુત્ર, આરુણિ^૧ એટલે અરુણનો
પૌત્ર અથવા તો અરુણનો પુત્ર

૧ છાન્દોગ્યોપનિષદના છઠ્ઠા પ્રપાઠકમા (૧૧) શ્વેતુકેતુના પિતાને આરુણિ ગૌતમ કહેવામા
આવ્યા છે, અને શ્વેતુકેતુનું નામ આરુણેય ગણવામા આવ્યું છે અહીં આરુણેયનો અર્થ આરુ
ણિનો પુત્ર અને અરુણનો પૌત્ર એમ થાય છે

યમરાજ નચિકેતાને કહે છે કે હું નચિકેતા, તે જે વરદાન માગ્યું છે તે વરદાન હું સુખેથી આપુ છું અને કહું છું કે જ્યારે હું તને અહીંથી મુક્ત કરીશ અને તું તારે ઘેર જઈશ ત્યારે તારા પિતા તને ભૂત, પ્રેત વગેરે ન માનતા બરોબર ઓળખી કાઢશે અને પહેનાની માફ રહેતી બોલાવી બેટી પડશે એટલું જ નહિ પણ જ્યારે તે એમ જાણશે કે નચિકેતા યમને ત્યાંથી સુખ રૂપ ઘેર આણ્યો છે ત્યારે તેમના આનન્દો પાર નહિ રહે તે વખતે તેમનો બધો ક્રોધ જતો રહેશે અને પ્રસન્નતામા દિવસો ગાળશે રાત્રિએ જ્યારે તે સુષ્પ જશે ત્યારે પણ તે શાંતિથી નિદ્રા લેશે તારા વિષેના ક્રોધ પણ વિચારો તેમને ચિન્તા અને દુઃખ નહિ આપે માટે તું હવે તે વિશે નિશ્ચિન્ત થા અને હવે બીજું વરદાન માગ

શ કરાચાર્ય, રગરામાનુજ, માનદાસ અને મધ્વાચાર્ય આ મત્રમા મત્પ્રસૂટમ્ ને મદ્દે મત્પ્રસૂટ પાઠ સ્વીકારી તેનો અર્થ મયાનુજાત, મદનુજાત - મારી આરાધી - એવો આપે છે. મત્પ્રસૂટ પાઠ અને તેનો ઉપર જણાવેલો અર્થ અમને સતોષકારક જણાતો નથી. આ મત્રની પહેનાના મત્રમા ત્વત્પ્રસૂટમ્ શબ્દનો પ્રયોગ થયેલો છે અને ત્યાં એ શબ્દનો એક જ અર્થ સમવી શકે છે તે અર્થ એ કે 'તમારાથી મોકલાએલાને' આ મત્રમા જે મત્પ્રસૂટમ્ શબ્દ છે તે પહેનાના મત્રના ત્વત્પ્રસૂટમ્ શબ્દ સાથે મનુષ્ય ધરાને છે, એટલે મત્પ્રસૂટમ્નો અર્થ 'મારી આરાધી' નહિ પણ 'મારાથી મોકલાએલાને' એમ થાય મત્પ્રસૂટ એ રૂપ ન લેવાનું કારણ એ કે જ્યારે તે શબ્દને પ્રથમા વિભક્તિમા લક્ષ્યે ત્યારે તેનો સબ્ધ ઔદાલકિ અને આરુણિ સાથે સમવી શકે અને તે વખતે બીજા ચરણનો અર્થ 'મારો મોકલાએલો ઔદાલકિ આરુણિ' એમ થાય આ અર્થ તદ્દન અમભવિત છે કારણ કે યમરાજ ઔદાલકિ અથવા આરુણિને પાછા મોકલતા નથી પણ નચિકેતાને પાછો મોકલે છે, એટલે મત્પ્રસૂટ ને બદલે મત્પ્રસૂટમ્ પાઠ સ્વીકારી તેનો સબ્ધ નચિકેતાની સાથે લેવો યોગ્ય છે કદાચિત્ ક્રોધ એવી શકા કરે કે મત્પ્રસૂટ પાઠ જ ખરો છે અને તેનો અર્થ 'મારી આરાધી' કરવાથી બીજા ચરણનો અર્થ 'મારી આરાધી ઔદાલકિ અને આરુણિ ઇત્યાદિ' સુદર રીતે ધરી શકે છે. આના સમાધાનમા અમારે જણાવવાનું કે યમે ઔદાલકિને આરા આપી એ વાત તદ્દન નિર્મૂલ છે અને તે ઉપરાંત ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મત્પ્રસૂટનો અર્થ મદનુજાત (મારી આરાધી) થઈ શકે જ નહિ

હવે મત્પ્રસૂટમ્ પાઠ બીજા કોઈ સ્વીકારે છે કે નહિ એનો વિચાર કરીએ નિમાર્ક સ પ્રદાયના અનુયાયી માનદાસ આ ઉપનિષદના બાબ્યમા જણાવે છે કે મત્પ્રસૂટમિતિદ્વિતીયાન્તપાઠે મત્પ્રેષિત દ્વામિતિ યોજના. (મત્પ્રસૂટમ્ એવા બીજી વિભક્તિવાળા પાઠમા 'મારાથી મોકલાએલાને' એવો 'અર્થ' થાય) રગરામાનુજ પણ પ્રકાશિકામા આ જ તાત્પર્યનું વાક્ય લખે છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમા પ્રથમ બોયર્લીકને મત્પ્રસૂટ પાઠમા સદેહ પડ્યો અને તે સદેહ દૂર કરવાને તેણે એવું અનુમાન બાધ્યું કે મત્પ્રસૂટને બદલે મત્પ્રસૂટે એવો પાઠ જોઈએ આગળ જતાં ડૉ. વ્હીન્ડેને પણ મત્પ્રસૂટ અને મત્પ્રસૂટેથી અસતોષ થયો અને જણાવ્યું કે ખરેખરો શુદ્ધ પાઠ તો મત્પ્રસૂટમ્ હોવો જોઈએ આ સર્વ ઉપરથી અમને એમ જણાય છે કે મત્પ્રસૂટમ્ વધારે સારો પાઠ છે અને તેથી જ અમે મત્રમા તે પાઠ રાખ્યો છે

नागरभाइजीकृत पदो.

पद ८

स्नेहनां लक्षण जाणे ततक्षण, जहां विलक्षणे वल्लभ वासो ॥
तेसु मीले निज भक्त भले मन, तेसु पले नहि वारे हु मासो ॥१॥
आसक्त तहां व्यसनत्व उपस्थित, मान अपमान न मन विमासो ॥
भूख तृषा विन चाले छे नागर, स्नेहविछोहेथी देहनो नासो ॥२॥

पद ९

स्नेहना मारगनुं मन पारखुं, जाणवाने जन वल्लभ वहाला ॥
आदर सादर भोजन वात्सल्य, वस्त्र आभूषण भाव रसाला ॥१॥
आस्त आतुर चातुरताई, मनोरथ मोद ते दीठे विशाला ॥
वल्लभना निज भक्त विना न रहेवाए ते नागरको क्षणुं ठाला ॥२॥

पद १०

स्नेहना रूपने जाणवा नागर, वल्लभलालना साचा स्नेही ॥
प्रीत सदा एक सार श्रीवल्लभ, सो अति दुर्लभ भांत निवेही ॥१॥
निर्दोष दयाल मनोरथवंत छे, वात्सल्य धर्मना जे निज गेही ॥
कीधां समर्पण इन्द्रिय अंतःकर्ण धर्म ने आत्मा प्राण ने देही ॥२॥

पद ११

श्रीअंगथी प्रकटी सृष्टि जेह छे, तेह ज वल्लभरूपे प्रवीन ॥
वल्लभजी पण तेहोने स्नेहथी, पोते सदा ते रहे छे आधीन ॥१॥
हेत परस्पर लीला संकेतनुं, ए विन भाव अणु ते मलीन ॥
शास्त्र सिद्धान्ते न पामे को पंडित, यह छे भक्तने दानस्वाधीन ॥२॥

पद १२

श्रीवल्लभरूप स्वरूप समागम, आगम जाण्यानुं प्रीते जणाए ॥
उत्तमसंग सन्मुख नागर, श्रीवल्लभ बात विना न रहवाए ॥१॥

विजातीनी गंधसु रंच संबंध न, महदने मारगे थड़ पलाए ॥
दुःख धरे नहि सुखनी आरत, जेह गीणे अगने अंतराए ॥२॥

पद १३

सत्य मनोरथ जे जिय उपजे तो प्रभु पूरे हि नेक कटाक्षे ॥
राखे न आध अगाध ताहुकी, सेवक ज्यो मनमे अभिलाखे ॥१॥
पहेलेई ते करे पूरन वल्लभ, पीछे हि ते मन याकेमो राखे ॥
एसे प्रविन सुजान मनोरथी, दिन अपेक्षित नागर राखे ॥२॥

पद १४

प्रीत विना सब रीत उदासी, वायस वांनी ज्यों लागत फीकी ॥
आदर सादर दान दया हित, जीव विना जेसे देह न नीकी ॥१॥
खान अरु पान मनोरथ स्वारथ, दीप विना नहि धाम भलीकी ॥
श्रीगोकुलनाथ संबंध विना रति, नागर प्यास न सेहत जीयकी ॥२॥

पद १५

स्नेहके सिद्ध मनोरथ भक्तके, गोकुलनाथ करे अति प्रीते ॥
दीनता देखी कृपाल ततक्षणुं, होत अधिन वे दीनकी रीते ॥१॥
राखे न आध अगाध जे भाव ते, चावते आरत कोटि हरी ते ॥
नागर दान निदानको दान, करे रस पान जे लीलासमेते ॥२॥

पद १६

स्नेह पदार्थ हे अति उत्तम, जातेरि वल्लभजी वश होवे ॥
कृपाहु सहाय करे परिपूरन, महद प्रसन्न रहे हित जोवे ॥१॥
लीला प्रवेश करे निज नागर, लीलाको दान मनोरथ सोवे ॥
आनंदसागर मे संग वल्लभ, वल्लभ वल्लभता जुत को वे ॥२॥

पद १७

लीला समाज मांहेथी पधार्या छे, भूतलमां ते भूतल रीते ॥
ओलखीआ निजभक्ते ततक्षण, वल्लभ पोताना पूरव प्रीते ॥१॥

श्रीगोकुलनाथ कहि कर्षी गान, दान अनेक ते नीत अ नीते ॥
आरति वारि समर्पे छे सर्वस्व, वात्सल्य हर्ष कर्षी जगज्जीते ॥२॥

पद १८

दैवी समाजने काज ए प्राकट्य, गोप्यथकी ते प्रकाश कर्षु छे ॥
ऋपावशथी ते आवश्यक जाणी, श्रीवल्लभरूप ते पोते धर्यु छे ॥१॥
भूतल आवीने भाग्य विस्तर्यी छे, दीनतणुं सहु दुःख हर्यु छे ॥२॥
लीलाने हेत संकेत छे नागर, वल्लभरूप रसेज भर्यु छे ॥२॥

पद १९

सात्त्विक भाव वियोगीकु बाधक तामस तामस प्रिय मिलावे ॥
महात्म्य भाव स्वरूप संबंध न, स्नेहते वल्लभ स्नेह जनावे ॥१॥
भाव विजाती करे जेसे आपुन, भाव सुजाति प्रीत वढावे ॥
प्रेममे ओगुन ते गुन, नागरदासकु भक्त पठावे ॥२॥

पद २०

वल्लभ सो धन जा हृदे रहे, ताहे परवाह कहा धनकी ॥
महद सहायक कान निर्वाहक, ताहे कहा आश सौ लोगनकी ॥१॥
जाहे दृष्ट निजदानके उपर, ताहे कहा गुन ओगुनकी ॥
स्नेहाधिन सदा मन दीन हे, नागर ताहे को साधनकी ॥२॥

पद २१

श्रीवल्लभके पद अंबुज सो दृढ, नागर नीके रह्यो सो रह्यो ॥
संग सुजातिको छूट जो रंचहु, पूर प्रवाहमे वह्यो सो वह्यो ॥१॥
पुष्ट प्रवाह मर्यादाकी टीकामे, श्रीगोकुलनाथजु भेद कह्यो ॥
भाव समान प्रमाण कीए जिन, जोड़ रुच्यो तिन सोइ ग्रह्यो ॥२॥

पद २२

उत्तम भेख न मूकीए एक क्षणुं, एक निमिष विशेष हठी ॥
राखीए गूढ ते पुष्ट मनोरथ, मूढ थडने मोटा शठी ॥१॥

મુકીએ ન ધર્મ ન મુકીએ ધીરજ, શ્રીવલ્લભલીલા જેહ પઠી ॥
પ્રીતકી રીત તો એહ છે નાગર, ઉત્તમ પ્રીત ઠઠી સો ઠઠી ॥૨॥

પદ ૨૩

સુખમે ન શુધબુધ આવે પ્રાણ વલ્લભકી, દુઃખમે ન ભૂલે મુખ,
નામ ગોકુલેશજી ॥

સુખમે વિષય લોભ, ક્ષોભ આવે આઠો જામ, દુઃખમે ન ભૂલે
પ્રિય, નેક લવલેશજી ॥૩॥

સુખમે સકલ વાત, ઘાતહિકી હોત ભાકો, દુઃખમે વલ્લભપદ,
પ્રાપત વિશેષજી ॥

શ્રીમુખ વચન કહ્યો, નરકો નરક સુખ, નાગર સમજ દુઃખ,
સુખ તે વિશેષજી ॥૨॥

બ્રહ્મસંબંધ.

સાઢી ચારસો વર્ષથી આપણે વૈષ્ણવો બ્રહ્મસંબંધ નામનો સરકાર કરીએ છીએ અને ત્યારથીજ તે મસ્કાર સાથે શ્રીમહાપ્રભુજીનું 'પુણ્ય'નોક નામ જોડાયું છે. સર્વજીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનું કાર્ય અને શ્રીમહાપ્રભુજીના પ્રાકટ્યનું પ્રયોજન છે આ પ્રયોજન શી રીતે સિદ્ધ થાય એ વિચારણા શ્રીમહાચાર્યચરણને પ્રાપ્ત થઈ અને તે જ સમયે ભગવાને અકટ થઈ તેઓશ્રીને ઉપદેશ કર્યો કે 'બ્રહ્મસંબંધથી જ સર્વ જીવોનો ઉદ્ધાર થઈ શકે એમ છે આ અમૂલ્ય ઉપદેશ આવશ્ય શુકન એકાદશીને દિવસે આપવામા આવ્યો છે એમ સામ્પ્રદાયિક મન્યો કહે છે, અને તેથી જ તે પુણ્ય દિવસ સમ્પ્રદાયના પવિત્ર ઉત્સવોમા અગ્ર સ્થાન ભોગવે છે આ જ બ્રહ્મસંબંધનું સ્વરૂપ, પ્રયોજન, ફલ વગેરે વિષયોની ચર્ચા અહીં કરવાની છે.

'બ્રહ્મસંબંધ' શબ્દ બ્રહ્મ અને સંબંધ એ બે શબ્દોનો બનેલો છે તેમા પ્રથમ આપણે બ્રહ્મ શબ્દનો વિચાર કરીએ બ્રહ્મમા વૃદ્ધિવાચક બૃહ્ ધાતુ છે એટલે તેનો અર્થ બૃહત્, મોટું-વ્યાપક એમ થાય છે ચારકાચાર્ય બ્રહ્મનું નિર્વાચન પરિબૃહ્ સર્વત (નિરુક્ત ૧૮)-સર્વ રીતે વધેલું, સર્વત્ર વ્યાપક-એ પ્રમાણે કરે છે આ સર્વવ્યાપક પદાર્થ ઉપનિષદનું તત્ત્વ છે, તે જ ઔપનિષદ પુરુષ વૃક્ષામિ એ શ્રુતિમા જણાવવામા આવેલા ઉપનિષદેકગમ્ય પુણ્ય છે આ જ તત્ત્વને શ્રીમહાભગવદ્ગીતામા પરમાત્મા કહેવામા આવે છે અને શ્રીમહાભગવત્તમા ભગવાન કહેવામા આવે છે એમ ભાગવતના પ્રથમ સ્કંધના દ્વિતીયાધ્યાયના અગ્નીઆરમા 'શ્લોક' ઉપરથી જણાય છે આ

૧ ચદન્તિ તત્ત્વોવિદસ્તત્ત્વ યજ્ઞાનમદ્વયમ્ ।

એતિ પરમાત્મેતિ ભગવાનિતિ શબ્દ્યતે ॥

અહીં સ્વરૂપ મનુષ્યની' બુદ્ધિમા આવે તે પ્રકારે કહ્યવાનું નથી પણ શ્રુતિ અને તદ્વિરુદ્ધ સ્થાનમા જે પ્રકારે તેના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવામા આવ્યો છે તે જ પ્રકારે જિજ્ઞાસુએ સ્વીકારવાનું છે એમા મનુષ્યનકના બનથી કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ ઉઠાવવાનો નથી કારણ કે અહીં અને તેના સબધની દરેક વસ્તુમા પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણુ માનવામા આવતું નથી પણ શબ્દપ્રમાણુ જ માનવામા આવે છે શબ્દપ્રમાણુ એટલે કોઈ ગમે'તે મનુષ્યના શબ્દનું પ્રમાણુ નહિ પરંતુ શાસ્ત્રનું જ પ્રમાણુ શાસ્ત્ર એટલે ગમે તે પુસ્તક નહિ પણ શાસ્ત્રીતિ શાસ્ત્ર વેદ એ રીતે પૂર્વકાણક અને ઉત્તરકાણકવાળો વેદ જ અર્થાત્ વેદ અને ઉપનિષદમા અને તદ્વત્કુલ સ્મૃતિમાં અહીંનો જે પ્રકારે વિચાર કરવામા આવ્યો છે તે જ પ્રકાર આપણે સ્વીકારવાનો છે

ત્યારે હવે અહીંનો વિચાર કેવી રીતે કરવામા આવે છે તે આપણે જોઈએ ઉપનિષદોમા અનેક સ્થાને અહીંને સત્, ચિત્ આનન્દ, મત્ત, જ્ઞાન, અનન્ત વગેરે વિશેષણો લગાડવામા આવ્યા છે તે ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે અહીંમા સત્તા, ચૈતન્ય અને આનન્દ છે તેમા જ્ઞાન અને અનન્તતા છે સત્તા અને અનન્તતા એ બે વિશેષણોથી માલમ પડે છે કે અહીં નિત્ય છે, અવિનાશી છે ચૈતન્ય વિશેષણથી જણાય છે કે અહીં એ કોઈ પ્રકૃતિ, પરમાણુ જેવો જડ પદાર્થ નથી પણ ચૈતન્યજો પદાર્થ છે આનન્દ વિશેષણ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે અહીં દુઃખમય અથવા દુઃખમ ભિન્ન નથી પણ આનન્દમય છે અને તેથી આનન્દકાર છે અહીં આનન્દકાર છે તેથી જ તેને શ્રુતિમા સાકાર કહેવામા આવે છે સાકાર એટલે પ્રાકૃત મનુષ્યોને જે આકાર હોય છે તે આકારવાળું અહીં એમ નહિ પણ આનન્દકારવાળું અહીં, કારણ કે સિદ્ધાન્તમા આનન્દ અને આકારની વાસિ સ્વીકારવામા આવી છે તે વાસિ એ કે જ્યાં જ્યાં આનન્દ હોય ત્યાં ત્યાં આકાર હોવો જોઈએ આ રીતે અહીં સાકાર છે છતાં પણ વ્યાપક છે ૧ અહીંમા દરેક પ્રકારના ધર્મો છે, અને તેથી તેમા વિરુદ્ધ ધર્મો પણ મલતરી શકે છે અહીંમા બધા ધર્મો સ્વાભાવિક છે, માયાજન્ય નથી, આવા પ્રકારનું આનન્દમય મર્શકિતમત્ત અહીંને રમણ કરવાની ઇચ્છા, યવાથી પોતે જગદ્ગુપે પરિણામ પામ્યું અને જેમ અગ્નિમાથી નાના નાના અસખ્ય તણખાઓ નીકળે છે તેમ તેનામાથી અશરૂપે અસખ્ય જીવો નીકળ્યા, અને ત્યારથી જ જીવનું વ્યુત્પન્ન થયું અહીં પોતે જગદ્ગુપે પરિણમ્યું છતાં પણ તેનામા કોઈ પણ પ્રકારનો વિકાર થયો નહિ અહીં જગદ્ગુપે પરિણામ અને જીવોનું વ્યુત્પન્ન એ બેનું પ્રયોજન અહીંની રમણ કરવાની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવાનું છે, રમણક્રીડા-આનન્દ વિવિધતામાથી મળી શકે છે, એટલે જ્યાં સુધી અહીં વિવિધતા સિદ્ધ ના કરી, શકે ત્યાં સુધી તેની આ બધી પ્રવૃત્તિ નિષ્ફળ થાય એટલે જગત્ અને જીવને પોતાનાથી વિવક્ષણ બનાવવાનો અહીંને વિચાર થયો તેણે અહીં જગતમાથી ચિત્ અને આનન્દ એ બે, શુણ્ણ તિરોધાન કરી દીધું અને જગતને પોતાનાથી વિવક્ષણ બનાવ્યું જીવોની વિવક્ષણતા સિદ્ધ કરવાને તેઓમાથી આનન્દ નામના શુણ્ણ તિરોધાન કર્યો, આ રીતે સમ્યક્આનન્દ અહીં, સમ્યક્ જીવ અને સત્ જગત્ એમ ત્રણ વિવક્ષણ પદાર્થો સિદ્ધ થયા અને વિવિધતાનો પાયો ચણાયો

૧ સાકાર અહીંની વ્યાપકતા માટે વિચારો-વિષ્વત્તથ્થમુરુત વિષ્વતોમુલો વિષ્વતોવાહુરુત વિષ્વતસ્પાત્ ૧ સમ્બાહુમ્યા ધમતિ સમ્પત્તૈર્થોવામૂમી જનયન્ દેવ એક ॥ એનાથતર ૩ ૩ આવા જ પ્રકારની બાવનાને માટે જીવો ઋક્સહિતા ૧૦ ૮૧ ૩, વાજસનેવિસહિતા ૧૭ ૧૬, અથર્વવેદ ૧૩ ૨ ૨૬, તેતિરીયસહિતા ૪ ૬ ૨ ૪, તેતિરીયારણ્યક ૧૦ ૧ ૩, મૈત્રાયણિસહિતા ૨ ૧૦ ૨, મહાનાગાયણોપનિષદ ૧ ૧૪, પુરુષસુક્ત ૧, ગીતા ૧૩ ૧૩, નારદપરશમ વગેરે

અહમ્માથી અમખ્ય હવેતુ અહની રમણેચ્છાથી જ વ્યુચ્ચરણ થયું તેમા આનન્દાશનો તિરોભાવ પણ થયો, એટલે આનન્દના અભાવમા હવેતે, દુઃખ જ પ્રાપ્ત થયું આ વિષયમા, ભગવાન, ભાષ્યકાર શ્રીમદ્ભાષ્યાર્યજી ભાષ્યમા આજ્ઞા કરે છે કે અહના અભિધ્યાનથી જ હવમાથી ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય નામના ભગવાનના છ ધર્મોનો તિરોભાવ થયો અને તેના પરિણામમા હવને બધ અને, વિપર્યય પ્રાપ્ત થયા હવ પ્રારબમા અહરૂપ-ભગવદ્રૂપ-જ-હનો એટલે એનામા ઉપર, જણાવેલા છ ભગવદ્ધર્મો હતા પણ ભગવદ્દિગ્ધાથી રમણના સાધનશૂન વિવિધતા સિદ્ધ કરવાને માટે એ છ ધર્મોનું તિરોધાન કર્યું ઐશ્વર્યના તિરોભાવથી હવમા હીનતા આવી અને તેથી હવ સ્વતંત્રના શુભાની પરાધીન બન્યો વીર્યશુણ્ય તિરોહિત થનાથી હવને દુઃખો સહન કરવાના આવ્યા. યશના તિરોધાનથી હવને હીનતા પ્રાપ્ત થઈ શ્રીના તિરોધાનથી જન્મ મરણ વગેરે આપત્તિઓ પડવા લાગી, જ્ઞાનના તિરોભાવથી હવ પોતાનું મૂલ સ્વરૂપ ભૂતી ગયો અને તેથી તેને દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિય, અત કરણ વગેરેમા અહકાર ઉત્પન્ન થયો અને પરિણામમા અજ્ઞાન પ્રસ થયું વૈરાગ્યના તિરોધાનથી હવને જગતના પદાર્થોમા આસક્તિ થઈ અને પરમત્માથી બહિર્મુખ થયો આ પ્રકારે પ્રથમના ચાર ધર્મોના તિરોભાવથી હવને બધ અને હવના બે ધર્મોના તિરોધાનથી વિપર્યય પ્રાપ્ત થયો અને હવનું, હવતનું સિદ્ધ થયું આ ઉપરથી આપણને સમજાય છે કે હવ એટલે સદોષ અને તેથી જ શ્રીમદ્ભાષ્યજી ઉપદેશ કરે છે કે જીવા સ્વભાવતો દુષ્ટાઃ-હવો સ્વભાવથી દુષ્ટ છે ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે આનન્દ અને છ ભગવદ્ધર્મોનો હવમા તિરોભાવ, ન થયો હોત તો હવ અને જગત એ અહરૂપ જ રહેત અને વિવિધતાને સ્થાને એકવિધતા જ રહેત અને રસ, આનન્દ, ભોગવનાનું પ્રયોજન સિદ્ધ ન થાત આ પ્રમાણે, હવને સદોષ બનાવી પોતાની કીડનું સાધન બનાવ્યું અને ચિત્ત અને આનન્દ શબ્દોમાથી તિરોભૂત થયો છે એવા જગતને કીડારવાન બન્યું. આ ઉપરથી વિષયને કીડાખાણ કહેવાનું પ્રયોજન પણ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

હવનું 'હવત્વ' રીતે સિદ્ધ થાય છે તે આપણે જોયું હવે હવને સંસારપ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે તેનો સંક્ષેપમા વિચાર કરી સમજે અહને આપણે ઉપર સર્વશક્તિમત્તરીકે વર્ણવ્યું છે આ અહની-ભગવાનની-વિદ્યા અને અવિદ્યા નામની બે શક્તિઓ છે આ બે શક્તિઓની સત્તા હવ ઉપર ચાલે છે હવાત્મા જ્યારે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે પોતાના મૂલસ્વરૂપને ત્રિપે રિચિતિ કરે છે, પણ જ્યારે તે અવિદ્યાથી બદ્ધ થાય છે ત્યારે તેને સમારચકમા ફરતું પડે છે શાસ્ત્રમા વિદ્યા અને અવિદ્યાના પાંચ પર્વો આપણામા આવ્યા છે વૈરાગ્ય, સાખ્ય, યોગ, તપ અને ભક્તિ એ પાંચ વિદ્યાના પર્વો છે અને તેની મદદથી હવાત્મા ભગવાનમા પ્રવેશ કરે છે અત કરણાધ્યાસ, પ્રાણાધ્યાસ, ઇન્દ્રિયાધ્યાસ, દેહાધ્યાસ અને સ્વરૂપવિત્તૃતિ એ પાંચ પર્વ અવિદ્યાના છે અને તેનાથી હવાત્માને સંસાર પ્રાપ્ત થાય છે આવી રીતે પ્રાપ્ત થયેના સંસારમાથી મુક્ત થવાને માટે પ્રથમ અવિદ્યાને દૂર કરવી જોઈએ અવિદ્યા એ ભગવાનની શક્તિ છે એટલે શક્તિના અધિપતિ-ભગવાનની હજી વગર અવિદ્યારૂપી શક્તિ જતી રહતી નથી. એટલે અવિદ્યાને દૂર કરવાને માટે ભગવાનની કૃપા મેળવવી પડે છે અને તે કૃપા ભગવાનને શરણે જઈ મેલા કરવાથી મળે છે તત્પર્ય એ કે સંસારમાથી મુક્ત થઈ બ્રહ્માનન્દ પ્રાપ્ત કરવાને માટે હવાત્માએ પરમાત્માને શરણે જઈ સેવા કરવાની છે આ સેવાથી જ હવામાના બધા બન્યો તૂટી જાય છે અને તે પરમાત્મા સાથેના આનન્દ મેળવે છે.

અત્યાર સુધી અહસજીવ શબ્દમાના અહસ શબ્દનો અને તેની માથે મ બધ ધગવતી કેટલીક વસ્તુઓનો વિચાર કરી ગયા હવે માફી રહેના સજીવ શબ્દનો વિચાર કરીએ મ બધ બે પદાર્થોનો હોઈ શકે, કારણ કે એક પદાર્થનો સજીવ મેલ નિષ્પ, સમગ્રી શકતો નથી વળી ગમે તે બે પદાર્થોનો

સબંધ થઈ શકે નહિ, પણ બે છૂટા, જૂન પદાર્થોનો સબંધ થઈ શકે અર્થાત્ સબંધ શબ્દ ઉપરથી આપણને એટલું સમજાય છે કે બે છૂટા પદાર્થો છે અને તે બેનો સબંધ થવાનો છે ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ ગહે છે કે તે બે પદાર્થો કયા? આ બેમાનો એક પદાર્થ તો અહિં જ છે એમ અહિંસબંધ શબ્દ ઉપરથી જ જણાય છે બીજો છૂટો પડેલો પદાર્થ તે બીજો કોઈ હિં પણ અહિંમાંથી અગરૂપે વ્યુચ્ચરિત શ્વાત્મા છે આ ઉપરથી અહિંસબંધનો સામાન્ય અર્થ એ થાય છે કે શ્વાત્માનો અહિં-પરમાત્મા-માથે સમય આ સબંધના સ્વરૂપની કંપના ગચિમન્ત્ર ઉપરથી અને સિદ્ધાન્તરહસ્યમા આવેલા અહિંસબંધને શબ્દના સર્વ ટીકાકારોએ આપેલા અર્થ ઉપરથી થઈ શકે છે ગચિમન્ત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે શ્વાત્માનો ભગવાન કૃષ્ણની માથે દાસ, સેવક તરિક્કોનો સબંધ બધાય છે, અને તે સબંધ મરોગર મિલ કરવાને માટે તે શ્વાત્મા પોતાની જાતનું, પોતાના દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ, અન્તઃકરણનું અને તે બધાના ધર્મોનું અને સ્ત્રી, પુત્ર, ધન ધર વગેરે વસ્તુઓનું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને સમર્પણ કરે છે તે શ્વાત્માનું વ્યુચ્ચરણ હજારો વર્ષથી થયું છે અને તેથી તેનો ભગવાનથી વિયોગ પણ એટલા જ વર્ષોથી થયો કે જેનામા ભગવાનને માટે ખરેખરો પ્રેમ હોય છે તેો આ વિયોગનું કુળ થાય છે આ તાપ દોશને પણ એક જાતનો આનન્દ માનવામા આવે છે આ તાપકૌંઘાત્મક આનન્દનો પેલા અહિંસબંધ કચા તૈયાર થએલા શ્વરમા તિરોભવ હોય છે આટલી દૃષ્ટના ગચિમન્ત્ર ઉપરથી થાય છે હવે આપણે સિદ્ધાન્તરહસ્યના ટીકાકારોનો અભિપ્રાય વિચારીએ શ્રીગોકુલનાથજી આજ્ઞા કરે છે કે અહિંસબંધ એટલે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય દ્વારા આત્માનું અને અહિં મમશબ્દવાચ્ય વસ્તુઓનું ભગવાનને નિવેદન શ્રીરધુનાથજી લમે છે કે અહિંમા બદરનો ભાવ છે, તેથી અહિં એટલે પુરુષોત્તમ, તેમની સાથે દેહ અને આત્માના નિવેદનરૂપી જે સબંધ તે જ અહિંસબંધ બીજા બધા ટીકાકારો પણ આજ ભાવ જૂઠા જૂઠા શબ્દોમા દર્શાવે છે આ ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ સમજાય છે કે અહિંસબંધ એટલે આપણે શ્રીકૃષ્ણના દાસ થઈને રહેવું અને તેમને આપણી સર્વ વસ્તુઓનું સમર્પણ કરવું અર્થાત્ અહિં સબંધ એટલે સર્વવસ્તુસમર્પણૂર્વક મે-મસેવકભાવનો અંગીકાર

પ્રારંભમા આપણે જોયું કે ભગવદ્દિગ્દ્વાથી શ્વાત્મામા આનન્દાશનો તિરોભાવ થાય છે આ તિરોભાવ થયા પછી શ્વર પોતાનું સ્વરૂપ અને પરમાત્માની માથેનો સબંધ ભૂલી જાય છે મર્વ વસ્તુ અહિંની છે એ ભાવનાનું વિસ્મરણ થાય છે અને તે મર્વ વસ્તુમા અહિંતા અને મમતાના ભાવનું આરોપણ કરે છે. અહિંતામા 'અહિં' 'હિં' શબ્દની ભાવના હોય છે આ હિં શબ્દ દેહ ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અને અન્તઃકરણના સબંધમા વાપરવામા આવે છે તેથી દેહ ઇન્દ્રિય વગેરે પદાર્થો અહિં પત્તવાચ્ય કહેવાય છે મમતામા 'મમ' 'મર' નો ભાવ હોય છે આ વસ્તુ મારી છે, અમુક પદાર્થ મારો છે આવા પ્રયોગોમા આપણી મમતા સ્પષ્ટ જણાય આવે છે મમતાના વિષયો ધણા હોય છે તેમાના મુખ્ય સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ધર વગેરે છે અહિંસબંધમા અહિંતા અને મમતાનો ભગવાનમા વિનિયોગ કરી શ્વાત્માએ ભગવાનના દામ થઈને રહેવાનું છે પદાર્થોમાથી અહિંતા મમતાને દૂર કરવાને માટે જે જે પદાર્થોમા અહિંતા અને મમતા હોય તે તે પદાર્થો ભગવાનને સમર્પી દેવા

૧ વસ્તુત અત્ર બેઃ પણ પદાર્થોનો નહિ પરંતુ રૂપમાત્રનો જ વિવક્ષિત છે, કારણ કે વસ્તુત તો શ્વરનો અને અહિંનો અબેદ છે તેઓ ઉભયે સ્વરૂપત એક જ છે તેથી સબંધાર્થે અપેક્ષિત બેદ અહિંસ્વરૂપનો અને શ્વરસ્વરૂપનો

૨ મદ્દસર્વધરણાઃ સર્વેતા દેહજીવયો

અને નિરૂપિત કરવી કે હું ભગવન્ આ મર્મ પદાર્થોના અધિપતિ આપ છો અજ્ઞાનથી મેં
પદાર્થો ઉપર અહતા મમતાનું આરોપણ કર્યું હતું હવે હું તમારો દામ છું, હવેથી હું તમારો
યધને રહીશ આ ભક્તિમાર્ગીય વિરૂપિત તે જ બ્રહ્મસંબધ સંસ્કાર

હવે કોઇને એમ શકા થાય કે જીવત્માએ ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણને જ શરણે કેમ જવું ? બીજા
કોઇ પદાર્થને શરણે કેમ ન જવું ? આ શકાનું સમાધાન અતિ સરલ છે પહેલાં જણાવ્યું તેમ જીવ
એ બ્રહ્મમાથી અગ્નિમાથી તણુખા નીકળે એમ નીકળે છે, અર્થાત્ જીવ એ બ્રહ્મનો અશ છે અને
બ્રહ્મ પોતે અશિ છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગોતામા ભગવાન્ આજ્ઞા કરે છે કે મમૈવાદ્યો સ્ત્રીષ્ઠલોકે-જીવ
લોકમા મારો જ અશ છે બાહ્યાયણ મહર્ષિ પણ પોતાના વેદાન્તસૂત્રમા અજ્ઞો નાનાવ્યપદેશાત્
એ સૂત્રમા જીવ એ બ્રહ્મનો અશ છે એમ સિદ્ધ કરે છે અશો અશિનું જ ભજન કરવું જોઇએ
એમ શ્રુતિનો ઉપદેશ છે આથી જીવ ભગવાનને જ શરણે જાય છે અને તેની સેવા કરે છે
તે સર્વથા યોગ્ય છે, એમા કાંઈ પણ પ્રકારના સંદેહને ધ્યાન નથી

ઉપર આપણે જોઇ ગયા કે અહતા અને મમતાના સર્વ ત્રિપયો ભગવાનને સમર્પિત થાસ
ભાવે ભગવાનને શરણે રહેવાની પ્રતિજ્ઞાનું નામ જ બ્રહ્મસંબધ હવે આ બ્રહ્મસંબધના પ્રયોજનને
વિચાર કરીએ વિશ્વમા એવો એક પણ પદાર્થ નથી કે જેનું પ્રયોજન ન હોય-ભલે પછી તે
પ્રયોજન ઇષ્ટ હોય કે અનિષ્ટ શ્રીમદ્ભગવદ્ગોતામા આપણે વાંચીએ છીએ કે નિર્દોષ હિ સમ્મ વ્રહ્મ-
બ્રહ્મ નિર્દોષ છે, મમ છે ઇત્યાદિ ઉપનિષદોમા પણ અનેક સ્થલે બ્રહ્મની નિર્દોષતા સ્પષ્ટ ગાણ
પડે છે નિર્દોષ પદાર્થ પાસેની વસ્તુઓ પણ નિર્દોષ જ હોય છે તે પદાર્થની આજુબાજુનું વાતા
વરણ પણ દોષરહિત જ જોવામાં આવે છે, આથી નિર્દોષબ્રહ્મની પાસે જતાર મનુષ્ય નિર્દોષ જ
હોવો જોઇએ, અને જો તેનામા કોઇ પણ પ્રકારના દોષ હોય તો તે દોષોને દૂર કરીને જ બ્રહ્મ
સમીપ તે જઇ શકે છે પહેલાં આપણે જોયું તેમ જીવ ભગવદ્વિચ્છાથી સ્વભાવથી જ સંદોષ બં
છે અને બંધ વિપર્યય પ્રાપ્ત કરે છે, તે જીવ માટે એક જ માર્ગ ખુલ્લો હોય છે અને તે એ ?
ભગવાનને શરણે જઇ તેણે સેવા કરવી આ માર્ગ વિના બીજો કોઈ પણ માર્ગ મનુષ્યમાત્રને માં
જગતમા છે જ નહિ, એટલે સર્વેએ-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, સ્ત્રી, દેવ, અસુર, યક્ષ વગેરેએ-
ભગવાનને શરણે જઈ સેવા કરવાની જ રહી

શરણુ અને સેવા એ શી રીતે સિદ્ધ થાય ? સ્વભાવથી જ દુષ્ટ જીવ નિર્દોષ પ્રભુની સેવા
કવી રીતે કરી શકે ? જીવની પાસે એક પણ એવી સત્તા છે કે જેથી પોતાનામાં દોષ કે
છતા પણ ભગવાનની સેવા તે કરી શકે ? આ અને આવા અનેક પ્રશ્નો આપણને સ્વભાવિ
રીતે થાય છે આ શકાનું સમાધાન બીજા કોઈ આચાર્યથી થઇ શકતું નથી, માત્ર શ્રીવત્સભા
ચાર્યજીએ જ ભગવદ્દશાને અનુમરીને આપણને ઉત્તમ પ્રકારનું સમાધાન આપ્યું છે અને તે
સમાધાન બ્રહ્મસંબધ સંસ્કારજ છે બ્રહ્મસંબધ સંસ્કારથી જીવ અને તેના સર્વ પદાર્થો નિર્દોષ
બની ભગવત્સેવાને અર્થે બ્રહ્મમય બને છે ત્યાં સુધી બ્રહ્મસંબધ પ્રવામા નથી આવતો
ત્યાં સુધી જીવ નિર્દોષ અને નિશ્ચિન્ત બનતો નથી અને તેથી કરીને તેને પ્રભુસેવાનો અધિકાર
પ્રાપ્ત થતો નથી જેમ ત્રણ વર્ણના મનુષ્યો ઉપનયન સંસ્કારથી શુદ્ધ બની ગાપત્રીમત્ર, વૈશ્યધન,
સધ્યા વગેરે વૈદિક કર્મોનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરે છે તેમ માત્ર ત્રણ વર્ણના મનુષ્ય જ નહિ, પણ
વિધમા જોડલા પ્રગરના મનુષ્યો અને પક્ષીઓ છે તે મર્મની શુદ્ધિ બ્રહ્મસંબધથી જ થાય છે અને
ત્યાર પછી જ ભગવત્સેવાના અધિકારી બને છે ઉપનયન સંસ્કાર પડેલા બાળક ગો તે ખાય છે,

ગમે તેમ વર્તે છે, અને અનેક રીતે અશુદ્ધ બને છે છતાં પણ ઉપનયન સરનારથી તે સર્વ અશુદ્ધિ દૂર થઈ જાય છે અને તે બાલકને વૈદિક કર્મોના અને મોક્ષકાંક્ષક વેદાધ્યયનનો અધિકાર મળે છે જગતમા પણ આપણે જોઈએ છીએ કે ઉપનયન પહેલાં બ્રાહ્મણનો બાલક પણ પોતાના વણિક પાત્રીશીને ત્યાં જન્મે છે અને તે બાલકનાં માતા પિતાને જ્યારે આ વિષયમા પ્રશ્ન કરવામા આવે છે ત્યારે તેઓ વિના સંકોચે કહે છે કે હમણા તેને જેમ કરવું હોય તેમ કરવાદો, ઉપનયન સરનાર થશે ત્યારે આ બધું બળી જશે ધર્મશાસ્ત્ર અને લોકની બાવનાની એકતાનો આ સુદર દૃષ્ટાંત છે ધર્મશાસ્ત્રના અન્યોમા સામાન્ય રીતે વધુ ભાગ હોય છે એક આચાર વિધેનો, બીજો વ્યવહાર વિધેનો અને ત્રીજો પ્રાયશ્ચિત્ત વિધેનો પ્રાયશ્ચિત્તમાત્રમા એકું જોવામા આવે છે કે અમુક વિધિનું પાનન ન કરવાથી જે દોષ પ્રાપ્ત થાય છે તે દોષને દૂર કરવાને અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જાણતા તરીકે બ્રાહ્મણે સોળ વર્ષની અદર, ક્ષત્રિયે બાવીસ વર્ષની અદર અને વૈશ્યે ચોવીસ વર્ષની અદર ઉપનયન મસ્કાર કરવો, અને જો તેટલા સમયમા તે સસ્કાર કરવામા નહિ આવે તો તે દિવસ સર્વ ધર્મથી બહિષ્કૃત સાવિત્રીપતિન અને વ્રાત્ય થાય છે આ દોષને-અગોચરને-દૂર કરવાને માટે તેને નાત્યસ્તોમ નામનો કૃત્તુ કરવો પડે છે આ ઉપરાંત બ્રહ્મસંબંધી પ્રાયશ્ચિત્ત, સુરાપાનનું પ્રાયશ્ચિત્ત, સ્વર્ણસ્તેયપ્રાયશ્ચિત્ત, ગુરુપગપ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે અનેક જાતના પ્રાયશ્ચિત્તો કરવાથી કરેલા પાપ, દોષ વગેરે દૂર થઈ જાય છે અને તે મનુષ્ય શુદ્ધ થાય છે આવી જ રીતે દોષમાથી મુક્ત થઈ શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરી, ભગવાનને શરણે જઈ તેમની સેવા કરવાનો અધિકાર બ્રહ્મસંબંધ નામના સસ્કારથી જ મળે છે, અન્યથા નહિ ઉપનયન વગેરે વૈદિક સસ્કારો, ધર્મશાસ્ત્રમા દર્શાવેલા પ્રાયશ્ચિત્તો અને મનુષ્યમાત્રનો ઉદ્ધાર કરનાર બ્રહ્મસંબંધ સસ્કાર મનુષ્યને શુદ્ધ બનાવે છે શુદ્ધિની આવશ્યકતા એટલા સારું જ કે શુદ્ધિ વિના જે કાર્ય કરવામા આવે છે તે કાર્ય નિષ્ફળ નીવડે છે આ મર્વ ઉપરથી બ્રહ્મસંબંધની આવશ્યકતા અને તેનું પ્રયોજન સ્પષ્ટ માન્ય પડે છે ઉપનયનાદિ મસ્કારથી વધુ વર્ણની જ શુદ્ધિ થાય છે અને બ્રહ્મસંબંધથી સર્વ મનુષ્યોની અને સર્વ પદાર્થની શુદ્ધિ થાય છે આથી બ્રહ્મસંબંધની શ્રેષ્ઠતા સ્વીકારવામા આવે છે અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી અમુક પ્રકારનો જ દોષ દૂર થાય છે અને જેટલા જેટલા દોષો થયા હોય તેટલા સર્વ દોષોને માટે જૂદા જૂદા પ્રાયશ્ચિત્તો કરવામા આવે છે બ્રહ્મસંબંધથી તો એક જ વખતે દેહના અને જીવના સર્વ દોષ અને પાપનો નાશ થાય છે એટલે પ્રાયશ્ચિત્તના કરતાં પણ બ્રહ્મસંબંધની ઉત્કૃષ્ટતા સ્પષ્ટ જણાય છે

બ્રહ્મસંબંધમા જીવાત્મા અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા સર્વ પદાર્થોનું ભગવાનને નિવેદન થાય છે જગતમા જેમ કોઈ માણસ પોતાનો જગતો વેચે છે ત્યારે તે જગતની સાથે જ તે જગતની આજીવનમા જોડીઓ અને કર્પાક્રન્ડ વગેરે જગતો સેનાર માણસને આપવામા આવે છે, તેમ આત્માના સમર્પણ સમયે આત્માની સાથે કોઈ પણ પ્રકારે સંબંધ ધરાવતી વસ્તુઓનું પણ સમર્પણ થઈ જ જાય છે એટલે આત્માનો, અહતાના વિષયોનો અર્થ મગતાના વિષયોનો વિનિયોગ ભગવાનમા જ થાય છે આથી જ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ અહતા દૂર કરવાને તનુજ સેનાનો, મમતા દૂર કરવાને વિત્તજ સેનાનો અને આત્માને માટે સર્વથી ઉત્તમ માનસી સેનાનો ઉપદેશ કર્યો છે તનુજ સેનામા માત્ર દેહનો નહિ, પણ ઇન્દ્રિય, અત કરણ વગેરેનો પણ મમાવેશ થાય છે વિત્તજ સેનામા દ્રવ્ય ઉપરાંત જ્ઞાતી પુત્ર, પણ વગેરે મપતિના અતર્ભાવસદ્ગતીતે થઈ શકે છે

બ્રહ્મસંબંધથી સર્વ દોષની નિવૃત્તિ કેટલી રીતે થઈ શકે છે એ જોઈએ જગતમા બધા ખરા મનુષ્યો સુવર્ણના અનકારોનો ઉપયોગ કરે છે અને આ ઉપયોગમા તેઓ પોતાની રસભાવના દર્શાવે છે ઉપર જણાવ્યું તેમ રસ-વિવિધતામા જ રહ્યો છે, તેથી અનેકવાર તે સુવર્ણના આજી

પણેને બાળી બીજા નવા આબૂપણો કરાવવામા આવે છે, અને તે સિદ્ધ કરવાને જૂના અનકારોને બાળી, તેજપમા નાખી, તદ્દન શુદ્ધ સુવર્ણરૂપે બહાર કાઢે છે અનકારોમા જેટલી મલિનતા હતી તે બધી અગ્નિસ્વરૂપ તેજપથી જતી રહે છે અને સુવર્ણ પોતાના પ્રકાશવાન મૂલસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે અગ્નિમય તેજપના સબધથી મક્તિન સુવર્ણ પણ અગ્નિમય-શુદ્ધ થાય છે સુવર્ણને પોતાની શુદ્ધિ કરી મૂલસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવાને માટે અગ્નિમય તેજપને સબધ કરવો પડે છે ગગા, યમુના વગેરે પવિત્ર નદીઓના સબધમા પણ આ જ બાનના રહેલી છે કોઈના ધરમા દમ દિવસની દુર્ગંધથી ભરેલી છાસ હોય તો તે માણસ તેની દુર્ગંધથી કટાણી નેતે ફેંકી દે છે પણ આ જ છામને એક પાત્રમા લઈ જઈ ગગા કે યમુના જેવી પવિત્ર નદીમા નાખી દે તો તે છાસની દુર્ગંધ જતી રહે છે અને જાણે સર્વથા શુદ્ધ ન થઈ હોય એમ ગગામય કે યમુનામય બની જાય છે ગગાનો પ્રગાહ તો ચાતુ જ હોય છે તેથી આગળના રનાનાદિ કરવાના ધાટ ઉપર કોઈ શ્રદ્ધાનુ માણસ ઉભો હોય અને પોતાના હેશમા ગગાજલ લઈ જવાના વિચારથી ગગાજલ પાત્રમા ભરેલો હોય અને કહાય તે જ જલમા પેલી દુર્ગંધ છાસવાળુ જલ આવી ગયું હોય તો તેને ખમર પડતી નથી કે આ છાસવાળુ જલ છે, પણ બધું ગગાજલ જ છે એમ માની તેને દુર્ગંધ પાત્રમા ભરે છે, અને જ્યારે તે ઘેર આવે છે ત્યારે તે જ જલતુ ઘણી ધામધૂમથી પૂજન અને ઐક્કમોજન કરે છે આ દૃષ્ટાન્તમા આપણને જણાય છે કે ગગાજલના સબધથી છાસની દુર્ગંધ જતી રહી અને તે ગગામય બની ગઈ જગતમા પણ આપણે જોઈએ છીએ કે ગમે તે કુલની કન્યા હોય-અતિશુદ્ધની કન્યા હોય-અને તે જ્યારે રાજાને પરણાવવામા આવે છે ત્યારે લોકો આ નવી સ્ત્રીને ગૂઢ તરીકે નથી માનતા પણ પોતાના રાજાની પ્રિય રાણી માની આદર સત્કાર કરે છે અહીં પણ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે અતિશુદ્ધ-માણસ-ની કન્યા પણ ઉચ્ચ કોટિના રાજા સાથે જયારથી મબધમા આવી ત્યારથી તેનું શુદ્ધ જનુ રહ્યું અને ગામની રાણી થવાનું માન પ્રાપ્ત કર્યું પારસમણિ સાથે લોકોને જ્યારે સબધ થાય છે ત્યારે લોકો સુવર્ણ થઈ જાય છે એમ લોકો માને છે લોકોને અગ્નિમા નાખીએ છીએ ત્યારે તે અગ્નિમય થઈ જાય છે વિચાર કરતા આવા અસખ્ય દૃષ્ટાન્તો આપણને મળી આવે છે આ મર્વ દૃષ્ટાન્તો ઉપરથી એક જ વાત સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ થાય છે અને તે એ કે અત્યન્ત સાગ પદાર્થના સમાગમમા આવવાથી હવકો પદાર્થ પણ ઉત્તમ થઈ જાય છે આ જ વિચારણા બ્રહ્મમબધના વિષયમા જોવામા આવે છે જીવાત્માનો અને તેની અહતા અને મમતાના વિષયભૂત પદાર્થોનો જ્યારે બ્રહ્મ સાથે સમર્પણરૂપે સબધ થાય છે ત્યારે તેમના સર્વ દોષો જતા રહે છે અને બ્રહ્મની માફક નિર્દોષ રહે છે તેજોમય બ્રહ્મની સાથે જેવો સબધ થાય છે કે તરત જ તેજપમા નાખેલા સુવર્ણની માફક જીવાત્મા અને અન્ય પદાર્થો તેજોમય જ બને છે અને નિર્દોષતા પ્રાપ્ત કરે છે આથી મનુષ્યમાત્રને દોષરહિત કરી પવિત્ર બનાવવાની બ્રહ્મસબધના સામર્થ્ય વિશે કોઈને પણ અસંજાના યરો નહિ, અને બ્રહ્મસબધથી જ સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ થાય છે એ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની આજ્ઞા દરેકની બુદ્ધિમા ઉતરશે

આ બ્રહ્મમબધનો અધિકાર માન ત્રણ જ વર્ણનો છે એમ નથી પરંતુ મર્વનો છે મર્યાદા માર્ગમા તો ત્રણ જ વર્ણનો અધિકાર હોય છે અને તેથી સ્ત્રીઓ અને શૂદ્રોનું સ્વતંત્ર રીતે તેમાં સ્થાન હોતું નથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના પ્રાકટ્ય પૂર્વે અહમર્યાદામાર્ગની રીત સર્વત્ર પ્રચલિત હતી અને તેથી સ્ત્રીઓ અને શૂદ્રો પોતાના પતિદ્વારા પોતાનો ઉત્કર્ષ આધારનો હતો પણ આ મમયમા ત્રણ વર્ણના મનુષ્યોની એવી સ્થિતિ હતી કે તેઓ પોતાનો જ ઉદ્ધાર કરી શકે એમ ન હતા, તો પછી તેમના ઉપર આધાર રાખનારા શૂદ્રો અને સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરવા તેઓ કેવી રીતે સમર્થ થઈ શકે? કર્મમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ, ઉપાસનામાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ વગેરે

પરમાત્માને મેળવવાના માર્ગો તે સમયે હતા, પણ તે સમયના મનુષ્યોની સ્થિતિ એવી હતી કે મધ્ય માર્ગોમાંથી એક પણ માર્ગને બરોબર રીતે તેઓ અનુસરી શકે નહિ સમય અને સ્થળ પણ ધણા પ્રતિકૂલ હતા આવી વિષમ સ્થિતિમાં ત્રેવર્ણિકને પોતાનો ઉદ્ધાર કોઈ પણ રીતે થવાનો નથી એમ જાણી બેઠા થાય એ સ્વાભાવિક છે જ્યાં ત્રેવર્ણિક પુરુષોની જ આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં તેમની મદદથી જ તરી શકનાર જો અને શુદ્ધ તો શું જ કહેવું ? સમય એવો પ્રતિકૂલ હતો કે કર્મમાર્ગના યાગાત્તિ માટે શુદ્ધ રચન, પદાર્થ વગેરે અપેક્ષિત વસ્તુઓ પણ મળી શકતી નહિ શુદ્ધ જ્ઞાન આપનાર ગુરુઓના અભાવથી જ્ઞાનમાર્ગનો પણ લાભ લઈ શકે એમ ન હતું ઉપાસના અને ભક્તિનો વિવેક કોઈ જાણતું ન હતું અને ઉપાસનાને જ ભક્તિ માની સર્વ સતોષ માનતા ઉપાસનાના ઉપયોગમાં આવના મંત્રોના અધિકારી હોવા પણ જાણે તિરોહિત ન થઈ ગયા હોય એમ મંત્રોની ખીનકુલ અમર થતી ન હતી. યોગમાર્ગ વગેરે માધનો પણ સર્વથા છિન્નભિન્ન જ થઈ ગયા હતા આવી સ્થિતિમાં મનુષ્યો ખીયારા શું કરે ? આ દયામગ્નક સ્થિતિ જોઈને કયા મનુષ્યને દયા ન આવે ? ભગવાનને આ વસ્તુસ્થિતિ જોઈને પોતાના મુખરૂપ શ્રીમહા પ્રભુજીને ભૂતન ઉપર પ્રકટ કર્યા અને આવશ્ય શુદ્ધ એકાદશીની રાત્રિએ સર્વનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ એવા બ્રહ્મસબ્ધની આજ્ઞા આપી અને કહ્યું કે બ્રહ્મસબ્ધથી જ મનુષ્યમાં નો, અરે સર્વ જીવોનો, ઉદ્ધાર થઈ શકશે શ્રીમહાપ્રભુજી આ સરકારનો પ્રચાર કરી અત્યંત મનુષ્યોના ઉદ્ધાર કર્યો તેમાં થવનો, શૂનો, અને અતિશૂનોનો પણ ઉદ્ધાર થઈ ગયો છે એમ સામ્પ્રદાયિક ઇનિહામ સાક્ષી પૂરે છે બ્રહ્મસબ્ધની આવી સર્વવ્યાપકતા અને સર્વોપયોગિતા દરેકને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખે છે જેમ માર્કમતમાં ક્રીસ્ટને માટે Saviour of man-મનુષ્યના ઉદ્ધાર-કહેવામાં આવે છે, જેમ શ્રીમદ્ભગવતમાં ભગવાનને માટે સર્વોદ્ધારમયત્નાત્મા કૃષ્ણ પ્રાદુર્ભૂત્વ દિ-સર્વનો ઉદ્ધાર કરવાના પ્રયત્નનાળા શ્રીકૃષ્ણનો પ્રાદુર્ભાવ થયો-એમ કહેવામાં આવે છે તેમ શ્રીમહાપ્રભુજીને માટે પણ આપણે વિના સંકોચે કહી શકીએ કે આપશ્રી સર્વના ઉદ્ધારક છે, અને આથી જ બ્રહ્મસબ્ધના મર્વ અધિકારી છે અને આજ્ઞા ભાવનાથી મદ્દસબ્ધકરણાત્ સર્વેવા દેહજીવયો સર્વદોષનિવૃત્તિ એ ઉપદેશવચનમાં સર્વેવામ્ એ પ મૂર્તી બ્રહ્મસબ્ધની વ્યાપકતા સ્પષ્ટપણે દર્શાવી છે કેટલાક દીકાકારો જુદી રીતે અન્વય લે છે પણ અમને તે સતોષકારક જણાતો નથી

સર્વ વસ્તુનું ભગવાનને નિવેદન કરવા રૂપી બ્રહ્મસબ્ધના સ્વરૂપનો, સર્વ દોષનું નિવારણ કરી નિશ્ચિન્નતા આપવા રૂપી તેના પ્રયોજનનો અને ભગવત્સેવાનો અધિકાર મળનારૂપી તેના ફલનો આપણે વિચાર કરી ગયા હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે બ્રહ્મસબ્ધ કર્યા પછી વૈશ્યવના સદાચાર કેવા હોવા જોઈએ કે જેથી અમુક જીવને બ્રહ્મસબ્ધ થવાનું પ્રસન્ન અતુમાન થઈ શકે ? આનું સ્પષ્ટીકરણ શ્રીમહાપ્રભુજીએ મિહાન્તરહરકમાં કર્યું છે આપશ્રી ઉપદેશ કરે છે કે જેણે બ્રહ્મસબ્ધ કર્યો છે તેણે અમમર્ષિત વસ્તુનો સર્વથા ત્યાગ કરવો ધરણ કે જે પદાર્થો ભગવાનને સમર્પવામાં નથી આવ્યા તે સદોષ હોય છે પાર્થોના દોષની નિવૃત્તિ ભગવાનને સમર્પણ કરવાથી જ થાય છે એમ અનેક ગીતે આપણે ઉપર મિદ્ધ કરી ગયા છીએ માટે જે પદાર્થ પ્રભુને સમર્પવામાં ન આવ્યો હોય તે પદાર્થમાં દોષો હોય છે આ દુષ્ટ પદાર્થ સાથે બ્રહ્મસબ્ધ લીધેના માણસનો સસર્ગ થાય, એ ઇષ્ટ નથી, ધરણ કે તે દોષવાળા પદાર્થના સમર્પથી તે માણસ પણ પોતાની નિર્દોષતા ગુમાવી દોષવાળો બને છે અને સેવાનો અધિકાર ખોઈ બેસે છે આ હેતુથી બ્રહ્મસબ્ધ લેનારા માણસે પ્રથમ એ જણમાં રાખવાનું કે જે વસ્તુનું ભગવાનને નિવેદન કરવામાં નવો આવ્યું તે વસ્તુનો સબ્ધ કોઈ પણ અંગે રાખવો નહિ તેથી જ શુદ્ધ વૈશ્યવો કોઈ પણ પદાર્થનો ઉપયોગ કરતા પહેલા

ભગવાનને નિવેદન કરે છે અને ત્યાર પછી જ તેને પોતાના કામમાં લે છે અર્થાત્ અસમર્પિત વસ્તુનો સર્વથા ત્યાગ એ બ્રહ્મસંબધવાળા વૈષ્ણવનો પ્રથમ સાધાર્ય છે

બ્રહ્મસંબધ લીધા પછી વૈષ્ણવનો બીજો સધાર્ય એ છે કે કોઈ પણ લૌકિક અથવા વૈદિક કાર્ય જો તેને કરવાનું પ્રાપ્ત થયું હોય તો પ્રથમ પ્રભુને નિવેદન કરીને જ તે કાર્યનો આરંભ કરવામાં આવે છે, અન્યથા નહિ બ્રહ્મસંબધ લીધેના માણુએ લૌકિક અને વૈદિક કર્મો કરવા જ એવો ભાવ નથી પણ જો તે કર્મો કરવાના પ્રાપ્ત થાય તો પ્રથમ પ્રભુને નિવેદીને જ કરના આમાં નિયમાત્મક પરિમિત્તનો ભાવ જ પ્રધાન છે જો આ પ્રમાણે કરવામાં ન આવે તો જીવાત્માએ બ્રહ્મસંબધથી મેળવેલી નિર્દોષતા જતી રહે છે અને ધર્મપતિત થાય છે તાત્પર્ય એ કે જે કાર્ય કરવું હોય તે પ્રભુને નિવેદીને જ કરવું આ બીજો સધાર્ય છે

ભગવાનને સર્વ પદાર્થોનું નિવેદન કરવાનો ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે સર્વ પદાર્થ એટલે ગમે તે પદાર્થ નહિ પણ જે પદાર્થનો ઉપયોગ કોઈએ કર્યો ન હોય અથવા તો જે પદાર્થનો વિનિયોગ કોઈ દેવ અથવા મનુષ્યમાં થયો ન હોય એવો પદાર્થ અર્થાત્ જો કોઈ પદાર્થનો કોઈ બાલકે અથવા કોઈ મનુષ્યે જ્ઞાન દશામાં કે અજ્ઞાનદશામાં ઉપયોગ કર્યો હોય તો તે પદાર્થ પ્રભુને સમર્પવો નહિ ભગવાન સર્વના ઇશ છે, દેવોના પણ દેવ છે એટલે તેમને બીજા કોઈના ઉપયોગમાં આવેલી વસ્તુનું નિવેદન કરનામાં આવતું નથી જેમ લોકમાં એવી સામાન્ય મર્યાદા છે કે શેડ પોતાના નોકરોનું ઉચ્છિષ્ટ લેતો નથી, પતિ પોતાની સ્ત્રીનું ઉચ્છિષ્ટ જમતો નથી તેમ સર્વના અધિપતિ ભગવાન કોઈનું ઉચ્છિષ્ટ સ્વીકારતા નથી માટે બ્રહ્મસંબધ લીધા પછી વૈષ્ણવોએ બીજાએ-માણુસે, દેવે કે ગમે તેણે-મેળવેલી વસ્તુનું સમર્પણ પ્રભુને કરવું નહિ આ એમનો ત્રીજો સધાર્ય

સમર્પણ કરીને વૈષ્ણવોએ ભગવાનના સેવક તરીકે રહેવાનું છે ભગવાન જ પોતાના સેવ્ય છે અને પોતે એમના સેવક છે એ ભાવનાનું દૃઢ રીતે પરિપાલન કરવાનું છે જગતમાં નોકરો શેડને આત્મકિત રહે છે અને જે કાર્યથી શેડ પ્રસન્ન થાય તે કાર્ય તેઓ હર્ષથી કરે છે અને શેડની કૃપા મેળવવાને બાગ્યશાથી અને છે. આ પ્રમાણે જ વૈષ્ણવોએ પ્રભુના નાસ થઈને રહેવું અને જે કાર્યથી પ્રભુ પ્રસન્ન થતા હોય તે જ કાર્ય પ્રતિદિન કરવું વળી શેડના ઉપર જ સર્વ આધાર રાખનાથી જેમ નોકરને કોઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા હોતી નથી તેમ ભગવાનને જ જેણે નિવેદન કર્યું છે તેને કોઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા હોતી નથી આ પ્રમાણે પોતાના દિવસો અને આયુષ્ય ગાળવામાં આવે તો ભગવત્કૃપાને માટે કેને સદેહ રહે? અર્થાત્ તે વૈષ્ણવ ભગવાનના પ્રસાદનો અલબ્ધ અનુભવ સુખેથી કરે છે પ્રભુ જ સેવ્ય અને પોતે સેવક એ ભાવનું પરિપાલન એ વૈષ્ણવોનો ચોથો સધાર્ય છે

જેમ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ છે, જેમ ઝડક, યજ્ઞસ, સામ અને અથર્વ એ ચાર વેદ છે તેમ અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ, સર્વ કાર્યમાં સર્વ વસ્તુનું, લૌકિક અને વૈદિકનું પણ-પ્રારંભમાં સમર્પણ, સામિશ્રુતનું અસમર્પણ અને સેવ્યમેવકભાવ આ ચાર વૈષ્ણવોના મુખ્ય સધાર્યો છે આ ચાર નિયત સધાર્યોના પાતનથી બ્રહ્મસંબધ સંસ્કારમાં કરવામાં આવેલી પ્રતિષ્ઠા દૃઢ થાય છે, અને કોઈ પણ પ્રાર્થના દોષનો પ્રતિબંધ નહિ આવવાથી જીવનપર્યન્ત નિરતર સેવાનો અધિકાર ભોગવાય છે

સામ્પ્રદાયિક ગ્રંથોમાં નિવેદનના ત્રણ પ્રકાર આપવામાં આવ્યા છે તેમાં જેઓએ પોતાના પ્રાણ શીકૃષ્ણને જ અર્પીત કરી નિવેદન કર્યું છે તેઓ ઉત્તમ અધિકારી કહેવાય છે, જેમણે

ભગવાનનું સ્વરૂપ, પોતાનું સ્વરૂપ અને નિવેદનનું સ્વરૂપ બરોબર સમજીને નિવેદન કર્યું છે તે મધ્યમ અધિકારી કહેવાય છે અને જેઓએ પ્રેમ અને જ્ઞાનથી રહિત હોવાથી કેવળ પુષ્ટિમાર્ગીય ગુરુના મુખેથી ગદ્ય અને પદ્યાક્ષરનું શ્રવણ કરી તેનું ઉચ્ચારણ કરી નિવેદન કર્યું છે તે હીન અધિકારી કહેવાય છે આ રીતે નિવેદનમાં ઉત્તમ, મધ્યમ અને હીન એવા ત્રણ પ્રકારો અને તેને અગે ત્રણ અધિકારીઓ જેવામાં આવે છે આ ત્રણમાં જે ઉત્તમ નિવેદન છે તે પ્રેમની ઉત્પત્તિ પછી થઈ શકે છે, મધ્યમ નિવેદન પુષ્ટિમાર્ગીના ગ્રન્થોના અધ્યયન અને ગુરુના ઉપદેશથી થએલા જ્ઞાન પછી થાય છે અને તૃતીય નિવેદન પુષ્ટિમાર્ગીના ગુરુએ કરેલા ગદ્ય અને પદ્યાક્ષરના ઉપદેશ પછી થાય છે

અહીં કોઈને શકા થાય કે ત્રણ પ્રકારના નિવેદનમાં પહેલા બે પ્રકાર તો જાણે ઠીક છે, પણ જે નિવેદન અજ્ઞાન દશામાં કરવામાં આવ્યું છે તેનું ફલ શું ? તે તદ્દન નિરુપયોગી જ છે આ શકાના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે નિવેદન જ્ઞાનદશામાં થયું હોય કે અજ્ઞાનદશામાં થયું હોય તો પણ તેનું ફલ તો નિવેદન કરનારને પ્રાપ્ત થાય છે જ આ સમજવાને માટે કેટલાક દૃષ્ટાન્તો લઈએ કોઈ એક બાલક છે તેનામાં બહુ બુદ્ધિ ન હોવાથી તે દાન વગેરે કર્મોનું સ્વરૂપ સમજી શકતો નથી આ ઐતિહાસિક પણ જે તે બાલક પોતાના પિતાની આજ્ઞાથી દાનાદિ કર્મ કરે તો તે તેનું ફલ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે દાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી હતા પણ દાનમરૂપના ઉચ્ચાર માત્રે કરીને તે દાનનું ફલ ભોગવે છે કોઈ મૂર્ખ, રોગી અથવા મરણ પથારીએ પડેલો માણસ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજી શકતો નથી, છતાં પણ જ્યારે તે અવસ્થામાં તે ધર્મ કરે છે તો તેનું ફલ તેને મળે છે એમ પુરાણાદિના અનેક દૃષ્ટાન્તો ઉપરથી માન્ય પડે છે શ્રીરઠ્ઠેશ પ્રભુ પણ બકિતદાસમાં વિધિમજ્જાનતા ચાલેલ વગેરે પકિતઓમાં આ બાવતું જ નિરૂપણ કરે છે તેથી પ્રેમ, જ્ઞાન-ભગવત્સ્વરૂપ, નિવેદનસ્વરૂપ એ સર્વનું જ્ઞાન, કોઈ મનુષ્યને ન હોય અને નિવેદન કરવામાં આવ્યું હોય તો ગદ્ય અને પદ્યાક્ષરમત્રના ઉચ્ચારણ માત્રથી જ તેનું નિવેદન મિષ્ટ થઈ જાય છે અને તે પણ ફલ પ્રાપ્ત કરે છે, માટે અજ્ઞાનીઓનું નિવેદન નિષ્ફલ છે એમ શકા કરવી નહિ

વળી કોઈને શકા થાય કે જ્યારે એક માણસ બ્રહ્મસંબંધ કરી સર્વ પદાર્થો ભગવાનને સમર્પે છે ત્યારે તે માણસના સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી વગેરે કુટુંબના માણસોનું પણ નિવેદન થઈ જ જાય છે તો પછી તે સ્ત્રી, પુત્ર પુત્રી વગેરેને સ્વતંત્ર નિવેદન કરવાની માઈપણ પ્રકારની આવશ્યકતા નથી અને તેથી તેમણે નિવેદન ન જ કરવું જોઈએ આ શકા સ્વાભાવિક છે, પણ તે સર્વથા સત્ય નથી તેનું નિરાકરણ આ પ્રમણે કરવામાં આવે છે ઘરનો મોટો માણસ નિવેદન કરે છે એટલે તેના સંબંધીઓનું પણ નિવેદન થઈ જાય છે અને તે સંબંધીઓ ભગવદીય કહેવાય છે કુટુંબના માણસો ભગવદીય થયા છે છતાં પણ એમનો દેહ, ઇન્દ્રિય, અતકરણ વગેરેમાં જે અધ્યાસ છે તે નિવૃત્ત થએલો હોતો નથી અને તેથી કરીને તેમની બુદ્ધિ ભગવદીય થતી નથી, અને જ્યાં સુધી બુદ્ધિ ભગવદીય થાય નહિ ત્યાં સુધી એનું નામનું નિવેદન નકામું જ છે માટે દરેક માણસે પોતાનો અધ્યાસ દૂર કરી પોતાની બુદ્ધિને ભગવદીય બનાવવાને સારુ સ્વતંત્ર રીતે નિવેદન કરવું જોઈએ અને તેથી જ સમ્પ્રદાયમાં પૃથક્ પૃથક્ નિવેદન કરવામાં આવે છે નિવેદન સર્વને માટે છે એમ આપણે ઉપર મિદ્ધ કરી ગયા છીએ અને તે ઉપરાંત એ જ બાવતું સમર્થન સત્તમસ્કંધમાં નાગદ જીએ યુધિષ્ઠિરને મળેલીને કહેતા વચનોમાં^૧ જેવામાં આવે છે એક જ માણસના નિવેદનથી તે

માણસના સબધીઓ ભગવદીય થઇ જાય એ વાદીનો મત એક ક્ષણ વાગે આપણે સ્વીકારીએ તો પણ પૃથક્ નિવેદનમાં કોઇ પણ પ્રકારની હાનિ નથી, પણ વિશેષ લાભ છે જેમ જગતમાં અધિકર્યાધિક ફલમ્ એ ન્યાયનો પ્રચાર જેવામાં આવે છે તેમ અહીં પણ માનવાનું છે કુટુંબના સબધીઓ ભગવદીય થયા હશે અને પાત્ર નિવેદન કરશે તો વધારે ભગવદીય થશે, એમાં શું જલ્લ રહ્યું ? જેમ અર્જુન પોતે વેળુવ હોવાથી પવિત્ર જ હતો છતાં પણ પોતાના પૈત્ર પરીક્ષિતની બક્ષિતથી વધારે પવિત્ર થયો તેમ કોઇ માણસ ભગવદીય થયો હોય, છતાં પણ તે નિવેદન કરે તો તે વધારે ભગવદીય અને છે અર્થાત્ પૃથક્ નિવેદનમાં લાભ જ છે માટે દરેકે પૃથક્ જ નિવેદન કરવું

અત્ર આપનાર, બયમાથી રક્ષણ કરનાર, પત્નીનો પિતા વિદ્યાતુ દાન કરનાર અને જન્મ આપનાર એ પાત્ર પિતા ગણાય છે એમ પુરાણનું વાક્ય^૧ છે આમાં વિદ્યાદાતાને પિતા તરીકે માનવામાં આવ્યા છે પતિ અને પત્ની એ બંને એક જ ગુરુ પાસેથી ઉપદેશ લે તો તે ગુરુ તે દપતીના પિતા થાય અને તેથી તે દપતી વચ્ચે પરમ્પર પતિપત્નીનો જ્ઞાન ન રહેતા બાધ બહેનનો ભાવ રહેવો જોઇએ અને જો આ પ્રમાણે થાય તો જગત્ ઉત્સન્ન જ થઇ જાય, માટે પતિ અને પત્નીએ એક જ ગુરુ પાસે ઉપદેશ ન લેતા જુદા જુદા ગુરુઓ પાસે ઉપદેશ લેવો આ પ્રકારની કાંઇતે શક્તિ થાય તો તે શક્તિ અચેત્ત છે સ્તોકમાં પાચને પિતા કહેવામાં આવ્યા છે તેનું તાત્પર્ય એટલું જ કે એ બધા પિતાની માફક પૂજ્ય છે તેથી અન્ત આપનાર, બયમાથી રક્ષણ કરનાર, પત્નીનો પિતા અને વિદ્યાદાતા પિતાની માફક પૂજ્ય છે તેથી દપતીને એક જ ગુરુનો ઉપદેશ લેવામાં બાધમહેન થઇ જવાનો પ્રસંગ આવતો નથી તે એએ ગુરુને પિતાના જેવા પૂજ્ય ગણવા એજ લાભ છે વળી એક સ્થલે^૨ તો એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે દપતીનો એક જ ગુરુ હોય તો વિશેષ ફલ મળે છે જો આ પ્રમાણે આપણે ન સ્વીકારીએ તો જગતમાં ઘણી અન્યવચ્ચા થઇ જાય ધારો કે એક દમ્પતીને એક જ માણસે અન્ત આપીને મોટું કર્યું હોય અને તે જ માણસે બયમાથી તેનું રક્ષણ કર્યું હોય અને જો તે માણસને ખરેખરે પિતા તરીકે જ ગણવામાં આવે તો તે દમ્પતીની વચ્ચે બાધમહેનનો મબ્ધ થવો જોઇએ પણ જગતમાં આપણે એવું જોતા નથી માટે દમ્પતી જો એક ગુરુ કરે તો તેમાં કોઇ પણ પ્રકારનો હાનિ નથી

(અપૂર્ણ)

પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તનકારોને અલભ્ય લાભ.

૧ સંગીતકીર્તનમન્ત્રી — આ અન્યમાં પુષ્ટિમાર્ગીયપ્રણાલિકાનુમાર મહંનાથી આરંભીને શયનપર્વન્તના, ઉત્સવોની વધાઇ હોરી વગેરે કીર્તનો હાર્મોનિયમમાં વગાડવા નોટશન સહિત આપ્યા છે, તેમ જ દોકડ (પખવાજ) બનાવવાનું શિક્ષણ મળે તેની પણ સમજુતી ભિન્ન ભિન્ન ૩૦ રાગના ૮૦ નોટશન તાલમાત્રાસહિત આપેલી છે ભિન્ન ભિન્ન કીર્તનોથી પૂર્ણ આ અન્ય સર્વમાં અદ્વિતીય જ છે જો આવડે ૩ ૨-૦-૦ ટપાત અર્થ ૦-૧-૦ જુદું લખ્યો —

ભગવાનદાસ નારાયણદાસ ડોટડાવાલા

સુ. ધ. લુકા (છલ્લે અમદાવાદ)

૧ અન્નદાતા મયત્રાતા પત્નીતાનસ્તથૈવ ચ । વિદ્યાદાતા જન્મદાતા પત્નૈતે પિતરો નૃણામ્ ॥

૨ આચારો ધર્મમાર્ગશ્ચ ગુરુર્મન્ત્રશ્ચ દેવતા । દમ્પત્યપત્યમૃત્યૈષુ એકીકૃત્ય મહત્ફલમ્ ॥

॥ अथ श्रीवल्लभगीतम् ॥

॥ अथ प्रथमसर्ग प्रागभ्यते ॥

श्रीमद्गोकुलमण्डनं वरतनुं कल्याणपाथोनिधिं
विघ्नौघोन्मदनागकुम्भदलनातिप्रौढसिंहाक्रमम् ॥
भक्तापत्तितमःसमूहहरणे श्रीसूर्यकोटिप्रभं
वन्देहं कमलाधवं द्विजवरं श्रीवल्लभं सत्प्रियम् ॥१॥
यो भक्तप्रियमादरेण कुरुते विन्दन्ति यं नामरा
येनैवापहतं जनस्य कलुषं तस्मै नमो नित्यशः ॥
यस्मात्सौख्यपदं गता हि सुजना यस्यास्त्यनन्ता गति-
स्तस्मिन्मे मतिरस्तु गोकुलपतौ श्रीवल्लभे सर्वदा ॥२॥
नाहं काव्यविचक्षणः सुविमलाबुद्धिर्न मे स्वोद्भवा
नालङ्कारगतिर्न मे गणगतिर्नैवान्यदेवाश्रयः ॥
श्रीमद्गोकुलनाथ विव्वलसुत श्रीविप्ररूपाकृते
श्रीमद्वल्लभनाथ ते पदसरोजस्यास्ति वै मे वलम् ॥३॥
क्वाहं मन्दमतिस्तथाल्पविषयासक्तो मनुष्योप्यथ
क्वेदं क्षीरसमुद्रकस्य मथनं सद्रत्नकोत्पादकम् ॥
पद्भुर्मेरुगिरेस्तु हीच्छति यथाप्युल्लङ्घनं मन्दधीः
श्रीमद्वल्लभवर्णनं खलु तथेतीच्छामि मोहाश्रितः ॥४॥
तथापि वै गोकुलनाथपादपङ्केरुहस्यातिवलं प्रगृह्य च ॥
तस्याक्षया वल्लभगीतमुद्रसं करोति संक्षेपत एव माहवः ॥५॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्ध कल्याणरागेण गीयते ॥

श्रीमल्लोलविलोचनलोकनलज्जितकोटिमनोजम् ॥
 आनन्दितममराजभवादि विनम्य सुपादसरोजम् ॥१॥
 नमामि श्रीवल्लभमेकरसं रमते सततं वे सरसम् ॥ध्रु०॥
 श्रीगोकुलमण्डितललिताननहासविमोहितविश्वमजम् ॥
 आनन्दाम्बुजमुखवचनामृतजीवितकलिप्रसिताखिलमनुजम् ॥२॥
 आजानुभुजयुगजनाभयदं शरणागतकालभयापहरम् ॥
 सज्जनकलिमलतूलकदम्बसमग्रविदाहकरं नृवरम् ॥३॥
 श्रीवल्लभकुलकुमुदावलिमुखराशिकरामलचन्द्रमसम् ॥
 कोटिमदनवलदर्पहरं मधुराधरहासविलासरसम् ॥४॥
 हीरकमणिगणजटितकुण्डलरुचिशोभितलोलकपोलवरम् ॥
 कलिकालातिजनितभवतापजनामृतपूरकपद्मकरम् ॥५॥
 वेदागम्यमनङ्गालयहृदयाम्बुजमद्भुतकेलिकरम् ॥
 त्रिभुवननिरुपमविमलोदरहृतमानीनिमानसमतिमधुरम् ॥६॥
 शीतलसुभगचरणकमलाश्रितवल्लभनिजमुखराशिमलम् ॥
 निर्मलचामीकरवरकलेवररूपविमर्दितकामवलम् ॥७॥
 मनुजाकृतिधारिणमतिललितं द्विजकुलमण्डनमङ्गनिवासम् ॥
 मन्मथमन्मथललितगतिं चरणाम्बुजरक्षितमाहवदासम् ॥८॥
 श्रीमद्वल्लभवारिधिं ह्यगणितानन्दोदकालंकृतं
 वागुर्मि खलु मुक्तिशुक्तिममलोद्भूवाहुसद्भोगिनम् ॥
 मुक्ताभक्तिमल हि मीननयनं चावर्तनाभिं नदी-
 भक्तश्रेणिममोघनामतरणं स्वस्मिन्मन्त्रं भजे ॥९॥

अथ द्वितीयप्रबन्ध आशावरीरामेण गीयते ।

असितचिकुरनिचयो घनचय इव मेरुशिखरस्थित एव कलम् ॥

पद्मगशिशुनिवहोमृतपानं कर्तुमिवागत उचितमलम् ॥१॥

श्रीगोकुलनाथामलवदने मङ्गलकनकघट इन्दीवरार्चित

इव नु विभाति मदनसदने ॥ध्रु०॥

सौभगसुन्दरशोभितहरिमन्दिरतिलकाश्रितभालवरे ॥

तिलकामिपाखिलभित्तिपशोयुगलामलरेख इवाघहरे ॥२॥

श्रुतिसहीरकचक्राकृतिकुण्डलयुगकिरणौघाधिकललिते ॥

चक्राकृतिकुण्डलमिपमनसिजमृगयुपाश इवाकलिते ॥३॥

कोटितरणिकिरणौघसुशोभितलोलकपोलजितमदनवले ॥

सहजविलाससुभ्रुकुटीभङ्गजितामरनरमनसिजपटले ॥४॥

चञ्चलनयनं दधति मदननृपसुव्रतविशिखमिव केलिकरम् ॥

सौभगसुन्दरपङ्कजशीतलमतिचञ्चलझपरूपधरम् ॥५॥

पञ्चविशिखसुभगमदचञ्चलतारमधिकसुखदम् ॥

जेतुं विश्वमनङ्गनृपस्य हि गच्छत इव तूणीरमिदम् ॥६॥

चम्पककुङ्कुलसौभगनासे विम्बोष्ठं च दधत्यमलम् ॥

कोटिकुसुमशरदर्पहरं वरताम्बुलरागार्चितसुकरम् ॥७॥

कोमलशीतलवागमृतेपद्मास्यविमोहितपञ्चशरे ॥

आसेनायुतमनसिजगुहे दासमाहवभवतापहरे ॥८॥

शतरविद्युतिभालसुपुण्ड्रको

जितरतिप्रियवाहिनीकोन्मदः ॥

प्रियतमो हि सतां खलु वल्लभो-

ऽतिशुशुभे शुशुभे क्षणकामदः ॥९॥

मधुरकोमलवागमृताणवोद्भवसदूर्मिसुमग्नझषध्वजः ॥

विजयते भुवि वल्लभवल्लभः सुमदनो मदनोन्मदलोचनः॥२॥

नयनपद्मनिमेषविलासकः स्वजनमानसमन्मथमन्मथः ॥

हसितलोचनसारविलासवान् विमलकोमलकोकविलोचनः॥३॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते वदनवर्णनो नाम प्रथम सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथ द्वितीयसर्गः प्रारभ्यते ॥

विशालभालपुण्ड्रकं सुचक्रहेमकुण्डलम् ।

लसत्सुनासिकाद्विजं सुविम्बशोभिताधरम् ॥

शुभास्यहास्यमण्डितं सुकामकेलिपण्डितम् ।

मनोज्ञवेषमालिनं भजामि वल्लभं वरम् ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो वसन्तरागेण गीयते ॥

सौभगकम्बुककन्धराभासिततुलसीदारुजमाली

रतिपातिपाशाविलासधरामलगुञ्जास्त्रगधिकशाली ॥१॥

रेजे श्रीवल्लभोऽघहारी, श्रीयमुनाकलकूलश्रीगोकुलविविध

केलिकलारसधारी ॥ध्रु०॥

यस्योरःस्थलमाभ्नायेन्द्रभवाजधराकमलाद्यविगम्यम् ॥

केलिकलारसकुशलकुसुमशरकेलिसदनममलाकृतिरभ्यम् ॥२॥

रासरसे श्रीगोपवधूकुलकेलिकलारसपरिरम्भितम् ॥

कामसमुद्रतरङ्गसुसज्जिनं त्रिभुवनरूपमलं ललितम् ॥३॥

कुसुमशरासननरपतिदुर्गमदुर्गमनेकाविहारपरम् ॥

विशालसमुन्नतमोहितनरनारीजनमद्भुततापहरम् ॥४॥

त्रिभुवनसारं सुभगविहारं लज्जितमारं धर्मपरम् ॥

कम्बुसुचक्रायुधकुलचिह्नसुशोभितमद्भुतरूपधरम् ॥५॥

आजानुवाहुलताखिलनिजजननिर्भयदानकरोजस्त्रम् ॥
 करकमलेन जनाभयकारी हरति जनाखिलपापतमिस्रम् ॥६॥
 ब्रजवानितोरोजोदकसम्भववासकरेण पुराप्यधुना ॥
 कोटितराणि किरणामलहाटकहरिकजटितमुद्राङ्गुलिना ॥७॥
 कलङ्कविमोचनबुद्धिसमागतकोटिशशाङ्कलसत्सुनखेन ॥
 माहवदासकथितवचनेन सुखयतु हरिरेहं रसिकमनेन ॥८॥
 भुजगराजसुशोभितसद्भुजस्तरलवारिजगर्भलसत्करः ॥
 विजयते हरिवल्लभ इष्टदः करतलो रतलोकशुभेष्टदः ॥९॥
 तुलसीमालं कमलागारं स्वजनाधारं विमलाचारम् ॥
 लुगुणापारं विजितामारं वल्लभराजं नौमि सदाहम् ॥१०॥

अथ द्वितीयप्रबन्ध कल्याणरागेण गीयते ॥

स श्रीवल्लभ एव सुसरसम् ॥ सज्जनमानसहंसोनलसम् ॥१॥
 धर्मपरोयं रेजे हरिरिति खलु सद्यम् ॥ ध्रु० ॥
 भात्युदरे रोमावलिरमला ॥
 लोकनलजितत्रिभुवनकमला ॥२॥
 मकरध्वजशररूपधरैव नु ॥
 नाभिहृदयमिलिता रसधारैव नु ॥३॥
 यमुना किमु किमुतामृतधारा ॥
 मधुकरराजिरुत किमिय (१) रा ॥४॥
 किमु स्मरनरपतिनिःसरणीयम् ॥
 किमुताखिलरसमर्यादेयम् ॥५॥

किमुत मदननृपविजयध्वजेयम् ॥

किमनङ्गशासनयष्टिरियम् ॥६॥^१

वभूव न निर्धारयितुं कोपि ॥

शक्तो हि माहवदास एकोपि ॥८॥

यस्योदरान्तं न ययुः सुरेशमुनीशपद्मासननारदादयः ॥

वेदा अथापीतरयोगसिद्धाः स गोकुलेशोयमलं विरेजे ॥९॥

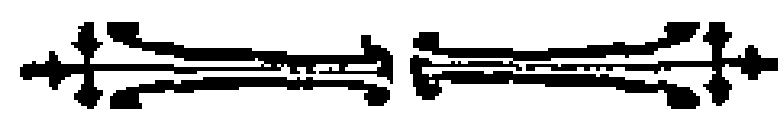
सुकान्तश्च स्वभक्तानां दुष्टानामथ दुःसहः ॥

ब्रजसीमन्तिनीनाथो वल्लभोयं विराजते ॥२॥

श्रीवल्लभोदरे भाति रोमावलिरिन्दिरान्विता ॥

ससेनस्यैव कामस्य किमु मार्गस्य पद्धतिः ॥३॥

इतिश्रीवल्लभगीते रोमावलिवर्णनो नाम द्वितीय सर्गः ॥

॥ श्रीवल्लभ ॥

अथ तृतीयसर्गः प्रारभ्यते ॥

जगद्विमोहातिमनोज्ञवेधो जगत्त्रयेशो द्विजराजवेधः ॥

स्वभक्तपद्माकरतारकेशो विराजते गोकुलनाथ एषः ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो नटनारायणरागेण गीयते ॥

त्रिभुवनसारो जगदाधारो लज्जितमारो धरणितले ॥

नृवराकरो वेदविचारो लीलापारोप्यतिविमले ॥१॥

श्रीवल्लभ इति रेजेमलं येन विमोहितं भुवनमलम् ॥ध्रु०॥

यद्धृदयं हि सदा सदयं श्रीमणालयमेकरसेन ॥

मनसिजपाशमिव धृतमुपवीतं कामनृपचापमौर्वीकैमजेन ॥२॥
 उपवीतं गर्वरोमावलिरविजागङ्गासंस्वतीवेपथुभिरामम् ॥
 ॐकारावर्तोन्नतममलं नाभिं दधानो मूर्च्छितकामम् ॥३॥
 मकरध्वजनृपरमणागार किमु किमुत स्मरकेलिरसकोशम् ॥
 किमुतोदरनदवेगावर्तं सुभगोदररससरोभववेपम् ॥४॥
 रतिपतिमृगपतिगुहामुत किं वा किमुत कुसुमशरमृगयुपाशम् ॥
 मनसिजगमनागमनद्वारं किमु किमुत खिललक्ष्मीवासम् ॥५॥
 विमलयशोभुतसितसूत्राङ्गवरप्रावारमौली मनोहरम् ॥
 लज्जितमृगपतिकटितटधारी सुनितम्बशाली सुखकरम् ॥६॥
 सितसूत्राम्बरपरिधनकारी लज्जितरम्भोरुद्वयधारी ॥
 मनोहरजानुसुवर्तुलजंघी त्रिभुवनजनकुलमङ्गलकारी ॥७॥
 मनसिजयानसुभगमकरामलचिह्नसुवस्त्रो मनोहारी ॥
 माहवदासमनोहरवेपो वल्लभरसिकजनाभयकारी ॥८॥
 स्मरनिवाससुनाभिमनोहरो विजयते खलु वल्लभवल्लभः ॥
 मदनमोहविलासगतिः प्रियहरिजनोरिजनोरसि तापकृत् ॥९॥

॥अथ द्वितीयप्रबन्धो मेघमलहाररामेण गीयते॥

कमलोदरदलशीतिलसमलम् ॥ सुन्दरसौभगहृपितकमलम् ॥१॥
 श्रीवल्लभवल्लभचरणं भजे महाखिलमङ्गलकरणम् ॥ध्रु०॥

गोपसीमन्तिनीहृदयालिङ्गितम् ॥

लक्ष्मीकुचभूषणमतिललितम् ॥२॥

वृन्दावनगोगणकृतगमनम् ।

रसिकजनाखिलतापविशमनम् ॥३॥

१ 'मौगावीकम्' इति पाठस्त्वगुच्च ।

२ 'गुञ्ज' इत्यपि पाठ किन्त्वगुच्च ।

३ 'सूत्राम्बरप्रावार' इत्यपि पाठ शुद्धम् ।

योगतपोध्वरदानागम्यम् ॥

शेषसुरेशभवादिविनम्यम् ॥४॥

विद्रुमकिशलयकोमलसुतलम् ॥

पद्माङ्कुशध्वजचिह्नसुविमलम् ॥६॥

अङ्गुलिनखरुचिजितशतचन्द्रम् ॥

निरुपमममलं जनकतभद्रम् ॥७॥

चञ्चलमकरध्वजकृतवासम् ॥

लोकनमोहितमाहवदासम् ॥८॥

भातीह तीव्रामलपञ्चवाणनिवासमेकान्तजनातिगम्यम् ॥

लक्ष्मीनिवासं रसिकातिगम्यं श्रीवल्लभाम्भोरुहपादयुग्मम् ॥९॥

सकलभुवनसारं लज्जितोन्मत्तमारं

चपलनयनतारं कौटिकामावतारम् ॥

निजजनपरिवारं कण्ठगुञ्जाप्तहारं

रसरसिकमपारं वल्लभं तं नमामि ॥२॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते चरणवर्णनो नाम तृतीय सर्ग ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथ चतुर्थसर्ग प्रारभ्यते ॥

अत्याम्नायविचारी च वेददोहनतत्परः ॥

कृतोपवीतदामा च वल्लभोस्तु गतिर्मम ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो भैरवरागेण गीयते ॥

उत्तमकेलिकलारसमोदी ॥ अगणितसारो नित्यविनोदी ॥१॥

श्रीगोकुलनाथोखिलसुखकारी सततं रेजे निगमविहारी ॥ध्रु०॥

वचनायुधजितदुर्जनदण्डी ॥ ध्वंसितकपटीखलपापण्डी ॥२॥
 वादाखिलजितबुधजनशाली ॥ मुखशुचिरुचिजितांशुमाली ॥३॥
 वेदसुरक्षितमर्यादोलम् ॥ सज्जनचर्चितपादो विमलम् ॥४॥
 निजजनमधुकरगीतो विमलम् ॥ शीतलचरणसरोजोतिकलम् ॥५॥
 सद्गुणसागरपूरितदेही ॥ द्विजवरकर्मालङ्कृतो हि ॥६॥
 त्रिभुवनपावनकीर्तिसुशाली ॥ यशोमलतिलकमनोहरभाली ॥७॥
 वशी हि नित्यं स्वच्छन्दगामी ॥ धर्मरतो ननु माहवस्वामी ॥८॥

वेदवादजिताधर्मिदण्डिस्वामी बुधेश्वरः ॥

कृतानन्दयुता पृथ्वी स रेजे बल्लभोमलः ॥९॥

लसत्सुभालं नयनोद्विशालं सुकण्ठनालं खलु दुष्टकालम् ॥
 स्वदासपालं तुलसीपमालं वन्दे रसालं द्विजराजबालम् ॥२॥

अथ द्वितीयप्रबन्धो भैरवरागेण गीयते ।

कीर्तिविमोहितसुरनरनागे ॥ पापण्डाधर्ममदगतरागे ॥१॥

श्रीगोकुलनाथे मम रतिरस्तु विमलगुणगाथे ॥ध्रु०॥

धर्मविरक्षणकृतदृढवचने ॥ तुलसीसक्तिलकामलवदने ॥२॥

वेदकथितनिजधर्ममर्यादे ॥ जितवरपण्डितपुष्टिविवादे ॥३॥

श्रीभागवतधृतवचनामोदे ॥ रसिकसुनिजजननित्यविनोदे ॥४॥

कलिफणिग्रसितसुरक्षितजीवे ॥ सद्यशसामोदितनरदेवे ॥५॥

श्रीगोवर्धनधरणसमर्थे ॥ मनसि विचारितशुचिश्रुत्यर्थे ॥६॥

यशसोज्ज्वलितत्रिभुवनलोके ॥ चरणाश्रितजनकृतगतशोके ॥७॥

श्रीगोकुलकृतनित्यविहारे ॥ निजजनमाहवप्राणाधारे ॥८॥

छन्दःसारं नरवरशुचिब्राह्मणेन्द्राकृतिं हि

विद्यासारं कमलनयनं कोटिकामावतारम् ॥

गुञ्जाहारं विमलतुलसीकाष्ठकण्ठाप्तमालं

वन्दे लीलाविविधरमणं वल्लभं श्रीनिवासम् ॥१॥

कामं स्वच्छयशः पवित्रितजगल्लोकं सुधर्मान्वितं

सत्योपेतमजस्रकालसदृशं श्रीविठ्ठलेशात्मजम् ॥

ब्रह्मेशेन्द्रमुनीन्द्रगीतयशसं चामीकराङ्गाश्रियं

वन्देहं मधुराननं नरवरं श्रीवल्लभं श्रीप्रियम् ॥२॥

यशस्तिलकभालश्च वेदवादविशारदः ॥

कीर्तिमालालसदृक्षा रेजेलं वल्लभः सदा ॥३॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते यशोवर्णनो नाम चतुर्थ सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेशः ॥

॥ अथ पञ्चमसर्गः प्रारभ्यते ॥

धर्मरक्षणसद्देहधारिणं वेदधारिणम् ॥

वन्देहं कोटिकामाङ्गं वल्लभं जनवल्लभम् ॥१॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्धः कर्णाटरागेण गीयते ॥

गायन्त्यमरादय इति नित्यम् ॥ सत्कीर्तिं हि सदा जनचिन्त्यम् ॥१॥

श्रीवल्लभराजं नमाम्यानन्दितसुजनसमाजम् ॥ ध्रु० ॥

वेदा विधृता हस्ते येन ॥ धर्मसुरक्षणकृतसुपथेन ॥२॥

ब्रजसीमन्तिनीमानसपणिना ॥ कलिभवमत्तसुदुर्जनफणिना ॥३॥

गोचारणवरगोपवेपधारिणा ॥ गोपवालकविविधसुखकारिणा ॥४॥

वृन्दावनकृतनरवेपेण ॥ दैत्यसमाजकृतशेषेण ॥५॥

इन्दीवरघननीलाङ्गेन ॥ अकलविहारेणात्मभवेन ॥६॥

स श्रीद्विजवररूपधरोयम् ॥ केन ज्ञातो नेति हि कोयम् ॥७॥

अकलितरूपो नित्यविहारी ॥ निजजनमाहवमङ्गलकारी ॥८॥

यो नन्दगेहे ब्रजसुन्दरीणां

कामावतारो नयनाभिरामः ॥

शिव्यस्थदध्यादिक चौर एव

श्रीवल्लभोऽयं रमते ब्रजेशः ॥९॥

॥ अथ द्वितीयप्रबन्ध कल्याणरागेण गीयते ॥

संगीतसुकुशलगानो विमले ॥ रेमेलं सुकुसुमपरिमले ॥१॥

श्रीवल्लभ इति यभुनाकूले कूजत्सारसमिधुनमराले ॥ध्रु०॥

मयूरकोकिलचातकरावे ॥ गोकुलनाथजनितरसभावे ॥२॥

कदलीसहकारशोभितपत्रे ॥ विकसितसुभगविविधशतपत्रे ॥३॥

शीतलमन्दसुरभिः शुचिपवने ॥ शोभालोकनलजितभुवने ॥४॥

प्रफुल्लितवकुलकदम्बतमाले ॥ कामनृपनखरुचिकिंशुकजाले ॥५॥

कामकलारसरसिकवसन्ते ॥ गुञ्जन्मधुकरपटलसुललिते ॥६॥

पञ्चविंशिनृपशोभितसेने ॥ नित्यानन्दयुते शुभविपिने ॥७॥

सुखयतुरसिकजनकलगीतम् ॥ माहवभणितमिदं मधुललितम् ॥८॥

ललितकमलमाले कोकिलाकेकिहंस-

पिकमधुकररावेत्युन्मदानङ्गभावे ॥

त्रिगुणललितवाते यामुनीयोपकण्ठे

विहरति सततं श्रीवल्लभो वल्लभेशः ॥१॥

श्रीमद्भोगणवल्लभश्च सततं श्रीवल्लभावल्लभः

श्रीमद्भोकुलवल्लभश्च सततं श्रीभानुजावल्लभः ॥

श्रीमद्विठ्ठलवल्लभः शुभमतिः श्रीवल्लभः श्रीपतिः

श्रीमद्भानुसुतातटे हि रमते सौख्य द्विजात्याकृतिः ॥२॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते यमुनोपकण्ठवर्णनो नाम पञ्चम सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेशः ॥

॥ अथ पष्ठसर्गः प्रारभ्यते ॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्धो धन्याश्रीराजेण गीयते ॥

चलति खलु मेरुगिरिरचलनगराजपतिरमरभवनं सरति

भववास एव ॥

त्यजति खलु मेदिनीभारमथ फणिधराधीश्वरोप्यथ तदा शेष एव ॥१॥

चलति मधुरतरपण्यवचनमलमुदारं श्रीवल्लभस्येति यदि

मधुरतरभाषिणो द्विजवराधीश्वरस्यातिसारम् ॥ ध्रु० ॥

गच्छति खलु तदा मेदिनी गतबला वेपमानाङ्गयुक्ता रसान्तम् ॥

कूर्मराजो भवति निर्बलो बलधनो मेदिनीभारपृष्ठो नितान्तम् ॥२॥

त्यजन्ति खलु सागरा अतुलवलधारिणोप्यखिलधनवारिणो

विगतसत्त्वम् ॥

धर्मगतबुद्धयो विगतमर्यादा इह तदा मानिनोप्यविकसत्त्वम् ॥ ३ ॥

नारायणवरवदनपङ्कजभवसाङ्गवेदा भवन्ति हि तदालं विगतसाराः ॥

भवति वायुरपि गतगतिरुग्रवलतस्तदागतकुकीलः ॥४॥

१ 'तदा शेषमेव' इत्यपि पाठः ।

२ 'विगतसत्त्वम्' इत्यपि पाठः ।

नो रवेरुदय इति भवति रुचिमलिनोत्थुग्रधर्मप्रवृत्तेस्तदा हि ॥
 अचलपदमागतो ध्रुव एव निश्चलश्चलति विवशं तदां सदनतो हि ॥५॥
 भवति धर्मस्य नाशोय सुखकारिणो विश्वपूज्यस्य तु खलु तदास्य ॥
 ब्राह्मणश्चपचयोरैक्यमेवाशु खलु भवति शास्त्रस्य नाशश्च तस्य ॥६॥
 धेनवो विगतदुग्धा भवन्ति हि तदा नष्टमेतत्पुराणं भवत्येव ॥
 इन्द्रशासनरतो मेघ एव तदा हि वर्षति नो भुवि सुजलमेव ॥७॥
 भवति दुःखिततरं त्रिभुवनं गतबलं धर्मरहितं तदात्थुग्रतापम् ॥
 श्रीवल्लभयशो माहवोदितमिदं स्वजनमानन्दयतु विगतपापम् ॥८॥

धर्मो नष्टो भवति हि तदा दुःखिता लोक एव
 वृक्षा नैवोत्तमरसयुताः सत्फलास्ते भवन्ति ॥
 नद्यौघो वै विगतसुगतिः सम्भवत्येव तत्र
 वन्द्यं धर्मं त्यजति हि यदा वल्लभो गोकुलेशः ॥९॥

अथ द्वितीयप्रबन्धो मेघमल्लहाररागेण गीयते ।

यौवनगर्वितसौभगदेहा ॥ चपलालम्बितसज्जनगेहा ॥१॥

हे श्रीवल्लभ कीर्तिरियं दधति ते वपुरतिकमनीयम् ॥ध्रु०॥

सदसि तवैव त्वरयागता ॥ नम्रास्येनं त्वयावगणिता ॥२॥

ततो गता सा गर्वभरेण ॥ त्वरया युक्ता रोषभरेण ॥३॥

दुर्जनहन्मर्यादां भित्वा ॥ नृगसागरदिगुल्लङ्घनं कृत्वा ॥४॥

ब्रह्मेशेन्द्रसभां हि प्रविष्टा ॥ तेषां मनसि जाता तिष्ठा ॥५॥

नागवरुणसंधेऽथ गता ॥ स्तुतिवचनैस्तैरतिमानिता ॥६॥

चपला मोहितत्रिभुवनलोका ॥ सानन्दा सुगुणा गतशोका ॥७॥

माहवभणितमिदं कलगीतम् ॥ सुखयतु सुजनं वेदातीतम् ॥८॥
 विख्यातकीर्तिः शतकाममूर्तिर्यशोभिरामो नयनाभिरामः ॥
 विप्रोग्रदेहो वरमाधवोहो रेजे भवो वल्लभराजदेवः ॥९॥
 मालाभिरामस्तिलकाभिरामश्चक्राङ्गरामः सुगुणाभिरामः ॥
 देहाभिरामः स्वजनाभिरामः श्रीवल्लभो मे रमतां मनस्के ॥१०॥

इति श्रीवल्लभगीते कीर्तिवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथ सप्तमसर्गः प्रारभ्यते ॥

कोटिकामकलाधीशः सत्कीर्तिकुलनन्दनः ॥
 यशसोज्ज्वलितं विश्वं वल्लभः सोस्तु मे गतिः ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो मेघमलहाररागेण गीयते ।

तरुणीलक्षणगुणरसपूर्णा ॥ त्रिभुवनसंहनना सितवर्णा ॥१॥
 कीर्तिरियं श्रीवल्लभ ते स्वेच्छातो भुवि दिवि विचरते ॥ध्रु०॥
 अधुना दूतीस्वरूपं गता ॥ रमते भुवने मदगर्विता ॥२॥
 आनयति परशोभारामाम् ॥ त्वद्गुणवर्णनपूरितकामाम् ॥३॥
 वशीकृतसरमणप्राचीसावित्री ॥ अमितलक्ष्मीकमलजपुत्री ॥४॥
 स्वेच्छागामिनी मुखकलवचना ॥ मोहिताखिलत्रिभुवनसुजना ॥५॥
 रसाभूनाकविमोहितरामा ॥ हर्षितवदना पूरितकामा ॥६॥
 किमुत हे मोहिनीरूपधरा ॥ ननु त्रिभुवनजनविधृतकरा ॥७॥
 माहवदासभणितमतिललितम् ॥ सुजनं फलयतु वल्लभचरितम् ॥८॥

यस्यैव कीर्त्योज्ज्वलितं जगत्त्रयम्

विद्याधनस्याच्युतधर्मचारिणः ॥

लीलाद्विजातिप्रियदेहधारिणः

श्रीवल्लभोयं रमते सदा हि सः ॥१॥

अथ द्वितीयप्रबन्धो भैरवरागेण गीयते ।

देवनरनागानिति कथयति ॥ त्रिभुवनतापं खलु शमयति ॥१॥

कीर्तिस्ते श्रीगोकुलनाथ सुजनोच्चारितसद्गुणगाथ ॥ध्रु०॥

यशोदागेहे यो जातो हि ॥ स श्रीवल्लभ ईश्वरतो हि ॥२॥

चौरो नवनीतदधिदुग्धस्य ॥ स श्रीवल्लभ आन्तरसस्य ॥३॥

यो गोपीजनमङ्गलकारी ॥ स श्रीवल्लभो द्विजरूपधारी ॥४॥

गोपाङ्गजकृतक्रीडो निर्भयम् ॥ स श्रीवल्लभो रेमे सदयम् ॥५॥

वद्धो यो यशोदाकरदाम्ना ॥ स श्रीवल्लभो रेजे सुनाम्ना ॥६॥

नित्यं वासकृतगोपीधामा ॥ स श्रीवल्लभो वल्लभनामा ॥७॥

सुजनं सुखयतु माहवभणितम् ॥ वल्लभकीर्तिवचनमतिललितम् ॥८॥

यो गोपीजनवल्लभो वरतनुर्नन्दप्रियालालितो

गोपाभिकृतिरेव गोपवनिताकोजातदध्यापणिः ।

आभीरान्वयनीरजातरजनीनाथो मनुष्याकृतिः

स श्रीवल्लभ एव विट्ठलसुतो रेजे भुवि प्राकृतिः ॥९॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते कीर्तिवर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथाष्टमसर्गः प्रारभ्यते ॥

पुनरेव हि सा कीर्तिर्वल्लभस्य नराकृतेः ॥

जगाद भुवने लोकान्गोकुलशगुणान्सुखम् ॥१॥

द्वितीयप्रबन्धः कर्णाटरागेण गीयते ॥

येन कृतं गोचारणरमणम् ॥ दुःखितजनभवसागरतरणम् ॥१॥

श्रीवल्लभस्य गुणवर्णनकं कथयामि तस्य गतनरकम् ॥ध्रु०॥

वेणुवादेन कृतं कलगानम् ॥ श्रवणस्थगितानेकविमानम् ॥२॥
 रासादिकरमणं हि कृतम् ॥ नित्यानन्दी वै सततम् ॥३॥
 विविधरसलीलासुरतिना ॥ नागमनुष्यामरगणपतिना ॥४॥
 ब्रह्मेशेन्द्रसेवितचरणेन ॥ सर्वानन्दपूरितसुजनेन ॥५॥
 खलु सुरसिकजनभाग्योदयेन ॥ खलपापण्डविगतदयेन ॥६॥
 मनसिजत्रासदललितमुखेन ॥ चरणाश्रितजनदक्षसुखेन ॥७॥
 स श्रीवल्लभो रमते विमलम् ॥ माहवकासुपतिरिति सुकलम् ॥८॥

पूर्णानन्दोदधिरिति सदा सद्गुणानां निधिश्च
 माङ्गल्यानामुदधिरथ सद्धर्मकामोदधिश्च ॥
 मर्यादानामुदधिरथ सद्रूपतेजोदधिश्च
 विप्रावेशः खलु विजयते गोकुले गोकुलेशः ॥९॥

॥ अथ द्वितीयप्रबन्धः देशाखरागेण गीयते ॥

व्यासपराशरनारदबन्धे ॥ त्रिभुवनमोहनरूपसुविद्ये ॥१॥
 श्रीवल्लभे मतिरस्तु सदा कलुषस्नेहा न भवतु कदा ॥ध्रु०॥
 यस्य द्वारपालोस्ति हि ब्रह्मा ॥ सद्विधृतवल्लभपरब्रह्मा ॥२॥
 नारदो गानं करोत्यनिशम् ॥ तुम्बुरुयुक्तो हरिरससरसम् ॥३॥
 सेवते नाकाधीशोऽनुदिनम् ॥ करधृतयाष्टिः कलिमलशमनम् ॥४॥
 सगणोमेशो भजते नित्यम् ॥ तदधीनः कुरुतेखिलकृत्यम् ॥५॥
 आज्ञामुद्योतकारस्तनुते ॥ चन्द्रोमृतशैत्यं वै कुरुते ॥६॥
 ऋतवः पट् सेवन्ते नित्यम् ॥ स्वोद्गुणयुक्ता विमलाः सत्यम् ॥
 घोषसीमन्तिनीलोचनतारे ॥ निजजनमाहवप्राणाधारे ॥८॥
 ब्रह्मादीनां च वेदानामिन्द्रादीनामुदारतः ॥

तं नमामि सदाराध्यं गोकुलेशं जगद्गुरुम् ॥९॥

सेवन्ति यस्याद्विसरोरुहं सढामरेशकेशोरगकिन्नरादयः ॥

जगत्त्रयेशो वरगोपिकेश्वरो विराजतेथं भुवि गोकुलेश्वरः ॥२॥

॥ इति श्रीवल्हभगीते गुणवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

॥ अथ त्रयमसर्गः प्रारभ्यते ॥

भवेन्द्रकादिवन्दितं सदैवमोदपूरितं

जनार्तिनाशकोत्सुकं स्वभक्तकामपूरकम् ॥

विशुद्धमुक्तिदायकं द्विजेन्द्रराजनायकं

सुशास्त्रवेदसागरं भजामि गोकुलेश्वरम् ॥१॥

॥ अथ प्रथमप्रबन्धः केदाररागेण गीयते ॥

कलिमलहारिणं जनसुखकारिणं श्रुतिस्मृतिधारिणं धर्मपरम् ॥

सौभगसुरतं जगति सततं पावनचरितं पापहरम् ॥१॥

श्रीगोकुलेशनाथं सत्यरतं भजेहं गुणसागरमविस्तम् ॥ ध्रु० ॥

सज्जनरम्यं निगमागम्यं त्रिभुवननम्यं परमेशम् ॥

शुकादिस्तुत्यं श्रीगोकुले नित्यं वसन्तं सत्यं कमलेशम् ॥२॥

स्वाखिलसुखदं वल्हभकामदमदेयवरदं सत्सेव्यम् ॥

चलेक्षणतारं विप्राकारं जगदाधार देहदिव्यम् ॥३॥

सुगुणागारं संसारसारं लज्जितमारं भुवनेशम् ॥

सुरमणमजस्रं स्वमलतमोघ्नं कोटिरुचिसहस्रं घोषेशम् ॥४॥

जिताखिलदण्डिन मायावादखण्डिनं श्रीगोकुलमण्डनं हृषीकेशम् ॥

धर्मधुरंधरं कोटिकामसुन्दरं सुन्दरीमनोहरं सज्जनेशम् ॥५॥

भक्तचिन्तामणिं सुन्दरीमनःफणिं दुर्जनान्तकृत्फणिनं विशेषम् ॥

सदैव घोषवासं प्रमोदयुक्तहासं कृतेन्दिरानिवासं मनोज्ञवेशम् ॥६॥

स्वभद्रदानसदयं सुदुष्टदैत्यनिर्दयं पदागतकृताभयं किशोररूपिणम् ॥
 सुगौरदेहदान्तं विलासिनीसुकान्तं दुर्जनकृतान्तं सुरूपधारिणम् ॥७॥
 वशीकृतत्रिकालं सुहृद्विलम्बिमालं श्रीविठलेशवाल पूतकीर्तिम् ॥
 माहवनायकं सुनेत्रमारसायकं समग्रसुखदायकं मनोज्ञमूर्तिम् ॥८॥

ताराणामधिपस्तु शीतकिरणो देवेश्वरो वै गुरु-

मैरुश्चाचलतस्तथोरगपतिः शेषोग्न्यधीशो रविः ॥

वृक्षाणामथ पारिजातकतरुस्कन्दस्तु सेनापतिः

सर्वेषामधिपः सदा विजयते श्रीवल्लभः सत्पतिः ॥९॥

अथ द्वितीयप्रबन्धष्टोडीरागेण गीयते ॥

सकलानन्दकलारसपूर्णम् ॥ निर्मलहाटकमोहदवर्णम् ॥१॥

भजेहं श्रीवल्लभचन्द्रं स्वजनपूरिताखिलसद्भद्रम् ॥ध्रु०॥

शीतलसौभगवचनामृतम् ॥ स्वच्छयशः किरणाललितम् ॥२॥

स्वज्ञात्युडुगणपरिशोभितम् ॥ शमितान्धकारपटलदुरितम् ॥३॥

सुरसिकसज्जनसंधचकोरम् ॥ शीतलसुभगरसाकरपूरम् ॥४॥

प्रफुल्लितत्रिभुवनजनौषधिम् उद्रवस्थलवल्लभकुलोदधिम् ॥५॥

निष्कलङ्क च तथैवास्तम् ॥ सद्गुणजीवितलोकसमस्तम् ॥६॥

नक्तंदिवाप्यतिरुचिमालिनम् ॥ सदाक्षयदेहमतिशालिनम् ॥७॥

माहवदासोदितमतिरुचिरम् ॥ सुखयतु रसिकजनं खलु सुचिरम् ॥८॥

कनकसुगौरं कामरसपूरममृतसुपूर्णं निर्मलसुवर्णम् ॥

सुजनचकोरं कीर्तिसुकिरणं तु खलु भजेहं वल्लभचन्द्रम् ॥९॥

गुणार्णवो गुणातीतो वल्लभो वल्लभाकृतिः ॥

ब्रजेश्वरः कलानाथो वल्लभोयं विराजते ॥१०॥

अथ तृतीयप्रबन्ध केदाररागेण गीयते ॥

तपोदानवरतीर्थयोगाम्नायकर्मवितानधर्मव्रतश्रेयसा न ॥

स्वाध्यायसन्यासान्यदेवतार्चनब्रह्मचर्यादिभिः प्राप्यते न ॥१॥

भजेहं सदा तं वरं गोकुलेशं कलिकलुषखण्डनं जनहृदयमण्डनं

मोदपूर्णं जगतामधीशम् ॥ध्रु०॥

हेमकुण्डलधरं सौख्यरत्नाकरं त्रिभुवनमोहदं श्रेष्ठदेहम् ॥

चललोचनतारकं जितध्रुकुटीमारकं कोटिकामावतारं शुभेहम् ॥२॥

कण्ठोपवीतधारिणं स्वजनमुखकारिणं भवजलधिरत्नमेकं जनानाम् ॥

अखिलसुखदायकं पार्वतीनायकं सकलकल्याणराशिं जनानाम् ॥३॥

व्रजनारीकण्ठभूषणं जितसकलदूषणं निर्भय केलिकर्तारमीशम् ॥

रूपगुणनागरं रसिकसुखसागरं घोषसीमन्तिनीजीवितेशम् ॥४॥

व्रजवधूवल्लभं ब्रह्मादिदुर्लभं कोटिकन्दर्पलावण्यमाद्यम् ॥

वेदरसमण्डितं कामरसपण्डितं ह्रीन्दिशानकं जगति वन्द्यम् ॥५॥

विख्यातकीर्तिं विशदकलमूर्तिं चलगमनमालिनं चारुवेषम् ॥

कोटिमदनाकृतिं ज्ञातजनसत्कृतिं स्वानन्दपूरितजनमशेषम् ॥६॥

श्रीविठललालितं रुक्मिणीपालितं लोकवालाकृतिमेकरूपम् ॥

अज्ञातकारणमिवावुद्धिधारिणं निर्मलाखिलद्विजजातिभूषम् ॥७॥

श्रीभागवतसद्रूचिं सदा हृदये शुचिं मोहमायान्धकारोदुराजम् ॥

सुहृपीकेश्वरं माहवाधीश्वरं भक्तजनसौख्यराशिं किलाजम् ॥८॥

शुकसनकमुनीन्द्रसेविताङ्घ्रिसरसिजमैश्वररूपमादधानम् ॥

द्विजवरविमलाकृतिं किशोरं सततमहं हि भजामि गोकुलेशम् ॥९॥

अथ चतुर्थप्रबन्धो मारुरागेण गीयते ।

अनन्यतया भजनं क्रियते ॥ तदा श्रीवल्लभोयं प्राप्यते ॥

दुर्लभोयं ब्रह्माद्यखिलकृतविनयम् ॥ध्रु०॥

भवति हि भजने दृढता यस्य ॥ सलभोप्यचिरं स खलु तस्य ॥२॥

पादपा वातैश्चन्दना भवन्ति ॥ कीचकश्चन्दने गोपीशमेति ॥३॥

कृतं कृष्णाधरपीयूषपानम् ॥ नेतररसे मनो गच्छति नूनम् ॥४॥

चातको मेघ इव भवति विश्वासी ॥ तं मिलति श्रीवल्हभोविनाशी ॥५॥

सदा किशोराकृतिरतिसरसम् ॥ सज्जनमानसहंसोतिरसम् ॥६॥

ब्रह्मजानारदगीतोतिकलम् ॥ वल्हभसुरसिकजनोखिलम् ॥७॥

माहवदासभणितमतिरम्यम् ॥ सुरसिकजनहृदि वसतु स्वगम्यम् ॥८॥

मुनिवरगीतं नयनसुशीतं कमलशुभास्यं रसिकरहस्यम् ॥

सुव्रपलनेत्रं स्वजनसुमित्रं ब्रजपतिमीश भजत जनेशम् ॥९॥

जगत्त्रयादिमोहदं स्वसेवकातिमोददम् ॥

विलासिनीष्टसौख्यदं पदाश्रितातिकामदम् ॥२॥

सदर्थधर्मकप्रदं सुनामतोतिमोक्षदम् ॥

स्ववल्हभं सुसिद्धिदं भजामि विप्रमानदम् ॥३॥

इतिश्रीवल्हभगीते गुणवर्णनो नाम नवमः सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

अथ दशमसर्गं प्रारभ्यते ॥

स्वहृन्निवासं कमलविलासं ब्रह्माद्यगम्यं रसिकातिरम्यम् ॥

मनोज्ञवेपं खलु गोकुलेशं भजाम्यनीशं ब्रजसुन्दरीशम् ॥१॥

अथ प्रथमप्रबन्धो मल्हाररागेण गीयते ।

यस्य मुखं शतमारं जयते सुन्दरताजितचन्द्रमसम् ॥

सुद्युतिजितशतकिरणसहस्रं शीतलताजितकमलं सरसम् ॥२॥

भजेहं श्रीगोकुलपतिमीशं घोषसीमन्तिनीरमणमनिशम् ॥ध्रु०॥

दधानमसितसुचिकुरचयं मनसिजचामरमिव सुवरम् ॥

भाले यशस्तिलकं च दधानमूर्द्ध्वद्विरेखं हरिमन्दिरं तत् ॥२॥

रेखयोरन्तरे स्वाभाविका कस्तूरीरेखा च विरेजे ॥

रसमर्यादैव नु काममर्यादैव नु चागमनिगममर्यादा भेजे ॥३॥

रूपमर्यादैव नु गुणमर्यादैव नु सौभगमर्यादैव नु विमलम् ॥

पुरुषमर्यादा नु धर्ममर्यादा किमु वचनमर्यादा किमु सुकलम् ॥४॥

द्विजमर्यादा किमु भजनमर्यादा नु किमुत नु रमणमर्यादेयम् ॥

सुखमर्यादा किमु सुखदमर्यादा किमु तेजोमर्यादा नु सेयम् ॥५॥

प्रवाहमर्यादातिलकरेखयोरन्तर्गता किमु पुष्टिरियम् ॥

किमुत मनसिजमोहनवल्ली नु मनसिजराजाध्वपद्मतिरियम् ॥६॥

नाकानिजयकरणाय किमुर्द्ध्वमुक्तमदनवाणयाष्टिरियम् ॥

कलिन्दगिरिमस्तकाधस्तीर्णा वल्लभवल्लभा किमु यमुनेयम् ॥७॥

किमु मनसिजनृपकौटिल्यवल्ली त्रिभुवनमोहनरूपधारिणी ॥

न ज्ञातेयं त्रिभुवनलोकैरमला माहवानन्दकारिणी ॥८॥

सुनेत्रे सुभालं मनोज्ञं सुरूपं तथेत्यूर्ध्वपुण्ड्रं च कस्तूरिकायाः ॥

स्वभावोद्भवं पुण्ड्रकं सविलोक्य मनो वल्लभस्यातिमोदं गतं मे ॥९॥

जितास्यकञ्जं रसिकोग्रपुञ्जं विशालनेत्रं रसिकातिमित्रम् ॥

सदा पवित्रं नगजाकलत्रं श्रीवल्लभं तं हि नमाम्यनन्तम् ॥१०॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

॥ अथैकादशसर्ग प्रारम्भ्यते ॥

लक्ष्मीकान्तः कमलवदनः कोटिमारावतारो

विप्राकारः समदमदनोद्वाहिनीश्रीहरास्यः ॥

चक्राकारस्मरमदहरश्रीधरकुण्डलश्री

सोयं भाति ब्रजपतिरथो गोकुलेशः सदैव ॥१॥

॥ अथ प्रथमप्रपञ्च सारङ्गरागेण गीयते ॥

मनसिजहिन्दोलारूपहीरयुतहेमकुण्डलरुचिमण्डितगल्लम् ॥

मनसिजचापचपलभ्रुकुटीललितं मधुरमधुरं विमलम् ॥१॥

भजेहं श्रीवल्लभवदनं रूपशीतलसौभगरुचिसदनम् ॥ध्रु०॥

दधानं लोचनकमलं चपलं किमु रतिरतिपतिनर्तनकम् ॥

मनसिजपाशपतितझपयुगलं नु किमु पञ्चाशुगशिलीमुखयुगलम् ॥२॥

त्रिभुवनजयचलितस्मरनरपतिचलझपयानयुगं किमु नेदम् ॥

कामसमुद्रवीचीपटल नु मुखचन्द्रमिलितचकोरयुगमिदम् ॥३॥

किमुत कुसुमपञ्चाशुगनरपतिनासानालिकगोलयुगम् ॥

किमु चामीकरपञ्जरार्पितशुकं जटितयुगलं चपलं खगम् ॥४॥

किमु नासाकीरपक्षकयुगलं त्रिभुवनविजयकृतदृढपणम् ॥

शफरध्वजनृपकेलिकलारसकुशलं सजनमनोहरणम् ॥५॥

किमु श्रीवल्लभवदनं वीक्ष्य भीतिरिति शंवरजयवेपनम् ॥

किमुतास्यामृतसरोवरजातं कमलयुगमलिताराचपलम् ॥६॥

मुखपङ्कजमधुपानमत्तं नु मधुकरयुगलमतिचपलम् ॥

कोकगतिसरसं कामवलदलनं निजजनतापहरणकुशलम् ॥७॥

श्रीवल्लभचरणाम्बुजमकरन्दामोदालिमाहवभणितम् ॥

सुरसिकजनकण्ठाभरणं भवतु तरणं भवसिन्धोरमितम् ॥८॥

मनोहरास्यं नगजारहस्यं सुभ्रूविलासं कमलानिवासम् ॥

सुनेत्रविन्दुं खलु वल्लभेन्दुं भजामि नित्यं रसिकातिचिन्त्यम् ॥९॥

विशाललोललोचनं भवोग्रदुःखमोचनं

सुचक्रचारुकुण्डलं मनोज्ञगल्लमण्डनम् ॥

कपोलपालिराजितं हि विदलेशलालितं

च घोषगोपिकावरं भजामि गोकुलेश्वरम् ॥१॥

इति श्रीवल्लभगीते घटनवर्णनो नामैकादश सर्गः ॥

॥ श्रीगोकुलेश ॥

॥ अथ द्वादशसर्गः प्रारभ्यते ॥

मदनशतनिवासं सुन्दरभ्रूविलासं

तिलकुसुमसुनासं मोदितानेकदासम् ॥

सरसिजसुविकासं मारमोहाल्पहासं

नयनमदनपाशं नौम्यहं वल्लभास्यम् ॥१॥

अथ प्रथमबन्धो रामश्रीरागेण गीयते ।

चम्पककुङ्कुलललितसुनासम् ॥ विश्वविमोहनमदननिवासम् ॥१॥

श्रीगोकुलनाथममलरमणं भजामि सदा भवोदधितरणम् ॥ध्रु०॥

मेघनिचयवरदन्तसुशोभं कमनीयरसनादामिन्याभम् ॥२॥

हासकिरणा विमला दृश्यन्ते कुन्दपुष्पपीयूषयशांसि भजन्ते ॥३॥

कामपाशगुणा नु चन्द्रकिरणा नु तथा हि विभाति सुविम्बाधरो नु ॥४॥

जितवन्धूकविद्रुमकिशलयो नु कामासनो वाङ्मर्यादो नु ॥५॥

कम्बुकण्ठोन्नतं हि मुखाम्बुजनालं अतिललितास्यं विभाति

तथालम् ॥६॥

सरसभुजस्योन्नतहृदयस्य कामसरोवरोदररोमालिशोभस्य ॥७॥

चरणाम्बुजरजोरसे रतस्य जनमुदितं सुखयतु माहवस्य ॥८॥

सुतिलसुमनसोतिरम्यनासं घनघननीलरदं शुभास्यहासम् ॥

अतिविशदहृदब्जं दासवासं स्मरशतमध्यमहं भजाम्यजस्रम् ॥९॥

॥ अथ द्वितीयप्रबन्धो रामग्रीवागेण गीयते ॥

यस्योदरेमललक्ष्म विभाति सितेतरं वर्तुलाकारम् ॥

किमुदरामृतकलशे विचार्य विधिनापिता राजमुद्रा सुकरम् ॥१॥

मनो मे वसतु श्रीवल्लभराजे भवाजरमेन्द्रेण वाञ्छितचरणाब्जे ॥ध्रु०॥

कुट्टाष्टिनिवारणमर्पितवान् वेधास्सुरूपे कज्जलविन्दुकम् ॥

वल्लभास्यहृदतेजाश्चन्द्रो नु किं सुन्दरमानसे करोति तपस्कम् ॥२॥

कामनृपहृद्गुर्गमनसोपान दधाने त्रिभुवनजयकृतपणम् ॥

शय्याभोजनशृङ्गारत्रिसंज्ञं त्रिवलिकं त्रिवेदधरणम् ॥३॥

त्रिशास्त्रागारं त्रिकालसत्यरूपं कामसमुद्रोदरजतरङ्गम् ॥

मनसिजरसद्विजवरस्वाग्रसत्रितयमर्यादं मोहितानुङ्गम् ॥४॥

उन्नतनितम्बोरुयुगलं च दधाने कामहिन्दोलास्तम्भम् ॥

जितपुलिनं सुजितकरिहस्तं जितकरभं जितसुन्दररम्भम् ॥५॥

यशोरूपं सितवस्त्रं शुभं वस्त्रपाशपतितमदनयानचिह्नम् ॥

वर्तुलजघने-विशदसुगुल्फे त्रिभुवनपावनकृतपणे, नूनम् ॥६॥

जितपद्मचरणेप्यङ्गुलीललिते-मोहनचरणतलं दधतीदम् ॥

विद्रुमरागं कुंकुमशोभं ननु, पल्लवहताखिलमदम् ॥७॥

सरस्वती किमुत शरणागता तद्भीतिशरणागतो मदनो नु ॥

किमु ब्रजसुन्दरीकुचकाश्मीरं कोमलशीतलजितविशचयं नु ॥८॥

संसारसारं स्वजनाधारं देवकीरमणमाहवभणितम् ॥

भवति रसिकजनकण्ठाभरणं बल्लभगुणहीरकजडितम् ॥९॥

योगध्यानवितानदानसुतपस्तीर्थव्रताम्नायकैः

सद्ब्रह्मव्रतधूमपानविमलाचारोग्रवैराग्यकैः ॥

पञ्चाग्न्याचरणादिकैर्न हि कदा यः प्राप्यते केवल

भक्त्या लभ्य इति श्रियाश्रितपदः श्रीवल्लभो राजते ॥१॥

सतामधीशं जगतामधीशं श्रीपार्वतीशं द्विजकावलीशम् ॥

धर्माग्रणीशं वचनाग्रणीशं वन्दे सुधीशं वरगोकुलेशम् ॥२॥

श्रीमद्वल्लभवंशमानसभवं सत्कर्मनालं वरं

सद्दर्मादिसुपुत्रकं वरयशः सत्कर्णिकारान्वितम् ॥

आत्मानन्दरसौघसत्परिमलं सदैष्णवालिश्रितं

तच्छ्रीवल्लभवारिजं गुणपरागं चापि भेजे ह्यहम् ॥३॥

श्रीपार्वत्यसुनायकः सुविमलो नीलाश्वके नित्यशः

स्थित्वा पुष्पसुचापदर्पदलनात्यालोलसत्कुण्डलः ॥

कर्तुं मज्जनकं हि भानुतनुजां तं वाजिनं नर्तयन्

गच्छत्येव निशाविहारजनितं हर्तुं श्रमं किन्विव ॥४॥

रविप्रसूतां विविधं हि भोगकं समर्पणार्थं करपीठकासनम् ॥

गच्छत्ययं गोकुलनाथ एष तां विनेतुमुन्मानवतीमिवोत किम् ॥५॥

विद्यानिधिः कामकलानिधिश्च दयानिधिर्वागमृतोदधिश्च ॥

तेजोनिधिः सद्गुणकोदधिश्च विराजते वल्लभ एष घोषे ॥६॥

लसत्सिताम्बरप्रियोपवीतकण्ठवल्लभो—

हृत्पुण्ड्रकान्तिसुन्दरो रसेष्टदामशोभितः ॥

कामधामनाभिकावलीमनोजमोहनः

सदा वसत्वयं ममोस्सीष्टदो हि वल्लभः ॥७॥

कल्याणार्णवमच्युताङ्घ्रिरुचिदं श्रीमद्रसौधान्वितं

संसारोदधिजप्लवं सुसस्स श्रीनायिकावल्लभम् ॥

वाञ्छापूरकमाशु वल्लभवराजन्दप्रदं श्रीकरं

श्रीमद्वल्लभगीतमस्तु रसिकप्रीवाश्रितं भूषणम् ॥८॥

वल्लभोदरजातस्य नृहर्यात्मजतः सदा ॥

साहवस्योदितं भूयादासकण्ठाग्रभूषणम् ॥९॥

॥ इति श्रीवल्लभगीते श्रीगोकुलधासिमाहवविरचिते चरणघर्णनो नाम द्वादशः सर्गः

જન્મ થયું પણ ભગવદ્વિઠાથી ૧૯૭૨ માં તે હરિશરણ પામ્યો ૧૯૭૧ માં તેમણે ચપાતક
ગેરે પવિત્ર વ્યયોએ યાત્રા કરી ૧૯૭૫ માં તેમને ત્યાં એક મીઠું પુત્રીનું જન્મ થયું, તેથી
શેક દિવસ પૂર્વે તેમના સસરા—શાસ્ત્રીજીના પિતા જે શા સ ગણપતિરામ કાનિદામ—મગવચ્ચ-
ત્યારવિદ્યા પ્રાપ્ત થયા મહાત્માને ગણપતિરામજીનો અત્માનનો આશીર્વાદ અને પ્રભુસેવાનો
અમૂલ્ય અધિકાર મળ્યો અને ત્યારથી તો તેમનું જીવન પુષ્ટિમાર્ગના રંગથી વધારે રંગાયું ગણ-
પતિરામજીનો નિમ્માધનનાનો ઉપદેશ મહાત્માના હૃદયમાં ખરોખર ઠીકી ગયો અને તે જ
ક્ષણથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજી શ્રીગુમાષ્ઠજી, શ્રીગોકુનનાથજી અને શ્રીહરિરાયજીમાં અને તેમના
અન્યોમાં તેમને અપૂર્વ વિશ્વાસ અને રમ પડવા લાગ્યો તેમને ગુજરાતી, મરાઠી, વજ, હિન્દી,
મરઠુત અને અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન હતું એટલે એ સવ ભાષામાં લખેલ સામ્પ્રદાયિક સાહિત્ય-
નો તામ લેવા તેઓ ચૂંતા નહિ સવનું ૧૯૭૮માં એક બીજા પુત્રનું જન્મ થયું પણ ૧૯૮૦ના
વેત્રમાં તે હરિશરણ થયો, જે પછી મહાત્માએ શ્રીનાથજીની યાત્રા કરી ૧૯૮૨ માં પ્રભુએ
મહાત્માને તૃતીય પુત્રનું દાન કર્યું, પણ આ વખતે મહાત્માનું શરીર બહુ અસ્વસ્થ થઈ ગયું,
અને પાંચેક માસની શાન માદગી બોગની ૩૭મે વર્ષે મહાત્મા હરિશરણ પામ્યા આ ત્રીજો પુત્ર
પણ એ દિવસ પછી જ હરિશરણ થયો ભગવદ્વિઠા આગળ આપણ શું આવે? તેમને પ્રભુમાં
દેવે એ પુત્રીઓ જ રહી

મહાત્માના સમાગમમાં શ્રીમદ્ગોસ્વામીઓ, સીમતી વડુમેટાજીઓ અને અમખ્ય ગૃહસ્થ અને
વિગત વૈષ્ણવો આવી ગયા છે તે બધાને મહાત્માની નિર્દોષતા, સ્મિત કરતું મુખ, તેમની વિનોદ
મરવાની પ્રકૃતિ અને હૃદયની સરના વગેરે ગુણોનો અનુભવ થતો અને મહાત્માનું મહાત્મા
તરીકેનું જીવન યાદ આવતું હશે ગમે તેટલું જ્ઞાન હોય ગમે તેટલું તત્ત્વજ્ઞાન આવડતું હોય,
ગમે તેટલો ભગવત્સીતાનો મિદાન્ત જાણના હોઈએ તો પણ મહાત્માના હરિશરણ થયાના મમાં
આરથી અમારું હૃદય અત્યંત ખિન્ન થયું જ છે અને તેમાં પણ શાસ્ત્રીજીને ઉત્તરવસ્થામાં આ દુખ
પડ્યું છે એનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો અમારા ખેતનો પાર પણ રહેતો નથી શાસ્ત્રીજી
એને પરમ જ્ઞાની બકત છે ભગવતીનારાદમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધાવાન છે એટલે તેમનામાં તો કોઈ પણ
પ્રકારનો દોષ જોવામાં નથી આવતો ખરેખર, જે જ્ઞાન તેમણે પ્રાપ્ત કર્યું છે તે તેમણે પોતાના
જીવનમાં ઉતાર્યું જ છે એમ અમને તેમના સમાગમથી લાગ્યા વગર રહેતું નથી અને ભગવાને
તમને અપૂર્વ ધૈર્યનું દાન કર્યું છે એમ અનુભવ થાય છે લોકિક દૃષ્ટિથી આ દુખ ભારેમાં ભારે
પણ, હતા પણ શાસ્ત્રીજીના ચિન્તની શાન્તિ! પ્રભુ, તારા દાનનું માહાત્મ્ય તો અનુભવીઓ જ
જાણે! માત્ર પુન નિત્યલીલામ પાપની થઈ અનાકિક રસતું પાન કરે, એ જ અમારી પ્રભુ પાસે
પ્રાર્થના છે

ભરથમાં શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીમત્પ્રભુચરણના પાંક પુત્ર શ્રીવદુનાથજીના વશા શ્રીમોદજી
મહારજનું મહિર છે જ્યાં જડે શ્રીગિરિધરજીના સેવ્ય શ્રીનથજી શ્રીસ્વા
નરોત્તમ અધિકારીજી મિતીજી સહિત વિરાજે છે, તેમજ શ્રીગુમાષ્ઠજીના સેવ્ય શ્રીનવનીતલાલજી
પણ વિરાજે છે ગોસ્વામિશ્રીદામોદરજીનો વશ સમાપ્ત થયા પછી ઉત્ત
રેમહિરનું સ્વામિત્વ મથુરામ્થ શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીપુરપોત્તમજીને પ્રાપ્ત થયું અને તેઓશ્રીના
દાયાપ્રવેશ પછી શ્રીકલ્યાણરાયજીને અને તેમના પણ નીલાપ્રવેશ પછી તત્પુત્ર શ્રીગોપવનાથજીને
થયું રહેવાય છે કે શ્રીગોપાનનાથજીએ શ્રીમત્પ્રભુચરણનાથજીના ધરીયાનું પુત્ર ચિ બાત્રા
જીવેદન થઈને ઉત્તમગમાં—ગોસ્વા—લીલા છે આ મહિરનો અધિકાર દશાનાડ વણિક નરોત્તમ

અબાલાલ કરતા તેમનું જન્મ સવન ૧૯૧૧ ના રેલાખ શુકલ દિતીયાને દિવસે થયું હતું. ઊંઠા અધિકારીજી તરીકે સવન ૧૯૩૦ માં હાલ મદિરમાં પ્રવિષ્ટ થયા અને ૧૯૮૨ના ચૈત્ર શુક્લ પૂર્ણિમા પર્યન્ત તેઓએ અધિકારી તરીકે સેવા કરી, એટલે કે મદિરમાં તેઓએ અનવચિત્ત ખાતમ વર્ષ પર્યન્ત અધિકારિત્વે સેવા કરી અધિકારીજી નરોત્તમ અબાલાલના ચૈત્ર શુક્લ પૂર્ણિમા ના આયકાતે અનમાન પછી આ મદિરમાં તેમની જગ્યા—તેમનો ગાદીતકીઓ—હમ્મેશને ૧ માટે જ વસ્તુત ખાલી છે. યદ્યપિ પુષ્ટિમાર્ગીય મિદ્ધાન્તના સાતા નરોત્તમદાસજી ન હતા તથાપિ અધિકારીજી તરીકેની તેમની કાર્દિસતાથી ઓપુમ્પોત્તમજીને, શ્રીકલ્યાણુરાયજીને, શ્રીગોપાનલાલજીને, ભરૂચના વૈષ્ણવોને અને ભરૂચના વ્યાપારી વર્ગને સર્વદા સનોય જ પ્રાપ્ત થયો. ભરૂચના આ મોટા મદિરના શ્રીનાથજીનો નેકમોગ ખડુ જ ઉત્તમ છે, કારણ કે ઓદમોદરજી તથા તેમનો વશ ભરૂચ માં આ જ મદિરમાં સ્થિતિ કરતો, અને વૈષ્ણવ વર્ગમાં વ્યાપારીની સખ્યા અત્યન્ત સ્વસ્થ હોવા છતાં પણ આ ઉત્તમ નેકમોગનો નિર્વાહ અધિકારીજી નરોત્તમદાસજી ખડુ કુશલતાથી કરતા સામ્પ્રદાયિક સદાચારનો હાસ સર્વત્ર જ દેખમાન થાય છે અને અતીવ શોભ્ય છે કે શ્રીગોપાનલાલજીના માતૃચરણે અને પત્નીચરણે ગયા બે ચાર વર્ષથી આ મદિરના કુલ મુખત્યાર શ્રીમથુલાલજીના કહેવાના વૈષ્ણવ પરંતુ વસ્તુત ભરૂચના દાક્ષિણી રમાર્તાચારી યોગવામિષ્ઠાદિદુર્ગન્ધના વાયક વૈશ્યને નિમીત્તે તેમણે ભરૂચના ખાતુક વૈષ્ણવોને અતીવ અપ્રમત્ત કર્યા છે અને ઇચ્છીશુ કે મદિરના કુલ મુખત્યાર તેમ જ મદિરના અધિકારીજી પુષ્ટિમાર્ગીય જ વૈષ્ણવ નિમાય જેવા શ્રીહાકુતજીનો સેવાપ્રકાર પુષ્ટિમાર્ગીય પદ્ધતિએ જ નિર્વાહે અમારી આ સદાશા પ્રતિ લક્ષ્ય નહિ આપવામાં આવે તો ખડુ સ્વસ્થ સમગ્રમાં મદિરમાં સેવાકર્તાઓ તરીકે પણ રમાર્તાને નવરાત્રમાં આવશે, કારણ કે હાલ યોગ વર્ષ ઉપર જ એક દડી માયાવાદી સન્યાસી આચાર્યને મુખધના મોટા મદિરમાં મિત્રત્વે છેક ચોક પર્યન્ત પ્રવિષ્ટ કર્યો હતો અને ખડુ જ યોગ દિવસ ઉપર વડોદરામાં શ્રીદ્વારિકાધીશજીની બેઠકમાં માયાવાદી શકરાચાર્ય પાસે વ્યાખ્યાન કરાવવામાં આવ્યું હતું !

x

x

x

x

x

મુમ્મ, વડોદરા, અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએ શ્રીમદ્ધ્યાચરણનો ઉત્સવ મારી રીતે ઉજવવામાં આવ્યો હતો. અમદાવાદ ખાતે શાસ્ત્રી વમતગમ હરિકૃષ્ણને અને શાહ સોમાલાલ મંગલદાસને સપ્રદાયની જે કંઈ સેવા કરી હોય તે સેવા બદલ પુષ્ટિમાર્ગીય મહાસભા તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. મુમ્મમાં રાસુદરતાલ મણિલાલ વડીલના બી એ એલ્ એલ્ બીનું બાપજી મનનીય હતું તે બાપજી આવતા અકા પ્રમિદ્ધ કરમાં આવશે.

ઉપકાર.

મન્નલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી સ્વપત્નીના અને પુત્રના હરિશરણપ્રસંગે પ્રત્યક્ષ, તારથી વા પત્રથી આશ્વાસન આપનાર શ્રીમદ્ગોસ્વામીઓનો, વૈષ્ણવોનો, જાતિયધુઓનો, અને સંઠીઓનો ઉપકાર અતકરણથી સીકારે છે.

राजराज
विठ्ठलभाई
पत्राल रोड
मुंबई ५

पुष्टिसुधा

પ્રસ્તાવ ૫	{ સવત ૧૯૮૨ જ્યેષ્ઠ શુકલ ૧૫ }	આ ક ૯
------------	---------------------------------	-------

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧ પુષ્ટિપાઠાનનિ	૨૧ નાનુભાઈ ગાંધી, એમ્ એ એચ એન બી	૧-૭
૨ શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીમદ્ભાગવત	૨૧ મુદરલાલ વકીનના, બી એ એન એલ બી	૭-૧૫
૩ જગજીવનભાષ્યકૃત પદો,	૨૧ પરીખ	૧૫-૧૮
૪ સ નતસરોતસવનિર્ણય	૨૧ શા સ કલ્યાણજી શાસ્ત્રી	૧૮-૨૬
૫ પ્રામુગિક નેત્ર	૨૧ પ્રકાશક તંત્રી	

५२३०२।

463

વે શા સ મન્નલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી
એમ્ એ, પિ ઇ એસ, એમ્ ટિ સિ,
એમ્ આર એ એસ (બા) પુના મિટિ

ગોવિન્દજી ડાહ્યાભાઈ નાયક
શ્રી 'અનાવિલ બન્ધુ' પ્રિ પ્રેસ
બરાનપુરી બાગેચ સુરત

८३

પ્રકાશક-ની

ગોવિન્દલાલ હરિગોવિન્દ ભટ્ટ એમ્. એ.
વડોદરા

ઉજ્જૈનશી બાપુજી કાપડી બા. બી. એ.
“ પુષ્ટિમુખ ” કાર્યાલય, ધ. હુકા

વાર્ષિક જ્યોત્સના ૩ ૨-૪-૦

புதுக் காதல் ௦-௪-௦

પ્રાસંગિક નોંધ

દ્વિતીયગૃહનિનક્રાપિત શ્રીગોપેશ્વરલાલજી મહારાજે જ્યેષ્ઠ શુક્રવ પ્રતિપદાને શુક્રવારે પુનામાં નિત્યલીના પ્રવેશ કર્યો. આ હૃદયવેદક સમાચાર જાણી વૈષ્ણવસમાજને ખેદ થય એ સ્વાભાવિક છે. મહારાજશ્રી શાન્ત, વિદ્યાવિનાસા અને હૃત્માહી હતા તેઓશ્રીએ ગામેગામે ફરીને પાઠશાળાઓ સ્થપાવી અને મામુલદાયિક જાનનો પ્રચાર કરવામાં સદા તપર રહ્યા તેઓશ્રી પોતે ઘણા સાધ અને સરલ સ્વભાવના હતા તેમને વેધ પણ વૈરાગ્યમૂલ્યક હતો. આપણા સમ્પ્રદાયમાં એવા એક માન્યતા પણ છે કે દ્વિતીયગૃહતિવકચિત શ્રીગેવિદ્ય વિરક્ત હતા આ વૈરાગ્યની ભાવના શ્રી હરિરાયજીમાં સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં આવે છે આથી શ્રીગોપેશ્વરલાલજીમાં પણ દ્વિતીયગૃહના એક બક્ષણુતરીકે વિરક્ત ભાવના જણાય એ આશ્ચર્ય નથી સમ્પ્રદાયમાં વિગ્રાવ્યાસગી મહારાજશ્રીઓ પરિમિત સંપ્રદાયમાં વિરાજે છે અને તેમાં પણ આ શ્રીગોપેશ્વરજીના લીનાપ્રવેશ અસંખ્ય થઈ પડે છે ભગવદ્વિદ્યા માન્યા વિના પુષ્ટિમાગયોએ ખીચુ નુ કરવાનું રહ્યું ?

અતમા અમે એવી અશા રાખીએ છીએ કે શ્રીગોપેશ્વરજીની પછી તેઓશ્રીની ગાંડીએ વિદ્યાવિનામી મહારાજશ્રી વિગળે

x

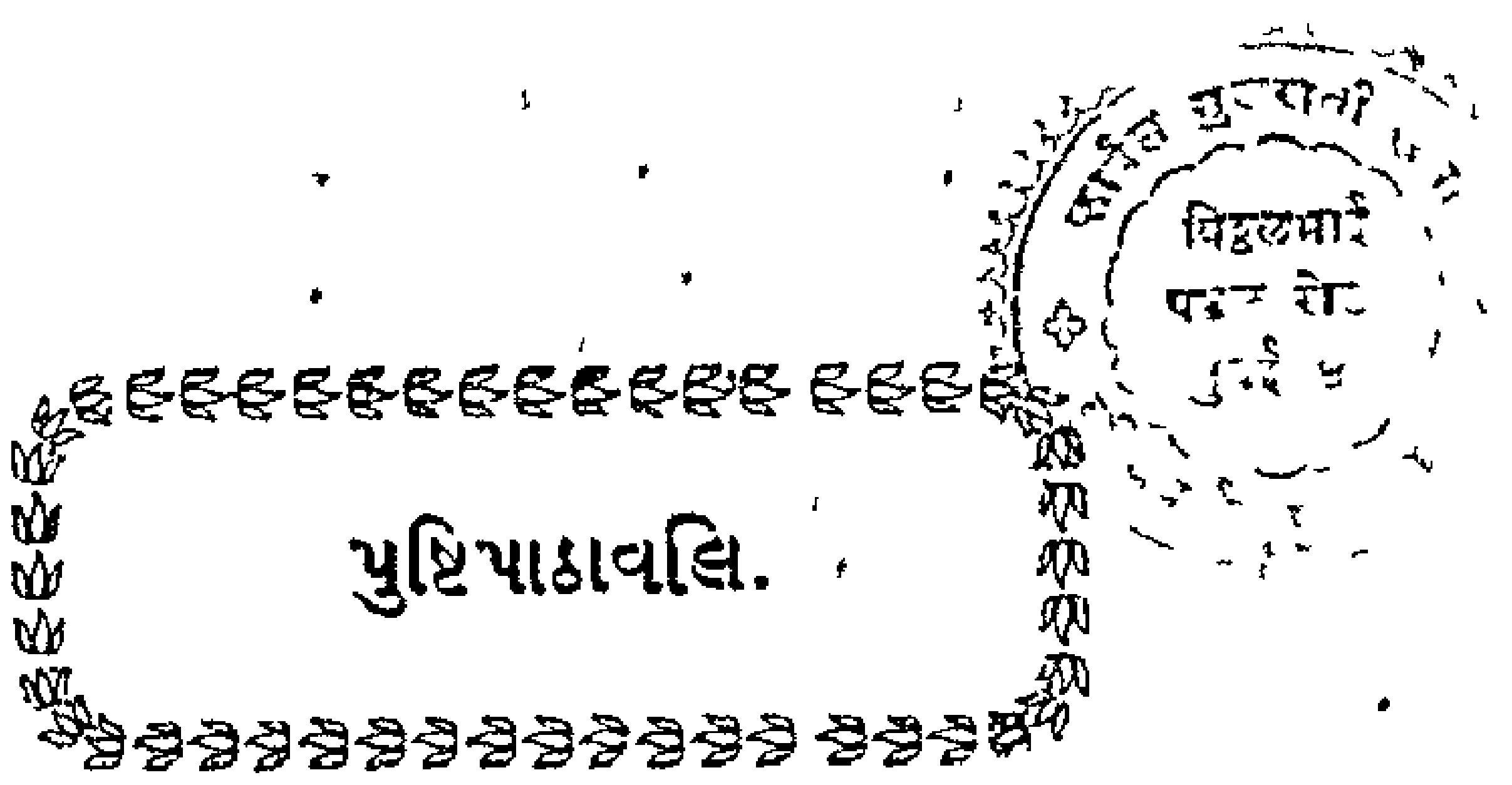
x

x

સમ્પ્રદાયનો વર્તમાન યુગ માહિત્યપ્રમાણનનો છે એક વર્ષ પૂર્ણ થતું નથી એટલામાં તે આપણા હાથમાં વિવિધ રસમી ભરેલી વાનીઓ પ્રાપ્ત થાય છે હમણા રા તેલીનાળાએ યોગી ગોપેશ્વરજીની રમ્મિ સહિત તપકાશ અણુભાવના તૃતીય અવધાનનો પ્રથમ પાદ નિર્ણયસાગર પ્રેક્ષમાં મુદિત કરી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે પ્રારબમાં અણુભાવની મામાન્ય ચર્ચા કરતો અગ્રેજીમાં પદર મેળ પાનાનો ઉપોદ્ધાત આપવામાં આવ્યો છે ખીજા ભાગે પણ આજ પ્રકારે મુદિત કરી મત્વર પ્રસિદ્ધ થાય એજ અમારી સદાશા ભગવત શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સદૃશ કરે

ખીજો ગ્રન્થ સુમધના મોગ મદિગાથી પ્રસિદ્ધ થયો છે તે શ્રીપુરપોત્તમજીની દીપિકા સહિત શ્રીમદ્દિગેસગતાપિન્યુપનિપત છે જે વર્ષ પહેલા આજ મદિર તરફથી શ્રીપુરપોત્તમજીની આજ્યા સંમર્ત મહાકૃષ્ણોપનિપત પ્રસિદ્ધ થયું હતું સમ્પ્રદાય ઉપર એી એક દીકા કરવામાં આવે છે કે સમ્પ્રદાયમાં ઉપનિપત ઉપર કાંઈ માહિત્ય નથી આ દીકાને નિરાધાર કરવાને માટે દેવર્ષિશ્રીરમાનાથ શાસ્ત્રીનો આ પ્રયામ સ્તુત્ય અને અનુકરણીય છે નૃમિહોત્તરતાપિનીમાં જે જે ફેટલીક અશુદ્ધિઓ રહી ગઈ છે તે ખીજા આદિતિમાં દૂર કરવામાં આવે તો ઠીક

ખીજો ગ્રન્થ સર્વમાહિત્યમમેતશ્રીવેલુગીતસુમેધિનીજી છે જેનો વિષય ઉત્તમ છે તેવુંજ આ ગ્રન્થનું કાર્ય છે સુમેધિનીના વાચકોને શ્રીવેલુગીત ઉપર સર્વ માહિત્ય એકત્ર મળવાથી નિરનિયય આનન્દ થાય એમાં આશ્ચર્ય નથી થોડા નિમ્ન પછી શ્રી વેલુગીતસુમેધિની-જીનું ભગવદ્વાચનિષ્ણાત શાસ્ત્રીજી મગ્નનારે કરેલું ચુજતાની ભાષાન્તર પણ પ્રસિદ્ધ થશે

(રા રા નાનુભાઈ ગાંધી)

પાઠ ૩ ભગવાન્ (ચાલુ)

ભગવાન્ મન્યિદાનદરૂપ છે આ પ્રપચમા જડ જીવ અને અન્તર્યામીઓ છે. તેમા જડોમા ભગવાનનો “મત્” અશ પ્રધાન છે જીવોમા ભગવાનનો “ચિદ” અશ પ્રધાન છે, અને અન્તર્યામીઓમા ભગવાનનો “આનંદ” અશ પ્રધાન છે ભગવાન્ વ્યાપક પણ છે વ્યાપક એટલે મર્વત્ર વિદ્યમાન કોઈ સ્થલ એવું નથી કે જ્યાં ભગવાન્ ન હોય ભગવાન્ અગ્રય છે, અવિનાશી છે ભગવાન્ અવિકારી, સર્વશક્તિમાન્ અને સર્વજ્ઞ છે એમ પાઠ - મા આપણે જોયું છે

ભગવાન્ સ્વતત્ર પણ છે જેનામા અનત શક્તિ અને નિરવધિ જ્ઞાન હોય તે સ્વતત્ર હોવજ જોઈએ. તેથી જ ભગવાન્ સર્વને વશ રાખનાર, સર્વના હંસ અથવા શાન્તા છે વળી ભગવાન્ મર્વપ્રાકૃતગુણરહિત છે ભગવાનમા કોઈ પ્રાકૃત ગુણ નથી વળી ભગવાન્ સમ્મતીય, વિગ્મતીય તથા સ્વગત, ભેદથી રહિત છે સમ્મતીય એટલે જીવ, વિગ્મતીય એટલે જડ. અને સ્વગત એટલે આનંદાશ્રયપ્રધાન અન્તર્યામીઓ જડ, જીવ, અન્તર્યામી વિગેરેથી દેખાતા બેદો ભગવાનમા નથી, કારણ કે જડ, જીવ અને અન્તર્યામી ત્રણેમા ભગવાન્ અનુસૂત છે ભગવાન્ પોતેજ એ ત્રણે થયા છે તેથી સમ્મતીય, વિગ્મતીય અથવા સ્વગતના એકને, જીવ, જડ તથા અન્તર્યામીઓના બેદ ભગવાનમા નથી *

ભગવાન્ સર્વ પ્રાકૃત ગુણથી રહિત છે એમ કશું ભગવાનમા પ્રાકૃત ગુણ કોઈ નથી, પરંતુ ભગવાનમા સર્વ અપ્રાકૃત ગુણો છે મત્, ગૈય, દયા, જ્ઞાનિત, ભક્તનત્મનત્વ વિગેરે અપ્રાકૃત ગુણોનું ધામ ભગવાન્ જ છે આ સર્વ અપ્રાકૃત ગુણો ભગવાનમા રમ રહેલા છે, સદિના સમયમા તેમજ પ્રલયના સમયમા પણ ભગવાનમા સર્વ અપ્રાકૃત ગુણો રહેના છે

ભગવાન્ સર્વના આધાર છે ભગવાન્ ગાયને અખીન નથી, પણ માયા ભગવાનને વશ છે માયા ભગવાનની શક્તિ છે શક્તિ અને શક્તિવાળો એકજ હોવાથી કૈવલ પણ થવું નથી ભગવાન્ આનંદકાર છે, અને ઉત્તમ છે અક્ષરબ્રહ્મથી પણ ભગવાન્ ઉત્તમ છે પ્રપચના પદાર્થો, જડ વિગેરેના જડત્વ વિગેરે ધર્મો ભગવાનમા નથી કારણ (ભગવાન)નાજ ધર્મો માર્ગમા આવે,

ભગવાન પ્રપચના કર્તા તેમજ પ્રપચતુ સમવાયિકારણ અને નિમિત્ત કારણ છે એમ ૧૬૨ મા આપણે જોયું જ્યારે ભગવાનની ઇચ્છા પ્રપચમા રમણ કરવાની થાય છે ત્યારે પ્રપચને વિસ્તારે છે અને જ્યારે તેમની ઇચ્છા પોતામા જ રમણ કરવાની થાય છે ત્યારે પ્રપચનો પસદાર કરે છે ભગવાન ક્યારે પોતામા જ રમણ કરે છે, ક્યારેક પ્રપચમા રમણ કરે છે યારે ભગવાન પોતામા જ રમણ કરે છે ત્યારે પ્રપચ ભગવાનમા લીન થઈ જાય છે, અને યારે ભગવાનની ઇચ્છા પ્રપચમા રમણ કરવાની થાય છે ત્યારે પ્રપચ પ્રકટ થાય છે x

જ્યા, જેનાથી, જેમાથી, જેનું, જેને માટે, જે જે, જ્યારે, જેવી રીતે, થાય કે તે સાક્ષાત્ સૃષ્ટિપુરુષેશ્વર ભગવાન જ છે સર્વ વિમક્તિઓનો અર્થ ભગવાન જ છે, તેમજ સર્વ પ્રકારનો અર્થ પણ ભગવાન જ છે પ્રકૃતિ, પુરુષ અને કાલ પણ ભગવાન જ છે તેથી કાર્ય, કારણ, આધાર સર્વ ભગવાન જ છે ભગવાન વિના બીજું કાલ નથી જ

મર્વ પદાર્થ સર્વ કાર્યોમા ભગવાન પોતે રહેલા છે, અને સર્વ પદાર્થ, સર્વ કાર્યને જાતાની અદર રાખે છે આ પ્રમાણે સર્વ પદાર્થ પોતામા રહેવા છતા, અને પોતે સર્વ પદાર્થમા રહેવા હોવા છતા, ભગવાનને કોઈનો સ્પર્શ નથી સર્વ પદાર્થ જડ શ્રવ વિગેરેને ભગવાન શરીર માને છે સર્વ ભગવાનનું જ્ઞાન કરાવે છે, પણ કોઈને ભગવાનનો સ્પર્શ નથી શરીર (જડ શ્રવ વિગેરે) ને પણ ભગવાનનું જ્ઞાન નથી ભગવાન શરીરમા કેવી રીતે પ્રવેશ કરી પ્રકાશે છે તેનું જ્ઞાન શરીર (જડ તથા શ્રવ)ને પણ નથી †

પાઠ ૪. ભગવાન (ચાલુ)

ભગવાન અથવા બ્રહ્મ જગતનું મમનાયિકારણ હોવા છતા અવિકૃત છે એમ આપણે આગળ જોયું સમવાયિકારણમા વિકાર થાય ત્યારે જ કાર્ય થાય તેથી સમવાયિકારણ અવિકૃત હોઈ શકે નહિ, છતા બ્રહ્મ મમનાયિકારણ હોવા છતા અવિકૃત છે આ ઉભય પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ બ્રહ્મા કે બ્રહ્મા આ બે જ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ છે એમ પણ નથી, પરંતુ બ્રહ્મ સર્વ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોને આશ્રય છે વેદમા બ્રહ્મને પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મવાળું જ વર્ણવેલું છે બ્રહ્મ અન્નતમૂર્તિ હોવા છતા વ્યાપક અને એક જ છે અનેકમૂર્તિ હોવાથી અનેક હોવા છતા એક જ છે “ ભગવાનનું સ્મરણ કરવું, મનન કરવું ” એવો વેદમા બોધ છે, છતા “જ્યાથી વાણી મન સાથે પહોંચ્યા વિના પાછી ફરે છે ” એવું ભગવાનનું વર્ણન કરે છે આ ઉભય પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ છે, કારણ કે જ્યાં મન અને વાણી પહોંચતા નથી તેનું સ્મરણ અને મનન કેવી રીતે થાય? વળી “હાથ વિનાના ગ્રહણ કરનાર, પાદ વિનાના ઝડપથી જનાર, ચંદ્ર વિનાના દેખનાર, કર્ણ વિનાના સાંભળનાર” એવું ભગવાનનું વેદમા વર્ણન છે “ મર્વત્ર પાણિ અને પાદવાળું ” એમ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મવાળા ભગવાનને વર્ણવેલા છે તેથી ભગવાન સવિશેષ અને નિર્વિશેષ ઉભય છે ભગવાન સવિશેષ અને નિર્વિશેષ ઉભય હોવામા કાંઈ વિરોધ નથી, કારણ કે જે વાક્યોમા ભગવાનનું નિર્વિશેષ તરીકે વર્ણન કરેલું છે, એટલે ભગવાનમા વિશેષ નથી, ભગવાનમા શુણ્ય નથી એવું જણાવેલું છે, તે વાક્યો ભગવાનમા પ્રાકૃત શુણ્યનો જ નિષેધ કરે છે ભગવાનમા કોઈ પણ પ્રાકૃત અથવા લૌકિક શુણ્ય નથી એવોજ તે વાક્યો બોધ કરે છે

થી ભગવાનમા જડતા અથવા જરના પ્રાકૃત ધર્મો નથી, પરંતુ અલૌકિક અપ્રાકૃત ધર્મ ભગવાન-
માં છે જ નગતર્કત્વ, મર્વસત્વ, સર્વશક્તિમત્ત્વ ઇત્યાદિ મર્મ અપ્રાકૃત ગુણો ભગવાનમા છે જ
વિદ્યન્મડન, બ્રહ્મસૂત્ર ૩ ૨ ૨૨)

અનિમા બ્રહ્મને નિર્ગુણ અને અનતગુણવાળું એમ ઉભય રીતે એટલે સર્વવિરુદ્ધ ધર્મના
માત્રનરૂપે વર્ણવેલું છે, તેથી બ્રહ્મને વિરુદ્ધ સર્વ ધર્મનું આશ્રય જ નથી આ ઉભય પ્રકારનું વર્ણન
અનવિક જ છે તેથી બ્રહ્મ નિર્ગુણ પણ છે અને સગુણ પણ છે બ્રહ્મના સર્વ ગુણો પણ બ્રહ્મ
અપ જ હોવાથી બ્રહ્મ નિર્ગુણ જ છે વળી આ ગુણોનો આશ્રય બ્રહ્મ છે ગુણો બ્રહ્મનો આશ્રય
કરી રહેલા છે તેથી બ્રહ્મ અને ગુણનો આશ્રયાશ્રયિભાવ હોવાથી બ્રહ્મ સગુણ અથવા સર્વિશેષ
પણ છે જેમ પ્રકાશ અને તેનો આશ્રય સૂર્ય જૂદા નથી, કારણ કે સૂર્ય વિના પ્રકાશની સ્થિતિ
જ નથી, સૂર્યથી પ્રકાશ છૂટો પડી શકતો જ નથી, પણ તેના આધારથી જ રહેલ છે, છતાં પ્રકાશ
સૂર્ય પણ નથી કારણ કે સૂર્યથી તે જૂદો છે, અને જૂદો દેખાય છે, તેવી જ રીતે બ્રહ્મના ગુણો
બ્રહ્મથી નિવ્ર નથી તેમ અસિન્ન પણ નથી તેથી બ્રહ્મ નિર્ગુણ તેમ જ સર્વિશેષ પણ છે

પાઠ ૫ ભગવાન (ચાલુ)

અક્ષરૂપો હરિ પૂર્વકાઢે બ્રહ્મતત્ત્વ પરે ।

અવતારી હરિ કૃષ્ણ શ્રીભાગવત ઈર્યતે ॥ તત્ત્વદીપ ૧-૧૨

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ છે શ્રીકૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ છે પાછના પાડોમા ભગવાન વિષે જે કહ્યું
છે તે સર્વ શ્રીકૃષ્ણમા જ થયે છે ભગવાનનું વેદના પૂર્વકાડમા યત્નરૂપથી વર્ણન કરેલું છે
ભગવાન સર્વજ છે અને સર્વશક્તિમાન છે એમ આવી ગયું છે તેથી ભગવાનમા જ્ઞાન અને
ક્રિયા ઉભય છે ક્રિયારૂપ ભગવાનનું વર્ણન વેદના પૂર્વકાડમા છે જ્ઞાનરૂપ ભગવાનનું વર્ણન વેદના
ઉત્તરકાડમા છે ક્રિયા અને જ્ઞાન ઉભય પ્રકટ હોય તેવા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ શ્રીમદ્ભાગવતમા
છે તેથી વે મા ભગવાનનું જૂ. જૂ. ભાગથી નિરૂપણ કરેલું છે, પરંતુ શ્રીમદ્ભાગવતમા ક્રિયા અને
જ્ઞાન ઉભય જેમાં રહેલા છે તેવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ કરેલું છે, અને ભગવાનની અનેક પ્રકારની
લીનાઓનું વર્ણન કરેલું છે

“કૃષ્ણોઃ બ્રહ્મેષ શાશ્વતમ્” (કૃષ્ણોપનિષત્) શ્રીકૃષ્ણ શાશ્વત બ્રહ્મ છે શ્રીકૃષ્ણજ
પરબ્રહ્મ છે શ્રીમદ્ભાગવતમા પણ શ્રીકૃષ્ણનું પુરુષોત્તમત્વ સુપ્રસિદ્ધ જ છે ત્યાં ભગવાન પોતે
અર્જુનને કહે છે કે “હું હરથી અતીત છું, તેમજ અક્ષરથી પણ ઉત્તમ છું, તેથી લોક અને
વેદમા પુરુષોત્તમ તરીકે પ્રસિદ્ધ છું” (શ્રીમદ્ભાગવત ૧૫ ૧૮) શ્રીમદ્ભાગવતમા પણ *દમોદરજીવા,
+મૃતનાભયથુનોના વિગેરે રમતોએ શ્રીકૃષ્ણનું પરબ્રહ્મત્વ સ્પષ્ટજ છે

પર બ્રહ્મ તુ કૃષ્ણો હિ સચ્ચિદાનન્દક બૃહત્ ।

દ્વિરૂપં તદ્દિ સર્વં સ્યાદેકં તસ્માદ્વિલણક્ષમ્ ॥

મિદ્ધાન્તમુક્તાનિ ૩

પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ જ છે યશોદાજીના ઉત્સવમા લાલન જેમનું થયેલ છે તે શ્રીકૃષ્ણ જ
પરબ્રહ્મ છે

ભગવાન અથવા બ્રહ્મના જે જે ગુણોનું પાછના પાડોમાં વર્ણન કર્યું તે મર્મ શ્રીકૃષ્ણમા
થયે છે શ્રીકૃષ્ણ આ જગતના કર્તા છે, આ જગતને ધારણ કરે છે અને જગતનો લય પણ

તેમનામા જ થાય છે (શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ૯ ૧૭ ૧૮. ૭ ૬) શ્રીકૃષ્ણ મર્વર છે (ગીતા ૭ ૨ ૭ ૨૬) શ્રીકૃષ્ણ સર્વશક્તિમાન પણ છે (ગીતા. ૯ ૪ ૭ ૧૦.)

શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ છે તેમના ત્રણ સ્વરૂપ છે ૧ આધિભૌતિક (૨) આધ્યાત્મિક (૩) આધિદૈવિક આધિભૌતિક સ્વરૂપ લક્ષ્મીપતિ નારાયણ છે આ ક્ષર છે આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ અક્ષર બ્રહ્મ છે આધિદૈવિક સ્વરૂપ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર છે આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ છે તે બૃહત્ પણ કહેવાય છે તે સ્વચ્ચિત્તનદ્યુત છે તેમાથી ચિદ અને આનંદ અશો તિરોહિત થતા સ્વચ્ચમાથી જડની ઉત્પત્તિ થાય છે આનંદાશ તિરોહિત થતા સત્ અને ચિત્ત સમાથી જીવો થાય છે અન્તર્યામીઓમા આનંદાશ પ્રધાન હોય છે આ પ્રમાણે અક્ષર અથવા બૃહત્ સર્વ જગદ્ગુપ થાય છે, હતા તે ગણિતાનદ્યુત છે પૂર્ણાનંદ પુરુષોત્તમ માત્ર શ્રીકૃષ્ણ જ છે

પ્રાકૃતા સકલા દેવા ગણિતાનદક વૃહત્ ।

પૂર્ણાનંદો હરિસ્તસ્માત્કૃષ્ણ યઃ ગતિર્મમ ॥

કૃષ્ણાશ્રય ૮

સર્વ દેવો પ્રાકૃત છે, બૃહત્ અથવા અક્ષર ગણિતાનંદ છે અક્ષરમા અમુક આનંદ છે, અનંત અથવા પૂણ્ણ આનંદ નથી પૂર્ણાનંદ માત્ર હરિશ્રીકૃષ્ણમા જ છે શ્રીકૃષ્ણ જ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે

શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છે એમ મૃત્નામહાય ઉપરથી સિદ્ધ થાય કે શ્રીકૃષ્ણે માત્રી ખાધી એની કૃત્રિઆદ બનદેવ ત્રિગેરે બાનકાએ યશોદાજીને કરી યશોદાજીએ તેમને “ માત્રી કેમ ખાધી ” એમ પૂછ્યું શ્રીકૃષ્ણે ઉત્તર આપ્યો કે માત્રી ખાધી નથી તે તપાસવા તેમનું મુખ જોયું શ્રીકૃષ્ણના મુખમા યશોદાજીએ આંખુ જગત્, આકાશ, ત્રિશાઓ, પર્વત, દ્વીપ, વાયુ, અગ્નિ, ચંદ્ર, તારાઓ, ભૂગોળ, જ્યોતિશ્ચક્ર, જલ, તેજ ત્રિગેરે સર્વ જોયું શ્રીકૃષ્ણ પરિચ્છિન્ન સામાન્ય બાળ હોય તો તેમના મુખમા આ બધું જોઈ શકે જ નહિ સામાન્ય બાલ દેખાતા શ્રીકૃષ્ણ અપરિચ્છિન્ન, સર્વનાપી, સર્વના આધારભૂત પરબ્રહ્મ છે એમ આ પ્રસંગથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે આ મર્વ શ્રીકૃષ્ણના મુખમા જોવામા આવવાથી યશોદાજીને શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ છે એ તત્ત્વ સમગ્રયુ, પરંતુ ભગવાને પુત્રરહેમયી માયા વિસ્તારી તેથી “ ત્રણે વેદો, ઉપનિષદો, સામ્ય, યોગ, અને ભાગવતશાસ્ત્રો જે હરિના માહાત્મ્યનું ગાન કર્યા કરે છે તેમને તેણે પુત્ર માન્યા ” (શ્રીમદ્ભગવત ૧૦ ૮ ૪૫)

પુનઃ શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ છે એમ હામોદ્ગવીતામા સ્પષ્ટ છે શ્રીકૃષ્ણે માખણ વનોવવાનું પાત્ર તોડી નાખ્યું અને માખણ રાનરોતે આપવા માડ્યું ત્યારે યશોદાએ તેમને પકડ્યા અને લમડાથી બાંધના માંડ્યા એક હામડું બાંધ્યું તો બે આગળ ઘટ્યું તેથી તેની સાથે બીજું સાધ્યું તો પણ ઘટ્યું ત્રીજું સાધ્યું તો પણ ઘટ્યું એમ ઘરનાં બધાં હામડા સાંધ્યા તો પણ ઘટ્યા પણ માતાનો પરિશ્રમ જોઈ પ્રભુ કૃપા કરી બધાયા અદ્ધિ પણ પ્રભુનું અપરિચ્છિન્નત્વ સ્પષ્ટ જ છે તેથી શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છે

પાઠ ૬. સૃષ્ટિપ્રકાર

શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ છે, અક્ષર અથવા બૃહત્ તેમનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે અક્ષર પુરુષોત્તમનું ધામ પણ કહેવાય છે ત્યારે પુરુષોત્તમની ઇચ્છા સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની થાય છે ત્યારે જેમ રવિ અને કાર્તીકના યોગથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ અક્ષરમાથી કાલ પૃથક્ થાય કે કાલમાથી પ્રકૃતિ અને પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે પ્રકૃતિમાથી ગુણાત્મક નારાયણ પ્રકટ થાય છે તે લક્ષ્મીપતિ છે નારાયણના મનમાથી વિષ્ણુ પ્રકટ થાય છે, તેમના લનાટમાથી રુદ્ર પ્રકટ થાય છે અને તેમના નાભિમાથી કમલ નીકળે છે તેમાથી બ્રહ્મા પ્રકટ થાય છે બ્રહ્મા સૃષ્ટિ રચે છે

સૃષ્ટિના અનેક પ્રકાર શાસ્ત્રમા કહેવા છે પ્રભુ જ્યારે પોતાને જેવા પ્રકારથી સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેવા પ્રકારે સૃષ્ટિ રચે છે

અહીં આકાશ પેઠે વ્યાપક એટલે સર્વ રચને રહેતુ છે તેના પાણિ, પાદ વિગેરે સર્વત્ર છે તેને સર્વત્ર અક્ષિ, શિર, મુખ તથા કર્ણ છે અત્ત અનતમૂર્તિ છે, છતાં તેના વિભાગ નથી, પરંતુ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જોડલા રચના પ્રકટ થાય છે, એટલે વિભાગ જણાય છે જ્યારે તેની ઇચ્છા “ હુ બહુ થાઉ ” એવી થાય છે ત્યારે તેની એવી ઇચ્છાથીજ તેમાથી ચિદશ જેમા પ્રધાન છે તેવા ચેતન અથવા જીવો અનત નીમરે છે આ અહમ્સૂતમ છે, અહમ્નાજ અશ છે શેગમ્યથી તેમનો આધિર્ભાવ થતો નથી, પરંતુ અહમ્નાજ અશ અહમ્નાથી નીકળે છે જેમ અગ્નિમાથી તણુખા નીકળે છે તેમ અહમ્નાથી જીવો નીકળે છે અહમ્ના ‘ચિત્’ અશમાથી જીવો નીકળે છે ‘સત્’ અશમાથી જેમા ‘સત્’ પ્રધાન છે તેવા જડ નીકળે છે અને ‘આનંદ’ અશમાથી જેમા ‘આનંદ’ અશતુ પ્રાધાન્ય છે તેવા અતર્ક્યામીઓ નીકળે છે જેમ જૂદા જૂદા જીવો નીકળે છે તેમ જ જૂદા જૂદા અતર્ક્યામીઓ પણ નીકળે છે અને દરેક હૃદયમા એક જીવ અને અતર્ક્યામી એમ બંને હ સરૂપથી પ્રવેશ કરે છે તત્ત્વદીપ ૧ ૨૯-૩૩

કોઇ વાર એ પ્રમાણે સૃષ્ટિ ન રચના જગત્ના સાક્ષાત્ પોતે સર્વ રચે છે કોઇવાર પુરુષ દ્વારા સૃષ્ટિ રચે છે આવી રચના પુરાણોમા પ્રસિદ્ધ છે અહિં પુરુષ માત્ર દ્વાર જ છે પરંતુ રચના વર્ણવ્યુ છે તેમ કોઇ વાર ચતુર્મૂર્તિ પ્રકારથી પ્રભુ સૃષ્ટિ રચે છે, કોઇવાર સર્વ પોતે જ થાય છે જ્યારે પ્રભુ પોતે જ સર્વરૂપ થાય છે ત્યારે આનંદાશ તિરેહિત થતો નથી કોઇવાર જાદુ પેઠે પ્રભુ સર્વ માયાથી રચે છે, આવી સૃષ્ટિ માત્ર રચે છે તે સૃષ્ટિમા પ્રભુ પોતે પ્રવેશ કરતા નથી આ સૃષ્ટિમા કોઇ પુરુષાર્થ હોતો નથી તે સૃષ્ટિમા જ્ઞાન વિગેરે કહેવાના જ હોય છે, પણ તેમનાથી કોઇ ફલ સિદ્ધ થતુ નથી કોઈ વાર પ્રભુ આકાશ રચે છે, આકાશમાથી વાયુ વાયુમાથી તેજ, તેજમાથી જલ, જલમાથી પૃથ્વી એવી રીતે નૃષ્ટિ રચે છે આ સૃષ્ટિપ્રકાર વેદમા વર્ણવેલો છે * આ મૃષ્ટિમા પણ જીવ તથા અતર્ક્યામીઓ ઉપર વર્ણવ્યુ તેજ પ્રમાણે થાય છે પણ ઉપર વર્ણવ્યુ તે પ્રકારમા જીવ અને અતર્ક્યામીજ જગત્મા પ્રવેશ કરે છે, અને આ પ્રકારમા જગત્મા પ્રભુ પ્રવેશ કરે છે અને પ્રવેશ કર્યા પછી જીવ તથા અતર્ક્યામી થાય છે અને ક્રીડા કરે છે

એવી રીતે અનેક પ્રકારે પ્રભુ સૃષ્ટિ રચે છે પ્રભુની શક્તિઓ અનત છે અને તે આપણાથી કંપી પણ ન શકાય તેવી છે એવી અચિન્ત્ય અને અનતશક્તિવાળા પ્રભુ અનેક રીતે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે તે સર્વ યેગ જ છે તેથી જ શ્રુતિમા પણ સૃષ્ટિના અનેક જૂદા જૂદા પ્રકાર વર્ણવેલા છે * આ સર્વ જૂ. જૂ. પ્રકારોથી પ્રભુનું માહાત્મ્ય સિદ્ધ થાય છે વેદમા એવી રીતે સર્વત્ર પ્રભુના માહાત્મ્યનું વર્ણન છે પોતાની ઇચ્છાનુસાર અનેક રીતે સૃષ્ટિ ગચી એ માહાત્મ્ય ઓગાધ છે પ્રભુની શક્તિઓ પણ અનત અને અચિન્ત્ય છે એમ આ સૃષ્ટિના જૂ. જૂ. લેખી પણ સિદ્ધ થાય છે

પાઠ ૭ જીવ.

જગત્નાની અનત અચિન્ત્ય શક્તિઓ છે પોતાની ઇચ્છામા આવે ત્યારે તેવી રીતે જગત્ રચે છે, પરંતુ તેમા આપણે શુ ? આપણે સામાન્ય જીવો છીએ આપણે ઇશ્વર સાથે શો મબંધ છે ? આપણો જો ઇશ્વર અથવા જગત્ના સાથે કોઈ પણ મબંધ ન હોય તો જગત્ના

કેવા શક્તિવાળા અથવા જ્ઞાનવાળા છે તે શુ શુ કરી શકે છે વિગેરે મનઘી તપાસ કરવાની આપણે શી જરૂર ?

જીવને ભગવાન સાથે ધણો નિમિટ્ત સંબધ છે જીવ ભગવાનનો અશ જ છે જીવ ભગવાનનો અશ જ હોવાથી ભગવાન જેમ નિત્ય છે તેમ જીવ પણ નિત્ય જ છે ભગવાનની જેમ ઉત્પત્તિ નથી, તેમ જીવની પણ ઉત્પત્તિ નથી જેમ અશ અને અશિમા ભેદ નથી તેમ જીવ અને ભગવાનમાં ભેદ નથી જીવ અને ભગવાનનો સંબધ અગ્નિમા અગ્નિ અને વિસ્ફુલ્ગિનિગ (તણખા)તા દૃષ્ટાન્તથી દર્શાવ્યો છે જેમ અગ્નિમાથી તણખા નીકળે છે તેમ બ્રહ્માથી જીવો નીકળે છે આ દૃષ્ટાન્તથી એમ દર્શાવ્યું છે કે (૧) જીવ બ્રહ્મનો અશ છે, (૨) અશ જીવ અગ્નિ બ્રહ્માથી છૂટો પડે છે (૩) અશ જીવ અણ છે (૪) અશિ બ્રહ્મ અશ જીવથી મહાન છે (૫) અશ જીવ અશિ બ્રહ્મા પુન પ્રવેશ કરવા યોગ્ય છે (૬) અશ જીવનો અશિ બ્રહ્મા પુન પ્રવેશ યતા તેનો બ્રહ્મ સાથે અભેદ છે (૭) અશ જીવનો અશિ બ્રહ્મા પુન પ્રવેશ યમા પછી પણ તે પુન અગ્નિ બ્રહ્માથી નિર્ગમન કરવા (છૂટો પડવા) યોગ્ય છે આ સાને ધર્મ અગ્નિ અને તણખાનો સંબધ દર્શાવે છે, તે જ બ્રહ્મ અને જીવનો સંબધ દર્શાવે છે તેથી બ્રહ્મ અને જીવના સંબધનો સહેવાઈથી બોધ થાય તે માટે ત્રુતિમા આ દૃષ્ટાન્ત આપેનું છે

જીવ નિત્ય છે 'દેવદત્ત જન્મ્યો' વિગેરે કહેવાય છે તે દેહની ઉત્પત્તિ નિષે કહેવાય છે અગ્નિમાથી જેમ તણખા નીકળે છે તેમ બ્રહ્માથી જીવન વ્યુત્પરણ થાય છે તે ઉત્પત્તિ નથી

જીવ જ્ઞાતા છે, ચૈતન્યરૂપ છે જ્ઞાન જીવનો ગુણ છે જડને જ્ઞાન હોતું નથી જીવને જ્ઞાન હોય છે જીવ અણ છે અણ એટલે નાનામાં નાનું કદ જેનો વિભાગ થઈ શકે નહિ તેવું કદ તે અણ મધ્યમ કદવાળા પદાર્થનો વિભાગ થઈ શકે જેનો વિભાગ થતો હોય તે નિત્ય હોઈ શકે નહિ કારણ કે તેનો વિભાગ કરીએ એટલે તેનો ધ્વસ થયો જીવ અણ છે, જીવ અણ હોવા છતાં ચૈતન્યગુણ સર્વશરીરમા વ્યાપી રહે છે જેમ શરીરમા એક જ ચક્ષુ (કપાલમા) ચક્ર લગાડેલું હોય તો પણ આખા શરીરમા તેનો શીતતપણાનો ગુણ જણાય છે તેમ જીવ અણ હોઈ, માન હૃદયમા જ રહેતો હોવા છતાં તેનો ચૈતન્ય ગુણ આખા શરીરમા પ્રમરેતો રહે છે જેમ મણિ એક સ્થાને હોવા છતાં તેનો પ્રકાશ અધિક દેશમા પ્રસરે છે, જેમ ચપક પુષ્પ એક સ્થાને રહતું હોવા છતાં તેની ગંધ દર પ્રદેશમા પ્રસરી રહે છે, તેમ જીવ અણ હોઈ માન હૃદયમા રહેલો હોવા છતાં તેનો ચૈતન્ય ગુણ આખા શરીરમા પ્રમરેલો હોય છે

કોઈ કોઈ સ્થાને વેદમા જીવનું બ્રહ્મ તરીકે વર્ણન કરેલું છે તેનું કારણ એ છે કે બ્રહ્મના પ્રભાવ, દ્રષ્ટૃત્વ વિગેરે ગુણો જીવમા રહેતા છે, અને તે ગુણો જ જીવના માર્શ્મૂત છે એટલે જીવને જડથી જુદો પાડનાર છે તેથી જેમ લોકમા અમાત્યને કોઈવાર 'રામ' કહી બોલાવે છે તે પ્રમાણે જીવને બ્રહ્મ કહેલો છે, પરંતુ વસ્તુતઃ જીવ બ્રહ્મ નથી

જીવ કર્મ કરે છે જીવ કર્તા છે. વેદમા અબ્યુદય અથવા નિશ્ચયમ કલ માધક કર્મ કરવાનો બોધ છે તે જીવને જ હેશી કરેલો છે કારણ કે બ્રહ્મને એવા કર્મ કરવાની જરૂર નથી જડથી કર્મ થઈ શકતા જ નથી તેથી જીવ જ કર્મ કરનાર છે બુદ્ધિ તથા ઇન્દ્રિયો પણ કર્મ કરતા નથી, પરંતુ તે કર્મ કરવાના માધન છે જીવ બુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિયોરૂપી સાધનથી કર્મ કરે છે કર્મ કરવામાં બુદ્ધિ વગેરે 'કરણ' એટલે સાધન છે કર્મ કરનાર જીવ છે કર્મ કરનાર જીવ હોય તો જીવ અનિષ્ટ કર્મ ન જ કરે એનું માનવું નહિ, કારણ કે જેમ ચપક છાંટ અને અનિષ્ટ ઉભય જુગે છે તેમ ઇન્દ્રિયોથી જીવ શુભ અને અશુભ કર્મ કરે છે અને તેથી ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ ફલ પ્રાપ્ત કરે છે

જીવ કર્મ કરે છે, પરંતુ 'કર્તૃત્વ' એ જીવનો સ્વતંત્રધર્મ નથી, પરંતુ બ્રહ્મનો જ ગુણ છે જીવ બ્રહ્મનો અંશ હોનાથી, બ્રહ્મના સંબધમાં જ જીવમાં કર્તૃત્વ આવે છે જીવ સતતત્રતાથી તીર્થ નથી, પરંતુ તેનું કર્તૃત્વ બ્રહ્મને અધીન જ છે શ્રુતિ પણ કહે છે કે જેનો આ લોકમાંથી ક્ષેત્ર કરવાની (ભગવાનની) ઇચ્છા થાય છે તેની પાસે તે સારા કર્મ કરાવે છે, અને જેનો અધ પાત કરવાની ઇચ્છા થાય છે તેની પાસે અશુભ કર્મ કરાવે છે, તેથી કર્મ કરવામાં જીવ સ્વતંત્ર નથી, પરંતુ બ્રહ્મને અધીન છે

શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીમદ્ભાગવત *

(રા રા સુદરલાલ મણિલાલ વકીલનાં)

નાશિતો વલ્લભાધીશો ન ચ દૃષ્ટા સુવોધિની ।

નારાધિ રાધિકાનાયો વૃથા તજ્જન્મ ભૂતલે ॥ ૧ ॥ •

અખણ્ડભૂમણ્ડાચાર્ય શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજીના કુવનશબ્દપુણ્ય સંભાષણ મહોદય ૧૦૮ શ્રીગોકુવનાચાર્ય, અ ય મહારાજશ્રી, તથા પરમભાગવત વૈશુવો તથા અન્ય સંજ્ઞનો,

હું ભાગવતનો પ્રશસક છું, અને તેથી આજે મારો વિષય “શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજી અને શ્રીમદ્ભાગવત” છે

શ્રીમાન્ વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રીમદ્ભાગવત શાસ્ત્ર પર એવો અપૂર્વ અને અદ્વિતીય પરિશ્રમ કર્યો છે કે જેને લીધે શ્રીમદ્ભાગવત સામાન્ય કથા કરવાના પુરાણની કાટિમાંથી નિવૃત્ત થઈ એક વેતુષ વેદમન્મિત-વેદના અર્થને ઉપજૂલણ કરનાર શાસ્ત્ર થઈ પડ્યું છે । શ્રીમાન્ વલ્લભાધીશે શ્રીમદ્ભાગવત પર શ્રીમુખેધિનીજી ભાષ્ય, શ્રીમદ્ભાગવતાર્થ નિમિષ સૂક્ષ્મ ટીકા, શ્રીપુરુષોત્તમસદસ્ય નામ, ત્રિવિધલીલાનામાવલિ, અનુક્રમશ્લોક, ઇત્યાદિ અનેક વિસ્તૃત તથા સક્ષિપ્ત ગ્રંથો કર્યા છે । આ ગ્રંથો એના છે કે જેથી વિદ્વજ્ઞનોની ઉચ્ચકક્ષાના જીવો તેમજ સામાન્ય કાટિના ગમે તે કાઈ જીવ-વૃદ્ધ વા યુવક-અધ્યાપક વા અધ્યેતા-આ ઉપર કહેલા કાઈ પણ આચાર્યશ્રીના ગ્રંથનું અધ્યાપન, અધ્યયન શ્રવણ, પઠન, તથા કીર્તન કરી અવશ્ય કૃતાર્થ થઈ શકે છે । આ ગ્રંથોની વાણીમાં જ કાઈ અપૂર્વ નવીનતા, અર્થાત્ અગ્નિમુખારવિન્દરૂપ શ્રીમાન્ વલ્લભાધીશનું વહ્નિત્વ અદ્યાપિ પર્યંત નિદ્યમાન છે જેનો અનુભવ એ ગ્રંથોનું વારંવાર પરિચીતન કરનારા કાઈપણ સામ્પ્ર દાયિક જીવને થયો વિના રહેતો નથી । આ ગ્રંથોની વાણી એક અપૂર્વ શ્રોત્રપેચ સુધા છે જેનું શ્રવણ પ્રતિદિન થવાથી એક એવો અતોક્કિ માનસ ઉદાસ નિરંતર આત્મા કરે છે કે જેમાં મહમત્ત રહેવાથી જીવો પોતાના સસારની તેમજ બીજી અનેક આપત્તિઓ સહી શકે છે અને ભગવાનના સાન્નિધ્યનો અનુભવ કરે છે । આચાર્યશ્રીના ઉપર લખેલા ગમે તે કાઈ વિસ્તૃત વા સૂક્ષ્મ ગ્રંથનો ફલનિર્દેશ જોશે તો તેમાં એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે “આ ગ્રંથનું પઠન કીર્તનાદિ કર્યાથી જીવને ભગવાનને વિશે પ્રેમ, આસક્તિ, ચસન ઇત્યાદિ ભક્તિમાર્ગની ઉત્તરેતર મ્હા પ્રાપ્ત થાય છે । શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ શ્રીકૃષ્ણ પરત્વે છે, અને એનો “શાસ્ત્રાર્થ-અક-ધાર્થ, પ્રકરણાર્થ, અધ્યાયાર્થ, વાક્યાર્થ, શબ્દાર્થ તથા પદાર્થ”

* રા રા સુદરલાલ મણિલાલ વકીલના બી એ , એલ્એલ્ બી એ સુબર્ષમા શ્રીમદ્વાચાર્ય-પ્રાકર્યમહોત્સવપ્રસંગે માધવભાગમાં આપેલું બહેર વ્યાખ્યાન ।

એ માન પ્રકારે અવિરોધ વિના એનો અર્થ કૃષ્ણપત્તે છે એમ જાણનાર, નિશ્ચય, મુક્ત થાય છે " છતાંદિ દુષ્કર્મનિર્દેશ, શ્રીમાન્ આચાર્યજી શ્રીમદ્ભાગવતના અર્થનું પદાર્થજ્ઞાન જીવો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે એ ઉદ્દેશથી કહે છે આપણુ દુર્ભાગ્ય છે કે આપણે એ અન્યેનું પરિશીલન કરી કૃતાર્થ થઈ શકતા નથી શ્રીમાન્ વચ્ચમાચાર્યજીનો તત્ત્વાર્થદીપનિમન્ધનો શ્રીમદ્ભાગવતાર્થ અઘાપિ પર્યન્ત મર્વસાહિત્યસહિત મુદ્રિત થયો નથી જોને પરિણામે આચાર્યશ્રીના એ અપૂર્વ ભાગવતાર્થ પ્રકરણનું અધ્યાપન, અધ્યયન, તથા પાઠન પાઠન થતા નથી આપણે એ અન્યને સર્વસાહિત્યસહિત વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી શુદ્ધ મુદ્રિત કરાવવો જોઈએ એટલું જ નહિ પરંતુ એનો પદ્યાર્થિત અભ્યાસ કરી, જનસમાજ મમજો એવી સરલ ભાષામાં એના બાબાન્તર કરી આપી, આપણા સામ્પ્રાયિક વૈષ્ણવોના, માતકોના, તથા અન્ય પ્રામાણિક દે વિદ્વર્ગના હૃદયમાં મુકવો જોઈએ આ આચાર્યશ્રીનો ભાગવતાર્થ એક એવો અપૂર્વ ગ્રંથ છે કે એનું નિરીક્ષણ પ્રામાણિક રીતે ગમે તે કાષ્ઠ સામ્પ્રદાયિક વા અસામ્પ્રદાયિક વિદ્વાન કરે તો શ્રીમદ્ભાગવત તથા તેમાં પ્રતિપાદિત શ્રેયી કૃષ્ણલીલાને વિશે તેનો ગૂઢ અર્થમાર નિવૃત્ત થાય અને કષ્ટક અપૂર્વ નૂતન રહસ્યતત્ત્વનું જ્ઞાન તેને થાય એમ છે અને તે દ્વારા મર્વ જનસમાજને તેનો લાભ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય એમાં મન્દેહ નથીજ । શ્રીમાન્ વચ્ચમાચાર્યજીના અન્યોને માટે તથા તેમાં સમાયલા ઉદ્ધરવૃત્તિવાલા સર્વોદ્ધારક પરમતત્ત્વોને માટે બહુ સમયથી જનસમાજ તનમી રહ્યો છે તેમની એ તૃપ્તિ પૂરી પાડવી એ આપણુ કાર્ય છે । જો શ્રીમાન્ વચ્ચમાચાર્યજીના ગ્રંથોના આશય સર્વ જનમમાજમાં શાસ્ત્રીય વેગવાળી સુંદર તથા સરલ આકૃષ્ટ તથા શુભર ભાષામાં મમજનવામાં આવે તો શ્રીવચ્ચમાચાર્યજીના તત્ત્વજ્ઞાનનો મર્વોદ્ધારક શઙ્ખમાર્ગનો સ્વીકાર, અખિન વિશ્વના જીવો કરતા યશે-એમ, પરમ ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો । તમે નિશ્ચય સમજજો । આપણે સામ્પ્રાયિકોએ શ્રીમાન્ વચ્ચમાચાર્યજીએ ઉપદેશોની નામ-સેવાનો અનાદર બહુ મમયથી કર્યો છે । એ કથારૂપી નામરસનો આપણે પોતે અનુભવ કરવાની પરવા કરી નથી । તેમ બીજા વિદ્વાનોને તે સમજવવાની અથવા તેા તેમને સમજવાની અનુકૂલતા પણ કરી આપી નથી । અને તેને જ પરિણામે આપણા વૈષ્ણવોનો અમુક ભાગ, હું ખેદથી જણાવુ છું કે, અમનુષ્ટ થયો છે અને દુરમનોની માથે મળી જઈ આપણા અખજડભૂમણનાચાર્ય પુષ્ટિમાર્ગપ્રવર્તક શ્રીમાન્ વચ્ચમાચાર્યજી પર, પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ કૃષ્ણ શ્રીગોવર્ધનનાયજી (શ્રીનાથજી) ઉપર, તથા તેમણે પ્રતિપાદિત શ્રેયા એવા માર્ગ ઉપર, અતિ નીચ આક્ષેપો કરે છે અને કમવે છે । પરમ ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો ! આ પરિસ્થિતિ બહુ મમય ચાલવા દેવી ન જોઈએ । આપણે જગૃત થઈ શ્રીમાન્ વચ્ચમાચાર્યજીને એવા ભાગવતતત્ત્વાર્થદીપ, તથા શ્રીમુખોધિનીજી આદિ અમૂલ્ય ગ્રંથોનું પરિશીલન નિરન્તર કરવું જોઈએ, નામસેવા કરવી જોઈએ, અને તેમાં પ્રતિપાદિત કરેલી શ્લોકગેય મુધાનો આનન્દ આપણે પોતે લેતા રીખવું જોઈએ, અને બીજાઓને તે મુધાનો આનન્દ લેતા રીખવવું જોઈએ અર્થાત્ મ યોગરત્ન ઉપરાંત વિપ્રયો । જે દૂષ્કરૂપ છે તે વિપ્રયોગમાં લેણુનારૂપે આવી રહેના શ્રીમુખોધિનીજી છતાંદિ ગ્રંથોનો નિપગર અજ્ઞામ આપણે પોતે કરવા અને બીજાને કરાવવા તરફ આપણુ ધ્યાન દોડાવવું જોઈએ તો જ શ્રીવચ્ચમાચાર્યજી આપણા પર અવશ્ય પ્રમન્ન થશે । અને તે પોતેજ મર્વને કાઢે એવા અપૂર્વ સામર્થ્યનું દાન કરશે કે જેથી આપણે આક્ષેપો કરતા દુરમનોના મુખમર્દન કરી સકીશું પરમપૂજ્ય વે શા મ શાસ્ત્રીજી મગ્નલાલ મુખાધ્યા પોતાના ખર્ચે આપી આપણને નામસેવાનું પરિશીલન કરવાનો અમૂલ્ય લાભ આપે છે, જોનો લાભ આપણે જોઈએ તેવો લેતા નથી એ આપણુ દુર્ભાગ્ય છે ।

હવે હું નિબંધના ભાગવતાર્થ નામના પ્રકરણમાથી તથા શ્રીસુમોધિનીગ્રંથમાથી કંઈક અપૂર્વ શાસ્ત્રીય વિનક્ષણતા તમારી સમક્ષ મૂકીશ જે કે એમા પારિભાષિક શબ્દો આવે છે, તે પણ આચાર્યશ્રીની અપૂર્વ નૂતનતા, નિર્ભયતા, તથા ઉદાર વૃત્તિથી સર્વોદ્ધારક પ્રવર્તન મિદ્ધ કરના કેટલાક શાસ્ત્રીય તથા વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટાન્તો એ અથમાથી આપની સમક્ષ મૂકુ છું —

શ્રીમાન્ વદનમાચાર્યજી શ્રીસુમોધિનીગ્રંથમા તથા આ ભાગવતાર્થ નિબંધના ભાગવતના શ્લોકોની, અધ્યાયોની, પ્રકરણોની તથા સંધ્યોની સંખ્યાનો વિચાર અવશ્ય કરે છે અમુક સ્તુતિમા, અમુક વર્ણનમા, અમુક અધ્યાયમાં શ્લોકોની સંખ્યા અમુક જ શા માટે શ્રીમદ્ભાગવતનારે રાખી? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર શ્રીમદ્ભાગવતના રીકારોમાથી કોઈએ કર્યો નથી. એક શ્રીમાન્ વદનમા ચાર્યજી જ પરિશ્રમ લઈ ‘એ શ્લોકની સંખ્યાઓ ગૂઢ અર્થનું સૂચન કરે છે એમ શાસ્ત્રીય રીતે સિદ્ધ કરી આપે છે (૧) જેમકે ૧૩ શ્લોકની સ્તુતિ’વા વર્ણન હોય નો પોતે કહે છે કે, ૧૨ શ્લોકથી દ્વાદશાત્મા કાલ સમજવો, તથા ૧૩ માં શ્લોકથી દ્વાદશાત્મા કાલથી અધિક એટલે પુરુષોત્તમ સમજવા તેથી એ કાલાધિક ભગવાનને શરણે જવું’ (જુઓ દશમ સંધ્યમા વેણુગીતનું ગોપી-એએ ૧૩ શ્લોકથી કરેલું વેણુનાદના સ્વરૂપનું વર્ણન, તથા મુચુકન્દની સ્તુતિ) (૨) જે કોઈ સંધ્યે સાત શ્લોકનો વિષય હોય તો આચાર્યશ્રી મહે છે કે અત્રે ૬ શ્લોક ભગવાનના ધર્મના છે, અને સાતમો શ્લોક એ ધર્મો જેમને આશ્રયે રહ્યા છે એવા ધર્મો ભગવાનનો છે (૩) એવી જ રીતે પ્રથમ સંધ્યના દ્વિતીય અધ્યાયમા પ્રથમ ધર્મવિષયક પ્રશ્નનો ઉત્તર (૬-૧૦) એમ પાંચ શ્લોકમા આપ્યો છે, ત્યાં પોતે કહે છે કે આ ઉત્તરના શ્લોકોની ૫ મધ્યાથી એમ સૂચન થાય છે કે ‘કર્મ’ પાંચ પ્રકારનું છે, અને તેથી વેદના કર્મકાણ્ડમા કહેલા યજ્ઞાત્મક પરમવિધ ક્રિયાશક્તિ વિશિષ્ટ પરબ્રહ્મ ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણરૂપી પરમ અર્થનું પ્રતિપાદન થયું સમજવું’ ત્યાર પછી તરત જ (૧૧-૨૨) એમ ૧૨ શ્લોકમા દ્વિતીય જ્ઞાનવિષયક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે શ્લોકની ૧૨ સંખ્યા એમ સૂચવે છે કે ‘જ્ઞાનના દ્વાદશ અર્જુ છે અર્થાત્ એ દ્વાદશ શ્લોકથી વેદના જ્ઞાનકાણ્ડમા કહેના જ્ઞાનાત્મક દ્વાદશજ્ઞાનશક્તિવિશિષ્ટ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રી, જુ ભગવાનનું નિરૂપણ થયું છે’ શ્રુતિ મહે છે કે ‘પુરુષ દ્વાદશવિધ છે’ વળી પૂર્વના કર્મવિષયક ૫ શ્લોક તથા ત્યાં પછીના જ્ઞાનના ૧૨ શ્લોક મળી કુલ ૧૭ શ્લોક વડે ‘સપ્તદશો વૈ પ્રજાપતિ’ અર્થાત્ ‘પ્રજાપતિ ભગવાન્, અરેબ્બ ૧૭ પ્રકારના છે’ એ શ્રુતિનું પરમ સારસ્થ સમજવે છે અર્થાત્ ૧૭ શ્લોક વડે ‘સમસ્ત વેદની ગતિ સુતદશ’ છે એમ જણવું. ‘યજ્ઞાત્મક ધર્મરૂપ ક્રિયાશક્તિ, તથા જ્ઞાનાત્મક

તત્ત્વરૂપ જ્ઞાનશક્તિ એ ઉભયે શક્તિથી વિશિષ્ટ થયલા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રી, જુ-એજ મમત્ર વેદનો અર્થ છે’ અર્થાત્ પ્રથમ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કર્મજ્ઞાનવિશિષ્ટ ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ છે અને તેમનું વેદમા ૧૭ પ્રકારે પ્રજાપતિરૂપે વર્ણન કરવામા આવ્યું છે તેથી અહીં ૧૭ શ્લોક છે

આ રીતે જે શ્લોકો, અધ્યાયો તથા પ્રકરણોની સંખ્યાનું તાત્પર્ય સમજાવવામાં આવ્યું છે, તેથી શ્રીમાન્ વદનમાચાર્યજીના ભાગવત પર કરેલા શ્રીસુમોધિન્યાસિ, તથા ભાગવતાર્થ અન્યોનું યથાર્થ અધ્યાપન તથા અધ્યયનાદિ કરવામા આવે તો કયા શ્લોક, કયા અધ્યાય વા કયા પ્રકરણ પ્રક્ષિપ્ત છે તેજ આપણે સહજ તથા સરલ રીતે જાણી શકીએ એમ છીએ. આવે સંખ્યાનો વા અર્જુનો વિચાર (Greek philosophy) ગ્રીક દેશના તત્ત્વજ્ઞાનીઓ પદ્યયોગાસ હયાદિએ કંઈક અંશે કર્યો છે. એ મધ્યાના વિચારથી અમુક પ્રશ્ન તથા તેના ઉત્તર સુમર્જીત છે કે કેમ તે પણ આપણે જાણી શકીએ છીએ.

આચાર્યશ્રીની નિર્ભયપણે વિચાર કરવાની અપૂર્વશક્તિ તથા મહોદારતા.

આચાર્યશ્રી પ્રથમઅન્ધતા ત્રણ પ્રકરણ કરે છે પ્રથમ પ્રકરણના ૩ અધ્યાય છે જેના શ્રોતા રૌનકાદિ પરમનાનરૂદ્ધ ઋષિઓ છે, અને વક્તા હીનગતિના પણ ભગવર્જીકૃત થયેલા સૂત પૌરાણિક છે રૌનકાદિક ઋષિઓ છે, જ્ઞાનરૂદ્ધ છે, બ્રહ્મકૃતમા અનેક શિષ્યોના અધ્યાપક છે, છતાં તેઓનો અધિષ્ઠાર ભગ વતશ્રવણને વિષે હીન છે, કારણ કે તેઓ અનેક યજ્ઞાદિક સાધનો કરવાની આસક્તિવાળા છે, અર્થાત્ ભગ વતપ્રતિપાદક શાસ્ત્રમા પરમ મદ્દાથી રહિત છે “સૂત પૌરાણિકને અમે યજ્ઞના અનનસરમા હરિગાયા કરવા બોલાવી ઉચ્ચ બ્રહ્માસન આપીએ છીએ તો સૂત પૌરાણિક માન પામી કથા કહે છે । તથા અમે શ્રોત્રિય સર્પ અનેક શિષ્યોને બ્રહ્મકૃતમા અધ્યાપન કરાવીએ છીએ । વળી વક્તા સૂત પૌરાણિક છે, હીન ગતિના છે, જ્યારે અમારુ જ્ઞાન ઔપનિષ છે, વૈદિક છે, અમારુ બ્રહ્મકૃત ઉચ્ચ છે ।”

આ પ્રકારે રૌનકાદિક શ્રોતાઓ જ્ઞાનરૂદ્ધ પરમ ઋષિઓ છતાં અભિમાનવાળા છે, તથા તેઓ ભાગવતના વક્તા સૂતના કથનમા વિશ્વામરહિત છે તથા પરમ આદરરહિત છે, તેથી રૌનકાદિક ઋષિઓ ભાગવતના શ્રોતા તરીકે હીન કક્ષાના છે” એમ શ્રીઆચાર્યશ્રી નિર્ભય રીતે કહે છે જેમ જેમ અધિકાર, જાતિ, જ્ઞાન તથા સરકાર છત્યાદિથી હીનત્વ, તેમ તેમ શ્રીમદ્ભાગવતમાર્ગને માટે ઉત્તમ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ જેમ જેમ જીવને પોતાના ઉદ્ધાર અર્થે પરમ નિ સાધનતા સ્ફુરે, તેમ તેમ શ્રીમદ્ભાગવતમાર્ગને માટે તે જીવને ઉત્તમ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે જેમકે નારદજી ગૃધ્રયોનિની દાસીના પુત્ર હતા, છતાં તેમને ભગવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, અને પોતે જ્ઞાનાવતાર થયેલા વેદવ્યામજી જે અનેક યોગાદિક સાધનોમા આસક્ત હતા છતાં અસન્તુષ્ટ થયા હતા તેવાને પણ કાઈ અપૂર્વ ભગવદ્ગુણગાન કરે એવો અન્ય કરવતુ સુચન કર્યું હતું (૪-૬) ત્રણ અધ્યાયના મધ્યમ પ્રકરણના શ્રોતા વ્યામ છે, તથા વક્તા નારદ છે પ્રથમ પર આજીવિકા ચનાવતા પ્રથમ પ્રકરણના વક્તા સૂત પૌરાણિક કરતા તથા અદ્ધારહિત રૌનકાદિક શ્રોતા કરતા વ્યામ, નારદ ઉત્તમ છે, પરંતુ એ ઉભયે વ્યામ તથા નારદ, તૃતીય પ્રકરણના શ્રોતા પરીક્ષિત તથા વક્તા શુક કરતા ઉત્તરના છે તેથી વ્યામ તથા નારદને આચાર્યશ્રી નિર્ભય રીતે મધ્યમ અધિકારી કહે છે

શ્રોતા વ્યામજી મર્વમાધનોથી સમ્પૂર્ણ હતા, એમનું વાક્ય પ્રમાણરૂપ હતું, તોપણ તેમણે શ્રીમદ્ભાગવતચાત્ર પ્રકટ કર્યું ન હતું, અને ભગવર્જીગુણગાન કર્યું ન હતું તેથી તે કલવિપયક ચિન્તાથી આકુલ-આકુલ થયા હતા વ્યામજી નારદજીનો ઉપદેશ કંઈક દુર્બલ મમજે છે અને તેથી નારદજી તેમને સમાધિમા શ્રીમદ્ભાગવતનો અનુભવ કરવાનું કહે છે વળી એમનામા શુકપ્રમાન દૃઢ વૈરાગ્ય ન હતું તેમ નારદજી પણ જીવેને જ્ઞાન આપવાની મત્તા-અધિષ્ઠારવાળા હતા, તેથી આ ઉભયે-શ્રોતા વ્યામ તથા વક્તા નારદ, ત્રીજા પ્રકરણના શ્રોતા-પરીક્ષિત તથા વક્તા-શુક કરતા ભાગવતને વિષે મધ્યમ અધિકારવાળા છે (૭-૧૯) એમ ૧૩ અધ્યાયના પ્રથમ અન્ધતા તૃતીય પ્રકરણથી હનિય રાજા પરીક્ષિતનો ભાગવતના શ્રોતા તરીકે, પૂર્વે કહેલા રૌનકાદિક ઋષિ, તથા વ્યાસ કરતા, ઉત્તમ અધિકાર છે, તેમજ ઉપનયન વિનાના, તથા યોગચરણના બાનક દિગમ્બર વાસન-દન શ્રીશુકદે વજીનો તેમના દૃઢ વૈરાગ્યને લીધે ભાગવતના વક્તા તરીકે, પૂર્વે કહેના સૂત, તથા નારદ કરતા, ઉત્તમ અધિકાર છે-એમ નિર્ભય રીતે આચાર્યશ્રી પ્રતિપાદન કરે છે શ્રોતા પરીક્ષિતને ભગવત્કૃપાથી ભાગવત જ્ઞાનને યોગ્ય એવો શુદ્ધજન્મ, દૃઢ વૈરાગ્ય, મર્વત્યાગ તથા ભગવર્જીકૃતનો સત્મર્ગ-આ સર્વ મિલ્લ થયા હતા ગુરુ ‘શ્રીશુકદેવજીના કથનમાત્ર’થીજ એમને સન્દેહ નિમિત્ત થયા હતા એમને ભગવાન

વિશે તેમજ ભગવદ્શાસ્ત્રને વિશે અનન્ય શ્રદ્ધા હતી ભગવાને પોને જ કૃપા કરી નિમ્નભક્ત તરીકે વશીકરણને અર્થે પરીક્ષિતની ગર્ભમા જ રક્ષા કરી અને તેનો ભાગવતશાસ્ત્રના ઉત્તમ અવસ્થાને યોગ્ય શુદ્ધિવાળો દેહ ભગવાને પોને જ કૃપા કરી પરિશ્રમ લઈ સિદ્ધ કરાવી આપ્યો ભાગવત-અવસ્થાને વિશે ઉત્તમ અધિકાર સિદ્ધ થવામા ભગવાનને વિશે વિશ્વાસ થવો આવશ્યક છે એ વિશ્વાસના તથા અર્જુન છે-પરમ શુદ્ધિ, સર્વત્યાગ તથા સત્સંગ શુદ્ધિના છ અંગ છે તેમા પશુ જ્યાં ભગવત્કૃપા થાય એ મુખ્ય શુદ્ધિ છે હુદ પરમ્પરાને, સ્ત્રીધે શરીરના હેતુરૂપ બીજની અશુદ્ધિ પાત્ર પ્રકારે થાય છે તો તે કૃપા કરી ભગવાને પોને જ પરીક્ષિતની પાત્ર પ્રકારની બીજશુદ્ધિ તથા છઠી જન્મશુદ્ધિ કરાવી આપી છે જેમ દેવતાઓ બ્રહ્મભીમાસાશાસ્ત્રમા પગ્યામિવિદ્યા પ્રકારે પગ્યાહુતિ મહા કરી નિષ્કામ કરનારા પુરુષનો બ્રહ્મચાનને યોગ્ય થાય એવો શુદ્ધ દેહ અગ્નિમ જન્મમા સિદ્ધ કરી આપે છે, તેમ અત્રે પશુ ભગવાન પોને જ પોતાના નામાત્મક મંદરૂપ થયતા એવા શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રના અવસ્થાને યોગ્ય થાય એવો ઉત્તમ શુદ્ધ દેહ, નિમ્નભક્તવશ્ય પરીક્ષિતને સિદ્ધ કરી આપે છે, તેથી પ્રથમ મંદરૂપના દ્વિતીય ઉત્તમ પ્રકરણના (૭-૮-૯-૧૦-૧૧) એમ પાત્ર અધ્યાય વડે, ભાગવતના ઉત્તમ શ્રોતા પરીક્ષિતની પાત્ર પ્રકારની બીજશુદ્ધિનું નિરૂપણ થયું છે, અને એક ૧૨ મા અધ્યાયમા ગદાધારી અર્જુનમાત્ર પુરુષના દર્શનથી તેની છઠી જન્મશુદ્ધિનું નિરૂપણ થયું છે સપ્તમ અધ્યાયમાં પરીક્ષિતના પૂર્વજ અર્જુનની સ્તુતિ છે, તેથી પૂર્વજ અર્જુનની શુદ્ધિદ્વારા (પુરુષદ્વારા) પરીક્ષિતની પ્રથમ બીજશુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ એમ સમજવું અષ્ટમ અધ્યાયમા પરીક્ષિતની પ્રપિતામહી કુંતાજીની સ્તુતિ છે, તેથી ભગવાન પ્રસન્ન થયા છે, અને એમ પોતાના પૂર્વજ વૃદ્ધ પ્રપિતામહીની શુદ્ધિ, પશુ (સ્ત્રીદ્વારા) પરીક્ષિતની દ્વિતીય બીજશુદ્ધિમા ઉપયુક્ત થાય છે એમ સમજવું નવમ અધ્યાયમા બીજમ પાણ્ડવોને ઉપદેશ કરે છે તેથી પરીક્ષિતના પૂર્વજ યુધિષ્ઠિરાદિનું જીવિવિષયક અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયું છે, અને તેથી પોતક અત્રશુદ્ધિનું નિરૂપણ થયું છે એમ સમજવું આ અધ્યાયમા પરીક્ષિતના પૂર્વજ બીજમની મુક્તિનું તથા પાણ્ડવોને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનું નિરૂપણ છે તેથી પરીક્ષિતની તૃતીય જ્ઞાનશુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ એમ સમજવું દશમ અધ્યાયમાં ભગવાનના પ્રયાણ સમયે પરીક્ષિતના બીજસંમન્ધિઓની તથા અય સાધારણ સંમન્ધિઓની ભગવત્પરત્યક્તતાનું નિરૂપણ છે, તેથી પરીક્ષિતને બીજશુદ્ધિમા ચતુર્થ શુદ્ધિ સિદ્ધ થાય છે પંચમ અધ્યાયમા ભગવાને પ્રમાણુદિ કાર્ય સમાપ્ત કર્યું જેથી આગન્તુક દોષનો અભાવ સિદ્ધ થયો એ રીતે પરીક્ષિતના બીજની પગ્યામી શુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ ત્યાર પછી દાદશ અધ્યાયમા ભગવાને ઉત્તરાના ગર્ભમા ગદાધારી અર્જુનમાત્રપુરુષરૂપે પરીક્ષિતને દર્શન આપ્યા અને કાલથી અર્ધાનુ બ્રહ્મશાસ્ત્રના તેજથી આમન્યરૂપ ગદાવડે પરીક્ષિતની પ્રાણુદા કરી । એ રીતે જન્મ સમયે પશુ ભગવત્કૃપાથી ભગવદર્શન પરીક્ષિતને થયા અને એની મુખ્ય પછી જન્મશુદ્ધિ સિદ્ધ થઈ આ રીતે (૭-૧૨) એમ પગ્યા અધ્યાયથી પરીક્ષિતનો છ પ્રકારની શુદ્ધિવાળો ભાગવતશાસ્ત્રના અવસ્થાને યોગ્ય થાય એવો ઉત્તમ દેહ ભગવાને પોને નિમ્નભક્તવશ્ય પરીક્ષિતને સિદ્ધ કરાવી આપ્યો અને પોતાના નામાત્મક થયતા શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રને શ્રોતા, વેદાન્તના બ્રહ્મચાન પ્રાપ્ત કરનારા શુદ્ધ

જાની કરતા કોઈ પણ રીતે ઉત્તરો નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ તેથી ઉત્કૃષ્ટ છે-એવું પણ ગૃહ સૂત્રને પોતે કમી આપ્યું છે ! એવા શુદ્ધ જન્મવાળા પરીક્ષિતની ભાગવતશ્રવણ દ્વારા મુક્તિ થવામાં પ્રતિબંધ ન થાય તેથી પરીક્ષિતની ત્રણ પેઢીના પૂર્વજોની મુક્તિ પ્રથમ થઈ એમ હવે (૧૩-૧૪-૧૫) ત્રણ અધ્યાય વડે નિરૂપિત કરે છે “ પિતૃઓ પ્રથમ મુક્ત ન થાય તો પુત્ર પણ મુક્ત ન થાય ” એ શાસ્ત્રવચનનુમાર પરીક્ષિતના પ્રપિતામહ થયના એવા ધૃતરાષ્ટ્રની મુક્તિનું નિરૂપણ ૧૩માં અધ્યાયમાં કર્યું છે, કે જેથી અને પરીક્ષિતની મુક્તિમાં પ્રતિબંધ આવે નહિ “ દ્વન્નમા એક પરમ વૈષ્ણુઃ ભાગવત વચ ઉક્ત થાય તો તે પોતે તરે છે અને સર્વ પિતૃઓને તારે છે ”-એ શાસ્ત્રવચન પણ, આ પરમ વૈષ્ણુવ પરીક્ષિતના સમ્બંધથી થયેલી અન્નાયી ‘ધૃતરાષ્ટ્ર’ની પણ મુક્તિથી સંયોગ હૃદયગત થાય છે ત્યાર પછી ૧૪ મા અધ્યાયમાં પાણ્ડવોની મુક્તિમાં હેતુરૂપી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનારા ભગવદ્ગમનનું નિરૂપણ છે, ૧૫ મા અધ્યાયમાં પરીક્ષિતના પિતામહ થયના એવા પાણ્ડવોની સર્વત્યાગપૂર્વક મુક્તિ થયેલું નિરૂપણ છે પરીક્ષિતના પિતા અમિમન્યુ નો દેવી, ચન્દ્રના અશ હતા, કૃષ્ણ બાન્ધવ હતા, તથા યુદ્ધમાં જ વીર થઈ મૃત્યુનશ થયા હતા એટલે એમની મુક્તિ તો સિદ્ધ જ થઈ હતી આ રીતે (૧૩-૧૪-૧૫) એમ ત્રણ અધ્યાય વડે ભગવતના એવા પરીક્ષિતના પૂર્વજોની મુક્તિનું નિરૂપણ થયું ત્યાર પછી ૧૬ મા અધ્યાયમાં ભાગવતશ્રોતા પરીક્ષિતને રાજ્યાધિકારથી પ્રાપ્ત થતા લૌકિક બંધની નિવૃત્તિનું, તથા ૧૭ મા અધ્યાયમાં ક્ષત્રિજાતથી થતા બંધની નિવૃત્તિનું નિરૂપણ છે એ રીતે (૧૩-૧૭) એમ ૫૫ અધ્યાય વડે ભાગવતશ્રોતા પરીક્ષિતને સર્વત્યાગ-મિદ્ધિ પણ દૂરિત થાય છે ત્યાર પછી ૧૮-૧૯ એમ બે અધ્યાય વડે ભાગવતશ્રોતા પરીક્ષિતને શ્મીકન્ધપિ તથા શુક જેવા સત્પુરુષોનો સર્જ થયો ૧૮ મા અધ્યાયમાં ઋષિનો સર્જ થયો અને શાપ પ્રાપ્ત થયો તે પણ ભગવત્કૃપારૂપ હતો, કાશ્યપે એ શાપ થયો તો રાજ્યાદિ લૌકિક વિષે પરીક્ષિત જેવા ભાગવતશ્રોતાને અનુદૂત એવો દૃઢ વૈરાગ્ય મિદ્ધ થયો અને પોતાને શ્રીમદ્ભાગવત શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવાનો પ્રસર્જ પ્રાપ્ત થયો ! તેના પર શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રની અમૃતવૃષ્ટિ થઈ અને શાપ દ્વારા એવા ભાગવતશ્રોતાનો દાહ પણ અતૌકિક રીતે જ થયો ભગવાનના નિજ વશ્યો એવા યાદવોને જ્યારે બ્રહ્મણ્યનો શાપ થયો ત્યારે તેઓ મોહ પામ્યા હતા, તેમ નિજ ભક્તવશ્ય મહા ભાગવત પરીક્ષિતને તો થયું નહિ ! જે બ્રહ્મશાપથી ભગવાનના નિજ ચક્રકુલના યાદવો મોહ પામી, મનિરાપાન કરી, યાદવાશયર્ગા કરી અને વિપરીત રીતે નષ્ટ પામ્યા, તે જ બ્રહ્મશાપથી પોતાના પ્રિય પરમ ભાગવત ભક્ત પરીક્ષિતને તો ભગવાને શ્રીશુક જેવા વિરલ, ઠર હસણુસમ્પન્ન, તથા દૃઢ વૈરાગ્યવાળા પરમગુરુનો સમાગમ પ્રાપ્ત કરાવી શ્રીમદ્ભાગવતરૂપી અપૂર્વ અમૃતવૃષ્ટિનું શ્રવણદ્વારા પાન કરાવ્યું ! અને પરમફલની પ્રાપ્તિ કરાવી ! એ રીતે ભગવાને પોતે સ્વકીય યાદવો કરતાં પણ પરકીય છતાં નિજ ભક્તના વશ્ય થયેલા તથા પરમ ભગવદ્ભક્ત થયેલા એવા પરીક્ષિતનો ઉત્કર્ષ સિદ્ધ કરાવ્યો છે ! પોતાના ચક્રકુલના વશ્યો કરતા ભગવદ્ભક્ત પર ભગવાનની કેવી અધિક કૃપા હોય છે, કેવો પક્ષપાત હોય છે તથા ભગવાન વેદાન્તના બ્રહ્મજ્ઞાની કરતા પણ ભાગવતના શ્રોતાનો અધિકાર ઉત્તમ છે એમ પોતે કેવી રીતે સિદ્ધ કરે છે-તે સર્વ આ પરીક્ષિતના ઉત્તમ અધિકારના નિરૂપણથી સ્પષ્ટ થશે આવું શાસ્ત્રીય તથા વૈજ્ઞાનિક સ્પષ્ટીકરણ શ્રીધરાદિ કોષ્ઠપણુ ટીકાકારો કરતા નથી પ્રથમ સંબંધના ત્રણ પ્રકરણથી એટલું

તો સિદ્ધ થશે જ કે પરીક્ષિત મધ્યમ ક્ષત્રિય રાજા છે, છતાં તે ભગવર્જ્ય છે, ભગવત્કૃપાપાત્ર છે, મર્કટપ્રકારે શુદ્ધજન્મવાદી છે, સર્વ ત્યાગવાદી છે, દૃઢ વૈરાગ્યવાદી છે, શ્રીશુક જેવા વિલસાઈને ભક્તના સત્સર્જવાદી છે, તથા ભગવાનને વિશે તેમજ શુરભુજે કહેવાતા ભાગવતશાસ્ત્રને વિશે અત્યંત શ્રદ્ધાવાદી છે, આદરવાદી છે અને નિરપેક્ષ છે । તેથી શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રના શ્રોતા તરીકે એમનો અધિકાર અતિ ઉત્તમ છે, જ્યારે બ્રહ્મકુલના પરમજ્ઞાનવૃદ્ધ શૈલકાદિ ઋષિઓ જે અન્યાસક્ત છે, જેમને વક્તા સૂત પ્રતિ યથાર્થ આદર નથી, જેમને-પોતાના બ્રહ્મકુલનું, અને શ્રોત્રિય વૈદિક કર્મનું તથા બ્રહ્મજ્ઞાનનું અભિમાન છે-તેમનો અધિકાર પરીક્ષિત કરતા હીન છે, તેમ જ વ્યામજ્જ જેવા પરમ જ્ઞાનાવતારે ભગવર્જ્યશુભાન કર્યા નથી, તેમ જ પોતે સાક્ષાત્ ભગવાન વિના અન્ય યોગાદિ સાધનોમા આસન છે, દુનવિષયક ચિન્તાથી ધ્રુસ્ત છે, અને દૃઢ વૈરાગ્યવાદી નથી, તેથી તેમનો અધિકાર મધ્યમ કહ્યા છે । એની જ રીતે યત્પિ શ્રીશુકદેવજી, ઉપનયનરહિત છે, દિગમ્બર છે, ષોડશવર્ષના બાલયુવક છે, વ્યાસનન્દન છે, છતાં પોતે સર્વોત્કૃષ્ટ દૃઢ વૈરાગ્યવાદી છે, ૩૨ લક્ષણ સમ્પન્ન છે, ભગવર્જ્યશુભાન કરવામા ટોચપણ પ્રકારની લક્ષ્મીરહિત છે, અને નિષ્કામ, નિરપેક્ષ, તથા પરમાર્થ છે, તેમ જ એમને પરપ્રાપ્તિ યત્નમા કેવલ ભગવત્કૃપા જ પ્રતિબંધક છે, તેથી એમનો જ શ્રીમદ્ભાગવતના વક્તા તરીકેનો અધિકાર, આ પધારેના વ્યામ-પરશુરામ, મેત્રેય ઇત્યાદિ જ્ઞાન, કર્મ ભક્તિનું પ્રતિપાદન કરનારા સર્વે ઋષિ-મુનિઓ કરતા ઉત્તમ છે, અને એમને જ પરમશુરનું ઉચ્ચ આસન પ્રાપ્ત થયું છે । દ્વિતીય મધ્યમ પ્રકરણના વક્તા નારદજીને જીવેને જ્ઞાન આપવાની સત્તા-અધિકાર બાધક છે, તેમજ એમને શુકસમાન દૃઢ વૈરાગ્ય નથી તેથી એમનો અધિકાર શ્રીશુક કરતા મધ્યમ છે તેમજ પ્રથમ હીન પ્રકરણના વક્તા સૂત પૌરાણિક પુરાણાદિનો નામવિક્રય કરે છે તેથી તેમનો અધિકાર વક્તા તરીકે શ્રીશુકની અપેક્ષાએ અતિહીન છે । છતાં પણ એ પોતે ઉચ્ચત્વા રોગહર્ષણિના પુત્ર હોઈ ભક્ત્યુદ્દેકવાળા છે તેમજ એમણે શ્રીશુકમુખે ભાગવતનું શ્રવણ કર્યું છે તેથી જો કે પોતે હીનગતિના છે-વૈદિક જ્ઞાનના અનધિકારી છે, તેપણ તેમને બ્રહ્મકુલના જ્ઞાનવૃદ્ધ પરમઋષિ શૈલકાદિની સમામાં વક્તા તરીકે ઉચ્ચ બ્રહ્મસ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે ।

આ પરીક્ષિત કરતા પણ વિદુર જેના શુદ્ધ દાસીપુત્રનો અધિકાર ભાગવતશ્રવણને માટે ઉત્તમ છે, કારણ કે વિદુરજી પોતે સર્વથા લોકમા વિરક્ત હતા, ભાગવતના ઠયનમા અસમ્ભાવના-વિપરીતભાવનાથી રહિત હતા, અને તીર્થાદિ કરી શુદ્ધ અન્ત કરણનાજા ભગવર્જ્ય છે, તેથી એમો ભગવાનની એક જ હીયાનું એક જ વાગ શ્રવણ થનાથી તે સત્વર ભગવત્પદને પ્રાપ્ત થયા । એમ તૃતીય સ્કન્ધમા નિરૂપણ થશે પણ ઉત્તમ અધિકાર, પરમભાગવત ઉદ્ધવજીનો છે, કે જે જ્ઞાની ભક્ત હતા, ભગવાનની સમીપમાં રિયતિ કરતા અને એના તો ભગવત્કૃપાના પાત્ર હતા કે ભગવાને પોતાના તિરોધાન સમયે તેમને પોતાની સમીપમા રાખી તેમની સર્વશક્તિનો નિરાસ કરી તેમને સર્વ પ્રકારનું સામ્યયોગાદિનું જ્ઞાન આપ્યું । તેમ જ તેમને અન્ને આશ્વામન આપી ભૂતલ પર રિયતિ કરતા વર્તમાન તથા બાવિભક્તોનું પરમ શ્રેય કરે એના અતુન ભાગવત જ્ઞાનનો વારસો સોંપ્યો હતો । જે ભાગવત જ્ઞાનનો પ્રચાર તેમણે ભગવદ્દાતાથી વિદુરમેત્રેયાદિ ભગવર્જ્યકર્તામા ભગવાનની તિરોધાનશામા ભૂતલપરના જીવેના કલ્યાણ અર્થે કર્યો । ભગવાન તથા એમના ભક્તો પોતે ભગવાનની તિરોધાનશામા સસાર તરવાને શ્રીમદ્ભાગવતના જ્ઞાનરૂપી ઉડુપ (હોડકુ) મૂકતા ગયા છે, જેનો આશ્રય જો કલિકાલના જીવેએ એક અનન્ય, સુકર, તથા નિર્ભય ઉપાય ભગવત્કૃપા અવશ્ય વેવો જોડે ।

આવા ઉદ્દવશ કરતાં પણ ભાગવતને વિષે અત્યુત્કૃષ્ટ અધિકાર અદિઃ સ્ત્રીમતિના પ્રજ્ઞસીમન્તિની શ્રીગોપીજનોનો છે કે જેમણે પોતાના સમાજમાં ભગવાનના પરમ વિપ્રયોગરસમાં નિમગ્ન થઈ, તત્પક્વદેશ નિવૃત્ત કરવા ભગવત્-સીલાનું તથા ભગવત્કૃષ્ણાનુવાદનું વાગ્વાગ કથન કર્યું. ભગવાનને વશ કર્યા. અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને વિષે અમર્યાદ, તથા સ્વતન્ત્ર પ્રેમમકિત પ્રકટ કરી પુષ્ટિમાર્ગીય ગૂઢ સ્ત્રીભાવાત્મક તત્ત્વનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું.

આ પ્રકારનું ભાગવતનું ભાગવતત્ત્વ છે કે જેમાં જેમ જેમ જીવોને જાતિથી, જન્મથી, કુળથી, મુળથી, મસ્કારથી, તપથી, અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રમારના અધિકારની દૃષ્ટિથી હીનત્વનું જ્ઞાન થાય, તેમ તેમ શ્રીમદ્ભાગવતમાર્ગને મારે તે જીવોની ઉત્તમ યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે એ ભાગવતની એવી તો સર્વોદ્ધારક ઉદ્ધાર વૃત્તિ છે કે સ્ત્રી, શૂદ્ર, તથા તેથી પણ અધમ એવા ચાણક, અસુર, પશુ, પક્ષી, તથા વૃક્ષ ઇત્યાદિ કોઈ પણ યોનિના જીવોનો-સક્ષેપમાં પ્રાણિમાત્રનો ઉદ્ધાર એ માર્ગમાં થઈ શકે છે. શ્રીમદ્ભાગવતના આવા સર્વોદ્ધારક સામર્થ્યનું પ્રાકટ્ય, શ્રીમાન વલ્લભાચાર્ય જીએ નિર્ભયતાથી, પ્રામાણિકપણે, પરિશ્રમ લઈને કર્યું છે. જે સ્ત્રીશૂદ્રાદિનો વૈદિક માર્ગમાં, સ્વતન્ત્ર અધિકાર ન હતો. અને જેમને પોતાના ઉદ્ધાર અર્થે કેવલ ત્રૈવર્ણિકોની જ સેવાને અધીન રહેવું પડતું હતું, તેવા નિસાધન સ્ત્રીશૂદ્રાદિ જીવોને પણ શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજીએ પરમકૃપાનું થઈ ભાગવતમાર્ગ, ભગવત્સેવામાર્ગ, તથા ભગવત્પ્રપત્તિમાર્ગ પ્રકટ કર્યો અને એક અપૂર્વ આચાર્ય થઈ પોતાનું મહોદ્ધાર ચરિત્ર પ્રકટ કર્યું.

રસ તથા રસાભાસ.

શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજીએ જ અપૂર્વ રીતે ભગવદ્રસ તથા રસાભાસનું તારતમ્ય વિદ્વજ્જનોને તથા મસારના જ્ઞાન્ત જીવોને જેણું સમજાવ્યું છે એવું કોઈએ સમજાવ્યું નથી! એમના શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રીસુખોધિની દશમ સ્કંધના રાસપચાધ્યાયની તથા અન્ય નિમન્ધાદિ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવાથી એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે રમ નામનો પદાર્થ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણને વિષે છે અને તેના ભોક્તા પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ છે, લૌકિક જીવો નાયકનાયિકાભાવે કદાપિ ગમભોગ કરી શક્તા નથી ઉત્પાદે તેઓ રસાભાસમાં લપટાઈ દુઃખાત્મક સસારમાં ફસાય છે. ભોક્તાને વિષયાત્મક રસાભાસથી નિવૃત્ત કરવા શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજી, સાક્ષાત્ મહત્તા પણ મન્મથ એવા, તથા કોટિકન્દર્પવાવણ્ણમય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની સેવા કરવાનો સર્વ જીવોને ઉપદેશ કરે છે સ્ત્રીઓને તો પતિના પણ પતિ એવા અલૌકિક ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સેવામાં અગ્રગ્રાન્થાન આપે છે નિસાધન સ્ત્રીઓ તરફ તથા અન્ય હીન જીવો પ્રતિ આવી ઉદ્ધાર વૃત્તિ તથા માન્યબુદ્ધિ, શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યજી વિના કોઈ પણ આચાર્ય દર્શાવી નથી આધુનિક વાતાવરણના પ્રશ્નો પર પ્રકાશ કરે તથા તેમનો ઉકેલ કરે એવા અનેક ગર્ભિત સૂચનો આચાર્યશ્રી પોતાના શ્રીસુખોધિન્યાદિ ગ્રંથોમાં કરે છે જેમકે 'સ્વારાજ્ય' કેને કહેવું? બ્રાહ્મણત્વ, ક્ષત્રિયત્વ, ઇત્યાદિ જાતિ છે કે દેવતા છે? હિમાલય પ્રતિ જ શામાટે દેહત્યાગ કરવા જવું? ઇત્યાદિ 'સ્વારાજ્ય' પ્રાપ્ત કરવું એટલે ગ્રન્થ-અર્થાત્ પગથિ એવા ભગવદ્વિષયક આન્તર ગળ્યમાં નિમગ્ન રહેવું એટલે કે પરબ્રહ્મ એવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને વિષે સમાધિ કરી ચિત્તનું તેમને વિષે બીતર પરાવણું કરવું આ પ્રકારનું સ્વારાજ્ય જીવોને અને વિશેષતઃ બ્રાહ્મણોને મુખ્ય હોવું જોઈએ એ સ્વારાજ્યમાં જીવો નિજ સ્વરૂપવડે આન્તર ભગવત્સેવામાં નિમગ્ન થઈ આનન્દી થાય છે એ આન્તર સ્વારાજ્ય પ્રધાન હોવું જોઈએ અને તેના અર્જુનરૂપે તેને અનુકૂલ થાય એવું દેહ-પુન-સ્ત્રી, તથા વિત

ધૃત્યાદિ વિપયનુ તથા તેમની રક્ષા કરનારા નૃપતિનુ બહીરાજ્ય હોવુ જોઇએ આ બહીરાજ્ય, એ આંતરના આગળ્યને પ્રતિદ્વલ તો મર્યાદા ન જ હોવુ જોઇએ આ પ્રકારે શ્રીમાન વદનમાચાર્યજી શ્રવેનો ઉદ્ધાર કરે એવા સ્વાગત્ય નિયે વિવેચન કરી રહ્યા છે (૧)

‘આહ્મણ્ય, ક્ષત્રિયત્વ-ધૃત્યાદિ નામની કોઇક દેવતા છે અને તે ઉપનયનાદિ સસ્કારથી તે તે દેહમા આવે છે પરંતુ તે તે પ્રહત્વ, રક્ષિતૃત્વ ધૃત્યાદિશુભોનુ યથાર્થ પાલન કરવામા આવે તો જ તે દેવતા પ્રમન્ન થઇ, તે તે દેહમા સ્થિતિ કરે છે નહિ તો એ દેવતા તિરોબૂત થાય છે ઉપનયનાદિ સસ્કારના નામમાત્રથી એ દેવતા સ્થિતિ કરતી નથી આહ્મણ્ય-ક્ષત્રિયત્વ ધૃત્યાદિ જાતિ નથી અર્થાત્ તે તે જાતિના શ્રવેએ પોતાની દેવતા પ્રમન્ન થાય એવા તે તે ધર્મેનુ પાલન કરવુ જોઇએ એમ ન થાય તો કેવલ ક્ષત્રમ ધુ, આહ્મણ્ય-ધુ, વૈશ્યમ ધુ એમ આહ્મણ્યાદિ નામનો આભાસ માત્ર રહે છે ” (૨)

“ હિમાનયની ભૂમિ કૃમિસમ્બન્ધથી રહિત છે, અને સત્ત્વ દેહત્યાગ કરાવે એવી સામગ્રી-વાળી છે તેથી એ ભૂમિમા દેહત્યાગ કરવાથી શ્રવદિસાને દોષ પ્રાપ્ત થતો નથી, જ્યારે અન્ય ભૂમિમા કૃમિનો સમ્બન્ધ થવાથી દિસા થાય છે જેમ વીરમથી આવિષ્ટ થયના શ્રવે યુદ્ધમા શૂરવીર યદ્ધ મૃત્યુને ઇચ્છે છે, તેમ વૈરાગ્યરસથી આવિષ્ટ થયના શ્રવે હિમાલયના આનંદમા નિવાસ કરી સત્ત્વર મૃત્યુ લેવાની હિમ્મત કરે છે ” (૩)

આચાર્યશ્રી આવી રમ્ય જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી તેને યથાર્થ રીતે શાન્ત કરે છે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર પર આ પ્રકારે અત્યુત્તમ બાળ્ય, નિબન્ધ તથા ટીકાઓ લખી એક અપૂર્વ શ્રીમદ્ભાગવતને કેવલ સામાન્ય પુરાણની મ્હામાથી દૂર કરી વેદસમ્મિત, સર્વોદ્ધારક તથા પરમકલ્પક શાસ્ત્રની કોટિમા રચાન આપવાનુ અનુપમ માન અધાપિપર્યન્ત કેવલ આપણા શ્રીમાન વદનમાચાર્યજીને જ છે! આપણે મામ્પ્રદાયિકોએ તો અવશ્ય એમણે અતિ પરિશ્રમ લઇ આવા પ્રકટ કરેના ગ્રંથોનુ સેવન કરી ફત્તાર્ય થવુ જોઇએ!

મરુચ નિવાસી

જગજીવનમાર્ગકૃત પદ.

॥ રામ ભૈરવ ॥

૧

મોહનવર ગોકુલપતિ ગોકુલેશ કહીણ ॥

એસે પ્રભુ પાય અવ ઓર કહા ચહીણ ॥ ટેક ॥

મક્તિ, આનંદ જ્ઞાન, દેત સદા ઇનકા વાન,

સનમેં તુ નિશ્ચેકર એહિ કાજ લહીણ ॥ ૧ ॥

पुष्ट पुष्ट पुष्ट लीला, गोकुल ओर जमुना तट, भक्तन के जुथ संग,
सोई ध्यान ग्रहीए ॥

जगजीवन, बल्लभदास के प्रभु, दान मोही चरण कमल,
ताते सब पाइए ॥ २ ॥

॥ राग भैरव ॥

२

श्रीगोकुलेशजीके, चरणकमलको, मोहि भरौसो हे निशदीन ॥
महदभक्तकी कान विचारो, संग मिलायके होव प्रसन्न ॥१॥
भगवदी गोकुलभाइजुको, भगुपुरवासी जे हे धन्य ॥
स्वरूप रसात्मिक इनते में मान्या, इनका लाली हे अवच्छिन्न ॥२॥
लौकिक संबंधतें अलौकिक पायो, तामे कहत कह्यु नाहिन न्यून ॥
हृदयकमलमें रह्यो आय वसी, ताको साखी मेरो हि मन ॥३॥
याहि सुखमें रहुं निरंतर, एहि सेवा ओर एहि भजन ॥
कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु, साधन विन फल भयो हे संपन्न ॥४॥

३

॥ राग भैरव त्रिताल ॥

श्रीगोकुलेश यह नाम, रसना तुं आठो जाम, अंतरमें रहरे ॥
पटतर नहि आन कोउ, जान कोन कृपाहुते आयो तर बटरे ॥१॥
एहि ध्यान एहि जान, नख सिखरसरूपजान राजत श्रीगोकुलमें
जमुनाके तटरे ॥ २ ॥
पातिव्रत धर्मटेक, वाको तुं कर विवेक, श्रीमुखतें वचन कह्यो
तामें मन ठठरे ॥ ३ ॥
कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु, पुरंगे मनोरथ सब सुधो राख घटरे ॥४॥

॥ राग होडी ॥

तेरोई सुमरण, तुंई जीवनफल, तेरे गुन गाईए ।

तेरोई आनु ध्यान, तुंई प्राणपोषण, तेरोई कहाई अय, कौनको
कहाईए ॥ १ ॥

तुहि मनव्रत जान, तुहि सब विधि सुजान, तुहिहे रसिक खाण
भक्तन सुखदाईए ॥

कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु, तुमविन अव मोहिकु ओरन
सोहाईए ॥ २ ॥

॥ राग बिलावल ॥

प्रीत करीए श्रीवल्लभप्रियसों ॥ महदभक्त मेरे माथे राजे, दृढचित
स्थिर इंद्रियसों ॥ १ ॥

चरणकमल तोय देने कृपा करी याको जतन करीए जीयसों ॥
कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु सदा सर्वदा भक्त स्वकीयनसों ॥ २ ॥

॥ राग आशावरी ॥

जूलत पालने विद्वलनंद ॥ श्रीवल्लभप्रिय प्रकटे पूरनचंद ॥

भक्तरसिक मिली झोटा देतहे किलकत कोटी आनंद ॥ १ ॥

श्रीमुख निरखी मन हरखे फेलि रह्यो मकरंद ॥ २ ॥

कहे जगजीवन बल्लभदासके प्रभु अकल कला रस छंद ॥ २ ॥

॥ राग जैतधौ ॥

सब मिलि भक्त नाचे मनमें राचे ॥ प्रेम भगन कछु कहत न वाचे ॥

रानी रुक्मनि ढोटा जायो, मोहनभाई यों कहिके गायो, आनंदसो
ऊर अंतर साचे ॥ १ ॥

श्री विह्वलग्रह वजत वंधायो, नरनारि मिले मोद वढायो, देत
अपनपों नेक न खांचे ॥

कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु, संगस्वरूपमई वहे रस माचे ॥२॥

॥ पद ॥

दादा नारायणजीको घर सगरी सृष्टिमें कीयो सिरमोर ॥

परम अनन्य जे भरुची कहीए इन समान कोउ नाहिन ओर ॥१॥

श्रीमुखसो कह्यो अपनो लगतोईहे मोहनभाईकी दिखाई गैर ॥

कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु, करी पाए जेसे मोहोर ॥ २ ॥

९

॥ राग सारंग ॥

श्री वल्लभप्रिय रत्नसिंघासन वेठेहें देखो चित्तविचार ॥

कोन स्वरूप कोन लीला एहे रे मन समज ए रूपनिरधार ॥ १ ॥

भक्त रसिकके जुथ अपरमित ताको कहांलगी कहुं विस्तार ॥

कृपाहेत, इच्छा समजे, मनोरथ पूरे तिनके निरधार ॥ २ ॥

भवसागरमें पुष्टमारगकी स्वकीय हित बांधी हे पार ॥

वरनभेद बुद्धि, करे प्रभु जिनकी वाकों सुझत हे तिहिंवार ॥ ३ ॥

सहदभक्तको दान होयतो प्रीत स्नेह रंग बढे अपार ॥

कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु कारनरसजुत प्रकटे सभार ॥ ४ ॥

१०

॥ राग गंधार ॥

श्रीवल्लभप्रिय वेठे तवकडी अंतरंग संग करत विनोद ॥

सामग्री नानाविधि करिके परोसत बहुजी प्रेम प्रमोद ॥ १ ॥

मेवा मिठाई दूध मलाई फेली रह्यो रसको आमोद ॥

कहे जगजीवन वल्लभदासके प्रभु देत प्रसाद भक्त भरी गोद ॥२॥

॥ રાગ કાન્હરો ॥

શ્રીવલ્લભલાલ તવકડી વેઠે આરોગન નૌતન વિધિ ભોગ ॥
 મોહનવર ગોકુલપતિ સંગે ભક રતનકી સવ સંજોગ ॥ ૧ ॥
 સીરાપુરી ઓર કચોરી તાતો પય સુરનકો સંજોગ ॥
 મેવા મિશ્રી ઓર વાસોંધી શાક સંધાના કરિ ઉપયોગ ॥ ૨ ॥
 યહ સેવામેં તત્પર વહુજી મનવ્રત જાળી કરે વિનિયોગ ॥
 લેત લેવાવત અતિસુખ પાવત યહ સુખ નિરખત વ્રજજન લોગ ॥૩॥
 કરો જલપાન આરોગો રાજ વીડા દીયો ઠરસ ઢાલ્યો વિપ્રયોગ ॥
 કહે જગજીવન વલ્લભદાસકે પ્રભુ પાયો પ્રસાદ ગયો સવ રોગ ॥૪॥

સંવત્સરોત્સવનિર્ણય.

સવત્ ૧૮૪૫ મા ચૈત્ર અધિક માસ હતો ત્યારે સવત્સરોત્સવ સખધે ચર્ચા થઈ હતી ધર્મગોમા નિર્ણયમિન્દુમા લખ્યા પ્રમાણે અધિક ચૈત્ર સુદિ ૧ નો સવત્સરોત્સવ લખાય છે તે કાઈ વિદ્યાર્થીએ મા મા ૫ ગદ્દનાનજી પાસે વાંચ્યો હશે તેના ખ્યાલ ઉપરથી પડિતજીએ પોતાની ઉત્સવની ટીપમા અધિક માસમા સવત્સરોત્સવ લખી નાખ્યો અને ટિપણીના છેવટના ભાગમા મળમાખામાં એનાજ સમર્થનમા યોડુ લખ્યું તે સમય તેનો પ્રત્યુત્તર ગો શ્રીનૃસિંહલાનજી મહારાજ તરફથી પ્રકટ થતી તે સાંનની ટિપણીમા આપનામા આવ્યો હતો તદુપરાંત કોટાવાલા ગોસ્વામિ શ્રી કન્હૈયાનાનજી મહારાજ જોએ તે સમયમા સપ્રદાયમા અદ્વિતીય વિદ્વાન હતા તેમણે સપ્રમાણ સમ્પૂર્ણતા તત્સમધે લેખ લખી ગોસ્વામિશ્રીનૃસિંહલાનજી મહારાજ ઉપર મોકલ્યો હતો તેમજ કોટાના રાજના માનિતા મથુરાવાના જ્યોતિર્વિદ કેશવદેવજી પાસે પણ તત્સમધે એક લેખ લખાવીને મજકૂર મહારાજશ્રીએ ગોસ્વામિશ્રીનૃસિંહલાનજી ઉપર મોકલાવ્યો હતો તે બંને લેખો તે સમયે તો પ્રકટ ન કર્યા પણ સવત્ ૧૮૬૪ મા પાછો તેવો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે નૃસિંહલાનજી મહારાજની ટિપણીમા એ બંને લેખોનો ઉલ્લેખ કરેલો છે એ લેખ કાસે કરી તિરોધાન થશે એવો બધ થવાથી આ લેખના અતમા તેમનો એક લેખ (ગો શ્રીકન્હૈયાનાનજીનો) પ્રકટ કર્યો છે તેની મૂળ પ્રત અમારી પાસે છે જેના ઉપર ટપાનની છાપ તે સમયની મોશુદ્ધ છે આજે તો કોટાની તે મહારાજની ગાદી ઉપર બીજા ગોસ્વામિશ્રીવાચકને દત્તક લેવામા આવ્યા છે પરપરા, સિદ્ધાચાર તથા સાંપ્રદાયિક સિદ્ધાંતનું કાલમલથી પરિવર્તન થવા લાગ્યું છે તેથી મનને આશ્ચર્ય સાથે શ્રેષ્ઠ થાય છે હાનમા કોટામાથી એક ટિપણી પ્રકટ થવા લાગી છે તેમા અધિક ચૈત્ર સુદિ ૧ નો સવત્સરોત્સવ લખ્યો છે તે શ્રીકન્હૈયાનાનજીના મન્નગ્ય તથા દ્વિષ્ટ પરપરાથી વિરુદ્ધ છે કારણ કે તેમના ધ માન તે ઉત્સવ શુદ્ધ માસમા ૧૮૪૫ મા થયેલ તેનો લખ્યો

ફેરીને ચોપડેથી જોયો હોત તો મહી શકત, કારણ કે શ્રીપાસે પચાગ વચાવ તેની દક્ષિણા બાજુ વાંચનારને મળે તે ચોપડે લખેલી હશે તેમજ શ્રીરણુહોડલાલજીના સમયમા ૧૯૬૪માં પણ પચાગની દક્ષિણા ચોપડે ઉધારી હશે. તે પોતાના ધર્મા પરપરાના સાધનો છતાં તે ન જોતા, તેનો વિચાર પણ ન કરતા, નિરકુશ વસતીના બંધે પ્રાચીન શિષ્ટ સંપ્રદાયનો બાધ કરે તે જોઈ કયો વૈષ્ણવ દિલગીર થયા વિનાનો રહે ? એ પ્રમાણે મુખ્ય મોટામજિરમા વિદ્વાનોની સમા બોલાવી તેમા બાહ્યજોએ દક્ષિણા સ્વીકારી અધિક ચૈત્ર સુ ૧ નો સવત્સરોત્સવ કરવાની સમતિ આપી એ પણ વૃથા ચોટા જેવું ગણાય શાસ્ત્રીય બામનમા તો પ્રમાણુથીજ કામ લેવું જોઈએ માત્રા બાહ્યજો વગર પ્રમાણુનું બોને તે મનાય નહિ અપ્રમાણુ લેખ એક જથ્થોના હોય તોપણ તે માન્ય ગણાય છે તેથી જ મહાનિબંધકાર હેમાદ્રિ જેવાનું ખડન નિર્ણયસિધુકાર કરે છે તેમ જ મયૂખમા સંક્રાન્તિના નિર્ણમા નીચકઠ પોતાના પિતાના લેખને માન્ય ન કરતા યોગ્ય વ્યવસ્થા નિષ્પક્ષરીનિયો કરી ગયા છે એ પ્રમાણે સનાતનધર્મનિર્ણયો સદા કાલ થતા આવ્યા છે આજકાલ તો ગુરુજીનો પક્ષ અથવા સાળા બનેલીનો પક્ષ લઈ શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તને બાળુ મૂકવાનો રીવાજ પડી ગયો છે. તે તો સનાતન ધર્મમા રહીને મનાતન ધર્મને સમૂતોન્મૂલન કરવાનો પ્રયત્ન થનો કહેવાય તા '૧૫મી માર્ચમા હિંદિ બગનમાસીમા પબ્લિશ સનાતનધર્મવિદ્વત્પરિષદ તરફથી માધવાચાર્યજી નવાવર્ષનો આગમ શુદ્ધ ચૈત્ર સુ ૧ નો કરવાનું લખે છે, તથા તા ૧૪ મી માર્ચના ગુજરાતીમા ઉક્ત કોલેજના સરકુલ પ્રોફેસર અને પુષ્ટિમાર્ગના અદિતીય પંડિત ગ રા મગનલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ એ એમણે પણ સ્પષ્ટ લખેલ કે શુદ્ધ ચૈત્ર સુદિ ૧ ને દિવસે જ સવત્સરોત્સવ તથા વર્ષારંભ થશે આ બધા લેખો સ્પષ્ટ છે તેમજ શિષ્ટાચાર્યપરિશુદ્ધિમા સ ૧૯૬૪ ની ઉત્સવની ટિપ્પણીમા થીનાયજીના અસલ મુખ્યાજી સાચોરા મુરલીધરજીના બચિત્ત ગોપીનાથજીનો લેખ છપાઈ ગયો છે આ સાલની ટિપ્પણીમા શ્રીરાધાકેશજીનો લેખ પ્રકટ થયો છે તેમા નાયદારીય ટિપ્પણીના લેખનો તથા નિર્ણયસિન્ધુના મર્મને બોલેન છે આ લેખનો કોઈ ઉત્તર આપનાર ઉભા થશે તો અધિક ચૈત્ર રાબધી સ્વતંત્ર નિર્ણયરૂપ નિબંધ પ્રકટ કરનામા આવશે તેમા પ્રાચીન તથા અર્વાચીન નિબંધોની મીમાસા પ્રકટ કરવામા આવશે

લેખક — પંડિત પત્તાલાલ શર્મા

પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તનકારોને અલભ્ય લાભ.

સંગીતકીર્તનમન્જરી — આ ગ્રંથમા પુષ્ટિમાર્ગવિપ્રણાલિકાનુસાર મહંતાથી આરંભીને રાવનપર્વન્તના ઉત્સવોની વધાઈ હોરી વગેરે કીર્તનો હાર્મોનિયમમા વગાડવા નોટેશન સહિત આપ્યા છે, તેમ જ દોડડ (પર્ખવાજ) મનાવવાનું શિક્ષણ મળે તેની પણ સમજુતી મિત્ર મિત્ર ૩૦ રાગના ૮૦ નોટેશન તાલમાત્રાસહિત આપેલી છે મિત્ર મિત્ર કીર્તનોથી પૂર્ણ આ ગ્રંથ સર્વમા અદિતીય જ છે ન્યોબાવર રૂ ૨-૦-૦ ટપાવ ખર્ચ ૦-૬-૦ જુદું લખો—

બાળવાનદાસ નારાયણદાસ કોટડાવાલા

સુ. ધ. ધુકા (જલ્દે અમદાવાદ)

कोटास्थप्रथमपीठाध्यश्रविद्वदग्रगण्यश्रीमदाचार्यवंशावतंसगोस्वामि-
श्रीविठ्ठलनाथजी (श्रीकन्ह्यालालजी) महाराजकृत-

चैत्राधिमासविषयकलेखः ।

। श्रीकृष्णाय नमः ।

अथ संवत्सरोत्सवनिर्णयः ।

श्रौतस्मार्तक्रियाः सर्वा द्वादशे मासि कीर्तिताः । त्रयोदशे तु
ताः सर्वा निष्फला इति कीर्तिताः॥ तस्माच्चत्रयोदशे मासिकुर्यात्ता न
कथञ्चन ॥ मालिन्लुचस्तु यो मासः सर्वकर्मविगर्हितः । वर्जितः पितृदे-
वाभ्यां सर्वकर्मसु तं त्यजेत् ॥ पञ्च्या तु दिवसैर्मासः कथितो बादरा-
यणैः । पूर्वमर्द्धं परित्यज्य कर्त्तव्या चोत्तरे क्रिया ॥ सवितृमण्डलमेति
यदा शशी तदनुसङ्गमणं कुरुते रविः । मखमहोत्सवनाशकरस्तदा
मुनिवरैः कथितोधिकमासकः ॥ इति ब्रह्मसिद्धान्ते । मरीचिः 'गृहप्र-
वेशगोदानस्थानाश्रममहोत्सवान् । न कुर्यान्मलमासे तु' । इत्यादि-
प्रमाणशतकेन संवत्सरोत्सवः शुद्धचैत्र एव कार्य इति राहान्तः ।
न च शुक्रास्तादाविव मलमास एव कार्य इतिवाच्यम् । मलेनन्य-
गतिं कुर्यान्नित्यां नैमित्तिकी क्रियामिति वाक्येनानन्यगतिकस्यैव
मले विधानात् शुद्धप्रतिपदन्तरस्य सत्त्वेन सगतिकत्वान्नस्य विधानं
युक्तम् ।

अत्र मासानां मलं मलमास इति राजदन्तादित्वात्समासः ।
तथा 'चैत्रे मासि जगद्ब्रह्मा ससर्ज प्रथमेहनि' इतिवाक्येन प्रथमे-
हनि जगत् ससर्ज तदान्येषां मासानामभावात् तेषां मलासंभवेन
शुद्धे मास एव ससर्ज । अतः शुद्ध एव वत्सरारम्भः कार्यः । एवमेव

‘वत्सरादौ वसन्तादौ वलिराज्ये तथैव च । तैलाभ्यङ्गमकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते’ इति वाक्ये वत्सरादौ तैलाभ्यङ्गस्योक्तत्वात् यस्मिन् दिने वत्सरारम्भस्तदैव तैलाभ्यङ्गः तस्मिन्नेव दिने यो वारः स वर्षेशः चैत्रंसितेतिवाक्यात् । नापि ‘प्रतिपत्प्रथमा भवे’दिति वाक्येन प्रथमा या मलमासस्य प्रतिपत्तामादातुं क्षमः शुद्धमासे सिते पक्षे प्रतिप-
 द्वये जाते प्रथमायाः विधानेन चारितार्थात् । यत्त्वधिमासे नित्यनै-
 मित्तिककृत्यस्य निषिद्धत्वात् कथं वत्सरारम्भः कार्य इति शङ्कोत्थाने
 तिथ्यादिसम्बन्धिनित्यनैमित्तिककार्यस्य निषेधाभावान्मलमासे
 तत्करणे न कोपि दोष इत्युक्तं तत्र जावालिसम्भतिरप्युक्ता । ‘नित्यं
 नैमित्तिकं कुर्यात् श्राद्धं कुर्यान्मलिम्लुचे । तिथिनक्षत्रवारोक्तं काम्यं
 नैव कदाचन’ इति तत्र ब्रूमः । इतरमासवत्सकलकार्यजातस्य प्रसक्तौ
 केषां कर्त्तव्यत्वं केषामकर्त्तव्यत्वमिति सन्देहे नित्यं नियमेन कर्त्तव्य-
 तथावगतमग्निहोत्रादिकं सन्ध्यादिकं च कुर्यात् । नैमित्तिकमग्नये
 पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति दर्शपूर्णमासातिपत्ति-
 निमित्तकपथिकृदिष्ट्यादिवद्यत्कर्म तत्कुर्यादित्यर्थः । यद्येते नित्यनै-
 मित्तिकपदे न विशिष्येते तर्हि सन्ध्यावन्दनादीनां तिथ्याद्युक्तत्वा-
 भावादकरणापत्तिः स्यात् । तस्मान्न तिथ्याद्युक्तपदेन तयोर्विशेषणं
 क्रियते । तथा श्राद्धस्यापि नित्यनैमित्तिकत्वेन प्राप्तौ पृथगुपादानं
 गोवलीवर्दन्यायेन तद्वाढ्यार्थं नित्यनैमित्तिकत्वावच्छेदकावच्छिन्नत्वेन
 तिथिनक्षत्रवारोक्तनित्यनैमित्तिकयोर्नियतत्वेन तिथिनक्षत्र-
 वारोक्तपदस्य वैयर्थ्यमायाति व्यर्थंभूय कुर्यादिति पदेनान्वितं
 तन्नैव कदाचन इति निषेधेन्वेति । यदि तिथिनक्षत्रवारोक्तपदस्य
 नियमविधिप्रविष्टत्वं तर्हि श्राद्धं कुर्यादितिवत् तिथिनक्षत्रवारोक्तं

कुर्यादित्युपात्तं स्यात् । तच्च न दृश्यते । अतः पूर्वोक्तप्रमाणानुरोधेन निषेधकोटिप्रविष्टत्वमावश्यकमन्यथा मखमहोत्सवनाशकर इत्यादीनि प्रमाणानि अपि, भ्रातृव्यतां जुषेरन् । तस्मात्संवत्सरारंभः पूर्वमासे न भवितुमर्हतीति शुद्धचैत्रशुक्लप्रतिपद्येव कार्य इत्येव राज्ञान्तः सम्प्रदायसिद्धोऽक्षुण्ण इति ।

किञ्च । ज्योतिःसिद्धान्तकरणग्रन्थोक्तरीत्याप्यधिमासो मीनार्कान्तःपाती पूर्ववर्ष एवापततीति न तस्य वर्षारम्भकत्वम् । तन्निर्णयश्च मधुरावास्तव्यदेवज्ञकेशवदेवलिखितलेखे द्रष्टव्यः । 'सोन्तर्भवति चोत्तरे' इति तु नार्पे वचः इति निर्णये अस्य वचनतयोल्लेखोऽन्याय्य एव । माधवीयकालनिर्णये ग्रन्थार्थसद्ब्रह्मकारिकासु माधवकृतास्तु 'चान्द्रोधिमासोऽसङ्क्रान्तः सोन्तर्भवति चोत्तरे' इति पाठोपलब्धेः सोधिमास उत्तरमासेन्तर्भवति उत्तरभासनाम्ना व्यवहियते इत्यर्थः इति तद्व्याख्योपलब्धेश्च । अत्र अन्तर्भावोपि माससंज्ञागत एवाभिप्रेतो न तु मासगतः । तत्त्वे तु पूर्णिमोत्तरं तत्प्रवृत्तेर्वाच्यत्वात् 'पष्ट्या तु दिवसैर्मासः कथितो वादरायणैः पूर्वमर्द्धपरित्यज्य कर्त्तव्या चोत्तरे क्रिया' इति वचनेपि मासशब्दस्य माससंज्ञापरत्वमेव । अत एव 'मीनादिस्थो रविर्येषामारंभः प्रथमक्षणे । भवेत्ते द्वे चान्द्रमासाश्चैत्राद्या द्वादश स्मृताः॥' इति व्यासवचनेपि द्वादशपदं संगच्छते । एतावतापि न चैत्राधिमासस्य वर्षारंभकत्वं वक्तुं शक्यते । नहि नामसादृश्ये तदधिकाराः सर्वे तं समाश्रयन्तीति नियमः । चैत्रत्वमप्येतत्पाक्षिकमेव । वचने तु वादरायणपदाम्यां पक्षान्तरे तस्य फाल्गुनत्वमव्याहतमेवेति द्योत्यते । तेन शुद्धचैत्रप्रतिपद्येव वर्षारम्भः तत्प्रयुक्तं सर्वकार्यजातं च कार्यमिति निर्गलो राज्ञान्त इति शम् ॥

કાટામા વિગતતા પ્રથમપાદધીશ વિદાનમા અગ્રેસર શ્રીમન્માયાર્ચના વદમા ભૂપથરેપ
ગોસ્વામિત્રીનિદ્ધનાથ(શ્રીક હૈયાવાલ)અ મહારાજનો અધિકૃતમાસવિષયક લેખ સરકૃતમાં છે
તેનો ગુજરાતી અનુવાદ

શ્રીમથુરેશો જયતિ ।

અથ સવત્સરનો નિર્ણય ત્રીકન્દૈયાલાલઅ મહારાજ કાટાવાળા આ પ્રમાણે કરે છે

શ્રૌતસ્માર્ત્તક્રિયા સર્વા દ્વાદશે માસિ કીર્તિતાઃ ।

ત્રયોદશે તુ તાઃ સર્વા નિષ્ફલા इति કીર્તિતાઃ ॥ ૧ ॥

તસ્માન્નયોદશે માસિ કુર્યાન્તા ન કથશ્ચન ।

મલિન્નુચસ્તુ યો માસઃ સર્વકર્મવિગર્હિતઃ ॥ ૨ ॥

વર્જિતઃ પિતૃદેવાભ્યાં સર્વકર્મસુ તં ત્યજેત્ ।

પષ્ટ્યા તુ દિવસૈર્માસઃ કથિતો વાદરાયણૈઃ ॥ ૩ ॥

પૂર્વમર્ધ પરિત્યજ્ય કર્તવ્યા ચોત્તરે ક્રિયા ।

શ્રાત અને સ્માર્ત્ત એ સર્વ કર્મો બારે માસમા કરવાતુ નિધાન છે પણ તેરમે મહમાસ
આવે તેમા તે કર્મો કરે તો તે નિષ્ફલ એટલે તેતુ ક્ષત ન મળે એમ કહ્યુ છે (૧), માટે તેરમે
ને મહમાસ તેમા કાંઈ પણ શ્રૌત સ્માર્ત્ત કર્મ ન કરવા કારણ કે તે માસને સર્વ કર્મમા નિંદ
ગણ્યો છે (૨) તે કારણથીજ પિતૃ તથા દેવોએ તે માસને સર્વ કર્મમા વર્જિત ગણ્યો હોઈને
તેને સર્વ કર્મમા વર્જવો વ્યાસના મતને અનુસરનારાઓએ સાક દિવસનો એ માસ ગણ્યો છે, તેમા
પ્રથમના ત્રિશ દિવસથી એ પૂર્ણર્દ્ધ એટલે મધ્યમા તેને છોડી દઈ ઉત્તરર્દ્ધના ત્રિશ દિવસથી જે
શુદ્ધમાસ કહેવાય તેમા સર્વ વિહિત કર્મો કરવા

સવિતૃમણ્ડલમેતિ યદા શશી

તદનુસદ્ગમણં કુરુતે રવિઃ ।

મલ્લમહોત્સવનાશકરસ્તદા

મુનિવરૈઃ કથિતોધિકમાસકઃ ॥

જ્યારે ચંદ્રમા સૂર્યમંડલ પ્રત્યે આવે છે ત્યારબાદ સૂર્ય સક્રમણ કરે છે, તે સમયે અધિક
માસ થાય છે તે યજ્ઞ અને મહોત્સવનો નાશ કરે એ મુનિવરોએ કહ્યુ છે એમ બ્રહ્મસિદ્ધાન્તમા
લખ્યુ છે

ગૃહપ્રવેશગોદાનસ્થાનાશ્રમમહોત્સવાન્ ।

ન કુર્યાન્મલમાસે તુ સંસપ્તહિસ્પતૌ તથા ॥

ગૃહપ્રવેશ, ગોદાનસ્થાન તથા આશ્રમમળધી મોટા કૃત્તેવો તે પણ મનમાસમા ન
કરવા એમ શરીરિમુનિ કહે છે

એવો હજારો પ્રમાણ મળતા હોવાથી સંવત્સરોત્સવ શુદ્ધ ચૈત્રમાજ કરવો એ સિદ્ધાન્ત થયો. ત્યાં શકા થાય કે જેમ શુકાસ્ત વિગેરેમા જેમ થાય છે તેમ મલમાસમા સંવત્સરોત્સવ કરે તો શુ બાધ છે તો તેના ઉત્તરમા કહેવાનું કે-

મલેऽનન્યગતિં કુર્યાન્નિત્યનૈમિત્તિકાં ક્રિયામ્ ।

જે કયો વગર વ્યાજે જ નહિ એવી જેટલી ક્રિયા હોય કે જેને માટે ખીજો સમય ન હોઈ શકે તે અનન્ય ગતિ કહેવાય એવી નિત્ય અને નૈમિત્તિકા ક્રિયા મલમાસમા કરવી આ વાક્યથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે જેને માટે ખીજો કાલ ન મળી શકે તેવા કાર્યો કરવાનું વિધાન અધિક માસમા છે તો પ્રકૃતમા તો શુદ્ધ ચૈત્રમા સંવત્સરોત્સવ કરવાનો કાલ મળી શકતો, હોવાથી તે અનન્યગતિક નથી, તેથી તે ઉત્સવ મલમાસમા ન કરવો જોઈએ મલમાસ એટલે બધા માસનો મળ્ય તેનું નામ મલમાસ છે જેમકે દાંતનો રાજા તે રાજ્ય ત કહેવાય છે તેમ અહિં પણ સમાસ સમજવો.

ચૈત્રે માસિ જગદ્રહ્મા સસર્જ પ્રથમેહનિ ।

ચૈત્ર માસના પહેલા દિવસે બ્રહ્માએ જગત્ ઉત્પન્ન કર્યું એમ કહ્યું છે તે સમયે પ્રથમ માસ અને તેનો પ્રથમ દિવસ કહ્યો છે તે વખતે ખીજો માસ ન હતો, તેમ અધિક માસનો પણ તે વખતે અભવ ન હતો તેથી બ્રહ્માએ જગત્ કર્યું તે શુદ્ધ ચૈત્રમા જ કયું છે અને તત્સબધો ઉત્સવ આપણે કરવો તે પણ શુદ્ધ માસમા જ કરવો. એવી જ રીતે

વત્સરાદૌ વસન્તાદૌ વલિરાજ્યે તથૈવ ચ ।

તૈલાભ્યદ્ગમકુર્વાણો નરકં પ્રતિપદ્યતે ॥

વર્ષારંભમા, વસન્તાદિકમા, બજિરાજ્યમા તૈલાભ્યગ ન કરે તો નરકને પામે છે એવું વાક્ય છે તેમા જે દિવસે વર્ષ એસે તે દિવસે જ તૈલાભ્યગ કરવો જોઈએ, તે દિવસે જે વાર હોય તે વર્ષેશ ગણાય છે, કારણ કે ચૈત્રસિત્ત ઇત્યાદિ વાક્ય છે તેથી

અહિં શકા કરે છે કે પ્રતિપત્ પ્રથમા મયેત્ એવું વાક્ય છે તેનો અર્થ અમે એમ કરશું કે અધિક અને શુદ્ધ તેની પ્રતિપત્ તેમા પ્રથમા કહિ છે તેથી અધિક માસની પ્રતિપત્ લેવાય તો તેમા સંવત્સરોત્સવ થઈ શકે એવી શકા ન કરવી કારણકે તે વાક્ય તો શુદ્ધ માસમા બે પડવા હોય તો પ્રથમ પડવામા સંવત્સરોત્સવ કરવો એવો એ વાક્યનો અર્થ છે વર્ષો મલમાસમા નિત્યનૈમિત્તિક કર્મ કરવાનો નિષેધ છે તેથી વત્સરાંભ ન કરવાનું તમે કહો છો પણ તિથિ સંબધિ નિત્ય નૈમિત્તિક કરવાનું તો વિધાન છે તે સંબધે જાણાવિની મમતિ આ પ્રમાણે છે -

નિત્યનૈમિત્તિકં કુર્યાચ્છ્રાદ્ધં કુર્યાન્મલિમ્લુચે ।

તિથિનક્ષત્રવારોક્તં કામ્યં નૈવ કદાચન ॥

શ્રાદ્ધ પણ મલમાસમા કરવું અને તિથિ, નક્ષત્ર તથા વારમા કરવાનું નિત્ય નૈમિત્તિક કાર્ય પણ કરવું, પણ કામ્ય કર્મ કોઈ પણ, ક્યારે પણ, ન કરવું તેથી અહિં તો તિથિર્તર્તવ્ય અને તે પણ પ્રતિવર્ષ કરવાનું હોવાથી નૈમિત્તિક ગણાય, તેથી અધિકમાસની

પ્રતિપન્માસં સંવત્સરોત્સવ ચયાનુ કાષ્ઠ ઉપગ્ના વાક્યથી કહે તો તેના ઉત્તરમા કહેવાનું કે
 બીજા કર્તવ્યો કરવાનાં પણ છે તેમા કયુ કરવું અને કયુ ન કરવું એમ પ્રશ્ન
 ત્યા નિત્ય એટલે નિયમપૂર્વક જે કરવાનું તે નિત્ય કહેવાય, જેવાં કે અગ્નિહોત્ર, સધ્યાવદનાદિ
 અધિક્રમાં પણ કરાય વલી નિમિત્તને લઇને જે કરવાનું તે નૈમિત્તિક કહેવાય આઠ કપાલથી સ
 થયેલ પુદોગાદિ દર્શ અને પૂર્ણમાસ છદિમાં અગ્નિમા હોમવાનું તે નૈમિત્તિક તે પણ કર્તવ્ય
 જે નિત્યનૈમિત્તિક પદ્યથી આનું શ્રદ્ધા ન થાય તો અથવા નિત્ય અને નૈમિત્તિક એવા કર્મને વિરે
 ન લાગે તો સધ્યાવદનાદિક પણ અધિક્રમાંસમા ન થઇ શકે, તેથી નિત્યનૈમિત્તિક એ કર્મના વિરે
 છે, વારનક્ષત્રાદિના વિશેષણ નથી એમ મમજવું. સારે નિત્યનૈમિત્તિકમાં શ્રાદ્ધ પણ આવી
 તો તેના ઉદ્દેશ્ય તો અહિ ગામ્બીર્થવાયથી દર્શાવે માટે છે એમ મમજવું તેથી તિથિ, ન
 વારમા કહેલ નિત્ય અને નૈમિત્તિક નિયત કર્તવ્ય અને તિથિવારનક્ષત્રોક્ત કામ્યકર્મ નિયત અક
 એમ આનું તાત્પર્ય છે જે નિથિ નક્ષત્ર વારથી કહેલ પદનો અન્વય નિયમ વિધિમા થાય
 જેમ શ્રાદ્ધ કરવું એમ કહ્યું છે તેમ તિથિનક્ષત્રવારોક્ત પણ કરવું એમ કહેવું જોઇતું
 પણ તે તો કહ્યું નથી તેથી પહેલા પ્રમાણે તેનો અન્વય નિષેધ કોટિમા થાય છે એમ જે
 થાય તો મક્કમદ્વોરસઘનાશકર ઇત્યાદિ પ્રમાણે પણ વિકલ્પ પડે માટેજ સવત્સરનો આ
 અધિક્ર મામ જે પ્રથમ આવે તેમાં ન થવો જોઇયે પણ શુદ્ધ ચૈત્ર સુદિ પ્રતિપદાએ થવો જ
 છે, એ સિદ્ધાન્ત મ પ્રદાયસિદ્ધ પ્રાચીનપરંપરામિદ્ધ છે

જ્યોતિષનો સિદ્ધાન્તકરણ મથોમા કહેલી રીતિથી અધિક્ર માસ મીનના સર્વ હોય
 આવે છે તે પૂર્વ વર્ષમાજ ગણાય તેથી તે જવા વર્ષનો આરબક ન થઇ શકે એ નિ
 મ્યુરના રહેનાર કેશવદેવ દેવસના લેખમા જોવાથી જણાશે સોન્તર્મયતિ ચોતરે એ વાક્ય
 અપિતુ નથી તેનો નિર્ણયસિન્ધુમા ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે તે અયોગ્ય કર્યો કહેવાય નાધવના
 નિર્ણયમા અધ્યક્ષઅહકારિકા માધવે કરેલી છે, તેમા ચાન્દ્રોદિમાસોડસક્રાન્ત સોન્તર્મય
 ચોતરે એવો પાઠ જણાય છે, તેનો અર્થ એ કે તે અધિક્ર માસનો તેની ઉત્તરના મામમા ૨
 ભાગે થાય છે એટલે તે ઉત્તર મ સત્તુ જે નામ તે નામથી અધિક્ર માસનો વ્યવહાર થાય
 માસના નામની સાથે અતર્ભાવ છે, માસ સાથે અતર્ભાવ નથી એવો અભિપ્રાય હોવાથી તે
 નામમાત્રથી ચૈત્ર કહેવાય જે એમ ન માનીએ તો કાગણ્ય સુદિ ૧૫ થી તેનો પ્રવેશ થવો જ
 વળી વષ્ટ્યોત્તુ દિવસૈર્માસ એ શ્લોકમા મામ કર્યો છે તે માસ શબ્દ સદાપર લેવો મા

મીનાદિસ્થો રવિર્યેપામારમ્ભઃ પ્રથમક્ષણે ।

ભવેત્તે દે ચાન્દ્રમાસાશ્ચૈત્રાદ્યા દ્વાદશ સ્મૃતાઃ ॥

એવું વ્યાસતુ વચન છે તેમા દ્વાદશપદ છે તે પણ ઉપર પ્રમાણે, સદાપરલેખ
 શકે છે એ ઉપરથી પણ ચૈત્ર માસને વર્ષારબપણુ ધરી શકતું નથી નામમાત્રના સાન્યથી
 સમાન નામવળાના બધા અધિકારો મળી શકતા નથી તેથી તે અધિક્ર માસને ચૈત્રપણુ તો
 છે તેથી તે વચનમા તુ અને 'માદગમણુ' પદ્યથી કાગણ્યપણુ પણ તેમાં છે જ તેથી શુદ્ધ ચૈત્રમ
 શુદ્ધ પ્રતિપદાને દિવસે વર્ષનો આરબ અને સવત્સરોત્સવ ત્રિગેરે જે તે દિવસન કર્તવ્ય

ચોથો અન્ય પત્રાવલન ૩ અન્ય લઘુ છે પણ અતિ કઠિન છે, આમા પત્રાવલન અને તેના ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીની ટીકા છાપવામા આવી છે અથવા અતિમ ભાગ અને શ્રી પુરુષોત્તમજીની ટીકાના અરબના ભાગ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે શ્રીમદ્વાપ્તજીએ માયાનાદ, ભાદ્ર પગેરે મનોના અનુયાયીઓનું ખડન કરવાને આ લઘુ અન્ય લખી કાશીના વિશ્વેશ્વર મહા દેવના દ્વાર ઉપર લટકાવે તેથી આ અન્યનું નામ પત્રાવલન પડયું

પાંચમો અન્ય વલનમંગીત છે તેમાં શ્રીગોકુલનાથજીનું સુન્દર વર્ણન જોવામા આવે છે આનો અનુવાદ થોડા દિવસમાજ બહાર પડશે જેથી વૈષ્ણવો અન્યના રસનું પાન સરલતાથી કરી શકશે

આ યુગ જેમ પુસ્તકપ્રકાશનને માટે પ્રસિદ્ધ થયો તેમ પ્રકાશિત પુસ્તકોના અધ્યયનને માટે અતિ પ્રસિદ્ધ થયો જોઇએ તરીકે પ્રસિદ્ધ પુસ્તકોના દર્શન કરીને જેસી રહેવામા વૈષ્ણવોની કૃતાર્થતા મિદ્ધ થતી નથી, પણ જેમ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું કે તરતજ તેનું અધ્યયન કરવા જેસી જવું તેમાજ છે જો આ પ્રમણે યશે તો પુસ્તકપ્રકાશકોનો અતુલ શ્રમ મફત થયો ગણાશે

x

x

x

સુમધમા ભગવેલી વૈષ્ણવ પરિવદને એક વર્ષ થઇ ગયું હવે બીજી પરિવદ ક્યારે બરાબ છે તે જોવાનું છે પરિવદના ભૂતમાવના ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે કે પરિવદ અમુક સમય પછી ભરવીજ એવો નિયમ નથી આ ર્થે પરિવદ ભરો કે આવતે વર્ષે ભરો, પણ એટલું તો નક્કીજ કે ભૂતકાલની પશ્ચિદોષો જે ન થયું તે સુમધની પરિવદથી થયું તે બીજી કાલ નહિ પણ પુરુષોત્તમ મહાનની સ્થાપના અને સમ્પ્રત્યના અદ્વિતીય વિદ્વાન સત્યધર્મી શાસ્ત્રીજી મગ્નવાવના દર રવિ અને સોમે સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કરતા આકાર અન્યો ઉપરના વ્યાખ્યાનો અત્યાગ સુધીની પરિવદોનું દષ્ટ કરન જો મળ્યું હોય તો તે આ વ્યાખ્યાનો છે આમા ખેદની વાત એટલી છે કે આવા અલબ્ધ વ્યાખ્યાનોનો લાભ મહારાજશ્રીઓ લેતા નથી, એટલુંજ નહિ પણ પોતાને છાજે નહિ એવી આ સીન્યવૃત્તિ દર્શાવે છે ભગવદ્દિગ્ધા !

x

x

x

શાસ્ત્રીજી મગ્નવાવના ધર્મપત્નીના અરસાન પછી કેટલાક વૈષ્ણવોના અને એહીઓના આશ્વાસનપત્રો આવેતાં તેમાના એક બે આશ્વાસનપત્રો આદર્શરૂપ હોવાથી અમે શાસ્ત્રીજીની રાજ લખને અહીં વૈષ્ણવોની જાણ માટે છાપીએ છીએ —

આદર્શ આશ્વાસનપત્ર ન. ૧

ભગવદ્દામ્નિષ્ણાત પરમ ભાગવત મગ્નલાલજી

એકજ સમયે પત્ની અને પુત્રના નિયોગવાળા આપને પ્રસિદ્ધ પત્ર દ્વારા જાણી અત્યંત ખે. થયો કે આપ જેવા મહાતુમાવને એવા દુ ખના ગોચર થવું તે અશ્ચર્યકર છે આપનો સસાર અનુકૂલ હતો તોપણ તે સસાર કહેવાય અને તેવો પણ સસાર અન્તિમ જન્મવાળા આપને ન જોઇએ, જેમ પ્રભુએ વિચારી નિ સાધનતામા વધારો કર્યો હોય અને કેવળ વિપ્રયોગનું દાન પ્રભુ કરનાર હોય તો એનું શું જાણે? પ્રભુની લીલા વિપરીત છે સાધનને અસાધન અને અસાધ જાનને સાધન કરે છે, તેમા પણ ભગવદીયોના ચરિત્રમા અપજો મન આવે તો આનિશ્ચતા પુત્રી કંકરના જેવું ગણાય

તે ગમે તેમ હોય તોપણ આપના પત્ની તો આપ જેવા પતિને પ્રાપ્ત થતાજ કૃતાર્થ હતાં અન્તિમ આસક્તિથી સેવા કરી તેથી કૃતાર્થ ૧૨ અને જ્ઞાનમન્યામાં તેમજ પતિમા પણ મમતા

છોડી પગી 'હુ પતિને માટે વશ'ની છોડી જાઉં છું એ ભાવનાથી પણ તે કૃતાર્થતમ થયા છે મૌનઅસહિત રોષમાં રહી સ્વકર્તવ્યતાપાનપૂર્વક નિત્યલીનામાં પ્રવિંટ થયા તે તેના આત્માને માટે તો યોગ્યજ થયું છે

આપ તો શ્રીવૈશ્ણવરાવેશકારાક્રાન્તવિશ્વદ્વેષી હોઇને આપને શોકાદિના સ્પર્શનો સંબંધ તો નજર હોય, તો પણ બાહ્યદષ્ટિથી જે કર્તવ્ય હતું તે આ પત્રથી સિદ્ધ થયું માનરો આપકા વિશેષ કાર્ય માટેજ બૂનદને અલ્પકૃત કરો છો તે કાર્ય પ્રભુ આપની પાસે કરાવે એટલું સર્વ વૈશ્ણવો ઇચ્છે છે

દા દા ધરમસી માધવજી દાકરસીના શ્રીમ્ભરણ

આશ્વાસનપત્ર નં ૨

શ્રીમાન સાધુ શાસ્ત્રીજી,

શ્રી ૧૧

મહુધા, વૈશાખ સુદ ૬ સોમ

બરચથી ગયા શુક્રવારતુ સખેતુ આપતુ કાર્ડ મળ્યું તેમાં વાક્ય તો એકજ હતું અને તે માત્ર દોઢ લીટીનું, પણ મારે નાસ્તે તે બસ થઇ પડે એવું અને સગીન હતું 'મદ્દાત્મા' ગયા ! ખરેખર ગયા ! ! તેમને જવાપણ હતુંજ નહીં આ ફાની દુનીયા છોડીને તેમને દેહ ગયો, તેથી વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ આપણને હુ ખ યાય એ સ્વાભાવિક છે અને તે કેટલોક સમય બુસાવાતું નહીં પણ તાર્કિક દૃષ્ટિએ તેઓ આ દુનીયામાં હતાજ નહીં પ્રારબ્ધનશાત્ તેઓ અદિ આવી ચડેલા અને પોતાનો યોગ્ય ફાળો આ જગતમાં આપી ગયાં, પણ તેઓ અહીં રચાપચા છે એવું તો મને કંઈ બાસ્તુજ નહોતું પ્રવહી જીવની કક્ષામાં તેમને કદિ ન મુકાય આ કાગળથી તેમને જવાપણ હતું નહીં, એટલે મને તે દૃષ્ટિએ હુ ખ ન થતા માત્ર વિચારોની પરપરા ચાલી મને આમ થયું તો આપ જેવા જ્ઞાનીને તો હુ ખ હોયજ શનું ?

માળકોની સભાજી કાણુ લેશે, ધર કાણુ માચવશે, પ્રેમથી ભોજન કાણુ પીરમે ? આનંદ કાણુ લેને અને આપને, આવું આવું વિચારવા બેઠીએ તો કામનો પાર નથી, પણ આપ તો જે બને છે તે પ્રભુનીના માનો છો એટલે મારે તો કશું કહેવાપણ કે લખવાપણ નથી મારા વિષેની તેમની મમતા તું કદિએ બૂનાશે ?

વિ સ્નેહાધીન,

મોહનલાલ પડયાના બગવત્ભરણ

x

x

x

અમારા મિત્ર અને આ પત્રના તત્ત્વીય ગોવિન્દવાલ્ય હરગોવિન્દ ભટ્ટ વડોદરા કાશ્વજીમાં મરતના આમી પ્રેમિય તરીકે નીમાયાથી અમે તેમને સદર્પ અભિનન્દન આપીએ છીએ

x

x

x

વિજ્ઞપ્તિ

જે શ્રદ્ધાલુના લવાજમ હજી સુધી ન આવ્યા હોય તેમણે પ્રકાશક તંત્રીને સત્વર મોકલી આપવા વડોદરાના શ્રદ્ધાલુએ તંત્રીને વડોદરામાંજ લવાજમ આપવું. જેમણે લવાજમ આપી અક મળ્યા પછી નહિ આવું હોય તેમને આગળના અંગે વી પીથી મોકલવામાં આવશે

॥ श्रीकृष्णाय नम ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नम ॥

॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नम ॥

कवेमा स्त्रियोवनचरोर्व्यभिचारदुष्टा कृष्णे क्व चैप परमात्मनि रुढभावः ।
न.धीश्वरोनुभजतोविदुषोपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्त ॥

पुष्टिसुधा.

पुस्तक ५

{ सन् १९८२
आवणु सादपः आश्विन १५ } अङ्क १०-११-१२

विषय

लेखक.

- १ श्रीलागवतार्थनिमधनो सक्षिप्त भावार्थ
- २ परम तत्त्व
- ३ श्रीकृष्णभक्त
- ४ त्रिविध नामान्वी
- ५ पुष्टि पाठावली
- ६ केशवदासकृत पद्य
- ७ राजकुमारीयाधकृत विमर्श
- ८ Esoteric Doctrine
- ९ श्रीगोकुलेशाटकम्
- १० वे शा स भग्ननाम शास्त्रीजन्तु भाषण
- ११ भक्तिवर्धिनी

- २ सुन्दरान
- २ मोतीनात
- २ उत्सवनात
- २ गोविन्दनात
- २ नागनात गांधी
- २ उत्सवनात
- अ सौ शान्तु पहेन
- Kapadia
- कापडीआ
- कापडीआ

परिवेष्टा

मुद्रक

वे शा स भग्ननाम शास्त्री
अम् अ, मि ए अम्, अस हि मि,
अम् आर अम् अस (या) पुना निदि

गोविन्दलाल आद्यालाल नायक
श्री 'अनानिल अन्धु' रि प्रेस
अरानपुरी भागेल, अरत

पत्नी

प्रकाशकतन्त्री

गोविन्दलाल हरिगोविन्द लाल अम् अ
चोडास

उज्जमशी आपुल कापडीआ भी अ
“पुष्टिसुधा” कार्यालय, ध धुका

वार्षिक न्योछावर ३ २-४-०

छुम्क अकना ०-४-०

घानेप्यप्रच्युतरसौघपूर्णमितिभावः । एतादृशं निजं रूपं दर्शयेति
 अत्रान्तरङ्गानां त्रैविध्येपि केवलं स्वरूपानन्दरसैकनिष्ठत्वेनैकविध-
 रसात्मकरूपदर्शनमेव प्रार्थितम् ॥ ७ ॥ अथ त्रिविधाः साधारणभक्त-
 यथादृष्टं बहुविधरसयुक्तस्वरूपदर्शनमेव प्रार्थयन्ते कचिरक्षणमिति
कचित्कस्मिंश्चित्समये क्षणं वैणिकेषु वीणावादकेषु दत्तौ तन्नादा-
धीनकृतौ कर्णौ येन तत् । पुनः कदाचित् कस्मिंश्चित् काले उद्गाने
उच्चैर्गाने उत्कृष्टे गाने वा कृतमवधानं तदेकचित्तत्वं येन । पुनः कचन
हास्ययुक्ता वाचः भाषमाणम् । एवंभूतं रूपं दर्शयेति । एतेषां
 राजससात्त्विकतामसानां साधारणत्वात् तत्तद्भावज्ञापकविशेषणत्रयेण
 त्रिविधस्वरूपदर्शनप्रार्थनमत्रासाधारणान्तरङ्गाणां साक्षादन्योन्यं
 परमफलरूपप्रभुस्वरूपानन्दरसैकभोक्तृत्वादस्य रसस्य चातिगोप्य-
 त्वेनैवाधिकरसत्वसिद्धेः । एतद्गोपनार्थमादावन्ते च साधारणत्रिविध-
 भक्तप्रार्थ्यस्वरूपदर्शननिरूपणेन संपुटीकृत्य तन्मध्ये तत्स्थापित-
 मितिभावः सर्वत्रातिवैकुल्यात् प्रतिश्लोकं स्वरूपदर्शनमेव प्रार्थितम्
 ॥ ४ ॥ एवं त्रिविधभक्तकृतप्रभुस्वरूपदर्शनप्रार्थनमुक्त्वा एतदष्टक-
 पाठजनितं यथाधिकारं त्रिविधं फलं निरूप्यते श्रीगोकुलेशेति
इदं श्रीगोकुलेशाष्टकं नित्यं श्रद्धया यः पठति स इष्टं फलं प्राप्नोतीति ।
 ततश्च तदीयं रूपमवश्यं पठ्यतीति । पश्चात् हर्षयुक्तः सन् तत्प्रभु-
 स्वरूपं स्वाधीनं च करोति । राजसानां वाञ्छितप्राप्तिः । सात्त्विकानां
 स्वरूपदर्शनम् । तामसानां स्वरूपाधीनकरणं च । इति फले
 त्रैविध्यम् ॥ ९ ॥

इति श्रीकृष्णरायप्रोक्तं
 सम्पूर्णम् ॥

स्वकृतश्रीगोकुलेशाष्टकविवरणं

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ

શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ

શ્રીમદ્ભક્ષાચાર્યજીવિરચિત

શ્રીભાગવતાર્થનિબંધનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ.

પ્રથમ આનંદરૂપ સર્ગવિમર્ગાદિ દશ લીનાથી યુક્ત, મદા સર્વ ભક્તના ઉદ્ધાર નિમિત્ત પ્રદાનમાન અને મર્થથી પર એવા કૃષ્ણને નમન કરીએ 'શ્રીએ' (૧) શ્રીમદ્ભાગવતપ્રથમ ભગવત સાંખ્યમા, રઘુમા, પ્રજ્ઞામા, અધ્યાયમા, વાક્યમા, પદમા, અને અક્ષરમા વિરોધ ન આવે તેમ 'માત રીને એક અર્થને જાણનારો પુરુષ મસાગ્રથી મુક્ત થાય છે' (૨) આનંદરૂપ કૃષ્ણની લીના એ મમત્ર શ્રીભાગવતનો અર્થ છે તે લીના દશ પ્રકારની છે, તે શ્રીમદ્ભાગવતના દિતીય રઘુના દશમા અધ્યાયના પ્રથમ મ્તોન્મા લખેલ છે

અત્ર સર્ગો વિસર્ગશ્ચ સ્થાનં પોષણમૂતયઃ ।

મન્વંતરેશાનુકથા નિરોધો મુક્તિરાશ્રયઃ ॥

અર્થ—આ શ્રીમદ્ભાગવતમા સર્ગ, વિમર્ગ, સ્થાન, પોષણ, ગતિ, મન્વંતર, ઇશાનુકથા, નિરોધ, મુક્તિ અને આશ્રય એ દશ પ્રકારની લીના તૃતીયરઘુથી દ્વાદશરઘુ સુધી અનુક્રમે એક એક રઘુમાં નિરૂપણ કરેલી છે, અને પ્રથમ રઘુમા અધિગરીનું તથા દ્વિતીયરઘુમા સાધનોનું નિરૂપણ છે (૩, ૪) એ પ્રમાણે બાર રઘુઓથી બાગલીનાનું નિરૂપણ છે તેમા તૃતીયરઘુથી દ્વાદશ રઘુ સુધી દશ રઘુમા દશ પ્રકારની લીના નિરૂપણ કરી છે (૫) પ્રથમ રઘુમા શ્રોતા અને વક્તાના લક્ષણો મનાવેલા છે, અને દ્વિતીયરઘુમા શ્રવણના અર્જનું નિરૂપણ છે તેથી અધિગરી અને માધનરૂપ જે બે લીના છે તે ઉપરની દશ લીનાના અર્જની છે. એટલે મગનાચરણમા "દશલીનાયુક્ત" એનું જે વિરોધણ આપેલું છે તેમા બાધ આવતો નથી એ પ્રમાણે દ્વાદશરઘુના આ પુરાણુ ભગવાનનું જ સ્વરૂપ છે (૬) વેદમા દ્વાદશાત્મા પુરુષ કહ્યો છે કેમકે પુરુષમા બાર અંગ રહેલા છે તેની ગણના આ પ્રમાણે છે જીના પાંચવા બે ભાગ, બે હસ્તના મલ, મસ્તક, હૃદય, હાથના બે અંગ ભાગ, બે ચરણ, અને બે સ્તન એ પ્રમાણે બારઅંગની ગણના છે (૭) શ્રીમદ્ભાગવતના દ્વાદશરઘુ પ્રભુના દ્વાદશ અગરૂપ છે તેની ગણના આ પ્રમાણે છે—

૧ સાંખ્યાર્થ, રઘુમાર્થ, પ્રજ્ઞામાર્થ અને અધ્યાયાર્થ એમ ચાર પ્રકારના અર્થ આ નિબંધમા છે અને વાક્યાર્થ, પદાર્થ અને અક્ષરાર્થ શ્રીસુખોદિનીજીમા આપેલો ૨ આનંદરૂપની લીલા પણ આનંદરૂપ છે તેથી મુખ્ય છે ૩ કૃષ્ણને મગડનાર હરિની લીલા છે તેથી કૃષ્ણ નિવૃત્ત છે એવો સ્વતંત્ર પ્રમાણરૂપ છે

અર્થેજ તૃતીય પ્રકરણમા ૧૨ અધ્યાયથી વૈરાગ્યનું નિરૂપણ કર્યું છે, અને ત્યારેજ પરીક્ષિતને શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રવણને અર્થે ઉત્તમ વૈરાગ્યવાળો અધિકાર સિદ્ધ થયો શ્રીગુણનો નામવિક્રમદોષ તેમજ નારદનો સત્તા, અધિકારરૂપ પ્રતિમન્ધ—આ ઉભયે દોષ શ્રીશુકદેવજીમા ન હતા તેથી એમને દૃઢ વૈરાગ્ય હોવાથી શ્રીશુકનો શ્રીમદ્ભાગવતને વિષે ઉત્તમ અધિકાર હતો તેને લીધે એમની ભક્તિ દૃઢ થઈ હતી અને એમનો ભગવાનને વિષે પ્રવેશ થવાની લય પણ સત્વર સિદ્ધ જ હતો, ક્રૂર એમને પરીક્ષિત જેવા ભક્તને ભગવત્કથાનું શ્રવણ કરાવનાનું હતું તેથી જ એમને મત્વર ભગવત્પ્રવેશ થનામા વિલમ્બ થયો હતો.

ભક્તોના મરણ સમયે ભગવત્કથાનો પ્રતિમન્ધ થાય એ યુક્ત છે એ રીતે એમ ક્ષવિત થાય છે કે નામવિક્રમરૂપી દોષ તથા સત્તા-અધિકારનો લોભ દૂર કરવાથી અને શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રવણની આવૃત્તિ કરવાથી દૃઢ વૈરાગ્ય સિદ્ધ થાય છે.

આ પ્રકરણમા વક્તા નારદજીના શ્રોતા વ્યામજી પોતે તર્કથી મર્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે એમ છે, ભગવાનના જ્ઞાનાવતાર છે, છતાં પણ એમને પરપ્રાપ્તિમા ભગવાન વિના નાના પ્રકારના અન્ય સર્વ સાધનોનું વિશેષ જ્ઞાન છે અને તેમા અત્યન્ત આમકિંત છે એમનો અધિકાર મધ્યમ છે, વળી નારદનો ઉપદેશ વ્યાસજી તત્કાલેજ પ્રમાણરૂપ ગણતા નથી, પણ પોતાને સમાધિમા 'જ્યારે નારદનો ઉપદેશ યથાર્થ અનુભવાય છે ત્યારે તેમણે નારદનો ઉપદેશ પ્રમાણ ગણ્યો છે, ત્યાં સુધી પોતે એ ઉપદેશને દુર્બલ સમજતા હતા તેથી પણ વ્યામજી મધ્યમ અધિકારવાળા છે, જ્યારે શ્રોતા પરીક્ષિતને ગુરુ શ્રીશુકદેવજીના ક્યનમાત્રથીજ સર્વ મન્દેહની નિવૃત્તિ થઈ હતી તેમનો વૈરાગ્ય ઉત્તમ હતો.' અને અન્તે મહાક્ષ પણ થયું હતું. તેથી પરીક્ષિતનો શ્રીમદ્ભાગવતના શ્રોતા તરીકેનો અધિકાર શૌનકાદિ ઋષિઓ તથા વ્યામજી કરતા ઉત્તમ છે એમ સમજવું સત્ પારાણિક શ્રીમદ્ભાગવતની ઉત્પત્તિ તથા પ્રવૃત્તિ જે હેતુપૂર્વક કહી છે તે પોતાના અધિકારથી કહી નથી, પણ શ્રીમદ્ભાગવતની કથાના પ્રસંગરૂપે કહી છે, તેથી પ્રથમ પ્રકરણના (૧-૩) ત્રણ અધ્યાયમા પ્રસંગ કહ્યો છે, દ્વિતીય પ્રકરણના (૪-૫-૬) ત્રણ અધ્યાયમા શ્રીમદ્ભાગવત થવાનો હેતુ કહ્યો છે, અને તૃતીય પ્રકરણમા (૭-૧૯) તેર અધ્યાયમા શ્રીમદ્ભાગવતની ઉત્પત્તિ તથા પ્રવૃત્તિનું કથન છે એ રીતે પ્રથમ પ્રકરણ હીન, દ્વિતીય પ્રકરણ મધ્યમ, તથા તૃતીય પ્રકરણ ઉત્તમ કહેવાય છે હીન પ્રકરણમા પદ્મપ્રત્યક્ષ કરી પ્રસંગ કહ્યો ત્યાર પછી મધ્યમ પ્રકરણમા નારદજી વ્યાસજીને શ્રીમદ્ભાગવત કરાવના કહે છે તે ઉપરથી વ્યાસજી શ્રીમદ્ભાગવત કહે છે, એટલે કથાનો પ્રારંભ થાય છે, તે ઉત્તમ પ્રકરણમા આવે છે.

દ્વિતીય મધ્યમ પ્રકરણમા તેમજ પ્રથમ હીન પ્રકરણમા ત્રણ ત્રણ અધ્યાય છે, અને પ્રત્યેકમા એક અધ્યાયમા પ્રશ્નોનું નિરૂપણ છે તથા બીજા બે અધ્યાયવડે તે પ્રશ્નના ઉત્તરનું નિરૂપણ છે વળી નારદજી કરતા વ્યાસ ઉત્તમ છે તેથી નારદજી વ્યાસની પાસે શ્રીમદ્ભાગવતની કથા કરવા આવ્યા નથી, પરંતુ ખેદનિવૃત્ત કરી સન્તોષ પામવા શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર કરાવના સૂચન કરે છે, તેથી પણ એમનો અધિકાર મધ્યમ છે.

ઉત્તમ પ્રકરણમા શ્રોતા પરીક્ષિતનો અધિકાર વૈરાગ્યથી સિદ્ધ થયો છે એટલે તેમણે "જીવે મરણ સમયે" શું કરવું ? અને સર્વદા શું કરવું ?" એવો શ્રીશુકદેવજીને પ્રશ્ન કર્યો છે એટલો અધિકાર જ પ્રથમ સ્કન્ધમા નિરૂપિત કર્યો છે તેનો ઉત્તર દ્વિતીય સ્કન્ધમા આપ્યો છે.

શ્રીશુક્રદેવજીનો વૈગવ્યયુક્ત ઉત્તમ અધિકાર સ્પષ્ટ જ છે, એટલે તેનું વિશેષ કથન કર્યું નથી. શ્રીશુક્રદેવજીએ શ્રીભાગવતના અષ્ટાનુસામાન્ય અર્ક, એક દ્વિતીય સ્કન્ધથીજ કયું છે, તેમાં પ્રથમ શ્રોતાનું ઉત્તમપણું મિદ્ધ થવા માટે સામાન્ય તથા વિશેષ એમ બે પ્રકારના પ્રશ્નો શ્રોતાએ કર્યા છે તેમના ઉત્તરનું સૂચન શ્રીશુક્રદેવજીએ ફક્ત બે અધ્યાયથી કર્યું છે, બાકી સર્વ પ્રશ્નોનો વિશેષ ઉત્તર તો સંપૂર્ણ શ્રીમદ્ભાગવતથી જ થશે તેથી મમન્ત ભાગવતનો પ્રમાધ્યાય પ્રથમ સ્કન્ધનો પ્રથમાધ્યાય છે, કારણ કે એમાં પૃથેક પ્રશ્નના વિરોધ ઉત્તરરૂપે શ્રીમદ્ભાગવત પ્રવૃત્ત થયું છે એ પદ્મપ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણવિષયક છે તેથી શ્રીમદ્ભાગવતમાં ભગવાનનું પ્રતિપાન છે. મગ શબ્દથી ઐશ્વર્ય, વીર્ય, શ્રી, યશ, જ્ઞાન, તથા વૈગવ્ય એ પદ્મ ગુણોનો બોધ થાય છે, અને આ પદ્મ ધર્મથી નિશ્ચિત થયલા ધર્મ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે. પદ્મ પ્રશ્નો ભગવાનના પ્રત્યેક પદ્મ ગુણનું પ્રતિપાદન કરે છે (જુઓ પ્રથમાધ્યાયના સાગરા તથા પૃથક્કર્ણ) તેથી શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રત્યેક બે સ્કન્ધથી ભગવાનના એક એક ગુણનું નિરૂપણ થાય છે જેમકે પ્રથમ બે સ્કન્ધ વડે ભગવાનના જ્ઞાનધર્મનું, તૃતીયચતુર્થસ્કન્ધ વડે સર્ગવિસર્ગલીનાથી ભગવાનના વૈગવ્યધર્મનું પચ્ચમ તથા પઠ સ્કન્ધના સ્થાન તથા પુષ્ટિલીના વડે દ્વિવિધ (વીર્યાદિ) ધર્મનું, મોતમ અષ્ટમ સ્કન્ધ વડે ભગવાનના ઐશ્વર્યધર્મનું, નવમ દશમ સ્કન્ધવડે ભગવાનના યશધર્મનું, તથા એકાદશ દ્વાદશ સ્કન્ધવડે ભગવાનના શ્રીધર્મનું નિરૂપણ થાય છે એ રીતે શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ કરે છે.

પ્રથમાધ્યાય.

આ અધ્યાયના વાક્યના અર્થનો મગ્ધ થાય ત્યારે સમગ્ર અધ્યાયનો સમદ્રુપ અર્થ નિશ્ચિત થઈ શકે તેથી પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ આપે છે. પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ મહૂત છે. દ્વિતીય તથા તૃતીય શ્લોક પ્રકૃત એવા શ્રીમદ્ભાગવતને વિષે નિગમકૃપતન્તુ ફલરૂપત્વ તથા કેવલ રસાત્મકત્વ અને પાનયોગ્યત્વ પ્રતિપાદિત હોય શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રનો ઉત્કર્ષ સિદ્ધ કરે છે. ચતુર્થ તથા પચ્ચમ શ્લોકવડે શ્રીમદ્ભાગવતનો પ્રમદ્ધ અર્થ છે નૈમિષારણ્યને વિષે શ્રીશાનકાદિક ઋષિઓ સહસ્રમવત્સરના અન્તે મિદ્ધ થાય એવો દીર્ઘસત્ર પ્રારમ્ભીને અવકાશના સમયમાં હરિગાથાનું ગાન કરવાને બેઠા હતા અને ત્યાં શ્રીસૂતપૌરાણિક આગ્રા તેમને ભગવત્કથાનું ગાન-ગ્યાખ્યાન કરતા આવડે છે અને તેઓના સર્વ પ્રશ્નનું સમાધાન શ્રીસૂત હોય શાસ્ત્ર એમ નિશ્ચય તેમને થયો હતો, તેથી તેમણે એ શ્રીસૂત જેમને વેદવ્યતિરિક્ત સર્વજ્ઞાન હતું તેવાને પણ પોતાની સલામત તેમના બહુશ્રુતત્વને લીધે બ્રહ્મામન આપ્યું, અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણવિષયક પદ્મ પ્રશ્ન કર્યા. પછીથી અષ્ટમ (૧-૭-૮) શ્લોક પર્યન્ત શ્રીસૂતની પ્રશ્નસા કરી છે એ રીતે પ્રથમ અષ્ટ શ્લોક વડે ઉપોદ્ધાત થયો છે. નવમ શ્લોક વડે પ્રથમ પ્રશ્ન ૧ ન અર્થાત્ ધર્મપરત્વે કર્યો છે. દ્વિતીય પ્રશ્ન ૧૦-૧૨માં એમ ગા શ્લોકવડે સાધન-જ્ઞાન પરત્વે કર્યો કે ત્યાર પછી શ્રીકૃષ્ણને વિષે ચાર પ્રકારે પ્રશ્ન કર્યો છે તેમાં પ્રથમ પ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણના અવતારપ્રયોજનમમ્મન્વી છે અને તે ૧૨-૧૬ શ્લોકમાં કર્યો છે, દ્વિતીય પ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણના લીલા કર્મ-ક્રિયામમ્મન્વી છે અને તેનું નિરૂપણ ૧૭ માં શ્લોકમાં છે, તૃતીય પ્રશ્ન શ્રીકૃષ્ણના રૂપમમ્મન્વી છે અને તેનું નિરૂપણ ૨૦ માં શ્લોકમાં

(૫) પંચમ પ્રશ્ન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણભગવાનના રૂપમખ્યન્વી છે, અને તેનું નિરૂપણ પ્રથમ અધ્યાયના ૨૦ માં શ્લોકમાં કર્યું છે એનો ઉત્તર તૃતીય અધ્યાયમાં (૧-૫) પાંચ શ્લોક વડે પુરુષોત્તમ ભગવાનના રૂપનું તથા (૨૧-૫-૨૭) શ્લોકવડે અશ્વત્થામના રૂપોનું નિરૂપણ કરી આપે છે, અને અન્તે સિદ્ધ કરે છે કે હરિ ભગવાનના અવતાર અસંખ્ય છે એ અવતારો તથા ઋષિ, મનુ, દેવ, મનુષ્ય, પ્રજાપતિ એ સર્વ પુરુષ ભગવાનના અંશ કયા છે, ન્યારે શ્રાદ્ધો પોતેજ માક્ષાત્ ભગવાન છે, અને એ શ્રીકૃષ્ણભગવાન જ યુગે યુગે દૈત્યથી પીડા પામતા જગતને આનન્દ-સુખનું દાન કરે છે

(૬) આ કલિયુગમાં અનવતારદશામાં ધર્મ કેને શરણે ગયો છે ? એ ૫૪ પ્રશ્ન આ અધ્યાયના અન્તિમ ૨૩ માં શ્લોકમાં કર્યો છે એનો ઉત્તર તૃતીય અધ્યાયમાં ૪૩ માં શ્લોકમાં આપ્યો છે ત્યાં ૨૫૪ ઉત્તર આપ્યો છે કે કૃષ્ણપ્રભુ સ્વધામને વિષે પધાર્યા તેમની સાથે જ ધર્મ પણ ચાલ્યો ગયો છે કલિકાલમાં ધર્મ સ્થિતિ કરતો હોય તો કેને શરણે ગયો છે એમ ચિન્તા કરવી યોગ્ય છે કલિયુગ અન્ધકાર સમાન છે તેથી લોકોના જ્ઞાનચક્ષુ બન્ધ થઇ ગયા છે તેઓ અન્ધ છે એમ નહિ પરંતુ અન્ધ જેવા જ છે એથી પુનઃ ધર્મનું સ્થાપન કરવાને અર્થે આ પુરાણભાસ્કર શ્રીમદ્ભાગવતનું પ્રાકૃષ્ઠ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કરાવ્યું છે એ શ્રીમદ્ભાગવત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું નામાત્મક સ્વરૂપ છે તેથી એનો આશ્રય કરવાથી કલિકાલના જીવોને ધર્મ પણ સિદ્ધ થશે !

આ ૫૪ પ્રશ્નમાંથી પ્રથમ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર સૂતે દ્વિતીય અધ્યાયમાં અને છેલ્લા બે પ્રશ્નોનો ઉત્તર તૃતીય અધ્યાયમાં આપ્યો છે

આ ૫૪ પ્રશ્નના વિશેષ ઉત્તર સાથે શ્રીકૃષ્ણમુખે જે શ્રીમદ્ભાગવત પોતે શ્રવણ કર્યું છે તેનું શ્રવણ સૂત કરાવશે અને સમગ્ર અન્ધનું વિસ્તારપૂર્વક નિવેચન કરશે ચતુર્મૂર્તિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ સમગ્ર વેદના પૂર્વ-કર્મકાણ્ડના તથા ઉત્તર-કાણ્ડના અર્થરૂપ થયા છે તેથી પ્રથમ પ્રશ્નદ્વય પૂર્વકાણ્ડના વેદાર્થભૂત પરબ્રહ્મ ભગવાનને વિષે છે, અને અનુશિષ્ટ પ્રશ્નચતુષ્ટય ચતુર્મૂર્તિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદમાં સિદ્ધ કરેલી પરબ્રહ્મની ક્રિયાશક્તિ તથા જ્ઞાનશક્તિ—એ ઉભયશક્તિવિશિષ્ટ તથા તે ઉપરાન્ત અન્ય સર્વ શક્તિથી વિશિષ્ટ થયના પરબ્રહ્મ સાકાર પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું વિસ્તારપૂર્વક નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્ર વેદના અર્થનું ઉપબૃહ્મણ કરે છે આ ૫૪ પ્રશ્નના ઉત્તરો તથા વિશેષ વ્યાખ્યાન હૃદયને વિષે પરમાર્થતઃ તત્ત્વરૂપે રચિત થાય તો ભગવાનના સર્વ ધર્મનું તથા સર્વ પદાર્થનું જ્ઞાન થાય.

હેલા ચાર પ્રશ્નોના પ્રશ્નમાં પણ અનવતારદશા તથા અનવતારદશામાં સુકન થવા વિષયક બે વિભાગ છે એક વિભાગમાં ૩-૪-૫ પ્રશ્નો તથા બીજા વિભાગમાં ૫૪ પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરવો આ રીતે શ્રીકૃષ્ણજન્મપ્રયોજનનો પ્રશ્ન, શ્રીકૃષ્ણની લીલા ક્રિયાનો પ્રશ્ન તથા શ્રીકૃષ્ણના અનેકરૂપસમ્મન્ધી પ્રશ્ન—આ ત્રણ પ્રશ્નોનો એક જ સમાવેશ કરવાનો હેતુ છે તે એ છે કે ભગવાન અવતાર ધારણ કરી પ્રથમ તો નિજ ભકતોને મુક્તિ આપે છે, કારણ કે એમને અર્થે પોતે પ્રવૃત્ત થયા છે એ રીતે ભગવદ્વત્તાના પ્રયોજનમખ્યન્ધી પ્રશ્ન યથાર્થ રીતે ઉત્પન્ન છે ભગવાન સૃષ્ટ્યાદિક્રિયા લીલા કરી જાતી જીવોને પોતાનું અર્નાદિક માક્ષાત્મ્યજ્ઞાન કરાવી મુક્તિ આપે છે એ રીતે ભગવાનના સૃષ્ટ્યાદિ લીલાકર્મનિયમકપ્રશ્ન પણ યથોચિત્ત છે વળી ભગવાન યોગિજનોને ધ્યાન કરવા યોગ્ય સુન્દરરૂપ ધારણ કરી તેમને મોક્ષ આપે છે—એ

રીતે રૂપવિવેચક પ્રશ્ન પણ યથાયોગ્ય છે “પુણ્યસ્લોક કીર્તનકારોથી ગવાતા ભગવાનનો યશ ફાણુ શ્રવણ ન કરે-” એ પ્રકારનો શ્રવણ પ્રતિ આદર સિદ્ધ કરનાર મધ્યમ ૩૬ માં સ્લોકના પ્રશ્ન વડે એમ સૂચિત થાય છે ભગવદશનુ શ્રવણ આદરપૂર્વક કરતા હોય એના અનહિન ભક્તને પણ ભગવાન મુક્તિ આપે છે-એ રીતે મધ્યમા શ્રવણાદરવિવેચક પ્રશ્ન પણ સાર્થક છે બીજા વિભાગમાં પડતો અન્તિમ પ્રશ્ન અનવતારદશામાં આધુનિક-કવિજ્ઞાન સમયમાં ધર્મ કોને શરણુ ગયો? અર્થાત્ કયા ધર્મિને શરણુ જવાથી કવિજ્ઞાનમાં ઉદ્ધાર થાય-મુક્તિરૂપી શ્રેય થાય એ પ્રશ્ન પણ પ્રથમ વિભાગના પ્રશ્નના જોડયોજા મમાન બનવાનો છે કારણકે એ પ્રશ્ન પણ ૩-૪-૫ પ્રશ્નની માફક ભગવાનની કવિજ્ઞાનમાં જીવને મુક્તિ આપવાની શક્તિનું સૂચન કરે છે કવિજ્ઞાનમાં ભગવાન શ્રીમદ્ભાગવતરૂપી નામાત્મક સ્વરૂપે જીવેનો ઉદ્ધાર કરે છે એ રીતે જેમ ત્રણે પ્રશ્નો ભગવાનના વિભોચક સ્વભાવનું નિરૂપણ કરે છે, તેનીજ રીતે વેદાર્થનું પ્રતિપાદન કરતા પ્રથમ બે પ્રશ્ન પણ વેદાત્મક નામ પ્રપચ્યને વિષે રમણ કરતા પ્રણુ જીવેના બન્ધનો દૂર કરી તેમને મુક્તિ આપે છે એ રીતે પ્રશ્નચતુષ્ટયનું પર્વન્માન ભગવાનની વિભોચ- શક્તિનું નિરૂપણ કરવામાં અર્થ જાય છે.

હવે આ પ્રશ્નનું શ્રવણ કરનારો શ્રોતાનો અધિકાર નિરૂપણ કરવો જોઈએ તે ૨૧ માં સ્લોકમાં કહે છે અન્ય મર્મકર્મથી નિવૃત્ત થઈ હરિકથાના શ્રવણને અર્થે જ સાવકાશ થયલા જિજ્ઞાસુ જીવો જ આ શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવાને અધિકારી છે તેમણે ચિત્તોપ ન લાગે એવા તથા આસુગવેશ ઉત્પન્ન કરી ભુદ્ધિનો નાશ ન કરે એવા કોઈ પવિત્ર વિષ્ણુસ્થન-હરિસ્થાનને વિષે ખેસી ભગવત્કથાનું શ્રવણ કરના તથા જિજ્ઞાસાપૂર્વક તત્ત્વાર્થ મમજવો આ પ્રશ્નના ઉત્તરનું કથન કરનારા વક્તાનો અધિકાર એ છે કે તેણે શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ ભક્તમુખદ્વારા કરેલું હોવું જોઈએ એ રીતના વક્તા શીક્ષત હતા, તેમણે ભાગવાદિ ઇતિહાસ, પુરાણો, ધર્મશાસ્ત્રો, હરિગાથા-બ્રગાથા તથા મર્મ મોક્ષશાસ્ત્રો, શ્રીનાદગાયણાદિ સ્તુતિ, મુનિ, ગુરુ ઇત્યાદિ પાસે શ્રવણ કર્યા હતા તેમણે તેમનું અધ્યયન કર્યું હતું, વ્યાખ્યાન પણ કર્યું હતું, તે બહુદુત હતા અને શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ તો તેમણે ઉત્તમ વૈગવ્યબુદ્ધિ ભક્ત શ્રીશુકદેવજીના મુખે પ્રાપ્ત કર્યું હતું એટલે તેમણે ઉત્તર આપવાનો પ્રારંભ કર્યો

(અપૂર્ણ)

પરમ તત્ત્વ

જગત્ પરના ઈશ્વરનાદી એટલે ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ સ્વીકારનારા તમામ ધર્મો જેવા કે હિંદુ, મુસલમાન, ક્રિશ્ચિયન આદિ સર્વે માત્ર એકજ ઈશ્વરનો સ્વીકાર કરે છે જડનાનીઓ તથા અજેય વાદીઓ પણ પરમાણુ (ether) કે અજેય તત્ત્વના નામથી એકજ પરમ તત્ત્વ સ્વીકારે છે એટલે આ તો સ્વતઃ મિદ્ધ થાય છે કે પૃથ્વી પગ્ના કરે- મનુષ્ય એકજ પરમ તત્ત્વના ઉપાસક છે તેના નામોમાં તથા ગુણોમાં અને તેને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગોમાં મત ભેદ છે જે જેવી દૃષ્ટિથી જુએ છે તે તે તે નામ અને રૂપથી ઓળખે છે ને ઓળખાવે છે સામાન્ય દૃષ્ટાંત તરીકે એક દીપ છે, તેની ચોતરફ જુગા જુગા રંગના કાચ ગોળ્યા છે હવે તે લિલ્લ લિલ્લ રંગના કાચમાંથી જોનારને તે દીપનો રંગ જેવા રંગના કાચમાંથી જોશે તેવો જણાશે, જ્યારે દીપ તો એકજ અને રંગના ભેદ વિનાનોજ છે ભેદ માત્ર કાચરૂપી મધ્યસ્થ વસ્તુનોજ છે, એટલે પરમ તત્ત્વમાં પણ મધ્યસ્થ વસ્તુ તરીકે જોનારની દૃષ્ટિ તથા ભુદ્ધિનોજ છે આ પરમ મિદ્ધાત પૃથ્વી પગ્ના પ્રાચીનમાં પ્રાચીન મનાતા વે મા પણ પ્રતિપાદિત કરેલો છે

इन्द्र मित्र वरुणमग्निमाहुरथो दिव्य ससुपर्णो गद्यत्मान् ।

एकं सवित्प्र बहुधा वदन्त्यग्नि यम मातरिश्वा नमाहु ॥

1-

(ऋગ्वेદ ૧૦ ૧૬૪ ૪૬)

તેઓ તેને હન્ડ, મિત્ર, વરુણ કે) અગ્નિ કહે છે, દિવ્ય ગદ્યત્મ (ગૂર્વ) પક્ષી પણ કહે છે

વિગ્રો-ઋષિઓ તે એક તત્ત્વને અનેક પ્રકારે સંબોધે છે તેઓ તેને અગ્નિ, યમ, માતરિશ્વાન કહે છે

આવો મર્યાદા સિદ્ધાંત હોવા છતાં નાહક ધાર્મિક વિગ્રહો અને ખુનામગ્રી શા માટે લેખ્યો? જ્યારે આમ છે તો પંડી એક બીજાના ધર્મનું અપમાન કે નિંદા કરવી એ મહાપાપ છે અને તે નિંદા કરવી તે જે નામથી અને રૂપથી પોતે પોતાના પરમતત્ત્વને ઓળખતો હોય તેનીજ નિંદા કરવા બરાબર છે જે હિંદુ મુમુક્ષુમાનની મમજીદ કે ધર્મનું અપમાન કે નિંદા કરે તો તે પોતે આ અદ્વિતીય પરમ તત્ત્વનેજ ભગવાન, ઈશ્વર કે પરબ્રહ્મના જે નામથી ઓળખતો હોય તેનુંજ અપમાન ને નિંદા કરવાનું પાપ કરે છે તેનીજ રીતે મુમુક્ષુમાન હિંદુના મંદિર કે મૂર્તિનું અપમાન કરે તો તેણે અશ્વત્થો મદો લય કરી શુંહો કર્યો ગણાય

અન્યતઃ દરકને પોતપોતાનો સિદ્ધાંત જુલજુલવાનો તથા તેને પોતાની દૃષ્ટિથી મારો કહેવાનો હકક છે જે જેવી દૃષ્ટિથી જુએ તેને તે રૂપ પસંદ પડે, ને તે તેને પ્રાપ્ત કરવા મુખેથી પ્રયામ કરે, પરંતુ કોઈ પણ ધર્મની અસંગતતા કે નિંદા તો નજ થાય હિંદુઓની મર્તિપૂજા માટે અગાઉ મુમુક્ષુમાન, ક્રિષ્ણિયન આદિ તેમજ આર્યસમાજ આદિ હિંદુ નિગ્રાહવાદિઓની ગેરમમજને લીધે મખત વિરોધ હતો, પરંતુ હવે તે ગેરસમજ ઘણે અંશે દૂર થવાથી એટલો સખત રહ્યો નથી

જગત્ માત્ર મર્તિપૂજક છે ક્રિષ્ણિયનો તેમના દેવળ અને કાર્મિકની છાંત્રી પવિત્ર માને છે મુમુક્ષુમાનો પણ મરજીદ અને ક્યારેને પૂજે છે શીખો ત્રય માહેમને પૂજ્ય ગણે છે જગતનાં સર્વ મનુષ્યો પોતપોતાના મંદીઓ અને સબધીઓની તરારીર કે પ્રતિમા પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવે છે, એજ રીતે હિંદુઓ મર્તિપૂજાદારા ઈશ્વરનું એટલે તેજ પરમ તત્ત્વનું ચિંતન અને પૂજન કરે છે આવા અપાટ મિદાતો છતાં ધર્મના બહાને ખોટા વિરોધો કેમ મળવે? હાલમાં તો આ વિરોધો ઘણાજ અમલ થઈ પડી દેશને અધોગતિમાં ઉતારી રહ્યા છે, તો આના એકતાના મિદાતો માનનાગ અને પ્રતિપાદન કરનાગ દરેક ધર્મના આગેવાનોની (અને તેના મતપુરુષો પણ દરેક ધર્મનુયાયીમાંથી અવસ્ય મળી આવશે) નિંદાન પ્રતિવર્ષ પરિપદ બોનાની દરેક ધર્મમાંથી મમ તત્ત્વો રાંધી તે તમામ આગેવાનોની મંદીઓ માથે છપાવી છુટથી વહેંચનામાં આવે તો હાલમાં ગેરમમજુતથી પ્રમ્તી રહેલી તીવ્રજ્ઞાણને કેટલેક અંગે ગાત કરે

શ્રીકૃષ્ણજન્મ.

૧. શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ, પૂર્ણપુરુષોત્તમ છે પરબ્રહ્મનો જન્મ થાય? પરબ્રહ્મને જન્મવાનું હોય? પરબ્રહ્મનો જન્મ થાય તો આમાન્ય જીવ અને પરબ્રહ્મમાં જો ભેદ?

પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચક્રનો જન્મ થતો હોય તો કયાં તેમના અસૌકિયની ક્ષતિ થાય, તેઓશ્રી પ્રાકૃત મનુજ જુલ્ય ગણાય તેની લીતિથી, અત્યંત જુ છે તેનો વિચાર કર્યા વિના, પરબ્રહ્મનું અસૌકિય સાચવના અમત્યનો આશ્રય આધર નથી એમ માનીને, ઘણા લેખકો શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ જ થયો નથી એમ દર્શાવવા ઉત્સુક જણાય છે નૈજીવમાયશિક્ષાના બીજા ભાગના ૫૮ ૧૧ માં દીનકિકરે “જ્યારે આપણે ૧૧ ૮ આવી ત્યારે ભગવાન અદગથી વસુદેવ દેવપ્રીયની

પામે જેનમા પધાર્યા ” એવો બાવકોને બોધ આપ્યો છે બાવકોને બોધ આપનામા અસત્યનો આશ્રય થવો ન જ જોઈએ બાવકો શ્રીકૃષ્ણને પરબલ માને તે માટે અથવા ગમે તે હેતુથી પણ બાવકોને બોધ આપવામા અમત્યનો આશ્રય કરવો એ ક્ષન્તવ્ય નથી જ હવે આપણે આ ઉક્તિ અમાણપુરમ છે કે, મેમ તે તપાસીશુ

“ ભગવાન્ અધરથી વસુદેવ દેવકીજીની પાસે જેનમા પધાર્યા ” એમ કહેવાથી લેખક એમ સૂચના માગે છે કે ભગવાને દેવકીજીના ગર્ભમા વાસ કર્યો ન હતો વસુદેવે દેવકીજીમા ગર્ભધાન કર્યું ન હતું ગર્ભધાન, ગર્ભવાસ, જન્મ વિગેરે થયા ન હતા આ લેખકના વિચાર શ્રીમદ્ભાગવતને અનુમરે છે, કે શ્રીમદ્ભાગવતથી વિરુદ્ધ છે તે જોઈએ નવમ સ્કંધમા વશતુ વર્ણન કરતા શ્રીશુક કહે છે

“વસુદેવસ્તુ દેવક્યામષ્ટપુત્રાનજીજનત્ ॥

કીર્તિમન્તં સુષેણં ચ ભદ્રસેનમુદારધીઃ ।

ઋજું સંમર્દનં ભદ્રં સંકર્ષણમહીશ્વરમ્ ॥

અષ્ટમસ્તુતયોરાસીત્સ્વયમેવ હરિઃ કિલ ।

શ્રીમદ્ભાગવત ૯ ૩૪ પૃ. ૫૩ થી-૫૬

વસુદેવે દેવકીજીમા આઠ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા આનો અર્થ સ્પષ્ટ છે કે વસુદેવે દેવકીજીમા ગર્ભધાન કર્યું અને તેથી એક પંત્રી એક એમ આઠ પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા. તેમા આઠમા પુત્ર ભગવાન્ હવિ પોતેજ હતા, તેથી ભગવાન્ પણ વસુદેવે દેવકીજીમા ઉત્પન્ન કરેલ પુત્ર થયા કસના કારાગૃહમા વસુદેવ દેવકીજી પાસે અધરથી પધાર્યા ન હતા

દશમસ્કંધના પ્રારભમા પ્રસિદ્ધિ શુક્રદેવને ભગવાનનું ચગ્નિ વિસ્તારથી વર્ણવી કહેવા પ્રાર્થના કરે છે, તેથી શુક્રદેવ શ્રીકૃષ્ણચગ્નિ વિસ્તારથી કહેવાનો પ્રારભ કરે છે, અહકારી નૃપતિઓના વેષ રહેના દૈત્યોની સેનાના બહુ ભારથી પીડિત યદ્ધ ભૂમિ બલ્લાને શરણુ બાપ છે બલ્લા બીજા દેવો તથા ભૂમિમહિત હીરપયોનિધિના તીરે જઈ પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે ત્યારે આકાશનાણી યાય છે તેનું શ્રવણ કરી બલ્લા દેવોને કહે છે

વસુદેવગૃહે સાક્ષાદ્ભગવાન્પુરુષઃ પરઃ ।

જનિષ્યતે તત્પ્રિયાર્થ સંભવન્તુ સુરસ્ત્રિયઃ ॥

શ્રીમદ્ભા ૧૦ ૧ ૨૩

વસુદેવના ગૃહમા સાક્ષાત્ પુરષોત્તમ ભગવાન્ જન્મવાના છે ભગવાન્ જન્મવાનાનું હોય પરંતુ અધરથીજ કસના કારાગૃહમા વસુદેવ તથા દેવકીજી પામે પધારવાના હોય તો બલ્લાનું આ વાક્ય પણ અમગન યાય

આગળ દેવકીજીના વસુદેવ સાથે લગ્ન થયા પંત્રી દેવકીજીનું પ્રિય ડરનાની ઇચ્છાથી તેમને નિજાવતી વખતે કસ તેમનો રથ હાકે છે તે સમયે આકાશનાણી યાય છે કે “અસ્યાસ્ત્થામષ્ટમો ગર્ભો હન્તો યા ઘહસેડ્યુધ ” શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦ ૧ ૩૬ તેથી કસને ‘મારના’ દેવકીજીનો આઠમો ગર્ભ છે દેવકીજીના આઠમા ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનાર બાવક શ્રીકૃષ્ણ જ લવિષ્યમા કસનો વધ કરતા છે ભગવાન્ દેવકીજીના ગર્ભમા પધારવાના ન હોય, અને તેમનો તોરણીતે

જન્મ થનાનો ન હોય, પરંતુ હસના દાગઝૂહમા વસુદેવ તથા દેવકીના પાસે અધ્યત્મી જ પધારવાના હોય તો આ આકાશવાણી પણ અમન્યજ હરે

આકાશવાણીનું શ્રવણ કરી હમ દેવકીના માર્ગ તત્પર થયો વસુદેવના ઓધથી અને દેવકીજીથી જે પુત્ર થાય તે તેને મમર્ષણ કરવાના વચનથી તેણે દેવકીજીને ન માર્યા પછી

“ અથ કાલ ઉપાવૃત્તે દેવકી સર્વદેવતા ।

પુત્રાન્પ્રસુષુવે ચાષ્ટૌ કન્યાં ચૈવાનુવત્સરમ્ ॥

શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૧-૫૬

દેવકીજીએ આઠ પુત્ર અને એક કન્યાને વર્ષે વર્ષે જન્મ આપ્યો શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયો ન હોત અને તે હસના, દાગઝૂહમા વસુદેવ અને દેવકીજી પાસે અધ્યત્મી જ પધાર્યા હોત તો શ્રીકૃષ્ણનું આ વચન પણ અસત્ય જ હરે

શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધના દ્વિતીય અધ્યાયમા ગર્ભાધાન સરકારનું અષ્ટ નિરૂપણ છે

ભગવાનપિ વિશ્વાત્મા ભક્તાનામભયંકરઃ ।

આવિવેશાંશભાગેન મન આનકદુન્દુભેઃ ॥

સ વિશ્વત્પૌરુષં ધામ ભ્રાજમાનો યથા રવિઃ ॥

દુરાસદોઽતિદુર્ધર્ષો, મૃતાનાં સંવભૂવ હ ॥

તતો જગન્મજ્જ્વલમચ્યુતાંશં સમાહિતં શૂરસુતેન દેવી ।

દધાર સર્વાત્મકમાત્મભૂતં કાષ્ઠા યથાનંદકરં મનસ્તઃ ॥

સા દેવકી સર્વજગન્નિવાસનિવાસમૃતા નિતરાં ન રેજે ।

ભોજેન્દ્રગેહે ઽગ્નિશિખેવ રુદ્ધા સરસ્વતી જ્ઞાનચલે યથા સતી ॥

તાં વીક્ષ્ય કંસઃ પ્રભયા જિતાન્તરાં વિરોચયન્તીં ભવનં

શુચિસ્મિતામ્ ।

આહેપ મે પ્રાણહરો હરિર્ગુહાં ધ્રુવં શ્રિતો યન્ન પુરેયમીદૃશી ॥

શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૨-૧૬-૨૦

ભક્તને અભય કરનાર વિશ્વાત્મા ભગવાને વસુદેવના મનમા પ્રવેશ કર્યો ભગવાને વસુદેવમા પ્રવેશ કર્યો તેથી વસુદેવ ગિતી પેડે પ્રનાશના મહત્તા, અને પ્રાણિમાન તેમની મમીપ જઈ શકે નહિ તથા તેમની સામે થઈ નહિ તેના પ્રતાપી યથા પછી વસુદેવે સમ્યક્ આધાન કરેલ જગન્મગન અન્યુનાનો દેવીએ ધારણ કર્યો ભગવાનને ધાગણ કરવાથી સર્વ જગત્ જેમાં રહેલ છે તેના ભગવાનનો નિવાસ થયેલા દેવકી કરના દાગઝૂહમા પૂરાએવાં શોભતા ન હતા હસે દેવકીજીને પોતાની પ્રભાથી ભવનને પ્રકાશતા અને સુદૃઢ દાસ્યનાં જોવાં અને દેવકીજીના રૂપ, વિગેરેમા આ ફેરફાર થવાથી તે મમન્યો કે મારા પ્રાણને હરનાર હરિએ જરૂર શુદ્ધામાં પ્રવેશ કર્યો છે. આ ગર્ભાધાન સરકાર જ છે ભગવાને પ્રથમ વસુદેવમા પ્રવેશ કર્યો,

પછી વસુદેવે પોતામા રહેવા ભગવાનનું દેવકીજીમા 'સમ્યક્ આધાન કર્યું' ભગવાને વસુદેવમા પ્રવેશ કર્યો ત્યારથી વસુદેવ ગિની પેઠે પ્રકાશવા મડયા અને પ્રાણિમાત્રી અગમ્ય અને 'અનતિ-ક્રમ્ય' થયા ભગવાનના પ્રવેશથી વસુદેવ તેજસ્વી થયા ભગવાને વસુદેવમા પ્રવેશ કર્યો ન હતો ત્યાં સુધી વસુદેવમા તેનું તેજ ન હતું પછી વસુદેવે દેવકીજીમા ભગવાનનું આધાન કર્યું, એટલે ભગવાન વસુદેવમાથી નીકળી દેવકીજીમા પધાર્યા પગિણામે વસુદેવ પૂર્વવત્ થયા પછી વસુદેવ ગિની પેઠે પ્રકાશતા ન હતા, પરંતુ દેવકીજીમા ભગવાન પધાર્યા તેથી દેવકીજી પ્રકાશવા માડયા દેવકીજીની પ્રભાથી કારાગૃહ પ્રકાશવા માડ્યું સર્વ જગતનો જેમા નિરામ છે એવા ભગવાને જેમા નિરામ કરેનો છે એવા દેવકીજી કારાગૃહમા નજ શોભે દેવકીજીના તેજથી કારાગૃહ પ્રકાશી રહ્યું છે તે જોઈ કસ પણ સમજ્યો કે જરૂર દેવકીજીમા ભગવાને પ્રવેશ કરેન છે જો ભગવાન અદ્વરથીજ કારાગૃહમા વસુદેવ તથા દેવકીજી પાસે પધારવાના હોત તો વસુદેવમા અને વસુદેવદ્વારા દેવકીજીમા પ્રવેશ કરવાની તેમને જરૂર જ ન હતી ભગવાને વસુદેવમા અને વસુદેવદ્વારા દેવકીજીમા પ્રવેશ કર્યો છે એ અહિ સ્પષ્ટજ છે 'તેથી' કસના કારાગૃહમા વસુદેવ અને દેવકી પાસે ભગવાન અદ્વરથીજ પધાર્યા ન હતા.

કસે, જોયું કે તેનાં પ્રાણુ દરનાર દરિએ નક્કી ગુંદામાં પ્રવેશ કર્યો છે છતાં સ્ત્રી અને તેમા પણ બેન અને તે પણ ગુન્મતી (ગર્ભવતી) તેનો વધ કર્યો એ અત્યંત કૂર કર્મ હોવાથી તેણે દેવકીજીનો તે સમયે વધ ન કર્યો, પરંતુ "આસ્તે પ્રતીક્ષસ્તજ્જન્મ" પ્રભુના જન્મની રાહ જોતો રહ્યો કસ અસુર હોવાથી તેને પ્રભુમા લૌકિક જ્ઞાતિ થાય અને તેથી તેને પ્રભુનો જન્મ થશે એમ લાગે અને તેથી પ્રભુના જન્મની રાહ જોઈ રહે એમ ક્ષી શકાય નહિ, કારણકે "આસ્તે પ્રતીક્ષસ્તજ્જન્મ" એ કસનું વાક્ય નથી, પરંતુ શુદ્ધેવનું વાક્ય છે કસનું વાક્ય 'જોડ ૨૨' માથે પૂર થાય છે ત્યાર પછીના (૨૩ મા) 'જોડમા આ શુદ્ધેવનું વાક્ય છે પ્રભુનો જન્મ થવાનો નજ હોય એ પ્રભુ કસના કારાગૃહમા વસુદેવ અને દેવકીજી પાસે અદ્વરથી પધારવાના હોય તો આ શુદ્ધેવનું વાક્ય પણ અસત્ય ઠરે

ત્યાર પછી બ્રહ્માદિ દેવો પ્રભુની સ્તુતિ કરવા આવે છે આ સ્તુતિમા દેવો કહે છે "ન તેઽમંઘસ્યેશ મંઘસ્ય કારણ વિના વિનોદ ઘત તર્કયામહે" હે ઇશ, તમાગ અભવનાં ભવનું કારણ વિનોદ વિના ખીણુ અમે ધારતા નથી" જોડ ૩૯ દેવો પણ કહે છે કે પ્રભુનો ભવ એટલે જન્મ થવાનો છે પ્રભુને જન્મ લેવાનું કારણ અથવા પ્રયોજન નથી, છતાં પ્રભુનો જન્મ થવાનો છે એ નક્કી છે પ્રભુના જન્મનું શું કારણ? પ્રભુ જન્મ લીધા વિના મર્વ કરવા સમર્થ છે તેથી જન્મ લેવાનું કારણ નહિ હોના છતાં પ્રભુ જન્મ લેવાના છે તે માત્ર વિનોદ અથવા ક્રીડા માટે જ લેવાના છે પ્રભુનો જન્મ જ થવાનો ન હોત અને પ્રભુ માત્ર અદ્વરથીજ કારાગૃહમા પધારવાના હોત તો દેવોનું આ વાક્ય પણ અમત્ય ઠરે

જો દેવકીજીને ઉત્તરી દેવો કહે છે—"દ્વિષ્ટયાઽન્વ તે કુક્ષિગત પર પુમાનઘેન સાક્ષાદ્ભગવાન્મવાય ના" જોડ ૪૧ હે મા, પરમ પુરુષ સાક્ષાત્ ભગવાન આપની કુક્ષિમા પધાર્યા છે ભગવાન દેવકીજીની કુક્ષિમા પધાર્યા છે તેથીજ દેવો કારાગૃહમા પ્રભુની સ્તુતિ કરવા આવ્યા છે, પ્રભુ દેવકીજીની કુક્ષિમા પધાર્યા નહોત, પ્રભુનો જન્મ થવાનો ન હોત અને પ્રભુ કારાગૃહમા અદ્વરથી જ પધારવાના હોત તો દેવોને પ્રભુની સ્તુતિ કરવા કારાગૃહમા આવવાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન ન હતું પ્રભુ દેવકીજીની કુક્ષિમા પધાર્યા હતા એમ આ અધ્યાયની ઇતિશ્રી પરથી પણ સ્પષ્ટજ જણાય છે 'इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे गर्भगतविष्णो

ઘ્ર્ણાદિકૃતસ્તુતિર્નામ દ્વિતીયોઽધ્યાય ॥ આ અધ્યાયનું નામજ “ ગર્ભગત (ગર્ભમાં પ્રવેશના) વિષ્ણુની ઘ્ર્ણાદિએ કરેલી સ્તુતિ ” છે તેથી પ્રભુ દેવકીજીના ગર્ભમાં પધારેલા હતા દેવકીજીના ગર્ભમાં પધાર્યા વિના, અદ્વૈતીજ દ્વારાગૃહમાં દેવકીજી તથા વસુદેવ પામે પધારવાના ન હતા

તૃતીય અધ્યાયમાં પ્રારભમાજ પ્રભુના જન્મનું સુદર વર્ણન આપેલું છે પ્રથમ અધ્યાયમાં જન્મનું વર્ણન કરેલું છે તે સમયે “ અજનનન્મર્ક્ષમ ” હતું અજનનો, જન્મ થતા ચોખ્ખો નક્ષત્ર હતું વળી “ જાયમાનેઽજને તસ્મિન્નેદુર્દુન્દુભયો દિશિ ” શ્લોક ૫ અજનનો જન્મ થતો હતો તે સમયે આકાશમાં દુદુલિ વાગ્યા પ્રભુ જો વસુદેવ તથા દેવકીજી પામે અદ્વૈતીજ દ્વારાગૃહમાં પધાર્યા હોય તો તેમનો જન્મ થયો નજ ગણાય પ્રભુનો જન્મ કેવી રીતે થયો તે પણ આ અધ્યાયના આઠમા શ્લોકમાં અપે છે

નિશીથે તમ ઉદ્ભૂતે જાયમાને જનાર્દને

દેવક્યાં દેવરૂપિણ્યાં વિષ્ણુઃ સર્વગુહાશયઃ ।

આવિરાસીદયથા પ્રાચ્યાં દિશીન્દુરિવ પુષ્કલઃ ॥

જેમ પૂર્વદિશામાંથી સુદર ચડતો આવિર્ભાવ થાય તેમ દેવકીજીમાંથી વિષ્ણુનો આવિર્ભાવ થયો પ્રભુ અદ્વૈતી પધાર્યા નથી, પરંતુ દેવકીજીમાંથી જ આવિર્ભાવ પામ્યા છે પ્રભુ અદ્વૈતી દ્વારાગૃહમાં પધાર્યા નથી, પરંતુ દેવકીજીએ જ પ્રભુને જન્મ આપ્યો છે

પ્રભુનો જન્મ થતા પછી વસુદેવ પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે તેમાં પણ વસુદેવ કહે છે કે—

“ અય ત્વસમ્યક્તત્ત્વ જન્મ નૌ ગૃહે શ્રુત્વા ” શ્લોક ૨૨ વસુદેવે સ્તુતિ આપી પછી દેવકીજી પણ પ્રભુને સંબોધે છે તેમાં તે પણ કહે છે કે “ જન્મ તે મર્યસૌ પાપો મા યિદાત મધુસૂદન ” શ્લોક ૨૬. હે મધુસૂદન, તો પાપી (કસ) મારાથી આપનો જન્મ થયો છે તે ન જાણે

વિશ્વં યદેતત્સ્વતનો નિશાન્તે યથાવકાશં પુરુષઃ પરો ભવાન્ ।

વિભર્તિ સોઽયં સમ ગર્ભગોઽમૃદહો નૃલોકસ્ય વિઢંવનં હિ તત્ ॥ ”

શ્લોક ૩૧ આખા વિશ્વનો પોતાની અદર ધારણ કરનાર પરમપુરુષ ‘ મારા ગર્ભમાં રહ્યા આ દેવકીજીના વચનથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે ત્રીજાણ વસુદેવ અને દેવકી પામે અદ્વૈતી દ્વારાગૃહમાં પધાર્યા ન હતા, પરંતુ તેમનો દેવકીજીથી જન્મ જ થયો હતો

ઉપરના શ્રીમદભાગવતના વાક્યોથી મિદ્ધ થાય છે કે પ્રભુ વસુદેવ અને દેવકીજી પામે દ્વારાગૃહમાં અદ્વૈતી પધાર્યા ન હતા, પરંતુ તેમનો દેવકીજીથી જન્મ થયો હતો શ્રીમદભાગવતથી મિરદ્ધ જ્ઞાનમેને ઉપદેશ આપવો ઉચિત નથી દરેક-ધર્મમાં મન્યનું યાત્રન આરમ્ભ છે જાનકોને સત્યપ્રિય જનાવવા જોઈએ તેમની પામે અમન્ય લાણુ કરતું જોઈએ નહિ તેમ જ તેમને અમન્ય ઉપદેશ કરવો પણ ઉચિત નથી

પ્રભુ વસુદેવ અને દેવકીજી પામે દ્વારાગૃહમાં અદ્વૈતી પધાર્યા ન હતા, પરંતુ દેવકીજીએ જ પ્રભુને જન્મ આપ્યો હતો હવે પ્રશ્ન એ ઉભવે છે કે પ્રભુનો પણ જન્મ થયો હોય તો તે ‘અજન,’ ‘અજવ’ શેના ? સામાન્ય માણસની પેઠે પ્રભુનો પણ જન્મ થયો હોય તો પ્રભુ પણ પ્રાકૃત મનુષ્ય કેમ ન ગણાય ? (અપૂર્ણ)

ત્રિવિધનામાવહી.

(ચાતુ)

હવે પરમ અવતારનું મુખ્ય પ્રયોજન અતારનાર નામ કહે છે.

મક્તિમાર્ગપ્રવર્તકાય નમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—મક્તિમાર્ગના પ્રવર્તકને નમસ્કાર

વિવરણ—મથુરાનાસીઓ, પહેલા કર્મનિષ્ઠ હતા—કર્મના પ્રવર્તક હતા, પણ તેઓ ભગવદાય હોવાથી ભગવાનને તેમનો નિરોધ સિદ્ધ કરવાની જરૂર પડી, અને તે નિરોધ સિદ્ધ કરવાને માટે ભગવદ્વિગ્નાને અનુસરીને નિમિત્તભૂત થએલા કસતુ ^૧ નિવાગણ કરી ક્ષવદાનને માટે ભક્તિમાર્ગને પ્રવૃત્ત કર્યો કોઈ ન દેખે એવા એકાન્ત સ્થાનમાં પ્રાદુર્ભાવ પામી શુદ્ધસત્ત્વરૂપ વસુદેવ અને દેવકીને નિરતિશય આનન્દના આવેશમાં જ તેમણે દસ દગ્ગર ગાયેનું દાન કરવાનો મનમાં સંકલ્પ કર્યો અને દેવકીજી માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સ્નેહથી આકુન થઈને બોલ્યા કે હું બાલ ^૨ મને ધણી અધીરઈ થઈ ગઈ છે અને તારે માટે મને કસનો બહુ બય રહે છે જે શ્લોકમાં ^૩ ઉપરની બાવના જણાવવામાં આવી છે તે શ્લોક ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે દેવકીજીને પ્રથમ માહાત્મ્યજ્ઞાન હતું પણ પછીથી સ્નેહનો ભાગ વધી જવાથી તે બાલકને ભગવાન તરીકે ન ઓળખતા પોતાના નાના બાલક તરીકે જ ઓળખે છે અને તેથી જ એ બાલકને માટે કસનો બય રહે છે જે સ્નેહનો અતિશય ન મળીએ તો માહાત્મ્યજ્ઞાનરૂપ દેવકીજીના મુખમાં ઉપરની ઉક્તિ શોભતી નથી પ્રથમ માહાત્મ્યજ્ઞાન અને પછીથી સર્વતોષિક સ્નેહ એ જ ભક્તિનું લક્ષણ છે એમ દેવકીજીના મનની સ્થિતિ ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે નારદજી પણ ભક્તિસત્ત્વમાં ભક્તિનું લક્ષણ ^૪ આજ તાત્પર્યનું આપે છે અહીં કાંઈને શકા થાય કે શુદ્ધસત્ત્વરૂપ વસુદેવ અને દેવકીજીએ હરિ-ભગવાન-નો આશ્રય કર્યો એટલે એમને કોઈ પણ પ્રકારનો ક્રોધ ન થવો જોઈએ કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું ^૫ છે કે જેમણે હરિને આશ્રય લીધો છે તેમને શરીરના, મનના, દિવ્ય, મનુષ્યસંબધી, ભૌતિક વગેરે ક્રોધો કયાથી હોઈ શકે? પણ પ્રીત્ત્વાગત ઉપરથી તો એમ જણાય છે કે વસુદેવ અને દેવકીજીને ધણો ક્રોધ થયો તેથી અહીં નિરોધ પ્રાપ્ત થાય છે અત્યુ સમાધાન એ જ કે ભગવાનને તેમનો અગરિહાર કરવો હતો તેથી વસુદેવ અને દેવકીજીને ક્રોધ પ્રાપ્ત કરાવડાવ્યો ચત્સ્યાદમનુગૃહ્ણમિ-જેના ઉપર હું અનુગ્રહ કરું છું-છાયાદિ વચન ઉપરથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે ભગવાને સ્વજનમાંથી પૃથક કરી અગીકાર કર્યો માટે ભગવદ્વિગ્નાથી સર્વ ધરી શકે છે અન્ત પ્રવેશ પછી વસુદેવ અને દેવકીજીનો નિરોધ થયો તેથી ભક્તિમાર્ગની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ આ બાવ જણાવવા માટે ‘ભક્તિમાર્ગ-પ્રવર્તક’ એ નામ આપવામાં આવ્યું છે ૯

૧ કસ એટલે કે સુખ સારયતિ નાશયતિ-મુખનો નાશ કરનાર

૨ સમુદ્વિજે ભવદ્વેતો ભાગ ૧૦ ૩ ૨૮

૩ માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂરસ્તુ સુદૃઢ સર્વતોષિક । સ્નેહો મક્તિરિતિ પ્રોક્તસ્તસ્માન્મુક્તિર્ન ચાન્યથા ॥ પ્રથમ માહાત્મ્યજ્ઞાન અને પછી વધારે દૃઢ અને સર્વના કરતા અધિક સ્નેહ એ જ ભક્તિ અને તેનાથી જ મોક્ષ, ખીજથી નહિ

૪ શારીરા માનસા દિવ્યા વૈયાસે યે ચ માનુષા । ભૌતિકાથ વથ ક્લેશા વાચન્તે હરિસશ્રયાત્ ॥

ભક્તિની પ્રવૃત્તિ થઈ એ આપણે ઉપરના નામ ઉપરથી જોઈ ગયા હવે પ્રશ્ન એ છે કે બધાને એક જ પ્રકારનું કે મિત્ર મિત્ર પ્રમાણે ફલ મળશે ? આ શકના ઉત્તરમાં શ્રીમદ્ભગવાનનીચેના નામની આજ્ઞા કરે છે —

મક્તજનકલ્પવૃક્ષાય નમઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—મક્તજનોના કલ્પવૃક્ષને, નમસ્કાર

વિવરણ—દેવોના મન્દાર, પારિજાતક, સત્તાને, કલ્પવૃક્ષ અને હરિચંદન નામના પાંચ વૃક્ષો છે તેમને દેવતરુ કહેવામાં આવે છે આમાં કલ્પવૃક્ષનો એવો ગુણ છે કે એ વૃક્ષની નીચે બેસી જે ઇચ્છા દર્શાવે તે ઇચ્છા એકદમ સફળ થાય જેની જે વાંચના હોય તે વાસના કલ્પવૃક્ષ સિદ્ધ કરી આપે છે આ જ પ્રમાણે ભક્ત જે પ્રકારે-જે ભાવે-ભગવાનને ભજતો હોય તે જ પ્રમાણે ભગવાન તે ભક્તને ફલ આપે છે ભક્તની જે ભાવના હોય તે ભાવના ભગવાન કલ્પવૃક્ષની માફક પૂર્ણ કરે છે અર્થાત્ જ ભગવાનને ભક્તજનોનું કલ્પવૃક્ષ કહેવામાં આવે છે આ જ ભાવ ગર્ભરતુતિમાં પણ જોવામાં આવે છે ૧૦

હવે આજ્ઞાનું આનિર્માન પામેલા ભગવાનનું નામ આપવામાં આવે છે —

દેવકીનન્દનાય નમઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—દેવકીજીને આનન્દ આપનારને નમસ્કાર

વિવરણ—ભગવાનના પરમાનન્દસ્વરૂપનું આજ્ઞાનું પ્રાકટ્ય અકસ્માત્ થવાથી દેવકીજીને આનન્દ થાય એ સ્વાભાવિક છે દેવકીજીને આનન્દ થયો એટલે સર્વ દેવતાઓને પણ આનન્દ થયો, મારણ કે દેવકીજી દેવરૂપિણી છે-દેવકીજીમાં સર્વ દેવતાઓનું સાન્નિધ્ય છે ‘અથ સર્વગુણોષેત’ વગેરેથી આગળીને ‘પ્રાચ્યા દિશોન્દુરિષ’ વગેરે શ્લોક સુધીનું તાત્પર્યનું સૂચન આ ‘દેવકીનન્દન’ નામથી થાય છે જેમ પૂર્વ દિશામાં ચન્દ્રનું પ્રાકટ્ય થાય છે તેમ દેવકીજીમાં પ્રગ્ભોત્તમનું પ્રાકટ્ય થયું ચન્દ્રનું પ્રાકટ્ય રાત્રિએ થાય છે અને સર્વ તારાઓને આનન્દ આપે છે તેમ ભગવાન પણ સ્ત્રીઓને આનન્દ આપનાર થશે એવો ધ્વનિ રીકળે છે તેથી જ સ્ત્રીનાયક ‘દેવકી’ પદ મૂકવામાં આવ્યું છે આ મૂલસ્વરૂપ છે અને આ સ્વરૂપનાં જ અવતારરૂપ હોય છે તેથી જુદા જુદા કાર્યના અર્થને માટે જુદા જુદા જુદા અંશ સાથે અવતાર થાય છે તેથી દેવકીજીમાં પ્રગ્ભુન્નાશ છે એમ સૂચન કરનાર આ નામ છે આ ઉપરાંત બાનહીનાનો સબ્ધ પણ પ્રતીત થાય છે એટલા માટે જ પુત્રવ દર્શાવનાર ‘નન્દન’ પદ મૂકવામાં આવ્યું છે આ જ ભાવ જાયમાને જનાર્દને એ શ્લોક ભાગના વિવરણમાં જોવામાં આવે છે, આ પ્રકારે ત્રણ અવતારનો મહત્ત્વ છે ધર્મનું વિકાસ કરવાથી અનિન્દાશ, મુક્તિનું દાન કરવાને અજ્ઞાનનું નિવારણ કરવાથી સકર્પણાશ અને દેવકીજીમાં પ્રગ્ભુન્નાશ ૧૧

આ પ્રમાણે મહાકથાથી પૂર્ણ અગ્નિદાન દ્વિત્રિત્વ ભગવાન દેવકી અને વસુદેવના આગળ અકસ્માત્ પ્રાદુર્ભૂત થયા તેથી આગળ આશર્વનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એમ દર્શાવવા નીચેનું નામ આપવામાં આવે છે —

વસુદેવદેવકીપુણ્યપુજ્જફલાય નમઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—વસુદેવ અને દેવકીજીના પુણ્યના પુજ્જ-ફળના-ના ફલરૂપ ભગવાનને નમસ્કાર

વિવરણ—ભગવાન વસુદેવ અને દેવકીજીના પુણ્યરાશિના ફલરૂપ છે ‘પુણ્ય’ પદ ઉપરથી ભાગ્યનું પણ સૂચન થાય છે, કારણ કે ભાગ્ય વિના અત્યુચિત મળી શકે નહિ ભગવાનનું પ્રાપ્ત્ય ફલરૂપ જ છે ચિત્કાવથી નયિન થયના પુણ્ય અને ભાગ્યને ભાવપ્રાકટ્ય ફલ છે, સાધારણ પુણ્ય અને માધ્યમ્ય ભાગ્યનું આ ફલ ન હોય આ ઉપરથી એટલું તો જણાય છે કે જેમ ભગવત્પ્રાકટ્યરૂપી ફલ અનૌકિક છે તેમ એ ફલના કારણભૂત પુણ્ય અને ભાગ્ય પણ અતૌકિક છે, કારણ કે કાર્મની જે જાતિ હોય તે જ મારણની જાતિ હોય છે જે કે વસુદેવ અને દેવકીજીએ પૂર્વજન્મમાં તપ કરેનું છે, છતાં પણ તે તપ સાધન છે અને ભગવાન સાધનમાધ્યમથી—ભગવાન સાધનને વશ થતા નથી—તેથી મુલસ્વરૂપની ઇચ્છા જ કારણ છે, અને વરદાને કરીને તપ પણ અનૌકિક સાધન અને છે તેથી ભાગ્ય પણ અનાકિક થાય છે અથવા બીજે પ્રકારે વિચાર કરીએ તો એમ જણાય છે કે વસુદેવ શુદ્ધમત્સ્વરૂપ છે અને તેથી ભગવાનના આવિર્ભાવનું સ્થાન છે, દેવકીજીમાં સર્વ દેવતાઓનો અંતર્ભાવ છે અને વિપ્રાન્ત છે તેથી બધાના ભાગ્યના સમુપાયનું નિરૂપણ અહીં કરવામાં આવ્યું છે અને તેથી જ મૂલમાં ‘પુણ્ય’ પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે જે કે ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ મર્યાદા અર્થે છે, છતાં પણ વસુદેવ અને દેવકી પ્રાદુર્ભાવના સ્થાનરૂપ હોવાથી તેમના જ ભાગ્ય અને પુણ્યનું આ ભગવત્પ્રાકટ્ય ફલ છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે તેથી જ પત્તાર્વાન્ત દિનાન્યાસન ઇત્યાદિ પ્રરિગ્ઝોમાં માનવીતાનુમરને આન્તર મતોરથ મહેતામાં આ પો છે ૧૨

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।

स जातो येन जातेन याति वशः समुन्नतिम् ॥

પુષ્ટિપાઠાવલી

પાઠ ૮ છવ (આતુ)

જેમ અગ્નિમાંથી તણખાઓ નીકળે છે તે પ્રમળે છવો જ્વનમાંથી ન્યુચરે છે છવે જ્વનથી ભિન્ન નથી પણ જ્વનના અશ જ છે એમ આપણે જોયું છવ જ્વનથી ભિન્ન નથી અને જ્વનના અશ જ છે તો પછી છવ પરાધીન અને દુષ્ટી કેમ છે? જ્વનના અશ જ્વનની પેડે સ્વતંત્ર અને આનંદમય જ હોવા જોઈએ છતાં છવો પરાધીન અને દુષ્ટી જણાય છે તેનું શું કારણ?

આ શકાનું સમાધાન ‘પરામિધ્યાનાતુ તિરોહિત તતો દ્વય વન્ધવિપર્યયો’ જ્વનસૂત્ર ૩ ૨ ૫ સૂત્રમાં કરેનું છે પરંતુ એટલે ભગવાનનું અસિધ્યાન એટલે ભગવાન પેટે અને છવ સર્વત ભોગ કરે તેવી ઇચ્છા, તેથી છવમાં અશ્વર્થ વિગેરે ભગવાનના ગુણો હતા તે તિરોહિત થયા છવો પણ ભગવાન પેડે અશ્વર્થ વિગેરે ભગવાનના ગુણોવાળા હોય તો ભગવાન અને છવોમાં કાંઈ ભેદ રહે નહિ જો ન હોય તો કાંઈ વૈચિત્ર્ય અથવા વિચિત્રતા રહે નહિ વિચિત્રતા ન હોય તો ભોગ પણ થાય નહિ વિચિત્રતા ન હોય તો ભોગ થાય નહિ અને છવોની પણ થાય નહિ મદિ સ્વચાનુ પ્રયોગન જ નિર્ચય થય તેથી વિચિત્રતા કરવાની ઇચ્છાથી છવમાં ભગવાનના ગુણો તિરોહિત થયા આ ભગવાનના ગુણો તિરોહિત થતા, છવને મધ થયો અને ભગવાનના ગુણોથી વિપરીત ગુણો તેને પ્રાપ્ત થયા ભગવાનના ગુણ (૧) અશ્વર્થતા છવમાંથી તિરોહિત થતા, છવ

હીન અને પરાધીન થયો. તેમજ (૨) વીર્યનો તિરોભાવ થનાથી જીવ સર્વદુષ્ણ સહન કરનાર થયો (૩) યશનો તિરોભાવ થતાં સર્વથી હીન થયો (૪) શ્રીનો તિરોભાવ થતા તેને જન્મ વિગેરે સર્વ આપત્તિઓ પ્રાપ્ત થઈ. (૫) જ્ઞાનનો તિરોભાવ થતા, તેને દેહ વિગેરેમાં અહ્યુદ્ધિ થઈ, તથા અપરમારથી પીડિતતા પેઠે સર્વ વિપરીત જ્ઞાન થયું (૬) વૈગ્યનો તિરોભાવ થતા તે વિપક્ષમાં આસપ્ત થયો.

આ પ્રમાણે જીવમાંથી ભગવાનના ધર્મોનો તિરોભાવ થયો તેથી જીવ પરાધીન અને દુષ્ણ થયો. આનંદનો નો જીવભાવ થતા પહેલાં જ તિરોભાવ થાય છે, અને 'આનંદ' અશનો તિરોભાવ થનાથી જ 'જીવ' શાય છે એ પ્રથમ મહેતુ છે.

જીવમાંથી ભગવાનના ધર્મોનું તિરોધાન થાય છે તે આપણે જોયું "સત્ય વિજ્ઞાનમાનન્દ ચક્ષુ" શ્રુતિ પ્રમાણે બ્રહ્મના સ્વરૂપભૂત ત્રણ અશ છે, સત્-વિજ્ઞાન અથવા ચિત્ અને આનંદ. આમાં 'વિજ્ઞાન' અથવા 'જ્ઞાન' અથવા 'ચિત્' એ બ્રહ્મનો સ્વરૂપભૂત અશ છે વળી 'ચ સર્વજ્ઞ' 'જે સર્વજ્ઞ છે' શ્રુતિ પ્રમાણે 'જ્ઞાન' એ બ્રહ્મનો ધર્મ પણ છે તેથી 'જ્ઞાન' એ બ્રહ્મનો સ્વરૂપભૂત અશ છે, અને 'જ્ઞાન' બ્રહ્મનો ધર્મ પણ છે. આપણે પાછળ જોયું તેમ જીવમાં બ્રહ્મનો 'ચિત્' અથવા 'જ્ઞાન' અશ પ્રધાન છે બ્રહ્મના 'સત્' અશથી જીવની ઉપનયોગ થાય છે, 'ચિત્' અશ તેમાં પ્રધાન છે તેથી જ જીવમાં ચેતન જે આ-'ચિત્' અને 'સત્' અશનો જીવમાંથી કદાપિ તિરોભાવ થતો નથી જ. આ બ્રહ્મના અરોનો જીવમાંથી 'તિરોભાવ' થાય તો જીવનું સ્વરૂપ જ નષ્ટ થઈ જાય, જીવની સ્વરૂપહાનિ જ થાય, જીવ જ રહે નહિ પણ 'ચ સર્વજ્ઞ' 'જે સર્વજ્ઞ છે' શ્રુતિમાં બ્રહ્મનો ધર્મ (સ્વરૂપભૂત અશ નહિ) જે જ્ઞાન જણાવેલ છે તેનો જ તિરોભાવ થાય છે જીવમાંથી બ્રહ્મના ગુણ જ્ઞાનનો તિરોભાવ થતા તેનામાં દેહ વિગેરેમાં અહ્યુદ્ધિ થાય છે અર્થાત્ દેહ, પ્રાણુ વિગેરે જ જીવ છે એમ તે માને છે અને તેને વિપરીત જ્ઞાન થાય છે, પરંતુ બ્રહ્મના સ્વરૂપભૂત 'ચિત્' અશનો જીવમાંથી કદાપિ તિરોભાવ થતો નથી જ (વિદ્વન્મડન).

જીવમાંથી ભગવાનના 'જ્ઞાન' ગુણનો તિરોભાવ થતા જીવને દેહ વિગેરે અહ્યુદ્ધિ થાય છે, અને વિપરીત જ્ઞાન થાય છે. ભગવાનની 'માયા' જામની શક્તિ છે. 'માયા' એટલે ભગવાનની જે કાંઈ થતું હોય તે થવાની શક્તિ. માયા એટલે મિથ્યા નહિ, પરંતુ ભગવાનનું સર્વભૂતનસામર્થ્ય. માયાશક્તિથી 'વિદ્યા' અને 'અવિદ્યા' થાય છે. આ 'વિદ્યા' અને 'અવિદ્યા' થાય છે. આ 'વિદ્યા' અને 'અવિદ્યા' ભગવાનની માયાથી બનેલા હોવાથી ભગવાનની શક્તિ છે, જીવના ધર્મ નથી તેથી ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે વિદ્યા અથવા અવિદ્યાનો આવિર્ભાવ અથવા તિરોભાવ થવા કરે છે. આ વિદ્યા અથવા અવિદ્યા ચિદ્રૂપ જીવને જ થાય છે, જડને અથવા અતર્કામિને થતી નથી. વિદ્યા અથવા અવિદ્યા જીવને જ વ્યાપે છે. જડને અથવા અતર્કામિને વ્યાપની નથી. વળી 'આ બુદ્ધિ ભગવાનની શક્તિ છે,' ભગવાનને અધીન છે તેથી ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે જીવને વ્યાપે છે, તેથી જે જીવને જેવી મિથિમાં મૂકવાની ભગવાનની ઇચ્છા થાય તે હક્કમાં તેવી મિથિમાં મૂકવાની 'અવિદ્યા' વિગેરે ભગવાનની શક્તિઓ મત્ત, ગદ, વિગેરે બેઠી વ્યાપે છે. આ પ્રમાણે મન જીવને ભગવાનની મિન્ન મિન્ન શક્તિઓ ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે વ્યાપે છે અને જોઈ જીવને ભગવાનની ઇચ્છામાં હોય તેવી મિથિમાં રાખે છે, આ ભગવાનનું અમાધ અૈશ્વર્ય છે +

અવિદ્યાના પાત્ર પર્વ છે અવિદ્યા પાત્ર જ્ઞાતી છે (૧) : સ્વરૂપજ્ઞાન એટલે સ્વરૂપનું અજ્ઞાન. જીવને પોતાના સ્વરૂપનું વિસ્મરણ થાય 'હુ બ્રહ્મનો અશ કુ' તે જીવ ભૂલી જાય તે (૨) દેહાધ્યાસ દેહને જ જીવ માને તે (૩) પ્રાણાધ્યાસ એટલે પ્રાણને જીવ માને તે (૪) ઇન્દ્રિયાધ્યાસ એટલે ઇન્દ્રિયને જીવ માને તે અને (૫) અત કરણાધ્યાસ એટલે અત કરણને જીવ માને તે આ પાત્ર પ્રકારની અવિદ્યા જીવને વાપે છે એટલે જીવ પરાધીન અને દુ ખી થાય છે અને સસારમાં તેને જન્મ મરણ થયા કરે છે ત્યારે વિદ્યાથી અવિદ્યાનો નશ થાય છે ત્યારે જીવ મુક્ત થાય છે ને સમયે તેનો દેહ વિગેરેનો અધ્યાસ દૂર થાય છે તેના દેહ, ઇન્દ્રિય વિગેરે પ્રપચ્ચ અથવા 'જગન્' રૂપ હોવાથી મત્સ્ય છે અને તે રહે છે, પરંતુ તે દેહ, ઇન્દ્રિય તરીકે જ જાણે છે 'હુ દેહ છું,' અથવા 'હુ ઇન્દ્રિય છું' એવું તેવું અજ્ઞાન દૂર થાય છે તે પોતાના સ્વરૂપને જાણે છે 'હુ જીવ છું, બ્રહ્મનો અશ કુ' વિગેરે જ્ઞાન તેને થાય છે * વિદ્યા અથવા બ્રહ્મજ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે બ્રહ્મજ્ઞાનથી કેવળ એટલે સધાતથી પૃથગ્ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે અથવા પ્રપચ્ચથી પૃથગ્ભાવ બ્રહ્મજ્ઞાનથી થાય છે 'હુ દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અથવા અત કરણ નથી દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અને અત કરણ સધાત અથવા પ્રપચ્ચ છે, હુ તેથી જૂઠું ભગવાનનો ચિદશ જીવ છું' સધાતથી પૃથગ્ભાવ બ્રહ્મજ્ઞાનથી થાય છે સધાતથી પૃથગ્ભાવ એટલે મોક્ષ વિદ્યા અથવા બ્રહ્મજ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે, કરણ કે તેથી જાણ પ્રાપ્તવારી અવિદ્યા દૂર થાય છે આ વિદ્યાના પાત્ર પાત્ર પર્વ છે (૧) વૈરાગ્ય, વિષયોની તૃષ્ણા ન રહે ને (૨) સાખ્ય નિત્ય અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક, નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુ પરબ્રહ્મની શક્તિ આવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી સર્વનો ત્યાગ કરવો તે સાખ્ય (૩) યોગ અઠ અંગવાળો યોગ. એકાત્મા અઠ અંગવાળો યોગનું આચરણ (૪) તપ વિચાર પૂર્વક અભ્યાસ (૫) કેશર પ્રતિ ભક્તિ આ ભક્તિ મોક્ષના સાધનરૂપ કહેવી હોવાથી પ્રાનાદિકા ભક્તિ છે આ પાત્ર વિદ્યાના પાત્ર અથવા ભાગ છે વિદ્યાથી સત્ત્વગુણિમા પ્રવૃત્ત દૈવ જીવોને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે આમુજ જીવોને મુક્તિ થતી નથી

પાઠ ૯

ઉપસ્થિતહાનિ અને અકૃતાધ્યાગમ

જીવ ભગવાનનો અશ છે તેથી ભગવાનના ઐશ્વર્ય વિગેરે છ ધર્મો જીવમાં છે ભગવાન પોતાની ઇચ્છાથી જીવમાંથી ઐશ્વર્ય વિગેરે ભગવદર્મોનો તિરોભાવ કરે છે, તેથી જીવ પરત જ અને દુ ખી થાય છે એમ પાછના પાઠમાં કહેવું

શકા - પ્રજા આવી રીતે જીવમાંથી ભગવદર્મોનો તિરોભાવ કરે તો ઉપસ્થિતહાનિ અને અકૃતાધ્યાગમ દોષ થાય ઐશ્વર્ય વિગેરે ભગવાનના છ ગુણો જીવમાં હતા જીવમાં ભગવદર્મ હતા એ ભગવદર્મ જીવમાં ઉપસ્થિત હતા તે ધર્મોની જીવને હાનિ થાય છે, એટલે ઉપસ્થિતહાનિ થઈ જીવોને એ ધર્મોની હાનિ થાય તેવું કાંઈ કર્મ તેમણે ને સમયે કરેલું નથી, જા કાંઈ પણ કાંઈ વિના એ ઉપસ્થિત ધર્મોની તેમને હાનિ થય એ દોષ જ છે વળી વ્યુચ્ચરણ સમયે જીવે કાંઈ કર્મ કરેન નથી, તેથી તેમણે કાંઈ પણ દોષ કર્યા નથી છતાં આ ધર્મોની હાનિ થતા તેમને અતીશતા, પરાનીતતા, દુ ખ વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે જીવોએ કાંઈ પણ દોષ કરેન નહિ હોવા છતાં તેમને દોષતા દરૂપ પરાધીનતા, મિથ્યાતાત વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે નહિ કેવળ (અકૃત) દોષતા દરૂપ પરાધીનતા વિગેરેની તેમને પ્રાપ્તિ (અધ્યાગમ) થતી હોવાથી અકૃતાધ્યાગમ દોષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે

સમાધાન — ઉપસ્થિતદાનિ અને અકૃતાબ્યાગમ દોષ હોય તો તે ઝાના દોષ છે તે જુઓ તે જીવના દોષ છે, ભગવાનની કૃતિના દોષ છે કે ભગવાનના દોષ છે ? જીવના દોષ નથી, કાગલુકે જીવે તેમા કાંઈ કરેન જ નથી જીવ અહિ કર્તા નથી પરંતુ જેને કાંઈ કરવામા આવે છે તેવા છે જીવ કર્તા નથી પણ જેને માંઈ કરવામા આવે છે તે એટલે કૃતિના વિષય છે, આ જીવના દોષ છે એમ ગણીએ તો કોઈ સમજાવેને વૃદ્ધારા કુટે તેમા સમજાવેને દોષ ગણ્યો કહેવાય કૃતિના અથવા કર્તાના દોષ ગણીએ તો જીવની કૃતિમા અથવા જીવમા જ તેવા દોષ સમજે તેમા પણ અસ્વતંત્ર જીવમા અથવા અસ્વતંત્ર જીવની કૃતિમા જ તે દોષ સમજે સ્વતંત્ર જીવની કૃતિમા તો દોષ જ નથી મારણુ કે મોક્ષમા આપણે અનુભવીએ છીએ કે સ્વતંત્ર રાગઓ પોતાના વિહાર માટે પ્રાચીન વિચિત્ર ગોપુર મહેલ વિગેરે બાંધી તોડી ઉઠાડ કરી નાખે છે જડ પદાર્થોનો જ ભગ કરે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ પોતાના સેવકોના એશ્વર્ય ઓ વિગેરેનું પણ હરણુ કરે છે, વળી તેમની મેવાથી મતોપ ચતા પાકુ તે તેમને આપે છે જ્યારે સ્વતંત્ર રાગઓ આગ કરે છે તો પછી મુર્સોકને નિયમમા રાખનાર મહત્ત્વ જગતના કારણુ ભગવાન પોતાના હાસ જીવને ઉપસ્થિતદાનિ અને અકૃતાબ્યાગમ કરે તેમા દોષ નુ ?

વળી ભગવાન જગતના મગ, રિયતિ અને લયના કર્તા છે ભગવાન જ્યારે જગત મર્જે છે ત્યારે જીવેને અમુક રિયતિના મુકે કે તેથી જીવેને અકૃતાબ્યાગમ થાય છે વળી જ્યારે ભગવાન જગતનો લય કરે છે ત્યારે જીવોની રિયતિનો નાશ થાય કે તેથી જીવેને 'ઉપસ્થિતદાનિ' થાય છે આ પ્રમાણે મર્ગ અને લય વખતે અકૃતાબ્યાગમ અને ઉપસ્થિતદાનિ થાય જ, પરંતુ જીવ પરત્વ હોવાથી અને કૃતિનો માત્ર વિષય જ હોવાથી, અને ઈશ્વર સ્વતંત્ર કર્તા હોવાથી એ દોષ નથી સર્ગ અને લય કરવામા અકૃતાબ્યાગમ અને ઉપસ્થિતદાનિ થાય તેથી ભગવાન સર્ગ અથવા લયના કર્તા નથી એમ કહીએ તો અન્ય કોઈ સર્ગ અથવા લયનો કર્તા નથી જ તેથી મર્ગને કોઈ કર્તા નહિ હોવાથી જગત સમજે જ નહિ, પરંતુ જગતનો આપણે અનુભવ કરીએ છીએ લયનો કોઈ કર્તા ન હોવાથી જગત નિત્ય જ સિદ્ધ થાય તેનો નિરોધાવ પણ થઈ શકે નહિ તેથી ભગવાન જગતના સર્ગ અને લયના કર્તા છે અને સર્ગ અને લય સમયે જીવને અકૃતાબ્યાગમ અને ઉપસ્થિતદાનિ થાય તે દોષ નથી જ તેથી જ જીવેનો બધ પણ ભગવાનને અધીન છે તેમ જ જીવેનો મોક્ષ પણ ભગવાનને જ અધીન છે " આ જ જીવેનો આ તોમ્માથી ઉદ્ધાર કરના ઇચ્છે તેની પાસે સારા કર્મ કરાવે છે, આ જ જીવેનો અધ પાત કરના ઇચ્છે તેની પાસે દુષ્ટ કર્મ કરાવે છે " જે આત્મામા રહી આત્માનું અર્ચ્યો ધમન કરે છે " વિગેરે કૃતિઓ પણ જીવેના બધ અને મોક્ષ ભગવાનને જ અધીન છે એમ કહે છે ભગવાન જ સ્વતંત્ર કર્તા છે ભગવાન પિતા મીશુ કોઈ સ્વતંત્ર કર્તા નથી જીવ કર્તા છે, પરંતુ તેનું કર્તૃત્વ સ્વતંત્ર નથી, પણ ભગવાનને અધીન છે આ સિદ્ધ કરવા સુત્રકાર પણ "પરાત્તુ તદ્દત્તે" ન સુત્ર યોગે છે જીવનું કર્તૃત્વ 'પર' એટલે ભગવાનથી છે જીવનું કર્તૃત્વ ભગવાનને અધીન છે જીવ સ્વતંત્ર નહિ હોવાથી, જીવ પરત્વ હોવાથી તેને ઉપસ્થિતદાનિ અને અકૃતાબ્યાગમ થાય તે દોષ નથી

પાઠ ૧૦ વિચિનિષેવ

ઉપસ્થિતદાનિ અને અકૃતાબ્યાગમ જીવ સ્વતંત્ર નહિ હોવાથી દોષ નથી જીવ તેને દોષ માની કેટલાક વાદીઓ તે દૂર કરવા કર્મની વ્યવસ્થા કરે છે જીવે પૂર્વે કરેલ કૃત્ય અથવા દુષ્ટ પ્યાનમા લઈ તે પ્રમાણે જ પ્રભુ જીવ પામે કર્મ કરાવે છે ઈશ્વર સ્વતંત્રતાથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જીવ પામે કર્મ કરાવના નથી, પરંતુ જીવે પહેલાં કરેન પુણ્ય અને પાપ પ્યાનમા લઈ તે

પ્રમાણે તેની પાસે સુકૃત અથવા દુષ્કૃત કરાવે છે આમ હોવાથી જ “સ્વર્ગની કામનાવાળાએ યત્ન કરવો” “બ્રાહ્મણને હણવો નહિ” વિગેરે વિધિ અને નિષેધ નિર્ણયક થાય છે જે કર્યું કરવાનો શાસ્ત્રમા ઉપદેશ કર્યો હોય તે ‘વિધિ’ કહેવાય છે જે મર્ચ કરવાની શાસ્ત્રમા ના પાડી હોય તે ‘નિષેધ’ કહેવાય છે. જો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કર્મ કરી શકે તો ન હોય, અને ઈશ્વર પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ તેની પાસે કર્મ કરાવના હોય તો “સ્વર્ગની કામનાવાળાએ યત્ન કરવો” “બ્રાહ્મણને હણવો નહિ” વિગેરે વિધિ અને નિષેધ નિર્ણયક થાય, કારણ કે જો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કર્મ કરી શકતો નથી તો પછી તેને ઉપદેશ શું કામનો? તેથી વિધિ અને નિષેધ ધ્યાનમાં લઈ જોવું કર્મ કરના પ્રવૃત્તિ થાય છે, અથવા નિવૃત્તિ થાય છે અને ઈશ્વર તેની પાસે તે કર્મ કરાવે છે અથવા તેની કર્મનાથી નિવૃત્તિ કરાવે છે. વિદિત કર્મમાં પ્રવૃત્તિ અને નિવિદિત કર્મમાંથી નિવૃત્તિ થાય અથવા ન થાય તે જાણના પૂર્વ કરેના કર્મને અધીન છે પૂર્વે કરેના કર્મ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ અથવા નિવૃત્તિ થાય છે અથવા નથી થતી પ્રસાદ અનાદિ છે તેથી પૂર્વે કરેના કર્મ તો દરેક જાણે છે જ આમ માનવાથી જાણે અકૃતા બ્યાગમ થતો નથી, એટલે નહિ કરેના કર્મના ફલ ભોગવવા પડતા નથી તેમજ ઉપસ્થિતિદાનિ પણ થતી નથી, કારણ કે પૂર્વે કરેના કર્મ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ થયા કરે છે અને કરેલા કર્મ નિર્ણય થતા થી આનો પૂર્વમીમામ્નાવાળાનો મત છે.

પરંતુ આ મત ખોટો છે આ મત પ્રમાણે ઈશ્વર રહતો જ નથી પૂર્વે કરેના કર્મના ફલ આપનાર તરીકે ઈશ્વરની આવશ્યકતા છે એમ પણ કહેવાય નહિ, કારણ કે ફલ આપનાર કર્મ છે કર્મ જડ હોનાથી ફલ આપી શકે નહિ એમ પણ ન કહેવાય કારણ કે ઉપસ્થિતિદાનિ અને અકૃત બ્યાગમ દેવ દૂર કર્યો જે કર્મ કરનામાં આવે છે તે કર્મ પોતાના ફલનું દાન આપી શકે તેનું જ કંપનું જોઈએ કર્મની કલ્પના કરવી જ પડે છે તો તે પોતાના ફલનું દાન કરવાની શક્તિ પણ જ મળે તેમજ.

જાણી કર્મમાં પ્રવૃત્તિ કાણ કરાવે છે? વિધિ અને નિષેધ કરાવતા નથી, કારણ કે વિધિ અને નિષેધથી જાણી પ્રવૃત્તિ થતી હોય તો સર્વ જોવું વિદિત કર્મ કરત અને નિવિદિત કર્મ ન કરત સર્વ જોવું સન્માર્ગમાં જ વર્તતા હોત પરંતુ તેવો અનુભવ થતો નથી. ધર્મા જોવું વિદિત કર્મ કરતા નથી, અને નિવિદિત કર્મ કરે છે તેથી વિધિ અને નિષેધ પ્રવૃત્તિ કરાવતા નથી કર્મનો પ્રસાદ અનાદિ છે અને જોવું પૂર્વે કરેના કર્મ જ પ્રવૃત્તિ અથવા નિવૃત્તિ કરાવે છે એમ પણ માની શકાય તેમ નથી, કારણ કે એમ માનવાથી (૧) વિધિ અને નિષેધ નિર્ણયક થાય છે, જાણી કર્મમાં પ્રવૃત્તિ તેણે પૂર્વે કરેના કર્મથી જ થતી હોય તો “સ્વર્ગની કામનાવાળાએ યત્ન કરવો” “બ્રાહ્મણને હણવો નહિ” એવો તેને બોધ દેવો નિર્ણયક છે (૨) વળી વિધિ અને નિષેધ નિર્ણયક હોનાથી સારા માણસો યત્ન વિગેરે કરે છે તે માત્ર અધાર પર જ મળાય (૩) ધર્મની દાનિ થાય, કારણ કે વિદિત કર્મ કરે તે ધર્મ પણ વિધિ જ નિર્ણયક થઈ એટલે ધર્મ ક્યા ત્યો? તે પ્રમાણે અધર્મ પણ સમજે નહિ (૪) વિધિ અને નિષેધ નિર્ણયક હોવાથી જોવું કર્મ કરે ત્યારે ફલની ઇચ્છા રાખી શકે નહિ ફલની ઇચ્છા વિના કર્મ કરવામાં આવે ત્યારે કમનું ફલ આપનાર ‘અપૂર્વ’ની કંપનો કરવાની આવશ્યકતા રહે નહિ તેથી અપૂર્વ સમજે નહિ કર્મ થયું કે તરત નાશ પામે છે અપૂર્વ છે જ નહિ તો પછી બાવિધમાં પ્રવૃત્તિ કાણ કરાવે? તેથી પૂર્વે કર્મથી પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ થતા નથી.

વિધિ અને નિષેધ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ કરાવે છે, જો કોઈની વિદિત કર્મમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે અને કોઈની થતી નથી તેમજ કોઈની નિવિદિત કર્મમાંથી નિવૃત્તિ થાય છે અને કોઈની થતી

રમતો અનુભવ કરવા જે મર્યાદા મરી છે તે મર્યાદાને અનુસરી જીવ પાસે કર્મ કરાવે છે અને તેને કર્મના ફલનું જ્ઞાન કરે છે. મૂળમાં 'આદિ' શબ્દ છે તેથી એમ સુચય્યું છે કે આ જ કરણને લીધે કર્મ કરાવ્યા વિના પ્રભુ ફલનું જ્ઞાન કરતા નથી.

આવી રીતે પ્રભુ ક્રીડા માટે કરેલી મર્યાદાને અધીન રહી, જીવ પાસે કર્મ કરાવે અને તેને કર્મના ફલનું જ્ઞાન કરે તો તેથી 'અનીશ્વર' થઈ જાય, પ્રભુ સ્વતંત્ર મરી પ્રતતંત્ર થાય, કર્મ વિના ફલજ્ઞાન કરવા અમમર્થ હોવાથી મર્શકક્ષિતમાન ન કહેવાય વિગેરે શકા પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે આ મર્યાદા પ્રભુએ પોતે મરી છે જાગવા પોતે કરવા નિયમ પ્રમાણે કામ કરે તેમાં અનીશ્વરતા થતી નથી. જગવાને પોતે પોતાની ઇચ્છાથી જ એવી મર્યાદા રચી છે અને તે મર્યાદા પ્રમાણે કર્મ કરાવી ફલજ્ઞાન કરે છે મર્યાદાના કર્તા પ્રભુ પોતે હોવાથી તેમની સ્વતંત્રતા નષ્ટ થતી નથી. મર્યાદામાર્ગ પ્રભુએ એવો રચ્યો છે મર્યાદા માર્ગમાં જે મર્યાદા કરેલી છે તે પ્રમાણે કર્મ કરાવી ફલજ્ઞાન કરે છે પરંતુ કર્મ કરાવ્યા વિના ફલજ્ઞાન કરાવી પ્રભુમાં રક્ષિત નથી એમ નથી જ્યાં પ્રભુ કર્મ વિના પણ ફલજ્ઞાન કરે છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

જગવાને જગત્ત્વે જાગવામાં કાંઈ હેતુ નથી. જગવાનું આત્મકામ હોવાથી તેમને કાંઈ પ્રયોજન નથી માત્ર લીના કરવા જ જગવાને જગત્ત્વે હેતુ છે. બ્રહ્મસૂત્ર ૨. ૧. ૩૩ વિચિત્ર રસનો અનુભવ ન થય તો લીના જ સમજે નહિ તેથી લીનામાં વિચિત્ર રસનો અનુભવ થાય તે માટે જગવાને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મર્યાદા કરી એ મર્યાદાનું જ્ઞાન જીવોને કરાવવા અને મર્યાદાનું ગ્હાણ કરવા જે રચ્યા આ સર્વ મર્યાદામાર્ગનું નિરૂપણ થયું. જગવાનું સ્વતંત્ર કર્તા છે જગવાનું કાંઈને અધીન નથી. જગવાનું જીવની ફર્નની અપેક્ષા વિના પણ ફલજ્ઞાન કરવા સમર્થ છે એમ ન હોય તો જગવાનું મર્શકક્ષિતમાન ન ગણાય. જગવાને કોડ માં વિચિત્ર રસનો અનુભવ કરવા જે મર્યાદા કરી તે પ્રમાણે મર્યાદામાં મૂકેન જીવો પાસે કર્મ કરાવી તેમને ફલજ્ઞાન કરે છે પરંતુ આ મર્યાદા જગવાને પોતે પોતાની ઇચ્છાથી કરેલી હોવાથી, મર્યાદા પ્રમાણે કર્મ કરાવી ફલજ્ઞાન કરવામાં જગવાના સ્વાતંત્ર્યને હાનિ થતી નથી. જીવોને કામ કરાવા વિના ફલજ્ઞાન કરવા પણ જગવાનું મમર્થ ૨ એ પ્રમાણે કર્મ કરવા વિના પ્રભુ ફલજ્ઞાન કરે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે ક્રીડામાં વિચિત્ર રસનો અનુભવ કરવા પ્રભુએ અસંખ્ય જીવોનું 'પુચ્ચરણ' કરી તેમને વિવિધ મિત્ર માર્ગોમાં મૂકી, તેઓ પાસે જૂના જૂના કર્મ કરાવી તેમને જૂની જૂની નિયતિમાં મૂક્યા છે કેમકે જીવ મુખી છે, કેમકે જૂની છે કેમકે ધનવન્ છે, કેમકે નિર્ધન છે આમ છતાં પ્રભુને 'વૈશ્વ' એટલે પશુપાતી હોવાનો, અથવા 'નૈશ્વ' એટલે કૂર હોવાનો દોષ નથી કારણ કે જગવાનું પોતે જ જડ જીવ વિગેરે સર્વ થયન છે જગવાનું પોતે જ સર્વ જીવરૂપ થયન છે તેથી પશુપાત કરવાપણ અથવા કૂર થવાપણ ક્યા કહ્યું ?

કેશવદાસકૃત પદો.

પદ ૧ ॥ રાગ જટ ॥ છટત નેક ન સ્વારથ મનતે ।

કેસે કે વશ હોવે શ્રીહલલ, છટત નહિ વિષ તનતે ॥ ૧ ॥

ભૂષન બસન બડાઈ ભાવે, ખાનખાન જિમ ગનતે ।

રિઝે ન રૂપ નેહ બિગ આલી બાત બનાવત બનતે ॥ ૨ ॥

સોચ કરે મતિ મેરી આલી, અનન્યતાઠે પનતે ।

કેશવમિથ જૂઠનમે સળ રસ મન કર આશ અન ધનતે ॥ ૩ ॥

પદ ૨ ॥ રાગ સોરઠ ॥ અળતે નેક મારગ સુખદાઇ ।

બિન સાધન પ્યારે વશ હોવે, ગોકુલપતિ મન ભાઈ ॥ ૧ ॥

રાખે નેનન સદા વલ્લભકે, લોક વેઠ કુંજ ભૂલે ।

ઝલે રૂપમુધાસાગરમે, આરત ઉગ્મા સૂલે ॥ ૨ ॥

ધોવે હાથ પ્રાનસૂં પલમે, ખોવે સળ જ જલ ।

કેશવ કૃપા કરે સળ હોવે, કહા કર લેવે કાલ ॥ ૩ ॥

પદ ૩ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ પ્રાનસો તા દિન ધોવે હાથ ।

અતિ નિર્લજ અનેહી પાપી, વિછરે ગોકુલનાથ ॥ ૧ ॥

ધનતે ધનમી જૂઠે બરખે, વિદુ-લતાધર આગ ।

ત્રિવિધ સમીઁ ત્રીતમે રૂપે, કર લુહાર મન લાગ ॥ ૨ ॥

સહાય કરે વેગે વિદુલસુત, નવ દુખ ભુગતે વામ ।

દશ દુખ ભુગત ભુગત ગેઠે જોડે, તળ કહાતે ધનધામ ॥ ૩ ॥

સુનકર કૃપા કરી વિદુલસુત, મિચી મુધાસુ નાર ।

કેશવ વિફલ વિયોગી વિલખે, દગ કરે જ જલર ॥ ૪ ॥

પદ ૪ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ મેરી ટેર સુને હો મુજન ।

કહાવતહો ગોકુલપતિ વલ્લભ, છાંડ દઈ પેહિયાન ॥ ૧ ॥

ઠહા કરે કછે ચલત ન મેરી, પેઠ રહે તન પ્રાન ।

જીવન બિન જીવત એ કેશવ, કરી ન નેહકી કાન ॥ ૨ ॥

૫ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તે તન ગેઠે કહા કીના ।

~~મિલકે નુ કાન નેહકી કીની~~ રૂપમુધાગમ પીનો ॥ ૧ ॥

વલ્લભ બિન તુ તલપ્રત નિશદિન, વિરહ અગન તન છીનો ।

નિકસત ધ્યાન અનલભર નિશદિન, વિષય વિરહ જલ પીનો ॥ ૨ ॥

ચહ તનતે કછે પ્રાન ન હોવે, પિર તન ધર તુ નવીનો ।

અચલ અગાધ અમીરસ કેશવ, ગોકુલપતિ રસભીનો ॥ ૩ ॥

પદ ૬ ॥ રાગ સોરઠ ॥ તાલે જલ્લદ ॥ પ્રાન તે કીનો કહા વિચાર ।

પ્રાણનાથ વિદેશમે તું વિરહ વિખજા ધાર ॥ ૧ ॥

વિપયોગ અગાધ વિખધર, એ સળ અળ માર ।

હોવે રેહિ હઠ રહ્યો તનમે, માગ માર મુમાર ॥ ૨ ॥

હાથ કાપે કપટ હિયધ, નિર્લજતા બર ભાર ।

કરી મીઠાસૂપ એસી, ધરી ઉપર હાર ॥ ૩ ॥

ભયે સમ રોજ તેજ, રહિ ઉઠાવન છાર ।

પ્રાનસ રિડે આજે કેશવ મનમે મન મન મન ॥ ૪ ॥

પદ ૭ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તાલ રપક ॥ કેતે જુગ બિન દેખે વીતે ।
 દારિદ્ર ભઈ દઈ બવસાગર, વલ્લભ ધન પ્રીત રીતે ॥ ૧ ॥
 ગિવ બ્રહ્મા સૂરલોક લોકમે, વહી અહિ નહિ કોઉ ।
 ભૂદી દેહ ગેહ ચિત્ત ચેતન, નહિ કમલમુખ જોઉ ॥ ૨ ॥
 દુર્જન મુખ બરખા નિદાગ્રી, મહી રહી ખૂડી દુ ખમાહી ।
 મિલ્યો નહિ સત્મગ સત કોઉ, તાતે મેરી ધરી ન બાહી ॥ ૩ ॥
 અળ કરૂણા કરી મહદ્ભક્તને, પ્રકટે (હિય) ગોકુલપતિ રાય ।
 ભયો વિરહ વડવાનલ જેમો, ભઈ રૂપ જલ ચાય ॥ ૪ ॥
 સહી પડે ન પીર પ્રિય તનમે, પકડ બેઠ બેઠ જિય જાન ।
 કેશવ પ્રાનનાથ બિન બિલખો, કરો કૃપારસ દાન ॥ ૫ ॥

પદ ૮ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ અહો પ્રિય પીર સહી નહિ જાત ।
 પ્રકટયો ઉર વિરહ વડવાનલ, કહુ કૈનમો બાત ॥ ૧ ॥
 કૈન સુને સમુજે નહિ જિયકી, મનમે તનક ન લાગ ।
 કેશવ રૂપમુધા શ્રીગોકુલપતિ, મેટ બરખા હિય આગ ॥ ૨ ॥

પદ ૯ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ જિત જાઉ તિત હોત અવાઈ, રૂચે ન નેહકી બાત ।
 રૂપે લોક જગતમે જોઉ, રોહ સખ દિન રાત ॥ ૧ ॥
 ગોકુલેશ વિકુલસુતકો જશ, મુખતે નિકમે નાહિ ।
 અતિ વિકરાલ ઝાલસે લાગત, આય પરી તીન માહિ ॥ ૨ ॥
 લોક અલોક વિખ સમ લાગત, દાગત છયમે આગ ।
 કેશવકૂ કરૂના કરી દેખો, રહ્યો રૂપરસ પાગ ॥ ૩ ॥

પદ ૧૦ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તાલ રપક ॥ જખતે નામ સુન્યો સુખમધુ ।
 સહાય કરો ગોકુલપતિ મોહન, શ્રીગોકુલ અરવિહુ ॥ ૧ ॥
 બરખો રૂપમુધા વિકુલસુત, સુદર સુધર સુજાન ।
 તનમન તપત રૂપ નહિ દેખે, કરો સુજીવન દાન ॥ ૨ ॥
 ધીરજ રહત નહિ અળ મોકુ કહિ વિધ રાખુ પ્રાન ।
 કેશવ વિકટ વિયોગી તરસત, પરમ ચરનરસ પાન ॥ ૩ ॥

પદ ૧૧ ॥ રાગ મલ્હાર ॥ તાલ રપક ॥
 પૌધારે નિજ રસસેવામે, શ્રીનાથજી રસરૂપ ।
 અરસપરસ લેત લિવાવત, જાનત વલ્લભભૂપ ॥ ૧ ॥
 દક્ષન નાયક સખ મુખદાયક, શિક્ષક સેવા સાગ ।
 નિજ રસરૂપ દુરાવત મિય કરિ, જાનત વેદ ન પાર ॥ ૨ ॥
 જેહ પૂરે સૂરે રસનેહી, જાને ગોકુલગાય ।
 રૂપમુધા બરખો ધન કેશવ, અધર મુધારમ પાય ॥ ૩ ॥

પદ ૧૨ ॥ રાગ મહાર ॥ તાલ રૂપક ॥ દેખો સખી આપ પ્રભુ ભયે દાસ ।

અનન્યરસ આખનકે કારન, કેશવ ભાવ પ્રકાશ ॥ ૧ ॥

વા રસદાર માહાતમ જન મોહિ, ભાવભેદ નહિ જાને ।

૧ - 'કહો જાને રમરૂપ અજાને, અનન્ય જન માને ॥ ૨ ॥

શિખાવત સેવ સેવારસદારા, જગત કૃતારથ ભાવી ।

અનન્યજનકુ હાવભાવ રસ, અધરસુધારસ ચાવી ॥ ૩ ॥

સુકિતમારગી સદા અનેહી, રૂપસખધ ન રચ ।

કહા જાને કેશવ શિવ શારદ, સુનિજન શેષ વિરચ ॥ ૪ ॥

પદ ૧૩ ॥ રાગ વિહાગડો ॥ રાગરૂપક ॥

જેસો હુ તેસો તિહારો ગોકુલપતિ, છાડ ન દેહો પ્રિય નિજરસ ભરિકે ।

દોષનિધાન જાન કર પકયો ગુનનિધાન, જાનિ માનિ જીવરકે ॥ ૧ ॥

સાધન આશ ધરૂ નહિ કબહુ, નિઃસાધન ફલ જાન મન કરકે ।

જીવન બિન કેશવ સપૂરી જ્યો, કાનિ ધરો મોહન અનુમરકે ॥ ૨ ॥

પદ ૧૪ ॥ રાગ વિહાગડો ॥

૧ જેસો હુ તેસો જાન ધરો મન, અગીકૃત કરિ લીયો હે વલ્લભવર ।

ચિતાવશ નિશવાસર વીતે, કૃપા કરો નિજ કર શિરપર ધર ॥ ૧ ॥

કહા કહુ ભવધાર પયોહુ, વિષજલતે મુખ સિધુ મુખાભર ।

મોહન કાન માન કેશવપર, કર કરૂણા હુ ખ દીનદયાલ હર ॥ ૨ ॥

પદ ૧૫ ॥ રાગ વિહાગો ॥

જેસો હુ તેસો તિહારોહુ સેવક, ગોકુલપતિ અતિશુભનિધિ સાગર ।

નાયક નવલકુવળ વિકૃલકે, ત્રિભુવનપતિ તુમ જગત ઉન્નગર ॥ ૧ ॥

મો સમ અધમશિશેમનિ નાહિ, તો મમ પતિત ઉધ્ધારન નાગર ।

કારન જાન કીયો અગીકૃત, શોચત કહા કેશવ શુનઆગર ॥ ૨ ॥

પદ ૧૬ ॥ રાગ વિહાગડો ॥

જેસી 'હુ' તેસી તિહારી જુ દાસી, સખરસરસિક વલ્લભ સુખદાઈ ।

કપટી કુટિલ દૂર કોટ અપરાધી, અવનીરજ ગિની ગિનિયે ન જાઈ ॥ ૧ ॥

ખાહ્ય ગ્રહી ત્રિભુવનકે નાયક, સહાય કરો રાનીજી કહાઈ ।

પારસ પરસ હોન લોહ કચન, કેશવ અધમ અનન્યનિધિ પાઈ ॥ ૨ ॥

પદ ॥ ૧૭ ॥ રાગ વિહાગડો ॥

જેસો હુ તેસો તિહારો કૃપાનિધિ, ગોકુલનાથ અનાથકે નાથે ।

અધમ અતિ કર પકર ન છાડિયે, કર પરસાય કરો જુ મનાથે ॥ ૧ ॥

ભૂલે ભમત મન મેરો નિશદિન, રાખો અમલ કમલ પદ સાથે ॥

મોહનરતન મહદ્દી કાને, રૂપસુધારસ પાનક હાથે ॥ ૨ ॥

૨૬ ॥ ૧૮ ॥ ષઘાઈ ॥ રાગ દેષગધાર ॥

દેખોરિ પ્રકટ અદ્ભુત આજ ॥

શ્રીવિકૃલસુત અવતારી વર, શ્રીગોકુલેશ મહારાજ ॥ ૧ ॥

ગોકુલસહિત પ્રાગમે પ્રગટે, ધર્મધુરધર રાજ ॥

મહારસ રાસ પુષ્ટિરસ સિચન, કેશવપ્રિય શિરતાજ ॥ ૨ ॥

રાજકુમારીવાર્ધકૃત વિજ્ઞપ્તિ.

મારો મમ ન જાણે કોઈ, હું પ્રેમભુજગે ડસી,
મરુ રાતદિવસ રાઈ રાઈ, હું પ્રેમભુજગે ડસી ટેક.
નખથી શિખ લગી વિષ ચડ્યુ, હવે શી રીતે છવાયરે,
લહેરે ચઢી લડચડીયા આવે, તો ચે પ્રાણ ન જાય હું પ્રેમ૦
શ્યામ દિવાની હું થઈ, મારુ હૃદ ન પરખે કોઈરે,
ઘાયલની ગતિ ઘાયલ જાણે, જેને લાગી હોય હું પ્રેમ૦
શૂદ્ધી ઉપર સ્થિતિ મારી, પ્રિયને શી રીતે મલબુ થાયરે,
ઉભરા આગલ અગન બલે છે, કેમ કરી બહાર જવાય ? હું પ્રેમ૦
અણીયાળી આખો વહાલો ધુતારો, મન લઈ ગયો માઝ હસીનેરે,
બ્રહ્મકુટી કમાન બાણ એના, લોચન હેડે માર્યા કસીને હું પ્રેમ૦
ચિંતના ચુરેચૂરા કર્યા, જુઓ અદર આવો ધમીને રે,
વહાલો થઈને વેર વાળ્યુ, મારા મનમદિરમા વસીને હું પ્રેમ૦
જતન કરો જતન મત્ર લખી લાવે, કોઈ ઔષધ લાવો ઘસીને રે,
રોમ રોમ વિષ છાઈ રહ્યુ, મને કાલે ખાધી ડસીને હું પ્રેમ૦
જો કોઈ મને મોહનથી મિલાવે, તો રહુ કંઠે વળગીને રે,
સમ ખાઈને કહુ છું, સ્વપ્નામા પણ હવે ન થાઉ હું અલગી. હું પ્રેમ૦
દેહ દશા વિપરીત દેખીને દેહસખધી સહુ આવે રે,
વૈદ જોલાવે નાહી બતાવે, ઘડી ઘડીએ ગલરાવે. હું પ્રેમ૦
વૈદ અનાહી ન પરખે નાહી, મુજને તો ઘા કારી રે,
બુધ્ધિ સર્વે ખૂટી પડી ગઈ, ઔષધ ગયા અકારી હું પ્રેમ૦
સુતા સેજમા વિધુ કરડે, કરવો કોણ ઉપાય રે,
હંતા બેસતા આગલ પાછલ, અજગર ખાવા ધાય હું પ્રેમ૦
જલ પીના મને ઝેર ચઢે છે, અગોચર કંખે છે નાગ રે,
લોજનધરમા લોજન કરતા, એકદમ પકડે વાઘ હું પ્રેમ૦
મદ સુગંધ શીતલ વાયુ તે, વજ્ર સમાને વાય રે,
અદ્ર કીરણથી બરે અગારા, શી રીતે, છવાય. હું પ્રેમ૦

પુલની માલા અગે અડતા, શૂલ પ્રમાણે ખુચે રે,
 મલિયાગરથી મહા હુખ ઉપજે, મને કશું ના રહે. હુ પ્રેમ૦
 કપુર ચન્દન ગુલાબજલથી, અગેઅગ લાગે લહાય રે,
 જેમ જેમ શીતોપચાર કરે તેમ, અધિક અધિક દુઃખ થાય. હુ પ્રેમ૦
 આવા રોગ અનેક લગ્યા, લવ લોગે અપકાર રે,
 શ્રીવલ્લભવર વેધ વિના, મને બીજો નથી સુખદાઈ હુ પ્રેમ૦
 મારી નવ નાડી ને એતેર કૈઠા, એહિને હાથ રે,
 મુજ અખખાતુ જીવન સર્વસ્વ, અનાથનો એ નાથ હુ પ્રેમ૦
 ભર બજાર પોકારી કહું છું, લલે કરે પુરુષ રે,
 કુલકલક થકી નથી ડરતી, રહું પીયુના ગુણ ગાઈ હુ પ્રેમ૦
 ખટ રસ સહુ લાગે શીકે, જેણે આખી રૂપ મીઠાઈ રે,
 વણ દેખે મને મોહનતુ મુખ, તણ જીવન સુખદાઈ હુ પ્રેમ૦
 લોકડીયા મુને બહુ પેર કહે છે, રાજે છોડી લાજ રે,
 લાગી ગઈ તો લાજ હવે કયા ? લાજે આવી વ્યાજ હુ પ્રેમ૦
 જે હાથે હુ પીયુની એવા, કરી હૈયામા હરખાતી રે,
 તે હાથે હવે નિશદિન કુટું હાય હાય કરી છાતી હુ પ્રેમ૦
 જે જીભ પીયુની સાથે રસમથી વાતો કહી મલકાતી રે,
 તે હવે અરે હાય શુ થયું, એમ કહી અકલાતી હુ પ્રેમ૦
 જે આખો સુદરવર નિરખી, રસમા રહેતી રાતી રે,
 તે આખો આસુ વહેવરાવે, રાધ - રાધને ગલરાતી હુ પ્રેમ૦
 જે આ અગ શ્રીઅગની સાથે, લપટાઈને મલકાતુ રે,
 તે હવે બાવળીયાથી 'ભુંડું, થઈ રહ્યું અથડાતુ હુ પ્રેમ૦
 જે વલ્લભવરના વચનામૃત સુણી, મુખ પામ્યા કાન રે,
 તે કાન લજ્જકારા વાગી, થઈ ગયા હુઠ વેરાન હુ પ્રેમ૦
 સુણી ગારુડી શ્રીગોકુલમા છે, તેને કૈાઈ ખોલાવો રે,
 કહેજો રાજુ મરે અણુ માતે, તેની તસ ખુઝાવો હુ પ્રેમ૦
 સિંચન વિષુ શીતલ કેમ થાશે, હવે દાઝી બળે રે,
 રાજુડીનો રોગ રાજ વિના, મટવાનો મુશકેલ હુ પ્રેમ૦

દ્વિતીય વિશ્લેષ

રસદાતા રસલોકતા નિષ્કામી, વલ્લભ ૧૨ વહાલા અતરંગમી,

મારા વહાલા શરણે વરયાના સુખકારી

‘વરવલ્લભ’ વહાલા, વિનનિ માની લેજો મારી, મારા વહાલા૦

વિષયના સુખમા ગઈ છું ફૂલી,	વલ્લભ વહાલાં	
મહા હુ ખ પાસુ આખ ન ખુલી,	મહારા વહાલાં	૨
પતિપ્રતાનો ધર્મ ન પાડ્યો,	વલ્લભ વહાલાં	
ટેકનો છેક દાટ વાળ્યો,	મહારા વહાલાં	
ઉલટ ઉરમા ન આવી જરીએ,	વલ્લભ વહાલાં	
પ્રાદયા ફૂટયા થઈ ખાલી ફરીએ,	મહારા વહાલાં	૩
ચરણુરેણુમા હું નવ લોટી,	વલ્લભ વહાલાં	
રજનો મદ એ ખોડ મોટી,	મહારા વહાલાં	
લાવ લયો ન કદિ ઉરમા,	વલ્લભ વહાલાં	
જીવતર નાખી દીધુ પૂજમા,	મહારા વહાલાં	૪
અનન્યતાનો મારગ ભૂલી,	વલ્લભ વહાલાં	
ને ઠોર કોઈ નવ મમ તુલી,	મહારા વહાલાં	
ભજનમા આનન્દ ન વાડ્યો,	વલ્લભ વહાલાં	
વિમુખ થવાથી કલેશ વાડ્યો,	મહારા વહાલાં	૫
જનમે જનમના મહારે બેલી,	વલ્લભ વહાલાં	
તોએ ના તમસુ તાલાવેલી,	મહારા વહાલાં	
માયાના મદમા થઈ મરતાની,	વલ્લભ વહાલાં	
જનમ ધર્યો એ પૂજ ધાણી,	મહારા વહાલાં	૬
આસુરી ભાવે ગઈ હું થાકી,	વલ્લભ વહાલાં	
ભર દરીએ ભટકી તોએ ન થાકી,	મહારા વહાલાં	
સુજને કેળીને દયા નાહી,	વલ્લભ વહાલાં	
હવે મારી કેવી થાશે માહી,	મહારા વહાલાં	૭
મહા વચન પર નહીં આનકિત,	વલ્લભ વહાલાં	
તો પછી ક્યાથી આવે ભકિત,	મહારા વહાલાં	
ધર્મ ને ધર્મી સ્વરૂપ ન જાણ્યુ,	વલ્લભ વહાલાં	
હુ પદમા માહાજ' મે પરમાણ્યુ,	મહારા વહાલાં	૮
વિશ્વાસે વહાલા હું ન વગગી,	વલ્લભ વહાલાં	
તેથી હૈયામા હોલી સલગી,	મહારા વહાલાં	
સત્સંગ સ્વપ્ને ન કીધો,	વલ્લભ વહાલાં	
હુ સંગ વિષનો ખાત્રો ખીધો,	મહારા વહાલાં	૯
રચ વાછડ્યતા ન વિચારી,	વલ્લભ વહાલાં	
હવે તે શી ગત ધાશે મહારી,	મહારા વહાલાં	

સન્મુખ થઈને કરી સેવા,	વલ્લભ	વહાલાં	
હવે પછી કયા મલે હી આવા,	મહારા	વહાલાં	૧૦.
વિનતી ન આણી લવ લેશે,	વલ્લભ	વહાલાં	
દૂરતા ભરેલી ભુલ વેશે,	મહારા	વહાલાં	
નાખી અતરમા આતુરતા,	વલ્લભ	વહાલાં	
ન રાખી અરણ્યકમલમા આતુરતા,	મહારા	વહાલાં	૧૧.
આરજ રહી લોકથી ડરતી,	વલ્લભ	વહાલાં	
આરત ઉરમા ન ધરતી,	મહારા	વહાલાં	
વિવેકધૈર્યાધાય ન કીધો	વલ્લભ	વહાલાં	
પેટ ભરી ન પ્રેમરસ પીધો,	મહારા	વહાલાં	૧૨
સાધન સુકૃત કાઈ ન કીધા,	વલ્લભ	વહાલાં	
નામ નિરન્તર ન લીધા,	મહારા	વહાલાં	
દૃઢતા ન જરીએ મન આણુ,	વલ્લભ	વહાલાં	
તો હવે ઠરવા કયા ઠેકાણુ,	મહારા	વહાલાં	૧૩
ભગવદીયોના દોષ વિચાર,	વલ્લભ	વહાલાં	
હવે થવાનું કયાથી સાર,	મહારા	વહાલાં	
પદ શત્રુ સાથ ન મૂકે મારો,	વલ્લભ	વહાલાં	
ઉગરવાનો નથી આરો,	મહારા	વહાલાં	૧૪.
જે જે કરુ છુ ધીધીઆરી,	વલ્લભ	વહાલાં	
અતરમા સાચી લેજો ધારી,	મહારા	વહાલાં	
બાહ્ય ગ્રહાનુ બિરહ વિચારો,	વલ્લભ	વહાલાં	
શરણે લાવીને ન વિસારો,	મહારા	વહાલાં	૧૫.
અરણ્યકમલમા હું ના રાચી,	વલ્લભ	વહાલાં	
ભક્તિ મારી છે ઘણી કાચી,	મહારા	વહાલાં	
નથી મારે હઠ કે નથી દાવો,	વલ્લભ	વહાલાં	
હીન દાસી ન તરસાવો,	મહારા	વહાલાં	૧૬
કરુણાનિધાન નામ ભારે,	વલ્લભ	વહાલાં	
તો હવે ગાની ચિન્તા મારે,	મહારા	વહાલાં	
અહાય તો રાજશિરોમણિ રીઝો,	વલ્લભ	વહાલાં	
અહાય તો દુર્ગુણ દેખી ખીજો,	મહારા	વહાલાં	૧૭
અહાય તો કુકર્મી જાણી મારો,	વલ્લભ	વહાલાં	
અહાય તો શરણાગત જાણી તારો,	મહારા	વહાલાં	

હવે આ દુખ સહુ નથી જાતું,	વલ્લભ	વહાલાં	
કાલજી ઘડીએ ઘડી ગલરાણુ,	મહારા	વહાલાં	૧૮
હાય હુ બની ગઈ દુર્ભાગી,	વલ્લભ	વહાલાં	
ઉડા અન્તરે લાહ્ય લાગી,	મહારા	વહાલાં	
એકે વાતે નથી હુ અધુરી,	વલ્લભ	વહાલાં	
થઈ છુ પતિત હવે પુરી,	મહારા	વહાલાં	૧૯
પતિનપાવન નામ ધગવો,	વલ્લભ	વહાલાં	
તો માગી વહારે કેમ ન ધાવો,	મહારા	વહાલાં	
શુ કરવાને આમ તગસાવો,	વલ્લભ	વહાલાં	
કયા થઈ આવુ પથ બતાવો,	મહારા	વહાલાં	૨૦
રાજ ચરણુ વિના મહારે,	વલ્લભ	વહાલાં	
અવર ભરસો ન મહારે,	મહારા	વહાલાં	
બીજુ તો કશુએ ન જાણુ,	વલ્લભ	વહાલાં	
રાજ રીઝો તો મહા સુખ માણુ,	મહારા	વહાલાં	૨૧
લક્ષી ભુડી તો એ દાસી,	વલ્લભ	વહાલાં	
રાજ ચરણુની ઉપાસી,	મહારા	વહાલાં	
દહતા નથી રહેતી મનમા,	વલ્લભ	વહાલાં	
લાહ્ય લાગી છે મારા તનમા	મહારા	વહાલાં	૨૨
ખુઝ કે સમજ નથી પડતી,	વલ્લભ	વહાલાં	
કયા લગી રહીશ આમ રખડતી,	મહારા	વહાલાં	
રાજ શિરોમણિને હુ ખામી,	વલ્લભ	વહાલાં	
તોએ દુખમા રહી ખામી,	મહારા	વહાલાં	૨૩
અનેક અપરાધે ભરી છુ,	વલ્લભ	વહાલાં	
તો પણ રાજને વરી છુ,	મહારા	વહાલાં	
હુનીઆમા બહાવરી ઠરી છુ,	વલ્લભ	વહાલાં	
વણુ મોતે વણુ મારી મરી છુ,	મહારા	વહાલાં	૨૪
હવે ન નાથ નમેરા થાઓ,	વલ્લભ	વહાલાં	
વહેવેગ આવો કે બોલાવો,	મહારા	વહાલાં	
કામપૂરકે જાણી વળગી,	વલ્લભ	વહાલાં	
ચિન્તાચૂરક ન કરશો અળગી,	મહારા	વહાલાં	૨૫
શ્રીઅંગે શ્રમ દેવામા શૂરી,	વલ્લભ	વહાલાં	
સ્વારથ સાધવામા પૂરી,	મહારા	વહાલાં	
સુખડા દેવાને તો અધુરી,	વલ્લભ	વહાલાં	
તે અપરાધે મરુ ટૂરી,	મહારા	વહાલાં	૨૬.

રાજે માની તો મણીથી મોઢેરી,	વલ્લભ	વહાલાં	
ગળે તરછોડી ગજથી સોધી,	મહારા	વહાલાં	
જગતમા થાય મહારી હાસી,	વલ્લભ	વહાલાં	
મનમાને મનમા રહી વિમાગી,	મહારા	વહાલાં	૨૭
લયે જે થનાર હોય તે થાય,	વલ્લભ	વહાલાં	
પણ હવે મુજથી ન રહેવાય,	મહારા	વહાલાં	
નિત્ય પ્રતિ નિરખુ મુદરતાઈ,	વલ્લભ	વહાલાં	
બીજુ ન જોઈએ મારે કાઈ,	મહારા	વહાલાં	૨૮
બ્રમર કમલના સરખી પ્રીતિ,	વલ્લભ	વહાલાં	
ચરણકમલમા રહે તો જીતી,	મહારા	વહાલાં	
હુલક તોએ દાસી તમારી,	વલ્લભ	વહાલાં	
હવે સલાલી દ્યો ગઈ હારી,	મહારા	વહાલાં	૨૯
ધરના ગુલામડા કયા જાગે,	વલ્લભ	વહાલાં	
રાજ જ્યમ છોડ્યા હુ ખી ધારે,	મહારા	વહાલાં	
તેવી રીતે આ હુ ખ કયા કહીએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
બીજે નહિ ઠેકાણુ કયા જઈએ,	મહારા	વહાલાં	૩૦
એકલડા મદિરમા કયા રહીએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
વિરહદાવાનલ કેમ કરી સહીએ,	મહારા	વહાલાં	
નિસાસા મૂકી નામ લઈએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
મનમા આવે જે વિખડા પાઈએ,	મહારા	વહાલાં	૩૧
પણ આપઘાતથી ડર પાઈએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
અવતાર એણે શુમાઈએ,	મહારા	વહાલાં	
નિત્ય નવલી લીલા તે કેમ ગાઈએ,	વલ્લભ	વહાલાં	
અમુખાઈએ અકુલાઈએ ગલગઈએ,	મહારા	વહાલાં	૩૨
દયાલુ થઈ પણ વાકે મારે,	વલ્લભ	વહાલાં	
એ શુ ઘટે છે નાશ વિચારે	મહારા	વહાલાં	
જાણીતા થઈને હુ ખ દેણુ,	વલ્લભ	વહાલાં	
એ પણ ઘટતુ નથી શુ કહેણુ,	મહારા	વહાલાં	૩૩
અભિજીતનો ભેગ ક્યારે મદારે,	વલ્લભ	વહાલાં	
દાસીનો દહાડલો કેમ વલારે,	મહારા	વહાલાં	
સયોગરમની માધુગ વાણી,	વલ્લભ	વહાલાં	
મલારી સલારી ગભરાણી,	મહારા	વહાલાં	૩૪

રાજુડી માટે રત્ન અમોહુ, વલ્લભ વહાલાં
 નિમિષ વાર હું નહીં બૂલું, મહારા વહાલાં
 સર્વે ખવાસણુમા ખાસી, વલ્લભ વહાલાં
 રાજુડી તું તે માગી દામી, મહારા વહાલાં ૩૫
 સ્વકીય સમાજમા તું વહાલી, વલ્લભ વહાલાં
 તુજ માટે સારો આવ્યો ચાલી, મહારા વહાલાં
 તુને જોઈ શકું ન આપ સલાલી, વલ્લભ વહાલાં
 તુજ વિના ઠકુરાર્થ સહુ ઠાલી, મહારા વહાલાં ૩૬
 સત્યપ્રતિજ્ઞાની તો ખલિહારી, વલ્લભ વહાલાં
 એ ખધી વાતો કયાથી વિમારી, મહારા વહાલાં
 તે વચનામૃત મુજને સાલે, વલ્લભ વહાલાં
 પણ તેમા માત્ર કાંઈ ન ચાલે, મહારા વહાલાં ૩૭
 વિરહ વેલાએ વાહારે ધાઓ, વલ્લભ વહાલાં
 દર્શન દેઈ દેઈને હરખાઓ, મહારા વહાલાં
 જ્યા લગી ભૂતલ રાજ ખિરાળે, વલ્લભ વહાલાં
 ત્યા લગી પીયુ પદ રસ પાળે, મહારા વહાલાં ૩૮
 જુગલ ચરણ મુજ મસ્તકે ધરજે વલ્લભ વહાલાં
 સુખીયા કરીને સુખીયા થાળે, મહારા વહાલાં
 નયણાથી નાથ ન થાશે ન્યારા, વલ્લભ વહાલાં
 એટલું માણ હું પીયુછ મહારા, મહારા વહાલાં ૩૯
 જ્યાં જ્યાં અવતાર જે જે ધરશું વલ્લભ વહાલાં
 ત્યા ત્યાંથી આવી પદ અનુસરશું, મહારા વહાલાં
 જેમ દીપક દેખી પુદી, વલ્લભ વહાલાં
 અણુએ રહેવાની નથી જુદી, મહારા વહાલાં ૪૦
 લોકિક દેહ નાશ થાશે, વલ્લભ વહાલાં
 શરણ આવેલો જીવ કયા જાશે, મહારા વહાલાં
 આધિદેવિક રૂપ લઈને, વલ્લભ વહાલાં
 ચંચુકમલમા રહેશે જઈને, મહારા વહાલાં ૪૧
 જેમ રાજ રાખશે તેમ રહીશું, વલ્લભ વહાલાં
 શ્રીમુખ જોઈને સુખીયા થઈશું, મહારા વહાલાં
 નાથ ગયા છે મુજને મેલી, વલ્લભ વહાલાં
 કહોને કયા થઈ આવું વહેતી મહારા વહાલાં ૪૨

કૃત્યે થઈ છુ ઘણી કુડી, વદલ વહાલાં
 દિન દિન દશા આવી ભુડી, મહારા વહાલાં
 વિરહનો અગ્નિ ઉર તાતો, વદલ વહાલાં
 નિશદિન 'લાગ્યો ન ખમાતો, મહારા વહાલાં ૪૩.
 જવાલાએ બલતો ને ગભરાતો, વદલ વહાલાં
 તોએ ન પાપી પ્રાણુ જાતો, મહારા વહાલાં
 વીત્યામા રહ્યુ નથી બાકી, વદલ વહાલાં
 રોઈ રોઈને હુ તો થાકી, મહારા વહાલાં ૪૪
 રાબુની વિનતિ ઉર ધરજે, વદલ વહાલાં
 વેગે તે આણુ હવે કરજે, મહારા વહાલાં ૪૫

Esoteric Doctrine.

શ્રાવણસ્યામલે પ્રક્ષ એકાદશ્યાં મહાનિશિ ।

સાક્ષાદ્ભગવતા પ્રોક્તં તદક્ષરશ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

શ્રાવણસ્ય-of the lunar month of gravana અમલે પક્ષે-in the bright half of a lunar month એકાદશ્યામ-on the eleventh day મહાનિશિ-on mid-night સાક્ષાત્-in Bodily form, in Person, in Embodiment ભગવતા-by the Lord પ્રોક્તમ-prescribed, dictated, laid down authoritatively તત્-that અક્ષરશ -ad Verbatim, syllable by syllable, 2 literally ઉચ્યતે-is declared

What is dictated by the Supreme Divinity in Embodiment on the mid-night of the eleventh day of the bright half of the lunar month of gravana is declared ad Verbatim 1

બ્રહ્મસમ્બન્ધકરણાત્ સર્વેષાં દેહજીવયોઃ ।

સર્વદોષનિવૃત્તિર્હિ દોષાઃ પંચવિધાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨ ॥

બ્રહ્મસમ્બન્ધકરણાત્-by the performance of Brahmasambandha-connection with or relation to the Almighty Brahman-, by forming a devotional tie with the Supreme Divinity સર્વેષાં-of all દેહજીવયો -of bodies and souls સર્વદોષનિવૃત્તિ -cessation of all evils હિ-indeed, without fail, surely 2 It is proper-justifiable દોષા -evils, sins પંચવિધા -of five sorts સ્મૃતા -are laid down or recorded in Smritis.

By forming a devotional tie with the Supreme Divinity, all sorts of depravity of one's body and soul are removed without fail. It is recorded in Smritis that evils are of five sorts 2

सहजा देशकालोत्था लोकवेदनिरूपिताः ।

संयोगजा स्पर्शजाश्चैव न मन्तव्याः कथञ्चन ॥ ३ ॥

सहजा -inborn, innate, natural, pertaining to the five elements of a body देशकालोत्था -Those that arise on account of Space and Time लोकवेदनिरूपिता -ascertained in various worlds and Vedas संयोगजा -those arising out of conjunction (with unclean substances) स्पर्शजा -those produced by the touch of अनधिकारी persons च and many others एव-only न-not मन्तव्या -ought to be regarded कथञ्चन-on any account, in any case

(They can be classified into five sorts) only -(1) natural or pertaining to the five elements of a body, (2) those that arise on account of Space and Time, (3) those ascertained in various worlds and Vedas, (4) those arising out of contact with unclean substances, and (5) those produced by the touch of persons not entitled to Vedic ceremonies and rituals [The word च in the text adds many accidental sins also such as unclean sight etc] These (five sorts of evils) ought not to be regarded in any case 3

अन्यथा सर्वदोषाणां न निवृत्तिः कथञ्चन ।

असमर्पितवस्तूनां तस्माद्वर्जनमाचरेत् ॥ ४ ॥

अन्यथा-in any other manner or way otherwise सर्वदोषाणाम्-of all evils न-not निवृत्ति -cessation complete destruction कथञ्चन-even with great difficulty, even with great efforts असमर्पितवस्तूनाम्-of undedicated things तस्मात्-therefore वर्जनम्-renunciation, abandonment, giving up आचरेत् (one) should observe-practise-perform

Otherwise cessation of all evils can in no way, be achieved. Therefore, one should abstain from enjoying things unconsecrated (to the Supreme Divinity) 4

निवेदिभिः समर्प्यैव सर्वं कार्यमिति स्थितिः ।

न मतं देवदेवस्य सामिश्रुक्तसमर्पणम् ॥ ५ ॥

निवेदिभि -by those who are initiated in the doctrine of complete renunciation of the self to the Almighty समर्प्यैव-having dedicated

सर्वम्—all (customary and scriptural observances) कार्यम्—fit to be performed इति—thus स्थिति—imperative law न—not मतम्—approved of, sanctioned देवदेवस्य—of the Lord of deities, of the Supreme Lord सामिभुक्तसमर्पणम्—dedication of things and actions which are half enjoyed

Those, who are initiated in the doctrine of complete renunciation of the self to the Almighty, should perform no (customary or scriptural) observance without dedication (i.e. all actions whatever are intended to be performed by him should not be done without dedication) This is the Imperative Law Dedication of things and actions which are half enjoyed is not approved of by the Lord of lords 5

तस्मादादौ सर्वकार्ये सर्ववस्तुसमर्पणम् ॥ ५½ ॥

तस्मात्—therefore आदौ in the beginning सर्वकार्य in all actions सर्ववस्तुसमर्पणम्—dedication of all objects 5½

Therefore, one should dedicate all things, in the beginning, while performing any action 5½

दत्तापहारवचनं तथा च सकलं हरेः ॥ ६ ॥

न ग्राह्यमिति वाक्यं हि भिन्नमार्गपरं मतम् ॥ ६½ ॥

दत्तापहारवचनम्—the statement as regards the taking (away) of the things delivered तथा च—and also, and likewise सकलम्—all हरे—of Hari न—not ग्राह्यम्—should be accepted इति thus वाक्यम्—statement, rule हि—verily भिन्नमार्गपरम्—devoted—having reference—to a different path Viz. Pūjāmārga-Path of Worship- मतम्—is aimed at, is looked upon

The statement as regards the appropriation of what is delivered (to the Lord), as well as the precept that nothing of God Hari should be accepted are regarded to refer to (quite) a different path 6½

सेवकानां यथा लोके व्यवहारः प्रसिद्ध्यति ॥ ७ ॥

तथा कार्यं समर्प्यैव सर्वेषां ब्रह्मता ततः ॥ ७½ ॥

सेवकानाम्—of Divine Servants, of Devotees यथा—the manner in which लोके—in worldly affairs, in practical life व्यवहार—practise, an established rule प्रसिद्ध्यति—be accomplished, be fulfilled, be successful तथा—in that manner कार्यम्—should be done समर्प्यैव—having dedicated only सर्वेषाम्—of all (1 Devotees, 2 Actions) ब्रह्मता—Innocence, the state of being faultless and impartial तत—thence

- Only after dedication (to the Lord), the devotees should perform everything in the manner in which their practical life should be successful in the world Innocence (of all their actions will be achieved) of its own accord 7½

गङ्गात्वं सर्वदोषाणां गुणदोषादिवर्णना ॥ ८ ॥

गङ्गात्वे न निरूप्या स्यात्तदत्रापि चैव हि ॥ ८½ ॥

गङ्गात्वम्-till entrance to the sacred waters of the Ganges सर्वदोषाणाम्-of the defects of all waters गुणदोषादिवर्णना-delineation of merits and defects गङ्गात्वे-after ingress in the sacred waters of the Ganges न निरूप्या स्यात्-is not described तदत्र-in like manner, analogously अत्रापि-in this case also च and एव indeed हि-and it is proper

Just as the merits and defects (of various waters) are delineated only till their entrance to the sacred waters of the Ganges, after their ingress in them they are not described analogously, in this case also (the merits and defects of the actions of the devotees are considered only till Bhagavannivedana, after the achievement of a devotional life-after the dedication of all things and actions to the Supreme Lord-they are not to be regarded) 8½

श्रीगोकुलेशो जयति ॥

श्रीगोकुलेशाष्टकम्.

नत्वा श्रीगोकुलेशं तं रसरूपैकविग्रहं । व्याख्यास्ये भक्तबोधार्थं
कृत्वा तत्प्रार्थनाष्टकम् ॥ अथ प्रभुस्वरूपस्य पूर्णशृङ्गाररसात्मकत्वा-
त्तस्य रसस्य च संयोगरसानुभवं कारयित्वा पूर्णरसानुभवार्थं विप्र-
योगरसे दीयमाने सति तस्य विप्रयोगस्य विकलत्वास्वास्थ्यप्रकृति-
कत्वेनातिगाढतापरूपत्वात्तत्तापमसहमानास्तामसभावापन्ना भक्ता-
स्तापनिवृत्त्यर्थं प्रभुमुद्दिश्य स्वरूपदर्शनं प्रार्थयन्ते । प्राणाधिकप्रेष्टे-
त्यादि ॥ हे प्राणाधिकप्रेष्ठ । हे गोकुलेश । त्वं भवजनानां निजं
रूपं दर्शयेति पदसम्बन्धः । प्राणेभ्योऽप्यधिकप्रियतमोत्तया त्वद्रूपा-

दर्शने प्राणा गच्छेयुरेवेतिभावः । तर्हि कथं स्थिता इत्याकाङ्क्षायां
द्वितीयं सम्बोधनमाहुः गोकुलेशेति । लीलाख्यापकगोकुलस्वामि-
नामोक्त्या प्राणानां निर्गमने पूर्व तन्नामैव कण्ठ आगत्य प्राणान्
रुरोधेति ज्ञापितम् । स्वरूपादर्शने प्राणरक्षणं तापनिवर्तकत्वं
जीवनकारित्वं सर्वप्रकाशकत्वं स्वरूपप्रदत्वं च लीलाविशिष्टनाम-
कथनस्य 'तव कथामृतं तत्तज्जीवन'मितिश्लोके श्रीशुकेनोक्तम् ।
भवजनानामिति ॥ त्वदीयत्वोक्त्या स्वकीयानामुपेक्षापि न
कर्तव्येतिभावः । तेषां तत्कालीनावस्था निरूप्यते ॥ त्वद्विप्रयोगेति
तवविप्रयोगरूपो योऽनलस्तेन तापितानां तावकानामन्यकृत-
तापासंभवात् केवलं त्वद्रूपादर्शनजनिततापोदयादतिदैन्यकथनम् ।
रूपस्य तापनिवर्तकत्वमाहुः समस्तसन्तापनिवर्तकमिति । यद्रूपं
बहुविधतापनिवर्तकं त्वदीयानामन्यकृततापासंभवाद्विरहजनितताप-
स्यैव बहुविधत्वद्योतकं समस्तपदम् । अन्यरूपस्य तापनिवर्तकत्वा-
भावान्निजपदम् । अदर्शनं तापहेतुरितिदर्शनमेव प्रार्थयन्ते
दर्शयेतिपदेन ॥ १ ॥ अतःपरं राजसभावापन्ना विक्षिप्तचिन्ताः
संतस्त्वद्विरहजतापस्य बहुविधत्वेन सर्पदंशजनितविषरूपतां वदन्तः
पूर्वोक्तसर्वसामर्थ्ययुक्तनामकथनेनैव पुनः संबोधयन्तो जीवनकारि-
स्वरूपदर्शनमेव प्रार्थयन्ते भवद्वियोगेति । भवतस्तव वियोग एव
उरगः सर्पस्तस्य यो दंशस्तद्युक्तानां पुनः सर्वाङ्गेषु उद्यत् प्रसर
यत् यदिपं तेन मूर्छितानां मोहप्राप्तानां तावकानां त्वदीयानां संप्रति
अस्यामपि दशायां संजीवनं सम्यक् जीवनकारि यदेतादृशं तन्निजं
स्वीयं रूपं दर्शयेति पूर्ववद्दर्शनमेव प्रार्थयन्ते । विषमूर्छितानां विष-
निवर्तकं संजीवनं नामौषधं लोकप्रसिद्धमपीतिभावः ॥ २ ॥ ततः

सात्त्विकभावापन्नास्त्वद्विप्रयोगजनिततापस्य सर्वज्ञानाच्छादकत्वेना-
 न्धकाररूपतां वदन्तः पूर्वोक्तप्रकारकनामसंम्बोधनेनैव त्वदीयानां
 ज्ञानप्रकाशकं स्वरूपदर्शनमेव पुनः प्रार्थयन्ते आकस्मिकेति । अक-
 स्माज्जातो यस्तव विरहरूपो अन्धकारः तेन सम्यक् आच्छादितानि
सर्वविषयज्ञानानि येषां तेषां त्वद्भक्ताज्ञानानां नेत्राणां वा प्रकाश-
 जनकमेतादृशं निजं रूपं दर्शयेति पूर्ववत् । अनेन श्लोकत्रयेण
 त्रिविधभावापन्नसाधारणभक्तानां स्वार्थजनकरूपदर्शनमेव प्रार्थि-
 तम् ॥३॥ अथ युष्मद्विरहजनितविविधस्वताप निवेद्य पश्चादेतद्भाव-
 त्रययुक्तानामसाधारणभक्तानां मध्ये राजसाः साधारणभक्ता
 विचित्रवर्णास्तरणस्थितरूपनिरूपणेनाद्भुतरसयुक्तं स्वानुभूतं यथा-
 दृष्टशृङ्गारस्वरूपं वर्णयन्तो दर्शनमेव प्रार्थयन्ते । विप्रयोगे दर्शनस्यैवा-
 वश्यकत्वात् सर्वत्र प्रार्थनमुक्तम् । स्वमन्दिरेति । स्वकीये मन्दिरे
आस्तीर्णं नानावर्णयुक्तं सुखजनकस्पर्शं मृद्वत्यन्तं कोमलं तादृशं
 यदास्तरणं तस्मिन्निपण्णमुपविष्टम् । पुनः कीदृशम् ? पृथु स्थूलं
 यत् उपधानं तदाश्रितः पृष्ठभागः पाश्चात्यभागो यस्य । तदेवम्भूतं
निजं रूपं दर्शयेति प्रार्थयन्ते ॥४॥ ततः कृपादृष्टिजनितप्रसादनिरू-
 पणेन सात्त्विकाः साधारणभक्ताः करुणारसयुक्तशृङ्गाररसस्वरूपं
 वर्णयन्तस्तादृशस्वरूपदर्शनं प्रार्थयन्ते सन्दर्शनार्थेति । सन्दर्शनम-
 होरात्रं प्रभोरुत्थानमारभ्य शयनावधि सम्यग्दर्शनम् । तदर्थमागता
 ये सर्वे लोकास्तेषां विशिष्टानि तत्तद्भावपूर्णानि यानि विलोचनानि
 नेत्राणि तेषामासेचनकमतृप्तिजनकं 'तदासेचनकं तृप्तेर्नास्त्यन्तो
 यस्य दर्शना'दित्यमरः । यद्वा आ समन्तात् निजानन्दसेककरम् ।

पुनर्मनो जानातीति मनोज्ञम् । येन भावेन ये पश्यन्ति तेषां
 तद्भावं जानातीतिभावः । मनोहरं वा पुनः कृपया योवल्लोको
 दृष्टिपातस्तेनाहितःस्थापितस्तेषु प्रसादो येन । कृपादृशा भक्तानां
 तत्तद्भावपूर्वकमितिभावः एतादृशं निजं रूपं दर्शयेति ॥ ५ ॥
 पुनरपि तामसा असाधारणभक्ताः प्रौढ्या तदेव स्वरूपं स्वप्रसादा
 धरामृतदातृत्वेन निरूपयन्तः तद्दर्शनमेव प्रार्थयन्ते यत्सर्वदेति ।
 यद्रूपं सर्वदा सर्वस्मिन् काले चर्विताया नागवल्ली ताम्बूलं तस्या
 यो रसः प्रियो यस्य । अत्र ताम्बूलपदं विहाय स्त्रीलिङ्गनागवल्ली-
 शब्दप्रयोगात्तज्जातीयसम्बन्धी रस एव सदा प्रभोः प्रिय इतिध्वनि
 तार्थः । पुनस्तद्रसेन नागवल्लीरसेन रक्ता रजिताः स्नेहकलारूपा दन्ता
 यस्य । पुनर्निजेषु स्वकीयेषु ताम्बूलचर्वितरूपं प्रसादं ददातीति
 तथा । अनेनासाधारणभक्तेषु दन्तजनितचर्वितदानेन स्नेहपूर्णाधिरा-
 मृतप्रदमितिभावः । एतादृशं निजं रूपं दर्शयेति ॥ ६ ॥ एवं साधा-
 रणासाधारणभक्तानां मध्येऽसाधारणास्त्रिविधा अप्यन्तरङ्गभक्ताः
 स्वेषां स्वरूपानन्दरसदातृत्वेन वर्णयन्तस्तत्स्वरूपदर्शनमेवप्रार्थयन्ते
प्रतिक्षणमिति । प्रतिक्षणं निरन्तरं गोकुलसुन्दरीणा स्वीयत्वेना
 ङ्गीकृतमुख्यभक्तानां यानि अतृप्तिमन्ति तृप्तिरहितानि लोचनानि
 नयनानि । यद्वा लोचनपदोपलक्षितानि सर्वेन्द्रियाणि तेषां स्वस्व-
 भोग्यरसपानस्य पात्रम् । यद्वा तासां सर्वेन्द्रियाण्येव रसपानपात्राणि
 यस्य रूपस्य तद्रूपम् । अत्राधाराधेययोः पात्ररसयोर्भिन्नत्वनिरूपणेपि
 द्वयोरानन्दैकस्वरूपत्वमेव । पुनः समस्तस्य सौन्दर्यस्य लावण्यस्य
रसस्य परमानन्दरसस्य च । यद्वा समस्तानां त्रिविधान्तरङ्ग-
 भक्तानामोद्यः समूहः प्रवाहो वा तेनपूर्णं यद्रूपम् । अनेन निरन्तर-

શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પ્રાકટ્યોત્સવ.

સવત્ ૧૯૮૨

શ્રીપુરુષોત્તમમહાના આશ્રય નીચે દશદિગન્તવિજયી શ્રીગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રાકટ્યોત્સવનિમિત્તે રવિવાર તા ૧૯-૯-૨૬ને દિને મુખ્યમંત્રીના માધ્યમબાગમાં એક પ્રાકટ્યોત્સવમાં પ્રસિદ્ધ સભા મહી હતી, જે વેનાએ ઉદ્ધન કાલેજના સંસ્કૃતના વ્યાખ્યાતા પ્રો. મહેનાન ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ એ એ “શ્રીપુરુષોત્તમજીની અદ્વિતીય વિદ્વતા”નું નિરૂપણ કરવા સાથે અન્ય વક્તાઓએ શ્રીપુરુષોત્તમજીના જીવનચરિત્ર વિષે વિવેચન કર્યું હતું આ પ્રમુખે પ્રો. શાસ્ત્રીની શ્રીપુષ્ટિમંત્રાદય અને વૈષ્ણવો અતિ અનેકવિધ સેવાઓએ આકૃષ્ટ ઉદ્ધન મહાના આશ્રય નીચે ગદુનાનાજીના મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાદિ મયતા વર્ગોમાં અધ્યયનગ્રંથો તરફથી તેમને મન્માનપત્ર તથા સુવર્ણપદક અર્પણ કરવાનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રમુખસ્થાન પ્રાકટ્યોત્સવ ઉજવના મહેલી સભાનું પ્રમુખમ્યાન શાસ્ત્રીજીએ તાક્ષીઓના અગ્રગ વચ્ચે સ્વીકારતા જણાવ્યું હતું કે ‘આપની ઇચ્છાને અધીન થઈને આ સ્થાન મે લીધું છે ગયે વર્ષે આપણે આ જ સ્થાને મળ્યા હતા તે વેનાએ અત્રે સાપ્રદાયિક પુસ્તકોના સમૂહનું પ્રદર્શન કર્યું હતું, તેવું આ વર્ષ આપણે કર્યું નથી, પરંતુ તેથી આમલ વધીને સુદૃઢ કાર્ય કર્યું છે ગયે વર્ષે મારી વિનીત સૂચનાનો સ્વીકાર કરીને આ આપણું શ્રીપુરુષોત્તમ-મહાન અપાયુ હતું, જેની પ્રવૃત્તિ સમગ્ર વર્ષમાં સન્તોષકારક રહી છે પ્રકૃત વર્ષે આપણા મહાની પ્રવૃત્તિ ક્યા દિશામાં થઈ તદ્વિપયક વિવેચન વૈષ્ણવમાન્ય તેથીવાતને કરવાને હવે જણાવીશ વે મૂલ્યદ્ર વૃત્તસીદાસ તેલીનાના વકીલ હાઈકોર્ટે જણાવ્યું કે—

માન્યતઃ પ્રમુખ અને ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો,

આજે આપણે શ્રીપુરુષોત્તમમહાના આશ્રય નીચે મળ્યા છીએ ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી-મહારાજનું નામ આપણા મંત્રાવમાં સુઅસિદ્ધ છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

શ્રીપુરુષોત્તમમહાની (શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા) અને શ્રીવિદ્યનાથજી પંચી એક વિદ્વાન તરીકે સંપ્ર-ગત વર્ષની પ્રવૃત્તિ દાયમાં કાઢતો પણ પ્રભાવ પજો હોય તો તે શ્રીપુરુષોત્તમજીનો છે તેમનો વિષે વૈ, તેથીવાત આપણા ઉપર મહાન ઉપકાર છે તેમનું વક્તવ્ય સચોટ છે તેમણે પોતાના આયુષ્યના ૪૦ વર્ષ સુરતમાં શ્રીભાવકૃષ્ણજીની સેવામાં ગાળ્યા, અને ત્યાં તેમ જ હુમમમાં રહીને અનેક અથો મિદ્ધ કર્યા તેમના તે અથો સપ્રદાયનાઓને તથા તેની બહારનાઓને ચક્રિત કરી નાખે તેવા છે તેમનું વૈદુષ્ય-વિદ્વતા-જ્ઞાન-અદ્વિતીય ગણી શકાય.

સ્મરણ નામાવશેષ કે શુદ્ધત્ત ન રહે, પણ તેમનું સ્મરણ મતલ રહે, તેથી આ મહાની સ્થાપના કરવામાં આવી છે શ્રીપુરુષોત્તમજીના અથો વિદ્વાનોના પણ માનમર્દન કરે તેવા છે એ અથો સુદમાં સમજમાં આવે તેવા નથી, પણ તે આપણને સહુને સહેવાઈથી સમજાય તે રીતે શાસ્ત્રીજીએ તેના અધ્યાપનનો આરભ કર્યો છે હુ હવે આ મહાદ્વારા ગત વર્ષે ક્યા અથો વચ્ચા અને હાન ક્યા ક્યા અન્યોનું વાચન ચાલુ છે તે જણાવીજ પ્રથમ આપણે શ્રીપુરુષોત્તમજીનો ‘બદિર્મુખ મુખધ્વસવાદ’ અથ લઈ એના નજો નિભાગનું સાગોપાગ વાચન કર્યું, એ પછી આપણે શ્રીવલ્લભ

માર્ગછતો મુપ્રસિદ્ધ વાદઅથ 'પત્રાવનન' શ્રીપુરુષોત્તમજીની ટીકા માથે રાખ્યો. એ અથતુ નામ દરેક વૈષ્ણવને પરિચિત છે. શ્રીવલ્લભાખ્યાનમા 'પત્રાવનન' પડિત જીત્યા ગજમાયિકમત શતખડ' પકિતઓ મર્વના અમરણમા હશે તેના અધ્યયન પત્રી શાસ્ત્રીજીએ એનો માર પણ આપણને નિવેદિત કર્યો. એ અથતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીની ટીકા સાથે ગત વર્ષે ભગવદીય ભાર્ગ્ય ગણુડોડદાસ વગજવનદામે મુદ્રણ પણ કરાવ્યું છે, આ અથાનન્તર 'પ્રપચ્ચસમારભેદ'નું પણ વાચન થઈ ગયું છે. વર્ગમાં વાચવામા આવેલો અને અદ્યાપિ વચ્ચાતો અન્ય 'માહુચ્યોપનિષદ' છે શાકરો દશ ઉપનિષદોને પ્રાચીન જણાવે છે, તેમા પણ સામાન્ય વાચકવર્ગને વિગેષત માયાવાદ દેખાતો નથી. શકુનચાર્ય પોતાના ગુરુ ગોવિંદના પણ ગુરુ ગૌડપાદની માહુચ્યોપનિષદ પરની કારિકાનો આશ્રય લઈને જણાવે છે કે તેમા માયાવાદ નિરૂપવામા આવ્યો છે, તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ એ ઉપનિષદ અને ગૌડપાદ કારિકા પર દીપિકા કરીને એવું સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે માહુચ્યોપનિષદમા કે તે પરની ગૌડપાદની કારિકામા પણ માયાવાદ નહિ પણ બ્રહ્મવાદ છે સપ્રદાયના આકર અથો સમજવાની કઠિનતા હોય તેમને માટે 'અલ્પભાષ્ય' વાચનામા આવે છે હાન આનંદમયાધિકરણુ વચ્ચાત છે નિસુત્રીપત્રનું ભાષ્ય વચ્ચાત પત્રી તે પરની શ્રીકૃષ્ણચરિત્રની 'ભાવપ્રકાશિકાવૃત્તિ' પણ વાચવામા આવી હતી આ વૃત્તિમા શ્રીપુરુષોત્તમજીના 'ભાષ્યપ્રકાશ' અને 'અલ્પભાષ્ય' ઉભયનો ઉત્તમ માર આપેલો છે. મપ્રદાયતુ અન્તિત્વ રક્ષતુ હોય તો તે શ્રીપુરુષોત્તમજીની શ્રેણીથી રક્ષારો પ્રભુ વરણ દરે તો જ ભાવનાત્મક અધિગતુ ગ્રહણ થઈ શકે, પણ સામાન્ય જનમમાજતુ અવલબન તો પ્રમાણપદ્ધતિ પર જ હોઈ શકે. શ્રીપુરુષોત્તમજીના નામમાત્રનો પરિચય નહિ પરન્તુ એમના અન્યોનું માર્ગોપાગ અધ્યયન કરીને તે દ્વારા મદાચાર સપ્રદાયમા પ્રવર્તાવવાનો આ મડનનો મદુદેશ છે. શ્રીપુરુષોત્તમજીના અથોના અધ્યયનથી અને તેમાથી દ્વિતિયતા સદાચારના મેરુનથી પ્રમાણુનિદા થયા પત્રી ક્યારેક કાષ્ઠક અધિગરીને પ્રમેયમા પણ નિષ્ઠા થાય અને તે દ્વારા શ્રીગોકુલેશ શ્રીહરિગાયજી આદિએ ઉપદિષ્ટ આચાર્યશ્રીતુ પ્રમેય પણ ચકુરે. આ રીતે પ્રમાણુ અને પ્રમેયપદ્ધતિ ઉભયની મગતિ છે બીજો જ અથ વચ્ચાત છે તે શ્રીસુભોધિનીજી છે. શ્રીસુભોધિનીજીમા દશમસ્કંધ મર્ધન્ય છે તેમા પણ વેલુગીત પરમસુદર છે. શ્રીપદ્મનાભદામજીએ ગાયુ છે કે 'વેલુગીત ઓર યુગનગીતકી રમમરખા બગખાઈ,' અર્થાત્ પદ્મનાભામજીના સમયમા પણ વેલુગીતના અને યુગનગીતના શ્રીસુભોધિનીજી ઉત્તમોત્તમ છે એમ વૈષ્ણવોનો અનુભવ હતો. વેલુગીતમા પ્રભુના અતીક્રિક રમાત્મક સ્વરૂપનો જે આતર અનુભવ શ્રીગોપીજનોએ કરેલો તેનું નિરૂપણ વ્યામજીએ કર્યું છે, અને તેનું ઉદ્ધાટન શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ શ્રીસુભોધિનીજીમા કર્યું છે, અને શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પ્રમાણુપદ્ધતિનું અવલબન કરીને રમનિષ્પત્તિપ્રકાર અવિન્તર નિરૂપિત કર્યો છે. શ્રીસુભોધિનીજી સદા સાહિત્ય સાથે શાસ્ત્રીજી વાચે છે, અને મગ્યતાથી મમગવે છે. આ મગ્યતાનું કાણુ ભગવદીય મોની ગણુડોડખાઈ છે તેમણે તે માહિત્ય પોતાના માતૃશ્રીના અમરણાર્થે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. મપ્રદાયમા વિદ્યા પ્રતિની આ અભિગચિ જેના મડલની એક વર્ષની પ્રવૃત્તિ જેઃ દર્શાવનારી નહિ પરન્તુ મનોપમારક લેખાવી લેઈએ જે હાલની આપણી એ પ્રવૃત્તિ પ્રભુકૃપાએ આપુ ગઈ તો તે બીજા ચોડા મમયમા વક્ષરૂપે ઉગી તેના મુંદર ફલ મપ્રદાયને અને વૈષ્ણવોને પ્રાપ્ત થશે.

તદનન્તર વૈ વાડીલાલ નગીનગમ રાહ પ્લીહરે જણાવ્યું કે શ્રીપુરુષોત્તમજીની વિદ્વતા એવી

૬. વાડીલાલના વિચારો

તો અગાધ છે કે તેઓશ્રીના અથોમા મારો અચૂપાન ન હોવાથી હું તે વિશે પરિચય કરાવી શકું તેમ નથી, પરન્તુ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની કૃપાથી જેમને તેના અધ્યયનનું મોલાખ્ય પ્રાપ્ત થયું છે તેમનો નિસંગપ નિશ્ચય થયો હતો કે મપ્રદાય પ્રતિ નિન્દકોના આક્ષેપો નિર્મલ છે, તેના નિગમ માર

આપણને કોઈ પણ નવ્ય પ્રયામની આનંદશૂનતા નથી આપણી ઉપર દયા કરીને શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીગુમાઈજી શ્રીગોકુલેશ શ્રીહરિરાયજી શ્રીપુરુષોત્તમજી પ્રત્યક્ષ મહત્તી અથર્પા સામગ્રી મૂકી ગયા છે, પરંતુ ખેદની તો વાર્તા એ છે કે તે જોવાનો પણ આપણને-વૈષ્ણવોને-કે ગુરુગર્ભને પણ અવકાશ નથી ! મુખર્ષિમા વૈષ્ણવોની વમતિ ત્રણ લાખની છે શાસ્ત્રીજી ગાંધુ દ્રવ્ય ખર્ચો આપણને એ અથોતો લાભ આપવાને દર અકાડીએ પુનાથી અને ભરથથી પણ અત્રે આવે છે, પણ ૫૦-૬૦ વૈષ્ણવો પણ ભાગ્યે જ તેનો લાભ લે છે આચાર્યશ્રીએ અને પ્રાચીન આચાર્યવંશ્યોએ મહાન્ અથો લખવા પાછલ જે અમ લીધો છે તેની આપણને દરકાર નથી, કદર નથી યત્નપર્યન્ત આરિયતિ રહેશે તત્તપર્યન્ત આપણા પ્રતિ આક્ષેપોનો નિરામ નહિ અપાધ 'બહિર્મુખમુખ્યમવાત્' પડિતકર્ત્તિન્દિપાત્' વગેરે અથો જોઈએ નહિ તો 'ઠારપુરી ખાઈ બેસનારા' જ ગણાઈએ લોક તો જેવું જોશે તેવું જ કહેશે એ અથો પ્રસિદ્ધ કરવાનો તથા તે બહુવાબલાવવાનો જેમના પર ભાર છે, અને જેમનું તે કર્તવ્ય છે, તેમને શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી તે સુઝશે નહિ તત્તપર્યન્ત સપ્રદાયનો ઉદય થશે નહિ શ્રીપુરુષોત્તમજીના મમયમા પણ પારમ્પરિક વાચનાદિ બધ પડી જતા શ્રીપુરુષોત્તમજીને 'સપ્રદાયે નિવૃત્તે' શબ્દ ભાષ્યપ્રકાશના ઉપમહારમા લખવા પડ્યા તે વખતે પણ વિદ્યાના વિરોધીઓ તેઓશ્રીને 'વેદપશુ'ના નામથી ઓલખાવતા, તેથી કરીને એમ સમજવાનું નથી કે પુષ્ટિમાર્ગને વિદ્યા સાથે વૈર છે પુષ્ટિમાર્ગમા આપણે શ્રીપુરુષોત્તમની સેવા અને ગુણગાન કરવાના છે શ્રીપુરુષોત્તમ ભગવાન જ્ઞાન વૈરાગ્ય વીર્ય ઐશ્વર્ય યશ અને શ્રી એમ છ ગુણે સપન્ન છે, અને તેથી આપણે તેમને પરિપૂર્ણ માનીએ છીએ, તો તેમના સેવક જ્ઞાન પ્રતિ વૈરકર્તા ક્યાથી હોય ? આચાર્યશ્રી આદિએ જે જ્ઞાનસામગ્રી પ્રસિદ્ધ કરી છે તેનો જ નિસ્તાર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કર્યો છે તેઓશ્રીએ અણુભાષ્યનો વિસ્તાર તે પરની 'પ્રકાશ' નામની દીકા કરીને કર્યો છે, અને તે ઉલયે પર શ્રીયોગિજોપેશ્વરજીની 'રશ્મિ' નામની દીકા છે આચાર્યજીનો એવો એક પણ અથ નથી કે જે પર શ્રીપુરુષોત્તમજીની દીકા ન હોય જે અથ પર તેમની દીકા ન હોય તે અથ શ્રીઆચાર્યજીનો ન હોવાના સન્દેહને કવચિદ્ અવકાશ મળી શકે છે, અર્થાત્ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આચાર્યશ્રીના યાવન્માન અથ પર દીકા કરી છે, સપ્રદાયના સેવાપ્રકારાદિ પ્રતિ આક્ષેપોનો પણ નિરામ કર્યો છે શ્રીપુરુષોત્તમજીના વૈદુષ્ય-વિદ્વતા-વિષે વિશેષત પશ્ચિય આપણને શાસ્ત્રીજી કરાવશે, પરંતુ શ્રીઆચાર્યશ્રીની કૃપાથી આપણા વૈષ્ણવભાઈઓને અને આચાર્યવંશ્યોને આ અથોના સરક્ષણની અને સભાષાતર પ્રસિદ્ધિ સાથે અભ્ય-યતની તથા અધ્યાપનની સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતા સદાચાર પ્રવર્તતા જ્ઞાનશ્રન્યતા સ્વત જ નિર્મૂલ થઈ જશે

લોકોપકારનું કાર્ય જ્યાંથી અટક્યું ત્યાંથી તે ચાતુ રાખવાનો ઉદ્દેશ મડલે ક્યા રીતે પાર સનાતની સાગાણીના પાંચો તે વિષે ફેટલુંક વિવેચન કરી અથપ્રસિદ્ધિ અને અભ્યયનાધ્યાપન વક્તવ્યનો સાર ઉપર રા સાગાણીએ ભાર મેલ્યો હતો.

મડનની પ્રવૃત્તિઓની અનેકવિધતા દર્શાવતા ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજની અદ્વિતીય વિદ્વતાના તેમણે રચેલા અનેકાનેક અથોર્મોથી પ્રમાણે શાસ્ત્રીજીએ આપ્યા પ્રમુખ શાસ્ત્રીજીના હતા, અને જણાવ્યું હતું કે એમની વિદ્વતા પ્રતિપક્ષીઓને પણ સ્વીકારવી આપણને સાર પડે તેવી છે વિશેષમા તેમણે જણાવ્યું હતું કે મુખાઈસરકારના કેળવણી ખાતા તરફથી મુદ્રિત 'અણુભાષ્ય'ના ઉપોદ્ધાતમા શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રકાશ વિષે લખતા તે મુદ્રણનું કાર્ય-જેમના હસ્તક હતું અને જેઓ સ્માર્ત છે તે-શ્રીધર શાસ્ત્રી પાકકને પણ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે પોતાના અથોમા પ્રતિસૂત્ર જેની સમીક્ષા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કરી છે તેવી અન્ય કોઈએ પણ કરી નથી સમાપ્તિમા તેમણે ગોસ્વામી મહારાજને અને વૈષ્ણવો

ને તે ગ્રંથોનું અધ્યયન કરવા અને મર્વથી પ્રથમ સાનુવાદ પ્રકાશ^૧ પ્રમિદ્ધ કરવાની લક્ષ્યામણ કરી હતી
સન્માનપત્ર આપવાનો સમારંભ

અનન્તર ઉક્ત સમાનુ વિમર્જન થઈને શાસ્ત્રીજીને સન્માનપત્ર અને સુવર્ણપદક આપવાની
મમા મહી હતી વૈ. જગજીવનદામ ગોવર્ધનદામની દરખાસ્ત અને વૈ જમનાદામ ડાનજીના રેક્રથી
આ સમાનુ પ્રમુખસ્થાન માધવમાગવાના ગે. ધર્મદાસ ત્રિભુવનદાસે લીધું હતું વૈ મૂનચંદ્ર તેલીનાતાએ
શાસ્ત્રીજીને એનાયત કરનાનું માનપત્ર-જે મસ્કૃતમા લખાઈ સાટિન પર છપાયલું હતું અને જેમા
શાસ્ત્રીજીની મંપ્રાણની અને વૈષ્ણવોની છેલ્લા ૪૨ વર્ષની સેવાઓનું વર્ણન કરવામા આવ્યું
હતું તેર-વાચી બતાવ્યું હતું તેમ કરતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે શાસ્ત્રીજી પોતાના અનેક આર્થિક
લાભો છોડી પોતાને ખર્ચે અત્રે આવી આપણને પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપે છે તો તેના પ્રમાણ
મા આ સન્માનપત્ર અને પદક 'પદ્મપુષ્પ' મમાન તેમણે લેખવાની પ્રાર્થના છે મારી ઉપર
તો શાસ્ત્રીજીના અનેક ઉપકારો છે મંપ્રાણના માહિત્ય પ્રતિની મારી અભિરચિ જ તેમના સન્મગને
આભારી છે માગ પ્રથમ લગ્નમમયે આશીર્વાદમા મને તેમણે 'અણભાષ્ય' આપ્યું, તે મને કુ'યુ છે
શાસ્ત્રીજીમા શાસ્ત્રિસ્ફલ અને ગ્રેડયુએટસ્ફલ બનેનું સુયોગ્ય મિશ્રણ આપણે જોઈએ છીએ, જેનો
લાભ મંપ્રાણને અને આપણને હાન પણ મળતો રહ્યો છે લક્ષ્મીરામ કૃષ્ણગમ લદે સન્માનપત્ર
યુગરાત્રીમા મમજાનના શાસ્ત્રીજીની વિવિધ સેવાઓની પ્રશંસા કરી હતી શાસ્ત્રીજીને
સન્માનપત્રનું તથા પદકનું અર્પણ કરતા પ્રમુખ ગે. ધર્મદાસે જણાવ્યું કે આજની આ સભાના
પ્રમુખસ્થાને ગોસ્વામી બાનક મિરાજ્યા હોત તો તે વિશેષ ઉચિત થઈ પડત શાસ્ત્રીજીએ પ્રત્યુપ
કાર માન્યા પછી કીર્તનાનન્તર મમાનુ વિસર્જન થયું હતું

શાસ્ત્રીજી મગ્નલાલ ગણપતિરામનું ભાષણ.

શ્રીપુરુષોત્તમજીની અદ્વિતીય વિદ્વત્તા.

શાસ્ત્રીજીએ પ્રારંભમા શ્રીવેણુગીતના વર્હાપોઢ નટવરણપુ તથા સૌન્દર્ય નિજહર્જીત
પ્રકટિત શ્લોકથી મગ્નનાયકશુક્રજ્ઞાનન્તર જણાવ્યું કે—
ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો,

શ્રીપુરુષોત્તમજીના ચગ્નિ વિશે ગત વર્ષે એટલું બધું થયાયું છે કે તેનો અનુવાદ કરીને
આપનો મમય પુન લેવો અનુચિત થઈ પડશે, આથી તેઓત્રીની કેવન અનુપમ વિદ્વતાનો
આપને આશ્વાદ દગવરાતે આજે અમ ઉપજિયત થયો છું

વેદવેદાન્ત અને શ્રીપુરુષોત્તમજી.

આપણા પુષ્ટિમાર્ગ પ્રતિ કેટલાકોનો એવો આક્ષેપ છે કે તેમા વેદને ધ્યાન નથી, અથવા
જેમ પ્રકાશની અને અંધનગની એકત્ર સહસ્થિતિ હોઈ તો કે નહિ તેમ પુષ્ટિમાર્ગ અને વેદ ઉભય
પરસ્પરવિરોધવસ્તુવેદક હોવાથી તે ઉભયની સગતિ મલવતી નથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ મિદ્ધ કરી
દર્શાવ્યું છે કે પુષ્ટિમાર્ગનો અને વેદનો પરસ્પર વિરોધ નથી, પરંતુ જે એકમા છે તે જ અન્યમા

૧ અણના મંપ્રકાગના ગુર્જરાનુવાદનું સુદ્રઘ્ન નિબંધને કરવાની પ્રસન્નતા સુગૃહીતનામયેય નિલકાચિન
શ્રીમદ્ગોવર્ધનદાસજીએ વૈ રણુદોરદાસમાર્ગ વરજીવન મોરના દ્વાગ દર્શાવી છે જે સમુદયોત કરતા
આનન્દ યાય છે

૨ આ સન્માનપત્ર અન્યન માનુવાદ સુદિન છે

પ્રમગ્નેષ્ટે છે શ્રીમદ્દામૃતજીએ ગાયત્રી ઉપર લાખ્ય રચીને તે દ્વારા મિદ્ધ કર્યું છે કે ગાયત્રીમા બીજત્વે 'ગમતીતૈક્ષ્ણિક'નું જ નિરૂપણ કરવામા આવ્યું છે તે જ વસ્તુની વિશેષત પ્રકાશક 'ગાયત્રીકારિકા' શ્રીગુમાષ્ઠજીએ લખી છે, અને તે ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ વિવરણ લખીને વિસ્તારથી જહાપોહ કરીને સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે વેદનો જ સાર પુષ્ટિમાર્ગ છે આ 'ગાયત્રીલાખ્ય'ની તે ઉપરના અર્થ સાહિત્યે અને ગુર્જરાતુના સહિત તથા આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે, તેથી જેમને તે વિષે જ્ઞામાનિશેષ હોય તેમણે તે વાચીને સ્વનિશ્ચય કરી લેવો ઉપનિષદમા પણ ગાયત્રીગીત અલ્પવાદનું જ નિરૂપણ છે આપણા પ્રતિ ઉપનિષદ્વિષયક પણ એવો આક્ષેપ કરવામા આવે છે કે શાકરમાન્ય દશ મુખ્ય ઉપનિષદોમા સામાન્યરીત્યા માયાવાદનું અને માદુક્યોપનિષદમા તે વિશેષત માયાવાદનું જ નિરૂપણ કરવામા આવેતું છે, આ ઉપનિષદની શાકરમાન્યના દાગુરુ-એટલે કે સંખ્યાસીઓ પરણતા ન હોવાથી તેમના ગુરુ ગોવિંદાચાર્યના પણ વિદ્યાગુરુ-ગોંડપાદાચાર્યે કારિકા લખેલી હોવાથી તેનીવાચાએ જણાવ્યા પ્રમાણે શાકરો આગ્રહપૂર્વક કહે છે કે ગોંડપાદની કારિકામા માયાવાદ જીવઅલ્પવાદ અને નિરાદાગ્ધલ્પવાદ નિરૂપ્યો છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ માદુક્યોપનિષદની નિજ 'દીપિકા'મા ગોંડપાદની કારિકાનો અને શાકર લાખ્યનો પરસ્પર વિરોધ દર્શાવીને એમ મિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે ગોંડપાદની કારિકાઓમા પણ માયાવાદને સ્થાન નથી, પરંતુ મર્વે ઉપનિષદો અલ્પવાદનું જ નિરૂપણ કરે છે આશ્રય અલ્પ નીચું પડે અને આશ્રિત માયા તદુપરિ આરોહી નિજેન્દ્રાનુમાર અલ્પને ભ્રમાવે છે એમ ઉપનિષદોનો આરાય નથી, પરંતુ ઉપનિષદોનું અલ્પ એવું છે કે જે માયાસદૃશ અનંત આશ્રિત શક્તિઓને સ્વાધીન રાખીને લીલાએ પરિણમે છે 'માદુમ્ય' ઉપનિષદ સાથે નિઃટ સબધ ધરાવતી 'નૃસિંહતાપનીય' ઉપનિષદ છે. આ ઉલ્લેખ ઉપનિષદમા તુરીયાનું નિરૂપણ છે, તેથી 'નૃસિંહતાપનીય' ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ 'દીપિકા' દીધાની દર્શાવ્યું છે કે તેમા પણ માયાવાદનો ગંધ નથી શાસ્ત્રીજી રમાનાથે આ ઉલ્લેખ ઉપનિષદોની દીપિકાઓ મુદ્રિત કરી છે આ વિના 'અલ્પોપનિષદર્થમગ્રહ' તથા 'કૈવલ્યોપનિષદર્થમગ્રહ' પણ પુષ્ટિભક્તિસુધામા મુદ્રિત છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની અન્ય પણ કૃતિનો ઉપન્યાસ વારંવાર દૃષ્ટિપથ થાય છે, 'અદોગ્ય'ની પણ આપત્રીની દીપિકા છે, અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગનો મિદ્ધાન્ત ઉપનિષદપ્રતિપાદ છે કે તદ્વિરુદ્ધ છે તેનો મિદ્ધાજલ્પ નહિ કરતા આ સાહિત્યનું અધ્યાયન કરીને પુષ્ટિમાર્ગમા વેદનો વિરોધ છે કે સ્વારસ્ય છે તેની તુલના કરવી વાસ્તવિક થઈ પડશે

ગીતાજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજી.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની પિતૃવ્યશ્રીનગરાજકૃત 'અમૃતતરંગિણી'ના પ્રાગ્ભસમા અને અન્તમા તુલનાત્મક લેખ લખીને સિદ્ધ કર્યું છે કે દ્વિતીય ગીતાપ્રસ્થાનમા પણ પુષ્ટિમાર્ગ જ પ્રધાનત્વે ઉપદિષ્ટ છે, શ્રીપુરુષોત્તમજીના પિતૃવ્ય શ્રીનગરાજજીએ ગીતોપરિ 'અમૃતતરંગિણી' નામની દીકા લખી છે તેના આરંભમા મર્મમય ઉપોદ્વાત લખીને શ્રીગીતાજીનું પણ પરમતાત્પર્ય પુષ્ટિમાર્ગમા જ છે એમ અર્થ મતનો ઉપન્યાસ અને સમીક્ષા કરીને જેમ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ દર્શાવ્યું છે તેમ જ ગીતાના અન્તિમપ્રાય 'સર્વધર્માન્ પગ્તિત્યજ્ય' રનોઃ ઉપરના 'ન્યાસાદેવ'શ્લોકની શ્રીગુસામજીની વિવૃત્તિ વિવરીને અષ્ટ સિદ્ધ કર્યું છે કે ગીતાનું પણ પર્યવસાન પુષ્ટિમાર્ગમા જ છે આ ગીતા-દીકા ૫ રત્નગોપાલભટ્ટજીએ પચિસેક વર્ષપર શ્રીપુરુષોત્તમજીના નામથી કાશીમા મુદ્રિત કરી હતી

મીમાસા અને શ્રીપુરુષોત્તમજી

શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પૂર્વમીમાસાના પ્રાપ્ત 'ભાવાર્થપાદલાખ્ય'નું પણ વિવરણ કર્યું છે અમે પૂર્વ, અમે ઉત્તર, અમે પ્રાચીન, અમે અર્વાચીન, અમે પ્રાજ્ઞ્ય અમે નન્ય, એમ પૂર્વમીમાસાનો અને ઉત્તરમીમાસાનો વેદાર્થત્વે પ્રાદુર્ભાવ થયો છે પૂર્વ વિના ઉત્તરનો

સબંધ નથી, તેમ જ પૂર્વ પણ ઉત્તરની અપેક્ષા ગળે છે જેમ મીમાસામાં પૂર્વ અને ઉત્તર બેદ છે તેમ શુદ્ધાદ્વૈતક્ષત્રવાદમાં પણ 'સામ્રદાયિક' અને 'નવ્ય' એમ બે શાખા છે, તેમાં 'નવ્ય'નો આગળ શ્રીપુરુષોત્તમજીથી થાય છે વ્યાકરણ, ન્યાય, વૈરોપિઠ માખ્ય, યોગ, અનકાર એ સર્વમાં પણ સમ્રાજ અને નવ્ય એમ બેદ સુપ્રસિદ્ધ જ છે પૂર્વમીમાસાના દ્વિતીયાધ્યાયના પ્રથમ 'ભાનાર્થ પાદ'ના ભાષ્યનું વિવરણ કરીને લઘુમતથી અને પ્રભાકરમતથી રસસિદ્ધાન્તની ભિન્નતા દર્શાવીને ભાદ્રો ભૂત્યા પ્રભાકરો પ્રસ્મર્યા એમ સ્પષ્ટ થ્યું છે ઉત્તરમીમાસા ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ અથ-ત્રયી પ્રમિદ્ધ કરી છે અધિકારણમાયામાં પ્રત્યેક અધિકરણનો સાર આપ્યો છે, તેમાં પણ સશયખીજનો અને સગતિનો પ્રકાર કાંઈ પણ ટીકાકાર શ્રીપુરુષોત્તમજીવદ્ નિરૂપતા નથી 'ભાવપ્રકાશિકા'નામની ક્ષલ્લસૂત્રવૃત્તિ શ્રીપુરુષોત્તમજીના વિદ્યાગુરુ શ્રીકૃષ્ણજીવદ્વજીએ પ્રથમ આરભેલી તેની પણ સશુદ્ધિવૃદ્ધિ સમાપ્તિ તો શ્રીપુરુષોત્તમજીએ જ કરી, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીની પ્રતિષ્ઠા-અને તેથી કરીને સકલ સમ્રદાયની પણ પ્રતિષ્ઠા-અપ્પભાષ્યપ્રકાશ' નામનો તેમનો ઉત્તમોત્તમ ગ્રંથ સિદ્ધ કરે છે આ મહાગ્રંથમાં અણુભાષ્યના વ્યાખ્યાનમાત્રથી સતોપ ન માનતા પ્રત્યધિકરણને અતે પ્રાપ્તસર્વ ભાષ્યનો ઉપન્યાસ અને સમીક્ષા કરીને શ્રીવદ્જલાચાર્યજીના અર્થની મંગલતા અને સ્વાભાવિકતા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ સિદ્ધ કરી આપી છે, અને તેથી જે જે દેશમાં અને જે જે કાલમાં ક્ષલ્લસૂત્રનું અધ્યયન થાય છે અને થશે તેની સંપૂર્તિ આ 'ભાષ્યપ્રકાશ' વિના કદાપિ થઈ શકશે જ નહિ આ 'પ્રકાશ'નામનો ગ્રંથ માત્ર 'ચાર દિવાલ' વચ્ચે જ વચાવ તેવો નથી પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનસુમાત્રે તેનો સમાગ્રય કર્યા વિના ગત્યન્તર જ નથી સરકારી કેળવણીખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી ભોમ્મે મસ્તૂત મિરિઝમાં 'અણુભાષ્ય' ના પ્રકાશક મારા સન્મિત્ર વે શા સ પાંડશાસ્ત્રી મુક્તકંઠે સ્વીકાર કરે છે કે ક્ષલ્લસૂત્ર ઉપર પ્રકાશ જેના ગ્રંથનું દર્શન અદ્યાપિ પડિતોને, થયું નથી આ પાંડશાસ્ત્રી આરુઢસ્માર્ત શાકર વિદ્વાન છે, અને તે પડિત શ્રીપુરુષોત્તમજી વિષે જે અભિપ્રાય પ્રકટ ઉચ્ચારે છે, તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીની વિદ્વતાનું ભાન આપને કાંઈક અંશે થશે એમ હું માનું છું, કારણકે 'પ્રકાશ' માં શાસ્ત્રાર્થ અધ્યાયાર્થ પાદાર્થ અધિકરણાર્થ સૂત્રાર્થ અને અક્ષગાર્થ એની તો નિપુણતાથી મગતિપૂર્વક દર્શાવ્યા છે કે ક્ષલ્લસૂત્ર ઉપરના ગ્રંથોમાં 'પ્રકાશ' સૈવ અદ્વિતીય જ રહેશે આપણા મપ્રદાયમાં શ્રીનૃસિંહની, શ્રીનામનની અને શ્રીગમયદ્રજીની એમ ત્રણ જ્યન્તી સ્વીકારાય છે શ્રીનૃજી તો માક્ષાદ અવતારી હોવાથી તેમનો પ્રાદુર્ભાવોત્સવ મનાય છે અને તે જ પ્રકારે શ્રીમદાચાર્યચરણનો પણ પ્રાદુર્ભાવમહોત્સવ સ્વીકારાય છે અગી શ્રીમહાપ્રભુજીમાં અગમૂત તેમના સુદ્ધ વશમાત્રનો મમાવેશ થઈ જવાથી લિન્નલિન્ન જ્યન્તીનો અવકાર જ પુષ્ટિમાર્ગમાં નથી, તથાપિ આવતે વર્ષે આ શ્રીપુરુષોત્તમજીના ઉત્સવાર્થે આપણે મહીએ તત્પ્રાદ્ શ્રીપુરુષોત્તમજીના આ ઉત્તમોત્તમ 'પ્રકાશ' ગ્રંથમાંથી એક પણ પાદનું ભાષાતર કાંઈ ધનિક ગોસ્વામી વા વૈષ્ણવ કુમરીને 'ભાષ્યપ્રકાશ'નું અધ્યયન આપણને સુગમ કરી આપે એવી આરા હું અત્ર સવિનય દર્શાવું તો તે અગ્યાને નહિ ગણાય આ યુગ અધ્યયનાધ્યાપનનો છે ભાકુની શાસ્ત્રીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બેગી રહેવાનો હવે સમય ગયો નથી

મીમંસાભાગવત અને શ્રીપુરુષોત્તમજી

વેદ ગીતા અને સૂત્ર ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીના સાહિત્યવિપદ્ધ કાંઈ જ્ઞાન આપ સર્વને પ્રાપ્ત થયું, હવે ચતુર્થ પ્રસ્થાન શ્રીમદ્ભાગવત ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ જે સાહિત્ય રચ્યું છે તે વિશે હું કાંઈક કહું હું ખીન્ન વૈદાન્તિકો શ્રીમદ્ભાગવતને ચતુર્થપ્રસ્થાનત્વે સ્વીકારતા નથી, તેથી 'શ્રીમદ્ભાગવત વિપમકશકાનિગસવાદ'નામનો ગ્રંથ લખીને શ્રીમદ્ભાગવતની ચતુર્થ પ્રસ્થાનત્વે યોગ્યતા શ્રીપુરુષોત્તમ-

જીએ સાધી છે શ્રીમદ્ભાગવતના સખ્ત અર્થમાથી ચતુષ્ઠી શ્રીમદ્ભાગવતના 'તત્ત્વદીપ નિમિષ'મા, અને શિષ્ટા અર્થત્રયી શ્રીમદ્ભાગવતોપરિ તેમના 'શ્રીસુમોધિની'નામના ભાષ્યમા નિરૂપી છે 'તત્ત્વદીપનિમિષ'ના 'પ્રકાશ' ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીએ 'આવરણુલગ' નામની ટીકા પચમ સ્કંધ પર્યંત કરીને 'પ્રકાશ'ના અભાવમા પણ સ્કંધથી સમાપ્તિપર્યંત શ્રીમદ્ભાગવતના 'ભાગવતાર્થ- નિમિષ' ઉપર 'યોજના' નામની ટીકા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કરીને નિમિષનું વાચન મરત કરી આપ્યું છે શ્રીસુમોધિનીજીના પ્રથમ દ્વિતીય તૃતીય દશમ અને એકાદશના ચાર અધ્યાય ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીના 'પ્રકાશ' વિના મૂન થયું તથા જ્ઞાન અશક્યપ્રાય છે શ્રીમદ્ભાગવત ઉપરતુ શ્રીમદ્ભાગવતનું ભાષ્ય યદ્યપિ 'શ્રીસુમોધિની' કહેવાય છે, તથાપિ તેનો આશય અતીવ ગંભીર હોવાથી તે 'પ્રકાશ'ના અભાવમા તે વસ્તુત દુર્મોધિની જ રહે છે આ પ્રકારે વેદ ગીતા સૂત્ર અને ભાગવતપર્યંતના ચારે પ્રસ્થાન ઉપર શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પરિશ્રમ આપણા ઉપકારને અર્થે જે થયો છે તેનું માફ'ય તે ત્યારે જ કે જ્યારે આપણે તેનો આસ્વાદ લઈએ અને અન્ય સર્વને પણ લેવ રાનીએ હુ આપને અત્ર સમરણુકગણુ કે આપણો સપ્રદાય ભોગનો મર્યાદા નથી તે તે દ્વન્તવ્ય લેખશે.

સ્વતન્ત્ર પ્રકરણુત્રયો અને શ્રીપુરુષોત્તમજી.

સ્વતન્ત્ર પ્રકરણુ ત્રયો ઉપર પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીનું સાહિત્ય ન્યૂન નથી તેમની ઘોડશ અથ ઉપરની વિવૃતિઓ ભાષ તેનીરાનાએ પ્રસિદ્ધ કરી છે એની વિવૃતિ વિના નમામિ યમુના મહમત્તું પણ અર્થજ્ઞાન અશક્યપ્રાય છે આ સર્વ ત્રયોની સૌથી પ્રમાણુમાર્ગીય હોનાથી અન્ય સાપ્રદાયિકોને પણ આપણા મિદ્ધાતનુ જ્ઞાન શ્રીપુરુષોત્તમજીના ત્રયોથી જેવું સરલ થઈ જાય છે તેનું અન્ય કોઈની પણ ટીકાથી થઈ શકતું નથી એમ કહેવામા લેશમાત્ર અતિશયોક્તિ નથી આપણા શ્રીપુરુષોત્તમજીના જેમ સેવ્યસ્વરૂપ યુગલ છે, જેમ કોઈક કોલેજોમા પ્રિન્સિપલ Joint હોય છે, તેમ શુદ્ધાદિત બ્રહ્મવાદમા ભાષ્યકારનું પણ યુગલ છે, ભાષ્યકાર joint છે, અર્થાત્ 'અણુભાષ્ય'ના શિષ્ટ ૧૧૧ અધ્યાયનું ભાષ્ય શ્રીમદ્ભાગવતના દ્વિતીય કુમાર શ્રીવિદ્યુતેશ્વરચરણે કર્યું છે, તેથી સપ્રદાયમા શ્રીવિદ્યુતેશ્વરચરણ પણ ભાષ્યકારત્વે 'આચાર્ય' લેખાય છે, આથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ શ્રીવિદ્યુતેશ્વરચરણના 'વિદ્વન્મહન' ભક્તિહસ' ઇત્યાદિ ત્રયોપરિ 'સુવર્ણસૂત્ર' અને 'તીર્થ' તેમ જ 'વિવેક' ઇત્યાદિ ટીકાત્રયો રચ્યા છે ભક્તિહસ' ઉપર શ્રીરઘુનાથજીની 'ભક્તિતરંગિણી' વિવૃતિ ઉપર જેમ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ 'તીર્થ' અને 'વિવેક' એમ ટીકાકી રચી તેમ જ શ્રીગુણાધીજીના 'વન્દનાષ્ટક' ની શ્રીગોકુનનાથજીની 'વિવૃતિ' ઉપર પણ ટીકા રચીને શ્રીગુણાધીજીના મતે બાનકા પ્રતિ પણ નિજ આદર દર્શાવીને જગદને દર્શાવી આપ્યું છે કે શ્રીવિદ્યુતેશ્વરના પુત્રો પણ સુયોગ્ય જ હતા.

સ્વતન્ત્ર વાદત્રયો

અનપર્યંત મે શ્રીપુરુષોત્તમજીના ટીકાત્રયો વિષે કહ્યું હવે શ્રીપુરુષોત્તમજીના સ્વતન્ત્ર ત્રયો વિષે બેઅક્ષર કહું છું, અશો નાનાવ્યવસ્થાત્ સૂત્રમા જીવને બ્રહ્મનો અશક્યો અને ભાષ્યમા તેમ જ પ્રકાશમા જીવનું અશત્વ સ્ફુટ ક્યું તથાપિ વક્તવ્યવિશેષ હોનાથી પ્રકરણુત્તમે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ વાદત્રય કરીને સપ્રદાયના મિદ્ધાતના કઠિન ભાગનું સ્પષ્ટીકરણુ વાદિપ્રતિવાદિન્યાયે કરી આપ્યું છે આના વાદત્રયમાથી માત્ર કેટલાકનું જ મુદ્રણુ 'વાદવિ'મા તે થયલું છે 'પ્રહસ્ત' 'પડિતકરલિન્દિપાન' ઇત્યાદિ વાત્રયો પ્રસિદ્ધ થવાના છે આ કોટિના ત્રયોમા ઉત્તમોત્તમ ત્રય 'પ્રસ્થાનરત્નાકર' છે 'સર્વદર્શનમંદુ'મા પ્રત્યેક દર્શનનો પૃથક્ત્વે સાર આપવામા આવ્યો છે, જ્યારે 'પ્રસ્થાન- રત્નાકર'મા પ્રમાણુ પ્રમેય સાધન અને ક્વ એમ ચતુર્ધા વિષયભેદ વસ્તુનિચાર થયેલો છે અનત

મૃત્યુપડિત આ વાદઅન્ય વાચે અને એ અન્યના જેવો બીજો એક પણ અન્ય કોઈ પણ સપ્રદાયના સાહિત્યમાં છે એમ જો મિદ્દા હરી આપે તો તેનું અસ્ત્ર અને મારી રમત્ર, આ હૃદયને આશય એટલો જ છે કે આવા સુનિપુણ અન્યો આપણા મપ્રદાયમાં વિદ્યમાન છે તથાપિ અધ્યયનાધ્યાપન બહુ શિથિલ થઈ જવાથી તેનો ઉચિત લાભ કોઈ લેતું નથી લીનાવદ્દ જેમ જ્ઞાન પણ દશપ્રગરક છે એવું બન્યું ક્યા સપ્રદાયમાં પ્રમિદ્દા છે? માન 'પ્રત્યાનરત્નકર'ને જ સપ્રદાયનો પ્રતિનિધિમથ માનીને કેવલ તેનું જ પરિચીનન કરામાં આવે તો બહુ જ સ્વરૂપ સમયમાં સર્વ આસ્તિનાસ્તિક દર્શનનું સનક્ષણપ્રમાણુક જ્ઞાન સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે, તેથી જેમને 'અણુભાષ્યપ્રકાશ' વિચારવાનો અવકાશ ન હોય તેમણે પણ આ 'પ્રત્યાનરત્નાકર' અન્ય વાચનાજેટલો તો અનકાશ પ્રાપ્ત કરવો ઉચિત જ છે, કારણ કે સાપ્રત્યક્ષ અન્યોમાં પ્રથમ સ્થાન 'પ્રકાશ'ને અને દ્વિતીય જ સ્થાન આ 'પ્રત્યાનરત્નાકર'ને છે 'પ્રકાશ'નું મૂલ્ય પચ્ચવિંશતિ મુદ્રિકા છે, જ્યારે 'પ્રત્યાનરત્નાકર'નું મૂલ્ય માન અર્ધમુદ્રિકા છે આથી સાધારણગ્રંથિતો પણ જીરાસુ આ અન્ય પ્રાપ્ત કરીને ધારે તો તે ઉત્તમ અથગ્ય વિજ્ઞાનનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે અનપર્યંત શ્રીપુરુષોત્તમજ્ઞના દીક્રાઅન્ય અને અતન્નઅન્યનું જિદ્દર્શન કરાવ્યું, અને પ્રમાણુપ્રથમી મજ્યા અને વ્યાપન્ના પ્રદર્શિત કરી હવે શ્રીપુરુષોત્તમજ્ઞના અન્યમાં વૈદુષ્યનો જે મમુલર્ક પ્રતીત થાય છે તેનું કાષ્ઠક નિરૂપણ કરુ છું કે જેથી શ્રીપુરુષોત્તમજ્ઞનું વૈદુષ્ય-વિદ્વતા-અદ્વિતીયજે એમ આપ મર્વનો નિશ્ચય થાય.

મતદર્શનોની તુલનાત્મક સમીક્ષા.

પ્રમાણુવિચાર.

પ્રમાણુપ્રમેયમાધન અને ક્યથી અન્યકારનું વૈદુષ્ય-વિદ્વતા-નિર્ણયિત થઈ શકે છે ચાર્નાંક કેવલ પ્રત્યક્ષને જ પ્રમાણુ માનેછે, અને તેનું પ્રમેય પ્રત્યક્ષગમ્ય જ હોવાથી, યદ્યપિ ચાર્નાંક બૃહસ્પતિનો અવતાર ગણાય છે તથાપિ, આપણા અત રણુમાં તેના સિદ્ધાન્ત વિષે આદર થઈ શકેતો નથી, ચાર્વાકનો કોઈ પણ મન અન્ય યદ્યપિ અદ્યાપિ ઉપનબ્ધ થયો નથી, તથાપિ 'સર્વદર્શનમગ્રહાદિ' મા તે મતનો ઉપન્યામ સતોપકારક હોવાથી ચાર્વાક મત વિષે આપણને પર્યાપ્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે પરંતુ પ્રત્યક્ષપ્રમાણુની ગતિ ક્યાપર્યંત હોઈ શકે? ચાર્વાકને આથી પૂર્યાદિ મહાભૂત-પર્યંતના જ્ઞાનમાં જ મતોપ માની લેવો પડ્યો બૌદ્ધ પ્રત્યક્ષપ્રમાણુમાં અનુમાનપ્રમાણુની પૂર્તિ હરી અને પ્રમેય પણ બુદ્ધિપર્યંત સ્વીકાર્યું, તથાપિ પગ્માત્મપર્યંત ગતિ કરવાને તે દર્શનમાં કાંઈ પણ સામગ્રી નથી માખ્યદર્શનમાં યદ્યપિ તૃતીય શબ્દપ્રમાણુ સ્વીકારાયું, તથાપિ તે શબ્દપ્રમાણુનું સ્થાન પ્રત્યક્ષની અને અનુમાનની નીચે હોવાથી શુલેસ્તુ શબ્દમૂલરથાત્ ઇત્યાદિ ષ્ઠસૂત્ર વાચવાથી આપણને જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે માખ્યદર્શનમાં થઈ શકેતો નથી, તેનું પ્રમેય પણ પ્રત્યક્ષપર્યંત જ હોવાથી માક્ષાદષ્ટપર્યંત તે દર્શન પણ ગમન કરી શકેતું નથી પ્રત્યક્ષથી અને અનુમાનથી શબ્દપ્રમાણુ એક છે એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પણ નિગમ-ને અનુદ્રષ્ટ હોય તો જ પ્રત્યક્ષાદિનો પ્રમાણુને અગીકાર શુદ્ધાર્દત્તષ્ઠત્વવાદ્યથોમાં છે, અને તેથી 'વેદો નારાયણ સાક્ષાદ્' 'વેદૈષ્ઠ સર્વેરહમેષ્ઠ વેદ' 'મર્ચે વેદા વરપદમામનન્તિ' ઇત્યાદિનું અવલબ્ધન શુદ્ધાર્દત્ત ષ્ઠત્વવાદમાં અસરકાર થાય છે પ્રત્યક્ષાનિના પ્રમાણુને અર્થે અત-કરણુ શુદ્ધમત્ત્વસ્વરૂપ વસુદેવાત્મક થઈ જતું જોઈએ બુદ્ધિતત્ત્વ શુદ્ધ ન હોય તતપર્યંત પ્રમાણુમાં અપ્રમાણુની અને અપ્રમાણુમાં પ્રમાણુની ભાતિ પણ મળવે છે માક્ષાદ બૃહસ્પતિ સાક્ષાદ્ બુદ્ધાવતાર સાક્ષાદ્ ઋષભાવતાર અને માક્ષાત્ કપિનાવતાર પણ જો વેદથી વિરુદ્ધ અણુમાત્ર પણ આગા કરે તો તે મતનો અગીકાર ચાર્વાકનાંક થઈ શકેતો નથી આ દર્શિનિદુધી

જોતા આર્યોવર્તત્વનું લક્ષણ નિગમાનુસારિત્વ છે 'અગ્નિરત્તાકર' અથવા આરભના ૫૦ પત્રપર્થન્ત પ્રમાણની જે પરીક્ષા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કરી છે તેનું અનગાહન કરવાથી પ્રમાણુત શ્રીપુરુષોત્તમજીનું આસ્તિત્વ વૈદુષ્ય-વિદ્વતા-અદ્વિતીય છે એમ નિશ્ચિત થઈ જાય છે

પ્રમેયવિચાર

હવે પ્રમેય પ્રતિ દષ્ટિ કરીએ, ઇતર દર્શનનું પ્રમેય મહાભૂત, દેહ ઇન્દ્રિય પ્રાણ મન અહંકાર બુદ્ધિ ચિત્ત પ્રકૃતિ અથવા પુરુષ પર્યાંત હોય છે, જ્યારે શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદનું પ્રમેય એક જ અદ્વિતીય બ્રહ્મ છે આથી ઋણ કૃત્વા ઘૃત પિવેત્ સર્વ શૂન્યમ્ સર્વ દુઃખમ્, સર્વ તુચ્છમ્, સર્વ ક્ષણિકમ્ ઇત્યાદિ પ્રમેયથી અતીવ વિવક્ષણ પ્રકૃતિથી અને પુરુષથી પણ અતીવ વિવક્ષણ, યદ્ અક્ષર વેદવિદો ષદન્તિ ઇત્યાદિમુલક અક્ષરબ્રહ્મ શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદનું પ્રમેય છે, અને આ બ્રહ્મ પણ અવિદ્યા માયા અદૃષ્ટ ઇત્યાદિથી અત્યંત વિનિર્મુક્ત છે વેદપ્રતિપાદ્ય અક્ષરથી પણ અતીત પરબ્રહ્મની પણ પ્રાપ્તિનો પ્રકાર વ્રહ્મવિદાન્નોતિ પરમ્ શ્રુત્યુક્ત દિશાએ શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદે આદર્શો છે, તેથી વસ્તુતઃ આ બ્રહ્મવાદનું પ્રમેય કેવલ આનંદાત્મક આનંદમય શુદ્ધ બ્રહ્મ છે

સાધનવિચાર.

સાધનની દૃષ્ટિએ કેટલાક દર્શન 'ઋણુપૂર્વક ધૃતપાન'નો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક શારીર તપનો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક અગ્નિહોત્રાદિનો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક વિવેકાદિનો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક યમ-નિયમાદિનો ઉપદેશ કરે છે, ત્યારે શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ નિઃકામ કર્મ અપ્પક શુદ્ધ અત્રૈતજ્ઞાન, ઉપાસના, સાધનભક્તિ અને ફલભક્તિ એમ ક્રમ દર્શાવે છે, તેથી સાધનદૃષ્ટિએ પણ સકામથી ભિન્ન નિઃકામ કર્મ પૂર્વકતામસાદિ સમુણ્ણ જ્ઞાનથી ભિન્ન ગુણાતીત માહાત્મ્યજ્ઞાન અગત્વે આ સિદ્ધાન્તમા સ્વીકારવામા આવે છે માહાત્મ્યજ્ઞાન પણ પૂરાગત્વે જ સ્વીકારનામા આવે છે માહાત્મ્યજ્ઞાન પણ પૂર્વાગમાત્ર છે, અન્યથા ભણ્યો પણ ગણ્યો નહિ તેણે થાય, તેથી માહાત્મ્યજ્ઞાનમાત્રથી પણ સંતોષ નહિ માની લેતા સુદૃઢ સર્વતોધિક સ્નેહ પ્રભુમા ધારણ કરનાનો ઉપદેશ બ્રહ્મવાદ કરે છે, અર્થાત્ સાધનકક્ષાથી પણ શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદમા પ્રભુગામી સ્નેહનો ઉપદેશ હોવાથી આ દર્શન સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે

ફલવિચાર.

ફલવિચારથી જોતા પણ જ્યારે અન્ય દર્શનિકો સ્વર્ગાદિ લોકમા ગમન સ્વીકારે છે, અથવા દુઃખની અત્યંત નિવૃત્તિમાત્ર ફલત્વે સ્વીકારે છે, ત્યારે તેમ ન સ્વીકારતા શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદમા કેવલ જ્ઞાનીનું બ્રહ્મમા સાયુજ્ય સ્વીકાર્યું છે, જ્ઞાનિભક્તની તો અક્ષરાતીત પરત પર સંચિદાનદ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ 'ઋચો અક્ષરે પરમે વ્યોમન' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત માર્ગે સ્વીકારાર્હ છે, અને કેવલ અનન્ય ભક્તનો તો સદાસર્વદા શ્રીકૃષ્ણમા ગોપીનદ્ વિહાર સ્વીકારાયો છે જે દર્શનમા વેદ જ મુખ્ય અરે કેવલ પ્રમાણુ છે, જે દર્શનમા અક્ષરબ્રહ્મથી પણ અતીત પરબ્રહ્મ પ્રમેય છે, જે દર્શનમા જ્ઞાનોત્તર ભગવદ્દરશોકપ્રાપ્ત શુદ્ધ સ્નેહ સાધન છે, અને જે દર્શનમા યથાક્રમ અક્ષરબ્રહ્મ વા પરબ્રહ્મ ફલ છે તે દર્શનની ઉત્તમતા અને તે ઉત્તમ દર્શનના ઉપપાદક શ્રીપુરુષોત્તમજીની અદ્વિતીય વિદ્વતા આપ સર્વેને પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થઈ ગઈ તેમ છે, તથાપિ કેટલાક લક્ષણ નિરૂપીને ૯ માર્ગ ભાષણનો ઉપમહાર કરીશ

બુદ્ધિની તીવ્ર વિશાલતા અને હૃદયની ગહનતા.

શ્રીપુરુષોત્તમજીની દૃષ્ટિ સકુચિત નથી પરંતુ વિશાલ છે કોઈક દર્શનમા બુદ્ધિની નિશાનતા હોય છે તથાપિ હૃદયની ગહનતા હોતી નથી, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીના જ્ઞાનભક્તિપ્રયોમા બુદ્ધિની તીવ્રતા અને વિશાલતા અને હૃદયની ગહનતા અક્ષરે અક્ષરે પ્રતીત થાય છે જે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ સાગોપામ વેદોપવેદ પ્રામાણ્યત્વે સ્વીકાર્યો, તે શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યનું

પદ્ધતિનો વિશેષ અને સુચુક્ર સમિશ્રણ.

શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની શ્રીગુણાધિપતિની અને શ્રીપુરુષોત્તમજીની પદ્ધતિમા પણ કાષ્ટક વિશેષ છે. શ્રીમદ્દાચાર્યચરણ સંપૂર્ણત્વે વૈદિક દીક્ષિત અને આરુઢમીમામક તેમ જ વૈયાકરણ હતા, અર્થાત્ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના ગ્રંથોનું લક્ષણ વેદની તદ્દગતી અને મીમામસાની દૃષ્ટિએ પૂર્ણજ્ઞાનવત્તા છે. શ્રીગુણાધિપતિના જાન્યપ્રકાર વિશેષ હતા. તેઓશ્રીના ગ્રંથો પ્રાય કાદબરીવત્ સમાસાત્મગોડી ગૈલીમા લખાયેલા છે. ‘અવમદર્શન’, ‘પ્રબોધ’, ‘શૃંગારમંડન’ ઇત્યાદિ સુમધુર ગ્રંથ પણ આ પ્રકારના છે. મીમાસાને સ્થાને શ્રીગુણાધિપતિમા ન્યાયકૌશલ્ય હતું. શ્રીગુણાધિપતિના ‘વિદ્વન્મંડન’મા ‘આવિર્ભાવતિરોભાવ’ વાદપ્રસંગમા આ લક્ષણ પ્રકટ છે. ‘આનંદમયાધિકરણ’મા પણ શ્રીગુણાધિપતિની શૈલી અલ્પકારમય અને ન્યાયગર્ભ પ્રતીત થાય છે. પતાપુત્રના આ શૈલીભેદના વિશદ ગ્રહણથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના ગ્રંથમા સ્પષ્ટ શ્રીગુણાધિપતિની પદ્ધતિઓ શ્રીપુરુષોત્તમજી પૃથક્ કરી દે છે. ભાષ્યનો શિષ્ટ સાર્ધાધ્યાય શ્રીગુણાધિપતિની કૃતિ છે એમ પ્રથમત દર્શાવવાનું માન પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીને જ છે, અને તત્ત્વ પણ મૂલ્ય આ શૈલીભેદનો વિવેકગ્રહ છે. શ્રીપુરુષોત્તમજીમા આ સર્વનું સુચુક્રત મિશ્રણ હતું, અને તેથી જેમ અનેક પ્રકારની કુશલતાએ એક સુનિષ્ણુ ‘એરિસ્ટર’ પોતાનો ‘કેસ’ ચલાવે છે તેની રચનાથી શ્રીપુરુષોત્તમજી વાદિપ્રતિનાદિન્યાયે નિજ સિદ્ધાંતનું સમર્થન અધિકરણન્યાયે કરે છે. ‘અધિકરણમાત્રા’ જેવો ગ્રંથ વાચતા પણ તેમની આ ગૈલી અનુભવાય છે. વસ્તુતઃ ‘અધિકરણનો અર્થ’ ન્યાયસભા થાય છે, અને ન્યાયસભામા જેમ અમુક વિષયમા સદેહ પ્રાપ્ત થનાથી ‘કેસ’ થાય છે અને વાદી અને પ્રતિવાદી ઉભયે નિજ પક્ષનું સ્વદૃષ્ટિગિદ્ધએ સમર્થન કરે છે અને અતે ન્યાયાધીશ ન્યાય આપે છે, તે જ પ્રકારે વાદમા પણ વિષયવાક્યમા સદેહબીજ સ્પષ્ટ કરીને પૂર્વપક્ષ અને ઉત્તરપક્ષ કયાં પડી તેની સંગતિ કરી આપવામા આવે છે. કોઈ પણ અધિકરણ એવું નથી કે જેમા શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આ પ્રકારે અધિકરણના પચ અગ સ્પષ્ટ કર્યા ન હોય આ જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવાનો અધિકાર પડિતોનો છે, તેથી હું પૂનઃ આગ્રહપૂર્વક ક્યું છું કે પડિતોએ તો અન્યથા ‘પ્રકાશનું’ અને તેના અભાવે તો ‘પ્રસ્થાનરત્નાકર’માત્રનું પણ અવગૂંચ અવગાહન કરવું.

સત્યશોધનની જાણસા.

ન્યારે શ્રીપુરુષોત્તમજી વાદમા ઉત્તરે ત્યારે ‘બાબાનાક્ય પ્રમાણ’ નહિ કરતા શુદ્ધ નિષ્પક્ષ-પાતે સત્ય શોધવાને યત્ન કરતા પ્રતીત થાય છે. વ્યક્તિના નામમાત્રથી તેઓશ્રી ભય પ્રાપ્ત કરતા નહિ, તેમ અન્યને કમકામ પણ નહિ. ‘વિચારશબ્દાન્નેતિ ચેન્ન પ્રાચુર્યત્’ શબ્દનો વિચાર કરતા ‘મયદ’ પ્રત્યય વિહારનો બોધ કરે છે કે પ્રાચુર્યનો એનો નિર્ણય કરતા શકરાચાર્યનો અને ભામતીજીર વાચસ્પતિમિશ્રનો ઉપન્યાસ કરીને ‘પાણિનિ’ ‘કાશિકાવૃત્તિ’ ‘પ્રસાદ’ ‘સિદ્ધાંતકોમ્પી’ ‘મનોરમા’ અને ‘શબ્દેન્દુગોખર’ પર્વતનો અભિપ્રાય લઈને પ્રાય નિજસમયગ્ચ રામકૃષ્ણભટ્ટના ‘સિદ્ધાંતગત્નાહર’નો પણ અભિપ્રાય દર્શાવે છે, અને ‘પાણિનિ’ના પણ અભિપ્રાયનુસાર ‘મયદ’ પ્રત્યય ‘આનંદમય’મા વિહારવાચી નથી, પરંતુ પ્રાચુર્યવાચી છે, એમ નિરૂપણ કરતા નિજ જ્ઞાન-સપત્તિ અત્યંતપ્રસન્ન up-to-date છે એમ સ્પષ્ટ કરાવીને શકરાચાર્ય અધીરત્વે કેવો અને કેટલો અન્યાય કરી ગયા છે એ નિશ્ચય કરવાનું કાર્ય નિજ વાચકને સ્વાધીન કરી દે છે. પુનાની હાઈસ્કૂલના એક માન્ય હેડમાસ્ટરે ‘પદ્ધર્શનચિંતનિકા’મા ક્યું અને મેકસમુલરે અનુવાદ પણ કરી દીધો કે ‘વિહારશબ્દ’ સૂત્ર ઉપર શ્રીવ’નમાચાર્યે ‘Rape-મનાત્કાર-કર્યો છે,’ આ કથનમા અને અનુવાદમા કેટલું સત્ય છે અથવા અમત્ય છે તે નિર્ણય કરવાનું કાર્ય ‘અણુભાષ્ય’ના સુપ્રામાણિક વાચકોનું છે.

દૃષ્ટિમિદુલેહે સૂક્ષ્મવિચાર.

શ્રીપુરુષોત્તમજીના ગ્રંથોનું અધ્યયન જ્યારે હું કરું છું ત્યારે મને એમ પણ અનુભવ થાય

છે કે શાકરદર્શનનું જ્ઞાન પણ કેવળ 'ભામતી' મા દર્શવેના પ્રકારે જ નહિ પરંતુ દક્ષિણમા વિદ્યાનગરમા મર્ધ ગયલા વિદ્યારણ્યાદિના પણ પ્રકારે અવિદ્યાવાદાદિદષ્ટિમિન્દુએ પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. અન્ય સપ્રદાયમા માયાવાદ અવિદ્યાવાદ અવ્યંછેદવાદ પ્રતિબિંબવાદ આભાસવાદ ઇત્યાદિ નિરીક્ષતા ત્યારે તેઓશ્રીના અત કરણમા શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદમા પણ એવી સૂક્ષ્મતા હોવી જ જોઈએ એમ નિશ્ચય થવાથી શ્રીમહાપ્રભુજીના દષ્ટિબિંદુથી કંઈક ભિન્ન શ્રીગુણાધિજીનો દષ્ટિબિંદુભેદ તેમ જ નિજ પિતામહ શ્રીચંદુનાયજીનો, પિતા શ્રીપીતામરજીનો પિતૃ-જ્ય શ્રીનજરાજીનો અને મન્ત્રપ્રદ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો પણ દષ્ટિબિંદુએ શ્રીપુરુષોત્તમજી ચારવાર પ્રસિદ્ધ કરતા, અને 'ભક્તિવર્ધિની'ની ટીકામા તે શ્રીગોકુલેશથી આગળીને પિતાપર્યંતના તમામ ટીકાકારોનો આશય દર્શાવીને 'મમ તુ ષ્વ પ્રતિભાતિ'—મને તો આમ લાગે છે—શબ્દથી પૂર્વસિદ્ધ પ્રાચીન મતથી પણ નિજ મતની નવ્યતાનો Originalityનો—પણ સાક્ષાત્કાર તેઓશ્રી કરાવે છે, અર્થાત્ અમય સ્વત્વશુદ્ધિ ઇત્યાદિ ગીતાવાક્યમા જે 'અભય'નું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે તે 'અભય' શ્રીપુરુષોત્તમજીમા પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે શાસ્ત્રના અવગાહનકર્તાઓને તો વિમ્મિત જ છે કે મૂન ગ્રંથમા પાડભેદ ન કરતા દેશકાલને લીધે તે જ મય વાક્યનો નવ્ય અર્થ કરવો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ અત્ર પણ શ્રીગુણાધિજીના અને શ્રીગોકુલેશના પ્રકટ પુરુષોત્તમત્વને લીધે સપ્રદાયમા સયોગરમ અતિશય આગવ પડી ગયો, અને યદ્યાપિ શ્રીહરિરાયજીએ વિપ્રયોગરસને આગ્રહ કર્યો જ, તથાપિ તેનું પરિપોષણ પ્રમાણપદ્ધતિએ કરવાની આવશ્યકતા શ્રીપુરુષોત્તમજીના સમયમા ઉપસ્થિત થઈ ગઈ હતી, તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ ઉપપાદ્ય પ્રમેય માર્ગનો પણ વિચાર પ્રમાણદષ્ટિએ જ કરીને સપ્રદાયનો, ઉત્કર્ષ સિદ્ધ કર્યો છે યદ્યાપિ શ્રીહરિરાયજીમા આ પ્રકારની વિશિષ્ટ યોગ્યતા હતી જ, તથાપિ તે શ્રીમાન ચારવાર મૂર્છાવસ્થામા રહેતા, તેથી પ્રમાણદષ્ટિએ પુષ્ટિસપ્રાપ્ત સ્વરૂપ કરવાને જ અર્થે શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પ્રાદ્ય તે કાલે આવશ્યક જ હતું, અને તેથી નારિતક નવ્યત્વને—Independenceને—અન્યખીને નહિ પરંતુ પ્રાચીન જ પ્રમેય માર્ગને અન્યખીને પ્રમાણદષ્ટિનવ્યત્વે પ્રમાણનિષ્ઠાની નવી જ પદ્ધતિએ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રમેયમાર્ગનું સરક્ષણ કર્યું છે શ્રીપુરુષોત્તમજીની સહૃદય વિદ્વત્તાનો યથાર્થ અનુભવ કરવાની ઇચ્છાવાને 'વૈષ્ણવીત'મા તેઓશ્રીના પ્રકાશમાર્થી રમનિષ્પત્તિપ્રકારનું અવગાહન કરવું, જેથી પ્રમાણનિષ્ઠાથી વિલક્ષણ તેઓશ્રીની પ્રમેયનિકાના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન થઈ શકે 'અણુભાષ્યપ્રકાશ'મા 'તર્કપાદ'નું અવગાહન કરવાથી શ્રીપુરુષોત્તમજીમા સાખ્યમતનું વૈશેષિકમતનું ચતુર્વિધમૌદ્ધમતનું અનૈકાન્તિક જૈનમતનું કાપાલિકાદિ જૈનમતનું તેમ જ પાંચરાત્રાદિભાગવતવૈષ્ણવમતનું જ્ઞાન કેટલું બધું ગહન હતું તે સહજ મહી શકાય તેમ છે.

શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પ્રધાનમહલ

બ્રહ્મસૂત્રકારનો પ્રધાનમહલ (વાદની કુસ્તીમા મુખ્ય પ્રતિસ્પર્ધી) સાખ્ય છે, જેમ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો પ્રધાનમહલ શાકરાચાર્ય છે, અર્થાત્ જેમ સાખ્યના ખડનથી અન્યમત ઉપર વિજય સૂત્રકાર કરી શક્યા, જેમ શાકરમતનો ખડનથી શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી વાદિમાનનો નિગ્રહ કરી શક્યા, તેમ જ શ્રીપુરુષોત્તમજીનો પ્રધાનમહલ 'ભામતી'નાર વાયરપતિમિશ્ર છે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ ગૌડપાદની 'કારિકા' ઉપર 'દોષિન' પ્રકટ કરીને સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે ગૌડપાદના મતથી શાકરમત વિભિન્ન છે એટલું જ નહિ પરંતુ 'આનંદમયાધિકરણ'ને અતે તો એમ પણ ઉદ્ઘોષ કર્યો કે શાકરમત વાયરપતિમિશ્ર 'ભામતી'કારના પણ મતથી ભિન્ન છે શ્રીપુરુષોત્તમજી દક્ષિણમા પધાર્યા તે પછી જ જે વિદ્યારણ્યાદિની દિગાએ શાકરમતનું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન તેમણે વિચક્ષણતાથી પ્રાપ્ત કરી લીધું તે જ વિદ્યારણ્યના વિદ્યાનગરમા એકાદ શતકાનન્તર જ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ દિગ્વિજય કરીને વિદ્યારણ્યના મતનું સમુન્નયન કર્યું.

ઉપ'સહાર

આ મારા કથનથી આપણા સપ્રદાયના અદ્વિતીય વિદ્વાન્ શ્રીપુરુષોત્તમજીની વિદ્વતાનું અપૂર્વત્વ આપ ગ્રહી શક્યા હશે। ધીરજભાઈએ અને તેવીવાદાએ શ્રીપુરુષોત્તમજીના લીકાઓએ મહિત અનેક મૂલ્ય ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીના “પ્રકાશ” સાથે મૂલ્યગ્રંથોનું અધ્યયન અધ્યાપન અતિસુગમ થાય એવી યોજનાઓ સિદ્ધ કરવાનું હાર્દ સમગ્ર સપ્રદાયનું છે, તેથી હું પુનઃ સ્મરણ કરાવું છું કે વિરોધ નહિ તો માત્ર “અણભાષ્ય”ના પ્રથમપાદનું પણ ‘પ્રકાશ’ સાથે ભાષાતર કોઈ પણ ધનાઢ્ય ગોસ્વામી વા વૈષ્ણવ સત્વર કરાવી સપ્રદાયનો સમુત્કર્ષ મિદ્ધ કરવા બદ્ધપરિહર થાય એની સન્મતિ પ્રભુ તેમને આપે। પુરુષોત્તમમહત્વના વર્ગનો લાભ જે બન્ધુઓ લે છે તેમને તો શ્રીપુરુષોત્તમજીના ગ્રંથોની નિશાલતાનું અને ગહનતાનું કાષ્ઠક દર્શન થયા જ કરે છે અને તેથી તેમનો તો હવે એમ પણ નિશ્ચય થયો હોવો જોઈએ કે જેવી રીતિએ શકરાચાર્યના માયાવાદમા વિદ્યારણ્ય અદ્વિતીય છે, અથવા જેમ જૈનમતમા હેમચંદ્ર અદ્વિતીય છે, તેમ જ શુદ્ધાદૈત ષ્ઠવાદમા પણ દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી અદ્વિતીય વિદ્વાન્ છે, અને તેથી યત્રપર્યન્ત એમના અદ્વિતીય ગ્રંથોના અધ્યયન અધ્યાપન આદિની પ્રવૃત્તિ આપણે કરીશું નહિ તત્રપર્યન્ત આપણા સપ્રદાય પ્રતિના અને વિરોધ કરીને શ્રીપુરુષોત્તમજી પ્રતિના ઝણુમાથી આપણે મુક્ત થઈ શકીએ એમ મને લાગતું નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજીના ગ્રંથના અધ્યયનાદિમા કોઈ પણ અરો શિથિલતા દર્શાવાશે તો તેનું દુષ્પરિણામ કદાચિત્ સમગ્ર સપ્રદાયને સહુ પડે એમ પણ મારું તો મન્તવ્ય છે, તેથી શ્રીગોસ્વામીઓને અને વૈષ્ણવોને મારી સવિનય પ્રાર્થના છે કે સાપ્રદાયિક અધ્યયન પ્રતિ સાગ્રહ વિમુખતા અથવા સહુ શિથિલતા દર્શાવાય છે તે તત્કાલ દૂર કરીને પ્રમાણપદ્ધતિએ પ્રમેયસપ્રદાયના ગ્રંથોના અધ્યયનમા આપણે સર્વેએ અત્યંત સમાદર રાખવો જોઈએ।

॥ सन्मानपत्रम् ॥

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ॥

भगवच्छास्त्रनिष्णात विद्वद्वरमग्नलालशास्त्रिणः ॥

श्रीमता वैदुष्यं न कस्यचिदाश्रयजन्यं वा सम्बन्धजन्यं वा किन्तु श्रीमदाचार्यचरणानां निरतिशयकृपापरिपूर्णकटाक्षेण प्राप्तं वर्तते । तद्वाभो भवद्भिः साम्प्रदायिकेभ्यो गतचत्वारिंशद्वर्षान् निःशुल्कं दत्तः । श्रीमत्पुरुषोत्तममण्डलस्य प्राकट्यं श्रीमतामेव प्रयासेन ज्ञातम् । 'सम्प्रदाये निवृत्ते' साम्प्रदायिकाकरग्रन्थानामध्ययनं लुप्तप्रायं यदासीत् तस्मिन्समये व्यावहारिकान् देहानार्थिकान् प्रतिबन्धान् विषह्य श्रीमदणुभाष्यादीनां श्रीमत्पुरुषोत्तमग्रन्थानां व्यापनमस्माकं कारितं तदर्थं वयं श्रीमतां सर्वथा ऋणिनः । सम्प्रदायरक्षार्थं श्रीमदाचार्यचरणां श्रीमतो यद्वहून् वर्षान् रक्षेयुरिति तान् प्रार्थयामहे इति ।

मोहमयी

श्रीपुरुषोत्तमप्राकट्योत्सवः ।

भा. शु. ११ स. १९८२

निषेदका

श्रीपुरुषोत्तममण्डलाध्येतारः ।

સન્માનપત્ર

॥ શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥

‘ ॥ શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥

॥ શ્રીમદ્દયાર્ધચરણકમલેષ્યૌ નમઃ ॥

ભગવદ્દાસનિષ્ણાત વિદ્વદ્વર મગ્નલાલ શાસ્ત્રી,

આપની વિદ્વતા કોઈના પણ આશ્રયે વા સમ્બન્ધે જન્ય નથી, પરંતુ શ્રીમદ્દયાર્ધચરણની નિરતિશય કૃપાએ પરિપૂર્ણ કાક્ષે પ્રાપ્ત છે તેનો લાભ આપે સામ્પ્રદાયિક વૈષ્ણવોને ગત ૪૨ વર્ષપર્યન્ત નિશુલક આપ્યા હોય છે આ શ્રીપુરુષોત્તમમહાનુ પ્રાકટ્ય આપના જ પ્રયાસે થયું છે ‘સમ્પ્રદાય નિવૃત્ત થઈ ગયે સતે સામ્પ્રદાયિક આકર અન્યોતુ અ યયન યદા હુત્તપ્રાય થઈ ગયું તેવે સમયે વ્યાવહારિક દૈહિક આર્થિક પ્રતિબન્ધોને વિષહીને શ્રીમદ્દાસબાળ્યાદિનુ અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યોતુ અધ્યયન આપે અમને કરાવ્યું તદ્દર્થ અમે આપના સર્વથા ઝાલી હીએ સમ્પ્રદાયની રક્ષાને અર્થે શ્રીમદ્દયાર્ધચરણ આપને બહુ વર્ષ-પર્યન્ત રહે એમ તે શ્રીને પ્રાર્થાએ હીએ

મોહમયી,
શ્રીપુરુષોત્તમપ્રાકટયોત્સવ
ભા શુ ૧૧ સ ૧૯૮૨

નિવેદકો

શ્રીપુરુષોત્તમમહાનુ અધ્યેતા.

ભક્તિવર્ધિની

શ્રીશ્રીવદ્વલવિરચિતનિવૃત્તિએ સમેત.

લેખક - ઉચ્ચમરી બાપુશાહ ઠાપડીયા

કૃપામયુએ સુપૂરિત સ્વચાર્યપદાબજને નમન કરીને તત્પરાએ આરકત બુદ્ધિએ 'ભક્તિવર્ધિની'નું વ્યાખ્યાન કરીશ ૧ પિતૃપાની રમને હૃદયમાં ધારણ કરીને તદ્દબુદ્ધિની દ્રઢતાના સિદ્ધચર્ચ હુ પ્રગત થયો છું, અન્યથા નહિ જ એ નિશ્ચિત છે ૨

અથ આચાર્યચરણ સ્વમાગમાં અક્ષીકૃત પરન્તુ ત્રમાર્ગીય ભક્તિના વૃદ્ધિપ્રકારને ન જાનતા ભક્તોને કૃપાએ તે વૃદ્ધિપ્રકારના જ્ઞાપનાર્થ તદ્વૃદ્ધિપ્રકારની પ્રતિજ્ઞા યથા દત્તાદિ શ્લોકે કરે છે

યથા ભક્તિઃ પ્રવૃદ્ધા સ્યાત્તથોપાયો નિરૂપ્યતે ।

વીજભાવે દૃઢે તુ સ્યાત્યાગાચ્છૂવણકીર્તનાત્ ॥૧॥

શ્લોકાર્થ—જે પ્રકારે સ્વમાર્ગીય ભક્તિ પ્રકારે વૃદ્ધિને પામે તત્પ્રકારક ઉપાય નિરૂપાય છે તે તેા વીજભાવ દૃઢ થયે ત્યાગી અને જાણુકીર્તનથી થાય ૧

યથા જે સાધને ભક્તિ સ્વપ્રવૃત્તિમાર્ગરૂપ ભક્તિ પ્રવૃદ્ધા સ્યાન્ પ્રકારે વૃદ્ધિને પામે તથા તત્પ્રકારક ઉપાય સાધન નિરૂપ્યતે કથાય છે એમ અર્થ પૂર્વપક્ષ —ભક્તિની ઉત્પત્તિના પ્રકારો શાસ્ત્રોમા અને પુરાણાદિમા ઉક્ત છે જ, અને ઉત્પત્તિનન્તર તેની વૃદ્ધિ તો અનુક્રમસિદ્ધ જ છે, તે આ પ્રકારે, શ્રીભાગવતમા 'દાન નત તપ હોમ જપ સ્વાધ્યાય સયમ અને અન્ય વિવિધ શ્રેયોએ કૃષ્ણમા ભક્તિ નિશ્ચય મિદ્ધ થાય છે ' એમ, એકાદશસ્કન્ધમા પણ 'શ્રદ્ધામૃતકથામા' એમ ઉપદ્રુમ કરીને 'જે પ્રકારે આત્મનિવેગી મનુષ્યોના ધર્મોએ, હે ઉદ્ધવ, મારામા ભક્તિ સન્નિધિ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે, અન્ય કયો અર્થ અવશિષ્ટ રહે?' એમ, પ્રથમ સ્કન્ધમા પણ 'જેના, ખરે, જાણુમારે પરમપૂર્ય કૃષ્ણમા પુમાનને રોકમે હમવાપદા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ' એમ ગીતામા પણ 'બલભૂત પ્રમન્નાત્મા નથી શેયનો કે નથી આકાશ રાખનો, સર્વ ભૂતોમા મમ તે મારી પત્ત ભક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે' એમ (શાસ્ત્રોમા) ભક્તિની ઉત્પત્તિના પ્રકારો ઉક્ત છે જ યદ્યપિ ઉત્પત્તિ પ્રકારો ઉક્ત છે તથાપિ વૃદ્ધિપ્રકાર ઉક્ત નથી તેથી ભક્તિની વૃદ્ધિના પ્રકારને અર્થે આચાર્યનું કથન સન્નિધિ છે એમ આશંકા થાય તો એ આશંકા પણ ન કરવી, વૃદ્ધિનો પ્રકાર પણ તત્ત્વ-શાસ્ત્રોમા જ-ઉક્ત છે તૃતીયસ્કન્ધના પગથમાધ્યાયમા 'હે દેવ, આપની કયાસુધાના પાને પ્રભુભક્તિએ જે વિશદશય ભક્તો વેગગમર બોધનો પ્રતિનામ કરીને અગ્નિસા અકુણ્ડધિષ્ઠરને જેમ પ્રાપ્ત થયા' એમ અત્ર વૃદ્ધિનો પ્રકાર પણ ઉક્ત છે યદ્યપિ અત્ર પુરાણાદિ શાસ્ત્રોમા ભક્તિની ઉત્પત્તિના અને વૃદ્ધિના પ્રકારો પણ ઉક્ત છે જ, તેથી જ હમવનો સન્નિધિ સને પણ 'જે પ્રકારે ભક્તિ પ્રગ્ધ થાય ' એમ પુન પણ ભક્તિવૃદ્ધિપ્રકારના કથનમા કયો હેતુ? એમ પ્રશ્ન થાય તો સિદ્ધાન્ત સત્ય, પૂર્વોક્ત દાનનનાદિ માધનો મર્યાદામાર્ગીય હોવાથી તે માધનોએ ઉત્પન્ન ભક્તિ પણ તન્માર્ગીય અર્થાત્ મર્યાદામાર્ગીય જ છે એમ અવધારવું, કારણ કે 'કાયનું અને કારણનું એકગતીયત્વ' એ નિયમ છે વૃદ્ધિનો પ્રકાર પણ મર્યાદામાર્ગીયસાવનસાધ્યત્વે અને મુક્તિફલકરવે મર્યાદામાર્ગીય જ આચાર્ય તો સ્વપ્રકટિત શુદ્ધપુટિમાર્ગીય ભક્તિનું નિરૂપણ કરવાને અથે, સ્વપ્રકટિતશુદ્ધપુટિમાર્ગીય

ભક્તિનુ અને મર્યાદાભક્તિનુ વૈલક્ષણ્ય સ્થાપિત કરવાને અને તત્ત્વનુ પણ વૈલક્ષણ્ય કથવાને વિન્ન પ્રકારે સ્વમાર્ગીય ભક્તિને અને તદ્વદિપ્રકારસાધનને યથા ઇત્યાદિએ નિરૂપે છે જે પ્રકારે સ્વમાર્ગીય અવપ્રતિત સાધનોએ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયા ભક્તિ પ્રાપ્તે વૃદ્ધા થાય ફોનોન્મુખત્વ એ વૃદ્ધિમા પ્રાપ્ત, અર્થાત્ જે સાધનોએ સ્વપ્રકટિત શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયા ભક્તિ ફોનોન્મુખ થાય તથા તત્પ્રકારક ઉપાય તત્પ્રકારક સાધનસમુહાય નિરૂપ્યતે કથાય છે એમ અર્થ

બીજાભાવે વૃદ્ધે તુ સ્વાત્ પ્રત્યાદિએ પૂર્વોક્ત સાધનસમુહોને જ કથે છે અત્ર ખીજ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યના અનુગ્રહપૂર્વક 'સ્વમાર્ગપ્રકારકભગવન્નિ' બીજાભાવે વૃદ્ધે તુ સ્વાત્ વેદનાનતર ભગવન્કોક્ત એ જ ખીજબાન તેનુ દાઢ્ય અર્થાત્ નિરન્તર તદેકપરતાએ ભગવન્મર્ગમ્થિતિ તુ શબ્દે માર્ગ-નતરીય સાધનોનો વ્યુદાસ અનધારનો ત્યારે ભક્તિ પ્રવૃદ્ધ-ફોનોન્મુખ-થાય

ત્યાગાચ્છવણકીર્તનાત્ ઇત્યાદિએ ભક્તિની પ્રવૃદ્ધિમા સ્વમાર્ગીય અન્ય સાધનોને કથે છે, ત્યાગાત્ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય સાધનોથી અનિગ્મિત સાધનોના ત્યાગથી ત્યાગાચ્છવણકીર્તનાત્ શ્રવણકીર્તનાત્ તદ્વત્-તેજ પ્રકારે-શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ધર્મના શ્રવણથી, અને તે જ પ્રકારે તદ્વત્જ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય ભગવદ્ધર્મના કીર્તનથી, અત્ર શ્રવણના અને કીર્તનના એકવર્ણાવની ઉક્તિએ-સમાદારકન્દમમાસે-ઉભયનુ પણ એકમાત્રીયત્વ છે એમ સ્થાપિત છે ૩

યદ્યપિ પૂર્વે ખીજના દાઢ્યનો પ્રકાર ઉક્ત ન છે, તથાપિ કદાચિન્ ઇતરવ્યાસગે અનિરાય સંભવે છે, તેથી જે પ્રકારે ઇતરવ્યાસકૃતના અભાવે ખીજદાઢ્ય મિદ્ધ થાય તદ્ય બીજદાઢ્ય-પ્રકારસ્તુ ભગવદ્મજનરૂપ અન્ય પ્રકારને કથે છે

વીજદાઢ્યપ્રકારસ્તુ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ ।

અવ્યાવૃત્તો મજેત્કૃષ્ણં પૂજયા શ્રવણાદિભિઃ ॥૨॥

શ્લોકાર્થ --ખીજદાઢ્ય પ્રકાર તો ગૃહમા સ્થિતિ કરીને સ્વધર્મત અવ્યાવૃત્ત (મકનો) પૂજાએ (અને) શ્રવણાદિએ કૃષ્ણને ભજવા ૨

ટીકા -તુ શબ્દે એવ તિરકત અન્ય પ્રકારોનો વ્યુદાસ કથ્યો

સ્વમાર્ગીય-પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય-ભગવદ્મજન તો ગૃહમા સ્થિતિના અભાવે સંભવતુ નથી તેથી ગૃહે સ્થિત્વા ઇત્યાદિએ પૂર્વે ગૃહસ્થિતિને કથે છે ભગવન્ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મત હજનને અનુદય ગૃહે ગૃહમા સ્થિત્વા સ્થિતિ કરીને સ્વધર્મત સ્વધર્મત કૃષ્ણ કૃષ્ણને મજેત્ ભજવા અત્ર-આ શ્લોકમા-સ્વધર્મ પદે વર્ણાશ્રમના ધર્મો વિવક્ષિત-કથવાની ઇચ્છા-નથી, ૧ પરન્તુ સ્વમાર્ગીય-પુષ્ટિભક્તિ

૧ કેવલ વર્ણાશ્રમધર્મનો જ આત્મામકકર્તા કર્મજડ આત્મરો પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય સ્વધર્મનો વિચાર કરશે કે ભક્તિમાર્ગબાધક શ્રાદ્ધાદિ કામ્ય કર્મોનો પણ અહીંકાર કરીને બાહિર્મુખ્ય જ પ્રાપ્ત કરશે ? સામાય પણ શ્રવણસક્તિયા દૈહિક ધર્મો પરધર્મ હોવાથી હય છે એ વિષયની મીમાસા શ્રીમદ્દામણીએ ત્યજવાસ્વધર્મ ૨ શ્લોકમા કરી છે, અને તદ્વતુવાદ ને શા સ મજલાલ શાસ્ત્રીજીએ 'પુષ્ટિસુધા' ના ચતુર્થ વર્ણના ચતુર્થાકુમા આપ્યો છે, તેનુ અત્ર રમ્ય અનુસન્ધાન અવગ્ય કર્તાય છે રાસપન્થાધ્યાયીના ઇતરવ્યાસ ૨ શ્લોકના શ્રીમુખેધિનીજમા તો ધર્મરાસજો શાગીરવર્મને જ સ્વધર્મ કથતા હોવાથી તેઓ અનાત્મવિદ્ અભક્ત છે અને આત્મધર્મને વા ભગવદ્ધર્મને તેઓ અધર્મ કથતા નથી એ સ્પષ્ટ ઉપદેશ અવિરમરણીય જ છે,

માર્ગીય-ભગવદ્ધર્મો વિવક્ષિત છે શાથી ? વર્ણશ્રમ ધર્મોના સ્વધર્મનો અભાવ છે તેથી તે આ પ્રકારે - ધર્મ ત્રિવિધ-મે પ્રકારના-કે એક ધર્મ શરીરપર્વ સાધી છે દ્વિતીય ધર્મ આત્મપર્વ સાધી છે તત્ત્વ મન્સન્દનથી આરંભીને યાગાન્ત વર્ણશ્રમના ધર્મો શરીરપર્વ સાધી જ છે કારણ કે તત્ત્વધર્મોનું ઇન્દ્રિયોદ્ધાર બોગમાં જ પર્વવસાન છે બોગની મમાતિ થયે પુનઃ 'ત્રીય પુણ્ય થયે મર્ત્યલોકમાં પ્રવેશ કરે છે' એ વચનથી શરીરસુખમાં જ પર્વવમાપિત છે, પરંતુ આત્માનું પરોક્ષમાધકત્વ નથી સ્વપન્ આત્મપર હોવાથી સ્વધર્મ પદે આત્મપર્વ સાધી ધર્મ કથાય છે, અને તે તો ભગવદ્ધર્મ જ છે અને તે પ્રકારે પ્રગણ્ય પણ સત્તમમન્દ્રમાં, પ્રદક્ષિણ વચન છે 'યદ્યજ્ઞનો ભગવતે વિદધીત માન તચ્ચાત્મને પ્રતિમુલ્લસ્ય યથા મુલ્લસ્યી' એમ ? કિમ્, ધર્મ ૧૬ તસિલ્ પ્રત્યનન્તત્વે અનિકૃત હોવાથી સ્વધર્મ ત એ કથનથી અનિકૃત ધર્મ ઉક્ત છે તેથી અનિકૃત ધર્મ તો ભગવદ્ધર્મ જ હોવાથી સ્વધર્મ ૧૬ ભગવદ્ધર્મ જ છે એમ સર્વ અનવય

અને તે સ્વધર્મ કયો ? એ આશ્વટ્ઠા યાચ તો કયે છે કે અવ્યાવૃત્તો મજેત્કૃષ્ણમ્ ઇત્યાદિ અવ્યાવૃત્ત ભગવદ્ધર્મને અનુદૃત-પ્રતિદૃલ-વ્યાવૃત્તિથી રહિત બનને
અવ્યાવૃત્તો મજેત્ કૃષ્ણમ્ કૃષ્ણ કૃષ્ણને મજેત્ બનવા અને બનનામાં કૃષ્ણપ દ્વનવાચક હોવાથી આ ભજન મને દ્વનરૂપ છે એમ જાણીને ભજન કર્તવ્ય છે પરંતુ સાધનની બુદ્ધિએ નહિ ? એ જ ભજન સાધનના અને દ્વન રૂપ પણ કયે પ્રકારે સમ્ભવે ? એમ જો પ્રશ્ન યાચ તો સત્ય સદ્ગુણિમાર્ગીયદ્વન અન્ય સાધનોએ અસાધ્ય હોવાથી પુરુષોત્તમનું ભજન જ સાદ્ગુણિમાર્ગીયદ્વન સાધક છે એમ મહારાજે ધાર્યું પણ સુવર્ણરત્નાદિક જ છે, નવદાર્પમાત્ર પણ તન્મય જ છે અને વળી કોશમાં મધાણ પણ સુવર્ણરત્નાદિક જ છે, કારણ કે મહારાજ સર્વોત્કૃષ્ટ છે અને સુવર્ણ પણ મર્મ ધાતુની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ છે, તેમ આ દ્વન સર્વોત્કૃષ્ટત્વમાવધી સર્વોત્કૃષ્ટ જ સાધન અપેક્ષિત છે, અને સર્વોત્કૃષ્ટ સાધનનો વિચાર કરતા ભજનથી અતિગ્રિત સર્વોત્કૃષ્ટરત્નો અભાવ હોવાથી સર્વોત્કૃષ્ટ જ સાધન સર્વોત્કૃષ્ટ દ્વન જ છે તેથી ભજન જ સાધન અને ભજન જ દ્વન એમ અનુપપત્તિ કોઇ પણ નથી

અથે પૂજયા શ્રવણાદિભિ ઇત્યાદિએ ભજનાના પ્રકારને કયે છે અને પૂજા પદે આગમમા-વેદના-ઉક્ત પ્રકારે પૂજા વિવક્ષિતા નથી, કારણ કે પૂર્વ પૂજયા શ્રવણાદિભિ કૃષ્ણ પદે સદાનન્દ દ્વનના પુરુષોત્તમનું ભજન પ્રકારને ઉક્ત છે આગમમા ઉક્ત પૂજનું પુરુષોત્તમની નિમ્મૂલિમા પર્વવસાન થતું હોવાથી તે આગમોક્ત પૂજા પુરુષોત્તમભજન-પર્વવસાધી નથી, તથાપિ પુરુષોત્તમભજનપ્રકારમાં પણ પૂજની ગણના હોવાથી તે પૂજા શુદ્ધપુણિમાર્ગીયા જ છે એમ જાણવું અતઃ એવ શુદ્ધપુણિમાર્ગવિસ્ત્રામિ

૧ આ શ્લોક ઉપર શ્રીગુણસાધ્વૃત સ્વતન્ત્ર લેખનો ગુર્જરાનુવાદ પચ્ચમ વર્ષના જ ૧ દ્વિતીયા-ક્રમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે, તેનું અવશ્ય મનન કર્તવ્ય છે

૨ જો કે અંગે 'લભતે સુદૃઢા મક્તિમ્' ઇત્યાદિએ અર્પણિકદેહસમ્પત્તિપૂર્વક સાક્ષાત્પુરુષોત્તમનું ભજન દ્વન છે એમ ઉક્તિએ આધુનિક ભજનને સાધનત્વ પ્રાપ્ત યાચ છે, તથાપિ પુણિમાર્ગમાં પુરુષોત્તમ જ ભજનીય હોવાથી, યદ્યપિ આધુનિક ભજનમાં અર્પણિક દેહસમ્પત્તિ નથી તથાપિ આધુનિક ભજન પુરુષોત્તમપર્વવસાધી જ છે તેથી આ ભજન પણ દ્વનરૂપ છે એમ જ્ઞાપનાર્થ કથ્યું કે આ ભજન મને દ્વનરૂપ છે એમ જાણીને ભજન કર્તવ્ય છે.

નીચેએ પ્રમેયપ્રકરણીય સન્માધ્યાયમા^૧ શુભગાનમા હરિણીના બાનને નિરૂપીને પદ્માત્મ તર્ક્કીનદિષ્ટિ
જ પૂજા છે એમ કથ્યુ છે, કારણ કે તત્ર 'પ્રણયાવયોકે પરિચિતા પૂજા કરી એમ કથન છે હરિણીના
બાવને સન્મતીય ભાવપૂર્વક ત્રીકૃષ્ણદર્શનસેનાકરણ જ પૂજાએ બજન એતર્ક્કીવના સાપનાર્થ અત્ર એત
ન્માર્ગીય બજનસાધન પૂજા આ છે એમ જણાવવાને પૂજ્યા એમ કથ્યુ આ માર્ગમા બજન
સેવા જ છે અત્ર કાષ્ઠ સ્નેહરહિતમેવા પૂજા જ એમ પૂજાપદ્મ વ્યાખ્યાન કરે છે તે
વિચારક્ષમ નથી થયી? માર્ગનો બે નિયામક છે તેથી આપ્યાયે તે સ્વપ્રકટિત શુદ્ધપુષ્ટિ-
માર્ગીય ભક્તિના વૃદ્ધિને અર્થે મક્તિચર્ચિનીરૂપ શાસ્ત્ર કથ્યુ છે. તદીય શાસ્ત્રમાં તર્ક્કીકૃત
શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે અર્કોદ્ધૃત-૪ અધિકારી છે, અન્ય તો નહિ તેઓ આચાર્યના શ્રીમદ્વાપભુજના-
અનુગ્રહે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય હોવાથી તત્પ્રદર્શિતસેવાકરણ સરનેહ હોવા સ્નેહરહિત હો, પરંતુ તે
પુરુષોત્તમપર્યવસાનો હોવાથી ભક્તિમાર્ગીય જ થાય છે, પરંતુ પૂજામાર્ગીય તો નહિ જ કિંચ, શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયસેવાપ્રકારગદગ વસ્ત્રાવદ્ગસમર્પણરૂપ પ્રકારે તો પૂજામાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે
તથાપિ તેમનું વિભૂતિમા પર્યવસાન હોવાથી તે પૂજામાર્ગીય જ છે, પરંતુ સાદૃશ્યમાત્રે તે ભક્તિ
માર્ગીય નથી. કારણ કે માર્ગનો બે નિયામક છે કિંચ જે માર્ગનો હોય તેણે કૃત સર્વ
ભગવદ્ભાવિકે પણ તન્માર્ગીય જ થાય છે. જેમ પ્રમાદથી કર્મ કરનાનું^૨ એ પ્રતેકમાં
કર્મસાર્જુણાર્થ કૃત વિચરન્નરણ કર્મમાર્ગીય જ છે વળી 'જેની સ્મૃતિએ અને નામોક્તિએ'
પ્રતેકમા સ્મૃત્યાદિત્રય પણ કર્મમાર્ગીય જ છે, પરંતુ નવધાભક્તિમા ઉત્તમ માદૃશ્યમાત્રે ભક્તિમાર્ગીય
નથી^૩ એ પ્રકારે સેવાપયોગી પૂજાને કથીને શ્રવણાદિચિ ઇત્યાદિએ તેને ઉપયોગી શ્રવણાદિકને
પણ કયે છે સેવાકરણાનંતર અવશિષ્ટ કાલમા ઇતરના વ્યાસર્જના અમાવાર્થ શ્રવણ કર્તવ્ય છે આદિ
પદે કીર્તન સ્મરણ ચિંતન પણ કર્તવ્ય છે ૨

એ પ્રકારે અન્યાત્રિપૂર્વક બજનને કથીને કદાચિન બગવદર્થ વ્યાવૃત્તિના સમયમા પણ
હરિમા-સર્વદુ ખલર્તામા-ચિત્તના વ્યાસર્જપૂર્વક જ વ્યાત્રિ કર્તવ્ય છે એમ વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ
ચિત્તમ ઇત્યાદિએ કયે છે

વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિતં શ્રવણાદૌ ચતેત્સદા ।

તતઃ પ્રેમ તથાસક્તિર્વ્યસનં ચ ચદા ભવેત્ ॥૩॥

શ્લોકાર્થ - વ્યાવૃત્ત (બકને) પણ હરિમા શ્રવણાદિમા ચિત્તને સદા ચતવુ, તેથી પ્રેમ તથા
આસક્તિ અને જ્યારે વ્યસન થાય (ત્યારે બીજામા દૃઢ થાય) ૩

ટીકા - વ્યાવૃત્તિના કરણની અનંતર અવશિષ્ટ સમયમા પૂર્વનંત શ્રવણાદૌ શ્રવણ (કીર્તન
સ્મરણ ચિંતન) ઇત્યાદિમા ચતેત શ્રવણધર્મ ચતન કરવો

એ પ્રકારે ભક્તમાર્ગીય ભક્તિવૃદ્ધિના સાધનોને કથીને તત્ત પ્રેમ ઇત્યાદિએ ભક્તિવૃદ્ધિના
પ્રકારને કયે છે પૂર્વ-પ્રથમ-પ્રેમ થાય છે તત્ત એહાદ્યુર ઉત્પન્ન થાય છે તદનંતર પ્રૌઢભાવ
ઉત્પન્ન થયે આસક્તિ થાય છે ચિત્ત ભગવત્સ્વરૂપમા વ્યાસક્ત અર્થાત્ લગ્ન તદેકપર થાય છે
તત્ત પ્રૌઢભાવ થયે વ્યસન થાય છે. વ્યસન એટલે ભગવત્સ્વરૂપન્યનિરેકે રિયતિ કરવાને પણ શકત

૧ સ્વરૂપ સમયમા જ આ વ્યાખ્યાયનો ગુર્જીદાનુવાદ પણ સુપ્રસિદ્ધ થશે

૨ અદ્વાસુએ અત્ર શ્રીગુસાર્થચક્રત ભક્તિહસનુ અનુસન્ધાન અવગ્ય કર્તવ્ય છે, સકામ કર્મ
માહાદિમા વિષયુસ્મરણ જ કરીએ છીએ એ ખલોક્તિનો પરિહાર થઈ જ ગયો સમજવો

નથી તે આ પ્રકારે દશમસ્કન્ધમા ગોપીએને ગોવિન્દના દર્શનમા પરમ આનન્દ હતો, જેમને જેના વિના ક્ષણ પણ યુગશત જેવો દનો ' એમ-એ પ્રકારે બ્યારે વ્યસન થાય છે, ત્યારે ખીજમાવ દહ થાય છે-૩

એ પ્રકારે વ્યસનપર્યાન્ત ખીજદાહર્થના પ્રકારને કથીને અગ્રે વીજં તદુચ્યતે ઇત્યાદિએ ખીજના દહત્વને નિરૂપે છે

વીજં તદુચ્યતે શાસ્ત્રે દૃઢં યન્નાપિ નશ્યતિ ।

સ્નેહાદ્રાગવિનાશઃ સ્યાદાસત્તયા સ્યાદુહારુચિઃ ॥ ૪ ॥

શ્લોકાચ -તે પૂર્વોક્ત-ખીજ (વ્યસનભાવાનન્તર) દહ થાય છે એમ ભક્તિશાસ્ત્રમા નિરૂપ્યુ છે (ખીજનુ દાહર્થ અર્થાન્) જે કોઇએ પણ નાશ પામતુ નથી સ્નેહથી રાગનો વિનાશ થાય, આમકિતએ ગૃહારુચિ થાય ૪

ટીકા -તત્ તે પૂર્વોક્ત વીજ ખીજ વ્યસનભાવની અનન્તર દૃઢ દહ થાય છે એમ વીજ તદુચ્યતે શાસ્ત્રે શાસ્ત્રે ભક્તિશાસ્ત્રમા ઉચ્યતે નિરૂપાય છે એમ અર્થ

દહત્વ લક્ષણ યન્નાપિ નશ્યતિ ઇત્યાદિએ કથે કે યત્ જે ખીજ કોઇપણ લૌકિકનાશકે વા અલૌકિકનાશકે પણ નાશ પામતુ નથી એમ ખીજદાહર્થનુ લક્ષણ યન્નાપિ નશ્યતિ લૌકિકનાશક અર્થાન્ હુ મર્જાદિ, અલૌકિકનાશક કાનાદિ, તેણે પણ તે પૂર્વોક્ત ખીજ નાશ પામતુ નથી એમ અર્થ

અત પર જે પ્રકારે સ્નેહાદ્રિવળના મધ્યમા જેણે જે પ્રકારે સ્વાપનોદન થાય છે, તે પ્રકારે તેના અપનોદનપ્રકારને વદે છે અત્ર સ્નેહાદિની ઉત્પત્તિમા મુખ્ય ત્રણ સ્નેહાદ્રાગવિનાશ સ્યાત્ અપનોદક છે -(૧) ભગવ નથી અતિરિક્ત વિષયમા રાગ, (૨) ગૃહાસકિત આસત્તયા સ્યાત્ અને (૩) ભગનાનથી વ્યતિરેકે પણ કાનનિર્વાહ તત્ર સ્નેહાદ્રાગવિનાશ ગૃહારુચિ । સ્યાત્ ઇત્યાદિએ રાગાદિવળના ક્રમે એકેક અપનોદકત્વને કથે છે તત્ર પૂર્વે યથાકથગિ યદ્ અ' સ્નેહાદ્રુર ॥ ઉત્પત્તિએ પણ ભગવન્નિરિક્ત વિષયમા રાગ થનો નથી ત નન્તર બ્યારે આમકિત થાય છે, તત પ્રાઢભાવ થાય છે, ત્યારે ગૃહામકિતનો અપનોદ થાય છે ભગવદાસકિતએ ગૃહાસકિત ચાલી જાય છે ૪

આમકત્યનન્તર ગૃહાસ્થાનામ્ ઇત્યાદિએ ગૃહારુચિમા હેતુદ્રવને કથે છે

ગૃહસ્થાનાં વાધકત્વમનાત્મત્વં ચ માસતે ।

યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ સ્યાત્તદૈવ હિ ॥૫॥

શ્લોકાર્થ -ગૃહસ્થોતુ વાધકત્વ અને અનાત્મત્વ માસે છે બ્યારે કૃષ્ણમા વ્યસન થાય ત્યારે જ નિશ્ચય કૃતાર્થ થાય ૫

ટીકા -ગૃહે સ્થિત ભાર્યાપુત્રાદિ, ગૃહમા સ્થિતિ કરે તે ગૃહસ્થો અર્થાન્ ભાર્યાપુત્રાદિ તેમને સ્વસમ્પર્ત્યમાવનો અભાવ હોવાથી તેમણે સદ્ સમ્મન્વ ભાવનો ગૃહસ્થાના વાધકત્વમ વિષાતક છે એમ સૂત્રિએ તેઓમા અરુચિ થાય જ છે, તેથી વાધકત્વ માસતે એમ કથ્યુ

યદપિ ભાર્યાપુત્રાદિ ભાવમાધક છે એમ કથ્યુ, તથાપિ 'અરે પુત્રોના કામાર્થ પુત્રો પ્રિય થતા નથી, પરંતુ આત્માતા કામાર્થ પુત્રો પ્રિય થાય છે' એ શ્રુતિએ અત્તાત્મત્વ ચ માસતે તે પુત્રાદિમા આત્મસમ્મન્ધિત્વે પ્રિયત્વની પણ સ્પૃતિએ સર્વાત્માએ બાધકત્વની સ્પૃતિ થશે નહિ એમ આશંકાના નિગસાર્થ તે ભાર્યાપુત્રાદિમા તાદશ ભગવદ્ગતિ ભક્તને આત્મસમ્મન્ધિત્વમ્પુર્ણના અભાવે જેમ સર્વાત્માએ પ્રિયત્વનો અભાવ તે પ્રકારને અત્તાત્મત્વ ચ માસતે ઇત્યાદિએ કહે છે પેતાની ભગવદ્ગતિએ નિરૂપાધિ એકામ્પદત્વે-નિરૂપાધિ એકતા ભાગત્વે-ભગવાન્મા જ આત્માત્મ મ્પુરે છે, પરંતુ સ્વ આત્મામા આત્મત્વ સ્પુરતુ નથી અને ભગવત્તે આત્મસમ્મન્ધિત્વ માસે છે, પરંતુ સ્વાત્મસમ્મન્ધીઓમાં આત્મસમ્મન્ધિત્વ માસતુ નથી એમ અર્થ તે ભાર્યાપુત્રાદિમા આત્મસમ્મન્ધિત્વના ભાવનો અભાવ હોવાથી તેઓતુ બાધકત્વ જ માસે છે, પરંતુ આત્મીયકત્વ સ્પુરતુ નથી એમ જણાવવાને વાધકત્વમનાત્મત્વમ એમ કથ્યુ આ પ્રકારે ગૃહારથિમા હેતુદ્વય કથ્યુ.

એ પ્રકારે તાદશ ભક્તતુ ગૃહારથિમા હેતુદ્વય કથીને તેની જ સ્નેહમ્પદિની પરાકાષ્ટાને ચદ્વા સ્વાત્મ ઇત્યાદિએ કહે છે ચદ્વા જે મલમા કૃષ્ણે ક્ષનાત્મક કૃષ્ણમા ચદ્વા સ્વાદ વ્યસન વ્યસન સ્વાત્મ થય ભગવાન્મા દર્શનાદિ યતિરેક તત્ત્વસમ્મન્ધિત્વયતિરેક કૃષ્ણે કૃતાર્થ સ્થિતિની અશક્તિ એ વાસન તે જયરે થય અર્થાત્ તાદશ ભાવ જ્યારે થાય ત્યારે જ કૃતાર્થ થાય, કૃત છે અર્થ જેણે તાદશ થાય અર્થ અને ભક્તિમાર્ગવિસાક્ષાર્થગતસમ્મન્ધ ફલરૂપ છે તે અર્થ સ્વમા કૃત થાય અર્થાત્ સમ્પાદિત થાય છે ત્યારે કૃત છે પૂર્વોક્તફલરૂપ અર્થ જેણે, અર્થાત્ ભગવાને તે ભક્તને તેનું દાન કર્યું છે એતદ્ફલદાનથી અતિરિખ્ત ફળનું દાન યુક્ત નથી એમ શાપનાર્થ હિ ૫૬ કથ્યુ ૫

એ પ્રકારે તે વ્યસનવાન્ ભક્તની યોગ્યતાના ભાવતુ અને તેના ફલતુ નિરૂપણ કરીને તાદશસ્વાપિ ઇત્યાદિએ તે ભક્તની અત્રિમ વ્યવસ્થાને કહે છે

તાદશસ્વાપિ સતતં ગેહસ્થાનં વિનાશકમ્ ।

ત્યાગં કૃત્વા યતેચસ્તુ તદર્થાર્થૈકમાનસઃ ॥ ૬ ॥

લભતે સુદૃઢાં મર્ચિત સર્વતોપ્યાધિકાં - પરામ્ ।

ત્યાગે વાધકભૂયસ્ત્વં દુઃસંસર્ગાત્તથાન્નતઃ ॥ ૭ ॥

શ્લોકાર્થ - તાદશ ભાવયુક્ત ભક્તને પણ સતત ગેહસ્થાન વિનાશક છે ત્યાગ કરીને તેણે તેા યત્ન કરવો તદર્થાર્થૈકમાનસ તે ભક્ત સુદૃઢ સર્વતોપ્યાધિકા પરા ભક્તને પ્રાપ્ત કરે છે ભાગમા દુઃસંસર્ગથી તથા અન્નત બાધકભૂયસ્ત્વ છે ૬-૭

૧ ચપિ મિ લેક્ષીવાન વિનાશનમ્ સુદિત કરતા હિશે છે, તથાપિ શ્રીગોવિંદનાર્થે તેા વિનાશકમ્ પાડેના અગીકાર કરે છે

દોઢા-તાદશસ્યાપિ તાદશ ભાવે યુક્ત બકતને પણ સતત નિરંતર મેહસ્થાન
 ગૃહમા સ્થિતિ તાદશભાવના અને સત્સંકૃત અભાવથી વિનાશક
 તાદશસ્યાપિ સતત તે બાવની વિધાતક છે એમ અર્થ જે જેનો, વિનાતક તે તેની
 મેહસ્થાન વિનાશકમ્ સન્નિધિમા સ્થિતિ કરી શકતો નથી અત એવ ફલપ્રકાશમા
 “યદ્યદ્વુક્તાક્ષ” પદમા પ્રજ્વરત્વરૂપા સ્વામિનીશ્ચઓએ નિરૂપિત છે
 કે ચદિં યત્પ્રભૃતિ-ન્યાયી-સ્વત્પાદતલ આપના ચરણતલનો અસ્પ્રાક્ષ્મ અમે સ્વર્ષ કર્યો
 તત્પ્રભૃતિ-ન્યાયી-અન્યસમક્ષ અન્યમમક્ષ સ્થાનુ સ્થિતિ કરવાને ન પારવામ અમે શક્ત
 નથી તે જ પદનુ આચાર્યચરણે વિનરણ કર્યું કે જેમ દેહાભિમાની વ્યાધ દેહવિનાતક હોવાથી
 તેની અન્નિધિમા સ્થિતિ કરતે શક્ત નથી’ એમ અત તાદશસ્ય એમ કથુ

અત પર પૂર્વોક્ત ભાવે યુક્ત બકતની ગૃહસ્થિતિ બાવનિવતક હોવાથી તત્ર ગૃહમા સ્થિતિ
 કરવાને અશક્તિએ તે ગૃહનો ત્યાગ જ કરે છે તેથી ત્યાગ કૃત્વા

ત્યાગ કૃત્વા ગૃહનો ત્યાગ કરીને-એમ કથુ

તે બકતના ગૃહત્યાગની અનન્તર તેની સ્થિતિનો પ્રકાર ચતેઘસ્તુ ઇત્યાદિએ કથે છે
 ચતેઘસ્તુ ત્યાગની અનન્તર તે બકતે યત્ન જ કરવો પરંતુ પ્રકારાનરે સ્થિતિ
 ન કરવી

તદર્થાર્થકમાનસ ઇત્યાદિએ તેના યત્નના વિષયને કથે છે તાદશ બકતનો યદ્વિષયક ભાવ
 તે વિષય ભગવાન જ થાય છે તેથી તે ભગવાન જ અર્થ^૧ સચ

તદર્થાર્થકમાનસ અસો અર્થશ્ચ એમ કર્મધૃત્યમમામે તદર્થ ભગવાન તેને અર્થે અર્થાનુ

લભતે સુદૃઢા ભક્તિ ભગવર્થ જ કેવન માનમ અર્થાનુ મત છે જેનુ તાદશ યદ્યને સુદૃઢા

મર્ચિત લભતે સુદૃઢ ભક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે પૂર્વ તે ભક્તની વ્યસન
 પર્યન્ત સર્વાપનોદ્ય ભક્તિને કથીને પણ પુન તદર્થાર્થકમાનસ એમ કથીને પણ સુદૃઢ ભક્તિને
 પ્રાપ્ત કરે છે એમ જે કથુ તેનો આ આશય છે તેથી પણ સુદૃઢ સર્વમભાવરૂપા અર્થાનુ
 સાક્ષાત્ સ્વરૂપાનુભવનિકા ભક્તિને પ્રાપ્ત કરે ૭ એમ તે ભક્તિના લાભ ૥ કથને તાદશના પૂર્વોક્ત
 અતિવિગ્રાહભાવે વિદ્યમાન દેહના અપગમની અનન્તર લીનાપવિક અનૌકિક દેહને પ્રાપ્ત કરીને સાક્ષાત્
 સ્વરૂપસમ્મન્થી ફલને પ્રાપ્ત કરે છે એમ અર્થ

સર્વતોપ્યધિકામ્ ઇત્યાદિએ ફલરૂપ ભક્તિના મરૂપને કથે છે સર્વત સર્વત

સર્વતોપ્યધિકામ્ અર્થાનુ ચતુર્વિધ-સારૂપ્ય સાયુજ્ય સાનોક્ય અને સામીપ્ય-મોક્ષની
 અપેક્ષાએ પણ અધિકામ્ અધિક

પરામ્ પગ અર્થાનુ અગશ્ચિત્તન્ત્રપુરુષોત્તમપર્યવસારિતી એ પ્રમરે પૂર્વોક્ત ભક્તિદૃષ્ટિનુ

પર્યવસાન અને કલ કથીને પુન ત્યાગમા બાધકભૂયસ્ત્વના કથનનો આ
 ત્યાગે વાધકભૂયસ્ત્વમ્ આશય છે દદાચિત્ કોષ્ટર ભક્તિમાર્ગાનુમારી પૂર્વોક્ત ત્યાગના સ્વરૂપને

ન બણીને હુ પણ ગૃહાદિનો ત્યાગ કરીને ભક્તિની દૃષ્ટિને સાધીશ
 એમ વિચારીને જે ગૃહાદિને ત્યાગવને ઇચ્છે તે ત્યાગે વાધકભૂયસ્ત્વ ઇત્યાદિએ તેના પત્ર

૧ ‘તાદશસ્યાપિ યદ્વિષયકો ભાવ સ ભગવાનેવ ભવતીતિ । સ એવાય ।’ એ વાક્યમા હિતિ
 અગ્રય નામ્યસમ્પૂર્ણત્વલીતક નથી, પરંતુ હેતુવાચક છે

૨ પૂર્વોક્તપ્રકારત્યાગીનો તે ‘દૃઢ યનાપિ નશ્યતિ’ ઇત્યાદિએ બાધકભાવ ઉપપાદિત જ છે જેથી
 પૂર્વોક્ત ત્યાગ અત્ર વિદક્ષિત નથી તેથી પુન ત્યાગમા બાધકભૂયસ્ત્વ જે કથાય છે તે ‘કદાચિત્ કોષ્ટ’
 એમ વક્ષ્યમાણ યાગમા જ બાધકભૂયસ્ત્વ છે

બિંધેને કહે છે તાદશના ત્યાગમા ગૃહાગ્નિના ત્યાગે ભક્તિવૃદ્ધિના સાધનમા બાધકભૂયસ્ત્વ-આવકોતુ બાધુપ-હોવાથી કન સિદ્ધ થતુ નથી

હુ સસર્ગાન્ત્ર ઇત્યાદિએ બાધમેને જ કહે છે હુ સસર્ગ પોતાને પૂર્વોક્ત ત્યાગના હેતુભૂત બાવનો અલવ હેવથી સર્વાત્મ એ ચિત્ત ભગવદેકપર ન હોવાથી ચિત્તના ચાગ્યત્વથી હુ સર્ગને અને ભગવર્ણવામાનનાનને વૈકિકોનો સર્જ મમ્ભવે છે નેથી તેતુ બાધકત્વ સ્પષ્ટ જ છે અને વધી તેને પૂર્વસિદ્ધ ગૃહાગ્નિના બુદ્ધિપૂર્વક ત્યાગનો અભાવ હોવાથી શરીરના નિર્વાહને અર્થે યત્ર કુત્રચિત્ અન્નના ભક્ષણે તે અન્ન ભગવાનના અસમર્પણે જનિત દોષથી યુક્ત હોવાથી તદ્દત્તના-અસમર્પિત અન્નના-ભક્ષણે પોતાને પણ બાધિર્મુખ્યદોષ સમ્ભવે છે યત્પિ એતાદશને પણ ઇન્દ્રિયનિયંત્રના અભાવરૂપ બાધક દોષો સમ્ભવે છે, તથાપિ હુ મર્જા અને અન્નદોષ એ ઉભય અભિપ્રાય હોવાથી ઉભયની જ ગણના કરી છે ૭

એમ સતે તાદશ ભકતે દોષાભાવપૂર્વક કહે પ્રકારે કાલનો નિર્વાહ કરવો એ આશક્તિમા અત સ્થેયમ્ ઇત્યાદિ એ છે

અતઃ સ્થેયં હરિસ્થાને તદીયૈઃ સહ તત્પરૈઃ ।

અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા યથા ચિત્તં ન દૂષ્યતિ ॥૮॥

શ્લોકાર્થ -અત તત્પર તદીયોએ સહ હરિસ્થાનમા અદૂર વા વિપ્રકર્ષ (સ્થાનમા) રહેતું, જે પ્રકારે ચિત્ત ન દૂષાય ૮

ટીકા -જેથી પૂર્વોક્ત પ્રકારે ગ્થિતિમાં દોષની સમ્ભાવના છે અત તેથી દોષના અભાવ પૂર્વક કાવના નિર્વાહને અર્થે હરિસ્થાને પોતે ભક્તિમાગીય હોવાથી અત સ્થેય હરિસ્થાને ભક્તિમાગીય સેવાપ્રકારથી યુક્ત ભગવત્સ્થાનમા શ્રીગોવર્ધનાદિમા રહેતુ

તદીયૈ સહ તત્પરૈ ઇત્યાદિએ તત્ર ભગવત્સ્થાનમા પણ સ્થિતિના પ્રકારને કહે છે તદીયૈ ભગવદીયોએ સહ સહ સ્થિતિ કરવી તેમા પણ તત્પરૈ તદીયૈ સહ તત્પરૈ ભગવત્સ્વરૂપમાં ભગવત્સેવામા ભગવદ્ધર્મના ઘનણાદિમાં પરાયણ ભગવદીયોએ સહ એતત્પ્રકારક સ્થિતિના અભાવે તત્ર ભગવત્સ્થાનમા-પણ હુ સર્જ પૂર્વસિદ્ધિ બુદ્ધિના નાશનો સ અલવ હોવાથી જીવનનુ વૈયર્થ જ થાય તેથી પૂર્વોક્તપ્રકારે ગ્થિતિ કરવી એમ જણાયુ

નિરન્તર તત્પ્રકારિકા ગ્થિતિના અસમ્ભવમા ચિત્તદોષના અભાવાર્થે અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા ઇત્યાદિએ પ્રકારાન્તરે પણ સ્થિતિના પ્રકારને કહે છે અદૂરે પૂર્વોક્ત અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા સ્થનથી સ્વરૂપ અન્તરાયે, અથવા વિપ્રકર્ષે તેથી પણ કોઈક દૂર સ્થતમા ગ્થિતિ કરવી 'ભગવત્પરાયણ તદીયોએ સહ' એમ સ્થિતિના પ્રકારને કથીને પણ પુન 'અદૂર વા વિપ્રકર્ષ સ્થતમા' એમ જે કથ્યુ તેનો આ આશય છે અનિનિકટ સ્થિતિમા 'અતિનરિચયથી અસ્તા' એ ન્યાયે કદાચિત્ ભગવર્ણમકનની અવગા પણ સમ્ભવે છે, તેના અભાવને અર્થે 'અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા' એમ કથ્યુ તત્ર પણ એ પ્રકારે પણ સ્થિતિ કરીને તદીયભકતોએ સહ સર્જ તો કાર્ય જ ત્યજ્ય નહિ એમ ઉક્ત છે

એ રીતિએ પ્રકારવચે સ્થિતિના પ્રકારને કથીને પણ ચથા ચિત્ત ન દૂષ્યતિ ઇત્યાદિએ
 ધ્વિતિપ્રકારના નિર્ગતિત પ્રકારેએ અથવા સ્વમનોભિલપિત પ્રકારેએ
 ચથા ચિત્ત ન દૂષ્યતિ અને જે પ્રકારે ભગવદ્ભાવિર્મુખ્યદોષે ચિત્ત ન દૂષાય તે પ્રકારે સ્થિતિ
 કરવી પરન્તુ પ્રકારાન્તરે નહિ એમ અર્થ એ રીતિએ બકિતવૃદ્ધિના
 પ્રકારને કથીને વૃદ્ધિની પરમકાળાને કથીને તત્માર્ગ્ય ફન પણ કથ્યુ ૯

તદનન્તર બકિતવૃદ્ધિના પ્રકારને કથીને વૃદ્ધિની પરમકાળાને કથીને શુદ્ધપુષ્ટિસાધનપ્રકારને ન
 બળ્યુતા ગૃહને ત્યજને વૃદ્ધિને સાધીશ એ વિચારે પ્રપ્ત બકિતના બાધસમ્ભાવનાનિગકરણુ પૂર્ક
 ફલસિદ્ધયર્થ સ્થિતિપ્રકારને કથીને સેવાયા વા કથાયા વા ઇત્યાદિએ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ્ય ધર્મદ
 યમા આસકત બાતોને પણ એતન્માર્ગ્ય ફલની સિદ્ધિ થય છે એમ બલ્યાવે છે

સેવાયાં વા કથાયાં વા યસ્યાસક્તિર્દઢા ભવેત્ ।

યાવજ્જીવં તસ્ય નાશો ન ક્વાપીતિ મતિર્મમ ॥ ૧ ॥

શ્લોકાર્થ —સેવામા વા કથામા જેની આસકિત યાવજ્જીવ દઢ થાય તેનો નાશ કોઈ
 પણ દેશકાલના થનો નથી એમ મારી મતિ છે ૯

ટીકા —સેવાયા શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ્યાર્થે પ્રકટિતપ્રકારકસેવામા, કથાયા તેના અવશિષ્ટ
 સમયમા તન્માર્ગ્યલીનાની કથામા યસ્ય જેની આસક્તિર્દઢા ચિત્તપાસકુંપૂર્ક દઢથક ચાવ-
 જ્જીવ ભવેત્ યાવજ્જીવ થાય તસ્ય તેનો ક્વાપિ કોઈ પણ દેશકાલજેદે પણ તેના બાવનો
 નાશ નાશ ન ભવેત્ થનો નથી તે બાવ તેનો ફલસાધક થાય છે

અથવા, સેવા અને કથા એમ ઉભયનુ રિક્ત્યે કથન હોવાથી ભગવદ્વિષ્ણએ કોઈની સેવામા
 જ દઢાસકિત થાય છે, પરન્તુ તે આસકિત યાવજ્જીવ અપેક્ષિત છે, પરન્તુ ચત્કિચિત્ત કાલ નહિ
 તસ્ય એ પદથી ભગવદ્વિષ્ણએ સેવાસકતનો અને કથાસકતનો કોઈ પણ સ્થનમા નાશ થનો નથી
 તન્માર્ગ્યફનની પ્રાપ્તિમા અન્નરાય થનો નથી એમ મમ મતિ મદીય મતિ છે તેથી સ્વમ
 તમા ફનનિરમ્ભના અભાવમા હેતુત્કથને ફનની પ્રાપ્તિમા નિસદ્ધિગ્ધત્ત કથ્યુ ૯

એ પ્રકારે પૂર્વાકત શ્લોકમા સેવાસકતના અને કથાસકતના ફનને કથીને કદાચિત્ત કોઈ સેવા
 મકત કથામકત બાતના દર્શન કરીને સ્વય પણ આમકિતવ્યતિરેકે ઉત્સાહમાત્રે સેવા કરવાને ઇચ્છ
 તેને બાધ સમ્ભવે છે, તવ બાધસમ્ભાવનાયા તુ ઇત્યાદિએ બાધના રૂપને અને તન્નિવારણુ-
 પ્રકારને કથે છે

વાધસમ્ભાવનાયાં તુ નૈકાન્તે વાસ ઇષ્યતે ।

હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષાં કરિષ્યતિ ન સંશયઃ ॥૧૦॥

શ્લોકાર્થ —આની સમ્ભાવનામા તો એકાન્તમા વાસ ઇષ્ટ નથી હરિ તો સર્વત રક્ષા
 કરશે, મશય નથી ૧૦

ટીકા —બાધના સમ્ભવમા પ્રકારાન્તરે બાધાબાવનો વ્યુદાય તુરાજ્જે ઉકત છે સેવાકરણુમા
 દઢાસકિતના અભાવથી ઉદ્ભવે વા બેગાસકિતએ બાધનો સમ્ભવ સતે
 વાધસમ્ભાવનાયા તુ પેતાને સેવાના અકરણુમા આસકિતએ જનિત ગ્તાનિ વડે મારાથી સેવા
 નૈકાન્તેવાસ ઇષ્યતે થની નથી એ વિચારે ગૃહને ત્યજને એકાન્તમા ભગવન્નામરમરણુદિક
 મારે કર્તવ્ય છે એ બુદ્ધિએ જે એકાન્તમા સ્થિતિ કરવાને ઇચ્છે તો
 તાદશ બકિતને પણ સેવાના ત્યાગપૂર્વક એકાન્તરિયતિ અનુચિત છે એમ નૈકાન્તે વાસ ઇષ્યતે
 ઇત્યાદિએ ગૃહત્યાગના નિષેધને મ્થે છે સેવાને ત્યજને તેને એકાન્તનામ ઇષ્ટ નથી, સેવાકૃતિ જ હૃદ્ય છે,

ઉદ્દેગાદિએ પ્રતિબંધમા ક્યે પ્રકારે સેવાકરણ થાય એમ જો શકા થાય તો હરિસ્તુ
 ઇત્યાદિએ તત્ત્વ સમાધાનને ક્યે છે ઉદ્દેગાદિકને પણ સહન કરીને જો
 હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષા કરિણ્યતિ સેના જ કરે તો ભગવાન તેના સેવાગ્રહને જોઈને પોતાના સર્વદુઃખ
 હરણસામર્થ્યને પ્રકટ કરીને સેવાના વિચારક 'ઉદ્દેગાદિને દૂર કરીને
 સેવાસંગતિ જ કરાવરો એમ જણાવવ ને હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષા કરિ
 ણ્યતિ ન સશય એમ કથ્યુ
 'સશય નથી' એ કથનથી જો આ અર્થમા સશય કરે તો ભગવાન પણ રક્ષા ન કરે
 એમ અર્થ એત એવ ગીતામા પણ 'સશયાત્મા વિનાશને પામે' એમ
 જ સશય ભગવાને કથ્યુ છે તેથી આ અર્થમા નિષેધ થઈને રક્ષા
 કરશે જ' એમ બુદ્ધિ ગાખીને જો સેવા કરે તો ભગવાન પણ રક્ષા
 કરે જ છે એ જણાવવાને 'ન સશય' એમ કથ્યુ પ્રકારાન્તરે રક્ષાના અભાવને જણાવવાને હ
 શબ્દ ગોળ્યો છે બાધની સમ્ભાવનામા કથાપરની પણ પૂર્વોક્ત વાતરથા એમ જણવુ ૧૦
 એ પ્રકારે સ્વમાર્ગીયભક્તિની પ્રવૃત્તિના પ્રકારને કથીને હિતિ ઇત્યાદિએ તેના ઉપસહારને ક્યે

इत्येवं भगवच्छास्त्रं गूढतत्त्वं निरूपितम् ।

य एतत्सમधीयीत तस्यापि स्याद्दृढा रतिः ॥૧૧॥

શ્લોકાર્થ - એ પ્રકારે મે ગૂઢતત્ત્વ ભગવદ્દેશાસ્ત્ર નિરૂપ્યુ જે કોઈ એતુ સમધ્યયન કરે
 તેને પણ દૃઢ રતિ થાય ૧૧

ટીકા - હિતિ સમાપ્તિવાચક છે યથા ઉક્ત પ્રકારે ભગવત પુરુષોત્તમની ભક્તિ
 વૃદ્ધિશિક્ષાપ્રકારક શાસ્ત્ર શાસ્ત્રને નિરૂપિત પ્રતિપાદિત કર્યુ એમ અર્થ ગૂઢતત્ત્વ ઇત્યાદિએ શાસ્ત્રના
 સ્વરૂપને ક્યે છે ગૂઢઅર્થાત્ અત્યન્ત ગુપ્ત છે તત્ત્વ વાગવિષય અનુભવૈકવેદ સ્વરૂપ જેતુ તાદૃશ
 નિરૂપિત પ્રતિપાદિત કર્યુ એમ અર્થ

એ પ્રકારે શાસ્ત્રના સ્વરૂપને નિરૂપીને તેના અધ્યયનકર્તાને પણ જે પ્રકારે એતુમાર્ગી
 ફલ સિદ્ધ થાય તત્પ્રકારક અધ્યયનસ્વરૂપને ય યતત્ત્વ ઇત્યાદિએ કથ
 ય યતત્ત્વ સમધીયીત છે ય એમ સામાન્યોક્તિએ અત્ર ૧૧ 'શ્રમાદિનો નિયમ ઉક્ત
 નથી યતત્ત્વ ભક્તિવર્ધિનરૂપ શાસ્ત્રમ્ શાસ્ત્રતુ સમધીયીત
 સમ્યક્ અધ્યયન કરે એમ અર્થ અધ્યયનમાં સમ્યક્ત્વની ઉક્તિએ કેવલ પાઠમાત્રકરણ
 નહિ પરંતુ પ્રતિપદ અર્થના અસિદ્ધિપ્રાપ્તિના વિચારપૂર્વક અધ્યયન ઉક્ત છે

એ પ્રકારે વિચારપૂર્વક અધ્યયનના કરણમા તત્પ્રતિપાદ અર્થના નિરન્તર અનુસન્ધાનથી
 અન્ત કરણના દોષની નિવૃત્તિએ હૃદયમા તન્માર્ગસ્વરૂપના સ્પુરણથી
 તસ્યાપિ સ્યાદ્ દૃઢા તન્માર્ગ તો પુરુષોત્તમૈકપર હોવાની તદ્દ્વારા પોતાને પણ તેની સ્મૃતિના
 રતિ ભક્તિમાર્ગીયાચાર્યકૃતિ સિદ્ધ હોવાથી તાદૃશ ભક્તને પણ સુદૃઢા
 અત્યન્ત નિશ્ચય રતિ રસમાનયુક્તરનેદ થાય એમ અર્થ ૧૧

પિતૃપાદનખાતોકે પ્રકાશિત બુદ્ધિએ સ્વાચાર્યચરણાખ્ય શ્રીવદ્વત્તમ-મે — ભક્તિવર્ધિનીતુ
 વિવન્ધુ કર્યુ ૧ પિતૃપાદનખાતે કૃપાએ મને યાદરી મતિતુ દાન કર્યુ તેમ મે સુદુર્લભ ભક્તિવૃ
 દ્ધિશાસ્ત્રતુ વિવરણ કર્યુ ૨ યદપિ ઇશ્વરવાક્યો સ્વતઃ મહાદુર્બોધ છે તથાપિ તત્કૃપાત યથાભોધ તે
 વિવૃત છે, અન્યથા નહિ ૩ જે અત્ર વ્યાકૃતિમા બુદ્ધિના દોષે વિપર્યાય થયો હોય તો સ્વકીય
 પ્રતિ દયાન આચાર્યચરણ દ્વામા કરો ૪

હિતિ શ્રીપિતૃચરણવત્તાનશ્રીવદ્વત્તમચિરવિતા ભક્તિવર્ધિનીવિવૃતિ સમાપ્તા ।